

**PETŐFI SÁNDOR
ÖSSZES PRÓZAI MŰVEI
ÉS LEVELEZÉSE**

**A szöveget gondozta
MARTINKÓ ANDRÁS**

TARTALOM

SZÉPPRÓZAI ÍRÁSOK

A SZÖKEVÉNYEK

A HÓHÉR KÖTELE

A NAGYAPA

A FAKÓ LEÁNY S A PEJ LEGÉNY

DRÁMAI MŰVEK

TIGRIS ÉS HIÉNA

[DRÁMATÖREDÉK]

VEGYES ÍRÁSOK

1836

SÁRKÁNY JÁNOSHOZ

1837

SÁRKÁNY JÁNOSHOZ

SÁRKÁNY SÁMUELHEZ

1838

CSÖRFÖLY LAJOSHOZ

1840

NAGY IMRÉHEZ

1842

BAJZA JÓZSEFHEZ

SZEBERÉNYI LAJOSHOZ

SZÉKFOGLALÓ BESZÉD

ELISMERVÉNY

BEJEGYZÉS KISKÉRI MIHÁLY EMLÉKKÖNYVÉBE

SZEBERÉNYI LAJOSHOZ

1843

SZEBERÉNYI LAJOSHOZ

BAJZA JÓZSEFHEZ

KÖTELEZVÉNY

FRANKENBURG ADOLFHOZ

BAJZA JÓZSEFHEZ

BAJZA JÓZSEFHEZ

ÍRÓI JOGTAPODÁS A REGÉLŐBEN

SZEBERÉNYI LAJOSHOZ

ORLAY PETRICS SOMÁHOZ

NAGY IGNÁCHOZ

BAJZA JÓZSEFHEZ

1844

TÁRKÁNYI BÉLÁHOZ

PÁKH ALBERTHEZ

TÁRKÁNYI BÉLÁHOZ

SZÍNBÍRÁLAT

SZÍNBÍRÁLATOK

SAMARJAY KÁROLYHOZ

CÁFOLAT

NYUGTA A PÁPAI (?) ELŐFIZETŐKNEK

DÖMÖK ELEKHEZ

KÉRELEM BENŐFY URHOZ

1845

KÖSZÖNET A PÁPAI KÉPZŐ-TÁRSULATHOZ

MEGJEGYZÉS

SZÍNBÍRÁLAT

SZERKESZTŐI JEGYZETEK

BACSÓ JÁNOSHOZ

SZERKESZTŐI MEGJEGYZÉS

ADATOK „A KRITIKA TITKAI”-HOZ

SZERKESZTŐI MEGJEGYZÉS

ÜZENET NOVELLY JÓZSEFNEK

ÜZENET NOVELLY JÓZSEFNEK

EGY SZÓ TARCZY LAJOS URHOZ

NYILT LEVÉL VAHOT IMRÉHEZ

A PÁKH NŐVÉREKHEZ ÉS TOPSCHER AMÁLIÁHOZ

KUNSZENTMIKLÓSI BARÁTAIHOZ

ÚTI JEGYZETEK

MEGJEGYZÉS

[BANKÓS? ÁCS?] KÁROLYNAK

ÜZENET ISMERETLENEKNEK

1846

KECSKEMÉTHY AURÉLHOZ

LEGYEN AZ EMBER DRÁMAÍRÓ!

NÉMET NYELVŰ ÖNÉLETRAJZI VÁZLAT

VÁRADY ANTALHOZ

URHÁZY GYÖRGYHÖZ

KOVÁCS PÁLHOZ

VÁRADY ANTALHOZ

ORLAY PETRICS SOMÁHOZ

TELEKI SÁNDORHOZ

1847

ELŐSZÓ AZ ÖSSZES KÖLTEMÉNYEKHEZ

DEGRÉ ALAJOSHOZ

ARANY JÁNOSHOZ

TELEKI SÁNDORHOZ

KOVÁCS PÁLHOZ

KOVÁCS PÁLHOZ

III. RICHÁRD KIRÁLY SZÍNBÍRÁLAT

ARANY JÁNOSHOZ

SASS KÁROLYHOZ

ARANY JÁNOSHOZ

KOVÁCS PÁLHOZ

TÉREY MARIHOZ

KUBINYI RUDOLFHOZ

SASS KÁROLYHOZ

ORLAY PETRICS SOMÁHOZ

KUBINYI RUDOLFHOZ

[KAZINCZY] GÁBORHOZ

PAP ZSIGMONDHOZ

SASS KÁROLYHOZ

ARANY JÁNOSHOZ

ELISMERVÉNY

KOVÁCS PÁLHOZ

ÜZENET GYÖRY DÁNIELNEK

ARANY JÁNOSHOZ

LISZNYAI KÁLMÁNHOZ

PAP ZSIGMONDHOZ

KOVÁCS PÁLHOZ

LUBY ZSIGMONDHOZ

ARANY JÁNOSHOZ

LUBY ZSIGMONDHOZ

KOVÁCS PÁLHOZ
ARANY JÁNOSHOZ
VÁRADY ANTALHOZ
ÚTI LEVELEK KERÉNYI FRIGYESHEZ
ARANY JÁNOSHOZ
ARANY JÁNOSHOZ
KUBINYI RUDOLFHOZ
BERNÁT GÁSPÁRHOZ
KOVÁCS PÁLHOZ
ORLAY PETRICS SOMÁHOZ
TYROLER JÓZSEFHEZ
ARANY JÁNOSHOZ
ELISMERVÉNY

1848

ARANY JÁNOSHOZ
ADORJÁN BOLDIZSÁRHOZ
ARANY JÁNOSHOZ
ARANY JÁNOSHOZ
BERNÁT GÁSPÁRHOZ
PETŐFI SORAI A NEMZETI DAL ELSŐ
NYOMTATOTT PÉLDÁNYÁN
PETŐFI SORAI A NEMZETI DAL EGYIK KÉZIRATÁN
ARANY JÁNOSHOZ
ARANY JÁNOSHOZ
LAPOK PETŐFI SÁNDOR NAPLÓJÁBÓL
ARANY JÁNOSHOZ
A NÉPBARÁT PROGRAMJA
BANKÓS KÁROLYHOZ
PEST, MÁJUS 27. 1848.
A KIS-KUNOKHOZ
FÖLJEGYZÉS PETŐFI NOTESZÁBAN
PETŐFI KÉRVÉNYFOGALMAZVÁNYA A
SZABADSZÁLLÁSI VÁLASZTÓK NEVÉBEN
NYILATKOZAT A SZABADSZÁLLÁSI VÁLASZTÁS
ÜGYÉBEN
ARANY JÁNOSHOZ
A SZABADSZÁLLÁSI NÉPHEZ
PEST, JÚN. 27. 1848.
BACSÓ JÁNOSHOZ
ARANY JÁNOSHOZ
HECKENAST GUSZTÁVHOZ
A NEMZETGYÜLÉSI KÖVETEKHEZ
BANKÓS KÁROLYHOZ
ARANY JÁNOSHOZ
BACSÓ JÁNOSHOZ
BACSÓ JÁNOSHOZ
VAS GEREKENNEK
PEST, AUGUSZTUS 10-én 1848.
ARANY JÁNOSHOZ
BANKÓS KÁROLYHOZ
MEGJEGYZÉS A *VÖRÖSMARTYHOZ* C. VERSHEZ
MEGJEGYZÉS BÉRANGER *LEGÚJABB DALÁ*-HOZ
ÖZV. JÓKAY JÓZSEFNÉHEZ
VÁLASZ VÖRÖSMARTYNAK
ELSŐ ÉS UTÓSÓ FÖLSZÓLALÁSOM EGY IGEN
PISZKOS DOLOGBAN
PEST, SZEPTEMBER 17. 1848.
AZ EGYENLŐSÉGI TÁRSULAT PROKLAMÁCIÓJA
MEGJEGYZÉS AZ *EGY EMLÉK A KÓRHÁZBAN* C.
VERSEZ
LEVÉL EÖTVÖS MIHÁLYHOZ
LEVÉL A PESTI HIRLAP SZERKESZTŐSÉGÉHEZ
ORLAY PETRICS SOMÁHOZ
ARANY JÁNOSHOZ
MEGJEGYZÉS A *KIRÁLYOK ELLEN* C. KÖLTEMÉNYHEZ

ARANY JÁNOSHOZ
ORLAY PETRICS SOMÁHOZ
CSENGERY ANTALHOZ
ARANY JÁNOSHOZ
ARANY JÁNOSHOZ
ORLAY PETRICS SOMÁHOZ
LEVÉL A HONVÉDELMI BIZOTTMÁNYHOZ
ARANY JÁNOSHOZ
LEVÉL A KÉPVISELŐHÁZHOZ
ORLAY PETRICS SOMÁHOZ
ARANY JÁNOSHOZ
KOSSUTH LAJOSHOZ

1849

ARANY JÁNOSHOZ
DEBRECEN, JANUÁRIUS 9. 1849.
HISTÓRIAI JEGYZETEK
KOSSUTH LAJOSHOZ
LEVÉL A KÖZLÖNY SZERKESZTŐSÉGÉHEZ
MEGJEGYZÉS PETŐFI NÉMET NYELVŰ
SZEMÉLYLEÍRÁSÁHOZ
PETŐFI HITELESÍTŐ SORAI BEM KÉZIRATÁN
ARANY JÁNOSHOZ
LEVÉL A KÖZLÖNY SZERKESZTŐSÉGÉHEZ
MÉSZÁROS LÁZÁRHOZ
ÚTIJEGYZET-TÖREDÉK
PÁRBESZÉD BEMMEL
ARANY JÁNOSHOZ
BERDE MÓZESHEZ
MEGJEGYZÉS BEM TÁBORNOKNAK KOSSUTHHOZ
ÍRT LEVELÉN
LEVÉL A KÖZLÖNY SZERKESZTŐSÉGÉHEZ
LEVÉL A KÖZLÖNY SZERKESZTŐSÉGÉHEZ
ARANY JÁNOSHOZ
PETŐFI HITELESÍTÉSE BEM EGYIK JELENTÉSÉNEK
FORDÍTÁSÁN
KLAPKA GYÖRGYHÖZ
ARANY JÁNOSHOZ
KLAPKA GYÖRGYHÖZ
ARANY JÁNOSHOZ
BEM JÓZSEFHEZ
ARANY JÁNOSHOZ
LEMONDÁS
BEM JÓZSEFHEZ
SZEMERE BERTALANHOZ
NYILATKOZAT
TELEGDI LAJOSHOZ
BEM JÓZSEFHEZ
FIGYELMEZTETÉS
ARANY JÁNOSHOZ
ZOLTÁN FIAM ÉLETRAJZA HÉT HÓNAPOS KORÁIG
PETŐFI SÁNDORNÉHOZ
PETŐFI SÁNDORNÉHOZ

FÜGGELÉK

VÁRROMOK
A FRANCIA FORRADALOM
JEGYZETEK ZRÍNYI PÉTERRŐL ÉS FRANGEPÁN
FERENCRL
POLITIKAI CIKK TÖREDÉKE
LEVÉLTÖREDÉK
PETŐFI ÉS EMICH GUSZTÁV KIADÓ SZERZŐDÉSEI
PETŐFI NYUGTÁI
KÖNYVBEJEGYZÉSEK, DEDIKÁCIÓK

NEM HITELES ÍRÁSOK

RÉSZLET EGY SZÍNBÍRÁLATBÓL
SZERKESZTŐI ÉRTESÍTÉS AZ ÍRÓKHOZ
TÁRCA
NYILATKOZAT
[PETŐFI?] JÓKAI MÓRHOZ
FELSZÓLALÁSOK (NÉP)GYÜLÉSEKEN

LEVELEK PETŐFI SÁNDORHOZ

1846

SZEMERE PÁL LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
EGRESSY GÁBOR LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
BERNÁT GÁSPÁR LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

1847

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
TÉREY MARI LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
JÓKAI MÓR LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
EGRESSY GÁBOR LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
JÓKAI MÓR LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
EGRESSY GÁBOR LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
BERNÁT GÁSPÁR LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
PAP ENDRE LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

1848

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
BERNÁT GÁSPÁR LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
BERNÁT GÁSPÁR LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
KUTHY LAJOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
KEMÉNY ZSIGMOND LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
VÁGÓ KÁROLY LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
IFJ. PETŐFI ISTVÁN LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
EGRESSY GÁBOR LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
ID. PETŐFI (PETROVICS) ISTVÁN LEVELE PETŐFI
SÁNDORHOZ ÉS FELESÉGÉHEZ
ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
GARAY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
GARAY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

1849

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ
PETŐFI ISTVÁN LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

SZÉPPRÓZAI ÍRÁSOK

A SZÖKEVÉNYEK

Eredeti novella

1

- De hova?
- Pestre.
- Pestre?
- Igen.
- Mért épen...?
- Legbiztosabb.
- Jó.
- Korán...
- Kész leszek.
- Vigyázva...
- Ne félj.
- S el ne késsél...
- Nem.
- Isten veled, Anikóm!
- Jó éjt, Károly!

2

Szegény öreg Csornay András úr! ő oly diadallal mondja épen most a kaszinóban vele sakkozó tiszteletes úrnak a sakk-mattot, mintha tulajdonkép nem ő volna sakk-matt; mert hiszen Anikó az ő neje, és Károly unokaöccse.

3

Másnap az egész kisváros, melyben ezek történtek, mintha csak egy nyelv lett volna, Csornay Károly és Csornay Andrásné megszökéséről beszélt.

- Úgy kell a vén bolondnak, mért vett el oly szép fiatal lányt.
- Hanem ez mégis túljár az eszemen; hiszen mód nélkül szerették egymást.
- Az igaz.
- Én csak a szegény öreget sajnálom; fogadni mernék, sírba viszi őt felesége utáni bújá.
- Szegény öreg!
- Szegény Csornay András!

Míg a kisvárosban azon beszédek kerengtek, miknek rövid kivonatát közöltük, Károly Anikóval Pestre ért. Midőn kocsisok a fogadóba hajtott, épen akkor indult ki onnan egy más kocsí.

- Hah! - sikolta fel Anikó.

- Vakulj meg! - gondolá Károly, futó pillanatot vetve a kimenő kocsin ülőre, s mindketten öltönyeikbe burkolóztak, mennyire lehetett; mert azon kocsí a városukbeli boltost vitte.

- Nem ismert ránk - szólt nyugtatólag Károly, midőn a kibérelt szobába léptek -, különben köszönt volna.

- Hála istennek!

- És most az enyém vagy, Anikóm, enyém e szép barna haj, e szép piros ajk, e szép fekete szem, e szép fehér kebel...

- Tiéd vagyok, Károly!

S boldogok voltak, egy ideig. De az érzéki gyönyör csak mámor, melyből az ember kijózanodik, s midőn Károly és Anikó kijózanodtak, nagy szomorúsággal szólának.

- Teremtő isten! miből élünk? mindenből kifogytunk...

Nem értek rá tovább tanácskozni, mert az ajtón kopogás hallatszott, s utána egy ismeretlen úr lépe a terembe.

- Csornay Károly úrhoz van szerencsém? - kérde az idegen.

Károly zavarodtan s némileg megijedve hallgatott, fölfedeztetés jutván eszébe.

- Ön hallgat - folytatá az idegen -, de meglepetése tanúsítja, hogy ön az, kit keresek; méltóztassék nevét e sorok alá írni. Így. Mához egy évre pontban ismét meg fogok itt jelenni. Ne feledje ön, mához egy évre. Ajánlom magamat.

A rejtélyes ismeretlen távozték.

Nehéz volna kitalálni: Károly- s Anikónak bámulata vagy öröme volt-e nagyobb? mert a papír, melyet az idegen odanyújta, egy összegről szóló nyugtatóvány volt, mellyel a két szerető egy évig, bőven költve, beérhette; s ez összeget az idegen le is olvasta a nyugtatóvány aláírása után.

- Megfoghatatlan! - kiálta föl Anikó, a pénzt szemlélve.

- Azaz nagyon is megfogható biz ez - felelt Károly, eltéve a szinte manaként odahullott pénzt.

S ezentúl éltek még boldogabban, mint eddig, minthogy most már anyagi gondok nem háborgatták őket, s azon aggodalmok is szétoszlott, hogy a boltos által tán megismertettek, mert hisz ebben az esetben az öreg Csornay András rég rajtok üthetett volna.

- S egy év múlva - szóla Károly - ismét eljön az az idegen, hogy nyugtatóványát aláírjam, s pénzét fölvegyem; nemde, azt mondá?

- Igen.

- Szívesen megteszem!

Csornay András nejének s unokaöccsének megszökése után nem telt bele fél év, hogy az öregúr házához egy ifjú érkezett. Arcán hosszas szenvedés s kétségbeesett elhatározottság kifejezése.

András úr nemrég jött haza a kaszinóból, s szomorú volt. Vagy még mindig felesége hűtlenségén szomorkodott, vagy azon, hogy ma a tiszteletes úr egymás után többször sakkmattolta... nem tudjuk.

Az ifjú ember belépe, az öreg elsápadva rogyott székére; amaz reszketve ragadá meg kezét, s esdeklő hangon szólt:

- Bátyám, édes jó bátyám (mert Károly volt az ifjú), mi áron nyerhetem meg bocsánatát? mindenre kész vagyok, mindenre...

- Hol van nő... őm... azaz...?

- Ő... ő... nincs itt...

Az öregúr nagyot lélegzett.

- Mindent elmondok - folytatá Károly -, s meglátja ön, inkább szánakozását érdelem, mint bosszúját. Ó, én borzasztó sokat szenvedtem. Mennysországom ideje vajmi hamar lejárt, s jött a pokol örök kárhozátja, mert ön nejének arcán három angyal, de szívében háromszáz sátán lakik, ő az asszonyok legrettenetesebke. Tovább nem tűrhettem, megszöktem tőle...

- Szegény Károly öcsém, szívemből sajnállak; de te engem még inkább sajnálhatsz: téged csak fél évig, hanem engem egész éven át gyötört...

- Önt is?...

- Bámulsz, ugye? A világ a legboldogabb házaspárnak tarta bennünket; látott volna csak négy-szemközt egymással!... emléke is borzaszt. Áldásom kísért szökéseden, mert te voltál legnagyobb jótevőm az életben; s én jótéteményedet némileg meghálálni akarván, miután hollétedet megtudtam a boltos által, ki veletek találkozott, rendes jövedelmet határoztam számodra, melyet egy évre föl is vettél.

A HÓHÉR KÖTELE

...Megbüntetem az atyák vétkeit a fiakban
harmad- és negyedíziglen...

Jehova

1

Végtelen magas a te lakásod, oh isten!

Huszonhat esztendeig röpiült imádságom, míg hozzád jutott.

De eljutott hozzád.

És te meghallgattad! meghallgattad!

Amily forró volt imádságom, oly forró most köszönetem.

Köszönöm, köszönöm!

Számot vettem az étellel. Nincs több dolgom a földön. Jólesnék meghalnom; de nem terhellek több könyörgéssel, én istenem! hiszen legnagyobb kívánságomat kegyelmes voltál teljesíteni... ha fenn van a nap, minek volnának akkor a csillagok?

Semmit nem kérek tőled többé, teremtem! megelégszem eddigi jóságoddal.

Jó vagy te, jó.

Dicsértessék a te neved mindörökké!

Úgysem élhetek már soká. Öreg vagyok, nagyon öreg. Hetvenéves. Reszket kezem, mely a tollat tartja, mint reszketett ezelőtt félszázaddal, midőn azon lány kezét tartotta, kit szerettem. El fogja-e valaki olvasni tudni életem történetét, mit e reszkető kézzel akarok leírni?... talán jobb, ha olvashatatlan lesz, mert az iszonyú!

2

Róza! Róza!.....

Hm, ő volt életem átka, és mégis sóhajtok nevére. Ő volt életem átka, igaz, de egyetlen boldogsága is. A boldogság igen rövid, az átok igen hosszú volt... kis lángocska és égig nyúló füst!

Rózát először szerettem az életben. Előtte mondtam ugyan már másnak, hogy szeretem; de akkor hazudtam... ah, talán ezért szállt rám az átok? nem, nem; egy hazugság ennyit nem érdekel, egy ily hazugság. S ha mégis, ha mégis!...

Ki ne ismerné az első szerelmet? e váratlan kedves vendéget, ki véletlenül betoppan, és egy kizsákmányolt tündérvilágnak minden csillagát és virágát körülöttünk hinti el; s a csillagok elveszik szemünk fényét, s a virágok illata lerészegít, elbódít.

Így jártam, midőn Rózát láttam meg.

Lábaim ingadoztak. Kis híja volt, hogy térdre nem estem, és nem imádkoztam... nem imádkoztam őhozzá!

Ami szép és kedves a teremtésben kezdet óta előfordult, mindaz lelkemben volt e pillanatban, s szerettem volna Rózának elmondani... s egy szót sem szólhattam, nyelvem elfelejtette a beszédet. Némán bámultam. Úgy tetszett, mintha ezt észrevette volna... mert szemlátomást kerülte tekintetemet. Ez kedvem szerint történt; mert ha ő néz reám, én nem mertem volna szemeimet fölemelni. Az első szerelem visszavezeti a szívet eredeti ártatlanságához; ekkor láthatni, mily tisztán kerül ki a lélek az isten kezéből.

Rózától Ternyeihez jutottam. Jutottam, mondom, mert eszemen kívül voltam; nem tudtam: mit cselekszem? hova megyek? csak azon vettem észre magamat, hogy Ternyei szobájában vagyok.

- Barátom! - kiálték föl.

Ő szokás szerint nyájasan idvezelt.

- Barátom! - kiálték föl újra.

- Nos? - kérde ő.

- Barátom!

- Ezt már hallottam; tovább?

- Oh, barátom!... - egyebet sem tudtam szólni, nyakába borultam, és sírva fakadtam. - Lásd - folytatám kis idő múlva -, nevetni akartam és könnyeztem; ugye, bolond vagyok?

- Ha magad nem mondod is, kezdem hinni - felelt ő.

- Hidd el, hogy az vagyok, bolond, örült... de ha ilyen az örültség, úgy sajnálom, hogy már rég meg nem örültem. Hanem, Boldizsár barátom, te nem vagy igaz barátom, mert egyáltalában nem veszsz részt az én örömömben...

- Jó fiú, hisz eddig még azt sem tudom, hogy örülsz-e vagy búsulsz?

- Örülök, barátocskám, örülök...

- S mi adott okot ilyen őrzöngő örömré?

- Hisz tudod...

- Hogy tudnám?

- Hát nem mondtam még?

- Egy bötüt sem...

- No lásd, és én azt gondoltam, hogy már mindent elmondtam. Megállj hát... ülj le csak... ülünk le... elmondom. Tudod-e, hol voltam?

- Nem.

- Az égben!

- Az égben?

- Ott!

- S a hányadikban?

- A hetedikben, pajtás.

- Szép. Most már tökéletesen hiszem, hogy bolond vagy.

- A hetedik égben voltam, Boldi, akár hiszed, akár nem; vagy a hetedik ég szállt le a földre. Annyi szent, hogy láttam az angyalok angyalát...

- Ah, úgy!

- Láttam azon alakot, mely mintául szolgált az istennek, mikor az angyalokat teremtette...

- A kis Bettit?

Ternyeinek e szavára, nem tudom, mi volt, amit éreztem: fájdalom-e vagy düh? de hirtelen fölugrottam, mintha tüzes vasat ütöttek volna oldalamban. Ismét lecsillapultam, és... elundorodtam; nem tudom: azon névtől-e, melyet Ternyei említett, vagy magamtól?

- Boldizsár - szólék -, ha barátom vagy, ha szeretsz, ki ne ejtsd többé e nevet előttem.

- Megengedj, édes barátom - felelt ő -, de nem tudhattam, hogy már mást szeretsz...

- Már mást szeretek! én nem szeretek mást, mert eddig senkit sem szerettem, most szeretek először.

- Megbocsáss. Igazságtalan voltam irántad, elismerem. Csak föl is tennem azt, hogy oly leányt szerethetnél volna, mint az a... de hagyjuk őt; nem fogom többé említeni, ha úgy kívánod. Hát új szeretőd... vagyis szeretőd...

- Még nem szeretőm...

- De remélsz?

- Ki ne remélne! a remény olyan olcsó áru, mit a legszegényebb ember is megszerezhet... az ily szegény is, mint magam vagyok.

- S mennyire vagytok már?

- Még semennyire.

- Ez nemigen sok. De beszéltél vele?

- Természetesen!... azaz dehogy, nem beszéltem biz én még.

- Hát?

- Csak láttam.

Ternyei egyet pattantott ajkaival, mintha ilyesmit akart volna mondani:

- Ábrándos golyhó!

- Csak láttam - folytatám én -, de e látás elég volt arra, hogy örökre boldog vagy elkárhozott legyek.

- Eh!

- Semmi eh, Boldizsár. E leányt bírom kell, nőmnek kell lennie, vagy...

- Vagy más lesz nőd.

- Soha, esküszöm.

- Jaj, barátom, én is esküdtem már így eleget.

- Annál rosszabb.

- S remélem, nálad sem lesz az utósó...

- Ne tovább, Boldizsár. Talán igazat beszélsz. Nincs változóbb szél az emberi szívnél. De én most hiszem, hogy az enyém kivétel, érzelmem oly szent, hogy ha nem is emberi, legalább baráti kötelességed, kegyelettel viseltetned iránta.

- Jó, ne félj, nem lesz rám panaszod... de hát szép-e az a bizonyos szép?

- Ragyogó szépség, barátom, ragyogó, mint a téli csillag.

- Szőke? barna?

- Barnapiros, mint az esthajnal.

- Ah, éppen az én ízlésem.

- Igen? hát ha még látnád!

- Remélem, meg fogom látni...

- Meg kell őt látnod, hogy megítélhesd: ok nélkül zavarodott-e így föl szívem és eszem, vagy sem?

- S hátha én is beleszeretek?

- Nem, Boldizsár, azt nem fogod tenni, azt nem szabad tenned. Képes lennél-e boldogtalanná, nyomorúvá tenni legjobb barátodat?

- És ha már mást szeretsz?

Föl akartam kelni ültömből, és nem bírtam. Elzsibbadtam tetőtől talpig. Erre még eddig nem gondoltam; s e gondolat fájdalma volt szerelmem nagyságának mértéke.

- Ne légy gyermek - szólt Ternyei -; arcod fehér, mint a bemártott meszelő... micsoda kislelkűség ez? én csak úgy mondtam, s te máris kétségbeesel. Én, ha igazán így volna, sem ijednék meg. A manóba is, ha mást szeretsz, csapd el a kezéről. Addig van.

- Nincs addig, Ternyei - feleltem -, nincs addig. Ha valaki minden vagyonomat elrabolná, meg tudnék neki bocsátani; de annak, ki szeretőmtől, lelkem kincsétől fosztana meg, soha, soha!

- Könyvekből beszélsz, pajtás...

- Lelkemből, lelkem szentírásából!

- A léleknek nincs szentírása; legfőljebb kalendáriuma van, melyet minden évben újjal cserél föl.

- Barátomtól hallani ilyet: fáj.

- No hiszen ezt csak a szerelemre nézve értem.

- Ha csak arra is. Ki a szerelemtől nem gondolkodik nemesen, az semmiről sem.

- Térjünk másra. Keserű kezdesz lenni, pedig ezt nem érdemlem tőled; avagy van-e hívebb barátod nálamnál, szólj?

Illetődve ragadtam meg jobb kezét, mondván:

- Bocsáss meg, barátom!...

Ternyei Boldizsár nagy úr volt, azonfölül kártyás; s én mégis hittem, hogy ő barátom. Nagy úr és kártyás és... barátság! De huszonkét éves korában mit nem hisz az ember?

Naponként eljártam Róza ablaka alatt; sőt napjában többször. Ha megpillantám őt, hirtelen visszafordultam, félvén, hogy ő is meg talál engemet látni; ha pedig nem láthatám, kétségbeestem.

Nagy filkó voltam... amilyen szokott lenni az ifjú, midőn először szeret.

Hetek teltek bele, míg kissé nekibátorodtam... annyira, hogy meg mertem Rózát látogatni, de csak olyankor, midőn bizonyos voltam benne, hogy többedmagával van. Ternyeit híttam egypárszor magammal, de akkor épen kártyázni kellett mennie.

- Ki van itthon? - kértem egyszer Rózáék cselédjét.

- A kisasszony - felelt az.

- És?

- Más nincs; csak maga van... tessék bemenni...

- Nem... nem volt szándékom... majd... - efféléket hebegtem, kifelé hátrálva.

A szobaajtó nyílt. Róza lépett ki.

- Ah, ön itt? isten hozta... - szólt.

- Kívántam tisztelkedni... - mondtam, azt sem tudva, mit beszélek.

Bevezetett.

- Épen jókor jön ön - kezdé -, már úgy unatkozom; csak egyedül vagyok.

- Tartok tőle, hogy jelenlétemben még inkább fog kegyed unatkozni.

- Oh, miért?

- Mert én igen rossz mulattató vagyok... nagyon keveset szoktam, vagyis tudok beszélni.

- Én nem szeretem a sok beszédet...

Eddig ellenkezőt tapasztaltam: Róza igen beszédes volt. De nyilatkozatán megörültem, mert azt a kedvemért tette. Törtem fejemet rajta: mit válaszoljak most már neki? s egy gondolatom sem jött. Megzavarodtam. Elpirultam. Arcom égett.

- Ah - kezdém, hogy pirulásom okát palástoljam -, ez a szél úgy kifújja az ember képét...

- Szél? - kérdé Róza mosolyogva.

- Kegyetlen szél fúj, kisasszony.

- Lehetetlen, hiszen íme a kertben a fák levelei meg sem mozdulnak.

- Úgy bizonyosan megállt már - válaszoltam még jobban elpirulva, hogy baklövésemet észrevettem.

És újra elhallgatánk.

Azon kezdtem gondolkozni: honnan van, hogy most Róza is oly szótalán, holott máskor... ezt jóra magyaráztam. Kétségbeesett elhatározottság szállta meg szívemet. Most vagy soha! - kiálték föl magamban, és... melléje léptem. Halkan megfogám kezét... ekkor újra elhagyott minden bátorságom. Bánni kezdtem vakmerényemet. De nem, gondolám, most már vissza nem lépek, ha a sír van is megásva alattam, mely első szavamra megnyílik, hogy elevenen elnyeljen! Erősebben fogtam meg kezét... az enyém reszketett, de érzém, hogy az övé is.

- Róza kisasszony - szóltam végre, vagy leheltem tulajdonkép, mert nem volt erőm hangot adni -; Róza kisasszony... mit mondjak?... hogyan mondjam?... én kegyedet szeretem...

Róza nem szólt, de sötét pilláin könny regett, melyet nem adtam volna a braziliai korona gyémántjáért, mert gyöngy volt az, mely az érzélem végtelen tengerét sejteté velem keblében.

- Róza, én szeretlek téged! - kiálték föl magamon kívül. - Szeretlek!

Egymás karjaiban... sírtunk. Kibontakozott végre ölelésemből.

- Fogj meg, Rózám, ne eressz el! - szólék. - Úgy tetszik, mintha röpkönnöm kellene, felröpkönnöm a mennybe; pedig nem hiszem, hogy a mennyország olyan szép, mint most a föld.

Egymás mellé ültünk. Mit én tudom: mit beszéltünk, vagy beszéltünk-e valamit?... De igen, emlékezem, hogy ő így szólt többek között:

- Minek mondtad meg, hogy szeretsz? hisz én azt úgyis tudtam. Leányszem ne látná azt meg, ki által szeretted! És ha nem láttam volna is: szívem súgta, hogy te szeretsz, szeretned kell engemet... oh, ha ezt nem reméltem, nem tudtam volna, talán már ott volnék, hol a megrepedt szívek szép csendesesen pihennek. Mert, lásd, én az első pillanat óta, hogy találkoztunk, a tiéd vagyok. Sőt többet mondok. Neved Andorlaci Máté. Mikor én e nevet hallottam, mielőtt láttalak, valami különös, valami megmagyarázhatatlant éreztem. Akkor nem tudtam, mi az? most tudom, hogy szerelem volt. Oly jólesett mindig e nevet hallanom, és oly kíváncsi voltam azt látni, ki e nevet viseli. Végre megláttam őt; megláttalak. Mint szerettem volna rád-rád pillantani, de nem mertem, mert szemeid rajtam függtek. Csak nem veszed rossz néven őszinteségemet? Igaz, hogy, úgyszólván, csak ma beszélünk először egymással, de semmi az; mi szeretjük egymást, s a szeretők első pillanatban is régi ismerősek. Úgy tetszik, mintha mi két szomszéd csillagok lettünk volna ezelőtt; te lehulltál, én magam nem akartam az égen maradni, és elbujdostam, hogy keresselek, és most fölálaltalak! Most már mindegy, akár égen, akár földön: csak veled lehessek... mert ugye, nem válunk el többé?

- Elválni? téled? soha!... oh, de...

- De? mi de?...

- Szülőid, Rózám!

- Szülőim? a szülők azért vannak, hogy az áldást adják gyermekökre.

- És ha nem fogják adni?

- Miért ne adnák?

- Mert én szegény vagyok...

- Hisz ők sem igen gazdagok...

- Épen azért...

- Ne is beszéljünk erről - szakaszta félbe Róza. - Szülőim meg fognak egyezni; és ha nem... mindegy! kész leszek veled éhezni, fázni... csak szeress!

És nyakamba borult, és csókolt, és homlokomat simította, e homlokot, melyen akkor nem voltak redők, hanem haj volt, s melyen most nincs haj, hanem redők vannak.

- Nos, barátom, mit mondasz Rózához? - kértem Ternyeit az első látogatás után, melyet vele tettem kedvesemnél.

- Igazán szép leány, derék leány, mondhatom - válaszolt Ternyei -; pompás leány, becsü-
letemre!

- Csodálkozol most, hogy úgy magamon kívül ragadt?

- Csodálkozom... azaz dehogy csodálkozom, dehogy!

- Hát hova akarsz most menni? - kértem tőle, miután néhány utcán végigmentünk.

- Haza.

- Haza? Hisz már rég elhagytuk lakásodat.

- Lehetetlen! - szólt Ternyei körülnézve. - A patvarba, csakugyan... hát forduljunk vissza.

Másnap találkoztam vele.

- Rosszkedvű vagy - szólítám meg -, mi lelt?

- Eh, az éjjel játszottam, és sokat vesztettem.

- Pedig nemigen szoktál veszteni...

- Átkozottul szórakozott voltam; tudj' az ördög, hol járt az eszem.

Én sejteni kezdtem, és borzadva kezdtem sejteni: hol járt az esze. Többé nem hittam őt Rózához, de lassanként szűntek aggodalmaim, mert Ternyei maga sem mondta, hogy menjünk kedvesemhez, sőt nem is említette őt.

A gazember maga járt hozzá, tudtomon kívül.

Egyszer azzal az újsággal lepott meg Róza, hogy Ternyei kezét kérte.

- És te od'adtad, bizonyosan, ugye? - riadtam rá.

A szegény leány szobormerőn állt, és nézett rám, s könnyei kezdtek omlani.

- Felcsókolnám könnyeidet - kiálték föl ellágyulva -, felcsókolnám könnyeidet, Rózám, de nem vagyok rá érdemes! - S kezét tetéztem csókjaimmal. - Bocsáss meg, lelkem, bocsáss meg! - folytatám - keservet okoztam neked, de megbocsáss; lásd, elmém zavart... nem tudom, mit mondok... mit cselekszem. Isten veled!

Eszeveszetten rohantam el tőle haza. Otthon jutott eszembe, hogy Ternyeihez akartam menni. Odasiettem. Nem lelém őt honn. Meg kell őt találnom, ha az ítéletnapig keresem is! - gondolám, s sorra jártam a kártyatanyákat, hol őt meglelni reméltem. Végre ráakadtam. Csakugyan kártyaasztalnál volt.

- Ternyei Boldizsár! - kiálték, amint megláttam őt.

- Ah, jó estét, barátom! - idvezelt ő.

- Barátod? ellenséged!

- Ej, pajtás, a mennykőbe is, mi az ördög lelt?

- Éppen azt akarom megmondani, mi lelt?... jer!

- Megállj, mindjárt vége a játéknak; addig csak nem kelhetek föl...

- Jer, ha mondom! - rivalltam rá, megragadva öltönye gallérját.

- Ej, hisz ez nem tréfa...

- Magam is azt tartom, hogy nem az!... - és rázni kezdtem irgalmatlanul.

A többiek szakasztottak el tőle. Azután mi történt? nem tudom; elvesztém eszméletemet.

Másnap hozzám jött. Még ágyban talált, mert gyöngélkedém. Kezét nyújtá; nem fogadám el.

- Hát magyarázd meg: mi bajod? mit akartál velem tennap? - szóla.

- Mit akartam?... párbajra akartalak híni; azután jutott eszembe, hogy víni sem tudsz.

- Párbajt? és mi okért?

- Hm, el akarja rabolni kedvesemet, lelkem idvességét! és még azt kérdezi: mi okért párbajt?

- Balga fiú - szólt ő mosolyogva -, hát ily csekélységért az a roppant zaj?

- Csekélység!

- Szót sem érdemel. Hisz elmondtam már a szeretőkrőli véleményemet.

- Én is elmondtam az enyémet.

- Beteg vagy, édes barátom, beteg; de remélem, hogy idővel meg fogsz gyógyulni.

- És te meg fogsz betegedni, Ternyei, mégpedig általam, ha tovább is folytatod álnokságodat...

- Megállj, Máté, hadd beszéljem ki magamat. Jöjünk tisztába egymással. Tudod, mit?... hát... igazán szólva, én is szeretem Rózát... no ne ugorjál föl, ne szakíts félbe... hadd mondjam el a mondókámat. Te is szereted Rózát, én is; te is nőül akarod venni, én is...

- Nem hallgatsz? - szakítám őt félbe.

- Te hallgass hát, míg én beszélek. Aztán majd szólhatsz. Tehát mind a ketten nőül akarjuk venni Rózát. Ő alkalmasint hozzád hajlik; szülői pedig hozzám. Ez igen természetes; én gazdag vagyok, te szegény. És meggondoltad-e ezt, Máté, hogy szegény vagy? és hogy a házasság a szegény embernek végtelen baj? Elnézhetnéd-e jó lélekkel, hogy azon asszony, kit szeretsz, szükségét szenvedjen, nyomorogjon? mit?... gondold meg ezeket, Máté barátom.

- És ha meggondolom?

- Át fogod látni, hogy nem való neked a házasság.

- És aztán?

- Hogy jobb lesz lemondanod Rózáról. Mondj le, édes barátom. Tudod mit? Ha lemondasz: tiéd vagyonom fele. Na, olyan nagylelkű leszek.

- Nagylelkű? nyomorú vagy!

- Tehát nem fogadod el ajánlatomat?... sohasem láttam szegény emberben ilyen megátalkodottságot!

- Elég!... most már elég!... takarodjál!...

- Megállj, még egyet mondok...

- Nem akarok semmit hallani...

- Jó; hát csak azt adom tudtadra...

- Semmit, semmit!...

- Csak azt, hogy ha az enyém nem lesz Róza, a tiéd sem lesz!

Felelni akartam neki; de hirtelen eltávozott.

Ha az enyém nem lesz Róza, a tiéd sem lesz!

Oh, mennyi gyötrelmet okoztak e szavak nekem. Éjjel-nappal füleimben zúgtak, s zúgások rémes volt, mint a félrevert harang kongása az égő ház gazdájának; zúgások rémes volt, mintha árvizet hallottam volna felém tódulni, mely elnyeléssel fenyegetett.

Végre eltűnt e kísértet, mely szüntelenül ijesztgetett. Jegyet váltottam Rózával.

Ternyeit nem láttam ama jelenés óta, s jegybenjárásunk ideje alatt eszembe sem jutott; nem csoda, mert csak egy gondolatom volt: Róza. Oh, mennyire szerettem őt! Ha rá emlékezem: még most is, közel ötven esztendő múltával, fölenged egy része keblem azon jégtengerének, mit mások szívnek neveznek.

Az eskető előtti napon, délután, Rózánál voltam. Enyelegettünk, ingerkedtünk, nevettünk... egészen gyermekek valánk. Végre ölembe ültetém, keblemhez szorítám, vállamra hajtá fejét, és ezt súgtuk egymásnak:

- Holnap ilyenkor, Rózám!

- Holnap ilyenkor, Mátém!

És örömkönnyekeket csókoltunk le egymás arcáról.

Hm, ha tudná az ember a jövődöt: e szavakra, hogy „holnap ilyenkor” sem ő, sem én nem sírtunk volna örömkönnyekeket.

A nagy nap rám virradt.

Mióta Rózával először találkoztam, kerültem Bettit, kerültem még gondolatban is; semmit sem hallottam felőle, azon voltam, hogy ne halljak, és... ez éjjel róla álmodtam. Midőn fölértem, gondolkoztam felőle, de egykedvűleg. Úgy képzelém őt, mint vízbefűltat, ki hosszan úszott a habok alatt, s most még egyszer fölmerült, hogy aztán örökre elsüllyedjen. Feledésem folyamán úszott ő, s úgy véltem, emlékezetem holdvilága még egy halovány sugárt vet holt arcára.

Múlt éji álmam nemsokára kiment eszemből.

Közelgett végre az idő, mely a templomba, az oltár elé hítt, melyre tennap azt mondtuk Rózával: holnap ilyenkor! Néma elragadtatással függött tekintetem szép jegyesemen. Mily szép volt ő menyasszonyi ruhájában, koszorúval fején. És mind e szépség enyém! - gondolám, s e gondolatot nem adtam volna a csillagos égért.

A násznép gyülekezett. Összegyűlt. Már indulófélben voltunk, midőn belépett... Ternyei.

- Meg fognak önök bocsátani - szóla -, hogy hívatlan létemre betolakodom; de oly örvendetes újságom van Andorlaki barátom számára, melyet egy percig is halasztani véteknek tartottam. Máté barátom! magad sem remélted ugye, hogy ma kettős ünnepet ülj? tudniillik: lakodalmat és keresztlőt...

- Mi közöm a keresztlőhöz! - mondám.

- Ej, az isten szent szerelmeért, hogyne volna közöd hozzá? - folytató Ternyei. - Hiszen az apa te vagy... igen, barátom, a kis Betti egy fiúval ajándékozott meg.

Ez temetői jelenés volt. Úgy tetszett, mintha Ternyei toronyóra lett volna, mely tizenkettőt ütött, s a szellemeket földézte sírjaikból.

Halvány arcok és csend.

- Máté barátom, hát ilyen néma atyai örömed, mi? Pedig aki nem jó apa, vajon lehet-e jó férj?... - folytatá Ternyei.

Miattam beszélhetett volna akármeddig, mert nyelvem le volt kötve, le volt fagyva. Róza szakítá őt félbe:

- Uram, ez szemtelenség, alávalóság! ön kezemet kérte, és visszautasított... ön Andorlakinak vetélytársa volt... és ez elég magyarázatul...

Ezalatt magamhoz jöttem, s szólék:

- Igen, ez elég magyarázatul, és... de főntebb érzem magamat, semhogy ez alacsony vádat megcáfolni szükségesnek tartsam.

- Nem, Máté, nem szükség őt megcáfolnod, egy szót se e rágalmazóhoz! - mondta Róza, hozzám simulva.

- Uram - szólítá meg Rózának atyja Ternyeit -, ideje, hogy távozzék ön körünkből...

- Jól van hát, távozom - felelt Ternyei -, de ha nem akarnak önök hallani, majd látni fognak. Isten önökkel, uraim és hölgyeim. Isten veled, Máté barátom, boldog házasságot!

Midőn Ternyei bezárta maga után az ajtót; úgy tetszett, mintha valami irtózatossá válna, mintha azt álmodtam volna, hogy fojtogattak... fölébredtem, és nagyot lélegzém. Siettem az esküvést. Azt gondolám, hogy a sietés életem ingadozó boldogságát szilárd alapra állítja. Rohanni, röpdlni szerettem volna a templomba, az oltárhoz. Ah, minek siettem! Őt percnyi késedelem talán ötvenévi átkot hárított volna el fejemről.

Éppen amint az egyházhoz értünk, lépett ki onnan két asszony egy... megkeresztelt csecsemővel.

- Könyörölj rajtam, én istenem! - sóhajték magamban, s ijedtemben úgy megszorítám szomszédom karját, hogy az majd fölsikoltott.

Róza tántorogva lépett amaz asszonyokhoz, s alig érthetőleg kérdé:

- Kié e gyermek?

- Egy szegény leányé - felelt az asszonyok egyike.

- Leányé? - kiálta Róza.

- Fájdalom, hogy leányé.

És ezt hallanom kellett!

Róza felém fordult, és reám szögzé szemét... ilyen tekintettel üzé ki az angyal Ádámot és Évát a paradicsomból.

- Tehát csakugyan igaz? - szóla. - Mentsd magadat, most mentsd magadat. Hallgatsz? tehát csakugyan megcsaltál...

- Nem, Róza, istenemre, téged nem... - hebegem.

- Engem nem? hanem hát mást, ugye?... s mint megcsaltál mást, úgy fogsz majd engemet is megcsalni...

- Menjünk, Róza, menjünk innen, és hallgass ki...

- Nem hallgatlak ki; hinnék szavadnak, hinném hazugságodat is, mert nagyon szeretlek!... nem, nem szeretlek, nem foglak szeretni, ha szétszakad is bele szívem, mint e koszorú!

Letépte fejéről a koszorút, s összeszaggatva dobta azt lábaimhoz.

Az induló hintók robogása keltett föl álmamból vagy halálomból, vagy mi volt? mit én tudom. Egyedül álltam; nem hittem volna, hogy mindez valóban megtörtént... de ott volt a bizonyág előttem, az eltépett koszorú. Körülnéztem; azt a csecsemőt... fiamat keresték szemeim. Már elvitték, s ez szerencséje volt, mert kétségbeesésemben a templom falán zúztam volna szét koponyáját... szerencséje volt? ah, inkább szerencsétlensége. Jobb lett volna neked ekkor, itt halnod meg, szegény, szegény fiam te!... legalább apád lett volna hóhérod, nem más; s legalább templomnál haltál volna meg és nem...

Fölvettem egy levelet Róza menyasszonyi koszorújából.

- Legyen ez emléke annak, hogy egykor én is voltam boldog! - gondolám, s menék.

Mire hazaértem, elvesztettem a koszorú levelét. Visszafordultam a templomhoz, hogy egy másikat vegyek föl, s amint ott voltam, elfeledtem: miért mentem oda? Ismét útnak indultam, és jártam, isten tudja, hol? és gondolkodtam, isten tudja, mit? csak utósó gondolatomra emlékezem, és az halál volt, öngyilkosság.

- Megölöm magam! - ezzel végzém. - Nem akarok tovább élni, nem élhetek tovább. Hiszen már úgyis eleget éltem! Boldog voltam néhány percig... vagy hónapig? boldogságban oly hamar jár az idő; és boldogtalan vagyok néhány század... vagy csak óra óta? boldogtalanoknak oly lassú az idő. És én e kint tovább is szenvedjem?... Minek szenvedjen az ember, mikor oly könnyű menekülni minden bajtól? De nem gyávaság-e meghajolni, eltörni a fájdalom alatt? nem a legnagyobb gyávaság-e az öngyilkosság?... és ha mindjárt az is, mit én bánom! S hátha még nagyobb gyávaság túrni a szenvedést, véget nem merni vetni neki?... Miért ne ráznók le a szívről azt a hernyót, melyet életnek neveznek? mért várjuk be, hogy maga essék le róla, mikor már nincs min rágódnia többé!... Isten hozzád, világ!

És mentem a folyónak, hogy beleugorjam. Nem ugortam bele, mert az be volt fagyva. Jutott is ekkor eszembe: tél van-e vagy nyár?

- Ez a sors intése - gondolám -, a sors elzárta síromat, azt kívánja, hogy még éljek. De minek éljek hát?... minek? hát nem vagyok-e apa? Igen, élni fogok, élni gyermekemnek, fiamnak és... és... hah, hogy erre még eddig nem is gondoltam!... Áldott légy, sors, hogy elzártad előlem a halál útját, légy áldott. Oh, ha van élet az élet után, és én a mennybe jutottam volna: leszálltam volna az idvek országából e kárhuzatos földre, hogy teljesítsem, amit itt megtenni elfeledtem. Élni fogok gyermekemnek és a... bosszúnak!

7

A bosszúvágy később támadt bennem az atyai szeretetnél; mégis erősebb volt, mint ez. Előbb mentem Ternyeihez, mint fiamhoz.

- Isten hozott, édes barátom! - kiálta felém Ternyei.

- Ne légy oly szemtelen - válaszolék -, hogy még most is barátodnak nevezd. Ne háborítsd föl lelkemet e szóval. Hidegvérrel jöttem hozzád, úgy akarok végezni és távozni.

- Tréfán kívül, hideg komolyságod jobban meglep, mint a minapi dühöd. És mit akarsz végezni?

- Amit már a minap kellett volna tennem: téged kitörölni az élők sorából!
- Mily szívesség! le vagyok kötelezve.
- Vívunk kell, Ternyei; vagy te öl meg engem, vagy én ölök meg tégedet.
- Párbaj?
- Élet-halálra!
- Máté, Máté, mikor gyógyulsz már meg?
- Majd ha téged kiirtalak, mert te vagy nyavalyám.
- Bolond vagy, pajtás, bolond. Szerelem és aztán párbaj! mondhatom, hogy kopott jelenésekkel gazdagítod a világtörténetet.
- És én mondhatom, hogy te hiába okoskodol itt előttem. Határozz helyet és időt, és válassz fegyvert.
- Ám legyen, ha úgy akarod. Tehát a fegyver: semmi... a hely: sehol... az idő: soha. Aztán, remélem, pontosan meg fogsz jelenni...
- Csakugyan olyan gyáva vagy, amilyennek tart a világ, látom.
- Már megengedj, Andorlaki, én nem gyávaságból kerülöm a párbajt, hanem elvből.
- Ismerjük az ilyen elveket.
- Hidd el, ha mondom...
- Oh, nagyon hiszem!... de mit vesztegetjük a szót hiába. Akarsz-e vívni vagy nem?
- Mondtam már, hogy nem.
- Úgy hát kényszeríteni foglak.
- Szeretném tudni: miként?
- Meg fogod tudni! - szólék, s távozám.

Tudtam, mily szenvedéllyel, dühvel szokott kártyázni. Úgy hívé, könnyű lesz őt ily alkalommal annyira fölingerelnem, hogy vagy elfogadja kihívásomat, vagy éppen ő híjon ki engemet. Várva vártam, hogy őt kártyaasztalnál találjam, mibe egyébiránt nem sok idő telt. Kártyázott, de egyre nyert. Máskorra kellett tervemet halasztanom. Következő alkalommal is nyerni kezdett... nyert... már újra távozni akartam, midőn a szerencse fordult, és ő elkezdett veszteni. Egyre vesztett. Mindinkább tűzbe jött, s nagyobb-nagyobb összeget tett föl. Végre roppantat kockáztatott... kártyája jön... megnézi... ki akarja vágni, hogy nyert; ekkor kikapom kezéből és ízről-porra szaggatom. Fogát csikorgatva ugrott föl, és nekem... de hirtelen megállt, ismét leült, s hidegvérrel mondá a szolgának:

- József, új kártyát. Barátaim - folytatá játszótársaihoz -, ez a pimasz erőnek erejével vívni akar velem, de azért sem éri célját, hahaha!

Pofon vágta, ő rögtön visszavágott. Társai kacagtak, s én látva, hogy nem boldogulok vele, otthagytam őket.

Még azon nap estéjén Ternyei lakására mentem. Magammal híttam szolgámat.

- Itthon urad? - kérdém Ternyei szolgájától.
- Igen - felelt az.

- Jer be velem, jertek be mind a ketten - mondtam a két legénynek.

Bementünk.

- Itt megálljatok - szólék a szolgálknak -. Ternyei - folytattam -, jer beljebb egy szobával.

- Minek?

- Jössz vagy nem?

- De mivégre?

- Ha nem akarsz jöni, mindegy, itt is végezhetek...

- Menjünk tehát.

- Ternyei Boldizsár - kértem a másik szobában -, utóára kérem: meg fogsz-e vinni velem vagy sem?

- Ismét ez a párbaj? és mindig csak a párbaj... sohasem láttam ily unalmas embert!

- Ternyei Boldizsár, látod e karikást a hónom alatt?

- Nos?

- Fülednél fogva húzlak innen szolgálaink elébe, és addig foglak korbácsolni, míg a párbajt el nem fogadod... szolgálaink előtt, érted?

Ternyei meghökkent, elsápadt.

- Aha, jól tapintottam! - gondoltam.

- De, Máté, te mégis rettenetes ember vagy - szólt oly hangon, mely talán akarata ellen esedező lett.

Nem feleltem, hanem megragadtam fülét, s vonni kezdtem a másik szoba felé.

- Andorlaki, megállj, egy pillanatig, kérlek... lásd, hogy hozzánk hasonlóak előtt meggyaláztál, ezt föl sem vettem; de szolgálak előtt, Máté, szolgálaink előtt nem engedhetem, hogy csúffá tégy.

- Rajtad áll, a csúfságot eltűnni vagy elhárítani...

- De ha én vinni egyáltalában nem akarok, vagy nem merek, hogy az igazat kimondjam...

- Még egyszer mondom: fülednél fogva viszlek ki, és fölhasogatom korbácsolóval ruhádat és bőrödöt ama legények előtt.

- Tehát hajthatatlan vagy?

- Az.

- Máté, nem könyörölsz?

- Nem.

- Oh, istenem, teremtem!... nem, szolgálak előtt nem engedem magamat megbélyegezni; inkább le hagyom vágni karomat vagy orromat... igen... tehát... vinni fogok. De te híttál ki; jogom van fegyvert választani.

- Válassz!

- Kardra megyek... ez nem oly könnyen halálos, mint a golyó.

- De nekem jogom... - hirtelen meggondoltam magamat, s folytattam - jól van, tehát kardra! mikor és hol?

- Mindegy akármikor és akárhol, ha már meg kell lennie.
 - Tehát holnap napfölkeltkor az akasztófa mellett. De ha meg nem jelensz?
 - Ott leszek, becsületedre!
 - Eh, becsületed...
 - Bízál bennem. Szavamat adtam, s amit megígérek, meg szoktam tartani... hisz ezt már te is tapasztaltad...
 - Hallgass, nyomorú! - vágta közbe. - E gúny ajkadon a félelem miatt nyavalyatört lelkednek tajtéka. Tehát holnap napfölkeltkor az akasztófa mellett.
- És ezzel távozámmal szolgálom együtt.
- Te Jancsi - szólék hozzá útközben -, holnap víni fogok: segédem lesz.
 - Szívesen, uram, s mi dolgom lesz új hivatalomban?
 - Semmi, csak nézni fogod, hogy ölöm meg Ternyeit.
 - Oh, ezer örömmel!... hanem hátha ön talál valahogy odaveszni, jó uram?
 - Ha én veszek oda? akkor eltemetsz. Tudod, hol tartom pénzem; azt el fogod vinni annak a leánynak, aki... aki nálam is volt néhányszor azelőtt. Emlékezel rá? Betti. Ennek viszed el pénzem. Bútorom és ruhatáram pedig a tiéd lesz; megérdemled, mindig jó fiú, hű cselédem voltál. Hanem, igaz, úgy temess el, hogy senki észre ne vegye síromat, mert halálomnak titokban kell maradnia. A világ majd azt fogja gondolni, hogy bánatomban elbujdostam; s úgy kell, hogy ezt gondolja. Gyilkosomon kívül csak te fogod tudni, hogy nem bujdosztam el, hanem otthon vagyok... a sírban, melynek helyét szinte csak te fogod tudni. Aztán, te Jancsi, néha-néha csak eljössz síromhoz, s tán egy-egy könnyet is ejtesz rá? mit?... no ne bolondozz hát! hiszen nem mondtam, hogy már most kezd el a sírást. Ne könnyezze, jó fiú. Ez mind csak mesebeszéd volt... nem én leszek az, aki meghal. Eszem ágában sincs, hogy meghaljak. Bízom az örök igazságban, és ez Ternyei halálát kívánja, nem az enyémet, a megbántottét, az oly éktelenül megbántottét.
- Hazaértünk. Lefeküdtem. Meghagyám Jancsinak, hogy öt óra tájban fölkeltsen, ha föl nem találnék ébredni. Nemsokára elaludtam. Az éjféli óraverés fölriasztott álmamból. Kinyitám szemeimet, körülnéztem. A gyertya égett szobámban; hosszú hamva lekonyult, s végén rózsák voltak. Jancsi karszékemen ülve szendergett; szeme be volt hunyva, de pilláin könnyek csillogtak a gyertya bágyadt világánál. Szegény jó fiú! könnyezve aludt el, s bizonyosan miattam sírt.
- Tán korán is van még, uram! - monda szolgám, amint hajnalban elindulánk.
 - Mire odaérünk, jóformán feljön a nap - válaszoltam, s menénk.
 - Jaj, elfeledtem bezárni az ajtót! - kiálta föl Jancsi, és viasszaladt.
 - Ez nem jót jelent - szóla, amint utolért a kapunál.
 - Micsoda? - kérdém.
 - Hogy az ajtót nyitva feledtük.
 - Hát babonás vagy, te Jancsi?... de meg, ha magyarázni akarjuk, én éppen jó jelnek tartom. Lásd, az ajtó nyitva maradt... ez azt jósolja, hogy csakugyan visszajövök.
 - Hm, meglehet. Adja isten.

Magyarázatom nagyon megnyugtatta őt.

Még üresek és csendesek voltak az utcák; csak a kakasok kukorikoltak koronként, s a távolban hangzott néhány férfi éneke, kik alkalmasint részegen mentek haza valami csapszékből. Gyors léptekkel folytattuk utunkat, amennyire képesek voltunk a nagy hóban; mert, úgy látszott, egész éjjel esett a hó. Kiértünk a városból. A fehér róna úgy állt előttünk, mint egy óriási terített asztal; rajta egy tányér... a hollók tányérja... az akasztófa.

Nemsokára, hogy odaértünk, láttunk két alakot felénk közeledni. Ez ő: mégis eljött! - gondolám. Néhány perc múlva előttünk állt Ternyei segédével.

A keleti láthatár szélén a hó fölött piros szalag futott végig, mely a nap jöttét hirdeté; vörös lett az ég, mintha gyilkot döftek volna szívébe, s vér folya sebéből. Lassanként halványodott... megjött a nap, az orvos, ki vére ömlését megállítja.

Sugártalanul, komoran nézett ránk a nap a ködön keresztül, mintha azt akarta volna mondani, hogy:

- Most állítottam el egy seb vérét, s ti máris vért ontotok.

Szótlanul közeledénk egymáshoz. Ternyei elényújtá a két kardot, hogy válasszak. Keze reszketett. Én megvetőleg mosolyogtam rá; észre látszott venni, mint mosolygok, mert ekképp szólt:

- Hűvös az idő.

- De kimelegedhetik az ember, míg a várostól ebben a hóban idáig gyalogol - válaszolék.

Látszott, hogy el akart pirulni szavaimra, de vére kissé távol járt arcától.

- Válassz tehát! - szóla, a kardokat folyvást tartva.

- Nem kell egyik sem - mondám.

- Tehát nem vívunk? - kérdé, s holt arca éledni kezdett.

- De igen.

- Nos?

- Mindenesetre vívunk; de ha neked jogod volt, mint kihívottnak, kardot választani; nekem jogom van...

- Mi? mi jogod van? - kérdé akadozva.

- Erősebb fegyverrel víni - válaszolék.

- És mi az?

- Azt sem tudod? pisztoly...

- Pisztoly?

- Igen.

- Nálam nincs pisztoly...

- Oh, van nálam!

- De én nem tudok löni...

- Nagyon közel fogunk állani...

- Úgy meg is lőhetsz...

- Éppen azt akarom.

- Ah - sóhajtott fel -, látom, hogy erővel életem ellen törsz. Tégy, amit akarsz. Mindenre kész vagyok. Mint csináljak?

Kivontam zsebemből két pisztolyt, s elébe tartottam.

- Válassz! - mondtam.

Az egyikhez is nyúlt, a másikhoz is; végre elfordította fejét, s az egyiket kivette kezemből.

- Hány lépésről? - kérde.

- Sehányról, majd csak így egymás mellől - feleltem.

- Mit? egymás mellől?

- Igen.

- Hogyan?

- Csak úgy szépen, hogy mind a ketten egymás szívének szögezzük a pisztolyokat.

- Hisz úgy mind a ketten meghalunk.

- Csak az egyik pisztoly van megtöltve.

- S a másik...

- Üres.

- Elhiggyem-e ezt?

- Mindegy, akár hiszed, akár nem.

- Oh, te meguntad életedet, és most engem is a pokolba akarsz rántani magaddal...

- Ne fecsegy. Állj ide!

- Isten neki! itt vagyok.

- Közelebb, közelebb...

- Mégis? na...

- Így!

Szemközt álltunk. Pisztolyom vége mellét érte, s az övé az enyémet.

- Jancsi - szóltam inasomhoz -, olvass hármat. A harmadikra elsütjük.

Ternyei görcsösen szorította össze fogát, s szemeit behunyta. Keze úgy reszketett, hogy a pisztoly majd kiesett belőle.

Jancsi olvasni kezdett:

- Egy...

- Kettő...

- Három!...

Egy pisztoly csattant, másik durrant.

A hó piros lett... az én véremtől.

Ternyei golyója csak egy oldalbordámat törte el, bal kezemből egy darab bőrt és húst szakított ki. Miért is reszketett úgy az a nyomorú teremtes! miért nem lőtte keresztül szívemet!... ha már őt pártolta az igazságtalan szerencse, ha én nem lőhettem őt agyon.

Hosszan feküdtem sebemmel.

Orvosom minél nagyobb nyugalmat tanácsolt; azért meghagyám szolgámnak, hogy senkit be ne eresszen hozzám semmi szín alatt, annyiival is inkább, mert Ternyeire nézve becsületbeli kötelességemben állott titkolnom, hogy párbaj következtében vagyok beteg.

Egyszer késő este jött be hozzám Jancsi, s jelenté, hogy valaki beszélni akar velem.

- Tudod parancsolatomat - feleltem.

- Tudom, uram, de erővel be akar törni; alig tartóztathattam vissza.

- Ki lehet? nem ismered?

- Nem ismerhetem, mert fátyol van az arcán...

- Fátyol? tehát hölgy?

- Igen, uram.

- Hölgy? hm; bizonyosan Betti lesz... ereszd be szegényt; és maradj magad kinn.

Szolgám kiment. A hölgy bejött. Fátyolát fölveté.

Nem volt Betti.

Róza volt.

Keservesen zokogva borult reám... éppen sebemre, melynek eddig minden érintés fájdalmat okozott. De ez édes teher alatt elfelejtém, hogy oldalam és karom keresztül van löve.

- Milyen halvány vagy, Máté - szóla, amint fölemelé fejét keblemről -, milyen halvány az arcod...

- Mint a tiéd, Róza.

- Oh, én sokat szenvedtem, nagyon sokat.

- Én is, Róza, én is!

- És teéretted, Máté...

- Úgy egymásért szenvedtünk...

- De nem szemrehányásként mondom - tevé hozzá oly nyájas hangon, milyentől megédesülne hetvenéves életem minden keserű emléke, ha most hallanám.

- Köztünk - folytatá ágyam szélére ülve -, köztünk vége a szemrehányások idejének, mert... hah, Máté, mi lelte karodat és oldaladat? be vagy kötve... és én az imént rád nehezédtem...

- Egy kis sebem van...

- Nagyon megnyomtam, ugye?

- Ah nem; örömet viselném e sebet az örökléten át, ha e teher nehezednék rajta, mely az elébb nehezédett.

- Elhiszem, Máté, de ma utójára látjuk egymást...

- Utójára? oh, most már fájni kezdenek sebeim!

- Mi lelt? szólj, mi bajod?... hallgatsz? mért nem mered megmondani? valami veszélyes betegség, ugye? ne félj, ne gondold, hogy elhagylak miatta...

- Neked megmondom, Róza, neked nem akarok hazudni... párbajom volt.

- Párbaj? az istenért! mi okból?

- Te voltál az oka, Róza.

- Én? oh! és kivel?

- Teérted ki mással vívtam volna, mint Ternyeivel.

- Hah, férjemmel! - sikolta Róza.

- Férj... fé... - képtelen voltam kimondani e szót: férjeddél. - Eredj Róza, eredj - szólék kis idő múlva -, te engemet soha nem szeretted, nem szerethetted!

- Nem szerettelek!... azt mondja, hogy nem szerettem őt!...

- Hogy adhattad kezedet halálos ellenségemnek, aki agyonverte lelkemet, oh Róza!

- Ha fájáról leszakad a levél: mindegy már akkor neki, akármerre fújja a szél. Szülőim kedvéért tettem, és, látod, bosszút is akartam állani... rajtad. Bosszút álltam... de magamon. Sajnálj, és ne kárhoztass!... de ne beszéljünk erről többet, Máté. Ma utószor vagyunk együtt az életben, utószor! ah, érzed-e e szónak irtózatosságát? érzed-e úgy, mint én?... utószor lenni azzal, kit szeretünk! Megtévelyodom, mielőtt... ah! Vigasztalj meg, barátom, kedvesem; mondd meg igaz lelked szerint... de nem, ha nem lesz is igaz, ha hazudsz is, csak mondd, hogy jobban szeretted, vagy legalább úgy szeretted, mint azon leányt...

- Ah, Róza, te hát csak azért jöttél még egyszer hozzám, hogy gyötörj? Ez kegyetlenség!

- Nem, édes lelkem, én nem akartalak megbántani, bocsáss meg! de megnyugtatósomul... hogy nyugodtan, boldogan haljak meg... ha majd meg kell halnom; mondd, hogy szeretted...

- Szerettelek és szeretlek, Rózám!... mennyire szeretlek? azt ki nem mondhatom, de szerelmem nagyságának tanúja itt összezúzott csontom. És szólj: miként hitessem el veled, hogy te vagy az egyetlen, kit valaha szerettem, és bizonyosan, kit szeretni fogok is.

- Köszönöm, Máté, köszönöm! Oh, ennyit nem reméltem, nem mertem remélni. Ha én ezt akkor tudtam volna, ha bizonyos lettem volna ebben: most... de most már késő minden ha.

Lankadtan csüggeszté le fejét, és megpillantá kezemen jegygyűrűjét.

- Hah - folytatá örömmel -, e gyűrű még kezeden van?

- És ott lesz mindhalálig, Rózám! - mondtam én.

- Tedd ezt, kedvesem, tedd ezt. Lásd, a tied is itt van még, és elviszem magammal oda, hová nemsokára menni fogok: a sírba. Oh, e gyűrű csillagom lesz a föld sötét éjjelében. Mit gondolsz, szerelmem, túléli-e testünket lelkünk? Még ezelőtt csak egy órával is óhajtottam meghalni és megsemmisülni; de most, mióta tudom, hogy szeretsz, kívánom, hogy legyen élet holtunk után is. Nem bánom, ha nem jutok is a mennybe, az idvesség honába; csak a földben, a hideg földben legyen eszméletem... ott is boldogan fogok végtelen időken át elmerengeni azon, hogy te szeretted!

És így beszélgeténk hosszan, hosszan... mit mondok? hosszú lett volna-e egy század ily boldogságban!

Oh, istenem, milyen rég volt ez, milyen messze van tőlem ez az este, negyvennyolc év terjed köztem és közte; negyvennyolc év! és azóta nem volt csak egyetlen boldog órák sem. De lelkem föl-fölül az emlékezet csónakára, és átevez az esztendő széles folyamán ezen estéhez, ezen elvesztett paradicsomba! s a lomb, melyet régi boldogságom zöld fájáról hoz, eltakarja kopasz homlokomat, ezt a szélvész tenger hajjaitól ostromolt pusztát kösziklát...

Nem tudom már, mi emlékezteté Rózát, hogy végre távoznia kell tőlem.

- Itt az ideje, hogy menjek - szóla -, hogy elhagyjalak. Mátém, tehát... ah, nem merem ki-mondani a búcsúszót; félek, hogy szívem nem fog megrepedni bele... pedig én azt szeretném. Ha kedves volnék isten előtt: itt hagyna meghalni közeledben...

- Ne búcsúzzál, édes angyalom, még látjuk egymást...

- Nem fogjuk egymást látni többé, Máté...

- Talán...

- Soha... soha többé!

- Magad nem akarod?

- Én ne akarnám? én?... de nem lehet... nem lehet... arra kérnék, jőj el síromhoz...

- Sírodhoz?

- Ha meghalok... de az ember azt sem tudhatja, hol fogják eltemetni. Hanem, ha megtudod, hol takarítottak el: látogass meg, kedvesem, hajolj le hantomra, s mondd ki nevemet... oh, én meg fogom hallani, bármi mélyen lesz is ásva sírom, és feljövök hozzád, és karjaimba szorítalak, ha nem rettegsz majd tőlem... mert nem leszek talán oly szép, mint egykor valék; de nem foglak kevésbé szeretni, mint most!

Lázasan szorított szívéhez, és csókolt, mintha belém akarta volna lehelni lelkét. Oh, ez gyötrelmes-édes ölelés volt! mintha a leszakadt mennyország a pokol mélyébe esett volna, s összekeveredett volna az idvesség és a kárhozat.

Kiszakasztá magát karjaimból, és elrohant.

Soká nem alhattam el, egész reggelig. Sírtam... zokogtam... jajgattam... őrvöngtem.

Reggel felé elalvám.

Gyönyörűt álmodtam.

Álmamban folyam partján álltam, s néztem hajjaira, melyek ringatva vittek egy haldokló hattyút... a hattyú végdalát zengé, és én hallgatám elragadtatással.

Következő nap azon hírt hallottam, hogy Róza a vízbe ugrott, és belehalt.

Ahogy fölgyógyultam, első gondom volt, fiam anyját keresni föl.

- Elveszem őt, nőül veszem Bettit - gondolkodám -, igen, fiam kedvéért. Nekem nem kell feleség; de ama szegény gyermeknek életet adtam, tehát nevet is adok neki. És mi elleszünk majd Bettivel, nem mint lángoló szeretőpár, hanem mint békés szomszédok... nem mint két csillag, melyek az égen vándorolva egymásnak világítanak, és egymást melegítik; hanem mint két halom, melyek egy közöttök emelkedő csemetét a szelek ellen ótalmaznak. S hátha még a

holt láva szívem körül, e kitombolt tűzokádó hegy körül, fölelevenedik s zöld sarjat fog hajtani?... ah, soha, soha! mert ahhoz századok kellenének.

Bementem Bettiékhez. A szobában egy öregasszony volt, Betti anyja; karján egy kis gyermeket ringatott, az én fiamat. Hozzá közeledtem... szeme hunyva volt félig; szendergett. Ráhajoltam, és megcsókolám... ajkam igen hideg lehetett, oly hideg, mint szívem volt, mert a gyermek hangosan sikoltott föl csókomra. Vagy talán szemrehányást akart tenni azért, hogy életet adtam neki?

- Hol van Betti? - kérdém az öregtől.

- Néhány nap óta nincs honn - válaszolt ő.

- És hol van?

- A temetőben.

10

- Andorlaki úr - szólott Betti anyja szomorú, reszkető hangon -, Andorlaki úr, ön leánnyal nem bánt nemesen...

- Dorgáljon, asszonyom - válaszolék én -, dorgáljon bátran! türelemmel fogom végighallgatni, mert nagyon elismerem, hogy megérdemlem azt öntől.

- Szerencsétlen leányom! - folytatá egy könnyet törölve le szeméről, melyen meglátszott, hogy ez a könny nem volt az első e napokban. - Szerencsétlen leányom! tudta ő, hogy önnek neje sohasem lesz, hogy ön nem fogja őt elvenni, és mégis odaveté magát az ön karjaiba. Hányszor intem őt: „Leányom, kerüld Andorlakit, mert ő meg fog csalni téged”... „Mit én bánom! felelt a boldogtalan, én szeretni fogom őt, ha megcsal is!”... „De a megbecstelenítés, a szégyen, a gyalázat!”... „Megbecstelenítés, szégyen, gyalázat! szeret-e az, aki erre gondol? szerettük-e azt, akiért ezt el nem merjük viselni?”... Így gondolkozott leányom, Andorlaki úr...

- Nemes lelkű leány! - sóhajték én.

- Igen, nemes lelkű leány! és ön mégis oly nemtelenül viselé magát irányában. Amint mondtam, nem várta, hogy ön őt nőül vegye; de azt remélte, hogy néha, bármily ritkán is, be fog ön tekinteni hajlékunkba, s ha szerelemből nem is, legalább irgalomból csak vet feléje egy-egy tekintetet. Remélte, hogy koronként meg fogja őnt láthatni, csak azért, hogy térdeit átkulcsolhassa, és mondhassa önnek: rúgj el magadtól, és aztán nyújtsd ide lábadat, amellyel elrúgtál, hogy megcsókolhassam azt!... Ezt remélte leányom; de mint ön, úgy reménye is megcsalta őt, szegényt. Ön feléje sem jött, kerülte még az alkalmat is, mely által hírt hallhatott volna leányomról. Midőn gyermekét a keresztelestől hozták ki a templomból, ön akkor ért oda, mint vőlegénye egy más hölgynek. Az isten nem engedheti, hogy épen ekkor férj legyen ön. Leányomnak tudára esett e történet, és megörült rajta. Nem káröröm volt ez, nem irigylette ő ama hölgytől a boldogságot; de gondolá, hogy most már szabadabban lehet ön apa, mint ha azon házasság megtörtént volna. Azon reményével már rég fölhagyott, hogy őnt mint szerető láthassa; de hivé, hogy meg fogja ön látogatni, mint anyát, hogy meg fogja ön látogatni gyermekét, és hallani fogja az ön ajkairól e szót: fiam! Nem hallotta soha, és hetekig szenvedett, és hetek múltával vége lett szenvedésének, istennek hála. Oh, milyen szomorú az én életem!... ő volt az egyetlen, kinek én azt mondtam: gyermekem! és annak halálára, ki egyedül volt szívemhez kapcsolva, ki egyedül szeretett engem, annak halálára azt kell mondanom: hála istennek.

A szegény asszony fájdalmasan zokogott. Annyira meg voltam illetődve, hogy tán magam is sírva fakadtam volna; de szemeim forrása ki volt apadva azon éj óta, midőn álmamban egy haldokló hattyút láttam a folyam hullámain.

- Szegény Betti! - sóhajték. - Ellensége volt a sors...

- A sors? - szakítottam félbe. - A sors? de hiszen közös szokás: saját hibáinkért a sorsot vádolni.

- Én méltán vádolom a sorsot - válaszolék -, mert minden hibámat jóvátettem volna...

- Ön jóvátette volna hibáját? - kérde gyermekem nagyanyja kétkedő, keserű mosollyal.

- Igen, jóvátettem volna - feleltem. - Hosszas betegségem gátolt, hogy gyermekemet és az öné, kikre többször, sokszor gondoltam, meg nem látogatám. Ma hagytam el szobámat először, és ezen hajlék az első, melybe beléptem... és tudja-e ön, asszonyom, miért jöttem?

- Jötte valóban meglepett; kíváncsi vagyok tudni okát.

- Azért, hogy Bettinek tudtára adjam, miszerint gyermekemnek atyja és neki férje kívánok lenni.

- Ah, uram, ön ámit engemet, miként elámította leányomat... hanem mi haszna volna ebből? miért hazudna most énelöttem? én hiszek szavainak, noha hihetetleneknek tetszenek azok. Oh, teljesítse, amit most kimondott, annál könnyebben teheti, mert már úgysis csak az egyik vár teljesítést. Ha nem lehet ön gyermekem férje, legyen atyja e fiúnak, szegény kis unokámnak.

- Atyja leszek, asszonyom. És... hol fekszik Betti?

- A nagy kereszt irányában a gyalogút mellett balra... miért?

- Csak óhajtom tudni...

- Ah, isten áldja meg önt érte, uram!

Eltávoztam.

11

- Mit cselekedjem azzal az emberrel... Ternyeivel? - kiálték föl többszöri, hosszú gondolkodások után. - Mit cselekedjem vele? adj eszmét, én istenem, adj egy bosszúeszmét! Megvíjak még egyszer vele? Életemet nem szabad kockáztatnom, mert megfogadtam, hogy apa leszek. De különben sem vívnék többé az életben... tapasztaltam már, mily igazság van a párbajokban. Aztán mit érne nekem, ha megölném is Ternyeit? A halál nem bosszúállás. Azzal csak jót teszünk, kinek életét vesszük el. Ternyeinek élnie kell, élnie nyomorultan!... de az a kérdés: mint tegyem őt nyomorúvá, legnyomorúbb teremtésévé az istennek?... És hiába feszítem eszemet, hiába töröm fejemet; nem találok semmi módot. Várni fogok. Az idő már sokat meghozott magával; talán engem sem fog végkép elmellőzni. Várjunk tehát, és bízzuk magunkat az időre.

Ezen nyugodtak meg kóbor gondolatim.

Ami kis hivatalom volt, arról is lemondtam, mert szétzúzott lelkem mindenre képtelen vala.

Csekély pénzzel bírtam, de elég volt, hogy belőle több évig neveltessék gyermekem.

- Itt van mindenem - szólék Betti anyjához -, fordítsa ön gyermekem szükségére.

- Mindene? hát ön miből fog élni?
 - Nem tudom...
 - És mi szándéka van önnek? mit fog tenni?...
 - Nem tudom.
 - Jövendője?...
 - Ne kérdezzen, asszonyom - válaszoltam -, nem tudok semmit. Tartsa meg e pénzt, és gazdálkodjék vele, amint lehet; mert nem tudom, mikor adhatok ismét. De legyen ön meggyőződve, hogy nem fogom elfelejteni fiamat, ha pénzhez jutok.
 - Tartsa meg ön ennek egy részét legalább - unszolt a jó asszony.
 - Megtartottam annyit, amennyi egy kis időre biztosít az éhhalál ellen - feleltem. - Több nem kell. Majd ad az isten. Éljen boldogul, asszonyom, én elmegyek innen, itt nem maradhatok; talán messzire megyek, de visszatérek minden bizonnyal. Isten önnel. Isten veled, szegény kis fiam, te... ah, még azt sem tudom, minek keresztelték? Mondja meg nevét, asszonyom. Nem tudom: fogok-e imádkozni, de ha igen, hadd tudjam imádságomba foglalni.
 - Leányom az ön nevét akarta neki adni; de én nem engedtem...
 - Jól tette ön, asszonyom, mert nevemmel együtt talán balsorsomat is öröklötte volna...
 - Nagyatyjára kereszteltetém őt Bálintnak.
 - Andorlaki Bálint! nem hangzik rosszul... hm, hogy jut eszembe most, azt próbálni: jól hangzik-e vagy sem? Tehát isten veled, Bálintom, kisfiam, isten veled. Ha megtanulsz beszélni: emlegetsd néha szerencsétlen, bujdosó atyádat.
- Fiamtól hazamentem.
- Jancsi - szólék legényemnek -, amit a párbaj előtt neked ígértem: bútorom és ruhatáram legyen a tiéd. Csak a legszükségesebbeket viszem magammal az utóbbiból.
 - Viszi ön?
 - Igen, viszem.
 - De hova?
 - Azt a jóisten tudja.
 - Ön tréfál, uram.
 - Ej, hát már oly rég halt meg jegyesem, hogy tréfálni volna kedvem? vagy oly kevésbé szerettem őt, hogy ily kis idő...?
 - Nem, ön nem mondhatja ezt komolyan - szakíta félbe szolgám.
 - És miért ne mondhatnám?
 - Mert... mert... hova mehetne ön?
 - Azt magam sem tudom, mondtam már, de megyek. Utószor látjuk ma egymást, Jancsi. Adjon isten neked jó gazdát, mert megérdemled.
 - Olyan jót nem ad többé, mint ön volt, uram.
 - Eh, ne beszélj ilyen balgaságot. Add ide kezedet, hadd szorítsam meg. Isten veled!

Megragadta kezemet, s csókja és könnyei egyszerre érték azt. Már jó messze haladtam az utcán, midőn véletlenül visszatekinték, s látám őt távolban engemet követni. Megálltam, hogy bevárjam. Félénk nyájassággal közeledett hozzám, mint a megvert kutya.

- Hát mit akarsz még, Jancsi? - kérdém.

- Csak egy darabra kísérem el önt, uram. Engedje meg, könnyebb lesz a lelkemnek.

- Nem, nem, Jancsi, eredj vissza, kérlek...

- Úgy hát szerencsés utat kívánok!

- Hiába kívánod, Jancsi, nehezen lesz belőle valami. No, isten áldjon meg, jó fiú.

- Isten önnel, isten önnel!

S mentünk, én előre, ő vissza. Az utca sarkán még egyszer visszanéztem... ő kalapjával intett felém a távolból.

A temetőbe tartottam, hogy fölkeressem a szegény kis Betti sírhalmát.

Szép, derült alkony volt. Tavaszodni kezdett az idő, a fák hajtottak, a tavalyi száraz füvek között a sírokon itt-ott zöld sarjak bújtak elő. Midőn a temetőbe értem, a nap utósó sugárait lövelé a keresztekre, melyek között magasan emelkedett a nagy fehér feszület, repkénytől környezetten. A temető ajtajához közel egy roskadozó sírhalmon ült egy igen öreg, szegény asszony, ki ájtatosan imádkozott, olvasóval kezében. Más nem volt a temetőben, csak ezen aggastyán és én és a csendesség. Halk léptekkel, érzéketlenül haladtam a mondott gyalogúton a nagy kereszt irányában. Már elfeledtem, mit mondott Betti anyja: az úttól jobbra vagy balra fekszik-e leánya? azért mind a két oldalon sorra olvastam a keresztek fölíratát. Egyszerre, mintha feneketlen örvény szélére bukkantam volna, megálltam, és úgy tetszett: szívem is megállt egy pillanatra... aztán, mintha ki akarta volna pótolni, amit elmulasztott, gyorsan kezdett verni. Egy név állított meg... Róza neve... az én Rózámé! Leborultam sírja előtt, és csókoltam fejfáját.

- Tehát itt nyugszol, itt enyészol, édes idvességem! - kiálték föl.

Újra elolvasám nevét... tudja isten, oly jólesett azt olvasnom. Fejfája piroslott a nap vérsugarától... egyszerre sötét lett... Félve tekintettem körül; azt gondoltam: valami ellenséges kéz takarta el szemem elől Rózám nevét. A nap leáldozott. Túlhan a még leveletlen, gyér fák között megkezdé útját a telihold, bágyadt halovány arccal, milyen a szenvedő hűség.

- Megtaláltam sírodat, Rózám, szép kedvesem! - szólék. - Tudod-e, mi volt végszavad hozzám? Azt mondád te, hogy hajoljak le hantodra, s híjalak neveddel... te meg fogod hallani, bármi mély lesz is sírod, és feljössz hozzám, és megölelsz, mert még itt is szeretni fogsz. Lehajlok hát hantodra, és nevedet hangoztatom, kedves nevedet, imádozt Rózám! halld meg ott alant... és kelj föl... Ah, te nem jössz; nem hallod-e hangomat? vagy már elfeledtél engemet, ki téged sohasem foglak elfelejteni? Oh, nem, azt nem hiszem; de te már meghaltál, és a holtak nem kelhetnek föl, csak éjfélkor. Jó, be fogom várni az éjfélt, hogy még egyszer láthassalak, kit jobb lett volna soha nem látnom!

Így panaszkodám magamban, és vártam az éjfélt, sírhalmán ülve, fejfájára támaszkodva. Minden véle töltött órák emléke átvonult lelkemen, édesen, mintha éolhárfa pengett volna keblemben, mert azok boldogságos órák valának.

- És hová lett e szép idő? - kérdém, s keresve tekinték szét a földön és égen. Körülöttem a fák és keresztek hosszú, sötét árnyat vetének. A földön a harmatcseppek, az égen a csillagok ragyogtak... csak szívemben nem ragyogott semmi. Fölsóhajtottam, és sóhajomat messziről

meg lehetett volna hallani, mert csend volt, oly csend, mintha a világ nem létezett volna. Csak távol, alig hallható távolban zengett egy pásztorfuvola oly édes-búsan, hogy azon haldokló hattyú énekét véltem hallani, melyet álmamban láttam a folyam ringató hullámain.

És ezalatt közeledék az éjféli...

Ütni kezdett az óra...

Olvastam...

Tizenkettő!...

Összeborzadtam...

Fáztam és izzadék...

Iszonyodva tekinték körül...

És mit láttam?...

Irtóztató jelenés!...

A sírok megnyíltak. Mindnyájan. Egyszerre. Csak mellettem Rózáé nem. A megnyílt sírokból kiléptek a halottak... ifjak, vének, hölgyek, férfiak. Csak Róza nem volt köztök. A szellemek mellettem lebegtek el. Hallottam, véltem hallani ruháik suhogását, csontjaik koccanásait.

- Hah - kiálték föl -, minden sír nyitva, csak a tiéd nem, Róza; a világ minden halottját látom, csak tégedet nem, Róza!... hol késeled? miért nem jössz? még egyszer látnom kell téged, szívem kitépett gyökere! még egyszer látnunk kell egymást. És te csak nem jelensz meg? nem jössz fel sírodból?... jól van, hát én megyek le hozzád!

Őrültk gondolat gyújtá meg agyvelőmet.

Rohantam a sírásó kunyhájához, mely a temető közepén állott. Megzörgettem ablakát.

- Ki az? - hangzék ott benn.

- Nyiss ajtót! - mondtam.

- De ki az?

- Csak nyiss ajtót!

- Minek?

- Nyisd ki az ajtót, vagy rád gyújtom a házat, és meggyilkollak. Nyisd ki!

- Hah, zsvány... haramja...

- Csitt, ne kiálts... én nem vagyok haramja... jőj ki, és meg fogod látni, hogy nem vagyok az. Jőj ki, jó ember, kérlek, kényszerítelek, légy irgalmas!

Esedező hangom megindíthatta a sírásót, mert kijött.

- Ki az hát? - kérdé, amint az ajtót nyitá. - Mit keres itt, uram, ily későn? mit kíván tőlem?

- Mit kívánok?... mit is kívánok csak? úgy, igaz! adj nekem ásót, kapát...

- Mi végre?

- Ne kérdezd, csak adj. Ha nem adsz: agyonlőlek... töltött fegyver van nálam.

- Hah, csakugyan zsvány...

- Nem, nem igaz, nem vagyok zsvány, nincs töltött fegyverem, csak ijeszteni akartalak. De örült vagyok, ember, úgy nézz a szemembe, hogy örült vagyok, és az örülteknek óriás erejük van... azért adj ásót, kapát!

Félelemből-e vagy miből? id'adta, amit kértem.

- Jól van, köszönöm. Hanem megállj, add ide ezen ajtónak kulcsát is.

- Házam kulcsát? minek?

- Hogy bezárjalak!

- És miért?

- Hogy el ne futhass. Add ide ezt a kulcsot, ha mondom. Így. Most lódulj be, hadd zárjam rád az ajtót. Ne félj, mindent visszahozok. De addig csendes légy, meg ne moccanj; mert ha egy hangodat hallom, hogy segítségért kiáltasz: ott benn termek nálad, és kettéhasítom agyadat ez ásóval, és szívedbe vájom tíz körmömet.

Rázártam a sírásóra az ajtót, és visszafutottam, és ásni kezdtem... Róza sírját.

Ástam, ástam.

Szakadt rólam az izzadás.

Végre lejutottam a sír fenekére.

Nekifeszítettem az ásót a koporsó födelének...

- Mindjárt meglátlak, Rózám, szépséges szeretőm!

A hold pályája tetőpontján állott, s csaknem oly fényesen világított, mint a nap.

Most fölfeszítém a koporsófödelet... a hold előzőnlé sugáiraival Róza arcát... én megpillantám azt... és... egy jajkiáltással élettelenül rogytam a koporsóba a halott fölé.

Nem tudom, meddig tartott ájulásom.

Midőn magamhoz tértem, hirtelen leborítottam a koporsót födelével. Nem mertem többé rátekinteni Rózára; oh, az az egykor oly gyönyörűséges arc mily iszonyúan el volt éktelenítve! ama homlok helyett, mely fehér volt, mint a zuhatag tajtékja; amaz arc helyett, melyet a szellő sokszor el akart fűjni, mert azt gondolta, hogy rózsalevél; amaz ajkak helyett, melyek pirosak valának, mint a rubint lelke; ama lehelet helyett, mely illatosabb volt Arábia minden fűszérénél... mindezek helyett most mit láttam és mit... oh!...

De néhány napig a folyam halaival és néhány hétig a föld férgeivel lenni... s a szépségnek vége!

Kijöttem a sírból, és hánytam ismét be. Minden hantnál, mely a koporsóra zuhant, úgy éreztem, mintha egy óriási kalapáccsal ütnék mellemet. Az idő elkomorodott. Szél jött, haragosan süvöltő szél, mely fekete felleget hajtott magával, mintha egy szerecsen rabszolgasereget hajtottak volna haragos kalmárok.

Midőn a sír be volt hányva, s a temetőt elhagytam: keleten a szürkület első nyoma látszott.

Mentem, mentem, és már messze jártam, mikor eszembe jutott, hogy a szegény Betti sírjához indultam, és nem az övénel voltam.

Midőn Róza arcát megpillantám ott lenn: lelkem kiszervenedett, keresztre húzta a fájdalom, és lett körülötte sötétségnek sötétsége, mint Golgotán, mikor az isten fia feszített meg. Lelkem meghalt, de testem élve maradt, hogy ő is kikapja a magáét a szenvedésből.

És kikapta. Szenvedett tíz esztendeig.

Milyen tíz esztendő volt ez!

Láttatok-e már katonavesszőzést? E tíz év napjai rám nézve két sorba állított katonák valának; én végigmentem e hosszú soron, és vesszőztetém a sanyarúság vesszejével.

Mert hajlékom nem vala: nyáron izzadtam, télen fáztam; és éheztem télen, nyáron.

Pénzemből hamar kifogytam, és keresni nem tudtam, nem akartam; koldulni pedig szégyelltem. Eladtam becsületes öltözetemet, s vettem helyébe olcsót, kopottat. De ez a pénzem sem tartott sokáig. Újra éhezni kezdtem, és mégsem vehettem rá magamat, hogy kolduljak. Az éhség kétségbeesésével néztem körül, s hah, mily szerencse! nem messze tőlem egy kutya rágódott valamin. Hirtelen odaugrottam... az eb megijedt és elszaladt, s nekem hagyta prédáját.

Sokan nem is gondolják, milyen jólesik néha az utcán csontot szopogatni, melynek húsát már leették valamely házban.

De nem laktam jól e csonttal.

- Uram - szólíték meg egy mellettem elmenőt -, uram...

- Nos? - kérde az.

Hallgatva álltam mellette.

- Mi kell hát? - kérde ismét.

- Semmi, semmi, uram...

- Máskor tartsd bolonddá apádat, gazember! - szólott bosszankodva, és elment.

Ah, nem voltam képes kimondani, hogy alamizsnát akarok tőle kérni.

Végre elszántam magamat. A fogadóhoz mentem, mely előtt többen ozsonnáztak. Egy ifjút, ki sajtozott, kértem, adjon egy darabot uzsonnájából.

- Takarodjál - szólt az megvetőleg.

- Csak héját legalább kenyerének és sajtajának! - esengék.

- Pusztulj, szemtelen fickó! - rivallt rám.

Hova menjek most? - gondolám. - Egy úrhoz nézek be, ebben talán csak lesz egy kis könyörület. És mentem. Magas, termetes, piros ember volt; a folyosón ült; hideg sültet falatozott, és savanyúvizes bort ivott, s nagyokat kacagott a kutyáján, mely a fölötté tartott csont után ugrált. Nem akartam kedvtelésében háborítani ezen urat, s vártam, míg észreveszi ottlétemet.

- Hát ez micsoda gízengúz itt? - kiálta föl, amint meglátott.

- Szegény éhező! - szólék esedezve.

- Ejnye, akasztani való, hogy mersz koldulni ép és fiatal létedre? hordd el magadat. Vénülj meg, és vakulj meg, vagy törjék ki kezed-lábad... akkor számolhatsz rám.

- Köszönöm - válaszoltam, s távoztam.

Elhagytam a várost. Tántorogtam; alig bírtak lábaim; nem csoda, mert az éhség nagy teher. Erősen fújt a szél... amint kiértem a városból, lekapta fejemről a kalapot, s a folyamba dobta, mely az út mellett futott. Elandalodva néztem utána.

- Ez a folyam nagy ellenségem - mondtam magamban -; nem engedte, hogy benne végezzem életemet; aztán elrabolta szeretőmet és most kalapomat.

Mert az a víz volt, melybe én bele akartam ugrani, s melybe Róza beleugrott. Érzéketlen folyam! oly egykedvűleg vitte most kalapomat, mint egykor szeretőmet.

Már éj volt, midőn egy faluhoz közeledém. A falutól nem messze a legelőn tűz pislogott, melyet alkalmasint pásztorok hagytak ott. Melléje mentem, s végtelen örömömre megpillantám, hogy közel burgonyaföld van. Tíz ujjammal kapartam ki néhány burgonyát a földből, s tettem a tűzbe, de nem győztem bevárni, míg megsült, mert nagyon éheztem; félnyersen ettem meg. S amint jóllaktam sületlen burgonyákkal, milyen jólesett utána az álom!

Másnap igen későn ébredtem föl. Mire a faluba értem, delet harangoztak. Oh, falun sokkal jobbak az emberek, mint városban. Az első háznál, melybe bementem, szívesen láttak, és jól tartottak meleg étellel, mit már oly rég nélkülöztem. Azonkívül így szólított meg jó gazdám:

- Nézze csak, úgysincs kalapja; hogy hajadonfővel ne járjon, hát tegye ezt a fejébe. Egy kicsint rosszacska biz ez, megviselte a viszontagság; de a semminél csak többet ér. Tegnap este, amint halásztam a falu alatt, nekem hozta a víz.

- Ez a magam kalapja volt - mondtam -, a szél belesodorta fejemről a folyóba.

- Úgy hát annál inkább! - szóla gazdám, s átadá kalapomat.

Hm, kalapom is kikerült a vízből, mint szeretőm; de kalapommal nem bánt az oly kegyetlenül, mint szeretőmmel... nem éktelenítette el annyira...

Közelgett az ősz. A napok, s kivált az éjek hűvösödtek, és ruhám oly vékony, oly rongyos volt.

Madárijesztőváz közelében mentem el, mely kender között állt, s rajta egy hajdani szűr maradványa lógott. Levettem ezt, és nyakamba akasztottam. Azon a vállon feküdt e nyomorú szűrdarab, melyre egykor Róza hajtá szépséges fejét.

Így jutott eszembe Róza mindig, de ráemlékezésem nem okozott fájdalmat, bánatot; tompa nyugalommal néztem a különbséget múlt és jelen között.

És a tél is bekövetkezett.

Pusztán utaztam. A hó már nagy volt, és még egyre esett, és a szél ragadta szemközt velem. Szibériai idő volt... s én rongyos ruhában és csizmában, melyből ujjaim kinéztek, gyalogoltam. Amennyire lehetett, beburkoltam magamat, s törekedtem előre. Hallottam, hogy kocsi közeledik felém, de nem néztem föl, mert a szél, mint korbács, hasította arcomat, ha fejemet fölemeltem. Amint hozzám ért a kocsi, e szavakat hallám... a hang nőé volt:

- Kocsis, hallja? kocsis! álljon meg...

A kocsis megállt.

- Utas, hallja! - szólt az elébbi hang. - Utas!

Körülnéztem; nem tudtam bizonyosan, engem szólítanak-e?

- Hova utazik? - kérde a kocsiból a hölgy.

- Majd csak arrafelé - mondtam.

- De tudja-e, hogy arrafelé a halálnak megy?

- Hogyhogy? - kérdém.

- Hát úgy, hogy mire a legközelebbi csárdához ér, addig megfagy; mert az idő oly rossz, és a csárda oly messze van. Jöjön vissza, ha nincs valami sürgetős útja.

- Utam nem éppen sürgetős - szólék.

- Úgy hát, amint mondom, forduljon vissza. Csak ketten vagyunk a kocsissal; megfér itt még egy harmadik is. Üljön fel.

- Megengedi?

- Hogyne engedném, az istenért?... Itt előttem jó helye lesz ni. Így. Most már mehetünk.

És a kocsí indult.

- Hogy is indulhatott el ilyen időben hazulról? - kérde a hölgy jószívű szemrehányással.

- Nekem nincs hazám - válaszoltam.

- Nincs hazája? - folytató ő. - Szegény ember!... és még milyen fiatal!... aztán milyen szép aranygyűrűje van, ni... mégpedig jegygyűrű, amint látom.

Hirtelen eldugtam kezemet, melyen Róza gyűrűje volt.

- Hát minek takarja el? - szóla ismét. - Csak nem lopta? ej, azt nem hiszem, mert ha lopta volna, nem merné az ujján viselni. Hm, ilyen szegény ruha és az a szép aranygyűrű! ugyan beszélje el történetét; oly kíváncsi vagyok rá...

- Ha csak e föltétel mellett enged ön tovább is kocsiján ülnöm, úgy inkább leszálok, asszonyom!

- Hisz azt nem mondom. Csak maradjon, ha nem akarja is elbeszélni... noha nagyon föl van ingerelve kíváncsiságom. Hanem, igaz, én nem vagyok asszony; leány vagyok... tehát ne szólítson asszonynak.

- Leány kegyed? - kérdém egykedvűleg.

Csak most tekintettem szemébe. Fiatal volt és szép. Sejteni kezdtem, miféle leány lehet.

- Az biz én, lássa, leány vagyok - folytató. - Már asszonynak kellene lennem, hanem szeretőm megcsalt, elhagyott. Most szabadon válogathatok a szeretőkben. Válogatok is. Az igaz, hogy nem vagyok olyan boldog, mint mikor azt az egyet szerettem. De, hiába, úgy vigasztalja magát az ember, amint lehet. Én most csak búfelejtésül szeretek. Néha mégis erőt vesz rajtam a bánat, aztán sírva fakadok. Beértem volna holtomig az első szeretőmmel, soha másra nem is gondoltam volna; de ha ez gazember volt. Hej, nem érdemli meg, amennyit már sirtam érte. Istenem, ha egy igaz szeretőm akadna, tán még egyszer tudnék úgy szeretni, mint egy időben szerettem. Maga tán nem is hallgat beszédemre?... mindegy különben; nem éppen azért mondtam, hogy meghallgassa. Csak könnyebb a szívemnek, ha szerelemről beszélhetek. Aztán ezek a gondolatok arról a gyűrűről jutottak eszembe. Vallja meg, hogy leánytól kapta... ugye?

- Igen, attól - válaszolék -, ha már úgy kívánja kegyed tudni.

- Hát van szeretője?

- Nekem? szeretőm? ilyen embernek szeretője!

- És miért ne? azért, hogy ilyen szegény? néz is arra a valódi szerelem!... no vallja meg már, hogy van szeretője...

- Nincs.
- Tehát volt?
- Volt.
- Tán hűtelen lett?
- Nem.
- Meghalt?
- Meg.
- Szegény fiatalember!... Fogadni mernék, azért ilyen boldogtalan: bánatában hagyta így el magát. Mért nem volt ilyen, akit én szerettem!... mert képzelem, mint szerethette kedvesét, ha ilyen szegénységben sem adta el azt a gyűrűt!... már sokszor rászorult ennek az árára, tudom. Lássá, ez szép magától.

Míg ilyeneket beszélt útitársnóm, beértünk a városba, melyből én kiindultam. Két fogadó volt; az előkelőbbikbe hajtattott. Leszálltam, és megköszöném szívességét, s távozni akarék.

- Hát hova siet? - kérdezé tőlem.
- Majd valahol meghúzom magamat az éjen át - feleltem.
- Hó, várjon csak egy kicsit. Tőlem nem szabadul oly könnyen.
- Mit kíván kegyed?
- Azt, hogy melegedjék meg egy kissé szobámban, mert bizony nem olyan a ruhája, hogy meg ne fázhatott volna... de ne vegye sértésként szavaimat.

Szobát nyitattott, befűtetett, s bevezetett engem magával. Beszélt összevissza mindenfélét; én hallgatám és melegedtem. Már rég nem voltam meleg szobában. Elmondta, hogy atyja szabó, még anyja is él, de az ő hollétét nem tudják; hogy valódi neve Juci, hanem mióta új élet-pályára lépett, a Juci nevet Izabellára változtatá stb.

- Nem élek vissza tovább szívességével - szóltam én végre -, áldja meg az isten kegyedet...
- No ha már nem maradhat, hát menjen isten hírével; hanem tán nincs is vacsoráralója, ugye? vagy ha van, jó lesz reggelire... tegye el ezt a csekélységet...

Egy aranyat nyújtott.

Nem akarám elfogadni.

- No, vegye el már, tegye meg ezt a kis szolgálatot az én kedvemért. Vegye el, ha kérem. Ad még az isten nekem. Lássá, én már több szegény emberen segítetttem, amennyire tőlem telt. Nem is képzelheti, milyen jólesik nekem, ha segíthetek a szegényeken. Aztán maga különösen megérdemli, mert hiszen oly hű szerető!

A jó leány kezembe nyomta az aranyat, s szeméből egy könny gördült szép arcára... én egy tekintettel köszöném meg adományát, s távozámm.

Esztendő esztendő után búcsút mondott nekem, de a nyomorúság nem búcsúzott el tőlem. Bujdosásom elején sokszor féltem, hogy éhen halok meg... bosszulatlanul halni meg! ezért féltem a haláltól, nem annak kínai miatt. Láttam végre, hogy az ember nem hal meg éhen, és

ez volt nyugtatóm a sanyarúságoknak közepette; sőt minél mélyebben gázoltam az ínség iszapját, annál megelégteltem voltam, mert annál zöldebben virult bennem a bosszúnak vágya és reménye. Gyakran gondoltam fiamra... és ez az egyetlen volt, mi örök egykedvűségemet kissé megingatta.

- Szegény gyermek! - sóhajtek föl. - Az összeg, melyet számodra hagytam, már rég elfogyhatott, és te most nagyanyáddal együtt nyomorogsz, mint apád. Hátha már meg is halt nagyanyád? mi lett úgy belőled?... talán boldog vagy, mert kiszenvédél.

Fiam napról napra gyakrabban jutott eszembe, s a rá gondolás mindinkább háborított, azért mindenáron menekülni iparkodtam ez emléktől. Úgysem segíthetek rajta, miért aggódjam hát hiába miatta? - szólék magamban. Az itálnak adtam magam. Ami kis pénzre tettem szert, inkább koplaltam, csak hogy ihassam, és felejtsek. És én, aki oly szórtalan, csöndes, hideg voltam: ha megrészegettem, pörlekedtem, kötődtem, verekedtem. Bezúzták orromat, betörték fejemet, és kivetettek a csapszékből. Ahova löktek, ott aludtam el; s midőn kijózanodva fölébredtem, érzem, hogy arcom nedves. Szidni kezdtem, aki leöntött; s megtörölém tenyeremmel képemet, s ekkor láttam, hogy az nem vizes, hanem véres. Odamentem a legközelebbi kúthoz, hogy megmosakodjam; a kocsis meglátott, és végigvagdosott ostorával... hogy mertem véres kezemet a vályúba mártani, melyből az ő lovai isznak.

És egyre ittam, mikor ihattam: de lassanként már nem törték be orromat, fejemet, és nem vetettek ki a kocsmából, mert a bor nem ártott meg többé, úgy hozzászoktam, s eszerint nem is kaptam össze ivótársaimmal.

Így ültem egyszer egy nyomorú csárdában szórtalanul, mozdulatlanul, és öntém a bort magamba.

- Úri barátom! - szólított meg egy magam korabeli ember, ki eddig szinte némán ült a szoba egyik zugában, s ki épen oly rongyos volt, mint én. - Úri barátom! hallotta-e már hírért Hiripi Gáspárnak?

- Nincs szerencsém... - válaszolék.

- Sajnálom, fölötte sajnálom, mert az én vagyok.

- Örülök... tessék velem tartani - mondtam.

- Szívesen... - s megragadá palackomat.

- Ej, atyafi - kiálték föl -, nem azért kínáltam, hogy csakugyan igyék! csupán azért, mert szokás.

- És az én szokásom: meg nem vetni a szíves kínálást...

- Jól van hát. Tessék!

- 'sten éltesse'! - monda új társam, fölemelve a palackot, s olyat hörpöntett belőle, hogy maradt is, nem is benne. - Adom becsülettel! - folytatá, nekem nyújtva az üveget.

Fölhajtottam a maradékot, s a palack fenekével kocogtam az asztalon... a csaplár jött, s újra megtölté azt.

- De tudja-e, tisztelt úr - kezdé azon egyén, ki nem szokta a kínálást megvetni -, tudja-e, miért állok tulajdonkép ön előtt?

- Sejttem - válaszolék, boromra pillantva.

- Nem jól sejti ön... ez csak egy kis intermezzo volt. Én gratulálni jöttem! mert ön nagy férfi, nagyobb, mint én, kinek pedig neve Hiripi Gáspár.

- Ah, ön igen kegyes...

- Csak igazságos és nemkülönben méltányos. Ah, uram, ön megszegyenített engemet, és én elpirulék szégyenemben.

Évek óta e szó gerjeszté föl először kíváncsiságomat... szerettem volna látni, milyen lehet piruláskor azon arc, mely rendes állapotában is oly vörös, mint az övé volt. Ekkép folytatá beszédét:

- Igen, uram, ön megszegyenített, s én elpirultam; de egyszersmind föltámadt bennem ama hódoló indulat, mellyel nálamnál nagyobb tehetségek irányában mindenkor viseltetem. Úgy van az... a talentum az aljas lelkekben irigységet, a nemes lelkekben pedig hódolatot költ. Van szerencsém az utóbbiakhoz tartozni...

- Ez igen szép - feleltem -, de mindeddig nem találhattam ki: miből áll ön fölötti elsőségem?

- Miben? abban, hogy ön nagyobb mester, mint én... az ivásban.

- Lehetetlen...

- Való és szent igaz. Ön jobban tud inni, mint én; pedig becsületem szentségére, ezzel sokat mondtam.

- Hja, uram - válaszolék -, gyakorlás által sokra viheti az ember...

- Ön bölcs férfi, csalhatatlan igazságot beszél. Exercitium facit virum... tudja, mit tesz ez? érti ön a latin nyelvet?

- Meglehetősen.

- Igen? hah... e csárda meg nem érdemli e szerencsét. Egyszerre két tudós benne! de a sors gyakran méltatlanokra pazarolja kegyeit. Uram, ha én itt csaplár volnék, s ily két tudós férfiú tisztelné meg jelenlétével házamat: tejben-vajban füröszténém őket egy hétig és ingyen. Hanem ebben a kocsmárosban nehezen lesz annyi emberség, hogy ezt megtegye velünk, mit gondol ön?

- Magam is azt tartom - válaszolék.

- Ugyebár? ah ez szomorú korszak a tudósokra nézve, mert nálunk még nem méltányolják a tudományt. Jól mondja Gvadányi: »Mint lehet? hogy ennek nagy a tudománya ----- mégis a világtól el vagyon felejtve, az érdemetlenek számába van ejtve.« De Gvadányi mindent jól mond. Oh, Gvadányi az én poétám! bámulom, szeretem őt, és könyv nélkül tudom munkáinak felét. Tudja-e ön, miért szerettem meg Gvadányit? mert a peleskei nótáriust írta, és tisztesség nem esik szólván, én is nótárius voltam; de... letettem hivatalomat, igen, letettem; azt ne gondolja ön, hogy elcsaptak. Tudom, még most is siratja falum, hogy elhagytam; mert rám illenek ama szavak, melyeket a peleskei nótáriusról mond Gvadányi: »Nem volt ilyen ember a Szamos mentébe, nem is járt gubába, hanem kék mentébe, ő egy esküdtnék is mert állni szemébe, mert hazánk törvénye gőzölgött fejébe«... Falum tisztelt, szeretett, de mindazonáltal otthagytam és eljövék. Nagy kedvem jött a művészethez, annakokáért egy színésztársaságnak lelke lettem, tudniillik sűgője. Minthogy azonban cudarabb nemzet nincs a világon, mint azok a csavargó komédiások, tehát elcsaptam a társaságot, és lemondtam a művészetről. De életemet majd később beszélem el önnek... mert, remélem, egyhamar nem fogunk elválni egymástól. Én ezennel megajándékozom önt örökös barátsággal. Mi rendkívül összeillünk. Mind a ketten tudományos emberek vagyunk; mind a ketten hatalmasan értünk a borital nemes mesterségéhez... bár az öné az elsőség... de isten segítségével még majd én is kvalifikálom benne magamat; és mind a ketten szabad, független életet viselünk. Dicső jövődönk

lesz, nemde? boldogan fogunk végigsétálni az életen, mint két szerelmes valami szép kert lugasán; mit szól ön ehhez?... de, a mennykőbe is, ily jó barátok, és önözzük egymást! Ez csúnyaság. Hagyjuk el azt az önt, és mondjuk helyette, hogy te... mit?

- Isten neki! - szólék vállat vonva. - De barátságomnak nem sok hasznát fogja ön... vagy fogod venni.

- Hasznát venni! - kiálta föl új barátom bosszankodva. - Hát azt gondolod, hogy haszon fejében kötöttem veled barátságot?

S efölötti bosszankodását egy itce borom kétharmad részével önté le.

- Az igaz - folytatá -, hogy most a te borodból iszom, de majd iszol te is az enyémből, ne félj. Most egy kissé szűk világot látok, mert harapófogóval sem lehetne zsebemből egy árva fillért is kihúzni... de ez csak a legközelebbi helységig tart.

- S ott?

- Ott lesz pénz, barátom, annyi, mint a köles. Azért, kocsmáros úr, áldja meg ezt az üveget.

- S ki fizeti ki? - kérdé a kocsmáros.

- Ki fizeti ki! - kiálta föl Hiripi. - Aligha magára nem írta e szókat Gvadányi: »----- Kevés varjút láttál, földi, karón; nem neveltek téged zsemlén, csak vakarón; pokrócon hevertél, nem bárson takarón; azért kérdéseid hangzanak ily aprón.« Töltse meg az üveget, és hozza ide!

- Szeretném előbb az árát látni - monda a kocsmáros.

- Itt ez az érdemes barátom fogja kifizetni - szólott Hiripi reám mutatva.

- Igen, én kifizetem... itt van a többinek az ára is.

- Így már jól van - monda a kocsmáros. - Az ő rovására bizony nem adtam volna egy gyűszűnyi bort sem. Hiszen még tennap itta el minden pénzét nálam; az utósó itcét már ki sem tudta fizetni... egy szennyes, rongyos zsebkendőt adott az árába.

S a kocsmáros újra tele palackot hozott elénk.

- Hanem, Gáspár barátom - szólék -, ez már az utósó itce ám, mert kifogytam a pénzemből...

- Adnak még arra a gyűrűre, amely'k ottan az ujjadon van...

- Arra nem fognak adni...

- Miért?

- Mert nem jön le az ujjamról...

- Próbáljuk meg...

- Nem próbáljuk biz azt...

- Hidd el, hogy én le tudnám venni...

- Elhiszem, de ne fáraszd magadat...

- Hm, tán a szeretőd emléke?

- Már akármí.

- Hadd el azt a golyhóságot, édes pajtásom. Tudod-e, mit mond Gvadányi?... azt mondja, hogy: »Asszonyoknak és lónak hinni soha nem kell; tele vagynak ezek hamis erkölcsökkel.«

Borunk elfogyott, s mi útnak indulánk. Amint kiléptünk, a kocsmáros ilyesmit morgott utánunk:

- Derék két madár; ugyan összeillenek!

Én ballagtam szokott egykedvű komolysággal; Hiripi Gáspár pedig néhány mondását idézte Gvadányinak, aztán félreüté kucsmáját, s bokáit összeverve énekelni kezdte:

*Két karajcárom volt, elástam,
Megszáradt a torkom, felástam.
Így jár, aki mindig szomjazik,
Míg a temetőbe nem viszik. --*

A temető... a temető... gondolkodni kezdtem a temetőről.

14

Hiripi valóban nem haszonlesésből kötött velem barátságot... ha szövetségünket barátságnak lehet nevezni; és miért ne lehetne? mert rongyosak, földönfutók, korhelyek voltunk?

Barátok levénk.

Én barátja lettem, mert tudtam, hogy meg nem csalhat, miután nem volt mit vesztenem a földön, s hogy ő barátom volt, mutatta az, hogy semmit sem várhatott tőlem, s mégis ragaszkodott hozzám.

Együtt jártunk helységről helysége. Az én hivatalom volt a kocsmában szállást csinálni; ő azalatt bejárta a papot, tanítókat, a jegyzőt s ami más tanult ember vagy úr volt a faluban. Hol garasokat, hol forintokat hozott. Mind az én kezembe adta. Nem is igen szólított másként, mint:

- Pénztárnokom!

Aki ezt hallotta, s végignézett öltözetünkön: nagyot kacagott, és nem ok nélkül.

Ami pénzt összegyűjtött egy faluban, azt nem is vittük másba. Ugyanott elittuk, vagyis elitta, mert én a rám eső részt ettem. Mióta tapasztaltam, hogy a bornak többé semmi hatása nincs rám, hagyogtatni kezdtem az italt, s lassanként egészen elhagytam. Gáspár barátom efölött nagyon sajnálkozott.

- Ah - sóhajta fájdalmasan -, tehát csakugyan egészen elfajulsz? kivetkezel erkölcsödből? lelépsz a virtus ösvényéről?... látom, hogy napról napra romlottabb lesz a világ! látom, hogy maholnap meg lesz hazudtolva Gvadányinak ez aranymondása: »Nincsen a magyarnak jobb málvázsiája, nincs jobb balzsamomja, jobb magnéziája, mint ha tele pince az ő patikája.«

Egyszer lélekszakadva rohant be Hiripi barátom a kocsmába, hol őt vártam látogatásairól, amint nevezé koldulását, s így kiálta föl:

- Kocsmáros, húszezer akó bort nekem, és pénztárnokomnak itt hétezer tortát, ugyanannyi fácánt és pisztrángot!

- Mi lelt, Gáspár? - kértem, s magam is csaknem elmosolyodtam jókedvén, mely szeméből sugárzott.

- Mit kérdezesz? azt kérde, hogy mi lelt? az lelt, hogy a világ vége közeledik!... Barátom, te nem iszol már bort, s a hitelezők kérés nélkül megkapják pénzüket... szólj hát: nem készül-e veszni a világ? S minthogy maholnap végünk lesz, tehát lássunk hozzá, és együnk, igyunk, amit szánk, szemünk megkíván. Látod ezt?

- Látom.

- Mondd meg hát, ha látod, hogy mi ez?

- Pénz.

- Úgy van, kétségen kívül, tagadhatatlan, de mennyi?

- Ötven forint.

- Annyi. Egy fitying híja sincs. És te nem ájulsz el örömdben?

- Nem.

- Én sem. Hanem képzelj, hogy jutottam e pénzhez. Még jeruzsálemi András idejében adtam egy iskolatársamnak kölcsön. Tudod, akkor rám nézve jobb idők jártak. Csak úgy adtam neki, hogy no; szegény fráter volt, látod. Most, amint a paptól kijövök, bementem egy úri házhoz... hát ki annak az úri háznak az ura?... már meg se mondom, úgyis tudod. Megismertem, hogy egykor együtt tanultunk, de azt rég elfeleddem, hogy én hitelező is vagyok, és épen ennek a hitelezője. Én hitelező, hahaha!... hah, ezer átok, és mégsem hoztak bort... kocsmáros, bort!... Pénztárnok, a mai napból már nem sok van hátra; mit gondolsz, holnapután reggelig elnyelhetjük-e ezt a kincset? Én kétségbeesem a szégyen miatt, ha akkorra marad egy fillérünk. Gondoskodjál, hogy megmenekedjem a kétségbeeséstől. Nesze. Ha azt hiszed, hogy belénk nem fér, hívass cigányokat, s hányd a cimbalomba, ami fölösleges, érted? Legyen az ember generózus!

- És ez mi? - kérdém, egy kis batyura mutatva, melyet generózus barátom az asztalra vágott, mikor bejött.

- Ez? hm, erről meg is feledkeztem. Ez a sok évi kamat.

- Mi van abban a kendőben?

- Egy tisztességes öltözet ruha, pajtás, melybe te azonnal belebúhatol.

- Én? magadra is rád fér...

- Az igaz; de először te, azután én. Aztán... - s ezt súgva mondá... - aztán ki az ördög adna valamit, ha ilyen becsületes hüvelyben járnék kéregetni? gondold meg.

Ezen okot helyesnek találtam, s elfogadtam a ruhát. Amint meglátott benne Hiripi, bámulva kiálta fel:

- Pajtás, e verset terád csinálta Gvadányi: »És uniformisát ha felveszi, oly szép: Delphis templomába állhatna ilyen kép!«

Valóban, szinte magam is örültem, amint végignéztam magamon. Már közel tíz éve volt, hogy folyvást rongyok fődözték testemet. Oly jólesett szememnek ezt látnia, mint a börtönéből menekült rabnak az élő, zöld természetet. És ha az ismét lefoszlik rólam? akkor majd megint a régi rongyházi leszek. Tudja isten, e gondolat oly keserűnek tetszett. Ha az ember egyszer lesüllyed, bármi mélyen is: egykedvűleg nézheti süllyedését; csak ha ismét vergődik kifelé, s mossa le magáról az iszapot, akkor kezd undorodni a helytől, melyben fetrengett.

Hiripi nekilátott az ivásnak. Keveslette, hogy egy palack álljon előtte; telerakta az asztalt, s gyönyörködve emelte szájához hol az egyiket, hol a másikat. Aki csak bejött a kocsmába boldog, boldogtalan: innia kellett.

Gáspár barátom hamarabb odalett, mint különben, nemhiába hogy kettőzött erővel és szorgalommal látott dolgához.

- Húzd rá, cigány, hadd táncoljak! - mormogá, s elaludt. Cigányok nem is voltak jelen tulajdonképp.

Szemeimre nem jött álom. Sarokba húztam magamat, de nem sokáig maradhattam egy helyen. Nyugtalan voltam, tíz év óta először, s nem tudtam, miért. Gondolkodtam; de gondolatim helyről helyre, tárgyról tárgyra ugráltak, összefüggés nélkül, rendetlenül, hirtelen. Politika, történet, költészet s minden, mivel egykor foglalkoztam, megfordult elmémben. Múlt és jövő, mint késő alkony és kora hajnal, állt előttem; ott sötétedett, itt világosodott, és egyikben sem láthattam tisztán.

Ez olyan különös este volt.

Végre egy utazó úr jött a vendégszobába, hol valék. Káromkodott, szidta az ilyen hitvány falukat, hol az utast egy éjen át is az unalom öli meg.

- Szeret ön kártyázni? - kérdé tőlem.

- Nem is tudok - válaszoltam.

- Jöjjön szobámba, megtanítom; csak hogy időm teljék.

E szavakra hideg vagy meleg futott végig rajtam, magam sem tudom; de szinte megrázkódtam bele. Ha nyernék! - gondolám. - És ha elvesztem e néhány forintot, mely nálam van? még a kocsmárosnak sem fizettünk; ha elvesztem, és nem fizethetek... kidobnak bennünket, mit tehetnek egyebet?... de nem fog-e megharagudni Gáspár barátom és nem méltán-e? hogy elraboltam pénzét; mert valóságos rablás lesz... mindegy!

- Nos, jön ön? - kérdé azon úr.

- Ha úgy tetszik... nem bánom... - feleltem tettetett egykedvűséggel; érzém, hogy egész testem reszket.

Az udvaron mentünkben rákiáltott kocsisára, hogy korán reggel fogjon, és jöjjön be őt fölkelteni. A kocsis korán reggel bejött, hogy fölkeltsse urát. De ez le sem feküdt még. Egyre kártyáztunk. Nemsokára kocsira ült, és elutazott... de néhány száz forintja nem utazott el vele.

15

- Hiripi pajtás - szólítám őt meg másnap, amint fölébredt -, mit álmodtál?

- Szépet, barátom, gyönyörűt! - felelt ő. - Azt álmodtam, hogy én vagyok az az angol herceg, kinek nevét már nem tudom, csak ennyit tudok róla, hogy testvére őtet egy kád malváziai borba fullasztotta. Ugye, fölséges álom? malváziai borba fulladni... de mi az ördög jutott eszedbe, hogy álmatagat kérdezd? még ezt soha nem tetted.

- Csak azért kérdeztem, hogy vajon nem álmodtad-e meg bajunkat, szerencsétlenségünket?

- Szerencsétlenség? én nem tudom, mit jelent e szó, mert sohasem tapasztaltam. Rám nézve nem exisztál...

- Úgy hát most tapasztalod. Hímezés-hámozás nélkül kimondom, hogy az éjjel kártyáztam, és minden pénzünket elvesztém.

- Mind, mind?

- Egy fillérig.

- Ejnye! - kiálta föl Hiripi. - Ejnye! csak már legalább egy garasod maradt volna pálinkára; olyan jólesnék megöblíteni a torkomat...
- A többivel nem gondolnál?
- Annyit se, mint a holnapi nappal!
- Dicső fiú vagy, Gáspár, dicső! méltó arra, hogy szívemhez szorítsalak, e szívhez, melyhez tíz év óta nem közelített emberi lény. Jer, hadd öleljelek meg. Lásd, azt gondoltam, hogy bosszankodni, haragudni fogsz rám, s te még csak homlokodat sem vontad redőkbe. Oh, barátom. Tudd meg hát az igazat, hogy kártyáztam az éjjel... de nem vesztettem. Nyertem, nagyon sokat nyertem; nem is képzeled, mennyit?
- Nyertél? hisz eddig nem is kártyáztál...
- Nem, mert kedvem sem volt hozzá, és nem is volt mivel.
- Pajtás, ez szomorú, nagyon szomorú! jobb szeretném, ha elvesztetted volna pénzemet.
- Miért, te balga?
- Azért, mert először játszottál, s tudod-e, mit mond Gvadányi... azaz nem is Gvadányi, hanem a kártyások mit mondanak? Prima fortuna raro bona...
- Az igaz, azt tartják, hogy az első szerencse ritkán jó; hanem a példabeszéd még tovább is van...
- Sed si bona, valde bona...
- Úgy van... de ha jó, nagyon jó!
- Hm, és mennyit nyertél?
- Nem sokkal kevesebbet ezer forintnál...
- Ezer forint? ennyi pénz nincs is a világon!
- A zsebemben van.
- Ezer forint... eh, csak álmodom, hanem az igaz, hogy majd olyan szép álom, mint a múlt éjjeli.
- Nesze, markold meg, hogy meggyőződjél, miszerint nem álom.
- Valóban nem!... ah, barátom, rám nézve gyászos epocha kezdődik... hiszen most már két hétig sem lesz szükség arról gondoskodnom, hogy mit eszünk, mit iszunk. Te, tudod mit? megveszem Magyarország minden borát, és foglalót adok a jövő esztendei termésre.
- Nem úgy, Gáspár, e pénzt nem szabad elköltenünk. Megmondom: miért? Nézd, nekem gyermekem van, egy szegény kis gyermekem, kit eddig is táplálnom kellett volna, és nem volt miből; ki talán a legnagyobb ínségben sanyarog, s kit már tíz év óta nem láttam.
- Ejnye, ejnye, hogy gyermeked van! - szóla Hiripi fejcsóválva. - Hát miért is nem mondtad ezt előbb? tán már eddig is kuporgathattunk volna össze valamicskét a számára; az igaz, hogy meglehetősen rendesen éltünk, de kissé még rendesebben élve megtakaríthattunk volna egy kis összeget... s hol van gyermeked?
- Távol innen... valami négynapi járőföld. Én még ma indulok, mindjárt. Eljősz-e velem, Gáspár?
- Elmegyek-e? hova ne mennék én veled!

Nemsokára kocsin ültünk, és utaztunk. A legelső városban, melyet értünk, felruháztam Hiripit. Erre nagy nehezen rá tudtam venni, hogy az általam vett öltözetet elfogadja; de arra sehogy sem bírtam kényszeríteni, hogy az én pénzből igyék. Kézpénzből vigadni nem mesterség, aztán gazdálkodni is kell gyermeked számára: ezt felelte, s mindenütt, ahol megálltunk, eljárt látogatóba, s amit így szerzett, azt elitta. Csak annyit kér tőlem, hogy egy hordó bort vehessen. Megadtam neki. A hordót kivitette az udvarra, s csapját kihúzta, és hagyta folyni a bort, és gyönyörködék benne. Végre beértünk a városba, hol ifjúságom... Betti... Róza... gyermekem és... Ternyei... hah!

Tíz év óta nem voltam itt.

Tíz év alatt mennyire megifjodott e város! tíz év alatt mennyire megvénültem én!

16

A ház, melyben Betti meghalt, s gyermekem született, a város elhagyottabb részében állott, hol a szegénység húzta meg magát. Ezt fölkeresni első gondom volt. Roskadozott már akkor is, midőn járni kezdtem bele; most már egészen az utóját járta. Egy gerenda, mely az utcáról homlokának támasztatott, tartá meg az összerogyástól. Falán repedések ásítottak, egyetlen ablaka, mely az utcára nézett, papírral volt foltozva.

- Nagy szegénység! - gondolám, s bementem dobogó szívvel.

Elrémltem.

Betti anyja szegény volt; de szobáját csinosan, rendben tartá. Két tisztességes ágy, néhány bőrszék, a szoba közepén egy nagy diófa asztal s az ablaknál egy kis varróasztal volt bútora, s falán képek lógtak, melyek József életét ábrázolták a bibliából, amint testvérei eladják a kalmároknak, amint Egyiptomban Fáraónál van stb. És most mindezekből semmi nem volt a szobában. Egészen üresen állt; falairól hulladozott a mész, látszott a vakolás, a kályha bedőlt. Elrémltem, amint benyitva ezt láttam. Eszembe sem jutott hirtelen, hogy már más is lakhatik itt, vagy éppen senki sem, ami még valószínűbb volt.

Beljebb léptem, s könnyebbült szívem... az ajtó megett idegen arcot pillanték meg. Nő volt; mintegy harmincöt évesnek látszott. Egy zsúp meztelen szalmán feküdt betegen; semmi más nem volt alatta, s igen ócska, kopott ruhájával takarózott. Fejénél egy bögre ivóvízzel; egy üvegcese orvossággal; s egy paraszttányér, benne kopott pléhkanál s maradék étel. Minden nyomort átszenvedtem már, s ez itt mégis megdöbbenett, oly nagy volt.

- Megbocsásson, jó asszony, hogy háborgatom - szólék -; azt gondolám, hogy e szoba régibb lakóit fogom itt találni... Most már nem tudom, hol keressem őket, miután itt nem lelém - folytatám szünet múlva. - Rég van itt kegyed?

- Néhány hét óta - felelt a beteg bágyadt, lassú hangon.

- S ki lakott itt kegyed előtt?

- Senki. Betegen és szegényen jöttem e városba, s a legolcsóbb szállást keresém. Ez a legolcsóbb, mert senki nem mer benne lakni, félvén, hogy leroskad a ház; én remélem ezt, s vajha teljesülne reményem.

- Szegény asszony, kegyed nagyon boldogtalan lehet! ha nem látnám, tudtomra adnák szavai.

- Oh, nagyon boldogtalan vagyok, a legboldogtalanabb a világon. Hányan mondják ezt magokról! ha engem látnának, nem mondanák.

- Szegény teremtés! sok szükségét szenved ugye? van-e miből élnie?
- Már rég éhen haltam volna, de itt a szomszédban van egy öregasszony, ki könyörületből táplál. Ah, miért vannak könyörületes szívek! ha nem volnának, most nem szenvednék. Sokszor azt véli az ember, hogy irgalmasságot követ el, midőn a legnagyobb kegyetlenséget cselekszi. Gyakran átok a jótétemény. Azon öregasszony hord naponként ételt és orvosságot, vagy egy kisfiú által küldi el...
- Öregasszony és kisfiú! - gondolkodám. - És hány éves az a fiú?
- Mintegy kilenc-, tízéves...
- Ha ő volna! hol is laknak?...
- Erre fölfelé az első szomszédban.
- Köszönöm. Sejttem, hogy azok lesznek, akiket keresek...
- A kisfiú mondá, hogy ezelőtt ők is laktak e szobában.
- Oh, úgy bizonyosan ők. Rongyos ugye az a kisfiú? - kérdém aggodalommal.
- Szegény, de nem rongyos.
- Hála istennek! - kiálték föl. - De ön, asszonyom, ön oly... oly... minél tovább nézem, annál ismerősbeknek tetszenek vonásai; hanem emlékezetem rossz kéngyertya, nem gyűjthatok vele hirtelen világot, hogy lássak. Hah, szóljon, nem Izabella vagy Judit ön?
- Honnan tudja neveimet?
- Oh, és csakugyan kegyed az?
- És ön ismer engem?
- S kegyed engemet már nem?
- Nem emlékezem...
- De hogy is emlékezhethék! akkor egészen más idők jártak... mind kegyedre, mind rám nézve. Jut-e eszébe? hideg téli időben utazott kegyed, s egy isten- és embertől elhagyott rongyos csavargót fölvelt ön kocsijára, hogy megmentse a megfagyástól.
- Az meglehet.
- E csavargó én voltam. Nem emlékezik kegyed?
- Régen lehetett...
- Valami kilenc éve...
- Nagyon rég volt már, nem jut eszembe.
- Mindegy. Kegyed jótevőm volt, szobájába vezetett, hogy fölmelegedjem, és még pénzt is adott. Én nem szoktam elfelejteni a megbántást; de a jótéteményt sem. Számolhat kegyed hálámra!
- Igen? tehát lesz, aki el fog temettetni...
- Oh, milyen szép volt akkor kegyed - vágam szavába, hogy sötét gondolatától eltérítsem -; milyen szép volt akkor kegyed!
- Siettem élni...
- Midőn megláttam most kegyedet, mintegy harmincöt évesnek véltem.

- Pedig még alig múltam huszonöt. Ifjan vénültem meg, és nyomorúságban veszek el... de nem tagadhatom, hogy megérdemlem. Bár ne volna így. A méltatlan szenvedést könnyebben viseli az ember, mint a megérdemlettet, akárki mit beszél. Én megérdemeltam azt, amire jutottam, csak az vigasztal, hogy már nem sokáig tart. Oh, szülőim, kiket a szégyen és keserűség sírba vitt miattam, ha találkozunk a másvilágon, hogy mer majd szemetek közé nézni becestlen leányotok?... hah...

Kínos sóhaj szakadt ki kebléből, mely ezt megrepeszteti látszék. Szemei kidülledve, fénytelenül meredtek a szoba alacsony padlására... álla leesett... halva volt. A lemenő nap, kibontakozva egy fellegből, vérszín sugárokat lövellt be a kis ablakon a halott kék ajakára és fehér, hústalan képére.

17

Őszinte örömmel és, mondhatom, érzéssel szorítottam fiamat keblemre.

Eleven, sötét szemű, barna fiú volt.

- Tehát ön az atyám? - kérde hosszán, merőn, lelkesen nézve rám.

- Igen, kisfiam, ő az! - szólott nagyanyja, könnyezve örömében.

- Én vagyok atyád, fiam, én! - mondtam, s büszke voltam rá, hogy ily derék fiam van.

- Szép ember - szólott fiam, alig győzve engemet nézni -, és ha sokkal szebb volna, éppen olyan volna, mint én.

- Nem hallgatsz? te förtelmes! - kiáltott rá nagyanyja, tettetett bosszankodással. - Ah uram, olyan pajkos ez a gyerek, hogy a vármegye sem bírta vele. Most legközelebb is...

És a jó öreg nem győzte előszámlálni fiam csintalanságait, melyeket én örömmel hallgattam, mert mindenik tüzes lelket, nemes szívet, éles elmét tanúsított.

- Ember vagy, fiam! - szólék, megveregetve vállát, miután nagyanyja elhallgatott. - Meg vagyok veled elégedve...

- Meg? apám!... no azon örülök, mert mi is meg vagyunk ám önnel elégedve...

- Ne szólíts önnek, fiam!

- Hát hogy mondjam?

- Te!

- Jó. Hát nem önnel, hanem veled.

- És miért?

- Hogy oly hűségesen gondunkat viselted...

- Oh, uram...

- Nevezzen fiának, anyám! - szakított félbe az öreget, ki unokája szavába vágott.

- Tehát, fiam, megbocsáss, hogy még meg sem köszöntem...

- Mit? - kértem csodálkozva.

- Küldeményidet...

- Micsoda küldeményimet?

- A pénzt...
 - Pénzt?
 - Mellyel szükségünket elláttad...
 - Én?
 - Pontosan megkaptuk...
 - Ne tréfáljon, anyám!
 - Hogy tréfálnék?
 - Tehát gúnyol?
 - Mentsen isten...
 - De én nem küldtem semmit...
 - Mi okod van tagadni, fiam?
 - Semmi okom sem volna, ha csakugyan küldtem volna. Nekem tíz év óta csak az fájt, hogy mindeddig nem voltam oly körülményben, hogy segíthettem volna kegyedet és fiamat.
 - Én nem értelek - szólt bámulva fiam nagyanyja.
 - És én kegyedet nem értem - válaszoltam.
 - Mi rendesen kaptuk a pénzt...
 - Ez oly örvendetes, amily megfoghatatlan előttem. És ki hozta?
 - Az a pimasz János, aki mindig ingerkedik velem - szólt fiam.
 - Melyik János?
 - Ez ni, aki éppen most üti be a csúf orrát...
- Egykori szolgám lépett be. Sejteni, világosan látni kezdtem a dolgot.
- Jancsi! - kiálték föl elérzékenyedve.
 - Uram, édes jó uram! - kiálta föl ő még érzékenyebben.
- Kezemet akarta megcsókolni; én keblemhez szorítottam.
- Oh, ön most is oly jó, mint azelőtt volt! - szóla zavarodva.
 - És te még jobb vagy, mint azelőtt voltál! - feleltem neki. - Jancsi, te apja voltál gyermeknek, mikor hálálhatom ezt meg?
- Jancsi bámulást akart tettetni, de oly rosszul értett hozzá, hogy azzal csak elárulta magát.
- Ne titkold, Jancsi - szóltam -, valld meg, hogy te voltál jótevőnk?
 - Az a csekélység meg sem érdemli ezt a szép nevet, uram! Már úgyis rajtakaptak, hát csak megvallom, hogy hébe-hóba hozogattam egypár forintocskát...
 - Hazugság biz az, János - szólalt föl fiam -, mert nem egypár forint volt.
 - Ugyan ne beszéljen már, úrfi, az isten is áldja meg! - korholá jószívűleg fiamat.
 - No nézd, apám, örökké úrfinak csúfol...
 - Az is gazember, aki csúfolja! - kiáltott föl Jancsi csaknem haraggal.

- Hiszen senki sem szólít engem úrfinak, csak ő...

- Már az nekem mindegy - válaszolt Jancsi. - Aki az én uramnak a fia, hát az én előttem úrfi...

- Mind jól van az - vágtam közbe -, csak ne pöröljetek. Jancsi, Jancsi, vedd még egyszer, még százszor köszönetemet. Tudom, magad szűkölködtél szívésséged mellett...

- No már látom, hogy mindnyájan nekem esnek! - szólt a jó fiú, csaknem kétségbeesve. - Ne is beszéljünk erről. Szót sem érdemel. Tudhatja ön, uram, hogy én nemigen szeretem a mulatságokat; házasodni meg nem akartam, mert egy szörnyű példa állt előttem, mire viheti az embert a szerelem... Így hát csendes, magányos ember létemre nem nagy mesterség volt azt tennem, amit tettem. Aztán mindig jó fizetésem volt; most is nagyon becsületes helyen vagyok... hanem még ma fölmondom a szolgálatot.

- Miért, Jancsi? - kérdém.

- Csak azért, mert ön visszajött, s ha önt szolgálhatom, senki mással nem leszek... ha ugyan megint befogad ön?...

- Befogadni befogadnálak, Jancsi; de nem fogadhatlak be...

- És miért?

- Mert nincs módom szolgát tartani.

- Nincs? sajnálom. De tudja mit, uram, csak itt marad már?

- Itt; de meddig? nem tudom.

- Ameddig, addig. Hát én majd eljárrok ide, s aztán ami kelleni fog önnek, csak parancsoljon... jaj! - kiáltott föl hirtelen, füléhez kapva.

Fiam nagyot kacagott.

- Ugyan, úrfi - folytatá Jancsi -, mikor marad már egy pillanatig veszteg?... Mindig így tesz, a papirost összesodorja, aztán hirtelen a fülembe üti; pedig a számár füle is csiklandós. Hanem majd visszakapja ezt busásan...

- De most én adtam vissza a minapit! - állítá fiam.

- Hm, most jut eszembe - kiálta föl Jancsi -, most jut eszembe, hogy sürgető dolgom van. Nem is ide szándékoztam tulajdonképp; hanem már csak beszólok, mondok, ha erre vetődtem. Hát holnap majd eljövök, uram, vagy legközelebb, mihelyt szerét ejthetem; addig ajánlom magamat. Nem is szükség tán mondanom, hogy örülök, és mennyire örülök. Ajánlom magamat. Jó egészséget, úrfi, aztán megtanulja a leckéjét holnapra, különben majd lesz virgács.

Ezeket örölte le Jancsi, s elsietett... kétségkívül nem azért, mintha csakugyan sürgető dolga lett volna, hanem mert látta, hogy fiam nagyanyja is hálálkodni készül.

- Ej, az a cudar János! - kiáltá utána fiam. - Mindig a virgácsot emlegeti; pedig tudja, hogy az első vagyok az iskolában.

- Az első vagy, fiacskám? - kérdém őt.

- A legeslegelső, apám; pedig Deregi Tóni a minap is két aranyat vitt a tanítónak. Láttam. Heidinger Náci meg egyre hordja neki a süteményeket. Hanem azért Tóni mégis csak a második, és Náci mégis csak a harmadik... de hiszen ezt sem érdemlik meg igazság szerint... én pedig mégiscsak az első vagyok. Ugyan haragusznak is ám a gyermekek rám. Egyébbel nem tudnak megbosszulni, hanem azt kérdik: „Hol van apád, te?” Én eddig nem tudtam rá felelni, néha sírva is fakadtam. Kérdezzék csak ezután, majd megtanítom őket a magyarok istenére,

fogadom. De hisz eddig sem vagyok egynek sem adósa. Mikor úgy jókedvemben találunk, végigdöngetem az egész iskolát, ha mégannyian volnának is.

Így beszélt fiam, és én örömet hallgattam, és percről percre mindinkább megszerettem őt. Édeskeserűen kezdtem érezni, hogy széles e világon ő az egyetlen, kit természet köteléke egyesít velem, és mintha fájt volna, ha meggondoltam, hogy nem maradhatok vele sokáig... örökre. Eszembe jutott végre Hiripi; a fogadóba hagytam őt, hol leszálltunk. Meg kell őt még ma látnom, gondolám, mert amilyen nyugtalan, még majd elcsavarog valamerre.

- Kis végzendőm van még ma, anyám - szólék -; azért távozom. Holnap reggel látni fogjuk egymást. Isten önnel. Isten veled, Bálint fiam... de igaz, hisz én pénzt is hoztam. Íme, tegye el, anyám.

- Hadd maradjon nálad, hiszen csak nem akarsz tán mindjárt elhagyni bennünket?

- Mindjárt nem; de jobb helyen lesz itt kegyednél.

S átadám, amit néhány nap előtt nyertem.

- Vagy mégis - folytatám -, felét mintegy magamhoz veszem; az ember nem tudja, mi szüksége akadhat... eh, de minek?... mindazáltal...

S felét a pénznek visszavettem.

- Te meg, Bálint - szólt fiamnak nagyanyja -, eredj át a szomszédba; nézd meg azt a szegény asszonyt, nem kell-e valami neki? eredj, fiacskám.

- Csak maradj, fiam - mondtam én -, annak már nem kell semmi... vagy igen: temetés.

- Meghalt?

- Meg. Régi lakásán kerestem kegyedet, s éppen azalatt adta ki lelkét, míg benn voltam nála.

- Oh, a szegény teremtés!... de jól járt, isten nyugtassa meg.

- Gondoskodjék, anyám, hogy illendően eltemessék, az én költségemen.

- Én átmegyek, és megnézem! - szólt fiam.

- Hogyisne! - kiálta rá nagyanyja. - Halottat nézni magányosan ilyen késő este.

- Miért ne? félek is én!

- Nem félsz, fiam? - kérdém.

- Nem én, apám, semmitől! tűznek-víznek nekimegyek.

- Ember a lelked is, jer!

S mind a ketten távozáink, fiam a szomszédba a halotthoz, én pedig a fogadóba Gáspár barátomhoz.

Fölkutattam a fogadóban minden zeget-zugot. Nem találtam.

Egy pincértől hallám végre, hogy elment nemsokára utánam, estefelé ismét visszajött, felőlem kérdezősködék, s minthogy még nem voltam itt, újra eltávozott. Majd visszajön - gondolám -, s vacsorálni mentem az étterembe.

Végezván a vacsorát, szobámba indultam, hogy ott bevárjam Hiripit. Az ajtóban találkoztam... hah, kivel?

Ternyeivel.

Csavargásaimban elgondolkoztam néha, vajon volna-e még valami, ami engem képes lenne nem fölláztatni, de csak föl is indítani? és azt mondtam, hogy semmi, semmi, még Ternyei látása sem. Legkevésbé sem csillapult bosszúvágyam, sőt egyre növekedett: de hidegen fogok vele találkozni, gondolám, úgy fogom tekinteni, mint valami követ, melyben menet megbotlottam, s jövet fölveszem, és a folyamba dobom, nehogy másodszor is megbotoljam benne. A következő megcáfolta e nyugodt gondolatokat. Amint megláttam Ternyeit, megrázkódtam és reszkettem, s annyira megzavarodtam elmémben, hogy dühöm és iszonyodásom ellenére keztem fogtam vele, amint, egyszerre megismerve engemet, a legörvendőbb meglepetéssel idvezelt, és idenyújtá kezét.

- A jó isten hozott, régi kedves barátom! - kiálta föl. - Hol jársz, az ég szerelmére? az özönvíz óta nem láttalak, s még csak híredet sem hallottam. Csakhogy itt vagy valahára! oh, milyen jólesik, hosszú távollét után véletlenül ifjúkori barátunkra bukkanni, és megszorítani és megrázni kezét! Hó, Máté barátom, mennyi beszélni valóm lesz veled... mindent elmondok neked, ami azóta történt, hogy nem láttuk egymást, mindent! hanem most, fájdalom, nem érek rá... társaim itt a mellékszobában már kétségbeestek eddig, hogy nem vagyok ott, mert nélkülem a kártya nem ér semmit, nincs kívülem senki, aki merészen játsszék... azért megbocsáss, kedves édes barátom... de már mindegy, néhány perccel előbb vagy utóbb! a fő eseményeket csak elmondom. Hát tudod-e, hogy Róza, az a lányka, akiért megváltunk... ej, barátom, mint sajnáltam, hogy megsebesítettelek; te erővel azt akartad, hogy agyonlőjelek, de én, amennyire lehetett, könnyítettem a dolgot: jó félre tartam a pisztolyt, hogy csak sebet, és ne halált adjak...

- Oh, a szemtelen gazember! - szólék magamban -, ő készakarva nem lőtt agyon, holott alig bírta a fegyvert, úgy reszketett.

- Tehát tudod-e - folytatá -, hogy ez a Róza nőm lett? hanem házasságunk csak néhány hétig tartott, mert a vízbe ugrott szegényke...

Egy tördőfést adok neki! - gondolám, s kárörömmel mondtam:

- Ezt nagyon jól tudom, Boldizsár, mert nőd utolsó éjjelét életének az én karjaimba tölté...

- Igen? - kérde, annyira sem indulva meg, mintha azt adtam volna tudtára, hogy valaki bezúzta ablakának egy tábláját. - Igen? nálad tölté utolsó éjszakáját? jól tette. Az ő helyében magam is ezt cselekedtem volna. Mit a túlvilági üdvösség- és kárhozatról beszélnek, csak azon áll, miként halunk meg? ki életének végperceit boldogan tölté el, azé a menny, s ki boldogtalanul, azé a pokol. Azért iparkodjék mindenki minél boldogabban halni meg.

Ez az ember tehát sérthetetlen? - gondolám, és fájt nekem, hogy öneki semmi sem fáj.

- Első feleségem halála után nemsokára megházasodtam - folytatá Ternyei -; megházasodtam, barátom, ijedtemben. Egy este roppant összeget vesztettem, s néhány nap múlva egy igen jó módú leányt vezettem az oltárhoz, nehogy tönkrejussak valamiképp. Oh, én kislelkű! csak egy percig is kételkedhettem a szerencsében, mely tündérként mosolyga rám, valahányszor kártyaasztalnál ültem. Pár nap múlva visszakerült elvesztett pénzem kamatostul. Egyébiránt sohasem bántam meg házasságomat, mindamellett, hogy oly hirtelen kötöttem. Ne legyen az ember nagyon követelő felesége irányában, s kész a házi boldogság. Így teszek én. Nőm áldott teremtés, van két szép gyermekünk, s én a legboldogabb családapá vagyok... éjjel-nappal kártyázok!

- És boldogságodban semmi sem háboríthatna meg? - kértem.

- Semmi, semmi! - felelt. - Míg az ember gazdag, mi az ördög bánthatná?

- Míg az ember gazdag... - ismétlém magamban; ez tehát az ő Achilles-sarka.

- Hanem most már válnunk kell, barátom - szóla Ternyei -, sietek játszótársaimhoz... te mégsem játszol? egykor veszedelmesen gyűlölted a kártyát.

- De már nem gyűlölöm annyira...

- Mit hallok?

- Néha-néha magam is játszom.

- Lehetetlen!

- Hiába, az ember vénül és okosodik.

- És te is megokosodtál? ez öröömre válik hallani. Mindig mondtam, hogy még kigyógyulsz balga ábrándjaidból, mikkel a természet bőven látogatott meg, pajtás. No, csakhogymár a te eszed is érik, csakhogymár a te szíved is nemesül... mert énelőttem, barátom, legnemesebb szenvedély a kártya. Eszerint az éjtelme ma együtt töltjük, nemde?

- Egy részét az éjtelme legalább - mondtam; és tusakodva gondolkodtam: egypár évi költségedet kockáztatom, fiam... oh, minek hoztam magammal e kárhozatos pénzt... lám, otthon akartam hagyni, és az ördög... de hisz fele nincs nálam, az biztos; s ha elvesztem is, amit magammal hoztam, még marad annyi, mivel beéri fiam, míg ismét szerezhetek...

- Min gondolkozol oly soká, Máté? - szakította félbe töprenkedésemet Ternyei.

- Semmin, semmin... mehetünk.

S bemenénk a játszószozába.

Vesztettem, nyertem, vesztettem, nyertem, s így ment egy darabig. Végre folyvást veszteni kezdék... a veríték csorgott arcomról... kezem úgy reszketett, hogy a kártya ki-kihullott belőle... utósó forintjaimat tettem föl... szemem káprázott... lélekzetem szorult... elvesztettem mind!

- Ternyei - szólék hideg kétségbeeséssel -, Ternyei, nincs nálam több pénz... adj kölcsön néhány száz forintot...

- Nincs nálad több? - válaszolt a megszólított. - Talán se nálad, se máshol?... de nem azért mondom, mintha nem akarnék adni; mennyi kell?

- Semennyi! - mondtam megvetéssel. - Uraim - fordulék a többiekhez -, kinek van annyi bizalma bennem, hogy holnapig kölcsönözzön négyszáz forintot...

Ennyi volt az összeg, melyet fiam nagyanyjánál hagytam.

- Adok én - szólalt meg egy játészó -, hanem fele nyereségre...

- Hogyan?

- Ha elveszti ön, holnap visszafizeti; ha nyer, megosztozunk.

- Hm, ez nagy kamat... de jól van. Kérem a pénzt.

Sokszor bebizonyult állítás, hogy kölcsönzött pénzzel jó játszani. Most én is tapasztaltam. Virradatkor szétozlott a társaság. Hitelezőm négyszáz forintért ezreket kapott, és én is ezreket vittem el, és ezen ezrek Ternyeiúi valának, ki távoztakor gúnymosollyal szólt hozzám:

- Fogadni merek, úgy elkotródol e néhány fillérrel, hogy meg sem látunk többé.

- És ha meglátsz?

- Tehát eljössz?

- Mikor?

- Holnap... azaz ma estére.

- Itt leszek.

És ott lettem pontosan. Este nekiültünk a játéknak, és kártyáztunk másnap délig egyhuzomban. Ekkor fölkeltek. Ternyei kereste kesztyűjét, és nem találta.

- Hiszen már a kezeden van - mondtam.

Kalapot vett, és indult.

- Megálljon, uram - szólítá meg egy játészó -, ön a magáé helyett az én kalapomat tette föl.

- Valóban - felelt Ternyei, s átvette a maga kalapját, és távozni akart.

- Egy szóra, Ternyei - szólék én hozzá -, egy szóra. Ternyei Boldizsár; te elraboltad szeretőmet... én elnyertem mindenedet... koldussá tettelek.

18

Én vagyok-e az, ki egykor félíg mezítláb járt a kemény göröngyös országutakon, s ki most aranyrojtos bakancsban tapossa a puha, sima szőnyeget? Én vagyok-e az, ki egyszer madár-ijesztő vázról vett le egy ócska szűrdarabot, hogy téli ruhája is legyen, s ki most, ha leveti, azért veti le fényes bársonyöltözetét, hogy még fényesebbet öltöszön fel? Én vagyok-e az, kinek egykor a szabad ég alatt fatuskó vagy kődarab volt vánkosa az éjen át, s ki most selyemtakaró alatt patyolatpárnákon hever? Én vagyok-e az, ki egykor az utcán kutyától rabolt el egy száraz csontot, s ki most ezüstkanállal meri ezüsttálakból a párolgó, fűszeres étkeket? Hah, én vagyok-e az, ki egykor megsértetett, s ki tíz év múlva bosszút állott ellenségén? Én vagyok-e én? Így elmélkedém.

Ternyei pedig szűkölködött, inségre jutott feleségestől és gyermekestől, kiket egyébiránt sajnáltam, mert tudtam, hogy ő nem szereti őket. Ha szerette volna nejét és gyermekeit, ezeket sem sajnáltam volna; sőt jólesett volna látnom, hogy azok is nyomorognak, kiknek nyomorúsága jobban fáj neki, mint az önnön magáé.

Soká, igen soká nem találkoztam vele.

Egyszer utaztam. A legelső állomáson, hol lovakat váltottam, körülnéztem az utcán, várva, míg a rendelt lovak megérkeznek. Nem messze a postaháztól építettek. Megtekintém a készőülő épületet. A napszamosok közt, kik földet és köveket hordtak, megismerém Ternyeit. Ő is megpillantott, hirtelen elfordítá arcát, és szemlesütve toltá taligáját, mely nyikorgott a teher alatt. Arcán víz csurgott végig... könny-e vagy veríték? vagy mind a kettő? Másoktól kérdezősködém felőle. Csak annyit tudtak róla mondani, hogy naponként dolgozik, mint a barom; s amint kikapja napszámát, rohan a legközelebbi csapszékbe, s garasait elkártyázza.

19

Fiamé és a bosszúé volt eddig életem, s miután emennek eleget tettem, az egészen fiamé lett.

A szegénységet, nyomort már megszoktam, s pénzszomjas soha nem voltam; így magamra nézve Ternyei elnyert vagyonát akár vízbe dobhattam volna, de fiam tekintetében tartám azt meg, s föltevém, hogy lehetőleg szaporitom. És fiam teljes mértékben megérdemlé gondoskodásomat és szeretetemet, melyet egyre növelt szívemben.

Jancsit, azt a nemes lelkű Jancsit magamhoz fogadtam... nem szolgának, hanem barátomnak; ő házam gondviselője, mindenese lett. Fölmentém őt minden szolgai munkától; de ő arra kért, engedjem meg azt neki, hogy ha már semmi dolga nem lesz, legalább ruháimat hadd keféltse. Bosszankodva és mosolyogva egyeztem bele szeszélyébe.

Hát Hiripi Gáspár?

Ez a szerencsétlen nem tért vissza többé a fogadóba, hova megérkezésemkor együtt szállánk. Naponként kerestem őt, és kérdezősködtem itt felőle... de se híre, se hamva nem volt. Végre fölhagytam a kutatással, elvesztvén minden reményemet megelégedéséről. Le nem írhatom, mennyire fáj, hogy azon embert elvesztettem, ki nyomorúságomban, sőt egész életemben, Jancsit kivéve, egyetlen barátom volt, s kinek egyedül köszönhetém, hogy bosszút álltam boldogságom gyilkosán.

Egyszer Jancsi a következő újsággal lépett be hozzám.

- Uram - kezdte beszélni -, a városban voltam. Amint egy lebujs előtt mentem el, éppen akkor vetett ki a pincér vagy csaplár egy embert, aki szintoly rongyos, amilyen részeg volt. Annyira leitta magát, hogy ahova esett az utcán, mikor kilökték, ott fekvé is maradt; egy tapodtat sem volt képes mozdulni.

- Hát? hogy érdekelhet engem ez? - kérdém.

- Azt nem tudom - felelt Jancsi -, hanem amint elesett, az ön nevét említé...

- Az én nevemet?

- Igen, az önét és valami Gvadányit vagy Glabányit vagy mit... nemigen jut eszembe. Azt mondá: nyújtsd karodat, Andorlaki barátom, szeretett pénztárnokom, nyújtsd karodat, én nagyon homályosan látok, farkassötétség van a szememen... nyújtsd hát karodat, és vezess, mert tudod, mit mond Gvadányi, vagy hogy is híják no... és elkezdett rigmusokban beszélni...

- Ah, hiszen ez Hiripi! - kiálték föl örömmel.

- Tehát ismeri ön azt az embert? csakugyan?

- Nagyon jól...

- Furcsa istenteremtése, mondhatom...

- Eredj, barátom, eredj rögtön oda, ahol találtad őt, és vezesd ide. Hanem vígy magaddal egy szolgát, mert egymagad tán nem bírnád idevezetni... nagy farkassötétségei szoktak lenni.

- És ki az az ember?

- Épen oly jó, igaz barátom, mint te vagy...

- Önnek barátja? hihetetlen...

- El fogod hinni, ha majd elbeszélem történetünket. De erre most nem érünk rá. Siess, hogy még ott találj...

Eszmélet nélkül hozta lakomba Hiripit Jancsi és egy szolga. Másnap délre szerencsésen kijózanodott.

- Ismersz-e, Gáspár barátom? - kérdém őt.

- Hm, fejed tetejétől a nyakadig csak ismernék; de azon túl nem merném egyenesen rád fogni, hogy csakugyan pénztárnokom vagy... - felelt Hiripi egyik bámulásból a másikba esve, amint végignézte öltözetemet s a pompás szobát, melyben valánk.

- Pedig csak fogd rám - válaszoltam -, mert én valóban pénztárnokod vagyok... és ezentúl már igazán meg fogom érdemelni e nevet...

- De én föl nem érem ésszel, ha mindjárt fél messzely vizet kell is meginnom; magyarázd meg hát, ha igaz; ne tarts így függőben...

- Azt könnyű lesz tennem - mondtam -; egy szó megfejtí az egészet. Két hét óta ura vagyok száz- és százezer forintnak...

- Száz- és százezer forint! - kiálta föl, s szája tátva maradt, s amint föleszmélt csodálkozásából, hirtelen fejéhez kapott, hogy fővegjét lekapja, mely azonban nem is volt rajta. - Most már azt sem tudom hamarjában, hogy szólítsalak... - folytatá félénken.

- Csak szólíts, mint ezelőtt, barátodnak - bátorítám őt -; ámbár te nem vagy valódi barátom! mert temérdek aggodalmat szerezteél nekem...

- Én? hogy és miképp?

- Úgy, hogy elmentél a fogadóból, melyben hagytalak, s emiatt kétségbeestem afelől, hogy ismét lássuk egymást...

- Te kétségbeestél? én pedig elkárhoztam, igen, elkárhoztam! mert azóta mindig vizes bort ittam...

- Vizes bort ittál?

- Azt, barátom, azt! mert mindig sírva ittam boromat, s könnyeim belehulltak poharamba. És e könnyek teéretted folyanak.

- Miért nem jöttél vissza a fogadóba?

- »Mert a pia-mater vastag bolondsággal vagy betakarva s nagy ostobasággal«, mint Gvadányi mondja. Nem találtam oda ahhoz a fogadóhoz, barátom...

- De hiszen egyszer voltál ott, amint hallottam...

- Igen, mert akkor még józan voltam, uram bocsásd bűnömet! de azóta folyvást homályos idők jártak...

- Hát jó ruhádat hova tetted?

- S még kérdezheted? avagy nincsen-e tudomásod afelől, mily pogány ivadék legyen a kocsmároosság? előbb kicsalják a pénzt a zsebből, és aztán lecsalják az emberről a ruhát...

- No semmi, lesz más, amennyi kell. És most beszéljünk a jövődőről, Gáspár barátom. Te voltál szerencsém roppant épületének alapköve, te megosztottad velem a nyomort, én megosztom veled a gazdagságot, mire ama két oknál fogva tetted érdemessé magadat. Nálam fogsz maradni holtodig, s én teljesítem minden kívánságodat. Csak egyre kérlek, barátom, hagyj alább az itallal...

- Nálad maradok - felelt Hiripi -, nálad maradok holtomig, ha nem teljesíted is minden kívánságomat; de azt a nagy áldozatot ne követeld tőlem, édes pajtásom...

- Csakugyan jobbíthatatlan vagy hát, Gáspár?

- Legyen az embernek jelleme, szilárd jelleme, barátom!

- Isten neki! tedd, amit akarsz, csak maradj.

És elvégezők, hogy együtt fogunk élni, halni.

Néhány nap múlva fontos arccal jött hozzám, s szóla:

- Tudod mit? gondoltam egyet...
- Nos?
- Ez a nyugalmas élet egy üres lopótököt sem ér; menjünk együtt faluzni...
- Mivégre?
- Avégre, hogy mulassunk, mint hajdanában...
- Mint hajdanában?
- Ama régi jó időkben, tudod, mikor...
- De mi jutott eszedbe? hát van itt valami hiányod?
- Hisz éppen az a bajom, hogy semmi hiányom sincs...
- Legyen eszed, Gáspár!
- Barátom, az ilyen csendes életben megaluszik az ember vére...
- Légy őszinte, Gáspár, tán valami nem tetszik itt neked, vagy nélkülözést szenvedsz... szólj, és kívánságod teljesül...
- Csupa merő mesebeszéd, amit mondasz, barátom. Elmondhatom Gvadányival, hogy: »----- az anyám méhében oly jó dolgom nem volt, annak kebelében, mint te házadnál volt, mert mindenféleképpen részes voltam, s éltem javad bővségében«; de mindazonáltal el kell mennem, és minthogy el nem válhatunk egymástól, tehát te is velem fogsz jőni, remélem...
- Én, Gáspár? mit gondolsz? hát fiam...
- Igazság, hiszen fiad van! úgy hát el fogunk válni; szívem reped meg bele; de el kell válnunk, pajtáskám...
- Semmi sem tartóztathat vissza?
- Abszolúte semmi...
- Ám eredj hát! de ígérd meg, hogy vissza fogsz ismét jőni.
- Azt ígérem, arra esküszöm, barátom!
- Mihelyt szükséget látsz...
- Azonnal!

Sírva, zokogva búcsúzott el, s útnak indult. Hónapok múltával jött vissza, néhány napig mulatott nálam, s ismét elment. És ez így tartott mintegy nyolc évig. Esztendőnként meg-megfordult nálam kétszer-háromszor, s egy hétnél tovább sohasem tarthattam magamnál. Egyszer betegen érkezett hozzám, s többé el sem mehetett. Több héti betegeskedés után meghalt. Ott voltam oldalánál, midőn haldokolt... részvéttel, bánattal álltam mellette. Végszavai ezek valának:

- Barátom, semmit sem sajnálok ebben az életben, csak azt az egyet, hogy én, aki annyira iszonyodtam a víztől, íme vízkórságban halok meg.

Ezután idézni kezdett valamit Gvadányiból, de a halál lezárta ajkait. Fényesen temettem el, és sírjához nagy márványkő-oszlopot állíték, melyre e szavakat vésetém:

ITT NYUGSZIK
A KORHELY JÓSZÍVŰSÉG.
NEVE
FÖL VAN ÍRVA
KITÖRÖLHETLENÜL
EGYETLEN BARÁTJA
SZÍVÉBEN.
BÉKE HAMVAIRA!

20

Azon őszi délutánok egyike volt, midőn a város és természet egyaránt szenderegni látszik vagy hosszan merengeni... s ha valami zaj éri a fület, olyan különösnek tetszik. Közönséges emberi hang, harangszó, minden másforma, mint különben... olyan, mintha nem a jelenben volna, hanem mintha messze múltból elfáradtan vándorolna hozzánk. Ilyenkor, akinek módjában van, szobájába vonul, a kandallóban tüzet rak, s míg a fa lángol és pattog, ő addig nagy léptekkel jár föl s alá szobájában, járkál, és nem beszél, hanem emlékeit beszélgeti.

Ketten voltunk szobámban. Én és Jancsi. Ő a kandalló mellett ült némán, s dohányzott és koronként a tüzet igazgatta; én szobahosszat sétáltam és gondolkodám. Végre leültem az ablakhoz, és kinéztem céltalanul. Tekintetem az udvaron álló nagy diófán akadt meg.

- Jancsi... - kezdék beszélni -, vagy már tán ideje is volna Jánossá lenned. János barátom, nézd csak, semmi szél nem fúj, s a fáról mégis hulladoznak a levelek...

- Mint a mi fejünkről a haj - folytató János.

- Egykor - tevéem hozzá -, egykor milyen zöldek valának e levelek, és most olyan sárgák.

- Egykor - szóla János -, egykor fekete volt hajunk, és most szürke.

- Vénülünk, barátom, vénülünk lassanként. Mikor születettél?

- Nem tudom az esztendő számát, csak annyit tudok, hogy most nemrég múltam negyvenegy éves.

- 1818-ban vagyunk; eszerint 1777-ben születted, két évvel utóbb, mint én. Én negyvenhárom éves vagyok.

- Hát Bálint úrfi?

- Egy évvel fiatalabb, mint én voltam, midőn ő született. Huszonegy esztendő.

- Teremtőm! mintha tennap lett volna, mikor ön hosszú távolléte után megjött közénk; pedig már maholnap tizenegy esztendeje. Hogy eljárt az idő!

- Az idő áll, János barátom, de mi megyünk... hátrafelé, mint a rák; azért észre sem vesszük, mikor egyszer hanyatt esünk, bele a gödörbe, melynek neve sír, és ekkor mi is része leszünk a soha nem mozduló örökkévalóságnak...

Hosszú szünet lett; mind a ketten elhallgatánk. Fölkeltem, és jární kezdtem ismét föl s alá, mintegy önkénytelen következményeként amaz eszmének, hogy egykor örök időközön át fogok fekünni mozdulatlanul. Jártam, és nem is gondolkoztam, jártam szótlanul, mélán, és hallgatám az óra ketyegését...

Nyargaló paripadobogás riasztott föl.

Kitekinték az ablakon... fiam érkezett meg. Lova alig látszott a tajtéktól és sártól; erei vastagokra voltak dagadva, orra lyukai kitágultak, s dőlt belőlök a pára. Amint megállt, szétterjeszti mind a négy lábát, melyek reszkettek. János is odajött az ablakhoz, s fejét rázta, amint meglátá a fáradt állatot, s ekképp szóla:

- Ej, ej! Bálint úrfi megint azon töri fejét, hogy csigázza agyon ezt a csikót is, mint már oly sokat...

- Hadd teljék kedve, barátom - feleltem -; hisz van elég az istállóban...

- De azokkal még több volna, amelyeket már elpusztított - jegyzé meg bölcsen János.

Fiam leugrott a lóról, megveregeté nyakát, s beereszté az istállóba, ő pedig jött be hozzánk.

- Ugyan, úrfi, minek kínozza már azokat a szegény állatokat, a Jézus áldja meg? - dorgálá őt János.

- Ismét lecke, János? ismét? - szólt fiam. - Jól van, csak leckéztessen meg... szokása szerint; én majd türelmesen hallgatom... szokásom szerint.

- Rég tudom én azt már - felelt János -, hogy önön nem fog semmi szó.

- De hát mit tegyek, édes Jánoskám? lovagolni csak kell, s ha már lovon ülök, csak nem ballaghatok, mintha számár volna alattam. Aztán ha tűzbe jövök...

- Ami nagyon is sokszor történik meg! - vágott szavába János.

- Meglehet - folytatá fiam -, meglehet. Tehát ha tűzbe jövök, akaratlanul megsarkantyúdom paripámat; s ez a bolond állat, mihelyt sarkantyút érez, azonnal azt gondolja, hogy madarat akarok vele elfogni, vagy hogy meguntam tán a földi életet, s a mennybe kíváncszom, és ő talán föl is szállna velem, ha szabad kényére ereszteném.

- Jól van hát - szólt János -, csak gyötörje ezután is azt a szegény állatot.

- Ha csakugyan gyötörni kell valakit - mondá fiam -, már inkább állatot gyötrök, mint embert, önt csak nem nyergelem meg - tévé hozzá nevetve -, vén is volna már ön paripának, János.

- Könnyen beszél, hogy fiatal; de majd lesz még ön is ilyen vén...

Ezt felelte János, de nem jól jövendőlt, mert fiam nem lett olyan vén.

- És ma különös okom volt tűzbe jöni - folytatá Bálint. - Gyönyörű kisleányt láttam...

- Úgy! hisz az úrfi mindig ezt mondja, valahányszor megérkezik valahonnan...

- Mert mindig látok. De meg kell vallanom, hogy ilyent még soha nem láttam.

- Ezt sem először mondja már az úrfi...

- De bizonyosan utószor, mert ennél szebbet képtelenség csak gondolni is. Ön mosolyog, János?... istenemre mondom, ha meglátná ön azt a leányt... de mit mondok? leányt!... ah, milyen bosszúság, hogy nincs szó, ami kifejezzen egy oly lényt, mely az angyaloknál annyival szebb, amennyivel szebbeknek képzeljük az angyalokat a leányoknál. Mondom, János, ha meglátná ön őt: hát önnek minden hajaszála, mely már elhullott, újra kinőne, és minden hajaszála, mely már megőszült, újra megfeketednék... szóval az öreg Jánosból fiatal Jancsi lenne, hahaha.

- Ejnye, be cifra! - kiálta föl János. - Még megérem, hogy versekben kezd beszélni, mint sokszor beszélt istenben boldogult Hiripi Gáspár uram.

Körülbelül három éve volt már, hogy Gáspár barátomat elkísértem oda, hova őt nem kísérte el szomszósága, a temetőbe; s még most is éreztem némi bánatot neve hallatára. Sokszor jutott magamnak is eszembe, és sokszor emlegettük is őt hol Jánossal, hol fiammal, hol mind a hárman, s amennyire elbúsultam ilyenkor halálán, annyira földerítettek ismét furcsaságai. Áldottak az ily emberek, kik életökben nem vétettek senkinek, s kik holtok után is föl-föl vidítják azon néhányakat, kik őket egykor ismerék. És a történet hallgat az ilyenekről, akik másokat megnevettettek; fölírja pedig azok neveit, kik másokat ezrenként, millióként sírva fakasztottak. Az illatot hozó szellő nyom nélkül jön és enyészik el; a romboló fergetegnek hosszan tartó nyomai maradnak...

- De hiába beszélek e lyányka szépségéről - folytatá előbbeni szavait fiam -, mert akármeddig beszélnek, csak ott volnék, ahonnan elindultam, tudniillik: le akarnám őt festeni, de csak akarnám, mert nem bírnám. Egy szó, mint száz: ő szép. Szegény lyányka lehet, mind ruhájáról, mind lakásukról ítélve... de tán csak azért tette a sors szegénnyé, hogy annál inkább kitűnjék szépsége. Oh, ti komédiás majmaként felpiperézett kisasszonyok, menjetek hozzá, és tanuljátok meg, hogy nem a ruha teszi széppé a leányt! Meguntam már az utcákon lovagolni, hol azon úrfiaknak testvérei, kik egykor fattyúnak gúnyoltak, most szerelmes pillantásokat lövellnek rám ablakaikból... tegyék el! Meguntam, mondom, itt mutogatni magamat; azért kilovagoltam a városból, s amint már csaknem az utósó háznál valék, ott láttam meg e kis medicei Venust. Háza előtt kertecske van; abban állott, utósó virágait szemlélve, mert a kert nagy részét elhervasztotta már, nem tudom, az ősz-e vagy az amiatti irigység, hogy a kertésznő minden ott termett virágnál százszorta ékeesebb. Odaugrattam paripámat, a lyánykától egy szál virágot kértem, melyet ő mosolyogva nyújtott nekem a kis kerítésen át, s melyet gomblyukamba tűztem, de a lovaglásban szerencsésen el is vesztettem... no semmi! holnap ismét arra lovaglok, s ha kinn lesz, kérek tőle mást. Amint átadá a virágot, magasra szökeltettem paripámat, hogy csillagot kapjak le az égből, s azt nyújtsam a lyánykának a virág helyébe... de akkor jutott eszembe, hogy nappal van és nem éjszaka. Ő elsikoltá magát, s hogy ijedtében sikoltott, láttam halvány arcáról, midőn még egyszer visszapillanték. Itt nekieresztém csikómat, s vitt vágatva, hogy az országút sara is csaknem szikrát hányt patkója alatt. Visszajövet bekandikáltam a ház kis ablakán. Szép kertészném ott ült az ablaknál, én kalapot emeltem feléje, és ő egyet billentett rá fejecskéjével. Hah, ez a fejbillentés! ez fölbonthatná a világ rendszerét, vagy új világot teremthetne, amint kedve tartaná... hanem, hó! most jut eszembe... János gazda, hova is tette a minap kardjaimat?

- Már minek azok a kardok megint? - kérdé János elijedve.

- Hát minek a kard a becsületes ember kezében - szóla fiam -, ha nem azért, hogy a gazemberek arcára ráírja pro memoria e szokat: jobbítsd meg magadat!

- Az ég szerelmére! - jajdult föl János. - Már ismét párbaj?

- Ismét? ismét! - monda Bálint tüzesen. - Már huszonegy éves vagyok, s még csak tíz párbajom volt... alig esik minden két esztendőre egy! szégyenlem magamat.

- Meglássá, úrfi, hogy még párbajban vész el...

János ismét jövendölt, de ismét rosszul, mert fiam nem párbajban veszett el.

- És ha úgy lenne is - felelt Jánosnak -, mindaddig büntetem a gazokat, míg büntethetem. De ne féltsen engem, János bácsi; élet-halálra senkivel sem vívok, mert megölni senkit sem akarok, csak egy kicsit megjegyezni szeretem azt, aki nem tetszik, hogy megismerjem, ha ismét találkozom vele. Nem hetvenkedésből beszélek, mert ha levetkezem, sem talál rajtam senki több sebet kettőnél. Tíz párbaj és két seb! ez még nem kétségbeejtő.

- És kivel kötözködött megint? - kérdé János.

- Ej, e szót ne használja - felelt fiam -, mert ezért megharagszom. Én senkivel sem szoktam kötözködni...

- Hát hiszen jól van no; tudja, úrfi, hogy én nemigen értek a szavak megválasztásához - mentegetőzék János -, csak azt akartam kérdeni, hogy kivel tűzött össze?

- Egy haszontalan, semmiházi, alávaló pimasszal, aki roppant zérus apja százezreinek végén, s aki ezért oly fölfuvalkodott, mintha ő volna ezen összegnek első száma; az a Deregi, aki iskolatársam is volt, s aki, midőn első voltam, hozzám legközelebb ült, bár megérdemelte volna, hogy legtávolabb üljön tőlem. Amint kiindultam délután, itt nem messze utolértem. Ő is lovagolt. Egy öreg koldus jött vele szemközt, s minthogy az a gyalogútról nem tért le a sárba lóva elől, tehát, midőn melléje ért, ez a silány kölyök azt a szegény öreget a sár közepébe taszította lovával. Semmi sem lázít úgy föl a világon, mintha rosszul bánnak előttem a szegénységgel. Ha fegyver lett volna nálam, talán keresztülszúrtam volna azt a lelketlen fickót. Elébe ugrattam, s korbácsommal olyat vágtam gögös pofájára, hogy kardnak is becsületére vált volna. Ő ezzel nem elégedett meg; azt akarja, hogy holnap ismét megeresszem genyedséges vérét. Szívesen. Kihívása után leszálltam lovamról, s kiemeltem ama szánandó öreget a sárból, aztán folytattam utamat...

Ilyen volt fiam huszonegy éves korában.

És huszonkét éves korában?

Meghalt. Hóhér keze által. Akasztófán. Érdemetlenül.

21

A következő nap reggelén vívni ment fiam, s midőn visszatért, így szólt hidegvérrel:

- Sebeket adtam.

Délután kilovagolt, s midőn visszatért, így szólt lelkesedve:

- Virágokat kaptam!

22

Elvem ellen volt, fiam szerelmébe valaha beleavatkozni; azért nemigen kérdezősködém tőle ama leány felől, ki, úgy látszott, neki napról napra jobban tetszett, s ki iránt végre a leg-szenvedélyesebb szerelem keletkezett benne. Sokat gondolkoztam azon: mint lehet? hogy én, amint Rózát megpillantám, egyszerre a leglángolóbb szerelemre lobbantam, s fiamban, aki sokkal tüzesebb természetű volt, mint én, a szerelem csak lassanként vált komoly indulattá. Minden érzelemről inkább lehet lélektani szabályokat állítani föl, mint a szerelemről; a lélek országában a többi indulatok patakok és folyamok, melyeknek mélyére kisebb-nagyobb ügyességű úszók lemerülhetnek, de a szerelem, ez feneketlen tengerszem... vagy ha csillagok az indulatok, köztök ez rendetlen futású üstökös.

Fiam a szerelmesek szokott pontosságával járt el a városvégi házhoz, s midőn már nem valának többé virágok, csókokat hozott haza kedvesétől. De megjött a tavasz, őrá nézve különösen hamar, s ekkor hozott virágokat és csókokat. Eddig nem vettem észre benne a botanika iránt valami nagy szenvedélyt... lovagolt, vívott, úszott, korcsolyázott, lövöldözött stb. s ezek között nemigen jutott eszébe a virágokkal foglalkozni, de most mindezt elhagyta nagyobbára,

csak a virágokban lelte gyönyörűségét. A bokrétákat, melyeket kedvesétől kapott, edénybe tette, és gondosan ápolta. Egykor hasonló foglalkozása közben ekképp szólított meg:

- Apám, ha eszembe jutna megházasodni, el hagynád-e vennem e leánykát?

- Miért ne, fiam?

- Mert szegény...

- Én is az voltam...

- És alacsony származású...

- Én is az vagyok...

- Tehát nem ellenzenéd, apám?

- Legkevésbé sem, édes fiam!

- Oh, milyen jó vagy...

- Csak apai kötelességemet teljesítem. Tehát fordult már meg elmédben a házasság?

- Úgy néha, de akkor is csak futólag találkoztam e gondolattal, hanem egy idő óta szorosabb barátságot kötöttem vele, s gyakorta hosszan társalgunk egymással, és mondhatom, hogy jól is mulatunk. Szép rózsaszínű pápaszem ez, melyet ha fölteszek, tündéerkertnek látom a világot... pedig a valóságban bizony nem az. S ha már énelőttem sem szép, milyen lehet olyan szemek előtt, apám, melyek annyit láttak, mint a tiéd? Az élet egy táj, mely sivatagnak és viránynak keveréke, s milyennek látjuk? a szemponttól függ, ahonnan nézzük. Rám nézve a legszebb szempont Luiza keble. Milyen leány ez, apám! Azt véltem, hogy nem lehet tökéletesebb valami, mint az ő szépsége; de ő jóságban még tökéletesebb, mint külső szépségben. És szülői is igen becsületes emberek, az öreg takács és neje. Azonnal megyek oda, és kinyilatkoztatom mindnyájuk előtt, hogy szándékom Luizát nőül venni, mégpedig minél előbb...

- Ej, ha még élne nagyanyja - szóla közbe János -, mint örülne a jó öreg, isten nyugtassa meg!... Hanem, úrfi, Bálint úrfi...

- Nos, János? - kérdé fiam.

- Mondanék valamit...

- Mit, János?

- Valamit...

- Csakhogy sok valami van a világon, s én hamarjában ki nem találom: melyiket akarja mondani?

- Hát... de nem sértem meg, úrfi?

- Dehogyan sért, János, hogy sértene ön engemet? ilyen vadat csak gondolni is!

- No ha megígéri úrfi, hogy...

- Mindent ígérek, csak ki vele!

- Hát csupánságosan csak azt akarom mondani, hogy ha majd annak idejében valahogyan talán izé... keresztapa kellene, hát aztán ne menjen úrfi a szomszédba... mert, mondok, ha már úgysem leszek ebben az életben apa, hadd lennék legalább keresztapa, vagy mi. Csak így gondolkodtam.

- Nagyon jól gondolkodott, János - felelt fiam -; becsületére válik az esze. Hanem hát azt hiszi, hogy ezt szó nélkül meg sem fogtam volna tenni, ha majd szükség lesz rá? nagyon csalatkozott, János gazda!

- És gondolt már erre, Bálint úrfi? ni, ki hinné, hogy ilyen messze jár az esze - szólt János hamis mosollyal.

Fiam elsietett Luizához. Egyedül maradtam Jánossal, aki hosszan kezdett beszélni a jövőről: mint fogja beszélni és járni tanítani az én unokáimat, Bálint gyermekeit, mint fog velük játszani, mulatni, ingerkedni, miként egykor Bálinttal, kinek hirtelen megérkezése, alig negyedórányi távollét után, félbeszakítá boldog ábrándozását.

Sebesebben, mint valaha, vágatott be fiam az udvarra. Lova oldalából dőlt a vér a sarkantyúzás miatt, és az ő ruháján is vérfoltok voltak.

- Mi történt, fiam? - kérdém elrémülve.

- Luizát más ölében találtam! - szólt fuldokolva.

- S e vér ruhádon?

- E vér azon másnak vére...

- Mit cselekedtél?

- Megöltem őt.

- Iszonyú! mit fogsz tenni, fiam?

- Várni fogok, míg értem jönek azok, kik majd elhurcolnak...

- Oh, azt nem szabad bevárnod...

- S mi mást tegyek?

- Szöknöd, futnod kell...

- És hova?

- Akárhova, hol megmenekülhetsz, a külföldre, más világrészbe, mindaddig, míg biztos nem lesz...

- Nekem már mindegy, apám!

- De nekem, nekem nem mindegy, fiam...

- Megbocsáss, apám, nem is jutottál eszembe. Jó. Megyek. Lovat kell nyergeltetni, mert ez, melyen odavoltam, csak öt percig futott alattam, de még tízet nem bírta ki.

János néma kétségbeeséssel hallgatta mindezeket, és most kirohant, hogy lovat nyergeltessen.

- Oh, fiam, fiam, szólj, hogy történt, hogy történhetett?

- Beléptem Luizához, és Deregi ölében leltem őt... mit én tudom, hol akadt kezemhez egy kés? fölkaptam, és azon gazlélek szívébe ütöttem. Luiza is így járt volna, de térdre rogyott, és könyöрге: Kegyelmezz, Bálint, ártatlan vagyok; szeretlek; ne öld meg, aki csak téged szeret; kegyelmezz!... kényszerítésből tettem, amit tettem, rettenetes kényszerítésből, Bálint! Apám mondá, hogy szeressem ezen embert, vagy legalább hagyjam magamat szerettetni általa, kit utálok; ő erőszakkal szorított kebléhez, midőn beléptél; azt mondá, hogy megvett apámtól... és atyám mindig azt zúgá fülembe, hogy szerencséje, boldogsága áll azon, ha ezen ember... Hah, tehát apádat is megölöm, kiálték föl, csak jöjön be a vén lator!... Te nem ismered apámat, mondá Luiza, ez nem apám, csak anyámnak távoli rokona, ki örökben tart... de fuss, Bálint,

fuss, nehogy itt találjanak, menekülj!... Ezeket mondá zokogva, kétségbeesve Luiza, én végighallgatám, és most itt vagyok... - ezzel végzé fiam.

- Nyergelve van - szóla János belépve.

- Imhol e pénz, fiam - mondám én -, ezzel beéred, míg jövőd tartózkodásodat tudathatod velem, ha évek telnének is bele...

- Most hát, atyám, szeretett édesatyám...

Nem bírt tovább beszélni, sírva hajta fejét vállamra, és én az enyémet az övére.

- Bármilyen nehezen esik is, de egy pillanatot sem tanácsos késni, úrfi! - inté fiamat János.

Elváltunk egymástól... még egyszer kezet szorított velem Bálint, aztán Jánossal, aki sápadt volt, mint magam... s ment kifelé...

Az ajtóban útját állták a törvény emberei...

Az öreg Deregi megesküvék, hogy fia gyilkosát minél előbb a legcsúfosabb halállal végezteti ki, és célját érte, mert van-e cél, melyet el ne érhetnének a dúsgazdagok?

Deregi sokkal gazdagabb volt, mint én.

Fiamra kimondatott a kötél általi halál.

Életének utolsó éjjelét nála töltém, a siralomházban.

Ha ismertek apát, kinek oly szép, oly jeles, oly nagylelkű gyermeke volt, mint az enyém, s ki ezen gyermekével siralomházban tölté utolsó éjjelét: menjetek az ilyen apához, és kérdezzétek tőle, van-e kín, mely a megváltó halálánál, mely a mártírok minden szenvedésénél nagyobb, s melyet az örökélet üdvessége sem fog elaltatni?... és azt fogjátok hallani, hogy van.

Alkonyatkor odalopóztam a siralomház közelébe, s vártam, míg a bábész nép eloszlik, melynek mindene van, csak szíve nincs, mely mindent kíváncsi látni, de leginkább a halálnak szánt áldozatot... a barmot a mészáros kezében a vágóhídon úgy, mint az embert a hóhér kezében a bitónál.

Végre mindnyájan eltakarodtak, lefeküdni s álmodni kétségkívül ama gyönyörről, melyet a következő nap szerzend nekik; eléjövék a sarokból, hol eddig meghúztam magamat, s be-menék fiamhoz. János volt nála, sírt és imádkozott... fiam őt vigasztalta. Fiam vigasztalta őt!

Szóval fogtam meg kezét; mit is szólhattam volna? azt-e, hogy:

Jó estét!

Leültem melléje. Fejem lekonyult, mint az érett kalász... hiszen kalász volt a fejem, telve a kárhozzát megért magjaival.

- Miért búsulsz, apám? - kezdé fiam. - Hiszen örülnöd kellene, hogy elhagyom ez utálatos földet.

- De ekképp hagynod el, gyermekem!

- Ekképp? hát nincs-e rendén?... a paréjt hagyják nőni és élni, míg magától szárad el; a búzát pedig learatják. Ilyen a földi igazság. Jó lélekkel mondhatom: amennyi könnyet facsart ki Deregi más szeméből, én annyit töröltem le; megöltem őt, azért nekem is hálnom kell, mert itt a jelszó: életet életért! s ez nem kérdés: milyen életet milyen életért?

Fiam elhallgatott, s én nem tudtam mit felelni. Csend lett; csak a föl s alá sétáló őr hangos lépteit és János keserves zokogását hallám. Így telt az éj. Többet hallgatánk, mint beszélénk. Ha a gyertya hamva megnőtt, fiam elkoppantotta.

- Hogy jut eszedbe - kérdezém - hamvát venni a gyertyának?

- Tisztán akarom vonásaidat látni, apám - felelt ő -, mert már nem soká látom, és azután nem fogom látni többé soha, soha. Nem hiszem, hogy éljünk a síron túl is; mert az élet mindig csak élet, s az ember nem vétkezhetik annyira, hogy az isten két étellel büntesse meg. Vagyunk engem boldoggá nem tett; mit ért nekem a jóllakás? tudva, hogy annyian éheznek embertársaim közül. Midőn segítettém azon néhányon, kiken segíthettem, csak annál jobban fájt szívem, mert eszembe jutott, hogy még számtalanul vannak, kik szűkölködnek. Miért nincs egy szemünk és két szívünk? hogy csak felényi ínséget látnánk, s hogy nagyobb helye lenne a fájdalomnak, melyet ennek szemlélése okoz!... Te ismersz engem, apám, nemegyszer láttad a harmatot, mely szememből ifjúságom virágaira hullott; amely arcot ily keserű könnyek áztattak már, azt a halál veritéke nem fogja eltorzítani. Nem gyáván halok meg. Bátran lépek az akasztófa alá, melyre nálam külön emberek is jutottak már s ártatlanabbul, mint én. Én nem tartozom a hősök közé, de ha tovább élnék, érzi lelkem, hogy nem válnám szégyenére az alkotónak, mint oly számtalanul! Meghalok néhány óra múlva; de annál jobb, hogy most halok meg. Most csak te, ti ketten vagy legfőlebb hárman fogtok megkönnyezni; ha hosszabb életű lennék, talán sokan fognák megsiradni halálomat, amit fájlalnék, mert más szeméből könnyet ontani soha nem szerettem...

Így beszélt fiam, mígnem az érkező hajnal elválásra, örök elválásra intett. Fölkeltém Jánost, ki sírva aludt el mellettünk, mint a gyermek.

E búcsú!... de nem írom le.

Hazamentünk.

Az utcára nyíló ablakokat kövekkel rakattam be, hogy ne lássak és ne halljak semmit; mert fiamat erre vitték.

Karszékembe mélyedtem... nem az volt többé eszemben, hogy gyermekemet fogják kivégezni; hanem azt gondoltam, hogy a világ vége mára van megjövendőlvé, s én vártam mozdulatlanul a percet, melyben a mindenség romba dől.

Egyszerre zaj üté meg fületem... szekerek zörgése... lovak dobogása... emberek ordítóása...

Hirtelen fölugrottam; a legtávolabb zugba vontam magamat, füleimet bedugtam... és mégis mindent hallék!

Vagy csak képzeltem, hogy hallok?...

Lassanként csendesült a zaj, végre egészen megszűnt. Elvettem kezemet fülemtől... az utca felőli falhoz közeledtem, s hozzátartám fejemet és hallgatóztam...

Semmi nesz.

János széken ült, két tenyerében tartva fejét.

- Csak gondold - szólék hozzá -, milyen bolond képzelődéseim vannak? éppen most azt képzeltem, hogy fiamat, Bálintot, akasztani viszik, és úgy tetszett, mintha kísérei zaját is hallottam volna...

- Ez nem képzelődés - válaszolt János -, ez való; és a zajt is hallhatta ön, mert most haladtak el itt vele...

- Kivel?

- Bálint úrfival...

- Az én fiammal?

- Fájdalom, azzal...

- Ej, akasztófárávaló gazember te, így mered rágalmazni fiamat?... Vond vissza szavadat, ha istened van! hiszen mi hasznod abból, ha elveszed eszedet?

- Csillapuljon, édes jó uram! - esedezett János.

- Mondd hát, hogy hazudtál, és én lecsillapodom.

- Vajha mondhatnám...

- Csakugyan való tehát? hah, és mi itt henyélünk gyáván, ahelyett hogy megmentésére rohannánk!

- Számára nincs többé menekülés...

- Nincs? de én mégis megmentem, kiragadom a hóhér kezéből!...

- Nem férhet ön hozzá...

- Miért?

- Mert ezren és ezren állják őt körül...

- Oh, átok mindazon ezrekre és ezrekre, akik őt körülállják, és átok még ezredik ivadékukra is!... vesszenek el mindnyájan ily halállal, amelyet most bámulnak; vesszenek, vesszenek... ámen!

Lerogytam volna, ha János meg nem tart.

- Te, barátom - folytatám -, voltál-e már fönn a padláson?

- Voltam...

- Ellátni-e onnan az akasztófához?

- Mit akar ön?

- Ellátni-e? felelj, ne kérdezz.

- El...

- Tehát fölmegegyek...

- És?...

- És megnézem: nem álom-e az, amiről itt beszélünk... mert én még most is a' hiszemben vagyok, hogy csak álom...

Fölszaladtam a padlásra, mohón ugrottam egyik ablakhoz, és kitekinték... nem láttam semmit, mert a kelő nap éppen ekkor lövellte szét első sugarait... tenyeremet szemeim elé tartottam... és láttam... a hóhér most tekerte ki fiam nyakát.

Éj lett, oly viharos, amily derült volt a hajnal.

- Induljunk, barátom! - szólék Jánosnak.

- Maradjon ön, uram - felelt ő -, hiszen mi elvégezzük...

- Nem, János, e szent munkához senkinek sem szabad nyúlnia, csak nekem és neked. Jer.

És menénk, hogy fiamat eltemessük.

Sötét volt. A szél süvöltött, zúgott. Az eső szakadt. Az utcák üresek valának... ily időben kinek is volna kedve szabad ég alatt lenni?... csak az akasztott emberek vannak ott, és azok, akik őket eltemetni készülnek... levenni őket a magasból és letenni a mélybe. Én mentem Jánossal. Egész erőnkől kellett eveznünk, hogy az őrző zivatarban előre haladhassunk.

Soká mentünk. Mire odaértünk, ahova indultunk, a zápor megszűnt, a fellegek megrepedeztek, nyílásaikon ki-kínézett a hold, és ismét elbújt... a szél azonban egyre dühöngött, talán még jobban, mint előbb. Fújt, fújt a szél, és lengeté gyermekemet, egyetlen gyermekemet. Midőn melléje értem, megcsókoltam hideg mezítelen lábát, melyről a hóhérlegény húzta le a sarut.

És ez ugyanott történt, ahol ezelőtt huszonnégy évvel a párbajban Ternyei lőtt meg engemet.

János segítségével levettem fiamat... oly gyöngéden bántam vele, mintha minden kemény érintésem fájt volna neki, oly gyöngéden, mint az édesanya bánik beteg csecsemőjével. Éppen, midőn levettük és végigfektettük a földön: akkor ért ki a hold a felhők közül s reánk veté teljesen kísértetes sugárait...

Ott feküvők hosszában, mereven, elkékült arccal, kidülledt szemekkel, kioltott nyelvvel, nyakán kötéllel az, ki még tennap az új világ Adonisza volt.

Leoldám nyakáról a kötelet, és összecsókolám a fekete karikát, melyet ez rajta hagyott. Azt gondoltam, hogy letörlik csókjaim a kötélhelyet, és fiam föl fog éledni.

Nem éledett föl.

Megsimítám arcait, elsimítám nagy homlokáról szép fekete haját, melyet az eső megáztatott és a zivatar összekuszált, s mondtam: éledj föl, egyetlen magzatom, egyetlen örömem!

Nem éledett föl.

Csak szemeit mereszté rám, és nyelvét ölté felém.

Vállamra vettem őt, és vittem a temetőbe. Kinek volt már ily teher vállain? az tudja, milyen nehéz a világ... nekem úgy tetszett, mintha a világot vittem volna.

- Hah - kiálték föl útközben -, nem hagytuk ott kötelét?

- Nem, uram, eltette ön - felelt János.

- Úgy jól van! - mondtam, s folytattuk utunkat.

Elértünk a temetőbe, és leástuk őt.

És ez ugyanott történt, hol ezelőtt huszonnégy évvel szeretőmet, Rózát, ástam föl a sírból...

A város megtudta, hogy ama gazember (!), kit fölakasztottak, a temetőbe jutott, hol a becsületes (!) embereknek van csak helye, s ki akarta onnan hányatni csontjait.

Megelőztem a várost; kiásattam fiamat magam, és elvittem messze, messze... szegény fiam! még holta után is oly soká nem lett nyugodalma!

De most már nyugszik háborítatlanul.

Vadonerdő közepén van egy kerek völgy. A völgyet környékező bércek tetejében szüntelenül zúgnak a fenyőfák, mert közülök indulnak csatára a viharok, és hozzájuk térnek vissza... de a völgyben alant csend és béke van, csak az énekes madarak beszélgetnek egy kis patakka.

Középutt a völgyben a fenyők ki vannak irtva, s helyökön egy óriási fehér oszlop áll, mely ötvenezer forintba került. Rajta e rövid fölírat:

FIAM

24

Éjfél után értem haza fiam temetéséről. E napnak rám nézve nagy fáradalmi voltak, olyan nagyok, milyenek csak embernek lehetnek és lehetnek a világ teremtésétől a világ végéig. Lelki, testi erőben kimerülve, elzsibbadva, elalélva rogytam ágyamra, hogy elaludjam vagy meghaljak. Meg sem haltam, el sem tudtam alunni. Irtózatossal ecsettel füstölt panorámaként vonultak el szemeim előtt a mai napnak, sőt egész életemnek rémes jelenései. Végre, midőn hajnalodott, halványodni kezdtek emlékezetem kísértetei... mindinkább sűrűbb ködbe burkolóztak... már csak kétesen láttam körrajzaikat... szemeimet behunytam, hogy elaludjam; ekkor hangos kopogást hallék ablakomon, s e szót:

- Andorlaci Máté! ismered-e hangomat? már rég nem hallottad. Én azon koldus vagyok, kit fiad a sárból emelt ki egykor az utcán; én azon koldus vagyok, kinek leányát szerette fiad, s ki leányát kényszerítette, hogy kétségbeesjtse fiadat; én azon koldus vagyok, ki egykor nagyúr volt, kinek te nyerted el mindenét, kinek neve Ternyei Boldizsár... Andorlaci Máté, te engemet koldussá tettél... én akasztófára juttattam fiadat!

25

Történtek ezek huszonhat esztendővel ezelőtt, midőn negyvennégy éves valék. Vagyok pedig most hetvenéves, s talán nincs hetven szál haj fejemen. E huszonhat esztendőt itt töltém a rengetegben, fiam sírja mellett, egy kis kunyhóban, melyet ide építék magam Jánossal; kevés embert láttam azóta, és kevesen láttak engem; s azok, akik láttak, nem tudják, ki és mi vagyok, csak így neveznek:

Az erdei ember.

Midőn elhagyám a várost, a világot: oly ájulásban volt lelkem, hogy semmi életjelt nem mutatott; elaléltságának legnagyobb tanúja az volt, hogy Ternyeinek ama szavai sem rázhatták meg. Nem tudtam én: ki az a Ternyei? van-e Ternyei a világon? van-e világ? nem tudtam én, mi van... csak azt tudtam, mi nincs: fiam.

Eladtam mindenemet, és így szólék Jánoshoz:

- Barátom, az én sorsom tele bekövetkezett; úgy állok itt, mint a fa, melynek lehullottak levelei... csak egy van még rajta, te; de néked is le kell hullanod, mert illik, hogy télen kopaszon álljon a fa. El kell válnunk, barátom. Én nem maradhatok az emberek közt, ezen emberek közt, kik fiam csúfos halálát hidegvérrel bámulták; te pedig nem jöhetsz velem, mert nem akarom, hogy miattam számkivesd magadat a világból, hol számodra még teremhetnek örömek.

- Micsoda öröme számolhatnék én - felelt János -, micsoda öröme számolhatnék távol öntől? volt-e eddig is más örömem, mint az, hogy önnel együtt lehettem? És most, midőn már senkije sincs többé, most hagynám el önt? nem, soha! Ön elkorbácsolhat magától, uram, de mindannyiszor vissza fogok sompolyodni, mint a leghűségesebb kutya; és ha meghal ön, leülök sírjára, és ott fogok ülni, míg le nem fektet az éhhalál.

János velem jött. Lehánytam fényes öltözeteimet, durva ruhát vettem föl, s így menénk magunkkal víve százezreimet. E pénzből, gondolám, melyet fiam számára gyűjték, ne vendégeskedjék senki! el fogom ásni a vadon közepében.

Midőn elértünk a völgybe, hol fiam sírja volt, és megláttam oszlopát: éledni kezdtek emlékezetem megkövült múmiái.

Gyermekkorom óta nem imádkoztam... itt önkénytelenül térdre rogytam, és összekulcsolám kezeimet, és az égre néztem, és könyörgék:

- Isten! ne vedd el addig életemet, míg fiam halála megtorolva nem lesz.

És ez mindennapos imádságom lett... huszonhat esztendeig. Ott mondtam el naponként térdén állva az oszlop mellett, jó és rossz időben, télen és nyáron, tavasszal és ősszel.

Semmi út nem vezetett e völgybe, senki nem látogatta ezt meg. Csak János és én; mi ketten valánk élő lakói. El-elbeszélgeténk a múltból, midőn még négyen valánk: Hiripi Gáspár, fiam, ő és én; aztán a jelenbe jöttünk, midőn csak ketten vagyunk: ő és én.

- Talán nemsokára csak egyikünk lesz meg, és végre nem lesz egy sem! - mondtam, s elhallgatánk mind a ketten, és gondolkodánk.

A legközelebbi kis faluba jártunk, hol én, hol János, élelemszerekért. Nem sok dolgunk volt, de ami terhünk akadt, azt közösen viseltük. Nem valánk többé úr és szolga. Bejártam koronként a városba is, hol életem nagy része folyt el, s hol senki nem ismert többé. Üggyel-bajjal szereztem tudomást a Ternyeiekről. Ternyei neje és egyik gyermeke rég meghalt; Luiza, fiam kedvese, néhány hétig gyászolta, siratta szeretőjét, s néhány hónap múlva férjhez ment azon takács fiához, ki őt örökben tartotta. E házasságból lett a vén Ternyeinek, kiről mit sem tudtak, egy férfiunokája, aki valami mesterséget tanult.

Már tizenöt évet töltünk a vadonban.

Forró nyári délután volt. Rekedt volt a völgy levegője, mintha a nap minden sugarát csak ide-lövellte volna. Alig hallható távolban meg-megdördült az ég, és a dörgés mindinkább közeledett. Végre sötét lett, csaknem éjjeli sötétség... a völgyet fekete felhő takarta el a menny kék szeme elől. Az égiháború kitört. Villám villámot ért, és úgy tetszett, hogy az égzengés meg akarja repeszteni a sziklákat, és ledönteni azokat a magasból, hogy a völgyet eltemessék, s a zápor omlott, mintha majd az eltemetett völgynek még helyét is el akarná mosni.

Magam valék kunyhónkban, s aggódva vártam Jánost, ki pár órával a fergeteg előtt a faluba ment.

Végre megnyílt az ajtó; de nem János jött be, hanem egy ember, kit tizenöt év óta nem láttam, s mégis megismertem, mert tizenöt év óta miatta imádkoztam naponként.

Ternyei Boldizsár volt.

Nem kopaszodott meg, mint én; de hosszú, sűrű haja egészen fehér volt, mint az én szakállam. Fejét széles, lekonyult karimájú kalap, testét koldusrongyok fődék.

- Menedéket keresek a zivatar elől, isten jó nap'! - szóla belépve.

- Menedéket? mindenkinek szívesen, csak Ternyei Boldizsárnak nem! - válaszolék.

- Kelmed ismer engem?

- Ternyei Boldizsárt ne ismerné Andorlaki Máté!?

- Mit? Andorlaki...

- Az, Andorlaki, aki téged évek óta keresett, és nem akadt nyomodba, akit végre magad keres-tél föl, hogy véged legyen.

- Közelíts hát, ha lelked van! - kiálta, s fölemelé görcsös botját.

Én a kunyhó zugából még nagyobb bunkósbotot ragadtam elé, s nekirohantam. Kiszaladt; én utána. Az égiháború egyre tartott. Villámlott, mennydörgött, esett. Mit én bántam! kergetém őt szakadatlanul. Utunkat állta egy eldőlt, hosszú fenyő, melyet a vihar kitört és a villám meggyújtott. Szemközt álltunk. A két ötvenöt éves ember elkezdett birkózni... az iszonyú fergetegben... közel egy élőfa lángjaihoz, melyet a mennykő gyújtott meg. Botjainkkal hadonáztunk egymás ellen; de elvetettük azokat egyszerre, látva, hogy így nem boldogulunk. Egymásnak rohantunk. Ő torkon ragadt engemet, és eldöntött; én körmeimmel képének estem, s egyik szemébe úgy belekaptam, hogy az rögtön kifutott. Ternyei fájdalmában elbődült, mint a vad-állat. Föléje kerültem... mellét gázoltam... száján kétfelől véres tajték futott le.

- Ütött halálad órája! - ordítám. - Meg fogsz halni... meg fogsz égni... e fának lángjai közé vetlek!

És hurcoltam az égő fa felé... még egy rántás... és ő a tűzben lett volna. Ekkor jutott valami eszembe.

- Nem, nem vetlek a tűzbe - mondtam. - Mást teszek veled, egészen mást. Fölakasztalak... függni fogsz ugyanazon a kötélén, melyen fiam függött. Még megvan!

Tudtam, hogy el nem futhat, míg visszajövök, mert éktelenül meg volt nyomorítva. Szaladtam kunyhónkba a kötélért. Amint visszaértem, János jött a hegyen lefelé.

- Mit mívelsz e fergetegben itt kinn? - kérdé tőlem.

- Akasztani fogok, barátom; Ternyei Boldizsárt akasztom! - feleltem. - Nézd itt hever egész mivoltában, oly nyomorultan, amilyennek csak én óhajthattam, én, kit ő jegyesétől és gyerme-kétől fosztott meg.

- Megállj, Máté! - szólt János, megragadva kezemet. - Megállj, azt nem engedhetem meg, hogy te hóhér légy... és kérdelem tőled: mi nagyobb büntetés e nyomoréknak, a halál-e vagy az élet?

- Az élet! - válaszoltam. - Igen, az élet. Élni hagyom őt. Köszönöm, barátom, hogy megfogtad kezemet.

Azután Ternyeihez fordultam, ki ott feküdt a földön, és nyögött, alig bírva lélegzetet venni... véresen... kifutott szemmel. Pokoli gyönyörrel szemléltem kínját, s így szólék hozzá:

- Ternyei Boldizsár, megelégszem most egyik szemeddel; a másikat meghagyom, hogy láthass, ha ismét találkozunk... mert még fogunk találkozni.

26

Utósó barátom, János, tán csak azért élt eddig, hogy a gyilkolástól megmentsen; mert az előbbi jelenés után nemsokára meghalt, miután tizenhat évet töltött velem e szomorú magány-ban. Már tíz esztendeje, hogy magam vagyok, egyes-egyedül.

A fiamé mellé ástam János sírját; ott nyugszik mellette, kinek egykor oly nemes lelkű gond-viselője volt.

Hát én hol fogok majd elporlani?... e kunyhóban, vagy a szabad ég alatt, ahol utolér a halál... mert nem lesz, aki eltemessen. De mindegy: a föld színén vagy a föld alatt... sem itt, sem ott

nem fog akkor verni szívem, és így minden jól lesz. Oh, e szív, e szív! szeretném, ha ki-
vehetném keblemből, hogy megnézzem; hadd látnám: milyen az a kis húsdarab, mely az
idvességnek és kárhozatnak egy-egy határtalan világát foglalta magában, s melyben most e két
mindenség helyett csak egy halványan pislogó, hamvadozó csillag bolyong... az élet.

27

A városba be-bejártam, s tudakozódtam Ternyeiekről. Boldizsárról semmit sem hallottam;
családjából senki nem élt már, csak egyetlen unokája, aki mesterséget tanult. Békétlenül vár-
tam, hogy felnőjön; az évek haladtak, s János halála után mintegy hat évvel a fiúból ifjú lett.

Fölkerestem őt. Kijött a műhelyből, ahol dolgozott, s csodálkozva nézett rám: mit akarhatok
vele?

- Fiatalember, jöjön velem - mondtam.

- Hova? - kérdé.

- Ne kérdezze, csak jöjön.

- Messzire?

- Jó távolra.

- Sok időre?

- Vagy egy napra.

- Igen, de munkában vagyok.

- Hagyja ott munkáját.

- De csak szeretném tudni, miért?

- Hogy szerencsáját megalapítsa.

- S mi módon?

- Könnyű módon.

- Ki által?

- Énáltalam.

- Ön által? hahaha!

- Mit nevet?

- Önt.

- Nem bánom, csak jöjön, ha szerencsáját akarja.

- Ki ne akarná a maga szerencsáját?... de ha rászéd ön!

- Mi hasznom volna belőle? s látja, hogy nem vagyok már gyermek...

- Azt jól látom.

- Tehát bízzék bennem.

- Arca nemigen bizalomgerjesztő ugyan, de isten neki! szavai oly szépek, hogy nem állhatok
ellen.

S eljött velem erdei völgyembe.

- Mi ez? - kérdé, amint meglátta fiam szobrát.

- Olvassa a föliratot, s tudni fogja.

- „Fiam”... az ön fia?

- Igen, az én fiam, kit a te nagyapád, édes öcsém, akasztófára juttatott.

- Hah, az ördögbe! - kiálta föl elrémülve. - Hogy is hihettem ezen embernek?... most bosszút akar ön állani, ugye?... engemet agyonverni...?

- Légy nyugodt - csöndesítém őt -, légy nyugodt; bosszút akarok állani, de nem gyilkolás által... sokkal nemesebben. Jer be a kunyhóba, és ne félj... no jer.

Reszketve lépett be.

- Itt vagyok; most mit tegyek? - kérdé.

- Vedd föl azt az ásót.

- Hát aztán?

- Most ásd föl itt a földet.

- Minek?

- Ne kérdezd. Tedd, amit mondok. Majd meglátod.

És ásni kezdett. Ásott.

- Hah, aranyak! - kiálta föl.

- Szedd ki. Mind, mind. Így. Tudod-e, mennyi ez?

- Nem tudom.

- Több százezer forint. Tudod-e, kié ez?

- Nem tudom.

- Tiéd!

- Enyém?

- Mind a tiéd.

- Mind!

- Csodálkozd ki magadat. Aztán, ha eszedre térsz, majd elmondom a történetet.

- Beszéljen, uram, beszéljen.

- Hát hallottál az én viszonyomról nagyapáddal?

- Ön Andorlaki?

- Az vagyok.

- Hallottam, de nem sokat.

- Nagyapád és én barátok valánk. Ő azzal bizonyítja be barátságát, hogy engemet megrabolt egy leánytól, kit szerettem, éppen akkor, midőn e leánnyal eskünni mentem a templomba. Én azzal álltam rajta bosszút, hogy elnyertem kártyán minden vagyonát. Ő azért akasztófára juttatá fiamat, azt, ki itt az oszlop alatt fekszik... Most rajtam a sor, ismét bosszút állani: s ezt úgy teszem, hogy e pénzzel megajándékozlak mint unokáját.

- Ah, mily nagylelkű ön, uram!
 - Nem éppen oly nagylelkűség. E kincsnek fele nagyapádé volt, s így joggal illet téged. A másik felét pedig mint kamatot, úgy adom.
 - Hogy köszönjem meg?
 - Sehogy. Nem köszönetért adom. Mit gondolsz, beéred ezzel?
 - Beérem-e? hát volt-e eddig reményem, hogy életemben csak századrésznnyit kereshessek is, én szegény mesterember?
 - De a pénz sikamlós portéka. Az ember észre sem veszi, oly hamar fogy. Én mindenképpen biztosítani akarom jövődet. Ha ezt elköltöd...
 - Oh, dehogy költöm, uram, dehogy!
 - De ha mégis elköltenéd... várj, gondoltam egyet. Nem adom most mind a kezébe; nálam biztosabb, hogy megmarad. Nos megleégszel-e, ha most ötvenezer forintot adok?
 - Kevesebbel is, uram, amint ön akarja, úgy fogok tenni, természetesen.
 - Tehát nesze most ötvenezer forint. Ha ez elfogy, jőj bátran; adok ismét annyit, vagy két-an nyit, amint jónak látom. Nem mondom éppen, hogy pazarolj, de a világért se fukarkodjál, mert nincs undokabb mocska az emberi léleknek, mint a fösvényység. Mit fogsz először is tenni?
 - Mindjárt remekelek, mesterré leszek, és nagy műhelyt állítok.
 - Azt a bolondot csak ne tedd. Ennyi pénz és műhely! Mi az ördögért lennél mesterember, midőn független úr lehetsz?
 - Csakugyan igaza van önnek; de nincs is helyén az eszem. Igen, úr leszek... hanem meg-házassodom.
 - Azt már okosan cselekszed. Választottál már valakit?
 - Választottam... egy igen derék leánykát!
 - Jó. Azt vedd el. A házasság nagy boldogság.
 - Elveszem, elveszem.
 - Most isten veled. Amint mondtam, ha elfogy pénzed, csak keress föl engemet, és lesz ismét.
 - Jőjön ön velem, nemes jótevőm, lakjunk együtt...
 - Én már elszoktam az emberektől, s fiam sírja mintegy lekötve tart e helyen; azért itt mara-dok... de nem mondom, hogy néha meg nem látogatlak.
 - S szükség-e mondanom, hogy mindenkor szívesen látom önt?
 - Jó. Légy boldog. Isten veled.
 - Isten önnel, isten önnel... köszönöm... köszönöm...
- S elment.
- Megállj - kiálték utána -, megállj. Meg ne mondd senkinek, hol vetted e pénzt; ne közöld senkivel, hogy én létezem... az emberek gonoszak, fölkeresnének, meggyilkolnának a pénzért, mely még nálam van. Azért hallgass... a magad java kívánja úgy. Most elmehetsz... tudod, mit? mondd, hogy nyerted e pénzt lotterián vagy akárhol. No, isten veled...

Néhány hónap múltával fölkeresém védencemet, Ternyei unokáját. Szállása csinos volt, de fényűzés nélkül. Minden takarékosagra mutatott benne. Vacsorára volt terítve, midőn belép-tem, s a fiú ott ült maga az asztalnál, várva az ételt. Fölugrott, és karjaimba rohant.

- Isten hozta, kedves... bátyám; engedje, hogy bátyámnak nevezhessem önt, vagy atyámnak...
- Csak maradjunk a bátyánál, édes öcsém. Nos, hogy mint vagy?... igaz, beszéltél-e valakivel felőlem?
- Senkivel, még a feleségem sem tudja...
- Tehát megházasodtál?
- Ezelőtt egy hónappal, és a legboldogabb férj vagyok.
- S hol nőd?
- A konyhában.
- Mit csinál ott?
- A vacsorát készíti.
- Nőd készíti a vacsorát?
- Igen.
- Szerencsétlen ember! tehát nem tartasz szakácsnét vagy szakácsot?
- Nőm oly alacsony sorsból való, mint magam, s megszokta a munkát, és gazdálkodom, amint lehet...
- Hallatlan! nem mondtam, hogy minden inkább légy, mint zsugori. Az isten szerelméért, ő nejevel főzet! és e szállás... nem éppen alávaló, az igaz, de nem olyan, mely hozzád hasonlót illet. Egyébiránt jó volt kezdetnek, hogy meggazdagodásod szembe ne szökjék; azonban e lakást legközelebb elhagyod... végy ki valami szebbet, fényesebbet, pompásat, és fogadj cselédek, érted? kezdj el úr lenni. Én azt gondoltam, hogy pénzed már elfogyott, azért hoztam ismét ötvenezer forintot...
- Köszönöm, édes bátyám, de még nincs rá szükségem.
- Mindegy; ha már elhoztam, csak itt hagyom, nesze, tedd el.

S átadtam neki az összeget.

Az ajtó megnyílt, s védencem neje lépett be... kellemes, kedves, szelíd, szőke menyecske. Mint távol atyafi mutattatám be neki. Velők költöttem el az estebédet, s ezután otthagytam őket. A fiú kikísért.

- Úgy vettem észre - mondám az udvarajtóban -, úgy vettem észre, hogy nőd ellenszenvvel viseltetik irántam, az egész este alig pillantott rám, s ha hozzám szólt, látni való volt, hogy nyájassága erőltetett.
- Ne higgye, édes bátyám - menté nejét a fiú -, ne higgye; csak szemérmesség, nem ellenszenv... feleségem olyan félénk kis bohó, mint az afféle új menyecskék...
- Egyébiránt ha úgy van is, mint én mondom, se baj. A fődolog az, hogy tégedet szeressen...
- És ő szeret engemet! - kiálta föl a fiú -, ő szeret engemet kimondhatatlanul, édes bátyám.
- Láttam, öcsém, láttam; minden szavából, minden tekintetéből kitetszik.

- S én e boldogságot önnek köszönhetem, mert ön segítsége nélkül, isten tudja, lett volna-e valaha módom megházasodni.

- Én pedig szívemből örülök, öcsém, hogy boldogságodat eszközölhettem, szívemből örülök... hogy is ne? a boldogságnak, melyet másnak szerzünk, egy része mindig a magunké. Azonban mennem kell. Isten veled. Tehát, amint mondám, hagyd el e szállást, és keress hozzád illőbbet, és fogadj cselédeket, s kezdj el úri módon élni.

- Amint parancsolja, édes bátyám!

Midőn újra meglátogattam Ternyei unokáját, pompás szobákon át jutottam hozzá. Fényes bútorok, számos cseléd.

- Csakugyan életrevaló ember kezdesz lenni, öcsém - szólítám őt meg -, szavamat fogadtad. Hát különben hogymint vagy az úri életnek közepette?

- Igen jó volna ez, bátyám - felelt ő -; hanem megvallom, hogy kissé untat, mert én ezelőtt mesterember lévén, a folytonos munkához szoktam. Eleinte jólesett a dologtalanság, de most már mindinkább terhemre van.

- Gyámoltalan ember! - kiálték föl. - Ennyi vagyonnal unatkozni! Hiszen a gazdag embernek csak körültekintenie kell, s az élvek, multságok minden oldalról kínálkoznak számára.

- Megpróbáltam már egyet-mást... de abba is hagytam, mert minden csak rövid, futó élvezetet nyújt.

- Szoktál kártyázni?

- Nem.

- Tehát kezdj el kártyázni; ez a legártatlanabb multság, s olyan, melyet, ahelyett hogy meg-unnánk, egyre jobban szeretünk.

- De ha vesztek?

- Máskor ismét nyersz.

- És ha nagyon sokat vesztek?

- Jőj hozzám; annyit el nem vesztesz hamarjában, amennyit tőlem elhozasz. Egyébiránt csak a félénk játékosok vesztenek. Ha valamire illik e közmondás, hogy a bátraké a szerencse, az bizonylyal a kártya.

És Ternyei unokája elkezdett kártyázni, s nemsokára oly szenvedélyes, de nem oly szerencsés kártyás lett, mint nagyapja volt, mielőtt én elnyertem vagyonát. Néhány hónap múlva kétségbeesve jött hozzám, hogy már egy gyermeke van, a másodikat várja, és... mindenét eljátszotta. Én elnevettem magamat, s megvigasztalám őt egy oly összeggel, mint az előbbiek voltak. Most azonban nem a kunyhóban ásatám ki vele a pénzt, hanem az erdőben egy szikla mellett, mondván, hogy bátorság okáért rejtem több helyre kincsemet... ha egy része fölfe-deztetnék is, a többi megmarad.

Egy nappal azelőtt, hogy e lapokat írni kezdtem, jött hozzám utójára Ternyei unokája, s nagyobb levertséggel, mint valaha.

- Miért e bánat megint, öcsém? - kérdém.

- Ismét elvesztettem mindenemet! - sóhajtja.
 - Csak ez a bajod? gyermekség!
 - Egyéb is ért. Szegény nagyapám néhány héttel ezelőtt a legszörnyűbb nyomorban vetődött hozzám (oh, ilyen nyomor képzelhetetlen!), s néhány napja, hogy meghalt, isten nyugtassa meg.
 - Mit? - kiálték föl. - Meghalt nagyapád?
 - Igen, meg.
 - Hah!... béke hamvaira... béke hamvaira... tehát mindenedet eljátszottad?
 - Mindenemet!
 - No semmi; mindjárt megmondom, hol találsz meg ismét egy összeget, mely helyrehozza bomlott körülményeidet. Hány gyermeked is van már?
 - Kettő.
 - Szeretted őket?
 - Véghetetlenül!
 - És ők téged?
 - Ők is engem!
 - És nőd?
 - Egyedül értem és gyermekeinkért él, az áldott teremtés!
 - No látod... látod... hát nagyapád, a szegény öreg, hol van eltemetve?
 - Az innenső temetőben.
 - Mely részén?
 - Mindjárt a kapu mellett, mert a temető már egészen tele van.
 - Csakhogy már nyugszik az istenadta. Megállj, hát megmondom, hol a pénz; tudd meg egyszerűsrim, hogy ez a legnagyobb összeg, melyet kaptál, de az utósó is. Ennél több nincs birtokban; jól el is rejtettem, oda, hol senki kincset nem gyanítana, mert, megvallom, nagyon féltettem.
 - Tehát hol keressem, édes bátyám?... oh, most már úgy gazdálkodom, hogy azzal holtom napjáig beérjem...
 - Be fogod érni vele holtod napjáig; ne aggódjál. Az akasztófa éjszakkéleti sarkától egy lépésnyire két lábnyi mélységben a föld alatt...
 - Az akasztófa?
 - Igen, ott van, jól megérts: az éjszakkéleti sarkától egy lépésnyire, két lábnyi mélységben, a föld alatt.
 - Megértettem. Vegye ön köszönetemet, legforróbb köszönetemet nemeslelkúségeért. Köszönöm...
 - Szívesen, szívesen, édes öcsém!
- Elment. Követém lépteit oly távol, hogy észre nem vett. Az akasztófától jó darabra egy bokorban húztam meg magamat. Ő a városnak tartott, amint nem kételkedém, ásóért. Midőn besöté-

tedett, láttam őt kifelé jöni... odaért az akasztófához... ásott. Végre benyúlt a gödörbe, s valamit vett ki belőle és összerogyott. Nemsokára föleszmélt... körülnézett... szaladni kezdett... megállt... ismét elindult... ismét futott. Így tartott ez tovább két óránál. Csillagos, de holdatlan éjszaka volt, csak homályosan láttam, de láthatám, minden mozdulatáról a kétségbeesést a legnagyobb mértékben.

Elnyomott az álom. Ledőltem és elaludtam.

Amint másnap fölébredtem: a nap akkor lépett a látókör szélére.

Éppen oly szép hajnal volt, mint ezelőtt huszonhat évvel, midőn fiamat akasztották.

Odanéztem az akasztófára...

Egy ember lógott rajta...

Ternyei unokája...

Magamagát kötötte föl a kötéllal, melyet a múlt éjjel kincs reményében ásott föl, s melyet előbb én tettem oda.

Az országúton emberek mentek; intettem feléjük, hogy jöjenek.

Odajöttek, s levették az öngyilkost.

Kötélét magamhoz vettem, s távozám.

A temetőbe mentem, hol Róza feküdt, de nem Róza sírjához, hanem Ternyei Boldizsáréhoz; és így szólék:

- Ternyei Boldizsár, hallod-e hangomat? halld meg, én vagyok, Andorlaki Máté!... Te akasztófára juttattad a fiamat a hóhér által; én akasztófára juttattam unokádat önmaga által, azon akasztófára, melyen fiam függött... ezen kötéllal, mely itt van kezemben, melyet, íme, leteszek sírhalmadra. Kösd föl most vele magadat te, ahol vagy, a másvilágon!

1846. január 16. és február 20. között

A NAGYAPA

Kegyetlen hideg téli este volt. Úgy reszkettek, úgy dideregtek a szegény mezítelen csillagok, hogy szinte lehallott a foguk vacogása, és a szemökből is az látszott, hogy afölött elmélkednek: milyen sokba kerül az a ragyogás, s mennyivel jobb valami jóféle meleg suba alatt béresnek vagy juhásznak lenni, mint ruha nélkül fényes csillagnak ott fenn a hideg magasságban!

Az esti harangszó elhangzott; nem is volt az egész faluban az utcán senki, csak az öreg harangozó, aki a toronyból hazafelé sietett. Lábai alatt csikorgott a fagyos hó, de a kutyák meg nem ugatták, vagy azért, hogy ismerték már a járásáról, vagy hogy restellték a nagy hideg miatt szájokat föltátani.

Be boldog ilyenkor, kinek jó meleg a szobája! hát még ki szobájában nem egyedül, hanem családotul melegszik!

És a faluban többen vannak ilyen boldogok, de egy sem boldogabb kegyelmednél, Pergő Péter uram! kegyelmed nemegyszer vallotta meg maga, hogy senki sorsával nem cserélne széles e világon. De meg sem érdemelné az isten áldását, ha megelégedve nem volna, mert kegyelmed kilencedmagával ül jó meleg szobában terített asztalhoz.

Vacsorára volt terítve, körül is ülték már az asztalt. Fönn az asztal végén az öreg Pergő Péter foglalt helyet, mellette kedves élete társa; balra fiók, Mihály, és ennek fia, a nyolcesztendő kis Peti; jobbra az öregektől három hely volt; az elsőn a kilencesztendő Katica, a harmadikon a hatesztendő Erzsike ült, Mihály két leánykája, ezek között pedig a három gyermek anyja, Mihály felesége. Az asztal alsó végén a két cselédre volt terítve, a szolgálóra és a béresre. Azt Panninak, emezt Ferkónak hitták. Mikor a gazdasszony a levest az asztalra tette, mindnyájan fölálltak, és elmondták az imádságot, a gyermekek fennszóval, a többiek magokban. Azután leültek, és merni kezdtek. Ekkor megcsendült az utcaajtó kilincse, a kutya ugatni kezdett, s egy gyermekhang így kiáltott be:

- Jöjenek ki kegyelmetek, mert megharap a kutya!

- Ki az vajon? - kérdezte Mihályné.

- Hát nem ismeri a hangját, édes szülém? Kis András keresztapámék Pistája! - szólott Katica.

- A' biz a - felelt a lányka anyja -, szaladj ki csak, te Panni, vezesd be.

Panni fölugrott, utána Ferkó is nagy tűzzel.

- Te Ferkó! - monda Mihály.

- Mit paran' gazduram? - kérde a béresfiú.

- Csak maradj ülve, kedves fiam - folytatta Mihály jóízűn mosolyogva -, csak maradj ülve; minek fáradnátok ki ketten?... Hej, nagy golyhó ez az én Ferkóm, hogy kapott volna már az alkalmon, hogy odakinn azt a szegény Pannit megszorongassa! úgysem szeret a' téged, te, minek jársz utána?

- Dehogysis szeret! én tudom azt - gondolta Ferkó; s elpirulva ült vissza helyére, mert gazdája kitalálta, miért akart kimenni.

Ezalatt Panni bevezette a kisfiút.

- Hát mi jót hoztál, fiacskám? - kérdezték tőle.

Ez így felelt egy lélegzet alatt:

- Tisztelik édesapámék keresztapám uramat, meg keresztanyám asszonyt, meg az öreg keresztapám uramat, meg az öreg keresztanyám asszonyt, hogy jöjenek hozzánk mindnyájan vacsorára, mert disznót öltünk.

- Disznót öltetek, kisfiam? - kérdezte Mihályné.

- Azt bizony, keresztanyám, aztán nyolcva' mázsa egy fontos volt.

- Tán egy mázsa nyolcvan fontos?

- Hisz az mindegy - felelt a kisfiú -, a farkát már meg is ettem... úgy a körmömre is ütött érte édesanyám, hogy most is ég.

- Úgy kell a kotnyeles gyerekeknek, látod-e! - vágott közbe Peti. - Lám, én nem szoktam kotnyeleskedni.

- Nem ám - felelt a megtámadott Pista -, hát mikor a mézes mácsikba belemarkoltál, he?

- Mikor, te?

- Mintha nem is tudnád! hát húsvétkor.

- Karácsonkor szokott mézes mácsik lenni, Pista! - igazította meg őt Katica oktató képpel.

- Jól van, fiaim - szólt Mihályné békítve -, ti jó gyerekek vagytok mind a ketten, egyik jobb a másiknál, csak hajba ne kapjatok. Mondd meg komámasszonyéknak, Pistikám, hogy köszönjük szépen jóakarataikat, de már mi vacsorálunk.

- Semmi az - felelt Pisti -, mert édesapámék rám parancsoltak, hogy addig el se jöjek, míg kegyelmetek is nem jönnek. Azt mondták, hogy kegyelmetek nélkül el sem kezdik a vacsorát, ha holnapig várnak is.

- Hát mit csináljunk? - kérde Mihályné.

- Már csak menjetek el, fiaim - szólt az öreg Péter -, anyjokom, menj el te is, majd én itthon maradok a gyermekekkel.

- Nem, apjokom - felelt Péterné -, te menj el, majd itthon maradok én; tudod, a minap is én voltam a lakodalmon...

- Hisz ott mind a ketten voltunk, angyalom, nem jut az eszedbe?

A két öreg sokáig váltogatta a szót, ki volt a lakodalmon, ki nem? ki menjen most a disznótorba, ki ne? végre megegyeztek abban, hogy a nagyanya menjen el, s a nagyapa maradjon itthon az unokákkal. Míg az indulók bundát mit vettek föl, a kis Pista odahúzódott a kis Katicához, s suttogva kérdezte tőle:

- Hát te, Kati, el sem jössz?

- Nem mehetek, látod - felelt a lányka -, mert hát Erzsit majd le kell fektetnem, ha elalszik.

- Ejnye, be sajnálom; mindjárt jobb kedvem lett volna. Táncolnánk is, ha eljönnél; ott lesznek ám a cigányok, úgy gondold.

- Ne félj, Pista, majd táncolunk a lakodalmunkon.

- Táncolunk ám, csak hogy az még soká lesz, kincsem; tán még egy esztendő is beletelik abba.

- Bele bizony, tán kettő is; hány esztendőös vagy már te?

- Én tízesztendőös vagyok; hát te Kati, hány vagy?

- Én meg kilenc vagyok.
- De úgy tán mégsem kell két esztendő t várnunk.
- Tán nem egészen.

Ezalatt Mihály, Mihályné fölvette a bundát, a nagyanyát pedig mindenképpen betakargatták, s elmentek, miután az öreg Péter még saját szemeivel megvizsgálta: jól van-e felöltözve, nem hűti-e meg magát kedves felesége, kit még most is úgy szeretett, mint ezelőtt harmincöt esztendővel, mikor elvette. Panni utánok ment, hogy a kis ajtót becsukja mögöttük, s Ferkó szinte kisuhant Panni után, s a konyhában várta meg, míg visszajött. Gyönyörű két teremtes volt ez a két cseléd; úgy összeillettek! Ferkó tüzes barna fickó, Panni szelíd szőke kislyány; az húsz, ez pedig tizenhat esztendő. Aztán milyen jó volt mind a kettő, milyen hűséges, munkás! Szerette is őket gazdájok, gazdasszonyuk, mintha tulajdon gyermekeik lettek volna; meg is ígérték nekik, hogy ha megházasodnak, annyi ágybelit kapnak, amennyi csak kell, és azonfelül egy fejős tehenet borjastul, s a lakodalmat is az ő költségökön tartják.

A konyhában javában égett a tűz, minthogy a vacsora fele még mellette volt. Ferkó ott állt a tűz előtt, s amint Panni belépett, ezt súgta neki:

- Pannikám, szentem, jer ide csak!
- Minek? - kérdezte a lyányka szinte súgva.
- Hát csak... melegedni...
- Hisz ott benn is melegedhetünk.
- De jobb lesz itt. Jöszte már, az isten áldjon meg, mikor olyan szépen kérlek. Így ni, hanem egy kicsit közelebb, még közelebb. No most nézz a szemem közé, bátran, ne szégyelld magad, lásd én nem vagyok szégyenlős. Hát csak nem akarsz a szemem közé nézni, mit?

Ezt olyan könyörgő hangon mondta az ifjú, hogy a lyányka meg nem állhatta, hogy kérését ne teljesítse. Szemérmesen ugyan, de mégis föltekintett. Ferkó megrázkódott örömeiben, s egy pillantás alatt egyik kezével átkapta a kislyány karcsú derekát, más kezével megfogta gömbölyű állacskáját, s összecsókolta piros kis száját és nagy kék szemeit. Panni elhalványult s ismét elpirult, arcán alá egy pár könny gördült. Ferkó megijedt, eleresztette, s aggódalmasan kérdezte tőle:

- Miért sírsz, rózsám? megbántottalak? szólj!
- Nem - felelt a lyányka -, nem bántottál meg.
- Hát miért sírsz?
- Mert nagyon szeretlek!

Ferkó, amilyen kutya gyerek volt, megint megölelte volna Pannit, de az hirtelen benyitott a szobába, hol az öreg Péter gazda ismét folytatta a vacsorát unokáival.

- No jer, lyányom - szólt a jó öreg a belépő cselédhez -, jer, egyél. Hát Ferkó hova lett?
- Itt vagyok már, gazduram! - mondá ez, éppen benn teremve -, a lovak elé vettem egy kis szénát.

Csak azután vette észre Ferkó, mikor kimondta, hogy hazudott. Meg is bánta, de már nem merte visszahúzni szavát; lassacskán lecsendesítette lelkiismeretét, azzal biztatva magát, hogy ilyen kis ártatlan hazugságért tán nem veri meg a jóisten. A derék jó fiú! hányan vannak, kiket százakkora hibáért vagy éppen vétékért sem bánt a lelkiismeret!

Vacsora után Péter gazda levette a bibliát a mestergerendáról, a pápaszemet kivette tokjából, orrára tűzte, és olvasott nagy ájtatossággal, két könyökére támaszkodva.

Katica bábuszott a padkán Erzsivel. Peti meg szántott a földön kukoricacsővel. Panni kiment mosogatni a konyhába, Ferkó pedig az istállóba, a lovak és ökrök alját megvetni és itatni.

Miután a két cseléd elvégezte dolgát ott kinn, bejöttek rendes esteli foglalkozásukra, tudniillik kukoricamorzsolni. Egyik is, másik is elővette zsámolyszékét, melynek végébe késpilinga volt ütve, s ezen morzsolgattak, szintúgy ropogott. Az ember azt gondolhatta, hogy vetélkednek valami nagy jutalomért, úgy folyt kezök alatt a munka. Hanem azért mégsem voltak ám annyira belemerülve, hogy egymásra ne pillantgattak volna, isten ments!

- Ugyan, gazduram, minek rontja a szemét azzal az olvasással? - szólt Ferkó hosszú hallgatás után.

Péter gazda halkan emelte föl fejét a könyvről, s Ferkó felé fordulva kérdezé:

- Mit mondasz, fiam?

- Mondok, hogy minek rongálja gazduram a szemét az olvasással? hisz olyan vékonyak azok a betűk, hogy háromból sem telnék egy becsületes hajsza!

- Igaz a, Ferkó fiam, de mit csináljon az ember, ha még korán van lefekünni?

- Meséljen valamit, gazduram, jobb lesz; legalább kegyelmednek sem fájul meg a szeme, mi sem szundikálunk.

- Jaj, n'apám meséljen valamit, hogy az isten is áldja meg! - kiálta föl Katica, s elkezdtek valamennyien kérni az öreget, hogy meséljen, meséljen.

Pergő Péter uram nem volt makrancos ember, eszerint szívesen engedett az általános kívánságnak. Most már csak az volt a kérdés, hogy miről meséljen: Tündér Ilonáról, Babszem Jankóról, a három királyfiról, a vasorrú bábáról vagy miről? mert ezt mind tudta.

- Megálljatok, gyerekek - szólt végre hosszú találgatás után a nagyapa -; megálljatok, elmondom a magam történetét, ez nem olyan cifra ugyan, mint azok a tündéres históriák, de annnyival tán érdekesebb lesz, hogy igaz, és hogy még nem hallottátok. No, jó lesz?

- Jó, jó! - kiáltották mindnyájan.

Az öregúr levetette a csizmáját, rágyújtott igen kurta szárú pipájára, s beült a kuckóba egy ködmenre, legkisebb unokáját az ölébe ültette, a két nagyobbat pedig maga elébe. Panni és Ferkó folyvást morzsolta. A kukoricaszemek egyre hullottak a szakajtóba, a nagy falióra barátságosan ketyegett, a mécs lángja nagyokat pislantott; mindnyájan figyelmeztek a nagyapa minden szavára, melyek így hangzottak:

Réges-régen történt, amit el akarok mondani, kedves gyermekeim, mert én akkor huszonkét esztendő voltam, s most már túl vagyok jóval a hatvanon. Az időben még szántották a földet, hova most temetnek, és azt a földet most megint szántják, hova akkor temettek. Magam is ugyancsak helyre legény voltam ám, bezzeg nem olyan, mint mostanában. Én is szántóföldből temetővé lettem. De hiába, minden embernek az a sorsa, azért megnyugszom benne, és nem zúgolódom. Hát, amint mondtam, huszonkét esztendő voltam... szégyelltem volna ám akkor így bekuporodni a sutba, hanem hiszen majd kerül még rátok is a sor, azért ne is igen mosolyogjatok...

Itt félbeszakadt Péter gazda beszéde, mert kívül megkopogtatta valaki az ablakot, s így szólt gyenge, reszkető hangon:

- Kérem szeretettel, eressenek be, mindjárt megfagyok.
- Ki az? - kérdé Ferkó.
- Szegény öreg koldus - felelt a külső hang.
- Eredj ki, Panni - szólt a nagyapa -, tászítsd félre a zárt, aztán bocsásd be isten nevében azt a szerencsétlent.

Panni bevezette a koldust. Igen rongyos és igen öreg ember volt, és mankón járt. Egészen megmeredett már a hidegtől. Pilláira odafagytak a könnyek, melyeket a szél sajtol ki szeméből; bajszáról és szakálláról pedig a lehelet lógott apró jégcsapokban. Hajadonfővel volt, s lábára, csizma helyén, szalma volt tekergetve. Péter gazda a kemencéhez ültette, s Pannival behozatta számára a maradék ételt, s szívesen engedte meg, hogy itt töltsse földél alatt az éjszakát; aztán folytatta, vagyis elkezdte történetét mesélni. Még az öreg koldus is figyelemmel hallgatta, miután jóllakott.

Szolgalegény voltam - így kezdé a nagyapa -, szolgalegény voltam egy gazdag úrnál. Áldott jó ember volt, az isten nyugtassa meg; hanem a fia gonosz pára volt. Szerencsétlen volt a faluban az az apa, kinek szép leánya, s a férj, kinek szép felesége volt, mert az istentelen úrfi mindegyikre gyalázatot hozott. És még csak panaszkodni sem mertek ellene, mert akik ezt tették, azokat agyonüldözte. Mit ne tehetne a hatalmas úr a szegény gyámoltalan nép ellen? De még a cselédeknek is jaj volt ám. Ezeket minden módon nyaggatta, és ha csak egy körömfeketényt vették, mindjárt huszonötig vágatta, vagy hegedűbe záratta őket. Változtak is a cselédek minden három hónapban, magam is odábbállítottam volna, de olyan okom volt maradni, mely miatt minden méltatlanságot elszenvedtem. Nagyanyátok is ott szolgált, gyermekeim, és mi nagyon szerettük egymást már akkor. Neki nem volt semmi bántása, mert szép leány volt, s éppen azért még kedvezett is neki az úrfi. Minthogy nagyanyátoknak jó dolga volt, hát megmaradt; s minthogy nagyanyátok ott maradt, én sem mentem el. Ő ugyan nem is sejtette, miért részesült olyan különös kedvezésben, különben bizonyosan máshol keresett volna szolgálatot. Végre megvallotta neki az úrfi, hogy szereti őt, s azt kérdezte tőle:

- Hát te, Julcsa, szeretsz-e engem?

Julcsa azt felelte, hogy biz ő nem szereti.

- Tudod mit, Julcsa? - folytatta az úrfi. - Megkettőztetem a béred, s még ráadásul olyan piros csizmát is veszek, hogy a grófné is elhordhatja, ha szeretsz.

- Hiába veszi biz énnekem, mert én úgysem fogom szeretni!

- De hát miért?

- Csak azért, mert maga gazdag úrfi, én pedig szegény szolgáló vagyok. De ha összeillenénk, se' szeretném az úrfit, mert én már mást szeretek, tudja.

- Mást? és kit?

- Valakit.

- De ki az a valaki?

- Azt nem mondom meg.

- Miért?

- Csak.

Mindenképpen ki akarta venni az úrfi Julcsából a titkot, hogy kit szeret, de ez semmi áron ki nem vallotta. Ez hát abbamaradt; az úrfi vállat rántott, mintha neki mindegy volna, akár tudja, akár nem; de utóbb mindig leskelődött Julcsa után, hogy titkát kitanulja.

Egy este... úgy emlékszem rá, mintha tennap történt volna, éppen bükkönyt vetettem a tehenek elé, Julcsa meg fejt; azt is tudom, hogy melyik tehenet fejte: egy kis bugát; még a bélyegére is emlékezem, HL volt a bal combjára sűtve, az ám, csakugyan; azelőtt nemrégiben vette az urunk, még én hajtottam haza a vásárról négy tinóval együtt; mindegyik harmadfű volt, aztán olyan egyformák, mintha mind egy apától, egy anyától lett volna. Hát amint fejegeti az én Julcsám a kis buga tehenet, odasompolyodom én melléje, és azt mondom neki, hogy:

- Julcsa te!

Hanem ő tette a dolgot, mintha nem is hallotta volna, hogy megszólítottam. Én is kapom magamat, úgy gavallérosan megcsippentettem a képecskéjét; a' volt ám még az arc a maga idejében, akár a kinyílt rózsza! de most már a rózsák sem olyan szépek, mint a régi világban... nekem legalább úgy tetszik. Hát mondom, hogy egyet csippentettem az orcáján, - olyan puha volt, mint az írósvaj, és azt mondtam neki még egyszer, hogy:

- Juliska te!

Erre ő visszafordul, és azt feleli:

- Hát kend az, Péter? ejnye biz észre sem vettem, hogy itt van.

Pedig dehogy nem vett észre! ha a harmadik szomszédban jártam, még oda is utánam kándikált; hanem már lyányszokás, hiába, azt akarják elhitetni az emberrel, hogy kisebb gondjok is nagyobb, mintsem velünk törődjenek. No szólj, te Panni, nem igaz-e, he?

A kis Panni szemérmesen sűtötte le szemét, s pirulva válaszolt:

- Nem bizony, csak ránk fogják.

Ferkó pedig így gondolkodott magában:

- Csakhogy ezt tudom!

Az öregúr folytatta beszédét:

Én aztán azt kérdeztem Julcsától, hogy tudja-e, miről elmélkedtem? s ő azt felelte, hogy nem tudja, mert nem tudhatja.

- De csak szeretné tudni, ugye? valld meg. Megmondom hát, megállj. Az fordult meg az eszemben, hogy hej, ha te majd így a magunk tehenét fejed vagy tán teheneit! mert lehet ám még nekünk több tehenünk is, nemcsak egy; látod, a jóisten meg szokta segíteni a jó embereket.

Nem felelt erre Julcsa, hanem nagyot sóhajtott, de nem szomorúan, amit én jóra magyaráztam. Le is hajoltam hozzá, amint ott guggolt a sajtárral az ölében, és meg akartam csókolni, de mondok, hátha meg talál haragunni? és nem csókoltam meg, csak azt súgtam a fülébe, hogy „eszemadta gyöngyvirága”! Azonban, mikor a teheneket sorra megfejte, s ki akart menni az istállóból, már akkor csakugyan nem bírtam magammal, és azt mondtam neki:

- Állj meg egy szóra, Julcsa, ha szeretsz!

Julcsa meg is állt éppen a küszöbön, és én így folytattam nagy ékesszólással:

- Hej, édes galambom, ha te az én feleségem les! nekünk áll akkor a világ. Ugyan, te Julcsa, ha én majd estefelé fáradtan jövök meg a munkából, s azt mondom: ölelj meg, kedves feleségcském, mutasd meg, hogy fogsz megölelni.

Mit volt mit tennie a szegény leánynak, megölelt. Jó volt ez idáig, de bezzeg ott termett ám mellettünk egy harmadik, aki szemtanúja lett az ölelésnek, és e harmadik nem volt más, mint az úrfi.

- No kislyány - szólt az Julcsához -, tudom már, kit szeretsz.

Ezt ugyan mosolyogva mondta az úrfi; de vannak olyan mosolygások, melyektől jobban megretten az ember, mint az adtateremtettétől; s az úrfié ezeknek szakasztott mása volt. Be is bizonyította a következés, hogy nemhiába ijedtünk mi meg attól a mosolygástól, mely fogvicsorításnak is csakúgy beillett volna.

Mindjárt másnap elkezdődött a nemulass!

Az úrfi azt parancsolta, hogy menjek lóherét kaszálni az alsó kertbe, aztán takarítsam haza a fakón meg a szürkén. Én meg is tettem. Hát amint fordulok be az udvarra a rakott szekérrel, nekem esik az úrfi, mint valami veszett kutya, s azt kérdi, hogy mit csinálok? Mondtam, hogy a lóherét hozom haza.

- Hát ki parancsolta ezt neked, te pellengérré való? - kérdezte dühösen.

- Éppen a tekintetes úrfi - feleltem én.

- Azt mered mondani, te lóköttö? no várj! Nem azt mondtam, hogy vályogot hordj az esztrengházhoz, he?

- Azt biz egy szóval sem mondta az úrfi, akár megesküdjem rá.

- Kell is nekem a te esküvésed, gazember! Majd megtanítalak én, hogy kell az ember szavára figyelmezn. Hegedűt a nyakadba, s eszed ágában se legyen, hogy hat óránál elébb kiszabadulj.

- Már megkövetem a tekintetes úrfit, hanem én aszerint cselekedtem, amint ki volt adva...

- Hallgass, ilyen-amolyan, mert olyan huszonötöt vágatok rád, hogy testvérek közt is megér ötvenet!

Ezzel szépen otthagyt, s az én számomra hozták azt az istenverte deszkát, s beleszorították a nyakamat és két kezemet. Leültem vele a konyhaajtóban, s ott evett a bánat, harag, szégyen. Julcsa elment mellettem; a szegény leány olyan szomorúakat pillantott rám, hogy a szívem jobban megfájdult, mint nyakam és kezem, melyet a hegedű szorított. És így ültem kétszeres kín közt. Az idő olyan lassan ballagott, mintha negyven fontos vasat vertek volna a lábára. Egyszer csak elkezdtem kékülni. Arcom kék lett, szemem vörös. Amint ezt az én jó kis Juliskám meglátta, sírva fakadt, s fejét a falnak támasztva olyan keservesen zokogott és végre jajgatott, hogy a lélegzete elakadt, s összeroskadt mellettem. Ott feküdt, és én föl nem emelhettem, mert kezem kötve volt, még csak nem is vigasztalhattam, mert magam is alig tudtam lélegzeni. De azért ki nem vettek a hegedűből, míg a hat óra el nem telt; mert a kulcs az úrfinál volt, s ő tudj' isten hol járt.

Amint kiszabadultam, odahíttam magamhoz Julcsát, és tudtára adtam, hogy én ezt a házat elhagyom. Azt mondta, hogy jól teszem, és hogy ő sem marad itt egy pillanattal is tovább, mint én; kapunk mi szolgálatot máshol is, mert hál' istennek, mind a ketten épkezézláb emberek vagyunk, és ha egyikünk megnyomorodnék is, a másik édesörömet eltartja, ha mindjárt saját szájából venné is ki a falatot. Egyenest az öreg úrhoz mentünk, és megköszöntük eddigi szívességét irántunk, s kijelentettük, hogy ezentúl nem szolgáljuk; de ott volt az úrfi is, s mindjárt ő kezdett beszélni, hogy én elmehetek isten hírével, de Julcsát el nem ereszt.

- Már hogyne eresztene - szólt Julcsa -, ha én nem akarok maradni?

- Ha akarsz, ha nem - felelt az úrfi -, mindegy, itt esztendőre vagy megfogadva, nem bizonytalan időre.

- Péter is esztendőre szegődött, mégis elmehet? - kérde a lány.

- Azt elcsapom, a semmirevalót, hadd pusztuljon minél előbb. De te maradni fogsz, maradnod kell, annyival inkább, mert béred nagy részét előre kiszedted: vagy vissza tudod fizetni, mit?

- Nem - felelt Julcsa reszketve.

S ezt nagyon jól tudta az úrfi, azért is tette a kérdést. És így nem volt mit tennünk, el kellett válnunk. Az öreg úr nem szólt semmit, hanem hagyta a dolgot magára, amint folyt; mert az egyetlen fia volt, s fiát jobban szerette, hogysem ellene tett volna valamit, összeszedtem holmimat, és elhordtam a szomszédba. Se szülőm, se rokonom nem volt, akikhez mehettem volna, azért idegenekhez kellett hurcolkodnom.

- Ne félj, lelkem - szóltam Julcsához -, ne félj, látjuk mi azért egymást, és ha lejár az esztendő, akkor ismét egy helyre megyünk. Addig légy türelemmel és reménységgel. Most az isten áldjon meg!

- Hol találkozunk? - kérde a lányka könnyezve.

- A hátsó udvar ajtajában - feleltem neki. - Ha elvégezted esténként dolgodat, oda jer, én már várni foglak.

- Jól van; de hova mégyszolgálni?

- Még azt nem tudom; valahol csak kapok helyet a faluban.

- El ne menj innen, arra kérlek; meghalnék bánatomban.

- Ha más helységbe királynak vinnének, se' mennék, angyalom. Isten megáldjon!

Ezzel elváltunk.

A szomszéd, akihez ideiglenesen vittem holmimat, egy emberséges öreg ember volt, s barátságosan ajánlotta szegény házáat, míg ismét elszegődhetem valahová. Különböző egyszer-másszor holmi aprólékos szívességeket is tettem vele, amint tölem telt. Bejártam mindjárt az egész faluban a cselédtartó gazdákat, de akkor éppen senkinek sem volt semmiféle szolgára szüksége, tehát várnom kellett, míg valamelyik hely megürül, összebeszélésünk szerint ott a hátsó udvar ajtajában találkoztam Julcsával minden este. Iparkodott, hogy dolgát minél hamarabb végezze, hogy sokáig ne várákoztasson engemet. Jó és rossz időben eljött egyaránt, ha többre nem, legalább jó estét és jó éjszakát kívánni. Én édes istenem! be boldog idők voltak azok ott a kis ajtóban. Ha módomban lett volna, azt a házat megvettem volna, csak hogy e kis ajtaját megmaranyoztassam. Ott álldogáltunk egymás mellett; hol beszélünk, hol hallgattunk, de mindig boldogok voltunk. Belenéztem Juliskám szemeibe, aztán megnéztem minden csillagot napkelettől napnyugotig, de egy sem ragyogott úgy, mint azok a szemek, melyek most már csak olyan homályosan világítanak, mint e mécs az asztalon. Hej... hej... hej! Mulandó az ember.

Ha csípős idő volt, subámba takartam kedvesemet, odaszorítottam keblemhez, s hallgattuk egymás szíve dobogását. Életemben sem hallottam ennél szebb muzsikát. Mire elváltunk, a bakter sokszor azt kiáltotta már, hogy éjfél után egy az óra.

Valami egy hónapig tartott ez így. Az istenen kívül, aki mindent tud, senki nem is gyanította együttlétünket, míg az úrfi legénye nyomunkra jött. Ennek az árulkodás volt legkedvesebb mestersége... csak ettől őrizkedjetek, kedves gyermekeim, mert ennél nincs piszkosabb hivatal a világon. Az árulkodás leánya az irigységnek, s akiben irigység van, az nem lehet jó ember,

aki pedig nem jó ember, annak kár is volt születnie, mert némely halandó előtt nyerhet ugyan kedvességet, de az örökkévaló isten azt nem szereti, ő mindenkit megajándékozott egy kincssel: ez erővel, hogy jók legyünk, csak akarnunk kell. El ne tékozzátok e kincset; mert a tékozló fiút kitagadja az atya, és bezárja előtte az ajtót, mondván: eredj, mert én nem ismerlek. És jaj annak, akiről a mennyei atya elfordítja kegyelmes szemeit. Olyan ez, mint a kiszáradt fa, mely nem vet árnyékot, nem hoz gyümölcsöt, csak a helyet foglalja; az éhes és fáradt utazó elmegy mellette, és megátkozza. Annyit mondok nektek, hogy inkább az egy istennek, mint ezer embernek, járjatok kedvében. Legyetek jók, de ne félelemből isten iránt, hanem szeretetből. Ne higgyetek azoknak, akik azt mondják, hogy féljete az istentől; mert akitől félünk, azt nem szerethetjük voltaképpen, s az isten szeretetet kíván tőlünk.

Itt az öreg Péter gazda elhallgatott, és gondolkodóba esett. Kis idő múlva föleszmélt, s folytatta beszédét:

Hol is hagytam el?... úgy!... hát a hajdú elárult bennünket az úrfinak, és az ránk lesett, s amint együtt talált, összepirongatta szegény Julcsát, hogy nem szégyenli-e magát, éjszakának idején férfival lenni? nem fél-e, hogy elvesz a becsülete?

Julcsa azt felelte, hogy nem fél, mert én elveszem őt.

- Úgy van - szóltam én -, Julcsa feleségem lesz.

- Majd meglátjuk - felelte az úrfi.

- Már miért látnánk meg? - kérdeztem -, ki akadályozza?

- Én!

- Az úrfi? és miért?

- Ahhoz semmi közöd!

- Volna biz ahhoz, kérem alázatosan; de mi kedve telhetnék az úrfinak abban, ha boldogtalan-ná tenne bennünket?

- Mi? az, hogy bosszút állok rajtad, haszontalan kóc, ha az enyim nem, legalább a tied sem, érted most?

- Értem, úrfi - szóltam föllobbanva -, most már nagyon jól értem; hanem vigyázzon magára, hogy meg ne járja. Én becsületes, békeszerető ember vagyok, minden potomságra föl nem for-
tyanok; de ha valaki nagyon az elevenemre tapint, be szoktam bizonyítani, hogy hál' istennek, az én kardom sem fűzfa; értse meg az úrfi is.

Ezt mondtam szemtől szembe, s egyet löktem bal vállammal a subámon. Az úrfi dühbe jött, s ezt kiáltotta:

- Ej, kötélrevaló, csak botom volna; hogy morzsolnám el rögtön a csontjaidat!

- Van énnálam, jókora pedig - feleltem s odanyújtottam a fűtykösömet -, itt van, úrfi, tessék, od'adom a magamét, üssön meg, ha lelke van!

- A kutyáimmal szaggattatlak szét, gaz pára! - kiáltott föl az úrfi, s nagyot fűttyentett, és nevékön szólította a kutyákat, s azok erős vakkantásokkal ugrottak elő.

Julcsa elsápadt, de én megnyugtattam, hogy egy szikrát se féljen.

- Uccu, rajta, fogd meg! - uszítá az úrfi a kutyákat rám; valamennyi nekem rohant szörnyű ugatással. Mikor már csak egypár lépésnyire voltak tőlem, nyájasan szólítottam őket nevékön; mindjárt megismertek, s mérges ugatásuk hízelgő, szinte fájdalmas nyöszörgéssé vált, mintha

a lelkiismeret bántotta volna őket, hogy egy pillanatig is ellenséges indulattal viseltettek irántam. Az egyik lelapult előttem, a másik bocsánatkérés gyanánt kezemet nyalta, a harmadik farkcsóválva futkosott körülöm.

- Lássá, úrfi - mondtam én megvetőleg -, kutyáinak jobb szíve van, mint magának; szégyellje magát. És hátha most én teszem azt, amit az úrfi akart tenni? ha én tépetem szét az úrfit saját kutyái által? mert ezek okos állatok ám; nem felejtik el: ki bánt velök jól, ki rosszul. Nagyon jól tudják, hogy tőlem annyi kenyeret kaptak egy időben, amennyi ütleget az úrfitól. Próbáljuk meg... csípd meg! - kiáltottam az ebekre, ujjammal az úrfira mutatva, ki kétségbeesve ugrott a kerítésre, mert az állatok mind feléje ugrottak. Aztán lecsendesítettem és visszaküldtem őket, s nevetve kérdeztem: - No hát hisz-e szavamnak az úrfi? különben oda hiába ugrott föl, mert ha akarnám, a torony tetejéről is leszedetném e kutyákkal; de én nem akartam megmaratni az úrfit, csak egy kicsit megijeszteni. Most csendes jó éjszakát kívánok, s tanácsolom, hogy más-kor ne olyan fegyverrel célozzon rám, mellyel magát löheti agyon. Jó éjszakát, Juliskám!

Ezután hazafelé indultam, s távolról hallottam az úrfi fenyegetését, hogy meglakolok még ezért; hogy most már kettő van a rováson. Megvallom, hogy aztán vérem csendesültével kissé meg is bántam e tréfát, mert szegény embernek úrral kötni ki nagy balgaság; de minthogy már megvolt, hát csak nekiszántam magamat, akármi történik. Az én drágalátos úrfiam nem is késett sokáig szava beváltásával. Föladott, mint korhely csavargót s a jó ég tudja mit, aki már sehol helyet nem kap, aki miatt az ember élete sincs bátorságban többé... szóval aki másnak már nem való, mint katonának. El is volt döntve, hogy becsípnek. Hirtelen ütöttek ugyan rajtam, de mégis volt annyi időm, hogy egy szénakazalba befűrhattam magamat, mielőtt megláttak. Megkutatták az egész házat, a szobát, kamrát, padlást, mindent... hallottam a lépéseket, a beszédeket, s lélegzetet sem mertem jóformán venni, mert féltem, hogy elárul a szénaszál rezgése, melyet leheletem megmozdít. Miután mindent átfürkészték, káromkodva indultak el.

- Mondtam, hogy még ma itthon se volt! - szólott a jó öreg, akinél tartózkodtam.

Ekkor vonult el a csapat a kazal mellett, amelybe rejteztem. Egy vasvillás ember kacagva mondta: Hát vajon nem itt van-e? s villáját alig egy arasznyira fejem fölött ütötte a szénába. Vérem megállt, eszméletem elveszett; mire magamhoz tértem, csend volt: már elmentek. Nem magamért féltem én a katonaságtól, hanem szegény Julcsám miatt. Mi lesz belőle, gondoltam, ha örökre elszakasztanak egymástól? gyöngé szíve még meg is repedhet bánatában, s én öljem meg azt, kiért a magam életét is od'adnám?

Késő este bújtam elő a széna közül. Benn termettem a szobában, subámat fölkaptam, tarisznyámat a nyakamba akasztottam, s elbúcsúztam házigazdámától.

- Nem tudom, mikor látjuk egymást - szóltam hozzá -; ha látja kend Julcsát, mondja meg neki, hogy köszöntetem, ne feledkezzék meg rólam; mihelyt rám nézve jobb idők járnak, mindjárt visszajövök. Köszönöm a hozzám való szívességét kendnek, édes bátyja, áldja meg a mindenható!

Kezet fogtunk, és én elindultam.

Hát ki jön elé, mindjárt az utcán?

Julcsa.

- Hová indultál, galambom? - kérdeztem.

- Én tehozód; de te hova készülsz, Péter?

- Csak azt nem tudom én, hogy hova megyek innen; mert itt már nem maradhatok, látod-e. El akarnak hurcolni katonának.

- Hallottam nesztét... Istenem, teremtőm, életem napjáig sem szenvedek annyit, mint ez alatt az egypár óra alatt szenvedtem. Láttam, mikor bement érted a népség; úgy elszorult a szívem, mintha megabroncsolták volna. Szerettem volna sírni, és nem bírtam. Jaj, be keserves az, ha az ember nem képes sírni. Udvarunkban a pincegádorról néztem a kutatókat, s vártam, míg kijönek, vártam és reszkettem, mint akit a hideg lel. Végre kijöttek. Téged nem láttalak köztük, de szemem úgy káprázott a félelem miatt, hogy magamnak sem hittem. Kiszaladtam, s egy embertől kérdeztem meg, hogy elfogtak-e? azt felelte, hogy nem leltek meg. Csak ekkor vettem igazán lélegzetet.

- Édes lelkem, angyalom! - szóltam, megölelve Julcsát. - Hogy háláljam meg szerelmedet?

- Szeress úgy, mint én szeretlek - felelt ő -, és meg lesz hálálva bőségesen. Nem kell nekem semmi a megteremtett világon, csak szerelmed, csak szíved!

- Verjen meg engem az isten, ha valaha másra csak gondolok is kívüled, te gyöngye a gyöngyöknek!

- Ne mondd, édes Péterem, úgyis tudom én azt, ha nem mondod is... de most hova mégysz innen?

- Mondom, hogy nem tudom; csak annyit tudok, hogy itt nincs többé maradásom.

- Hát elhagysz engemet, Péter?

- Magad is láthatod, hogy el kell válnunk, legalább egy időre, mert itt egy pillanatom sincs bátorságban.

- Az igaz, az igaz... jól van, én is veled megyek.

- Mire gondolsz?

- Semmire, csak hogy együtt legyünk. Vagy terhedre leszek?

- Nekem, teremre? hogy is mondhatod ilyet?

- Úgy hát együtt megyünk.

- Hallgass rám, kedvesem - szóltam én meggyőzőn akaró hangon -, hallgass rám. Látnod, az én utam olyan bizonytalan, hogy azt sem tudom, hova hajtom le majd fejemet. Az idő is naponként hűvösödik. Pénzem nincs: ha elfogy tarisznyámból ez a fél kenyér, nem tudom, hogy mit eszem...

Julcsa nem hagyott tovább beszélni. Azt mondta, hogy velem fog éhezni, fájni, nyomorogni; szenved és tűr mindent, amit én; azt mondta, hogy könnyű a szerencséiben egymást szeretni, a nyomorúság próbálja meg a szerelmet; most hát a legjobb alkalma lesz megmutatni, mennyire lelkemmé vált az ő lelke, és hogy én nem is szeretem őt voltaképpen, ha nem hagyom neki ez alkalmat használni. Hiába volt minden beszédem: annál maradt, hogy velem jön. Mentünk tehát együtt.

De jaj nekünk! a faluvégen találkoztunk a kisbíró feleségével. Sötét éjszaka volt, s a kisbíróné vénasszony volt, de a vénasszonyok olyanok, mint a macskák: éjjel is látnak. Megismerte Julcsát, s megszólította:

- Hova, hova, lányasszony, így másodmagával? - s gúnyosan nevetett. - Ilyen erkölcsös a mai fiatalság, uramfia, ne hagyj el!

- Vissza ne nézz - súgtam Julcsának -, mintha észre sem vennéd, mintha nem is te volnál; tán majd azt gondolja, hogy csalódott. Tudod, milyen kofa: holnap az egész világnak elbeszéli, hogy téged egy legénnyel látott erre menni, s akkor végünk van, mert azt tudják, hogy te mással nem mentél, mint velem. Nyomunkra akadnak.

Szaporábbakat léptünk, míg jó messzire magunk mögött nem hagytuk a falut. Lefordultunk a nagy útról, mert attól tartottunk, hogy megint találkozunk valakivel, aki még veszedelmesebb lehet ránk nézve, mint a kisbíróné. Balra kanyarodtunk be a kukoricaföldeknek, oly szándékkal, hogy majd valami félreeső tanyában meghálunk; de a sötétben úgy eltévedtünk, hogy sem távol, sem közel még csak kutyaugatást sem hallottunk, ami útba igazított volna. Egy árokparton letelepedtünk, nagy hamar el is aludtunk, mert igen el voltunk fáradva. Subám jó bő volt, mind a ketten megfértünk benne; szívemhez szorítottam kedves Juliskámat, hogy meg ne fázzék, úgy aludtunk, s olyan szépségeket álmodtunk, mintha selyempárnákon háltunk volna. Hm, azt tartják, hogy Tündérország s a tündérek csak mesebeszéd, pedig dehogy az! egy a tündérek közül a szerelem... igaz-e ez, Panni lányom?

Panni olyan mélyen bele volt a hallgatásba merülve, hogy észre sem vette, hogy az öregúr neki szólt. Ferkó felelt helyette nagy tüzzel, hogy

- Ez igaz csak, egyéb sem!

S elragadtatással nézte kis szeretőjét, aki most még szebbnek tetszett előtte, mint máskor, noha mindig gyönyörű lányka volt biz ő azzal a piros kis szájacskájával s azokkal a nagy kék szemeivel.

Péter gazda így folytatta a beszédet:

Én ébredtem föl először, Juliska még aludt egy darabig; meg sem mozdultam, nehogy felköltsem. Feje keblemen volt: olyan jólesett, mintha az úristen a megtestesült üdvösséget tette volna oda. Végre fölnyitotta szemeit, s zavarodva pillantott rám, és elpirult, noha nem volt oka rá, mert én olyan jól viseltem magamat, mintha az oltár előtt a szűz Mária képe mellett töltöttem volna az éjszakát; de nem volt csoda, hogy kissé szégyellte magát, mert még tennap ilyenkor sem merte azt csak gondolni is, hogy férfi mellett feküdjék. Fölkeltünk, s arról tanácskoztunk, merre forduljunk? s abban állapodtunk meg, hogy mindegy lesz, akármerre, mert sehol sincsenek jó embereink. Az ő apja élt ugyan, de őt nem szerette, minthogy a lányka élete anyja életébe került. Meghalt, mikor Julcsát szülte, s ezért apja oly idegen volt iránta, hogy még gyermekkorában elküldte magától szolgálatba, s azóta meg sem nézte, csak vagy kétszer, őrája tehát nem számolhattunk, hogy menedéket találunk nála. Feltettük annak-okaért magunkban, hogy megyünk, mendegélünk, míg valamely jó embernél helyet nem kapunk.

Estig jártunk egy tanyáról a másikra; mindenütt az kérdeztük, van-e szükség cselédre? s mindenütt azt felelték, hogy nincs, és gyanúsán néztek végig rajtunk; mi elértettük, ha nem mondták is, hogy odább mehetünk, és mentünk nagy szomorúan. Még nem volt késő, de őszi idő levén, besötétedett már, amint az utósó tanyához értünk. Messze benn feküdt ez a pusztában magányosan; egy végén magas bokor fa feketedett, más végén nádtól környezett tó csillámlott a félhomályban, s középuitt a tanya istállójából a nyílt ajtón keresztül lobogó tűz fénylett felénk. Hátul a juhakolban meg-megkondult az ürü kolompja, ha szomszédja meglökte. Különben minden csendes volt. Bementem Julcsával az istállóba, ahol a tűz égett. Valami hat-hét ember volt benn; a vén gányó, annak két fia, egy leánya, s két vagy három betyár-ember. A gányó kisebbik fia rakta a tüzet az istálló közepén, s éppen akkor vetett rá egy jó marok szalmát, amint beléptünk; egy pillanatra sötét lett, aztán hirtelen lobbot vetett a szalma, s megvilágította az egész istállót. Láttuk a tűz körül letelepedve az embereket, fönn a füstös

gerendákat, melyekről kaszák, gereblyék, szénavágók és vonyigók lógtak. Középpütt a fal mellett állt a szekrény, azon a csobolyó, s benne a nádszál, mellyel ittak belőle. Jobb felől két pej ló ropogtatta a jászolnál a takarmányt; bal felől egypár tehén kérődzött fekve, mellettök egy nagy fehér komondor guggolt, mely elugatta magát, amint beléptünk.

- Csiba ki, te! - kiáltott rá a gányó leánya, s a kutya elhallgatott.

- Adjon isten jó estét! - szóltam, kalapomat megbillentve.

- Fogadj' isten! - felelt az öreg gazda.

- Szállást keresnénk, ha találánk - mondtam, beljebb húzva Julcsát, ki félénken állt meg a küszöbön.

- Amilyen olyan lesz, ha megelégedtek vele, fiaim - válaszolt az öreg barátságosan -: hát mi járatban vagytok? hanem jertek hát közelebb a tűzhöz, mert, amint látom, az a kisleány inkább fázik, mint izzad.

Közéjük ültünk, s elmondtam, mi hozott bennünket ide, őszintén megvallottam mindent, csak azt nem, hogy Julcsa szeretőm. Azt mondtam, hogy testvérem.

- Ne aludj, Marci - szólt kisfiához a gányó, amint én elvégeztem beszédemet -: ne aludj, fiam, mert majd fölkeltelek, aztán megfájul a füled cimpája. Tudod, ha te alszol, a tűz is alszik. Tápláld.

Marci szót fogadott; hanem hevenyében olyan nyaláb szalmát talált a félholt pörnyére vetni, hogy az majd egészen kialudt. Egyet emelt a piszkafával rajta, s aláfüjt, és ismét lobogott a tűz. Végigpillantottam a betyárokon: kettő úgy harminc körül lehetett, a másik alig volt húsz esztendő.

- Mondd csak tovább, öcsém - szólt a vén gányó ehhez a legfiatalabbhoz -, mondd csak tovább, hadd halljam. Ott hagyta el, hogy apád meghalt.

- Hát meghalt szegény édesapám, isten nyugtassa meg - így kezdte a fölszólított ifjú ember. - Meghalt, és a volt a kérdés: hogy temessük el? mert nem volt koporsóra deszkánk, pénzünk meg úgy sem. Nem volt más mód benne, lopni kellett. A szolgabíró háza végén már esztendők óta hevert a sok deszka. Úgyszincs rá szüksége, gondoltam magamban, észre sem veszi, ha egyet-kettőt elhozok belőle. El is mentem én, s míg anyám virrasztott a halottnál, megszereztem a koporsónak való fát. Magam vertem össze csak úgy gyalulatlanul, mert hisz az asztalosnak is fizetni kellett volna. Másnap belefektettük édesapámat, harmadnap pedig leszögeztük, és az udvarra vittük. Éppen mikor indultunk volna kifelé, jött a szolgabíró, megnézte a koporsót minden oldalról, aztán azt parancsolta, hogy nyissuk föl. Hiszen már le van szögezve, mondtam én megijedve, mert nem jót sejtettem. Mindegy, felelt ő, feszítsétek föl. Semmi sem használt: föl kellett feszíteni, a szolgabíró megvizsgálta belül, s ráakadt, amit keresett, s azt mondta: itt van bélyegem, ez a deszka az enyém volt; s ezzel elment. Alig lett vége a temetésnek, engem kérdőre vettek; hiába tagadtam volna, megvallottam a lopást. Fél esztendőt és ötven botot kaptam. Mire kijöttem a tömlőcből, szegény anyám is ott feküdt már apám mellett.

Itt a fiatalember, aki beszélt, sírva fakadt, és keservesen zokogott; kis idő múlva letörölte öklével könnyeit, s folytatta:

- Isten tudja, hogy halt meg a jó asszony? talán éhen; mert a világ teremtésén semmi istápja sem volt. Most már mindegy! gondoltam, isten hozzád, becsület! hanem szolgabíró uram sem viszi el szárazon! s ezzel kimentem a gulyához, s ötven ökrét kiszakítottam... minden botért egyet. Fehértön adtam el őket feleáron egy mészárosnak, aki passzustalan marhákat szokott vágni; meg is gazdagodott belőlük. Hanem rájöttek az ökrök nyomára, s engem átszorítottak a

Tiszán. Ezzel a két becsületes emberrel a révbéri pusztán akadtam össze, s most együtt tartunk a Bakony felé; azt mondják, hogy ott jó keresete van a szegénylegénynek, ha iparkodik.

- A bizony - szólt a vén gazda -; még az a jó is van benne, hogy a híres veszprémi akasztófa is mindjárt ott van a szomszédságában. Különböztetlek biz én szívemből, kedves öcsém; mert ha valaha a varjúk fészket raknak a fejedben, nem te léssz az oka. Hanem az mindegy, azért csak te iszod meg a levét. Hm, azok a bölcs törvényhozó urak gazdagra, szegényre egyiránt hozzák a törvényt, pedig ez nagy hiba. Könnyű a gazdagnak nem lopni! de halna meg csak az apja, aztán ne lenne deszkája koporsóra, majd meglátnám, mihez fogna, ha szíve van! Mégis azt kiabálják a szegény emberre, hogy rúgd el, akaszd föl, mert nem való másnak, mint tolvajnak, haramjának!... Kelj föl, Vica lányom, hozd ide a tarhót; együnk, jobb lesz.

Vica előhozta szép kis fehér zsajtarban a tarhót, melléje a kenyeret, s jóízűn falatoztunk mindnyájan. Vacsora után levette az öreg gazda a szögről tamburáját, s olyan érzékeny nótákat pöngtetett rajta, hogy a szívünk fájt bele. A tűz hamvadozott, csak néha lobbant föl; az öreg tamburázott, mi csendesen hallgattunk... egyszerre fegyverzörejt hallunk kívülről, s mire fölugrottunk, elállták az ajtót a fegyveres emberek.

- Itt van, szerencsésen! - kiáltott egy, felém tartva -; hát ezek miféle jómadarak? fogjátok el!

A betyárok közül kettő kiugrott s a sötétben elillant; a harmadikat megkapták, s velem együtt megkötözték. Éppen az volt, ki az elébb történetét elbeszélte, s legfiatalabb közülök.

Julcsa kétségbe volt esve, szegény. Mint valami vadállat rohant az érkezőkre, s védelmezni akart.

- Ne bántsd őket, lelkem - szóltam én -, úgyis minden hiába.

De ő nem engedett, míg egy katona úgy el nem taszította, hogy elesett, s az eszméletét elvesztette. Mintha kést döftek volna szívembe; ha szabadon lettem volna, irgalom nélkül megfojtottam volna, aki őt földhöz ütötte; de meg voltam kötözve, nem is mozdulhattam. Szememből a könny csorgott, és szájam tajtékot hányt. Elkezdtek hurcolni. Arra kértem őket: csak addig várjanak, míg Juliskám föleszmél, hogy elbúcsúzzam tőle, hogy egyszer mondhassak neki istenhozzádot. Nem vártak. Elvittek azzal a fiúval együtt, ki a koporsóra való fát lopta, s akit Horgay Lászlónak hittak.

Így lettem katonává, s velem együtt Horgay is, mert nem volt útilevele. Másnap mindjárt indultunk külső országba a hadsereghez Napóleon ellen. Két hónap múlva már kiállottuk az első csatát, és szerencsésen. Horgay, aki igen kedves és egyetlen pajtásom lett, szép összeg pénzre tett szert. Egy fillért sem költött el belőle, hanem elküldte mind falujába a papnak azon kéréssel, hogy emeltessen követ szülői hamva fölé, hogy megtalálhassa őket, ha hazavetődik. De a jó fiú erről hiába gondoskodott; mert nemsokára elesett egy ütközetben. Mellettem lőtték le lováról, s én fájdalmasan kérdeztem tőle:

- Mit izensz a hazádba, kedves pajtásom, ha én még visszakerülök?

- Hazámba? - szólt ő. - Nekem nincs hazám... apám, anyám volt csak, azok is meghaltak, és most én is oda megyek, ahol ők vannak; azoknak majd magam mondom el, milyen boldog vagyok, hogy túlestem az életen!

Ezzel meghalt.

Egyedül maradtam. Szegény László pajtásommal néha óra hosszat elbeszélgettem kedves Juliskámról; most már csak az sem volt, aki előtt említhettem volna. Hírét sem hallottam kedvesemnek. Írattam ugyan neki egypár levelet, de feleletet nem kaptam, mert egyik országból a másikba vetődünk, s így az utol nem ért. El-eltűnődtem magamban esténként a táborban a tűz mellett: vajon mi lett abból a lánykából? nem halt-e meg? és ha még él, nem ment-e férjhez,

szeret-e még engemet, fog-e szeretni, ha hazakerülök egykor? Elbúsultam magamat, ha arra gondoltam, hogy meghalt vagy hogy már mást szeret, s néha annyira megtört a bánat, hogy a csata előtt azon imádkoztam: uram isten, vedd el az életemet.

De az idő járt, s bánatomból el-eltett egy-egy darabot, mint a folyóvíz a partból, s mikor már esztendőök múltak el, nem éreztem többé semmi fájdalmat, sőt valami édes érzés foglalta el szívemet. A lassanként elhervadt remény úgy fekszik az ember keblében, mint valami meghalt szép fiatal leányka, homlokán az emlékezet fehérrózsza-koszorújával.

Négyesztendős katona voltam, mikor obsitot kaptam. Bal karomat keresztüllőtték, s alkalmatlan lettem a katonai szolgálatra. Háborús időben könnyen jut az ember pénzhez, én is szereztem vagy ötszáz forintot; nyugodtan ballagtam tehát hazafelé; nem kellett éppen félnem, hogy éhen veszek, mint annyi ember, ki a hadseregnél nyomorodott meg. Első gondolatom is Julcsa volt; de csaknem egykedvűleg gondoltam rá, mert búsulni már kibúsultam magamat, örülni meg nem örültem, minthogy nem tudtam, mi vár rám otthon.

Először is a faluba mentem, hol együtt szolgáltunk, de ott senki hírét sem hallotta: oda nem ment többé vissza. Fölkerestem tehát a tanyát, honnan katonának hurcoltak. Szép nyári este volt, amint azt a távolból megpillantottam, a bokor fa és a nádas tó között. E látományra szívem megdobbant, mintha óra lett volna, mely sokáig állt, s most megindították. Minden vér az arcomba futott, s onnan vissza szívembe, mint valami pajkos gyermek. Félni és remélni kezdtem. Hátha már meghalt... hátha még él... hátha már férjhez ment... hátha még most is vár engemet?... Azon vettem észre magamat, hogy a tanyánál vagyok, de lábam úgy reszketett, hogy alig bírt el, és szemem káprázott. Mikor a küszöbre léptem, hátulról megkapott valaki, s amint visszafordultam, a nyakamba borult ily fölkiáltással:

- Péter, Péter, kedves Péterem, szeretsz-e még?

Ki más lett volna ez, mint Julcsa?

Ő a kertben öntözte a veteményt, amint engem meglátott, s szaladt felém; szeme kételkedett, de szíve azt mondta, hogy bizonyosan én vagyok.

Amint mondtam, nyakamba borult, én is megöleltem, s fejünket egymás vállára bocsátva sokáig sírtunk, csendesen, édesen. Milyen édesek az örömkönnyek!

Akkor éjjel nem aludtunk. Beszélgettünk. El kellett mondanom minden viszontagságot, mely négyesztendei távollétem alatt ért. Mikor a lövésre jutottam, mely karomat fúrta keresztül, Juliskám eljajdult, s odakapott a maga karjához... tán magamnak sem fájt úgy e seb, mint ö-neki, szegénykének. Azután ő beszélt el, mi történt vele. A jó öreg gányó ott tartotta a tanyán, mondván, hogy ahol négy ember megél, az ötödik sem hal éhen. De az öreg nemsokára meghalt, leánya pedig férjhez ment, és így csak harmadmagával maradt a tanyán, a gányó két fiával. Az öregebbik beleszeretett, és megkérte, s addig ostromolta minden módon, míg a leányka megvallotta neki, hogy az a legény, akivel idejött, mármint én, nem testvére, hanem szeretője, s ő senki másé nem lehet az életben. A derék, becsületes legény azóta egy szóval sem terhelte, hanem éjszakánként gyakran hallotta őt Juliska keservesen zokogni. Vigasztalta volna őt, mert szívéből sajnálta; de mit használt volna neki a pusztá vigasztalás? különben nappal mindig vidám volt, legalább tettette, hogy az. Tavaly ősszel halt meg sorvadásban. Ráhagyta az egész gazdaságot, csak arra kérte, hogy kis öccsét, Marcit, nevelje föl. Juliska így végezte szavait:

- Ez a gazdaság hát félig-meddig az enyém; megosztod-e velem, Péter?

- Nem - feleltem én -, hagyjuk azt a kis Marcinak; de megosztod-e te velem az én gazdaságomat?

- Hát szereztél valamit?
- Annyit, amennyivel tisztességesen megkezdhetni a házasséletet.
- Így hát nem válunk el egymástól?
- Nem, édes szentem, soha!

Három hét múlva Juliska letette a pártát, s helyébe fejkötőt tett, és Pergő Péternének hítták, ahogy mai napig is híják. Távollétem alatt meghervadt egy kicsit a bánat miatt, de mióta feleségem lett, napról napra szépült, s nekem legalább úgy tetszett, hogy menyecske korában még szebb lett, mint lánykorában volt. De többet mondok, ha kinevettek is. Ő most már hatvanesztendő, s még most is szebbnek tartom mint minden leányt, akit valaha láttam.

- Minden cigány a maga lovát dicséri - gondolta Ferkó, s Pannira pillantott, akit meg ő tartott a legszebb leánynak a nap alatt, s volt is benne valami, ha nem egészen volt is igaz, amit hitt.

Gazdaságunk folyvást szaporodott - folytatta Pergő Péter -, s mikor szépen megnőtt, és Marci is meglegényedett, őt megházasítottuk, mi pedig ebbe a faluba jöttünk, megvettük e házat, és beletelepedtünk, s míg én a gazdaság után láttam, feleségem egyetlen fiunkat, Mihályt nevelte, s hogy nemhiába fordított rá annyi gondot, megtetszik, mert apátok, kis unokáim, talpig becsületes ember és még tán jobb gazda, mint mi voltunk, mert most hatakkora a gazdaság, mint akkor volt, mikor mi neki átadtuk.

Nem tudom, volt-e még valami mondanivalója a nagyapának, vagy elvégezte már? e pillanatban megjöttek a disznótorból a kis unokák szülői s nagyanyja. A kisebbik lányka, Erzsi, már jóízűn aludt a nagyapa ölében; testvére, Katica, fölvette őt onnan, s az ágyba fektette, Peti pedig azzal állt elő, hogy mit hoztak neki a disznótorból? A két cseléd ment lefeküdni: egyik a konyhába, másik az istállóba. Amint a szobából kiléptek, Ferkó megfogta Panni kezét, s ezt kérdezte tőle sűgva:

- Szólj igazat, Pannikám, ha engem katonának vinnének, mint az öreg gazduramat, várnál-e rám négy esztendeig hűségesen, mint őrá a nagyasszony? ne hazudj, Panni, hanem lelkedből beszélj!
- Várnék rád, Feri, igazán mondom - felelt a kisleány -, várnék rád nemcsak négy esztendeig, halálom - halálom napjáig is!
- Édes jó kis Pannikám! - szólt Ferkó, s dalolva ment az istállóba.

Odabenn megmondta fiának és menyének a nagyapa, hogy ez a szegény öreg koldus hálásra jött, hát vessenek neki valami ágyat a kemence mellett, s Mihályné ezt szívesen tette.

- Úgy, igaz, nagyapám - szólalt föl a kis Katica -: hát abból a gonosz úrfiból mi lett, aki miatt nagyapám és nagyanyám annyit szenvedett?
- Biz én nem tudom - felelt a nagyapa -, mert nem is igen kérdezősködtem utána.
- Tudom én, mi lett belőle - szólt az öreg koldus.
- Kelmed tudja? - kérde Péter gazda.

- Igen, tudom; apja halála után mindenét eltékozolta gonosz célokra, s végre arra jutott, hogy most kopasz és mezítelen fővel, hóna alatt mankóival, lábán csizma helyett szalmatekerccsel itt áll kegyelmed előtt, szánva-bánva tetteit, mikor már késő!

A nagyapa meglepetve és egyszersmind sajnálkozva tekintett a nyomorú koldussá lett nagyúrra, s ezt mormogta magában: Isten, nagy a te hatalmad és a te igazságod!

Életképek, 1847. febr. 6. és 13.

A FAKÓ LEÁNY S A PEJ LEGÉNY

Jaj azoknak, kiket a természet megbélyegzett! magányosan, elhagyatva állnak azok az életben, mint a város végén az akasztófa, melyet minden ember kerül félelemből vagy utálatból. Gyökeret vert bennünk az előítélet, hogy azok okvetlenül mind rosszak lélekben, kik nem ép testűek vagy formátlanok; az ilyenekre azt szoktuk mondani: fuss tőlök jobban, mint a dögvésztől, mert ártóbbak ők a dögvésznél! - Szent igaz, hogy azok közül, kikkel a természet így mostohán bánt, sokan gonoszak, nagyon gonoszak: de hát az mind jó-e, ki ép és szép testű? nincs-e ezek közt is számtalan rosszlelkű? És aztán a természettől megbélyegzettek már anyjok tejével szíják-e be a gonoszságot; megterem-e ennek magva bennök azon pillanatban, mikor fogantatnak? s az isten talán azért ad lelkeknek ily rút hüvelyt, hogy mintegy ujjal mutassa a világnak, hogy ezek az emberiség söpredékei?... Így vélekednek sokan, hogy igen; de akik ezt tartják, igaztalanok isten és emberek iránt, s megérdemlik az ostoba vagy gazember nevet, vagy egyiket, vagy másikat. Ostobaság és gazság, e kettő szüli az igazságtalanságot; okos és becsületes embertől igazság származik. Ne fogjuk tehát senkire, hogy eredetétől gonosz. A legelfajultabb lélek is tiszta volt születésekor, mint a még útban levő hó, mely csak akkor válik sárrá, ha már a földre hullott, s ott lábbal tapodták. Ilyen a világ! akik rosszak közöttünk, mi magunk tettük őket rosszakká; előbb meggázoljuk őket lábainkkal, és aztán azt kiáltjuk rájuk, hogy piszkosak, s amely kutyának veszett hírét költik, meg van az veszve...

Szegény Marci! ő is így járt.

Áldott egy teremtés volt ő, szíve olyan jó volt, mint a falat kenyér, de a természet megbélyegezte, és a világ azt kiáltotta rá: Kain! és eltaszította magától.

- Jól van hát - gondolta Marci -, ha ti ellenem, én is ellenetek!...

De az elején kezdem.

Marci apját Csigolya Dánielnek hitták, és vargamesterember volt. Fiatal korában szép kis vagyont szereszgetett össze, de egyszer eszébe jutott, hogy jó volna már nemcsak szerezni, hanem költeni is, s erre nézve legcélrányosabbnak tartotta magát a boritalnak adnia, minthogy ezen nemes hivatalban az ember költ ugyan, de mégsem mondhatni, hogy a pénzt kidobja, sőt inkább elnyeli. Csigolya Dániel nagyeszű ember lehetett, mert az ivásba igen hamar bele-tanult, pedig ez nehéz mesterség, nekem legalább az volt. Én egypár esztendeig gyakoroltam a legnagyobb szorgalommal, míg néminemű tökéletességre vihettem. Ez akkortájt volt még, mikor a nagy boritalt virtusnak tartották. Hála istennek, ezek az idők már lejártak, s én úgy elfelejtettem az ivást, mintha soha nem is tudtam volna. Szegény kocsmárosok, én szívemből sajnállak benneteket, de szívemből óhajtom, hogy minél többen akadjanak, kik példámat követik.

Amint mondtam: Csigolya Dániel nagy mestere lett a boritalnak; esztendő leforgása alatt az öregbírót és a kántort asztal alá itta, pedig ezek, mint mindenütt, úgy azon faluban is, hol Dániel uram lakott, a kocsmá első vitézei voltak. Alig telt bele két esztendő, vége lett a keresménynek; a házat a sánta szűcs, a szőlőt a tiszteletes vette meg, s végre odajutott a dolog, hogy mustárok és kaptafák s a műhely egyéb szerszámai vándoroltak a kocsmába.

Csigolya Dánielné asszonyom tisztességes életű és takarékos erkölcsű gazdasszony volt, eszerint gondolhatni, hogy nemigen örült meg férjének új sáfarkodásán, s egy szóval sem biztatta, hogy iparkodjék minél többet inni. A szegény asszony eleinte csak magában sírdogált, ha férjét részegen látta hazajönni, s legfőlebb a szomszédba ment panaszkodni;

Dániel gazdának nem mert szólni, vagy tán nem akart, gondolván, hogy eszére fog térni. De mikor csak várt, csak várt, és egyre hiába várt: már ekkor nem állhatott ellen, hogy értésére ne adja csodálkozását és rosszallását magaviselete miatt, s ezt így kezdette meg:

- Ugyan, édes Danim, az isten szerelméért, mire nézed a napot? hát már mindig iszol, és sohasem dolgozol?

Dániel e szavakra meghökkent, a bortól nehéz szemeit, amennyire tőle telt, kimeresztette, két kezét csípejére tette, s lábait szétvetette, hogy könnyebben megállhasson egy helyen, és így szóla komoly méltósággal:

- Csitt!

- De, kedves férjem - felelt az asszony -, ha már benne vagyunk, hát csak elmondom, ami a szívemen fekszik, úgyis elég soká hallgattam.

- Asszony - kiáltott föl a férj nemes haraggal -, ne merj püsszeni!

- De merek...

- De ne merj...

- És miért ne merjek?

- Azért, mert... mert én Csigolya Dániel vagyok.

- És én Csigolya Dánielné vagyok.

- Feleségem, ne hazudj!

- Részeg disznó!

- Asszony, ne káromold az eget, mert a szentírás is azt mondja, hogy az isten hat nap alatt teremtette a világot, a hetediken pedig megnyugodott: azért vesd meg az ágyat szaporán.

- Addig meg nem vetem, míg ki nem beszélem magamat!

- Micsoda? te ki akarod magadat beszélni? ugyan úgy-e? igazán mondod ezt, vagy csak tréfálsz?

- Van is most nagy kedvem a tréfára?

- No ha nem tréfálsz, úgy add elő a borotvám, hadd vágjam ki a nyelvedet.

- Ha kivágod is, beszélek...

Már itt meg nem állhatta Dániel gazda, hogy dühbe ne jöjön. Dühbe jött, és nagyot ordított:

- Asszony, a te neved: hallgass!

Ezzel nekirohant feleségének, s pofon akarta vágni, de szerencsére csak a fejkötőt ütötte le fejéről. Ezután megleégedve vetette magát a bontatlan ágyra, s nemsokára úgy hortyogott, mint a bakancsos pipája; a szegény asszony pedig kiment a konyhába, s a tűzhelynél virrasztott és sírt.

Ez aztán így járta minden áldott nap.

A férj részegen jött haza, a feleség pirongatta, gyalázta, kérte, cirógatta, mindent elkövetett rajta, hogy jobb útra hozza, s a dolog vége mindig az lett, hogy Dániel gazda jól megnadrágoalta feleségét. Végre, mikor már tökéletesen meggyőződött a jó asszony felőle, hogy férjét az ördög sem téríti meg: abbahagyta a pörölést és nyájaskodást, s egykedvű volt és hallgatott, ha urát éjjél vetette haza tántorogva. De ez már annyira megszokta a döngetést, hogy boldogtalan

hitestársának azután is rendesen kiadta a maga részét, mikor már se jót, se rosszat nem szólt neki garázda életmódjáért.

Így teltek a napok. A gazdaság egyre fogyott, s egyszer ki lép be a küszöbön? nem más, mint a nyomorúság, a pazarlásnak e rongyos, éhes gyermeke. Helyet foglalt a házban, s Csigolyáék mindennapos vendége lett. Még ez csak hagyján! de az járult a dologhoz, hogy Csigolyáné, kit eddig elkerült az isten kegyelme, azt vette észre, hogy másodmagával kezd lenni, s így várhatták, hogy nemsokára hárman merítenek azon tálból, melyből ketten sem laktak jól.

- Mennykő üssön a dolgunkba! - mormogá Dániel gazda, amint megtudta, hányadán vannak. - Mennykő üssön a dolgunkba, most már meg sem verhetem feleségemet, mert azt a szegény gyermeket találnám főbe kólintani, aki csakugyan nem tehet róla, hogy anyja olyan... olyan...

Dániel uram soká kereste a szót, hogy milyen, de mégsem találta meg, noha feje minden zegét-zugát tüvé tette. Gondolkodóba esett, hogy ugyan miért is bántja hát ő feleségét, hiszen semmi oka nincs rá. Elismerete a derék férfiú, hogy ő maga a hibás, és fogadást tett, hogy többé ujjal sem illeti hitestársát. Meg is tartotta, mégpedig sokáig, de nem örökre. Egyszer irtózatosan beleesett torkába a szomjúság, de úgy, hogy a ház is majd lángot vetett a feje fölött. Hanem már semmije sem volt, mindenét eltékozolta. Törte fejét: mihez fogjon? fölnézett keserves keserőséggel az égre, meglátta a napot, és így sóhajtott föl:

- Hej, csak én ezt a napot le tudnám venni! mindjárt elvinném a borbély komához, s eladnám neki réztányérnak: úgyis lyukas már az, amelyik a műhelye előtt lóg. Mit tegyek, mit tegyek? mindjárt beragad a nyeldekölöm, és kiszakad a belem a szomjúság miatt. Száz aranyat adnék egy korty borért... vagy jobban mondva: nem adnék egy korty bort száz aranyért. Ha tudnám, hogy vérem borrá válik, tizenkét helyen vágatnék eret magamon, ha belehalnék is. De miért is nem születtem én hordónak, valami százakós hordónak, tele amolyan jóféle óborral... oh, istenem, megköszönném, ha pintes palack volnék is, csak bor állna bennem... még azt is elfogadnám, ha az isten afféle közép nagyságú pohárrá változtatna... tán még arra is ráállnék, hogy az a cseréptányér legyen, amelyik a csap alatt áll... no ez már igazán potomság, de ráállnék, rá, hanem most mindjárt!

Így elmélkedett Csigolya Dániel uram, s szinte remélte, hogy valami borosedénnyé változik; de bizony megmaradt ő régi állapotában, csak szomjúsága lett tetemesebb. Kétségbeesve forgatta körös-körül szemeit: nem akad-e valamire, mit eladhatna vagy zálogba vihetne?

Semmi, semmi!

Könyökig vájt minden zsebébe, noha tudta, hogy azok már régóta üresebbek az ürességnél, de e pillanatban mégis remélte, hogy hátha lesz bennök valami ránc között meglapult bankó? Fia sem volt, s ő csüggedten ejtette le karjait, mintha azok rögtön elzsibbadtak volna. Ekkor jutott valami eszébe, fejét megvakarintotta, s nagyot csattantott hüvelykével és középső ujjával.

- Hohó! - kiáltott föl. - Hohó, megvan, megvan! leütöm az ajtóról a zárt... úgyis szükségtelen, mert nincs mit féltenuk a tolvajoktól. Leütöm. Csigolya Dániel, a te eszed becsületedre válik tenéked!

S ezzel ugyancsak lódult befelé, hogy végrehajtsa, amit kigondolt. Elkezdte a baltát keresni, hogy legyen szerszáma, mellyel a zárt lefeszíthesse. Elfeledte, hogy a balta árát már régen beitta. Kereste, kereste, kereste még a tükörfiában is; végre az ágy alá bújt, s ott motozott a sötétben. Amint tapogat jobbra-balra, egyszer csak valami puhába kap. Kirántja, megnézi, s reszkette az örömtől suttogá:

- Most már nem kell a zár... azt későbbre hagyom. Elég most ennyi. A feleségem a szomszédban van, meg sem tudja, hogy ezt elvittem. Ha idővel kisül, azt mondom neki: kiabálhatsz, jókor van már. Aztán meg erre szüksége sem lesz többé. Menjünk, Dani pajtás.

Indult, de oh, szerencsétlenségek szerencsétlensége! amint az ajtót kinyitotta, éppen akkor toppant be felesége, pedig senki sem hívta, Dániel gazda legalább nem, bizonyosan nem.

- Hova viszed azt? - szólt az asszony megrémülve. - Hova viszed?

- Ki a napra, feleségem - felelt a férj, fölhalálva magát -, kiakasztom a napra, mert hát, látod, az az ágy alja olyan nedves, hogy ott egészen megpenészedett.

- A napra? úgy-e? nem is a kocsnába? Add ide, add ide, ha mondom. Ezzel ugyan ki nem mégy. Ebben léptem az oltár elé, ebben lépek isten elé is. Ez volt menyasszonyi ruhám, halotti ruhám is ez lesz. Azért add ide. Oh, istenem, hogy jobb helyre nem dugtam, mikor tudhattam, hogy mindent fölmutatsz, te boldogtalan!

- Ha óhajtod, hogy boldog legyek, bocsáss!

- Menj, mit bánom, de e ruha nélkül.

- Köszönöm szépen.

- Élve ki nem ereszttem kezem közül.

- Feleség, tudod, hogy parancsolhatnék, mert én vagyok az úr a háznál; de nem parancsolom, hogy add ide, hanem kérem. Kérlek, Zsófikám, szépen kérlek.

- Nem!

- Még egyszer kérlek.

- Nem!

- Utójára kérlek.

- Nem, nem!

- Legeslegutójára...

- Hiába...

- No ha hiába, hát ne!

Ezzel úgy hasba rúgta a szegény asszonyt, hogy ez ájulva rogyott a földre; ő pedig kapta a ruhát hóna alá, s vágatott a kocsnába. No hiszen volt élet! Úgy folyt a bor, mintha ingyen adták volna. Dániel uram eltökélte magát, hogy addig egy tapodtat sem mozdul, míg a szép menyasszonyi ruha árát le nem önti az utósó pótráig. Szavának is állt emberül. Ivott vele boldog, boldogtalan. Egyre biztatta vendégeit, kik egyébiránt biztatás nélkül is tisztességesen hozzáláttak volna a dologhoz. Mikor már minden zsebe és minden pohara kiürült: holt-részezen, nagy énekszóval kullogott haza. Javában ujjongatott, s táncolni kezdett éppen a legrosszabb helyen, egy pocséta mellett, melyben a disznók szoktak heverészni. Amint lábát emelte volna, belebukott a pocsétába, s mire a bakter meglátta és kihúzta, már meg is volt fulladva. A bakter hazacepelte feleségéhez, ki ekkorára már elszülte gyermekét. Hárman töltötték a szobában az éjet: az apa halva, a fiú most kezdve élni, és az anya félig élve, félig halva.

Az özvegy eltemetteté férjét, s megkeresztelteté gyermekét. Mártonnak keresztelték; de kár is volt a papnak fizetni, mert nevének semmi hasznát sem vette. Kis korában a gyermekek vörös kutyának hitták, nagy korában pedig az egész falu pej legénynek hitta, minthogy azon rúgás

következtében, melyet anyján követett el apja, képének egész jobb oldala holta napjáig olyan piros maradt, mintha csak tiszta vérrel mázolták volna be.

- Ahol a pej legény!

- Úgy félek tőle, mint a pej legénytől!

- Úgy utálom, mint a pej legényt!

- Vetélkedik a pej legénnyel.

- Csókoljon meg a pej legény!

És a többi és a többi. Így említették különböző alkalomkor, de senkinek sem jutott eszébe azt mondani:

- Csigolya Márton.

Mindig csak:

- A pej legény.

Sok embernek nyomorúság- és bánatteljes egész élete; de van mégis egy időszaka, a gyermekkor, melyben boldog volt, melybe örömmel száll vissza emlékezete, mint a fecske a hervadozó őszi tájról a virító déli tartományokba. Mártonnak, szegénynek, gyermekkorában sem volt egy fapénz árával sem jobb dolga, mint később. A gyermekek nem akartak vele játszani; vagy otthagyták, vagy elkergették, s ő hazaballagott anyjához, és sírva panaszolta el, hogy mindenki utálja. Anyja nem vigasztalhatta egyébbel, mint azzal, hogy ölébe vette, és vele sírt.

Amint az iskolát kezdte járni, még keservesebb állapotra jutott. A fiúk nem akartak mellette ülni: mind azt mondta, hogy ő nem ül ahhoz a rusnya vörös kutyához, s mikor rákényszerítette a tanító, alattomban annyit döfködtek, rúgták, csípték, hogy magának kellett a helyet otthagynia. A legutolsó padba vonult vissza, s ott húzta meg magát a sarokban. Ha valamelyik fiú elnyiffantotta vagy elröhentette magát, s a tanító mérgesen kérdezte: hogy ki volt az? valamennyi fölkiáltott egy hangon, hogy Marci volt, és így akármilyen csínt követett el egyik vagy másik: azt mindig Marcira tukmálták, ki is azután illendően kikapta bérét a temérdek gonoszságért, melyet elkövetni esze ágában nem volt; hogy is? hisz az istenadta olyan ártatlan volt, mint a tej. Hogy örült aztán az egész iskola, mikor az árva fiút úgy elpántolták, hogy kékülzöldült bele! milyen dicsekedéssel mondták el otthon anyjoknak, hogy a vörös kutya ugyan kikapott ám! Az anyáknak csak egy szavokba került volna, gyermekeikből kiverni a gyűlölséget és kárörömet a boldogtalan Márton iránt; de ők ahelyett, hogy útbaigazították volna gyermekeiket, még azt mondták, hogy úgy kell neki a förtelmesnek! és így még olajat öntöttek a rosszindulat tűzére.

Férje halála után Csigolyáné, vagyonának csekély maradványával, elhurcolkodott testvérébátjához, ki a faluban kovácsmesterember volt, s nőtlenségben élt. János mester szívesen fogadta magához húgát kisfiával együtt, mert jómódú volt, s házasodni ezután sem akart; senki sem tudta, mi okból? némelyek azt pletykázták ugyan, hogy azért maradt nőtelen, mert senki sem ment volna hozzá; de ez igazán csak pletyka volt, minthogy János meg sem kért egy leányt sem.

Marci tizenkét esztendő volt, mikor anyját így szólította meg bátyja:

- Hát mi a szándékod ezzel a gyermekkel, te Zsófi? béresnek adod vagy kocsisnak?

- Annak nem adom - felelte az anyja -, ha már apja mesterember volt, legyen ő is az, úgy gondolom.

- Hisz éppen azért mondom - szólt a kovács -, magamnak is ez a szándéka. Tanulja ki az én mesterségemet, én fölszabadítom, s ha meghalok vagy elvénülök, ráhagyom a műhelyemet. Szegény gyerek! én ugyan nem szeretem, de sajnálom, és azért magamra vállalom jövődjét, hogy ne szoruljon senkire, mert úgy éhen kellene halnia, amennyire szereti őt máris a világ. De meg különben is egészen kovácsnak termett; olyan markos, izmos, mint valami Herkulánus. Aztán ha kifogy majd a szene, az a jó is van a dologban, hogy csak a képéhez tartja a vasat, s megtüzesedik tőle, hahaha!

- Ugyan János, az isten áldjon meg - szólalt az anya érzékenyen -, minek gúnyolod te is szegényt, nem elég, hogy az egész világ bántja?

- Jól van no, hisz ez a kis tréfa nem veri be a fejét.

Innen látszik, hogy János mester azon emberek közül volt, kik jótéteményeikért, ahogy-úgy, egy kis kamatot szeretnek venni, pedig ezáltal nagyot veszt becséből a jótétemény.

Mártont e nap óta kifogták az iskolából, s könyv helyett kalapácsot adtak kezébe, minek ő nagyon megörült, mert úgysem lett volna belőle pap, ha mindig tanulta volna is; aztán meg most már fölszabadult a temérdek meg nem érdemlett ütleget alól s iskolatársai szakadatlan gúnyolásától és ingerkedésétől. Olyan kovácsinas vált belőle, mint annak a rendje. Csak most kezdte tapasztalni a pöröly mellett, mennyi erő van benne. Hej, ha ezt tudtam volna, gondolta magában, ha ezt tudtam volna, hogy ilyen erős vagyok, majd nem bántottatok volna ti engemet, fogadom! s úgy verte a vasat, mintha az feje lett volna gyermektársainak, kik vele méltatlankodtak.

A gyermekek különben is szeretik a kovácsműhelyt: óra hosszat elácsorognak ott körülötte, s hallgatják a fűvő szuszogását és a kalapácsok csengését-döngését, s bámulják az izzó vasat, mely minden ütésre lángesővel okádja teli a házat, mintha haragát fűjná ki amiatt, hogy olyan kegyetlenül bánnak vele; de János mester műhelyéhez nem csupán báméskodás kedvéért jöttek a fiúk, hanem leginkább azért, hogy Marcit ott is bántsák, bosszantsák.

- Nini, gyerekek - szólt közülök egy, amint a kis inast meglátta szurtosan, kormosan -, nini! a vörös kutyából ördög lett.

- Most még szebb, mint azelőtt! - felelt egy másik.

- De még a korom sem fog rajta - szólt a harmadik -, hiszen a feketeség alól is kirí a vörös pofája.

- Elmenjetekek ám! - kiáltott rájuk Marci. - Mert meg találjátok banni, hogy idejöttetek.

Hanem a jó fiú jó tanácsával csak falra hánymta a borsót; a gyerekek tovább is ingerkedtek vele, míg végre elvesztette türelmét, s úgy közéjük lódította a csíptetőt, mely éppen kezében volt, hogy az bizonyosan kettétörött volna, ha erősebb nem lett volna, mint annak a lába, akihez ütődött, és így a láb törött el, mégpedig úgy, hogy gazdája mai napig sántít.

Ez időtől nemigen mertek odaszagolni a műhelyhez, mert mindegyik féltette lábát; de később el lett feledve a lecke, s újra kezdték gúnyolódásaikat. Marci éppen egy törött löcsre vert pántot. A fiúk körülállták, s ki ezt, ki azt mondta.

- Nem hallgattok? - szólt Marci már több ízben, s miután látta, hogy hiába minden intés, kapja magát, úgy odanyomintotta az égő vasat egy gyerek képéhez, hogy rögtön kifutott a szeme.

- Most elmehetsz - mondá Marci -, elmehetsz isten hírével. Rajtad a bélyeg. Ha eltévedsz is, megkerülsz.

E naptól fogva senki sem merte őt többé háborgatni.

És így töltött el Marci hat esztendő; mindenki kerülte őtet, és ő került mindenkit. Egész héten el volt foglalva a műhelyben, s vasárnaponként, mikor szabad ideje lett volna, sehova sem ment, csak a templomba, oda is már akkor, midőn az egész falu betakarodott, hogy észre se vegyék. A legelső sarokban meghúzta magát, s mihelyt a prédikációnak vége lett, mindjárt kisuttyant, hogy akkorára már otthon legyen, mire a népség indul kifelé. Délután pedig, míg a többi inasgyerekek a templom mögött a réten laptáztak, vagy más egyebet játszottak: ő bevonult anyjához a szobába, s olvasta neki az ótestamentomot egész estig. Marci nemigen lelte ugyan kedvét az olvasásban, de szívesen unatkozott jó anyja kedvéért, ki őt egyedül és annyira szerette, s ki őt soha csak egy rossz szóval sem illette.

Eltelt végre a tanulás hat esztendeje, s a tizennyolc esztendő Márton fölszabadult, legény lett. Ez nevezetes fordulat a mesterember életében. Olyanforma ez, mint mikor a koronaörököszt végre megkoronázzák, s az eddigi hercegnek most már király a neve, vagy mint mikor a parasztlovat katoná alá adja el gazdája, s most, ahelyett hogy az ekét vagy a trágyás kocsit húzná, fényes huszárt hordoz. Ilyen az inas, ha fölszabadul; sokkal nagyobb ekkor öröme, büszkesége, mint mikor remekel; szóval: fontosabb ránézve, ha inasból legénnyé, mint ha legényből mesterré lesz. Csigolya Mártonban is megfordult mindazon kellemes érzés, mely ez alkalomkor a szíveket el szokta foglalni.

- No - gondolta magában -, most már egészen más ember lettem; nem vagyok többé gyerek, hanem fölserdült ifjú; nem vagyok többé inas, hanem mesterlegény. Hála istennek! Most már kiléphetek a világba bizvást, mert ha akarnának is méltatlankodni velem, nem mernének, mint hajdan az elhagyott tehetetlen fiúval tettek; de meg tudom, hogy már egészen el is felejtették, hogy valaha ingereltek, gyaláztak és utáltak, s eszökbe sem fog jutni, hogy ismét ezt cselekedjék.

Így gondolkodott a jámbor Márton, de nagyot hibázott, mikor ezt gondolta, mert szó sem volt róla, hogy őtet elfelejtették volna, vagy hogy ne mernék ismét csúfolni; sőt csak arra várt a falu legénysége, hogy megint megjelenjék köztök, majd lesz aztán komédia.

Lett is.

Elkezdtek a csúfolódást, mihelyt először találkoztak Mártonnal. Ez a kocsmában történt vasárnap délután. Nagy volt a gyülekezet. A legénység egy része borozott, más része pedig táncolt, vigadtak pedig mindnyájan. A táncolók észre sem vették, mikor Márton belépett. Az asztal végére vette magát, s bort kért. Szomszédja nagy meglepetéssel szólította meg:

- Hol jársz itt, hé? ejnye no ni! csakugyan te vagy? bizony el sem hinném, ha a pofádat nem látnám.

Mártonnak nem esett ez jól első üdvözlésre, de csak hallgatott; azt is tűrte, hogy a többiek jóízűen röhögtek a gorombaságra. Nemsokára kezdte más a gúnyolódást, azután meg más, és így valamennyi asztalnál.

- Fordítsd el a jobb képed, mert a borom megharagszik, ha meglátja, hogy az kifog rajta szín dolgában!

- Nézzétek csak, hogy kandikál ide az a cimbalmos, megkívánta Marci bőrét nadrágnak.

- Sokért nem adnám, ha a lovamnak ilyen szép pej színe volna.

- Csakugyan beillenék pej lónak.

- Valóságos pej legény.

- Hahaha!

Így elménckedtek Mártonra a legények sorra, s ezóta maradt rajta a pej legény nevezet. Mikor mindnyája kibeszélte és kikacagta magát, így szólt hozzájuk Márton inkább szomorún, mint haragosan:

- Ugyan, a jóisten áldjon meg benneteket, minek bántjátok azt, ki titeket nem bánt? Hat esztendő óta most vagyok először köztetek, hát illik az embert így fogadni? Fiúk, azt mondom nektek, hogy legyünk jóbarátok; én kitörlök minden sértést a lelkemből, amit rajtam elkövettetek gyermekkoromban és most imént; csak azt kívánom, hogy ezentúl hagyjatok békét. Ha én testvéretek akarok lenni, miért nem akartok ti az én testvéreim lenni? nem vagyok-e csakis ember, mint ti?

- Meghiszem azt, hogy nem vagy! - kiáltott föl szomszédja.

- De nem ám - szólt a másik szomszédja -, még kutyámnak sem kellene ilyen csodaállat, nemhogy testvéremnek.

- Alávaló pimaszok - felelt nekik Márton nyugodtan -, ha nem fogadjátok el szeretetemet, netek megvetésem, haragomat nem érdemlitek.

Ezzel otthagya őket, s a táncosok közé vegyült. Ott sem részesült szívesebb fogadtatásban, de ő föl sem vette, mintha nem látna és nem hallana semmit. Odament az első leányhoz, kit legközelebb ért, s táncra szólította, de ez kereken kimondta, hogy vele nem táncol. Fordult más leányhoz; az nem szólt, hanem kiszaladt. Ment a harmadikhoz... Biró Julcsához, ki a legszebb leány volt a faluban. Julcsa egy pillanatig sem kételkedett, hanem előállt, s úgy megtáncolt vele, mintha ő lett volna a legénység díszje. Jól is esett ez szegény Mártonnak, hogyisne? minden ember kigúnyolta, minden leány elfordult tőle, s íme, a leányok leggyönyörűbbike kész vele táncolni, mégpedig vidám arccal és mosolyogva. Márton soha életében nem volt ilyen boldog, vagy igazság szerint életében most volt boldog először. Késő este tánc végével olyan örömmel ment haza, mint valami hadvezér a csatából, melyet ő nyert meg. Mondhatni, hogy a következő éjszaka még boldogabb volt, mint ez nap. Olyan szépeket álmódott, hogy maga is megsokallta. Azt álmódta, hogy Biró Julcsa, a szép Julcsa, a legszebb leány a faluban, beleszeretett, és neki adta kezét. Mentek esküvőre a templomba; az egész falu kísérte őket, s minden szemből ilyesmit lehetett olvasni: hát a szép Julcsa valóban szereti e rút legényt, és csakugyan felesége lesz? Márton pedig csak folytatta útját a templom felé, s szerette volna ezt mondani a csodálkozóknak: úgy van, úgy, mit bámultok? a szép Julcsa szeret engemet, kit ti mindnyájan gyűlöltök és utáltok, ő szeret engem, és feleségem lesz, és mi boldogok leszünk holtunk napjáig!

Másnap reggel így gondolkodott Márton, amint fölébredt:

- Hm, ez az álom isten intése. Ébren a világért sem mertem volna ennyire menni. Az igaz, hogy tennap este Julcsa volt eszemben, mikor elaludtam, de szerelme vagy éppen házasságunk már az eszem ágában sem volt. Ki tudja? ki tudja?... Oh, istenem, édes jó istenem, ha betelnék álmom, ha Juliska szeretne engem, ha hozzám jőne! ki lenne akkor olyan boldog, mint te, Márton, kit az egész világ csúfol, gyaláz, utál, üldöz?

Ez időtől nem volt Mártonnak más gondolata, mint Biró Julcsa. Reggelenként ez a gondolat keltette föl, esténként ez a gondolat altatta el. Julcsa iránt olyan szerelem támadt benne, milyenről kovácslegény eddig nem is álmódott. Olyanokat sóhajtott munka közben a műhelyben, mint a fúvó, mely a szemet élesztette; s ha szikrázott kalapácsa alatt az izzó vas, saját szíve jutott eszébe, mely még tüzesebb volt a vasnál, s így elmélkedett: ha szívemet vernék így, még jobban sziporkáznék, és ez nem tűz-, hanem gyémántszikrákat szórna, s én e gyémántokat mind Julcsának adnám. Mint leste a jó fiú a kedves, szép leányt, naphosszat! minduntalan kipillantott: nem megy-e el a műhely előtt? és ha történetesen meglátta, mily örömmel kívánt

neki jó napot! s a leányka mindég nyájasan, mosolyogva fogadta, s Mártonnak aztán egész napra olyan jókedve kerekedett, mintha minden munkáját arannyal fizették volna. Egyszer Julcsa egy dézsát hozott hozzá, melynek abroncsai hullófélben voltak. No hiszen meg lett az a dézsza abroncsolva, úgy, hogy tán még mai napig is tart.

Minden vasárnap délután hűségesen beállított a kocsmába Márton. A legények nem szűntek meg vele minden módon méltatlankodni. Egyre gúnyolták és kinevették. De törődött is ő ezzel! ott volt Julcsa, ki őt nem gúnyolta és nem nevette ki, hanem szokott nyájasságával fogadta, és szívesen táncolt vele, valahányszor fölszólította. Csak egy volt, ami Mártont halálosan sértette: ha társai őt a fakó leánnyal bosszantották.

Pató Lőrinc gazdának három leánya volt; a legöregebbiket, Sárít hítták fakó leánynak, mert haja, szemöldöke és szempillája éppen olyan színű volt, mintha kenderből csinálták volna. Gyermekkorában tengerinyúlnak csúfolták, hogy olyan fehér volt, aztán a szeme is olyanformán piroslott, mint a tengerinyúlé; csak akkor kapta a fakó leány nevet, mikor Csigolya Marcit pej legénynek kezdték híni. Sárít nem gúnyolták, nem üldözték ugyan annyit, mint a vörös képű kovácsot, de ennél mégis többet szenvedett, mert hiszen leány volt, s így jobban érezte a megbántást, és őtet különös érzékeny szívvel áldotta vagy verte meg a természet. Szegény Sári! ha egyszer hallotta gúnynevét, képes volt elsírdogálni napestig. Jól tudta ő, hogy nem szép, de ez el sem búsította volna, csak hagytak volna békét neki. Kerülte leánytársait, kerülte az egész világot. Ha az élők között volt, szomorkodott; eljárt örülni vagy legalább nem szomorkodni a holtak közé, a temetőbe. Vadbokrok környékezték a temetőt, és a kis sírhalmok között magas akácfa emelkedtek; ezeknek árnyékában járt el Sári, valahányszor csak ráért, s ott régen meghalt édesanyja sírján üldögélve dúdolgatott, danolgatott, és a tavasz sárga virágaiból kötözött koszorúkat anyja fejfájára, és mikor rátette a fejfára a koszorút, ezt gondolta:

- Mért nem az én szívem ez a virág? harmadnapra elhervadna. Milyen jól járnék! Hervadj, szívem, hervadj; úgysem kellesz te senkinek! pedig be tudnék szeretni, be tudnám...

Itt megakasztotta gondolatát, még magának sem merte megmondani, kit tudna szeretni. Ismét danolni kezdett, hogy más gondolatra térjen, vagy inkább, hogy semmit se gondoljon. Ha ilyenkor emberek mentek el a temető mellett, ezt mondták egymásnak:

- Hallod, hogy huhog a bagoly? hallod a fakó leány nótáját? meglásd, boszorkány lesz belőle, ha megvénül. Azért jár mindég a temetőbe, hogy itt a meghalt vénasszonyoktól a boszorkánymesterséget eltanulja. Jaj neked, szegény falunk! majd lesz itt véres tej, lesznek idétlen csecsemők.

Így beszéltek az elhaladók, s hányták magukra a keresztet.

Sári két testvére férjhez ment, mert csinos két leány volt, és apjuk jól bírta magát. Sári egyedül maradt a háznál az öreg Pató Lőrinccel, s bizony sovány élet volt ez mulatság dolgában, mert apja ritkán szólt, ha szólt is, csak dörmögött vagy káromkodott. Jött ugyan kérőbe egy legény, de Sári elutasította, ezt mondván:

- Nem engem akar kend elvenni, hanem apám vagyonát, azért nem is megyek kendhez. Tudom jól, hogy soha csak nem is szívelhetett kend engem. Elég boldogtalan vagyok már, nem akarok még boldogtalanabb lenni. Áldja meg a jóisten kendet.

Így utasította el kérőjét Sári, és ennek más oka is volt, nemcsak az, amit elmondott. Sári szeretett, de oly titkon, hogy, amint láttuk, magának sem merte megvallani, kit szeret. És ki volt hát szeretője, vagyis kinek volt ő szeretője? Megmondom én, hisz ő szegény úgysem mondaná meg a világ kincseért sem. Sári Csigolya Marcit szerette... a fakó leány szerette a pej

legényt, és milyen forrón! ha elment előtte, kész lett volna megcsókolni a port, ahova az lépett. Sári tudta, érezte, meg volt felőle győződve, hogy Marci nem rossz ember, sőt igen jó, és aztán sajnálta is, hogy vele olyan gúnyt űznek. A jó leány! ha látta vagy hallotta, mint méltatlankodnak Marcival, egészen elfelejtette, hogy ővele is csak úgy tesznek. És néha különös sejtése támadt, hogy e legény szereti és el fogja venni őt, és boldogok lesznek - hisz úgy összeillenek! mind a kettő bélyegzett.

Szegény Sári, szegény leányka, ha tudnád, mennyire gyűlöl téged a pej legény, kit annyira szeretsz!

Marci napról napra jobban gyűlölte a fakó leányt, mert napról napra jobban csúfolták őt vele. Minden pimasz rajtok köszörülte tompa esztét, úgyhogy már nem is említették őket egymás nélkül, hanem mindég együtt és mindég gúnyolódva. És amint nőtt Marci gyűlölete Sári iránt, úgy nőtt szerelme a szép Biró Julcsa iránt, ki folyvást nyájas és beszédes volt, míg a többi leányság félénk vagy durva magaviselete által eltaszította őt magától.

Huszonkét esztendő volt Marci, mikor anyja bátyjának halálával a műhely rájutott, s mester lett. Marci, ha nem szerette is bátyját, legalább hálás volt iránta, mint egyetlen jötevője iránt, de szerelmi reményének következtében mégsem állhatta meg, hogy az öreg kovács halálán meg ne örüljön. Nagy örömmel tűzte kalapjára a gyászt, s a gyászolás idejének lejártával első gondolata volt Biró Julcsát megkérni. Tanakodott, kit híjon meg kérőnek, de a vidéken semmi ismerőse, a faluban pedig semmi jó embere nem volt; azt határozta hát, hogy maga lesz a kérő. Neki is öltözött amúgy ezüstgombosan, amint illik, hanem megint csak levetette dolmányát, gondolván, hogy első találkozáskor majd csak úgy hétköznapi módon adja elő a dolgot a leánynak; mert Marci nem szerette a ceremóniákat, nem is igen értett hozzá.

Estefelé elballagott Julcsáék felé Marci csak úgy bőrkötényesen és felgyűrt ingujjal, hogy ne is gyanítsa senki, mi dologban jár. Az égen sötét felhők úsztak, árnyékuk befátyolozta a falut, de néha ki-kibukkant a telt hold, és akkor oly világosság lett, mintha hirtelen megvirradt volna, aztán ismét rögtön sötét lett. Így volt Marci szívében is: fény és homály váltogatta egymást; egyik pillanatban meghalt reménye, a másikban föltámadt. Csendes volt a falu, csak távol hallatszott valami siránkozó hang, mintha a föld alatt énekeltek volna... a fakó leány dalol-gatott a temetőben. Biró Julcsa ott ült házok előtt a padkán az eperfa alatt, és dorombozott; Marci odasompolyodott melléje, és jó estét kívánt neki, ő pedig azt mondta, hogy adjon isten; ezzel elhallgattak mind a ketten, s a leány elkezdett megint dorombozni. Végre beleunt a dorombozásba, s így szólította meg a hallgató legényt:

- Ugyan mért nem beszél már valamit, Márton?

- Hát mit beszéljek? - kérdezte ez.

- Akármit, csak ne álljon itt szó nélkül, mint a kőszent...

- Mikor én a nótádat hallgatom.

- No bizony, van is ezen mit hallani, hiszen nem is tudok hozzá, aztán meg a dorombom is rossz már.

- Ne hidd te azt, Julcsa, mert te tudsz is hozzá, a dorombod is jó. Pöngesd csak, szebben szól, mint Gyüngyő Gazsi hegedűje, pedig Gazsi ugyancsak rátermett ám a muzsikára; olyan cigány, hogy párját kell keresni. Pöngesd már, az isten áldjon meg.

- Elég volt ebből ennyi, most magán a sor, Márton, beszéljen.

- Beszelnék ám, ha tudnék.

- Ha tudna? hiszen máskor annyit összedarál, hogy alig éri végét.
- Máskor van az, nem most.
- És most miért nem?
- Azért, mert valami fekszik a szívemen.
- Micsoda?
- Micsoda, kincsem? hm, nagy dolog a'!
- Valami baja van?
- Nincs biz énnekem, vagy van biz ott. Baj s nem is, amint vesszük.
- Mondja el hát, Márton.
- Elmondjam? magam is el szeretném mondani, de nem tudok sehogy sem belekezdeni.
- Hát csak folytassa, ha elkezdeni nem tudja.
- Hej, könnyű neked tréfálni, Julcsa, de volnál csak a helyemen, tán még jobban izzadnál, mint én most.
- Ejnye, ugyan mi lehet az?
- Találd ki.
- Jaj, én nem tudok találgatni.
- No hát elmondom magam, pedig bizony isten borsózik a hátam bele, ha rágondolok. De mindegy, mert előbb-utóbb úgyis csak meg kéne lennie. Hát... izé... no nézd, éppen úgy vagyok, mintha tüzes vasat kellene megmarkolnom; nem igaz, nem is úgy... még inkább fogná meg a tüzes vasat meztelen kézzel, mint... mint... de te olyan jó leány vagy, Juliska, hogy csak mégis kimondom, mi fekszik a szívemen.
- Mondja ki hát, ne hímezzon-hámozzon olyan sokáig, hisz ezóta már a vége járhatná.
- Az igaz, Julcsa, az igaz. Lásd, milyen bolond vagyok én: már túl lehetnék rajta, és még innen sem vagyok. De csak olyan csiklandós ne volna. Eh, mindegy, végre is mindegy, teljes tökéletesen mindegy. Aminek meg kell lennie, annak meg kell lennie, és ennek meg kell lennie, azért meg is lesz. Hanem úgy egyszerre mégsem ugorhatom a közepibe, csak majd szép csendesesen ereszkedem a partról a folyóba. De figyelsz-e?
- Miért ne figyelnék?
- Hát figyelj, Julcsa, mert az a dolog dereka, hogy figyelj: ha nem figyelnél, úgy hiába beszélnek, pedig azt restelném.
- Mondom, hogy figyelmezek, csak legyen már mire figyelmeznem.
- No, hát ez az egész, halld csak... ejnye, teringette, milyen hamar megérett ez az eper; még a minapában egy piros szemet sem láttam az egész fán, most meg már mind fekete.
- Ugyan megadta neki! hát ez az, aminek olyan nagy feneket kerített?
- Dehogy! ez csak most jutott eszembe, mikor elsóhajtottam magamat, s az ég felé pillantottam, mint Kádár, akiről meg van írva, hogy „fölemelé Kádár szemeit az égre”. Hanem ez nem tartozik ide.
- Ne mondja hát mindig azt, ami nem tartozik ide; álljon már valahára azzal elő, ami ide tartozik...

- Megállj, megállj, benne vagyok már. Hát bátyám meghalálozott, isten nyugtassa, és a műhelyt nekem hagyta, most én vagyok a mester benne. De nemcsak a műhely maradt rám bátyámról, hanem a ház is, amely pedig olyan, hogy tisztelendő uram is ellakhatnék benne, és a házon kívül szántóföldnek, kaszálónak és szőlőnek is jutottam bírásába. Úgy együttvéve, nem éppen megvetendő vagyunk, azt tartom. Az ember másodmagával is élélhetne belőle, nem igaz, Julcsa? mit gondolsz?

- El biz abból tisztességesen.

- No látod-e, én is azt mondom. Hát, mondok, minek élnék egyedül, ha párostul is megélhetek? Megházasodom. Választottam is már magamnak, csak hozzám jöjön. Találd ki, Julcsa, kit választottam.

- Mondtam már, hogy nem tudok találgatni.

- Megállj, elmondom, hogy milyen, aztán bizonyosan kitalálsz; szép, jó kisleány... de hisz ebből még nem tudhatod, hát többet mondok: a világon a legszebb és legjobb kisleány... most már csak gyaníthatod legalább?

- Nem is gyanítom, hisz én olyan kevés leányt ismerek...

- Ezt jól ismered. No?

- Tudj' isten, ki lehet?

- Már látom, hogy semmire sem megyek veled. Ki kell mondanom kerekén, hogy ez a leány... te vagy, Julcsa.

- Én?

- Te.

- Hahaha!

- Mit nevetsz, Julcsa?

- Hahaha!

- Ne neved hát, mert mindjárt sírva fakadok.

- Bizony isten, meg nem állhatom a nevetést, hahaha!

- Engem nevetsz?

- Nem is magamat. De ugyan, Márton, vallja meg, hogy tréfált.

- Veszekedjem meg, ha tréfáltam.

- Már ezt nem tettem volna föl magáról, Márton.

- Mit?

- Hogy engem valaha megkérjen.

- És miért nem?

- Még ezt kérdi? hát sohasem nézett tükörbe?

- Így vagyunk? így vagyunk! hahaha. No, Julcsa, verjen meg téged a mindenható Úristen, verjen meg, amennyire csak embert megverhet, azt kívánom, tiszta szívemből.

- Köszönöm jó 'karatját, Márton, köszönöm szépen. Így hálálja meg, hogy mindég nyájas, barátságos voltam iránta...

- Éppen azért, hogy az voltál, hogy elbolondítottál. Tettél volna úgy velem, mint a többiek: kerültél volna! de nyájaskodtál, enyelegtél, hogy horogra csalj, hogy kiszakítsd a szívemet. Ilyenek vagytok ti leányok. Nem azért bántál velem szépen, mintha szánakoztál volna rajtam, hogy mindnyájan gyűlölnek, utálnak; hanem azért, mert jólesett, hogy tetszettél nekem; mert hiú vagy, még hiúbb, mint a többi leány. És én olyan vak bolond voltam! nem vettem észre, hogy nyájaskodásod csak hiúság; nem sejtettem, hogy egykor kinevetsz. Azt mondom, még egyszer, hogy büntessen meg az isten!

- Én pedig még egyszer szépen köszönöm, Márton gazda, köszönöm az áldást. Különben ne essék kétségbe, hogy nekem nem kell, hisz van még elég leány a faluban... ott a fakó leány, kérje meg azt, összeillenek.

Ezt mondta Julcsa gúnyosan, s benn termett az udvarban, és a kisajtót bezárta maga után. Csigolya Marci a haját tépte bújában és dühében és szégyenében. Majd megőrült. Végre összeszedte magát, és odaokoskodta a dolgot, hogy nagy ostobaság egy haszontalan leány miatt így elkínlódni, nagyot kacagott, hazament, lefeküdt, és olyat aludt, hogy... azaz, nem aludt biz ő, hanem egész éjszaka hánykolódott, hogy majd leszakadt az ágy alatta. Csak akart alunni.

Marci erős természetű ember volt, annak köszönhetette, hogy kigyógyult e méregnyavalyából, melyet Bíró Julcsa adott be neki. Más tán belehalt volna, ő is sokszor gondolkozott, mikor a műhelyben dolgozott: nem lenne-e jobb az izzó vas helyett fejét tenni az üllőre, s rákoppintani a legnehezebb kalapáccsal, hogy szétloccsanjon agyveleje? de néhány nap alatt kigőzölögtek fejéből e sötét gondolatok, s egészen egészséges lett. Julcsát elfelejtette, csak úgy jutott már eszébe, mint valami nagy részegség, melyből kijózanodott. Hanem azt föltette magában, hogy emberek közé nem megy. Minek is? most még jobban gúnyolnák, mint annakelőtte. Később azonban úgy elmélt, hogy ez gyávaság volna; majd azt hinnék felőle, hogy nem mer előlépni, és ő mert mindent, ami eszébe jutott. Azért mindjárt az első vasárnap délután belátott a kocsmába.

Alig toppant be, elkezdett a legénység kacagni, s csak úgy dültek a csúfolódások:

- Isten hozott, öcsém Márton! hát mikor tartjuk a lakodalmat?

- Csak lesz annyi emberséged, hogy engem is meghíszt rá?

- Én járom az első táncot a menyasszonnyal.

- Boldog Marci, milyen szép felesége lesz!

- Hát csak fáj a fogad a szép leányra, Marci!

- Majd elviszi érte az ördög.

- De ha Bíró Julcsát elveszed, mi lesz a fakó leányból?

- Szegény fakó leány, az meghal utánad bújában!

- Hahaha!

Így gúnyolódtak és röhögtek a legények Marci rovására, ki mindezt nyugodtan és szótalánul hallgatta végig. Mikor a láрма lecsendesedett, Marci csak ennyit mondott:

- Elvégeztétek?

- Még nem! - felelt egy legény.

- Hát végezzétek - szólt Marci -, mert aztán én kezdem.

- Halljuk, halljuk! - kiabáltak mindnyájan.

- Hát csak azt akarom tudtokra adni, hogy elég volt ennyi a tréfából erre az életre.

- Hm, fenyegetőzik, halljátok? - szólalt meg egy legény. - Marci fenyegetőzik, és ti még nem szaladtok?... kocsmáros, ki kell nyitni az ajtót, hadd fussunk.

- Csak minél hamarabb - felelt Marci -, mert megeshetik, hogy később nem leled meg az ajtót, ha futni akarsz, atyámfia!

- De hogy?

- Majd meglátod... vagyis nem látod, mert kiütöm a szemedet, mégpedig ezzel a palackkal, amelyik itt áll magad előtt.

- Ugyan, úgy-e?

- Biz úgy, öcsém, azt a sarkantyús angyalodat! és most azt parancsolom, hogy ne ugass, de még csak meg se vakkanj!

- Te parancsolsz nekem? te? hát ha még a másik pofád is olyan vörös volna, mint emez...

- Ne! legyen a tied is olyan!

Ezt ordította Marci, s úgy vágta a palackot a vele feleselő legény képéhez, hogy orrán-száján kibuggyant a vér. Ez dühösen ugrott föl ültéből, s botjával vágta föbe Marcit, de ez a csapást csak annyiba vette, mintha légy szállott volna fejére. Torkon ragadta megtámadóját, s ott egyszeribe megfojtotta volna, ha ki nem kapják körmei közül. Nekiesett az egész kocsmái legénység, ki előlről, ki hátulról, ki jobbról, ki balról, de Marci úgy hányta le magáról őket, mint a bika a szelindekkutyákat. Egyiket a másik után ragadta galléron, s hányta ki a csapszékből, mintha döglött birkák lettek volna. Mikor mindnyája kinn volt, megállt a küszöbön, s ezt mondá, bicskáját kirántva:

- Még most élve vetettelek ki benneteket; de aki ma még egyszer be mer jöni, az halva röpül ki, tudjátok.

Ezzel befordult, bort kért, leült és ivott. A legények sokáig tanácskoztak ott kinn; végre elhatározták, hogy bemennek, s Marcit megtámadják, de egyik sem akart első lenni, mindegyik azt mondta: menj be elsőnek, én második leszek, s addig biztatták egymást, míg kegyetlenül fenyegetőzve, szétoszoltak. Marci nagy diadalmasan töltögette magába a bort, s addig ivott, míg este nem lett, s mire este lett, úgy leitta magát, hogy maga előtt egy lépésnyire sem látta a földet. Hosszú próbálgatások után végre sikerült neki valahogy a lábára állnia, s elindult hazafelé. Mikorra kiért a kapun, már jól besötétedett. Amint a nagy utcáról jobbra a kis közbe fordult, előugrott három legény, s az egyik azt kiáltotta:

- Itt van, üsd agyon, ha édesapád volna is!

Mind a három tarkón vágta, s Marci lerogyott. Aztán ráadásul még egypárt kólintottak a fejére, s elináltak, mintha ott sem lettek volna. Ekkortáiban ballagott hazafelé a temetőből a fakó leány, s ő látta meg először Marcit, amint ott a porban hevert véresen. Szegény leány, amint megpillantotta, maga is csaknem élet nélkül roskadt melléje. A legközelebbi kúthoz szaladt, lekapta a vedret, odavitte az ájult Marcihoz, s locsolni és mosogatni kezdte. Mire ki-mosta arcát a vérből, ébredni kezdett, szemeit megnyitotta, s így szóla:

- Kutya álman volt.

- Tán azt álmodta, hogy leütötték lábáról? - kérdezte a fakó leány.

- Olyanformát - felelt Marci.

- Ezt nem álmodta, mert igaz; ki verte meg?
- Nem tudom; de hát te mit akarsz itt, he?
- Magát ápoltam, Márton, mert hiszen senki sem tudja tán, hogy itt van, és hogy ez a baj érte. Erre jöttem, s hogy megláttam, csak nem hagyhattam itt magára minden segítség nélkül.
- Jól van, most elmehetsz.
- Haza tud maga menni?
- Mi közöd hozzá? Menj isten hírével, mert én nem szenvedhetlek.
- Miért, Márton?
- Eredj!

Sári e szavakra sírva fakadt, és keservesen zokogott. Marci megbánta, hogy olyan durván beszélt a szegény leányhoz, aztán meg föl sem tudott a maga erejéből kelni, azért szelídebb hangon folytatta:

- No ne sírj hát; hiszen láthatod, hogy még nem vagyok eszemen, azt sem tudom, mit beszélek. Jer ide, kérlek, emelj föl.

Sári odament, s nagy nehezen fölemelte.

- Köszönöm - szólt Marci -, köszönöm, de úgy érzem, hogy nem bírok magamtól hazamenni; nem kísérel el?

- Dehogynem, szívesen elkísérem - felelt a leányka, s megfogta bal kezével a legény karját, jobbával pedig derekát, úgy vezette házáig, lassan, gondosan, mintha édesanyja lett volna. Az ajtóban megköszönte a leány szívességét Marci, s mondta neki, hogy ha valamire szüksége lesz, csak jőjön hozzá, hadd róhassa le szívességét. Milyen boldog volt Sári!

Marci annyira elvesztette erejét, hogy néhány napig fekünnie kellett. A fakó leány sokszor elindult hozzá, hogy megtudakozza, mint van? de ismét visszafordult, mert nem tudta, mi szín alatt látogassa meg a beteget, pedig mennyire szerette volna látni, hogy jobban van-e már? nem veszedelmesek-e sebei? Éjjel-nappal csak Marci járt eszében, még álmodni is róla álmodott, s álmában majd egészségesnek látta, s ekkor mint örült! majd pedig halálos betegnek, s ekkor mint szomorkodott, mint sírt a jó leány! Végre fölépült Marci, s elhagyta az ágyat. Mikor először ment ki a szobából a szabad levegőre: a falun végig lakodalmas nép ment föl-pántlikázott és kendőzött lovakkal, muzsikaszóval. Marci a kisajtóból nézte, melyet hirtelen becsapott, s sietett befelé, amint az a kocsi vágatott el előtte, melyen a menyasszony ült - mert a menyasszony Biró Julcsa volt. A szomszéd helységbe ment férjhez a legszebb legényhez.

- Légy vele boldog - mormogta Marci -, légy vele boldog, szívemből kívánom, mindamellett, hogy megcsaltál. De azt szeretem, hogy elviszik falunkból, nagyon szeretem, mert nem esnék jól, ha itt mindennap látnám. Így majd elfelejtem.

El is felejtette Marci nemcsak Julcsát, hanem az egész világot. Nem járt többé a kocsmába, nem mintha félt volna, mert hisz azt bebizonyította, hogy kitesz az egész falu legénységén, ha nekitüzesedik. A gyávák! nem merték szembe megtámadni, csak hátulról, így is csak akkor, hogy mámoros volt. Az ilyen silány néppel nem méltó szembeszállni, gondolta Marci, azért hagyta el a kocsmázást. Így éldegélt részint a műhelyben, részint szobájában édesanyjával, ki a gazdaságra felügyelt. Nem járt senki a házhoz, az egyetlen fakó leányt kivéve. Sári, tudj' isten, milyen ürügy alatt egyszer csakugyan bevetődött, akkor Marci anyja meghívta, hogy többször is látogassa meg, s ezt, gondolhatni, hogy szívesen elfogadta, mert hiszen könnyebb volt a lel-kének, ha láthatta azt a legényt, kit úgy szeretett. El-eljárt hétköznapi és vasárnap; Marci

eleinte kerülte, ahogy lehetett, mert sehogy sem tudott megbarátkozni vele; később egykedvűleg fogadta, végre pedig mindig szívesebben kezdte látni, s úgyszólván megörült, ha jött a fakó leány. Egészen elfeledte, hogy olyan furcsa külsejű, mert hiszen rútnak nem lehetett éppen mondani: aztán olyan kedves, jószívű teremtes volt, amilyen kevés van az életben.

Bíró Julcsát egyetlenegyszer látta Marci néhány hónappal lakodalma után, és milyen állapotban! egészen megesett rajta szíve, noha egykor olyan kegyetlenül bánt vele. A szomszéd faluban, hova Julcsát asszonynak vitték, katonák szállásoltak; a menyecske annyira beleszeretett egy káplárba, hogy elment utána, amint a katonákat máshova szállásolták. A férj utánarohant hitesegett hitvesének, s erőszakkal vitte vissza. Ekkor látta Marci egykori szeretőjét, a szép Julcsát, amint férje lóhátról hajtotta végig a falun karikás ostorral. Sírva-ríva ment a szép menyecske a ló előtt, s egyaránt fájtak neki a férj ostorcsapásai és a szégyen.

- Ugye jobb volna most, ha hozzám jöttél volna, szerencsétlen asszony? - gondolta magában Marci. - De mégis jobb, hogy nem jöttél, mert hisz engem még inkább megcsaltál volna, s én tán még kegyetlenebbül büntetnélek. Különben sajnállak, boldogtalan teremtes.

Eltelt egy esztendő, eltelt kettő, három... boldogság és boldogtalanság nélkül, csendesen, egykedvűleg. A legények megházasodtak, a leányok férjhez mentek. Abból az időből már csak a pej legény s a fakó leány volt hátra. Marcinak eszébe sem jutott, hogy meg kéne házasodni, az meg éppen nem, hogy Sárít lenne jó elvenni; Sári pedig folyvást szerette Marcit, de távolról sem merte kimutatni, hogy szereti. Egyszer vasárnap délután látogatóba jött Sári Csigolyáékhoz; az öregasszony a szomszédban volt, Marci pedig a fűtött szobában pipázgatott, és gondolkodva vagy nem is gondolkodva nézte a füstkarikákat.

- Jó napot, húgom - szólt a legény a bejött leányhoz.

- Adjon isten magának is, Márton - felelt a leány -; nincs itthon nénémasszony?

- Nincs biz a, lelkem, megunta már magát anyám itt velem, hát átpillantott egy kicsit a szomszédba. Jól tette, hadd mulasson.

- Hát jó egészséget kívánok.

- Hisz azért ne menj el, húgom, vagy te is unod magadat velem?

- Nem biz én...

- No úgy hát maradj, aztán ülj le, beszéljünk. Olyan jó beszélni való kedvem van mostanában.

- Pedig az ugyan ritkán szokott lenni.

- Az igaz, restellem a sok beszédet.

- Én is jobb szeretek hallgatni.

Itt elhallgattak mind a ketten, s szóvalatlanul ültek jó darabig. Sári köténye szélét csipkedte, Marci pedig tömte lefelé pipája hamvát a mutatóujjával. Végre is a leány szólalt meg, és ezt mondá:

- Beszéljen hát valamit, Márton, hisz éppen most mondja, hogy nagy beszélgető kedvében van.

- Úgy ám, de olyan furcsa az ember, hogy éppen akkor nem jut eszébe semmi, mikor legjobban szeretne beszélgetni. No megállj... hát... hát... mért nem mégy már férjhez? erre felelj nekem.

- Csak.

- Hiszen nem egy kérőd volt már, ugye?
- Volt biz énnekem, de egy sem kellett közülük.
- Miért?
- Mert tudom, hogy egyik sem szeretett.
- Hát ha olyan kérne meg, aki szeretne, hozzá mennél?
- Hozzá.
- És ha én kérnélek meg?
- Hiszen maga nem szeret engem, Márton.
- De tegyük föl, hogy szeretlek; eljönnél hozzám?
- El.
- Hanem én is csak olyat vennék ám el, aki engem szeretne.
- Én szeretem magát - szólt Sári, de oly halkán, hogy Marci nem hallotta, vagy tán csak tettette, hogy nem hallja, s azt kérdezte:
- Mit mondasz?
- Én szeretem magát - felelt Sári fennhangon, de reszketve.
- Igazán?
- Nem mondanám, ha nem volna igaz.
- És mióta?
- Nagyon rég...
- Édes Sárím - kiáltott föl Marci -, csakugyan szeretsz? tudnád szeretni a pej legényt, akit minden ember gúnyol és tán utál?
- Hát énvelem mit tesznek? nem hínak-e engem fakó leánynak?
- Jer ide, kedves galambom, jer az ölembe, hadd öleljelek, hadd csókoljalak! te vagy az első leány, akivel ezt teszem, és az utolsó is, mert ha te nem lesz feleségem, úgy senki sem lesz ezen a földön.

Sári zokogva borult nyakába, és e pillanatban boldogabb volt a fakó leány s a pej legény, mint tündérország két legszebb teremtménye. Marci anyja akkor jött haza, s még ölelkezve találta őket, és örömeiben majd megrepedt szíve. A jó öregasszonynak régi óhajtása volt már, hogy fia Sárít elvegye, de óhajtását sohasem merte szóval kifejezni, mert félt, hogy Marcit ezzel megsérti. A farsang folytával megesküdt a fakó leány s a pej legény; most járta még csak a pletyka igazán, de ők egy szikrát sem hajtottak a világ fecsegésére: hagyták darálni az embe-
reket, s éltek olyan boldogan, mint Ádám és Éva a teremtés első napjaiban. A falu most már csak arra várt, milyen förtelmes gyermekek születnek ebből a házasságból; de reményök nagy-
szerűen füstbe ment, mert a fakó leánynak s a pej legénynek lettek a faluban a legszebb szöke és barna gyermekei.

Életképek, 1847. május 8. és 15.

DRÁMAI MŰVEK

TIGRIS ÉS HIÉNA

Történeti dráma 4 felvonásban

SZEMÉLYEK

*Borics • Predszláva • Judit • Milutin • II. Béla • Ilona • Géza
László • Sülülü • Sámson • Saul • Dengez • Tivadar • Vas
Göndör • Baját • Zsemler • Rád • Gedő • Kórog • Bial • Beghel
Porkoláb • Szolga
Országnagyok • Nemesek • Udvari hölgyek
(Történethely: Galícia s Magyarország; idő: 113*)*

ELSŐ FELVONÁS

Vadonerdő

ELSŐ JELENÉS

Borics, Saul

SAUL (*Alszik a földön; feje alacsony sziklán nyugszik*).

BORICS (*Gondolatokba mélyedve megy keresztül a színpadon; megbotlik Saulban*). Ki az? ki vagy?

SAUL (*Fölébred*). Én? Földönfutó. S te?

BORICS. Én? A földnek, melyen heversz, fejedelme!

SAUL. Máskor a magad lábán jársz, s ne zavard álmat. Ah, úgyis ritkán alhatom.

BORICS. Ejnye, gazember, nagyothallasz?

SAUL. Nem.

BORICS. Hallottad: mit mondtam, ki vagyok?

SAUL. Hallottam.

BORICS. S mégis így félvállról mersz velem beszélni, mintha társad volnék? Mi?

SAUL. Ha nem vagy az, még lehetsz. (*Fölkel*) Hanem most nekem is van egy szóm hozzád. Galícia fejedelme, te engem gazembernek nevezteél.

BORICS. Az vagy, gazember!

SAUL. S én azt mondom, hogy ezt nekem gazember mondja.

BORICS. Hah, nyomorú féreg! (*Kardot ránt, és Saulnak rohan*)

SAUL (*Szinte kardot ránt, s Boricsét kiüti kezéből*). Ezért kár volt kihúznod. Máskor markold meg becsületesebben.

BORICS. Ember! Ördög vagy?

SAUL. Vagy egyik, vagy másik. Mind a kettő tán csak nem lehetek egyszerre.

BORICS. Hallod-e?

SAUL. Hallom.

BORICS. Te nekem tetszeni kezdesz.

SAUL. Igazán?

BORICS. Addsa jobbodat.

SAUL. Jó, hogy egyebet nem kérsz. Ezt megtehetem.

BORICS. Hát mondd meg csak: ki vagy tulajdonképp?

SAUL. Amint veszem észre, nem én hallok nagyot, hanem te. Hisz megmondtam már: ki vagyok? Földönfutó.

BORICS. Hol a hazád?

SAUL. Földönfutónak hol a hazája? Együgyű kérdés.

BORICS. Ne légy szőrszálhasogató. Hol születted?

SAUL. Vagy úgy! Hol születtem? Ott, hol nemrég Könyves Kálmán uralkodott, ki Galícia mostani fejedelmének apja volt. Ha igaz.

BORICS. Hm, te karddal, nyelvvel egyaránt vágysz.

SAUL. Megtanultam a vagdalkozást a sorstól, mely engem már össze-vissza aprított.

BORICS. S miért hagytad el hazádat, azt a szép Magyarországot?

SAUL. Kiokádott magából.

BORICS. Száműzöttél?

SAUL. Nincs különben.

BORICS. Miért?

SAUL. Csak.

BORICS. Légy őszinte. Engem érdekelsz, szerencsétlen vagy, s azonfölül földim is. Szólj!

SAUL. Nem szólok.

BORICS. És miért nem?

SAUL. Mert ha szólok is: mi haszna?

BORICS. Ki tudja?... Ha egyéb nem, könnyebbülni fog szíved, ha fájdalmát részvevő szívvel osztod meg.

SAUL. Nem vagyok sem gyermek, sem asszony. Nincs rá szükségem, hogy sorsomat másoknak elpanaszoljam. A nád recseg a veréb alatt, mely rászáll; a Kárpát némán tartja vállán a ránehezülő eget.

BORICS. Becsüllek, derék férfi. Nem unszollak tovább sorsod felől; de beszélj hát Magyarországról, mely szülőföldem, s melyet ennélfogva szeretek.

SAUL (*Félre*). Elhiszem; mint a sas a galambot. Szeretnéd beleütni tíz körmödet.

BORICS. Nos? Hallgatsz? Erről sem akarsz beszélni?

SAUL. Dehogynem! Erről szívesen, ha kell. Hanem, tudod, mikor az embernek hazája jut eszébe, melyből száműzetett: könnyen elmereng, gondolatokba süllyed. Egyébiránt már jó ideje, hogy elhagytam Magyarországot, s azóta nem sokat hallottam felőle; ami pedig még akkor történt, az nem újság többé, s alkalmasint magad is tudod. Meg különben is mit tudnék én olyat, mi téged érdekelhet? Nem sok gondom volt a közdolgokra, igen csekély ember voltam hazámban.

BORICS. De már erre azt mondom, hogy hazudsz.

SAUL. Ej, uram, erre kardommal kellene felelnem, de nem fárasztom még egyszer fejedelmi derekadat.

BORICS. Éppen kardforgatási ügyességed gyaníttatja, hogy nem voltál közönséges embere hazádnak. No de mi közöm hozzá: mi voltál, mi nem? Csak beszélj hazádról, hazánkról; beszélj, barátom, hogy van Magyarország? Boldog-e, mióta a jó II. István a holtak álmát alussza?

SAUL (*Félre*). A jó II. István, mert téged akart örökösének, ugye?

BORICS. Nos, meg van elégedve új királyával Magyarország?

SAUL. Mit kerítesz oly nagy feneket a dolognak? Már szinte kételkedni kezdek: vajon igazán magyar vérből származtál-e vagy sem?

BORICS. Mért?

SAUL. Azt gondolod, nem tudom, mire célzasz? A haza boldogságáról kérdezősködöl, s azt akarod kifürkészni...

BORICS. Ugyan mit?

SAUL. Nem lenne-e kedvező idő, berontanod...

BORICS. És?

SAUL. És a magyar koronát fejedre tenned.

BORICS. Meglehet.

SAUL. De már az alig lehet meg.

BORICS. Miért?

SAUL. Csak azért, mert az most igen jó helyen van.

BORICS. Hát szeretik Bélát?

SAUL. Szeretik.

BORICS. Vak Bélát?

SAUL. Azt, Vak Bélát. De van, aki lát helyette.

BORICS. S ki az?

SAUL. Ilona, a királyné.

BORICS. Derék asszony?

SAUL. Meghiszem.

BORICS. Szép?

SAUL. Amott a nap. Nézz bele.

BORICS. Nem nézhetek.

SAUL. Miért?

BORICS. Mert elvakít.

SAUL. No látod, olyan a királyné!

BORICS. Hm, milyen lelkesülés.

SAUL. Hja, a tűz a jeget is fölforralja.

BORICS. Hanem, tudod mit?

SAUL. Nem tudom, míg meg nem mondod.

BORICS. Hova szándékozol innen?

SAUL. Hova? Azt bajos volna megmondanom. Megyek, mint a folyam, bizonytalanba, amerre sorsom, a véletlen visz.

BORICS. Jer velem.

SAUL. Veled?

BORICS. Légy vendégem.

SAUL. Miért ne? Szívesen. Valahol csak kell lennem; s akárhol vagyok, mindegy. Hát merre menjünk?

BORICS. Merre? Magam sem tudom hamarjában. Vadásztam, s társaimtól eltévedtem. A magyar korona jutott eszembe, azt űztem, vagyis az űzött idáig.

SAUL. Vigyázz magadra. Ez nem jót jelent.

BORICS. Hahaha, babonás golyhó!

SAUL. Nono!

BORICS (*Körülnéz*). Ah, látod amott a hegytetőn ama magános fenyvet? Jer oda. Onnan meglátni váram tornyának zászlaját, mely útba fog igazítani. Jer. (*El mind a ketten*)

VÁLTOZÁS

Várterem

MÁSODIK JELENÉS

Milutin

MILUTIN (*Be s egy ablakhoz fut*). Ah, átkozott szikla szemeim előtt! (*Más ablakhoz fut*) Ott, ott jön! Hála neked, isten, hogy hegyeket alkottál, melyekre az emberek várakat építettek. Különösen hála istennek, hogy ez a várhegy oly meredek. Csak lassú léptekkel lehet feljöni rá. Ő lassan közeledik. Annál hosszabban nézhetem. Hej, ha most ez a hegy elkezdene emelkedni, s emelkednék oly mértékben, amint ő közeledik, s így tartana, akár az örökléten keresztül, hogy őt innen az ablakból bámulhatnám véghetetlenül! - Ah, már a kapunál van. Bejött. Most hát én kimehetek. (*Indul ballagva*) Alig bírnak lábaim, mintha egy világ nehezednék rájuk. Úgyis az nehezedik. A szerelem világa. Hah, már itt van. (*Hirtelen kiugrik egy ajtón*)

HARMADIK JELENÉS

Predszláva, Judit

PREDSZLÁVA (*Az ajtóhoz megy, melyen Milutin kiugrott*). Milutin, Milutin!

MILUTIN (*Visszajön*). Parancsolj, kegyelmes asszonyom.

PREDSZLÁVA. Máskor jobban elbújál az ablak mögé, kisfiam, mikor a hercegnőt lesed; mert ha úgy látlak, kénytelen vagyok hinni, hogy szerelmes vagy bele...

MILUTIN (*Félre*). Elvesztem. Ő tudja.

PREDSZLÁVA. Elmehetsz, fiam.

MILUTIN. (*Reszkettev hajlja meg magát s el*)

JUDIT (*Ki midőn bejött, székre hanyatlott, s nem hallotta Predszláva beszédét*). Ah, úgy elfáradtam. Olyan meredek ez a hegy.

PREDSZLÁVA. És annyit szaladgáltál. Ez nem illik.

JUDIT. Miért?

PREDSZLÁVA. Mert nem vagy már gyermek.

JUDIT. Dehogynem, anyám, mentsen isten, hogy az ne legyek. És rajta leszek, hogy holtomig az maradjak, mert én azt tartom: csak addig boldog az ember, míg kedélye gyermeki. Aztán még alig is vagyok tizenhat éves.

PREDSZLÁVA. De már asszony vagy és fejedelemné.

JUDIT. S ezért illetlen szaladgálnom?

PREDSZLÁVA. Igen.

JUDIT. Nem értelek, anyám.

PREDSZLÁVA. Mint fejedelemnének illik fenntartanod rangod méltóságát.

JUDIT. Ne légy oly szigorú. Oh, istenem, ha az nem fér meg rangommal, hogy a fűben futkossak virágok és pillangók után: akkor óhajtom, vajha ne volnék fejedelemné.

PREDSZLÁVA. Együgyű gyermek, oly kevésre becsülöd a trónt?

JUDIT. És te, anyám, oly nagyra becsülöd, hogy méltónak tartod miatta lemondani az élet legszebb örömeiről?

PREDSZLÁVA. Az élet legszebb öröme a trón. Oh, a trón, ez a mennyország, és a korona napja e mennyországnak. A trónon ülni és uralkodni, ez földi istenség.

JUDIT. Tudja isten, én inkább ülök a szép zöld fűben, mint a trónon, és jobb szeretem fejemen a virágkoszorút, mint a koronát. A koronának csak súlyát érzem, de a virágnak élvezem illatát. (*Kürtök harsognak*) Ah, a vadászok. A fejedelem. Hála istennek! De nem, nem örülök, hanem haragunni fogok, igen haragunni.

PREDSZLÁVA. Kire és miért?

JUDIT. Fiadra és azért, hogy oly sokszor hagy magamra. Oh, ha tudná, mily nehezemre esik elválva lennem tőle, bizonynal nem vadászna annyit. Szólj, hát szép az fiadtól, hogy nejét oly gyakran hagyja magára? Ugye, hogy nem szép? El sem képzelhetem, hogy mulathat akkor, midőn nem énvelem van, holott nekem egy percem sem igazán boldog, ha őt nem láthatom.

PREDSZLÁVA. Ez igen egyszerű. Te szereted őt.

JUDIT. Oh, igen, igen!

PREDSZLÁVA. És ő nem szeret téged.

JUDIT. Anyám, az istenért...

PREDSZLÁVA. Ő nem szeret téged.

JUDIT. Ne tégy engem boldogtalanná, anyám, és ne rágalmazd fiadat.

PREDSZLÁVA. Ő nem szeret téged.

JUDIT. Mondj akármit, csak azt ne, anyám. Én gyöngé virág vagyok, fiad szerelme a mindenható napsugár, mely életet fönntartja. Ha e nap nem süt rám, meghalok.

PREDSZLÁVA. Bohó gyermek, nem fogsz meghalni. A szerelem egén nem egy nap van, számtalan; minden férfi az. Ha elfordul egy, van helyette más.

JUDIT. Soha, soha. És én nem hiszek szavadnak.

PREDSZLÁVA. Nem is akarom, hogy szavamnak higgy, hanem csak férjed tetteinek.

JUDIT. Ti nem szeretitek egymást, és azért...

PREDSZLÁVA. Asszony!

JUDIT. Nem, nem gyanúsítlak, anyám. Ezt aljasság volna föltennem rólad. Bocsáss meg, kérlek. Látod, nem is tudom: mit beszélek, annyira megzavart e gondolat. Nem hiszek mást, anyám, csak hogy meg akartál próbálni. Ugye, csak ezt akartad? De én kiállom a próbát. Hah, léptek! Ez ő lesz. *(Az ajtó felé indul, ismét visszatér)* Igen, hiszen haragunni fogok. Igen ám, ha tudnék! *(Indul)*

NEGYESIK JELENÉS

Előbbie. Borics

JUDIT. Férjem, szerelmem!

BORICS *(Fegyverét elhányja, s nagy léptekkel jár föl s alá)*

JUDIT. Férjem!

BORICS. Nos?... Á, te vagy, nőm? Jó estét, jó estét.

PREDSZLÁVA. Fiam!

BORICS. Mi kell?

PREDSZLÁVA. Egy kis tisztelet, ha szabad kérnem.

BORICS. Majd máskor. Most nem érek rá.

PREDSZLÁVA. Nem érsz rá?

BORICS. Nem.

PREDSZLÁVA. Fiú, ki vagyok én?

BORICS. Azt hosszú volna elbeszélni. Most sem időm, sem kedvem hozzá.

PREDSZLÁVA. Semmirevaló!

BORICS. Hallgass, asszony!

PREDSZLÁVA. Átok!...

BORICS. Tudod-e, honnan hoztalak ki? A kolostorból. Tudod-e, hova küldelek, ha nem hallgatsz? A kolostorba. Ott majd átkozódhatol, amennyit tetszik.

PREDSZLÁVA. Hah, gyalázatos!

JUDIT. Oh, anyám, minden szentekre kérlek, ne bánts, ne ingereld... hiszen tudod... jer, anyám, kérlek, jer... hagyjuk magára... látod, rosszkedvű mostan, s kétségkívül van rá oka, hogy az legyen. Jer. Jer. Majd földerül, s ismét jóvá teszi hirtelen magaviseletét. Menjünk, anyám. *(El)*

ÖTÖDIK JELENÉS

Előbbiek. Saul

SAUL. Ej, uram, hát nálatok így bánnak a vendéggel, hogy becsapják orra előtt az ajtót, és kinn hagyják ácsorogni?

BORICS. Oh, megbocsáss, bizony megfélekeztem rólad. Anyám, ezen lovag vendégem, lásd szívesen.

PREDSZLÁVA *(Ki eddig folyvást merőn nézte Sault)*. Borzasztó arc!

SAUL. Idvezlégy, asszonyom.

PREDSZLÁVA *(Titkon Boricshoz)*. Fiam, fiam!

BORICS. Nos?

PREDSZLÁVA. Ki ez?

BORICS. Vendégem.

PREDSZLÁVA. De ki ő?

BORICS. Mindegy, akárki, csak hogy vendégem.

PREDSZLÁVA. Nem mindegy. Nekem nem mindegy. Tudnom kell, ki ő?

BORICS. Magam sem tudom.

PREDSZLÁVA *(Saulhoz közeledik)*. Lovag, öltözetéről ítélve, magyar vagy.

SAUL. Az vagyok, asszonyom.

PREDSZLÁVA. És arcodról ítélve... ah, istenem, mit mondjak! - Lovag, ismered Sámson, a...

SAUL *(Bámulva s felingerülve lép hátra)*

PREDSZLÁVA. Ő az, nem csalódtam. *(Boricshoz)* Fiam, küldd el ez embert.

BORICS. Miért?

PREDSZLÁVA. Kérlek, küldd el!

BORICS. De mi lelt?

PREDSZLÁVA. Ne kérdezd, csak távolítsd el szemem elől. Kérlek, kényszerítlek!

BORICS. Megtébolyodtál?

PREDSZLÁVA. Megtébolyodom, ha ezen ember nem távozik. Fiam, szeretett fiam, igen, szeretni foglak, gyermekem, és tűrök tőled minden méltatlanságot, tűröm gyűlöletedet, utálatodat, mindent! Csak ezen embert küldd el.

BORICS. Dehogyan küldöm.

PREDSZLÁVA. Hát nincs szívedben egy csepp irgalom sem anyád iránt? Nem küldöd el?

BORICS. Nem.

PREDSZLÁVA *(Saulhoz)*. Uram... lovag...

SAUL. Parancsolj, asszonyom.

PREDSZLÁVA. Kérlek, távozzál.

BORICS. Hallgatsz, asszony!

PREDSZLÁVA. Esdeklek, menj el innen, menj e várból, e vidékről, ez országból... nem, nem, nem állhatok ellen! *(Zokogva Saul nyakába borul)*

SAUL *(Magában)*. Már ezt nem értem.

PREDSZLÁVA. Ne bontakozzál ki karjaimból, lovag, nem eresztelek el szívemről. Oh, szegény szívem, be rég dobogtál így a boldogság és a gyötrelem miatt! De most menj, lovag, menj, hogy többé sohase lássuk egymást.

SAUL *(Félre)*. Bolondok közé jutottam? De oly csodálatos érzéseim vannak. Megmagyarázhatatlanok. Úgy sajnálom e szegény asszonyt. Könnyei égetik arcomat. Milyen lázasan szorított kebléhez! Majd elakadt lélegzetem.

PREDSZLÁVA *(Esdeklő hangon)*. Hát nem távozol?

SAUL. Ha úgy kívánod. Isten megáldjon benneteket. *(El)*

PREDSZLÁVA. Isten veled, isten veled!

HATODIK JELENÉS

Predszláva, Borics

BORICS *(Saul után)*. Megállj, hallod? megállj! És elment. Asszony, örült, mit cselekedtél?

PREDSZLÁVA. Elment, hála istennek... és hála istennek, hogy itt volt.

BORICS. Holnap indulsz.

PREDSZLÁVA. Hova?

BORICS. Kolostorba.

PREDSZLÁVA. Nem megyek.

BORICS. Majd meglátjuk. Menj. Készülj.

PREDSZLÁVA. Fiam, ne bánts, könyörülj, hiszen anyád vagyok.

BORICS. Mi közöm hozzá?

PREDSZLÁVA. Hát egy szikrája sincs benned a fiúi érzésnek?

BORICS. Nincs.

PREDSZLÁVA. Tehát eltaszítasz?

BORICS. Takarodjál.

PREDSZLÁVA *(Hosszan és merőn nézi Boricsot)*. Jó. Megyek. *(El gyorsan)*

BORICS *(Csenget)*

SZOLGA *(Be)*

BORICS. Fussatok azon lovag után, ki most távozott. Gyorsan. Kérjétek, hogy jöjjön vissza. Kérjétek nevemben. Ha nem akar jöni, tehát... tehát hozzátok ide erővel!

SZOLGA *(El)*

HETEDIK JELENÉS

Borics. Később Saul

BORICS. Pokol és kárhozat! Megbolondult azon asszony? Elküldte. Ölelgette. Mi lehet ez?
Mi lehet ez? *(Némán jár föl s alá)* S ha azon ember vissza nem jön?... Ah, itt van.

SAUL *(Be)*. Megvallom, nincs annyi eszem, hogy a történeteket meg tudjam magyarázni.

BORICS. Föl se vedd, barátom, föl se vedd. Szegény anyámnak néha nincs helyén az esze. Ez az egész.

SAUL. Csakugyan, tekintetéből magam is azt gyanítottam, hogy ilyesmi van a dologban.

BORICS. Hanem hagyjuk ezt. Hát... hát... hát...

SAUL. Hát?

BORICS. Hát hímezés-hámozás nélkül szólva, te száműzött vagy, nemde?

SAUL. Hímezés-hámozás nélkül szólva, én száműzött vagyok.

BORICS. És nem szeretnél visszamenni hazádba?

SAUL. Nem biz én.

BORICS. Nem? A mennyköbe! És miért?

SAUL. Csak azért, mert a hóhér el találná tenni örök emlékül a fejemet. Pedig úgy fej nélkül csak szégyenlenék a világban járni.

BORICS. De jó pénzért?

SAUL. Jó pénzért?

BORICS. És roppant remények fejében?

SAUL. És roppant remények fejében?

BORICS. Igen.

SAUL. Például?

BORICS. Nádorság.

SAUL. Nádorság?... Ah értem. Nekem nádorság, neked királyság, ugyebár?

BORICS. Úgy van.

SAUL. De hátha a trón helyett akasztófa...

BORICS. Azt is megosztom veled.

SAUL. Páratlan nagylelkűség!

BORICS. Nos?

SAUL. Várj egy kicsit, hadd gondolkozzam.

BORICS. Ameddig tetszik.

SAUL. Hm, hm. *(Félre)* Nem pénz, nem rang kecsegtet... valami más, egészen más.

BORICS. Határozta?

SAUL. Határozta.

BORICS. Mit?

SAUL. Megyek.

BORICS. Ember vagy! Mikor?

SAUL. Akar tüstént.

BORICS. Csak holnap. Éj van és zivatar. Pihenj. Kincstárnokom el fog látni útiköltséggel. Ami a jövőt illeti, csak azt mondom: saját érdeked kívánja, hogy érdekeimet előmozdítsd. Mindenekelőtt...

SAUL. Nem bízol eszemben?

BORICS. Sőt inkább.

SAUL. Tehát kérlek, ne oktass.

BORICS. Jó. Tégy, amint neked tetszik. De mi kezeskedik nekem arról, hogy emberem léssz?

SAUL. Semmi.

BORICS. Semmi?... Ez igaz, a legjobb kötelezvény; sem el nem veszthetem, sem el nem lophatják tőlem. Hanem tréfán kívül; mert én nemigen bízom az emberekben.

SAUL. Márpedig más kezet bajosan állíthatok.

BORICS. Legalább azt mondd meg: miért száműzöttél?

SAUL. Azt nem mondom; de megmondom azt: mi csal vissza hazámba?

BORICS. Mi?

SAUL. A bosszúvágy.

BORICS. Bízom benned.

SAUL. Jó éjt! *(El)*

BORICS. Isten veled.

NYOLCADIK JELENÉS

Borics. Később szolgál

BORICS. Villámlik, mennydörög. Épen, mint lelkemben. Mint a villámok a felhőn, úgy törnek keresztül a jövőn messzeható terveim. A villámok keletkeznek és elenyésznek. Terveim szinte. Mit nem kísértettem már meg? Mindhiába. Oh, nagyravágyás, lelkem ördöge, mit gyötörsz? Sokszor kiáltottam már így fel, de a nagyravágyás siket, csak egyszer nyílnak meg fülei, s akkor azt hallja, hogy a koporsó födelét szögezik rá. Milyen boldog lehetnék, ha ezen ördög nem bántana!... Van nőm, ki szeret, s kit én is szeretek; igen, szeretem... ő az egyetlen a világon, akit szeretek. *(Csenget)*

SZOLGA *(Be)*

BORICS. Lenyugodott már a fejedelemlé?

SZOLGA. Igen, fejedelem.

BORICS. Elmehetsz.

SZOLGA *(El)*

BORICS. Hozzá, hozzá! *(Fogja a lámpát, s indul; visszateszi az asztalra)* Nem, még úgysem tudnék nyugonni. Pedig fáradt vagyok. Sokat jártam. *(Karszékbe dől)* Lelkem bolyong, messze, messze. Fejem nehéz. Tele van gondolatokkal. És terhes gondolatokkal. Mint a keresztes katonák a Szentföldre, úgy vándorolnak gondolatim seregesen Magyarországra. Mind oda. Mind. *(Elalszik)*

KILENCEDIK JELENÉS

Borics, Predszláva

PREDSZLÁVA *(Ki már titkon többször pillantott be egy ajtón, jön halk léptekkel)*. Csend. Elaludt. Tehát kolostorba küldesz engem? Én a másvilágra küldelek. Csitt, anyai érzet, csitt! Hiába riadsz föl, nem hallgatók szavadra. Belefojtalak bosszúm tengerébe. Nem mondta-e ő az imént hidegen, határozottan, hogy semmi fiúi érzet nincs benne irántam? És ha nem mondta volna is, mutatta ezt minden eddigi tette. Világosan mutatta. Oh, mennyit gyötört már engem. Kihozott a kolostorból, nem kedvezésből, oh, nem; csak azért, hogy kínozzon. Nem fogsz többé kínozni, jó fiú! *(Törét felemeli)* Oly hideg van. Úgy fázom. Vérem csonttá fagyott. Melegíts föl, pokol tüze! *(Amint törét Borics mellé-nek irányozza: villámlik, mennydörög)*

BORICS *(A mennydörgésre fölébred)*. Mi vakít? *(Újra villámlik)* A villám... *(Meglátja Predszlávát)* Vagy töröd? Vagy szemeid?

PREDSZLÁVA. Talán mind a három.

BORICS. S mit akarsz, édesanyám?

PREDSZLÁVA. Meg akartalak ölni, édes fiam.

BORICS. Hát ölj meg, ha mersz.

PREDSZLÁVA. Szerencséd, hogy fölébredtél.

BORICS. S így nincs lelked szembeszállni velem? Nincs?

PREDSZLÁVA. Hm!

BORICS. Édesanyám, te oly gyáva vagy, amily gonosz. Megöllek hát én tégedet.

PREDSZLÁVA *(Megrettenve hátrál)*

BORICS. Add ide azt a tört. Add ide, ha mondom. Vagy azt gondolod, ha szépszerével meg nem kapom, nem vehetem el tőled erővel?

PREDSZLÁVA *(Elejti a tört)*

BORICS *(Fölveszi)*

PREDSZLÁVA *(Félre)*. Borzasztó. És könyörögjek életemért? Nem. Tőle nem könyörgök többé, semmiért. Inkább meghalok. *(Fenn)* Ölj meg.

BORICS. Azt megteszem, ha nem mondod is.

PREDSZLÁVA. Végezz. Gyorsan. Minél előbb.

BORICS. Igazad van, édesanyám, minél előbb végeznem kell. Már úgyis soká tart a komédia, s előbb-utóbb is csak ez lenne vége, mert mi határtalanul szeretjük egymást, nemde édesanyám?

PREDSZLÁVA. Úgy van, édes fiam.

BORICS. Mint az ördög a tömjént, mint... mint... ah, egymás iránti szeretetünkre nincs hasonlat.

PREDSZLÁVA. Valóban nincs.

BORICS. Asszony, asszony; mért szültél engemet?

PREDSZLÁVA. Fiú, fiú, mért szültelek téged!

BORICS. A természet részeg vagy örült volt, midőn téged anyámnak rendelt. Ezt józanon nem tehetted.

PREDSZLÁVA. Oh, ezt józanon nem tehetted.

BORICS. Az anya meg akarta gyilkolni fiát!

PREDSZLÁVA. És a fiú meg akarja gyilkolni anyját!

BORICS. Meg. Én gyűlölném az egész világot; csak azért nem teszem ezt, mert sajnálnám másra pazarolni gyűlölségemet, mint terád. Tiéd gyűlölségem. Egyedül tiéd. Osztatlanul. Egész végtelenségében. És van rá okom. Adott nekem a sors egy paripát, melyen a föld felét hódítottam volna meg. A nagyravágyást. Asszony, te engem lerántottál e paripáról, mely most üres nyereggel száguld keresztül a világon, míg én itt nyögök... a porban! Te Magyarország királynéja voltál. Hűtelen lettél férjedhez. S ezért én lakolok. Mit kaptam a magyar korona helyett? E nyomorú galíciai hercegséget. Ezt is kegyelemből, mint fillért a koldus. Anyám, megöllek; imádkozzál, ha akarsz.

PREDSZLÁVA. Nem akarok. Nincs mit köszönnöm a múltért, s nincs mit kérnem jövőre. Ölj meg!

BORICS. Halj meg tehát, és kárhozz el!... De nem, nem öllek meg.

PREDSZLÁVA. Hah, ég... isten... te nem ölsz meg, nem ölsz meg, fiam?... Ó, hiszen az irtózat is lenne.

BORICS. Nem ontom véredet. Mondják, a kiontott vér égbe kiált, és a földön elárul...

PREDSZLÁVA. Úgy van, fiam, a kiontott vér elárul, és égbe kiált. Te nem fogsz megölni.

BORICS. Nem, anyám, nem öllek meg. Megfojtalak.

PREDSZLÁVA. Mindenható! *(Székbe tántorodik)*

BORICS. Megfojtalak, anyám. Hunyd be szemeidet, ég, hunyd be szemeidet, pokol, hogy borzadásában meg ne rázkódjék a mindenség, mert ilyet vagy látott valaha, vagy sem. De mindegy. Meg kell lennie! *(Predszlávához ugrik)*

TIZEDIK JELENÉS

Előbbie. Judit

JUDIT *(Rohan be)*. Oh, hála istennek, itt van valaki. Te vagy, férjem?... És te...

BORICS. Ki az? Ah, te vagy az, nőm? Jó, hogy jössz. Jó, hogy jössz. De, mit akarsz itt? Ki hítt? Mi bajod? Mi lelt?

JUDIT. Oh, férjem, de téged mi lelt, téged?

BORICS. Engem? Semmi. Mi lelne? Mit keressz itt?

JUDIT. Arcod sápadt... szemed ég...

BORICS. Mit papolsz?

JUDIT. Férjem...

BORICS. Megbocsáss, édes nőm. Megbocsáss. Durva voltam. De eszem oly zavart. Lásd, anyám rosszul van. Azt sem tudom, mit cselekszem. De te, mit keressz itt?

JUDIT. Rettentő álmam volt, férjem, rettentő. De már magam sem tudom, mit álmodtam, csak hogy valami iszonyút. Fölriadtam, és leugrottam ágyamról, és futottam, hogy embert találjak. Még most is rettegek. Nem tudom bizonyosan, de ha jól emlékszem, anyánkról álmodtam. Mi bajod, anyám?

BORICS. Az meglehet. Meglehet. Az álom gyakran csodálatosan összeütközik a valóval. De már semmi baj. Ugye, édesanyám, semmi baj?

PREDSZLÁVA. Semmi, édes fiam. Nyújtsd karodat, leányom, kissé gyöngye vagyok. De nem szükség már. Erőm visszajött.

BORICS. Tehát jó éjszakát.

PREDSZLÁVA. Adjon isten neked is, édes fiam. Köszönöm, hogy segítségemre siettél. Majd meghálálom gondoskodásodat. Addig is köszönöm.

BORICS. Szívesen, édesanyám, szívesen. Máskor is.

PREDSZLÁVA (*Menet, vadul tekintve vissza Boricsra*). Tigris!

BORICS (*Szintúgy*). Hiéna!

MÁSODIK FELVONÁS

Csapszék

ELSŐ JELENÉS

Beghel, Bial, Kórog egy asztalnál, melyen kancsó és poharak vannak.

Saul más asztalnál egyedül

BEGHEL. Csak szép az a borozók asztala. Egész mennyország. A kancsó a hold, a poharak a csillagok. Igyunk, atyámfiai!

BIAL. Igyunk, a hazáért!

KÓROG. Igen, igyunk a hazáért. Úgysem tehetünk érte mást mi szegény, közönséges emberek.

BIAL. Legalább megtesszük azt, amit tehetünk érte, s így nem mond reánk ítéletet a lelki-ösmeret, mi nagy szerencse, mert ez ugyan szigorú bíró, kit bezzeg le nem kenyereshetni ám, mint a többi. Nem tudom: úgy van-e máshol is, mint itt nálunk Magyarországon? Itt, minél kevesebb kivétellel, csak az a valódi hazafi, ki semmit sem tehet a hazáért; aki pedig tehetne valamit, az gazember. Hiszik-e kelmetek, hogy nagyuraink közt akárhány akadna, ki ma is kész volna az országot átadni ennek a bitang Boricsnak?

SAUL (*Figyelni kezd a beszélőkre*)

BEGHEL. Meglássák kelmetek, hogy addig is kapkod ő felénk, míg egyszer a zsebébe dug bennünket.

BIAL. De már azt mégsem éri el egykönnyen.

KÓROG. Nem ám, ha minden magyar úgy érezne, mint mink itten... csakhogy... hej... *(Poharat emel, nagyot kiált)* Vesszen minden hazaáruló!

BIAL. | Vesszen minden hazaáruló. *(Poharat emelnek)*

BEGHEL. |

SAUL. Hallod-e ezt, lelkem? Hallod és borzadsz. Oh, hogy én eltántorodhattam. Eltántorodtam, de el nem estem. Hála istennek. *(A borozókhoz megy)* Derék férfiak, megbocsásatok, hogy hívatlanul közéték lépek; de meg nem állhatom, hogy szavaitok visszhangja ne legyen. Vesszen minden hazaáruló!

BEGHEL. Vesszen, még egyszer!

BIAL. Vesszen, még ezerszer!

KÓROG. Ki és mi vagy, földi?

SAUL. Mindegy, akárki, akármi. Bepecsételt levél vagyok, melynek címét már hallottátok: „Vesszen minden hazaáruló.” A jövődő föl fogja bontani e levelet; akkor elolvashatjátok tartalmát is.

BIAL. Akárki vagy, de becsületességed tetődtül talpadig ér. Ülj közénk, és igyál velünk.

SAUL. Nem úgy, földiek. Ti igyatok velem, úgylis annyival tartozom nektek, hogy ha az ítéletnapig innátok rovásomra, sem lenne lefizetve tartozásom. Hej, csaplár! *(Zsebébe nyúl, s erszényt vesz belőle)* Hah, kárhozatos pénz! Borics pénze. *(Az ablakhoz megy, s észrevétlenül kiveti az erszényt)* Már, földiek ha megengeditek, mégiscsak veletek iszom. Póru járta. Elvesztettem erszényemet.

KÓROG. Seabaj, seabaj, ül le, és igyál.

SAUL *(Közéjük ül, beszélgetnek, nem veszik észre, hogy Predszláva és Milutin jön)*

MÁSODIK JELENÉS

Előbbie. Predszláva, Milutin

MILUTIN *(Széket ad Predszlávának)*. Ül le, asszonyom. Tudom, hogy elfáradtál. Sajnálak.

PREDSZLÁVA. Talán te fáradtál el, kisfiam, én nem. Kit bosszúállás visz, az fáradatlan.

MILUTIN. S kit szerelem visz, szinte az. Csakhogy te már közel állasz célodhoz, én meg messze. Talán el sem érem.

PREDSZLÁVA. Eléred, gyermekem, velem együtt fogod elérni. Ne csüggedj. Nem kevésbé fekszik érdekemben: téged juttatni célhoz, mint magamat. Menj, és kérdezd meg utunkat azon emberektől. Valaha jól tudtam erre a járást, de már elfeledtem. Rég volt.

MILUTIN *(A borozókhoz közeledik)*. Uraim, ki szíveskednék megmondani, merre visz az út Sámson úr várához?

SAUL *(Fölugrik)*. Sámsonhoz?... Ki akar odamenni?

MILUTIN. Mi ketten, uram.

SAUL (*Meglátja Predszlávát*). Azon asszonyt láttam valahol, ha nem csalódom. Igen, ő az. Ő. Azóta többször jelent meg képe lelkem előtt, akaratlanul. (*Predszlávához megy*) Asszonyom, ha más helyen látnálak, azt mondanám, hogy Galícia fejedelmének anyja vagy.

PREDSZLÁVA. Csitt. Az vagyok.

SAUL. Valóban? Miként jössz ide és így?

PREDSZLÁVA. S te... igen, te vagy az, kit egyszer megöleltelek. Oh, barátom, engedd, hogy ismét megölelhesselek.

SAUL. Szívesen, ha kedved telik benne. (*Megölelik egymást*) De mit csinálsz itt?

PREDSZLÁVA. Szánakozzál rajtam. Én igen sajnálatraméltó vagyok.

SAUL. Szegény asszony. Hangod megindít. Részvétet gerjesztesz bennem irántad.

PREDSZLÁVA. Köszönöm. Meg is érdemlem részvétedet, mert én szeretlek. Végtelenül szeretlek.

SAUL. S mint jutok e szerencséhez?

PREDSZLÁVA. Ne kérdezd. Hisz úgyis mindegy. Csakhogy szeretlek. S minthogy részvéttel ajándékozáll meg, vedd érette cserébe bizalmamat. Oh, barátom, képzelheted-e, mi történt velem? Fiam engem kolostorba küldött.

SAUL. S miért?

PREDSZLÁVA. Mert gyűlöl, és tudja, hogy irtózom a kolostortól. Oh, ha kedvem lett volna kolostorba menni, akkor minden áron gátolta volna azt.

SAUL. Fiad gyűlöl?

PREDSZLÁVA. Gyűlöl. Utál.

SAUL. Borzasztó. Hallatlan.

PREDSZLÁVA. Ugyebár? Hát ha mindent tudnál!

SAUL. S mint menekültél ki a kolostorból?

PREDSZLÁVA. Fiam ezen ifjúra bízott, ki szerencsémre lekötöleztetem, s ki nem vitt kolostorba, hanem ide Magyarországra szökött velem.

SAUL. S most mi szándékod?

PREDSZLÁVA. Bosszút állani.

SAUL. Kin?

PREDSZLÁVA. Mindazokon, kik boldogtalanná tettek.

SAUL. Kik azok?

PREDSZLÁVA. Majd meglátod. S te mit keressz itt?

SAUL. Fiad kéme vagyok.

PREDSZLÁVA. Fiam kéme vagy?

SAUL. Vagyis voltam. Isten megőrizött a honárulástól.

PREDSZLÁVA. S mi akart honárulóvá tenni?

SAUL. Szenvedélyem.

PREDSZLÁVA. Mily szenvedély?

SAUL. A bosszúvágy.

PREDSZLÁVA. S kin akartad megbosszulni magadat?

SAUL. Nehezen ismered. Dehogynem! Említetted nevét, midőn nálatok voltam.

PREDSZLÁVA. Sámson?

SAUL. Ő.

PREDSZLÁVA. Úgy kezdet foghatunk.

SAUL. Te is ellene vagy?

PREDSZLÁVA. Oh! Adj kezdet, kössük meg a bosszúfrigyet.

SAUL. Lemondtam a bosszúállásról.

PREDSZLÁVA. Miért?

SAUL. Mert nem akarok honáruoló lenni.

PREDSZLÁVA. S ha honáruolás nélkül is megeshetik a bosszú?

SAUL. Miként?

PREDSZLÁVA. Majd megtudod. Adj kezdet!

SAUL. Itt van.

PREDSZLÁVA. Így, most vezess Sámsonhoz.

SAUL. De neki nem szabad engemet látnia.

PREDSZLÁVA. Csak vezess oda, s várj meg engem valahol a környéken. Milutin, jer.

SAUL. Menjünk. Barátim, megengedjétek, hogy szívességekkel nem élhetek; e hölgynek kell utat mutatnom. Isten veletek. *(Saul és Predszláva el)*

BEGHEL. |

BIAL. | Isten megáldjon!

KÓROG. |

HARMADIK JELENÉS

Milutin, Beghel, Bial, Kórog

MILUTIN. Oh, istenem, én mindinkább rettegek. Sejttem, hogy Judit nem lesz az enyém, és hogy én a hóhére leszek. Ha Borics utolér, végem van. Mindegy. Mindent kockáztatok. Hisz boldogságért kockáztatok életemet; ez úgysem ér nélkül semmit. *(El)*

BIAL. Talán már mi is takarodhatnánk, atyafiak?

BEGHEL. Eb, aki siet.

KÓROG. Igaza van Bial komának. Otthon ugyancsak várhatnak már bennünket, mégpedig jó reménnyel, hogy vadakkal terhelve térünk haza. Mondhatom, szépen vadásztunk.

BEGHEL. Hahaha, az igaz. Jóllakhatnak vele, amit lőttünk.

BIAL. Hogy vágjuk ki magunkat?

BEGHEL. Az a kérdés.

KÓROG. Valamit majd csak hazudunk. Ki tudna hazudni, ha a vadász nem? *(Mind a hárman el)*

VÁLTOZÁS

Várterem Sámsonnál

NEGYEDIK JELENÉS

Sámson és Predszláva külön oldalról jönnek

SÁMSON. Ki az?

PREDSZLÁVA. Egy szegény öregasszony.

SÁMSON. Mit keressz?

PREDSZLÁVA. Már semmit. Megtaláltam, akit kerestem. Téged.

SÁMSON. S mit akarsz velem, vén szipirtyó? Előre is mondhatom, hogy hiába jöttél, ha jövődömondás a mesterséged. Nincs szükségem jóslatokra.

PREDSZLÁVA. Nem vagyok jövődömondó. Ellenkezőleg, a múltból akarok neked beszélni.

SÁMSON. Mit?

PREDSZLÁVA. Egy szép történetet, ha meghallgatod.

SÁMSON. S ha meg nem hallgatom?

PREDSZLÁVA. Meg kell hallgatnod; különben álmodban fogok megjelenni, s ott zúgom füleidbe.

SÁMSON. Hm, beszélj hát.

PREDSZLÁVA. Ezelőtt mintegy huszonöt évvel Magyarország királya Kálmán volt.

SÁMSON. Tudom.

PREDSZLÁVA. A többi is tudhatod, csak emlékeztetni akarlak. Kálmán második nejével élt, Predslávával.

SÁMSON. Ismertem azt a személyt.

PREDSZLÁVA: Valóban? Úgy annál inkább érdekelhet a történet. Kálmán nagyon szerette Predslávát, Predsláva is nagyon szerette... nem Kálmánt, hanem udvarának egy ifjú leventéjét.

SÁMSON. Valami Sámson, ha jól emlékezem.

PREDSZLÁVA. Igen, te jól emlékezel. Sámson is szerette, örülten szerette Predslávát.

SÁMSON. Az nem igaz.

PREDSZLÁVA. Nem?

SÁMSON. Sámson nem szerette Predslávát.

PREDSZLÁVA. Mindegy; legalább azt hazudta a királynénak, hogy örülten szereti őt, s ez hitt szavainak.

SÁMSON. Mint afféle balgata asszony.

PREDSZLÁVA. Meg is lakolt érte.

SÁMSON. Úgy kellett neki. De végezzük egymás után ezt az unalmas históriát, mit húzzuk-vonjuk? A királyné két fiút szült. Egyiket Sámsonnak adá, hogy részesüljön az atyai örömeiben, a másikkal a királyt ajándékozá meg, ki azonban meg nem köszönte az ajándékot, mert megszagolta, hogy rossz fa ég a tűzön. Ennek következtében ki is adta az útilevet Predszlávának, ki huszonnégy év múltával, el nem képzelhetem, miért küldött tégedet hozzám.

PREDSZLÁVA. Miért küldött engemet hozzád? Oh, Sámson, minek e tettetés?

SÁMSON. Micsoda tettetés? Én semmit sem tetteték életemben, legfőlebb szerelmet, s ennek, úgy hiszem, itt köztünk nemigen van helye.

PREDSZLÁVA. Hát csakugyan nem ismersz?

SÁMSON. Én? Hogy az ördögbe ismernélek. Talán csak nem vagyok söprőnyél, hogy rajtam lovagoltál volna valaha a Szentgelléltre, boszorkány!

PREDSZLÁVA. Miért gúnyolni azt, ki téged úgy szeret, Sámson?

SÁMSON. Te szeretsz engemet?

PREDSZLÁVA. Én. Predszláva.

SÁMSON. Te Predszláva? Lehetetlen!

PREDSZLÁVA. S ha mégis az volnék?

SÁMSON. Úgy légy az. Isten neki. Különben nem irigylem, hogy az vagy. Hanem átkozottul megvénültél huszonnégy év alatt, mondhatom. Az idő ugyancsak fölbarázdálta képedet...

PREDSZLÁVA. A bú, Sámson, a bú; nem az idő.

SÁMSON. S talán a szerelmi bú?

PREDSZLÁVA. Az is.

SÁMSON. Mondom!

PREDSZLÁVA. Nem hiszed?

SÁMSON. Elhiszem biz én, miért ne? Csakhogy mód nélkül sajnállak, ha úgy van; mert ha huszonnégy, huszonöt év előtt sem szerettelek, most mennykő nehéz lenne érzelmedet viszonznom.

PREDSZLÁVA. Tehát nem szeretted?

SÁMSON. Bizony isten nem.

PREDSZLÁVA. És nem szeretsz?

SÁMSON. Ördög bújjék belém, ha szeretlek.

PREDSZLÁVA. Oly gyalázatosan csaltál volna meg?

SÁMSON. Gyalázatosan-e vagy nem? De megcsaltalak.

PREDSZLÁVA. Ez borzasztó! Hanem megbocsátok.

SÁMSON. Köszönöm szépen.

PREDSZLÁVA. Csak egyet kérdek tőled.

SÁMSON. Halljuk.

PREDSZLÁVA. Ha már engem nem szeretsz, nem szeretted soha: szólj, van-e legalább atyai érzés szívedben?

SÁMSON. Van. Mégpedig mennyi! Ha atyai érzésem kendermaggá válnék: valami fiók csíz jóllaknék vele.

PREDSZLÁVA. Mindegy, akármennyi, csakhog van. Így érdekelni fog fiad, vagyis fiam sorsa.

SÁMSON. Nem tudom. S ha érdekelne?

PREDSZLÁVA. De mindenekelőtt: tudja származását Saul?

SÁMSON. Mi végre?

PREDSZLÁVA. Tudja vagy nem?

SÁMSON. Nem. Ő örökben tartott gyermekem. Föltettem, hogy csak akkor mondom meg neki származását, ha látom, hogy apjának méltó fia; ő azonban nem lett az, mert nálamnál sokkal becsületesebb ember, s így nem sok gyönyörűségem telt benne. Ennélfogva hallgattam.

PREDSZLÁVA. Így minden jól van.

SÁMSON. De beszélj legalább világosan, ha azt akarod, hogy megértselek.

PREDSZLÁVA. Világosan fogok beszélni. Béla királynak buknia kell.

SÁMSON. Miért?

PREDSZLÁVA. Hogy Borics foglalja helyét.

SÁMSON. Hm, mi közöm Boricshoz?

PREDSZLÁVA. Hát nem mondtad, hogy van benned atyai érzés?

SÁMSON. De azt is mondtam, hogy mennyi. S ha mégúgy szeretném is fiamat: életemet jobban szeretem, semhogy ezt azért kockáztassam.

PREDSZLÁVA. Aki nagyot akar nyerni, nagyot kell kockáztatnia.

SÁMSON. És mit nyernék én?

PREDSZLÁVA. Mit? Ha Béla bukik, Boricsé a királyi cím: mienk, a tied a hatalom, s a hatalom, ez minden a földön.

SÁMSON. S Boriccsal oly könnyen lehet majd banni?

PREDSZLÁVA. Ő lelketlen, gyáva, báb. Eddigi betörései is Magyarországra csak ösztönzésemre, unszolásomra történtek.

SÁMSON. Égiháború! Akkor ő nem fiam, ha gyáva.

PREDSZLÁVA. Ő fiad.

SÁMSON. És tudja, hogy fiam?

PREDSZLÁVA. Nem. Majd csak a szükség idejében fogná megtudni.

SÁMSON. Hm, hm.

PREDSZLÁVA. Nos, mit határozasz?

SÁMSON. Még nem tudom.

PREDSZLÁVA. Tehát te is gyáva vagy?

SÁMSON. Mit? Gyáva? Megmutatom, hogy nem vagyok.

PREDSZLÁVA. Miként?

SÁMSON. Akként, hogy Bélát leütöm a trónról.

PREDSZLÁVA. Te dicső férfiú vagy. Ilyennek reméltelek.

SÁMSON *(Félre, föl s alá jár)*. Reszkess, szép királyné! Hatalmamba kerülsz. Reményem nagy, hogy hatalmamba kerítelek, mert erényes vagy. Igen, ez is ad reményt a győzelemre. Az erény ritkán győz a földön. Itt a gazság az úr. Ha így nem volna, tán magam is becsületes ember volnék. De így van, s mártírkoronára semmi kedvem. Hah, lódobogás és kardzörej. Ezek ők. Éppen jókor. Predszláva, távozzál a mellékterembe. Barátim jönnek. Azok, kik célunkhoz fognak segíteni. Vadászatra készülünk. Mielőtt elindulnánk, leíratom őket. A magyar mindig kész leinni magát. Aztán vadászat közben bevezetem őket a dombodi erdő barlangjába...

PREDSZLÁVA. Hova?

SÁMSON. Itt egy szomszéd erdő barlangjába. Ott kifőzzük a pártütést, mi könnyű munka lesz, mert a boros fej rossz bástya, hamar el lehet foglalni.

PREDSZLÁVA. Igazad van. Azért minden jót remélek.

SÁMSON. Remélhetsz.

PREDSZLÁVA. Akkor, Sámson, akkor...

SÁMSON. Jó, jó. Az akkort csak hagyjuk akkorra. Eredj.

PREDSZLÁVA. A viszontlátásig isten veled! *(El, útközben)* Hahaha!

ÖTÖDIK JELENÉS

Sámson, Tivadar, Vas, Dengez, Göndör, urak

SÁMSON. Hozott isten, barátim!

URAK. Idvezlég, Sámson.

DENZEZ. Hát hány hét a világ, bátya? Mikor házasodunk már meg?

SÁMSON. Ne bosszants, kölyök. Tudod, hogy utálok az asszonyi állatokat.

DENZEZ. Tán azért, mert ők utálnak téged?

SÁMSON. Nem mondhatnám.

DENZEZ. Csak onnan gondolom, hogy úgy elvonultál egy idő óta az udvartól, vagyis az udvari hölgyektől, pedig nemrég is...

SÁMSON. Eh, hagyjuk ezt. Beszéljünk okosabbról. Göndör bátya, te legöregebb vagy közöttünk. Te határozz: elfogadtassék-e indítványom, vagy se?

GÖNDÖR. Add elő, öcsém.

SÁMSON. Az idő hűvös, ennélfogva mielőtt vadászni indulnánk, meg kell bélelni ruháinkat. S mi a legjobb bélés? Úgy hiszem, a bor. Tehát...

GÖNDÖR. Öcsém, te bölcs Salamon ivadéka vagy.

SÁMSON. Hát ti mit szóltok?

TIVADAR. Én már csak a vénség iránti tiszteletből is Göndör bátyánkkal tartok.

DENGÉZ. Voltam-e én valaha más véleményen, mint te, Tivadar? De a java hátra van. Mit szól Vas bátya?

VAS. Hehe, öcsém, kössenek föl, tudod-e? Hát szoktam én a többségnek ellenszegülni? Mi?

DENGÉZ. Dehogy, dehogy. Kegyelmed megy a többség után, mint a birka a kolomp után.

VAS. Kössenek föl, tudod-e?

SÁMSON. Amint látom, indítványom elfogadtatik.

TIVADAR. Ki ne fogadna el ily fölséges indítványt? Hah, az nem volna Árpád vére, ki el nem fogadná.

SÁMSON. És én azt jóslom: mindenki annyi vadat lő, ahány poharat ürít.

TIVADAR. Úgy én lövök legtöbbet.

VAS. Öcsém, hogy mered azt mondani? Nem látod, hogy én is itt vagyok?

DENGÉZ. Vas bátyának igaza van. Övé az elsőség. Ő lő majd legtöbbet, ha egyebet nem: bakot; mert ő az ivásban legnagyobb bajnok országszerte.

VAS. Világszerte!

GÖNDÖR. Egyébiránt nincs mit dicsekedni vele, atyafi.

DENGÉZ. Miért ne dicsekednék? Azok, kiknek egyéb kitűnő tulajdonuk nincs, rendesen dicsekedni szoktak vele, hogy ők nagy ivók. Különben, Vas bátya, tudok ám én kegyelmednél még hatalmasabb ivót is.

VAS. Szeretném ismerni.

DENGÉZ. Jól ismeri kegyelmed.

VAS. Hát ki az?

DENGÉZ. Ki? Az éj.

VAS. Kicsoda?

DENGÉZ. Az éj. Lám, az égibolt egy roppant billikom, melyet a lemenő nap csordultig tölt piros sugarakkal, bor gyanánt, s az éj ezt az óriás billikomot egyhuzomba kiíssza; csak a fenekén maradnak apró cseppecskék, miket mi aztán csillagoknak nevezünk.

MIND *(Nevetve el)*

HATODIK JELENÉS

Predszláva, Milutin

PREDSZLÁVA *(Jön az oldalteremből s a középajtóhoz megy).* Milutin!

MILUTIN *(Bejön).* Parancsolj, asszonyom.

PREDSZLÁVA. Menj oda, hol ama lovagot hagytuk, ki ide igazított bennünket, s add át neki e levelet. Sietve. *(Visszamegy, ahonnan jött)*

MILUTIN *(Ki)*

VÁLTOZÁS

Terem a királynál

HETEDIK JELENÉS

Béla, Ilona, Géza

BÉLA *(Hátul nagy karszékekben alszik)*

ILONA *(Mellette ül, könyökével azon szék karjára támaszkodva, melyben Béla szendereg)*

GÉZA *(ötéves, jön befelé, nagy buzogányt húzva maga után a földön)*

ILONA. Csitt. Ne zörögj, gyermekem, atyád alszik. Aludjál, boldogtalan jó férjem, aludjál, és álmodj szemeket magadnak, melyekkel áttekinthesd országodat, melyekkel színről színre lásd, ki országodban legjobban szeret, Ilonádat.

GÉZA *(Ki a buzogányt elhagyva, legyek után kapkodott).* Anyám!

ILONA. Mi kell, gyermekem?

GÉZA. Adj tűt nekem.

ILONA. Minek?

GÉZA. Legyet fogtam, kiszúrom a szemit.

ILONA. Ej, fiam, hogy lehetsz oly kegyetlen. Ereszd el!

GÉZA. Nem biz én, minek ereszteném.

ILONA. Mert nem vétett neked.

GÉZA. Hát apám kinek vétett? Mégis kiszúrták a szemeit.

ILONA. Igaz. De te jobb légy atyád hóhérainál.

GÉZA. S élnek még atyám hóhérai?

ILONA. Kétségkívül.

GÉZA. No az isten éltesse őket sokáig. Addig, míg én felnövök.

ILONA. Akkor?

GÉZA. Akkor aztán isten legyen irgalmas irántok, mert én nem leszek.

ILONA. Jer ölembe, fiam, jer. Méltó gyermeke vagy anyádnak. De nem lesz rá szükség, hogy megbosszulj atyádat.

GÉZA. Miért, anyám?

ILONA. Megbosszulom én őt, fiam.

BÉLA *(Ki az imént fölébredt)*. Ki beszél bosszúállásról? Ti, kedveseim?

GÉZA. Mi, apám. Én és anyám.

BÉLA. Verjétek ki e sötét gondolatot fejetekből, szeretteim.

ILONA. Oh, férjem, te oly jó, oly szent vagy. De jóságod csak olaj bosszúvágyam tüzére. Ha rossz ember volnál, megnyugonnám a törtéteken, gondolván, hogy isten akarátja, isten büntetése volt. Hanem azt látni, hogy a legjobb, legnemesebb lény van ily embertelen... azaz nagyon is emberi módra megbélyegezve, megnyomorítva: ez föllázít!

BÉLA. Megbélyegezve igen, de megnyomorítva nem. Elvették két testi szememet, s nyertem helyökbe millió lelki szemet; mint, ha a nap lemegy, jó számtalan csillag. Elzárult előttem a föld, s megnyílt a menny. Látom egész pompájával, egész végtelenségében, látom minden angyalát, angyalainak legjobbját, téged, hitvesem! Oh, ti nem is gondoljátok, mily boldog a vak. Mi a vakság? Mennyei fátyol, mely eltakarja az ember elől a világot, melyet siralom völgyének neveznek. A jóknak jobb nem látniok, mint látni a nyomort, mely oly közönséges a földön, s melyet a legdúsabb uralkodók sem irthatnának ki. Egykettőn vagy százakon segíthetnek, és ha százezreken segítenek is: milliók maradnak még hátra. Mit ér egy csepp méz egy nagy pohár ürömben?

ILONA. Igen, rád nézve jótétemény világtalanságod, de minél nemesebben érzesz és gondolkozol, annál nagyobb veszteség azon számosokra nézve, kiken segíthetnél, segítettél volna.

BÉLA. Segítettem volna? Ki tudja? Az ember sokszor csak azért jó, mert nincs alkalma rossznak lennie. S vajon nem vagyok-e én is ezen emberek egyike? Ki kezeskedik róla: nem lett volna-e belőlem ép szemekkel kicsapongó, kegyetlen, zsarnok fejedelem? Eszerint te és alattvalóim bosszú helyett talán köszönettel tartoztok hóhéraimnak, mert így, ha nem sokat használok, legalább semmit sem ártok.

ILONA. Ne tovább, férjem, ne tovább! Ha így folytatnád, még arra bírnál, hogy ama gazokat megjutalmazzam, ahelyett, hogy megbüntessem. Pedig lakolniok kell. De hagyjuk most ezt.

BÉLA. Igazad van. Hagyjuk e komoly dolgokat. Minek szomorítani napjainkat, perceinket, melyek oly drágák. Vigan, kedvesem, vidáman. Lásd, annyiszor nevezsz engem boldogtalannak, s mégis mindig én vagyok, ki földérítelek. Alkonyodik-e már?

GÉZA *(Az ablaknál)*. Már olyan közel van a nap a földhöz, hogy én is elérném.

BÉLA. Úgy menjünk a kertbe. Oh, én úgy szeretem a virágokat!

GÉZA. Hiszen nem látod, apám!

BÉLA. Tán éppen azért érzem kétszeresen illatjokat. Így vagyok veletek, szeretteim, kiket nem látok, de annál jobban érzem lelketek melegét, mint a virágok illatát. Jössz, hitvesem?

ILONA. Megyek, férjem, tüstént. Csak eredjetek. Vezesd atyádat, Géza.

GÉZA. Addsa kezedet, atyám. *(Megfogja kezét s kivezeti)*

ILONA *(Némán néz utánok)*

NYOLCADIK JELENÉS

Ilona

ILONA (*Szünet után*). Borzasztó. Nem látja azokat, kik őt annyira szeretik: gyermekét, nejét. Soha nem látott, soha nem fog látni. Nem látja, ha mosolygok, nem látja, ha könnyezek. Pedig mosolyom és könnyem csak az övé. És szeret-e vajon? Szerethetni-e valakit, kit soha nem láttunk? Igen, szeret, talán úgy, mint a koldus a botot, melyre támaszkodik. Oh, ha látna, mi másképp szeretne. Mindegy, akárhogy szeret, én szeretem őt igazán, lelkemből, mint nő szeretheti férjét. Hah, és voltak alávaló lelkek, kik el akarták velem feledtetni női kötelességemet, a gyalázatosak.

KILENCEDIK JELENÉS

Ilona, Saul

SAUL (*Hirtelen be*). Én egyike voltam azon gyalázatosaknak, királyné.

ILONA. Hah, Saul!

SAUL. Igen, királyné, Saul, ki téged szeret, s ki ezért örökre száműzeték.

ILONA. S kinek mi mondatott fejére?

SAUL. Hogy fejét vesztí, mihelyt be meri azt hozni még egyszer Magyarországra.

ILONA. S te merted ezt?

SAUL. Amint látod, kegyelmes asszonyom.

ILONA. Ne mondj kegyelmes asszonyodnak, mert irántad nem leszek kegyelmes.

SAUL. Ezt nem jól teszed. Ha azok számára sincs kegyelmed, kik szeretnek.

ILONA. Hah!

SAUL. Kik híveid, hű alattvalóid, akarám mondani...

ILONA. Még leckéztetsz is? Jó, de siess, mert nincs többé időd hosszan beszélni.

SAUL. Lám, hogy kegyelmes vagy irántam, királyné.

ILONA. Én?

SAUL. Igen. Mielőtt kimondtam volna kérelmemet, már teljesítetted. Ez több kegyelem, mint reméltem.

ILONA. Kérelmed?

SAUL. Hogy minél előbb végeztess ki, s íme, meg fog történni. Ez fölbátorít, hogy még eggyel terheljelek.

ILONA. Szólj gyorsan.

SAUL. Mielőtt szólnék, ígérd meg, kérlek, teljesítését. Haldokló kér, királyném, te nem fogod megtagadni a haldoklótól.

ILONA. Nem tagadom meg.

SAUL. Akármilyen lesz? Bármily különös?

ILONA. Mindegy.

SAUL. Azon helyen történjék kivégeztetésem, melyet én fogok választani. Legyen az a szomorú vigasztalásom, hogy, ha már meghalok, legalább ott halok meg, ahol magamnak tetszik.

ILONA. Jó.

SAUL. Egy dandár katonaság legyen gyászkíséretem. Ha életem egyszerű volt, legalább halálom menjen végbe némi pompával.

ILONA. Eddig van?

SAUL. Még van valami hátra.

ILONA. S az?

SAUL. Légy te is jelen a kivégeztetésnél, királyné...

ILONA. Én is jelen legyek?

SAUL. Kérlek, kényszerítlek.

ILONA *(Félre)*. Különös ember, mi jutott eszébe? *(Fenn)* Mi célból akarod, hogy én is ott legyek?

SAUL. Semmi célból. Csak szeszély. Haldokló szeszélye. De teljesíteni fogod, asszonyom, mert ígéretedet bírom.

ILONA. Hogy fölmentsem magam adott szavam alól, tehát... jó, megkegyelmezek neked.

SAUL *(Meghökkenve félre)*. A manóba is, ez váratlan. Ez nem volt szándékom. Más nótát kell fűnom. *(Fenn)* Mit hallok, királyné? Megkegyelmezszen életemnek? Köszönöm. De hisz saját életednek kegyelmeztél, mert az enyém egészen a tied, a tied, asszonyom. Tied vérem, lelkem, mindenem, mert én szeretlek, imádlak, úgy, mint valaha, sőt jobban, mint valaha. Keblem oly telve van, oly tele szerelemmel, hogy lábaim nem bírnak, hogy térdeim leroskadnak! *(Letérdel)*

ILONA. Hah vakmerő!... Kétszer bűnös! Menj, és add át magadat a katonáknak. Mindjárt követni foglak... a vérpadhoz! *(Gyorsan el, oldalt)*

SAUL *(El középen)*

VÁLTOZÁS

Barlang

TIZEDIK JELENÉS

*Sámson, Tivadar, Vas, Dengez, Göndör, urak.
Jőnek egyenként hátulról, hol a barlangba szűk bejárás van*

TIVADAR. Itt volnánk; de minek? Azt nem tudom.

SÁMSON. Mindjárt megtudjátok.

DENGÉZ. Itt tán csak nem vadászunk?

SÁMSON. Nem; itt halászunk.

GÖNDÖR. Mit, öcsém?

SÁMSON. Aranyhalakat, bátya.

VAS. Találós meséket mondasz, Sámson, pedig arra megvallom, hogy mennykő rossz fejem van, hehehe.

SÁMSON. Hát, uraim...

URAK. Halljuk!

SÁMSON. Azaz dehogy „uraim”, dehogy. Hiszen ti nem is vagytok urak.

TIVADAR. Nem vagyunk urak? Az öregapám is az volt.

SÁMSON. Öregapád még az volt ám, de te nem vagy.

GÖNDÖR. Amilyen-olyan csak volnék biz én.

SÁMSON. Amilyen-olyan! S ezzel beéred?

GÖNDÖR. Be, mert be kell érnem. Hát tehetek én róla?

SÁMSON. Tehetsz. Tehettek mindnyájan. Göndör bátya, te könnyen fütyölsz, megetted kenyered javát, maholnap az utolsó falatba harapsz. De mi lesz fiaidból? Vannak vagy hatan. Pedig amennyi földet hagysz számokra, ha lepénnyé gyúrnák, jól sem laknak vele. Bihar megye szép darab föld; kell-e?

GÖNDÖR. Kellene...

SÁMSON. A tiéd. Dengez, neked ugyan van mit aprítanod a tejbe, hanem nyerges lovadnak is van annyi címe, mint magadnak.

DENGÉZ. Hm, többször folyamodtam már a királyhoz, de...

SÁMSON. Akarsz-e óvári gróf lenni?

DENGÉZ. Akarnék...

SÁMSON. Az vagy. Tivadar, ha birtokodon keresztül szarvast üzessz, mennyi idő alatt éred a határt?

TIVADAR. Bizony nemigen izzad meg bele paripám.

SÁMSON. Zemplén hosszú megye, két ló is kidőlhet alattad, míg végit éred. Elfogadod?

TIVADAR. Elfogadnám...

SÁMSON. A tiéd. Vas bátya, képed vörös, mint a vörös bor. Tán csak azért szereted úgy e nemes italt, mert színben druszája arcodnak?

VAS. Meglehet.

SÁMSON. Tolnában hosszú hegysor van, mely dicsőséges bort terem, tüzeset, mint a déli nap, s vöröset, mint a lemenő nap. Vas bátya, van-e rá kedved?

VAS. Volna...

SÁMSON. Ura vagy Tolnának. És így kapjátok ki valamennyien részeteket, ha...

MIND. Ha?

SÁMSON. Ha gyáva legények nem vagytok.

DENGÉZ. Gyávák? Ördög és pap!... Mi tegyünk?

MIND. Igen, igen, mit tegyünk?

SÁMSON. Semmit, csak kiáltsátok utánam: éljen Borics király! le II. Bélával!

MIND. Éljen Borics király, le II. Bélával!

TIZENEGYEDIK JELENÉS

Előbbiek. Saul, Ilona hirtelen be. Kívül fegyveresek látszanak

SAUL. Le Boriccsal! Éljen II. Béla! - És most, királyné, parancsolj hóhérodnak... itt fejem.
(*Letérdel*)

HARMADIK FELVONÁS

Terem a királynál

ELSŐ JELENÉS

Béla, Ilona, Saul, Sülülü, urak és hölgyek számosan ülnek fényes lakománál

BÉLA. Te, bolond! Hallod, bolond!

SÜLÜLÜ. Többen vagyunk, komám, értelmesebben beszélj. A bolond szó Herkules csizmája, melyet akármelyikünk fölhúzhat. Vagy nem is hozzánk beszélsz? Csak magadnak szólítottad meg, ugye?

BÉLA. Hah, vakmerő!

SÜLÜLÜ. És te merő vak!

BÉLA. Fékezd magad, fickó, mert ha én vettetek féket a nyakadba, meg találod bánni, hogy magad magadat nem fékezted.

SÜLÜLÜ. Nem félek én tőled, komám.

BÉLA. És hogy mersz te tőlem nem félni?

SÜLÜLÜ. Mert tudom, hogy kőszobor vagy, mely íjat feszítő embert ábrázol, ki csak céloz, csak céloz, de soha ki nem lövi nyilát. Nem szeretném, komám, ha hiteleződ volnék.

BÉLA. Miért, te?

SÜLÜLÜ. Mert sosem kapnám meg pénzemet tőled. Egyre ígérsz, mégsem adsz. No de a bot nem pénz. Hiszen, ha adósom volnál, jobban ura lennél szavadnak, mint ha büntetést ígérsz, mert dicséretedre legyen mondva, jó gyerek vagy, komám.

BÉLA. Ki fogadott meg dicsérőmnek? Nem hallgatsz? Csak az van még hátra, hogy a bohóc is dicsérje királyát, mintha nem volnának úgyis elég dicsérői, hízelkedői.

SÜLÜLÜ. Ej, a dicséret nem mindig hízelkedés. Aztán ha bohóc dicséri királyát, meg lehet győződve, hogy a dicséretet megérdemli. A többi nem beszél igaz lelke szerint. Hanem hát mit akartál az imént mondani, komám? Fülelem szintúgy nő a kíváncsiság miatt. Különbözik nem csoda, hogy kíváncsi vagyok, asszonyokkal ülök egy asztalnál. Rám ragadt.

ILONA. Asszonyaim, nem köszönitek meg e bókot?

SÜLÜLÜ. Oh, ne fáradjatok. Többel is szolgállok, ha kell. Vagy tán nincs igazam? Az asszony a megtestesült kíváncsiság. Ez régi dolog, őrizkedjétek, hogy meg ne bántsatok, mert rettentő bosszút állok rajtatok; nem úgy, hogy szerelmet esküszöm nektek, s aztán cserbenhagylak, oh, nem; sokkal borzasztóbban. Odamegyek ahhoz, ki megbántott, s sokat jelentő képpel azt mondom neki, hogy „galambom, Juci, Vica, Luci, vagy hogy hínak,

tudod, mi újság?” Ő reszkető hangon fogja kérdeni tőlem, hogy: „micsoda? szólj, beszélj, kérlek, kényszerítlek, szívem Sülülűje!” Én erre elkezdem, hogy „halld tehát...” - ekkor félbeszakasztom és fölkiáltok: „jaj, most jut eszembe, hogy itt meg itt kell lennem!”, s ezzel otthagynom, s ő meg lesz bosszulva, mint asszony csak lehet. No, komám, most add elő, mi kell?

BÉLA. Már elfeledtem, amit mondani akartam.

SÜLÜLÜ. Hazudni akartál, atyafi.

ILONA. Az elfeledésről jut eszembe, hogy mi is elfeledtünk valamit. (*Saulra mutat*) Ezen estét e nemes lovag tiszteletére ünnepeljük, ki veszélyes összeesküvésnek lett fölfedezője, és még senki nem emelt egészségére poharat. Tegyük, mit elmulasztánk. Éljen Saul lovag!

MIND (*Poharat emelnek*). Éljen!

SÜLÜLÜ. Éljen sokáig, és adja isten, hogy több ily érdemet szerezzen a trón körül, adja isten, hogy számos összeesküvéseket fedezzen föl!

BÉLA. Félrebeszélsz, fickó.

SÜLÜLÜ. Hó, azt akartam mondani: adja isten, hogy ezután ne legyen alkalma hasznos szolgálatot tenni a trónnak. No tudnivaló, hogy ilyen hasznos szolgálatot értek, mint ez volt.

SAUL. Királyné, irántami kegyességed sokkal nagyobb, semhogy azt szóval méltóképpen megköszönhetném. Tetteim... egész jövőendő életem beszélje a köszönetet, melynek befejezésére nyelvem nem elég. És jól teszitek, ha éltettek engemet, ha hosszú életet kívántok nekem. Arra nagy szükségem van... hogy múltamnak vétkeit leróhassam.

ILONA. Már leróttad, nemes lovag.

SAUL. Talán leróttam azt, melyet ellenedben követtem el. De van még egy. Oh, hogy eszembe jut! Vagyis hogy soha el nem felejttem. Nem felejttem el. Talán még a sírban is erről fogok álmodni. És síri álmam akkor iszonyú lesz, és síromban akkor nem lesz nyugalom, és síromon akkor nem teremnek virágok, mert ez álom elrágja gyökereiket és elhervadnak. Van egy bűn. Ha létezik a pokol, úgy azt az isten ezen bűn számára rendelé, mert más nem érdemel pokolt. Ha vannak ördögök, és van fejedelmök: úgy ez a bűn az ördögök fejedelmének koronája. Ez a hazaárulás! Jaj annak, aki ezt elköveti, még annak is jaj, aki erre csak gondol is, hogy elkövesse. Óvakodjatok a bosszú indulatától; ez a kém, melyet a sátán küld ki, hogy számára lelket vesztegessen meg. A bosszúvágy csalt engem azon küszöbög, melyet ha átlépek, a hazaárulás kárhozatos földén álltam volna, hol a megbánás könnyei hiába omolnak az öröklét végéig, hova nem nyújtja kegyelemosztó kezét a jóisten. A véletlenség, ez a hívatlan, de gyakran oly kedves vendég, ez mentett meg engemet. Oh, királyom, nemes jó királyom, én el akartalak téged árulni, én akartam egyik kéz lenni, mely téged a trónról lerántott volna, hol senki nem ült méltóbban, mint te.

BÉLA. Oly őszinte szívből bocsátok meg, amily őszintén vallod meg hibádat, annyival inkább, mert nem volt tett, csak szándék, mi közt nagy a különbség, mint a test s az árnyék közt.

SAUL. Vajha isten is megbocsátana, miként te. De, esküszöm, hogy erényes tettekkel hozom helyre vétkes gondolatimat. Ha én voltam, ki trónodat eldönteni akarta, én leszek végleheletemig egyik támasztó oszlopa. Bízzál bennem, királyom. Árva vagyok; de ha volna szerető édesatyám, ki ellened törne, azt sem kímélném.

BÉLA: Hiszek szavaidnak, nemes lovag. Megvallom, nagyobb bizalmam van a megtérő bűnösben, mint abban, ki soha el nem tévedett.

SÜLÜLÜ. Komám, úgy magadban nemigen bízhatol.

BÉLA. Ismét hízelkedel?

SÜLÜLÜ. Töröm a zúzáját! Most veszem észre. Hanem, igazán, csak azért mondtam, mert hamarjában nem jutott egyéb eszembe, pedig mindenáron félbe akartam szakasztani istenes beszélgetéseket, melyet, őszintén szólva, már nagyon meguntam, Hiszen nem vagyok én olyan bolond, hogy azért legyek bolondod, hogy prédikációkat hallgassak. Ha tudtam volna, hogy itt erre a siralmas sorsra jutok: mentem volna pokolig, s barát lettem volna. Ihol van ni, farkast emlegettünk, s kertek alatt kullog.

MÁSODIK JELENÉS

Előbbie. Borics zárandokruhában

BORICS. Isten áldása rátok, király, királyné és alattvalók.

ILONA. Idvezlég, szent atya, mi hoz körünkbe ily későn?

BORICS. Fáradt lábaim és az éhség.

SÜLÜLÜ *(félre)*. És az ördög. Nem szeretem az ilyen ruhát.

ILONA. Ha elfáradtál, ülj le; ha ehethnél, egyél. Vacsoránk végét járja ugyan már, de tán maradt még annyi, hogy te jóllakhatol.

BORICS. Isten fizessen meg szívességedért.

SÜLÜLÜ. Hm, a mi asztalunkon vacsora végén is több van, mint más, becsületes ember asztalán vacsora elején.

BORICS *(Leül Sülülü mellé)*

SÜLÜLÜ. Jó zárandok; én mód nélkül tisztelem, becsülöm ugyan kendet, de az sehogy sincs inyemre, hogy éppen ide mellém ült.

BORICS. Miért, szerelmes fiam?

SÜLÜLÜ. Csak azért, mert könnyen szomjan maradok. A zárandokok kétségbeesett ivásokat szoktak végbeinni.

BORICS. Ne féltsd a torkodat, jó fiú. Én nem élek borral.

SÜLÜLÜ. Ne...em? Tyű, király komám!

BÉLA. Mi kell, fickó?

SÜLÜLÜ. Nincs a zsebedben egy darab korom?

BÉLA. Minek?

SÜLÜLÜ. Egy hallatlan dolgot akarok följegyezni a kéménybe. Ez a jó zárandok nem iszik bort. Idvezlég oldalam mellett, te tisztos kivétel milliók közül!

BORICS *(dühösen fölugrik)*. Még tovább is gúnyolódol, haszontalan gízengúz? Hallgass, vagy borod helyett, melyet úgy féltesz, kardomat küldöm béledbe... *(Észreveszi magát)* Oh, megbocsássatok, hölgyek és urak, hogy türelmemet vesztém, de, lássátok, kissé indulatos vagyok, és semmi sem fáj úgy a szívemnek, mint a méltatlan sértegetés, miért különben lelkemből megbocsátok neked, édes fiam.

SÜLÜLÜ. Köszönöm nagylelkűségedet, jó zarándok, mely talán az örök kárhozattól menti meg szegény, bűnös lelkemet. Hanem kardot emlegettél, tán csak nincsen csuklyád alatt valami gyíkleső, mellyel, ha még egyszer tűzbe találnál jöni, úgy hirtelenében ama magas palotába küldhetnél, hol Szent Péter vagy ki az ördög a kapus, s hova, adja isten, hogy én minél később jussak? *(Félre)* Te pedig soha.

BORICS. Kard, édes fiam, oh, minek volna nálam kard? Csak onnan jutott eszembe, mert nemrég tettem le.

SÜLÜLÜ. Nemrég tetted le a kardot, ugyan ugye? S mit csináltál, tán fűvet kaszáltál vele kolostortok szamarának, melyen templomokra koldulni jártok. *(Félre)* S melynek, szükség esetében, akármelyiktek méltó helyettese lehetne.

BORICS. Ej, ej, szerelmes fiam, csak nagy kedved van gúnyolódni. Oh, de hiszen mesterséged. Bohóc vagy.

SÜLÜLÜ. Igen, mesterségem. Minden embernek megvan a maga mestersége. A mienk meglehetősen különbözik egymástól. Hanem kettőben mégis egyezünk: a csörgősapka alatt egyszerű a lélek, mint a csuklya, s a csuklya alatt sokszínű a lélek, mint a csörgősapka. Úgy, igaz, hát mondd el csak, mire kellett igazán az a kard?

BORICS. Harcoltam, fiam.

SÜLÜLÜ. Tán az ördögökkel?

BORICS. Igen, az ördögökkel. Mert az ördögök a kereszténység ellenségei, a pogányok.

SÜLÜLÜ. Tehát Palesztinából jössz? Ah, úgy tisztelet, becsület neked, nagy férfiú; engedj meg, hogy egy szóval is bántani mertelek. Oh, engedj meg nekem. De nem hoztál egy darab dögvészt a zsebedben? Nem szeretném, ha valahogy a poharamba találnád pottyantani. Béla komám is aligha szeretné, mert tudja, hogy ilyen magamféle embert nem minden bokorból ugrathat ki. Hm, bolond okos van akárhány, de okos bolond nem terem olyan bőven.

SAUL. Hanem hát, zarándok, beszéljen arról a Szentföldről. Engem nagyon érdekelne.

ILONA. Ne úgy, uraim. Közelebb vagyunk a hajnalhoz, mint az éjfélnél, talán mehetnénk már nyugalomra. Holnap is nap lesz. Akkor örömet elhallgatjuk értekezését Palesztináról.

SAUL. Legyen kíváncsiad szerint, királyné; bár megvallom, nagyon ohajtom napkeleti kalandjait hallani; hadd látnám, mint írja le azon földet, melyen soha nem járt.

BORICS *(Meghökkenve pillant Saulra)*

ILONA. Milyen soha nem járt?

SAUL. Soha; mert ő oly kevéssé zarándok, mint én.

ILONA. Nem zarándok?

SAUL. Nem.

ILONA. És mi?

SAUL *(Fölkel, utána mindnyájan)*. Megmondom, hogy ki? Azután ítéltetek meg, hogy mi?

ILONA. És ki ő?

SAUL. Nem más, mint Galícia fejedelme, Borics.

MIND. Borics?

SÜLÜLÜ. Mondtam. Csuklya alatt nem lehet más, mint kétszínűség.

SAUL. Borics, kivel száműzetésem idejében volt szerencsém megismerkedni, s ki kémjének fogadott meg engemet. Tagadd, ha mered.

BORICS *(Ki eddig tétozva állott, nem tudva, hogy mit tegyen, hirtelen fölhalálja magát, s nyugodtan szól)*. Tagadjam? Miért tagadnám? Igen, én az vagyok, Galícia fejedelme, Borics. *(Leveti csuklyáját)*

FÉRFIAK. Hah, csakugyan. Le vele, le az árulóval! *(Kardot rántanak)*

BORICS. Haszontalan söpredék nép, ölj meg, ha mersz, itt van keblem, itt szívem.

BÉLA. Uraim, csendesedjete. Kardcsörgést hallottam. Aki kihúzta, dugja be ismét fegyverét.

BORICS. Béla, Ilona, szeretett rokonim, legyetek idvez! *(Kezet fog velök)*

SAUL. Hah, mi lesz ebből? Szeretett rokoni! A báránbörbe öltözött farkas.

SÜLÜLÜ. Dehogy! Az oroslánbörbe öltözött számár, vagy akarom mondani: a számárbörbe öltözött oroslán.

BORICS. Békét hozok, rokonim, békés fogadtatást várok tőletek.

BÉLA. Akármilyen hozott, béke legyen részed, annál inkább, ha mint rokon s nem mint ellenség jövel.

SAUL. Ne higgyetek neki, királyom és királyném.

BORICS. Igen, úgy jövök, mint rokon, mégpedig mint szerető rokon.

BÉLA. Megvallom, öcsém, ezt nemigen vártam tőled; de minél váratlanabb, annál nagyobb örömmel hallom.

BORICS. Meguntam már a békétlenkedést, talán bele is fáradtam, mindegy, csak hogy végét akarom szakasztani örökre. Beérem ezentúl azzal, mit a sorstól kaptam, s nem vágyok többé az után is, amit kaphattam volna. Legyünk békés, barátságos szomszédok. Egymás védelmére, ne egymás ellen vonjuk mától fogva kardjainkat. És e levél alatt, melybe jövőd frigyünk íratott, mint pecsét álljon rokon szeretetünk.

SÜLÜLÜ. Úgy veszem észre, ma minden gazember megtér.

SAUL. Oh, ily csábító-édesen csak a pokol tud beszélni.

BORICS. Nos, rokonim, elfogadjátok-e ajánlatomat?

BÉLA. Nyújts a szomszédnak tiszta vizet, s kérdezd: elfogadja-e? Nyújts az éhezőnek lágy kenyeret, s kérdezd: elfogadja-e? Nyisd meg a rab madárnak kalitkájának ajtaját, s kérdezd: kiröpi-e? Mint a szomszédnak a víz, mint az éhezőnek a kenyér, mint a rab madárnak a szabadság: oly kedves előttem ajánlatod, öcsém. Gondolatimnak legkedvesbika, vágyaimnak legforróbika a békesség, ez a nap, mely hegyre, völgyre egyaránt lövelli melegítő és termesző sugárait. És ezt ne fogadnám el tőled? Lephetem-e meg ennél kedvesebb ajándékkal országomat? Áldjon meg isten minden szavadért, öcsém, áldja meg az órát, melyben ekképp magadba tértél! Most sajnálom, hogy nem látok. Nem mehetek hozzád, karjaidba borulni. Jőj te ide, és tedd ezt!

BORICS *(Megöleli)*. Kedves rokon!

SAUL. Nemes szívű, jó királyom, s te hiszsz e szép szavaknak? Nem tudod, hogy édes méreg is van, mely még borzasztóbb a keserűnél? De mit csodálkozom, hiszen te nem ismered az embereket, nem láttad csókoló ajkak fölött a káröröm villámait. Kérdezd meg hát, királyom, miért jött hozzád e jó rokon nemes ajánlatával álruhában?

BORICS. Hallgass, szolgál, te vonsz engem számadásra?

SAUL. Szolga vagy magad, a pokol szolgája.

BORICS. Hah, mért vagyok fejedelmi vér? Hogy kardommal felelhetnék e pimasznak!

SAUL. Hm, és egykor mégis méltónak tartottál karddal felelni szavaimra. Tudod: mikor a földről vetted föl azon nyelvedet, mellyel felelni akartál.

BÉLA. Csendesedjél, lovag. Egyrészt méltánylom magadviseletét, mert az irántami hűségedet tanúsítja, de ne homályosítsuk el e szép napot a gyanú fellegével.

SAUL. Nem gyanú, uram király, bizonyosság. Minden bizonyít. Ez álruha és a pártütők, kiknek egy része már keresztülment a hóhér kezén, más része keresztül fog menni, ha oly kedves előtted a béke, mint mondod.

BORICS. Micsoda pártütők?

SAUL. Cinkosaid.

BORICS. Rágalmazó gazember!

SAUL. Hiszem istenem, hogy e címeket, melyeket most rám dobálsz, egykor egy csomóban kerítem nyakad köré, hogy megfulladsz bele.

BORICS. Rokonim, e pártütés tudtomon kívül történt, esküszöm az istenre! *(Félre)* Esküszöm Belzebubra, hogy az egészről semmit sem tudok.

BÉLA. És ha tudtoddal történt volna is, legyen elfeledve, mert mostani nyilatkozatod előtt történt.

BORICS. Köszönöm határtalan kegyességedet, bátyám. A jövődő meg fogja mutatni, hogy nem vagyok rá méltatlan.

BÉLA. Remélem, hiszem. Addsa még egyszer jobbotat, öcsém, azután távozzunk nyugalomra. Én alig várom már, hogy elaludjam. Ha ily szép a való, hát még álmaim milyen szépek lesznek az éjjel!

BORICS. De ha szépen megkérnélek, bátyám, maradnál-e még néhány percre a kedvemért? Most békültünk meg, ne töltenénk egy kis időt együtt bizalmas beszélgetésben?

BÉLA. Ha úgy kívánod, örömet. Urak és hölgyek, jó éjszakát!

MIND *(Meghajtják magokat s el)*

SAUL *(Magában)*. Közel maradok. *(El)*

HARMADIK JELENÉS

Béla, Ilona, Borics

BORICS. Hadd szorítsam még egyszer jobbotokat, jó rokonim. Mint sajnálom, hogy ezt eddig is nem tettem. A harcok nyugtalanságai helyett mennyi boldog órát élhettem volna a szeretet karjaiban... mert szeretet nélkül nincs boldogság, és béke nélkül nincs szeretet. Béke és szeretet legyen ezentúl jelszónk!

BÉLA. Úgy van, béke és szeretet.

BORICS. Szép királyné... igen, szép vagy, mint az én nőm, mint az én Juditom... szépséged híre hatalmas szárnyú sas, mely még a magas Kárpátokat is átröpülte, s követte a Dnyepert a tengerig. Mint sajnálom férjedet, ki a kellemeknek e kincstárát bírja, és nem láthatja, amit bír. Nem kétlem, hogy úgy szeret, amint csak megérdemled; oh, de hátha még látna!

ILONA. Kérlek, ne szólj erről. Ez szívemben a fájdalom lantjának legsiralmasabb húrja, mely ha megpendül, kétségbeesve riad föl lelkem, mint a mennydörgésre az alvó galamb, és elmémben a bosszúvagy villámai gyulladnak meg; pedig ma hallottam, hogy őrizkedni kell a bosszúvagytól, s ezt nem feledhetem el, mindig fülemben cseng. Nem merek többé rágondolni, hogy bosszút álljak férjem elégtelenítőin.

BORICS. Hah, s e haramják nincsenek még megbüntetve?

BÉLA. Ne is legyenek. Én úgysem kapom meg többé, amit elvesztettem, bármily bosszúállás által sem.

BORICS. Nem. De a bűnnek bűnhődnie kell isten és emberek törvénye szerint. És bűnhődniök kell ezeknek példásan, rettentően. Hah, ha itt a büntetés elmaradna, nem annyi lenne-e, mint kést adni ama zsványok kezébe, hogy gyermeked, unokáid szemét is kiszúrák, mint kiszúrták a tiédet? Ezt elengedni nem lehet, itt a jószívűség vétek volna.

ILONA. Úgy van, ezt elengedni nem lehet. Meg foglak bosszulni, férjem, ha addig élek is. Igen, következék bármi, mindegy. Ezentúl ne legyen más gondolatom, mint e bosszú, míg csak végbe nem megy. És végbe kell mennie minél előbb. Mindjárt holnap teszem meg az első lépést rá. Már úgyis rég halasztom. De mint kezdjem? Ezen már sokat törtem fejemet. Hah, így legjobb lesz. Az ország adjon elégtételt megsértett királyának. Országgyűlést fogok hirdetni, s ott végezzenek.

BÉLA. Nőm, szeretett nőm!

ILONA. Kérlek, kényszerítlek, férjem, ne szólj! Újra lebeszélnél, mint már többször tetted. De azt többé nem szabad tenned. Hogy szent legyen elhatározásom, szent és megdönthetetlen, íme, megesküszöm...

BÉLA. Ilona, hitvesem!

ILONA. Esküszöm, hogy bosszút állok. Úgy üdvezüljek, úgy jussak azon hazába, melyben megnyílnak szemeid, szegény boldogtalan férjem, hogy láthasd szerető nődet.

BORICS. Dicső asszony, méltó vagy a fényes trónra, melyet bírsz.

ILONA. Utunk Túlatiszára van határozva, Aradra gyűjtöm országunk nagyait, hol a nagy tettek végbe kell mennie. Most, férjem, távozzunk, ha a jó rokon megengedi.

BORICS. Nem tartoztatlak tovább, kedveseim, magam is kezdem a nyugalom szükségét érezni. Jó éjt!

BÉLA. A viszontlátásig, édes öcsém. *(El Ilonával)*

NEGYEDIK JELENÉS

Borics

BORICS. Hiszen ez dicsőséges, hahaha, úgy megy, mint a karikacsapás. Amint csak kívántam, hahaha. Sokkal jobb, hogy rám ismertek. Amúgy gyilkos lettem volna. Igen, megöltem volna Bélát és Ilonát. Ez lett volna a legvakmerőbb, de legrövidebb és biztosabb

út. Lelkiösmeretemről rég gondoskodtam, hogy ne alkalmatlankodjék. Holnap halva találták volna a királynét és királyt. Ki tette? Egy baráttra lett volna a gyanú, ki itt volt, és eltűnt. De kinek jutott volna eszébe, hogy e csuklya alatt Borics remekelt? Ez nem sült el. Semmi. Meglesz amúgy. E gyűléstől várok végtelen sokat. Mindent. Béla pártja tete-mesen csökkenni fog, s amennyivel csökken e vak együgyűé, annyival növekszik az enyém. Kolostor neki, nem trón. De azok a pártütők, akikről szó volt? Semmit sem tudok rólok. Mindegy, ők az én embereim. Csak voltak, igaz, mert már a paradicsomban vigad egy részök. Ez is víz az én malmomra. Fennmaradt rokonaik bizonynal inkább énhozzám hajlanak, mint ahhoz, ki őket megtizedelte. Hát az a haszontalan földönfutó, kit megbéreltem drága pénzen, hogy híveket szerezzen számomra, hogy vetődött ide? Mennyi talány! De vissza feleségemhez. *(Indul)*

ÖTÖDIK JELENÉS

Borics, Saul

SAUL *(Két karddal jön; az ajtóban találkozik Boriccsal)*. Megállj!

BORICS. Ah, te vagy?

SAUL. Én.

BORICS. S mi kell?

SAUL. Életed!

BORICS. Dehogy!

SAUL. Igen.

BORICS. Tehát vívni?

SAUL. Életre-halálra!

BORICS. És mi okból?

SAUL. Még kérdezed?

BORICS. Szeretném tudni.

SAUL. Először: mert... mert... most nem érek rá okomat, vagyis okaimat előszámlálni. S anélkül is tudhatod. Válassz! *(Odanyújtja a kardokat)*

BORICS. És itt a királyi pár közelében? A kardzörej fölriasztaná őket.

SAUL. Igaz. Tehát menjünk ki a szabadba. Megyek, ha kívánod, a földsark legtávolabb jég-szigetére, csak hogy megvíhassak veled.

BORICS. De mondtam már, hogy fejedelmi vér vagyok, s te...

SAUL. Ah, tehát kifogások. Most látom: nem a királyi pár közelléte, nem fejedelemség, hanem a gyávaság. Most már nem bántalak; elmehetsz, gyáva fattyú.

BORICS. Hah, szemtelen vakmerő, halálos ítéletet mondtál magadra. Kardot!

SAUL. Majd meglássuk. Válassz.

BORICS *(Elkapja mind a két kardot)*. No lássuk tehát!... Hahaha! Mit csinálsz most, hős fiú? Lásd, te olyan ostoba fickó vagy, amilyennek engem gondoltál. Én megvíjak veled; miután tudom, hogy két országban legjobb kardom van, de a tied még az enyémnél is jobb? Hm, és könnyű neked megvíni. Mit kockáztatsz? Nyomorú életedet, minél egyebed sincs. Bezzeg nagy dicsőség lenne elvennem a koldus egyetlen száraz falat

kenyerét. S mit kockáztatnék én? Szerelmet és trónt, miknek mindegyike többet ér a túlvilági üdvesség reményénél. Ilyen bolond nem vagyok. Láthatod, hogy veled megvonom annyi volna, mint fogadásban milliókat tenni egy fillérre. De mit magyarázgatok én itt neked, mintha tartoznám ezzel? Hordd el tüstént magadat innen, vagy kikardlapozlak, mint valami kutyát.

SAUL. Hah, kárhozat! Galícia fejedelme, te oly gazember vagy, milyenek agyvelejéből még nem lakomáztak az akasztófákról táplálkozó hollók. Méltó volnál, hogy annyifelé aprítsanak, ahány akasztófa van országodban, hogy mindenikre jusson belőled egy darab.

BORICS. És te méltó volnál, hogy a kofák leköpjék nyelvedet, mely mesterségökben kontárkodik. Takarodjál!

SAUL. Feledd el az istent, vagy az ördögöt, akiben hiszesz, feledd el mindent, csak e napot ne! És ha elfelejtenéd, majd eszedbe juttatom. *(El)*

HATODIK JELENÉS

Borics

BORICS. Csak fenyegezz, azt nagyon szeretem. Attól, aki fenyeget, nincs mit tartani. Az ugató kutya ritkán harap. És mégis! Kezemben volt, hatalmamban, nem lett volna-e jobb megölni? E fickó kődarab lábam alatt. El kellett volna ásnom, nem tovább rúgnom. Később még megbotozhatom benne. Eh, félre aggalom! *(El)*

VÁLTOZÁS

Egyszerű szoba mennyezetes ágygal

HETEDIK JELENÉS

Judit

JUDIT *(Hátul gondolatokba merülve az ablakra könyököl)*. Az éj elmegy, s álmam mégsem jön. Virrasztva töltém az éjet. Néztam a csillagokat. Találgattam: melyik az enyém, s vártam, hogy az lehull. Fájdalom, amelyik lehullott, egyik sem volt az enyém, mert még élek. Oh, istenem, mit érne az ég, ha napja nem volna? Mit ér a virág, ha illatja nincs? Mit ér az élet szerelem nélkül? Amit eddig gondolni alig mertem, most már ki is merem mondani: férjemet nem szeretem többé. Én nem vagyok oka. Napról napra jobban félek tőle, mióta anyját meg akarta ölni. És nem merem mutatni előtte, hogy őt nem szeretem. Nem gyilkolna-e meg, ha ezt megtudná? És ha meggyilkolna? Hisz úgyis óhajtom a halált. A halált, igen, de nem az erőszakosat. Oh, ettől borzadok. És tudja isten, valami igen távoli, halk, de mégis hallható szellemhang azt súgja, hogy még boldognak kell lennem. Némulj el, csalárd hitegető; hol találnék én már boldogságot? Ha jelen van férjem, szerelmet kell hazudnom; ha nincs jelen, elzár. Miért teszi ezt? Megfoghatatlan. Talán félt? Ez meglehet, mert ő szeret. Gyakran görcsösen szorít karjaiba, mintha örvény fölött álló szikla volnék, melyet ha eleresztene, a feneketlen mélységbe hullna. Oh, mint irtózom öleléseitől. Inkább kígyó tekerednék derekamra. *(Megrázkodik; visszamegy az ablakhoz, kitekint)* A hajnal föltámadt; piros a menny keleten, mintha tenger égne. Amott közeledik valaki. Nem férjem. Kit látok? Mint jön ő ide? Nem, nem, az nem lehet; és mégis ő. Ha észrevenné. *(Int kendőjével)* Nem néz erre. Oh, csak egyszer pillantana ide. Hah, az út csavarodik. *(Int)* Meglátta. Erre jön. *(Int)* Itt van. Valóban te vagy, Milutin, nem hiszek szemeimnek.

MILUTIN. (*Kívül*). Én még kevésbé, asszonyom.

JUDIT. De jőj be. Itt megtalálna valaki látni. Lépj be.

MILUTIN. S az ajtó?

JUDIT. Ah, az zárva van.

MILUTIN (*Belép az ablakon*)

NYOLCADIK JELENÉS

Judit, Milutin

MILUTIN. Magad vagy, asszonyom?

JUDIT. Magam. Miért?

MILUTIN. Mert jaj volna, ha férjed meglátna. Vagy nem vele jöttél Magyarországra?

JUDIT. Ki mással jöttem volna? S miért félsz férjemtől?

MILUTIN. Megölne, ha találkoznánk.

JUDIT (*Félre*). Hah, tehát ő mindenkit csak ölni akar! (*Fenn*) S mit vétettél neki?

MILUTIN. Nem tudod még, hogy engem rendelt anyja kísérőjének a kolostorba?

JUDIT. Azt tudom.

MILUTIN. Hogy azonban nem vittem a kolostorba, hanem ide szöktünk?

JUDIT. Nem a kolostorba, hanem ide?

MILUTIN. Igen, asszonyom. Miért, miért nem, ő nem akart a kolostorba menni.

JUDIT. S te megszántad őt, jó fiú.

MILUTIN. Szántam is...

JUDIT. Is?

MILUTIN. A többit nem merem elmondani, asszonyom.

JUDIT. Miért?

MILUTIN. Megharagunnál. Gyűlölni fognál engemet.

JUDIT. Én tégedet gyűlölni? Beszélj nyíltan, szabadon.

MILUTIN. Megengeded?

JUDIT. Óhajtom, hogy beszélj.

MILUTIN. Jó. Elmondok mindent, ha életem függne is a hallgatáson. A királynénak szót kelle fogadnom, ha nem szántam volna is őt. Ő egy titkom birtokában volt, melynél fogva mindenre kényszeríthetett.

JUDIT. S e titok?

MILUTIN. Oh, e titok, e titok! Úgy érzem, hogy torkom beforr, mielőtt kimondom.

JUDIT. Ha meg akarod tartani, nem kényszerítlek, hogy kimondd.

MILUTIN. Oh, nem, nem; nem akarom megtartani. Ki kell mondanom. De fejem szédül. E titok, asszonyom, hogy én szerettelek... és szeretlek!

JUDIT. Te szeretted?

MILUTIN. Szeretlek, asszonyom, szeretlek. Mert mostani szerelmemhez képest az nem volt szerelem. És te semmit nem vettél észre? De hiszen nem is mertem mutatni.

JUDIT. És ha mutattad volna is, akkor csak férjem számára volt szemem.

MILUTIN. És most?

JUDIT. Oh, Milutin, ha igaz, hogy szeretsz: ments meg engem férjemtől. Látod, én rabja vagyok. Be sem jöhettél az ajtón. Ments meg, Milutin, ha képes vagy. Ments meg. Hálám irántad nem lesz rövidebb életemnél.

MILUTIN. Téged megmenteni? Tűzön, vízen, nyílzáporon, minden veszélyen keresztül örömet. Parancsolj életemmel, asszonyom. Talán szeretni fogsz egykor hűségemért vagy szánakozásból. És ha soha nem szeretnél is: szenvedélyem sokkal nemesebb, sokkal szentebb, semhogy jutalom nélkül ne tennék éretted mindent. S nem leszek-e eléggé boldog azáltal is, ha csak láthatlak, ha drága közeledben lehetek, mert talán csak nem üzesz el magadtól később, ugye nem? De siessünk, mert férjed megjöhet...

JUDIT. Ő később fog megérkezni, de mindenesetre jó lesz minél előbb távoznunk.

MILUTIN. S hol ő? Mit csináltok itt?

JUDIT. Nem tudom, miért jöttünk ide. Csak titkon jövőnk. És azt sem tudom, hova ment innen. Azt monda, hogy reggelre jön meg.

MILUTIN. Oh, úgy siessünk. A piros felhők már sárgulnak, a nap ég és föld között van.

JUDIT. És hova innen?

MILUTIN. Férjed anyja nem messze tartózkodik. Ő az udvarhoz küldte engem, hol bizonyos lovaggal kell találkoznom. De ezt későbbre hagyom. Első legyen menekülésed. Először is Predszlávához, hol aztán határozni lehet a jövődre nézve.

JUDIT. De nem találkozunk-e utunkban férjemmel?

MILUTIN. Azt nem tudom. Mindegy. Merni kell.

JUDIT. Úgy van, merni kell.

MILUTIN. Az erdő, mely itt kezdődik, egészen addig tart, ameddig mennünk kell, s ezen csak egy kis gyalogút visz keresztül... talán...

JUDIT. Jó. Menjünk.

MILUTIN. Isten! csak most segíts! Asszonyom, engeddd megcsókolnom kezedet! *(Megcsókolja kezét)* Köszönöm.

JUDIT *(Megsimítja arcát)*. Jó fiú! *(Ki mind a ketten az ablakon)*

KILENCEDIK JELENÉS

Szünet után az ajtó kulcsa kétszer fordul meg, jön Borics

BORICS. Megjöttem, édes nőm. Alszol? Nem felel. Alszik. Aludjál, s legyenek oly szép álmaid, amily szép vagy magad. Szép vagy, lélekben, testben, oly szép, amily rút az én lelkem. Megvallom. Isten tudja, ha közeledben vagyok, mintegy jobbnak érzem magamat, legalább elismerem, hogy rossz vagyok, és szinte bánom bűneimet, vagy minek nevezi a világ az oly tetteket, minők az enyéim. Ha még nem vagyok szörny, úgy az volnék

bizonynal, ha e nőt nem bírnám. Ha még nem vetkeztem ki egészen az emberi természetből: az nőm érdeme, egyedül az övé. Hajszálon függ fölöttem egy kard, mely ha leesnék, megölné szívemben a jónak utósó érzését. Nőm a hajszál, melyen e kard függ. És én őt szeretem, imádom. Érette tán föláldoznám nagyravágyásom terveit is. Ő egyetlen, vagy legalább fő kincsem. És azért félttem annyira. Ha elveszteném, ha meghalna... Hah, távozzál, kárhóztos gondolat, melyik ördög küldött föl a pokolból, hogy előre érezzem a kínokat, melyeket holtom után fogok szenvedni?... Ha igaz, amit a papok beszélnek. Nem, nem, én nem veszthetem őt el, neki túl kell engemet élnie, hogy szemfedőm megkönnyeztetlen ne legyen. Érzem: csak ő, egyedül ő fog könnyet ejteni rá. De ez elég lesz. Oh, nőm, szeretett, édes nőm! *(Az ágyhoz közeledik, a kárpitot halkan félrevonja)* Szemeim, megvakultatok? Nem látjátok őt? *(Tapogatja az ágyat)* Itt nincs! *(Jobbra, balra tekint)* Nőm... hitvesem... Judit... Judit! hol vagy? Nem hallod hangomat? Olyat kiáltsak, hogy leroskadjon az ég bele, és összezúzza e világot? *(Föl s alá szalad a szobában)* Hitvesem, Judit! hová bújtál, hiszen az ajtó zárva volt, ki nem mehetnél... hah! *(Az ablakhoz fut)* Nyitva! Nyitva! Elszöktél, vagy elraboltak? Mindegy, az ablak nyitva, nyitva! *(Keservesen sír)*

NEGYEDIK FELVONÁS

Róna Arad táján. Háttul sátorok; köztök a királyé. A színpad közepén bíboros szék

ELSŐ JELENÉS

Baját, Zsemler, Rád, Gedő, országnagyok, nemesek, kisebb-nagyobb csoportozatokban

BAJÁT. Mondják meg nekem azt kegyelmetek, mi célja lehet e gyűlésnek?

ZSEMLER. Éppen azt akartam magam is kérdezni.

RÁD. Én sem vagyok bölcsebb kegyelmeteknél e dologban.

GEDŐ. S úgy hiszem, egyikünk sem.

RÁD. Ha csak az nem, hogy a tiszáninneri nádorság megürült.

BAJÁT. Arra nem volt szükség fél országot idecsődíteni. Eddig legalább nem volt szokás. Aztán minek jött volna ezért ide a király minden pereputtyostul? Mert feleségével s gyermekeivel együtt itt van.

ZSEMLER. Hátha örökösét akarja kinevezni?

BAJÁT. Ej, nem ment el az esze, hogy máris örököséről gondolkozzék, hiszen még harminc esztendeig is élhet, s én kívánom is, hogy éljen!

GEDŐ. Ezt nem kétlem, hogy mindnyájan kívánjuk.

ZSEMLER. Én pedig nagyon hiszem, hogy csakugyan az a célja. Egy emberélet nem a világ, hogy örökké tartson. Ki tudja: mikor fogják be szemeit? Vagy hisz arra nincs szüksége szegénynek. Ki tudja: mikor terítik ki? Azért biztosítani akarja fiát hűségünk felől.

GEDŐ. Erre nézve bizonyos lehet.

RÁD. Nem egészen, míg Borics él.

GEDŐ. Inkább kutyámat fogadom királyomnak, mint fattyút.

RÁD. De ez csak gyanú.

GEDŐ. Mindegy. Már az is elég. A trónt még gyanúnak sem szabad érnie. Tiszta legyen, mint a napsugár, mely égből jön, égbe megy, menten minden földi szennytől.

RÁD. A gyanú nem sár, hogy piszkolna; csak füst, mely rendesen elröpül.

GEDŐ. De a füst is fog. Aztán ez a Borics tökéletes gazember. Nincsenek ugyan rá világos bizonyosságaim, de mindazáltal meggyőződéseim. Hm, a fejedelmi palást sokat eltakar. Szeretném tudni, mit akart a minap az udvarnál? Uramfia, titkon jó hazánkba, a király előtt megjelenik álruhában, s miután fölfedezék: ki lappang a csuklya alatt, a legkeresztényebb pofával csak úgy szórja a szép ígéretek királyunknak, ki elég jámbor volt a szappant sajt gyanánt megvenni. S következő nap ismét eltűnt a jómadár. Aki itt gazemberséget nem lát, az maga gazember.

BAJÁT. Úgy beszél kegyelmed, mintha mi mindnyájan Borics legmegrögzöttebb párthívei volnánk, kit vissza akar téríteni. Mi szükség erre? Mi itt valamennyien Béla hívei vagyunk, s a kegyelmedével hasonlóké nézeteink Boricsról.

ZSEMBER. És ki is volt, aki ráismert az álruhában Boricsra?

GEDŐ. A száműzött Saul.

ZSEMBER. Sámsonnak örökben tartott fia?

GEDŐ. Ugyanaz.

ZSEMBER. Aki Sámson elárulta?

GEDŐ. Az árulót elárulni nem árulás.

ZSEMBER. De hála sem volt ám. Azt, ki fölnevelte, s eszerint mintegy apja volt: föladni, börtönbe, talán verpadra küldeni.

GEDŐ. Bizonyosan verpadra, mit meg is érdemel. Társainak nagy része már meglegelte, amit keresett. Maholnap rákerül a sor. Ő lesz az utolsó, amint illik. Ő volt e derék botnak, mely Bélát le akarta ütni, a bunkója. A bunkó a bot végén van. Aztán nem érdemlette-e meg, hogy így bánják vele Saul? Hiszen a vén róka maga volt, ki fiát száműzeté.

ZSEMBER. Az igaz.

GEDŐ. Nohát.

ZSEMBER. Csakhogy e száműzetés hasznára vált. Ha ez nem történik, tán nem adta volna föl Sámson összeesküvését, mert hiszem, hogy itt a bosszú nagy mértékben működött...

GEDŐ. Ki tudja?

ZSEMBER. Nem ismerte volna meg Boricsot az álruhában, s ezek nélkül soha nem nyerte volna meg oly nagy mértékben a királyi pár kegyelmét.

GEDŐ. De azt már nehéz volna bebizonyítani, miszerint Sámsonnak az volt a terve, hogy fiát a száműzetés által közelebb segítse a trónhoz.

TÖBBEN. Hahaha!

ZSEMBER. Mindegy, csak közelebb segítette, pedig ugyan közelre. Meglátják kegyelmetek, ez az ember még nagyra viszi.

GEDŐ. Isten segítse. Megérdemli. Tetőtől talpig derék ember.

ZSEMBER. De ha az nem volna is.

GEDŐ. Mit ért ezzel kegyelmed?

ZSEMBER. A királyné kegyence.

GEDŐ. Úgy mondod, hogy a királyné szeretője?

ZSEMBER. Ami nagyon egyre megy.

GEDŐ. Nem egészen. Aztán királynénkat gyanúsítani vétek, melyet nem szeretnék még egyszer hallani, mert elégtételt kérnék érte nevében. Meg hiszen képtelenség is a kegyelmed állítása. Nem azért száműzte-e Sault, hogy ez őt szerette?

ZSEMBER. Ez ellen is lehetne szólni, hanem kegyelmed nagyon tüzes védője a királynének, s aztán nyílik is már a király sátora.

GEDŐ. Éljen a király!

MIND. Éljen!

MÁSODIK JELENÉS

Béla, Saul; az előbbiek

SAUL (*A színpad közepén álló székhez vezeti Bélát*)

MIND (*Félkört képeznek Béla körül*)

BÉLA. Köszöntelek, híveim, kiktől csak oly mértékben kívánok szeretetet, amily mértékben vagyok és leszek atyátok. Atyátok vagyok. Vajha oly nagy volna erőm, amily nagy óhaj-tásom, teljesíteni atyai kötelességemet. De kevesebbet soha nem fogok tenni boldogságtokért, mint amennyire csak képes leszek. És adja isten, hogy ily szókat halljatok utódaim ajkairól is, s hogy ezek ne maradjanak csak pusztán kiejtett szavak; de legyenek gyökerek, tettek fájának gyökerei, melyek árnyékkal és gyümölccsel szolgáljanak a hazának. Szép és nagy a királyok hivatása. Ők a föld napjai. Kötelességök ragyogni és melegíteni. Sokan elfelejtik e másodikat, és beérik az elsővel. Engem a sors tehetetlenné tett az első teljesíteni, inkább annál törekszem megfelelni a másodiknak. Minél kevésbé ragyoghatok, annál inkább óhajtok melegíteni: óhajtalak titeket boldogítani. Ha ép volnék: vezetnék benneteket csaták, diadalok mezejére, hol a dicsőség tölgyfájáról törhetnétek örökzöld lombokat sisakjaitokra. Nem lehetek hadvezér; azért kertész akarok lenni, a béke kertében. Ha nincs a dicsőség zöld ága homlokaitokon, legyen legalább a csendes boldogság virága kebleteken. Nem nagyobbíthatom őseim országát; megcsontkítva sem akarom azt utódjaimnak átadni. Erre fő s tán egyetlen eszköz a béke. Azért fogadjátok tanácsomat, legyetek békében. Vessétek kebletekbe az egyetértés magvát, s földeiteken bőven fog teremni bor és búza. Anélkül nem fogtok aratni és szüretelni, mert az egyenetlenség jégeső, mely elveri vetéseiteket és szőlőtöket. Ez hozott már a magyarra sok terméketlen esztendőt.

GEDŐ. Éljen a király!

MIND. Éljen!

GEDŐ. Éljen az egyetértés!

MIND. Éljen!

ZSEMBER (*Magában*). Szép szó, de amint kimondják, el is hangzik. Ismerlek, magyar nemzet.

BÉLA. Mielőtt részletes tanácskozásba kezdenénk, töltsük be a megürült hivatalokat. Saul lovag, irántunk tanúsított hűséged fejében foglald el a halálozás által üresen álló tisztán-
innen nádori széket, s vedd hozzá a legújabban kivégzett pártütők birtokait. Méltó vagy
mind a kettőre.

ZSEMBER (*Rádhoz*). Íme, nem megmondtam?

RÁD. Valóban.

SAUL. Uram király, ha hivatalomnak méltóképp meg nem fogok felelni, ne vedd azt akarat-
hiánynak tőlem. Akkor vesd okul kegyességedet, mely nagyobb terhet tett vállamra,
mint melyet az elbírní képes volt.

BÉLA. Attól nem tartok. Ha nem bíznam jószándékodban és erődben egyaránt: mást ékesí-
tettem volna föl e szép és nagy hivattal, melyben első kötelességedül adom, végezni a
pártütő Sámson ügyében. Kezedbe teszem életét. Add a hóhérnak, vagy add vissza
magának, amint jónak látod. Híveim, fáj nekem e szók kimondása, fáj nekem, hogy
hóhérnak is kell lenni országomban. De ne legyen villám, nem lesz mennydörgés. Gedő,
te koronámnak egyik legszebb sugára voltál mindenkor. Fogadd szilárd hűséged érdem-
lett jutalmául az esztergomi grófságot.

GEDŐ. Uram király, legyen elég jutalmamnak magában az, hogy rólam megemlékezni méltó-
táztattál, és szerencsétlessé ajánlatoddal mást...

BÉLA. Miért, jó lovag?

GEDŐ. Azért, uram, ha szabad nyíltan szóllanom, mert én a címet és a hivatalt kötélnék tar-
tom, mely az embert a trónhoz köti. Én trónod mellett akarok és fogok állani, de
szabadon, mert ha hozzá lennék kötve, talán iparkodnám megszabadulni tőle. Ne vedd
rossz néven őszinteségemet, uram, király.

BÉLA. Rossz néven nem veszem, de nem is helyeslem nézeted, mert túl szigorú vagy magad
iránt.

MIND. Éljen a királyné, éljen!

HARMADIK JELENÉS

Előbbie. Ilona, Géza, László

ILONA (*A sátorból kilépett, egy kezével Gézát vezeti, a másikon hozza a két-három éves
Lászlót... sebes léptekkel megy Bélához, Lászlót ölébe ülteti... szólni akar, de annyira el van
fogulva, hogy hallgatni kénytelen*)

BAJÁT. Mi lesz ebből?

ZSEMBER. Amint mondtam, Gézát kikiáltja örökösének.

BAJÁT. De hát miért öltözött a királyné feketébe?

ZSEMBER. Véletlenség vagy szeszély.

BAJÁT. Azt nem hiszem...

ZSEMBER. Hát higgyen kegyelmed akármit. Mindjárt meglátjuk.

BAJÁT. Mily szép asszony!

ZSEMBER. Nem tagadhatni.

ILONA (*Reszkető hangon*). Magyarok!

MIND. Halljuk, halljuk!

ILONA. Nemes férfiak! Nem kételkedem hűségtekben, de ha kételkedném, most bizonytságot adhattok róla, hívei vagytok-e fejedelmeteknek vagy sem? E jó fejedelemnek, akit itt láttok, és aki nem lát titeket. Ő nem lát titeket, kiket annyira szeret, nem lát engemet és gyermekeit, kiket alig szerethet jobban nálatok. Magyarok, volt-e valaha jobb királytok II. Bélánál? Mondjátok, hogy volt, és én nem szólok tovább. Ti hallgattok, mert egyet-értetek velem, egyet kell értenetek. És volt-e szerencsétlenebb királya Magyarországnak, mint ez, aki egyike legjobbjainak? Íme, a legjobb és legszerencsétlenebb király; nézzétek őt! De nem, ne nézzetek rá, mert akiben csak annyi száanalom van is, mint a legkisebb harmatcsepp, meg fog repedni szíve látásán. Avagy lehet-e szánandóbb látmány, mint ez itt szemeitek előtt? Egy isten teremtese, ki az istennek semmi teremtését nem látja, kire hiába süt a nap, kire hiába mosolyognak a csillagok és szerettei. A gonosztévőt, kit az igazság a börtönök legmélyebbikébe kárhoztat, meglátogatja néha egy-egy sugár, mely édes dolgokat beszél a külső szép világról; és e férfi, ki senkinek sem vétett, ki ártatlan, mint a májusi hajnal legkisebb felhője, e férfi előtt el van zárva az a kis sugár is, mely ama gonosztévők börtönébe is belopódzik. Oh, hallatlan méltatlanság!

SZÁMOS HANG. Bosszú a vétkekre!

ILONA. Hah, nemes férfiak, tehát csakugyan nem alusznak lelkeitek? Hallom hangjaitokat, szeretném látni a lelkesülést is arcotokon, de nem láthatom, mert könnyeim elhomályosíták szememet. Amint most könnyem foly, úgy folyjon vére ama latroknak, kik ez égbekiáltó bünt elkövetni nem iszonyodtak isten és törvény előtt.

SZÁMOS HANG. Bosszú, véres bosszú!

ILONA. Igen, véres bosszú! Hogy még anyja méhében megrázkódjék az, aki valaha ily tettekre csak gondol is, hogy elkövesse. Véres bosszú, hogy jövődőben kétségbeessék, és saját szemeit szúrja ki minden gazember, mielőtt királya fölszentelt személyét illetni merné. Legyen e tér, amelyen állunk, történetkönyvünknek egy lapja, amelyre vérbetűkkel jegyeztessék: mi vár a felségsértőkre; legyen e tér történetkönyvünknek egy lapja, melyben arany betűkkel álljon, hogy a magyar nemzet bosszúatlan nem hagyja fejedelmét, hogy a magyar olyan nemzet, melyben királyai büszkélkedhetnek! A bűnösök közöttetek vannak. Ismeritek őket. Föl tehát, akinek most hüvelyében marad kardja, isten nem fogja engedni, hogy azt többé lovagi tett elkövetésére kivonhassa. Rajta, aki nem gyáva, vagy nem volt cinkosa ama haramjának, rajta! (*Általános zavar támad... mindenki kardot ránt... némelyek megfutamodnak... mások ezek után rohannak... lassanként jobbra, balra mind el*)

BÉLA (*A zavar alatt*). Férfiak, béke, béke! Tegyétek le kardjaitokat, kérlek benneteket. Parancsolom. Én parancsolom, a király! Nincs, aki szót fogadjon?

NEGYEDIK JELENÉS

Béla, Ilona, Géza, László; kinn koronként kardcsörgés

BÉLA. Oh, hitvesem, mit cselekedtél?

ILONA. Ami szent kötelességem volt, s amit esküvel fogadtam meg. Megbosszultalak, férjem.

BÉLA. Átkot vontál fejedre, fejemre, gyermekeidre és a mai napra.

ILONA. Átkot vontam volna magamra, ha nem cselekszem azt, mire megesküdtem.

BÉLA. Jer, jer, menjünk e helyről. Úgy tetszik, mintha a vérben gázolnék, mely most ontatik, s mintha minden cseppje egy-egy kígyó volna, mely belém ereszti mérges fulánkját. Oh, Ilona, többet látok-e most, mint azelőtt? És jaj volna nekem, ha e bosszúállás megnyitotta volna szemeimet, hogy e jelenést lássam! Zokogsz? Ne pazarold könnyeidet, szükségem lesz egykor rájuk... ha meghalok... mert jobbágyaim nem fognak megsiratni.
(*Mind a négyen be a sátorba*)

VÁLTOZÁS

Börtön

ÖTÖDIK JELENÉS

Sámson, porkoláb jönnek oldalról

SÁMSON. Tehát egy börtönnel ismét kijjebb?

PORKOLÁB. Igen, uram, s ez már az utósó.

SÁMSON. S azon ajtó? (*Középre mutat*)

PORKOLÁB. Az a világ kezdete. Azon keresztül még a szabadság vagy a hóhér karjaiba.

SÁMSON. S melyiket gondolod?

PORKOLÁB. Ha csak úgy kedvez a sors, mint társaidnak kedvezett: az utóbbit hiszem.

SÁMSON. Tehát mind elestek?

PORKOLÁB. A világért sem! Mindnyájan függenek.

SÁMSON. Dögvész és kárhozat! Szép vigasztalás. Hova indulsz, hallod?

PORKOLÁB. Kifelé, amint látod.

SÁMSON. Mi dolgod kinn?

PORKOLÁB. Semmi. Hanem inkább nézem a szép kék eget: mint ezeket a sötét penészes boltozatokat.

SÁMSON. Az eget? Hát mi az az ég, mit gondolsz?

PORKOLÁB. Mi az az ég? Ki minek tartja.

SÁMSON. És te minek tartod?

PORKOLÁB. Én, uram, csak olyan együgyű ember vagyok, eszerint van vallásom, s tudod, a vallásos ember az angyalok országának tartja, bár az ész ellene szól; no de hol a vallás az úr, ott szolgál az ész, kinek kötelessége hallgatnia. Hanem hát jól mulass, uram, mert magadra hagylak. (*El, az ajtót bezárja*)

HATODIK JELENÉS

Sámson

SÁMSON. Bezárta! Ha még egyszer megnyílik: vajon nem a hóhér jön-e be rajta? Csak jöne már minél előbb, ha jönie kell. Nem hiszek holmi ördögrőli, pokolrőli meséknek a más-világon; de minek is volna ott pokol? Nem szenved-e át a gazember egy öröklét kínjait

a börtöntől a vesztőhelyig? Mert gazember voltam, mi tagadás benne, nagy gazember. Magamnak csak megvallhatom, kivált miután az egész világ tudja. S e gondolat forró sugár, mely halántékimat égeti; e gondolat egyetlen fény börtönömben, de villám fénye, mely vakít, öl. Irtózatot alakokat látok e fény mellett, melyekről ember még nem álmodott; s amint látom ez alakokat, arcomon megfagynak a vízcseppek, melyek rá a boltzatról hullanak. Vagy a borzadás hideg verítékei azok? Borzadok. Szeretném, ha volna valaki közelemben; e magány iszonyú.

HETEDIK JELENÉS

Sámson, Predszláva, ki a föntebbi beszéd vége felé észrevétlenül jött be

PREDSZLÁVA. Itt vagyok én, Sámson.

SÁMSON. Hah!

PREDSZLÁVA. Megrettentél? Ne félj, vigasztalásodra jöttem utósó óráidban. Akartam, hogy még egyszer láss, mielőtt a varjak kiássák szemeidet; akartam, hogy még egyszer halljalak beszélni, mielőtt a hóhér kötele torkodba fojtja hangodat. Hah, bár tette volna ezt huszonöt év előtt, mikor először hazudtad, hogy szeretsz, nyomorú! De az mégis kár lett volna. Most nem állhatnék bosszút rajtad, pedig ez még édesebb, mint szerelmed volt. Bosszúmnak csak egy híja. Fölakasztanak, és nem fejeznek. Miért nem fejeztetel! A nyakadból felszökkenő vér alá billikomot tartanék, hogy igyam az apa véréből a fiú egészségére! Valóban méltók vagytok egymáshoz. Sámsonnak méltó fia Borics. De a fiú, mint az atya, meg van bosszulva. Az isten nem engedhette, hogy a fiú éveken át gyötörje anyját megbüntetlenül!

SÁMSON. Távozzál, szörnyeteg.

PREDSZLÁVA. Szörnyeteg? Ti tettetek azzá. Távozzam? Nem; gyönyörködni akarok látásodban, hiszen mi szerettük egymást, s már úgysem láthatjuk egymást sokáig. S ezt sajnálom, mert én elnéznék az örökléten keresztül... így, amint vagy, vasra verve, éktelen börtönben, fejedben a halál gondolataival. Oh, Sámson, milyen gyönyörűséges látmány ez szemeimnek! Képes volnék örömben megölelni, megcsókolni téged, mint ezelőtt huszonöt évvel öleltelek, csókoltalak. Emlékszel még azon időre, azon napra?... Oh, az boldog nap volt, legboldogabb életemben, a mait kivéve, hahaha! Nos, te nem örülsz? Nem nevetsz? Lásd, nekem oly jó kedvem van, hahaha!

VISSZHANG. Hahaha...

PREDSZLÁVA. Hallod? A falak is nevetnek velem, csak te nem nevetsz. Oly halovány, sápadt vagy, mint én voltam, mikor Kálmán király elűzött oldala mellől. Mi bajod? Félsz a haláltól? Ne félj; hiszen az a hozzád hasonlókhöz fog juttatni, az ördögökhöz. Szeretném tudni, hány ördög jön majd lelkedért? Mert egy el nem bírja, annyira meg van az terhelve gasszággal. Ha nem bírnak, híjának engemet, én örömet segíték nekik, a pokolba vinni lelkedet.

SÁMSON. Hol bizonyosan találkozni fogunk. Ott majd lerovom tartozásomat.

PREDSZLÁVA. Nem, jó ember, te nekem nem tartozol semmivel. Én voltam adósod, s hála istennek, lefizettem adósságomat. Oh, ha ezt nem tehettem volna! Kiástam volna magamat síromból, s eljöttem volna, hogy megfizessem, amivel tartoztam. Lásd, milyen lelkiösmeretes adósod voltam én!

NYOLCADIK JELENÉS

Előbbiek. Saul

SAUL (*Predszlávához*). Te itt?

PREDSZLÁVA. Vigasztalom a haldoklót.

SAUL. Mi kell: élet-e vagy halál?

SÁMSON. Amelyiket akarja a fiú adni atyjának.

SAUL. Mondhatom, hogy atyám voltál. Nem tartozunk semmivel egymásnak. Ne emlegessük a múltat, az nemigen beszél mentségedre. örökbe fogadtál, fölneveltél, hogy azután elcsapj, mint rossz kutyát.

SÁMSON. Nem tartottalak örökbe. Saját fiam vagy.

SAUL. Mit? Fiad? Saját fiad?...

SÁMSON. Igen, valóságos fiam.

SAUL. Oh, úgy megérdemled a halált. Atyának úgy bánni saját gyermekével, mint te bántál velem, ez hallatlan kegyetlenség. Nem, én nem hiszem, hogy fiad vagyok. Most szükséged van fiúi érzésre, tehát előrántod az atyai nevet. És ki anyám, ha te atyám vagy?

SÁMSON. Melletted áll.

PREDSZLÁVA. Igen, Saul, anyád vagyok. Avagy nem vetted észre öleléseimből, hogy oly forrón csak anya ölelhet?

SAUL. S te anyám?... Irtózatos! Tehát az anya a fiúval fogott kezét, hogy az atyán bosszút álljanak? Miért nem szóltál nekem, asszony, ha be voltál avatva a titokba?

PREDSZLÁVA. Az igen egyszerű. Mert szükségem volt reád, s ha tudtad volna, ki ellen segítesz, meglehet, hogy visszaléptél volna.

SAUL. Oh, igen, visszaléptem volna, bizonyosan. Asszony, ki tett ily ördöggé?

PREDSZLÁVA. Atyád és testvéred.

SAUL. Testvérem? Tehát testvérem is van? És ki ő?

PREDSZLÁVA. Borics.

SAUL. Hah, hát a világ minden szörnye rokonom? Tehát ilyen gyalázatos vér foly ereimben. Oh, szégyen, ne mard le képemről a bőrt! Ezek szülőim, az testvérem. Eszem, ne hagyj el, még szükségem van rád egy kis időre.

PREDSZLÁVA. Fiam, tehát te sem szeretsz?

SAUL. Vannak kérdések, melyekre legjobb felelet a nem felelés. Sámson, nem mint fiú az atyához, hanem mint bíró a bűnöshöz, úgy szólok hozzád. Élet kell-e vagy akasztófa? Választhatsz. Esküdjél meg, hogy holtodig hű alattvalója lesz Béla királynak, s szabad vagy.

PREDSZLÁVA. És te hinnél esküjének? Nem esküdött-e nekem...

SAUL. Hahaha, anyám int, hogy ne higgyek atyám esküjének. Hahaha. Dicső. De igaza van. Sámson, én nem hiszek esküdnek, és én egykor azt kiáltám: „vesszen minden honáruló!”, tehát vesszen. Katonák! *(A börtönajtó megnyílik, katonák jelennek meg előtte)* Megálljatok! Mit tegyek? Isten, adj világot eszemnek, oly sötét van benne, mintha már túl volnánk az ítéletnapon. Élni hagyjam? Hiszen honáruló! A hóhér kezébe adjam? Hiszen atyám. Oh! Porkoláb!

PORKOLÁB *(Be)*

SAUL. Add ide kardodat.

PORKOLÁB *(Od'adja kardját)*

SAUL. Oldd föl a fogolyt.

PORKOLÁB *(Szabadon ereszti Sámson)*

SAUL. Most távozzál, és tedd be utánad az ajtót.

PORKOLÁB *(El)*

SAUL *(Félre)*. Ki nem végeztethetem atyámat, de túl sem élhetem megszabadulását. A lelkiösmeret ölne meg. *(Fenn)* Sámson, nesze e kard. Vívjunk, míg egyikünk meghal.

SÁMSON. Hah, derék fiú, nemes lelkű férfi, vívni akarsz velem, mert tudod, hogy nincs párod a vívásban. Sajnálod atyádat a hóhér kezébe adni, tehát majd csak magad gyilkolod meg, ugye?

SAUL. Ne nyelvedet, hanem karodat mozgasd! Itt a kard.

SÁMSON *(Elveszi a kardot... vívnek... kis idő múlva)*. Tehát csak játszunk? Se meg nem támadsz, se magadat nem véded...

SAUL. Azóta két életet is elvehettem volna tőled. Láthatod, arra várok, hogy ölj meg.

SÁMSON. No jó, ha csak az kell! *(Átdöfi Saul)*

SAUL *(Lerogy)*

PREDSZLÁVA *(Ráborul)*. Saul!...

SAUL. Távozzál, asszony, távozzál tőlem, ne lehelj rám dögvészt; hisz úgylis meghalok már... ah! *(Meghal)*

SÁMSON. Nos, Predszláva, szép kedvesem...

PREDSZLÁVA. Oh, ő sem szeretett. Senki sem szeret a világon!

SÁMSON. Az elébb te nevettél, most már én nevetek, hahaha!

VISSZHANG. Hahaha...

SÁMSON. Hallod? A falak is nevetnek, csak te nem nevensz. Oly halovány, sápadt vagy, mint mikor Kálmán király elűzött oldala mellől. Mi bajod? Félsz a haláltól s a többi? Lásd, jól megtanultam, amit az imént nekem mondtál. Hiába, a sátán csak úgy segíti híveit, mint az isten. Híttam őt, és megjelent megmentésemre és romlásodra, drága kedvesem. Mondtad, hogy már nem sokáig látjuk egymást. Igazad lehet. Jer hát karjaimba, kedvesem, jer; hiszen te az enyém vagy, egyedül az enyém!

KILENCEDIK JELENÉS

Előbbiek. Borics

BORICS *(Ki az utóbbi szavak alatt gyorsan berohan)*. Nem a tiéd. Kettőnké. Megtaláltalak, szökevény apáca, megtaláltalak, többé nem fogsz elszökni. Soká kerestelek, de megtaláltalak. Itt vagy, kezemben!

PREDSZLÁVA. Jobb lett volna ahelyett, hogy engem kerestél, táborodban lenned. Nem pártolt volna el tőled.

BORICS. Mit beszélsz?

PREDSZLÁVA. Azt, hogy táborod, országod elhagyott, hogy nincs többé trónod, nincs többé koronád, nem kellesz többé Galiciának, földönfutó vagy.

BORICS. Hazudsz, fecsegő kofa!

PREDSZLÁVA. Hidd, hogy hazudok. Táborod azért megy visszafelé hazájába, hová belépned többé nem szabad.

BORICS. És honnan tudod ezt?

PREDSZLÁVA. Én voltam, ki néped előtt lerántotta álarcodat. Én voltam, ki népedet ellened lázította. Én voltam az eszköz az örök igazság kezében, ki a rossz gyermekeket megbünteti, ki a nagyravágyókat örvénybe dönti.

BORICS. Hah, kárhozat!... Ez volt utósó hangod, meghalsz!

PREDSZLÁVA. Jobb lett volna ahelyett, hogy engemet kerestél, nődet keresned, az egyetlen lényt, akit szeretsz, mint sokszor mondtad.

BORICS. És hol van ő? Szólj, ha tudod, szólj. Elvesztettem országomat, te raboltad el tőlem; de megbocsátok, csak azt mondd meg: hol van nőm, szeretett nőm?

PREDSZLÁVA. Szeretett nőd ezóta országokon túl jár szeretőjével, Milutinnal, a te szolgálóddal. Én szöktettem el őket!

BORICS. Most már meg kell halnod! Most már megöllek!

SÁMSON. Megállj! Én ölöm meg!

PREDSZLÁVA. Te ölsz meg? *(Hirtelen fölkapja Saul kardját, és leszúrja Sámson)*

SÁMSON. Oh, ez nem asszony, ez nem ördög, ez mind a kettőnél több! *(Meghal)*

PREDSZLÁVA | *(Karddal kezükben merőn állnak szemközt)*

BORICS |

PREDSZLÁVA *(Szünet után)*. Látod a vért e kardon? Apád vére. Közeledjél! Hadd lássam: kié feketébb, az övé-e vagy a tied? *(A függöny hirtelen legördül)*

vége

Pest-Szalkszentmárton, 1846. november-december.

[DRÁMATÖREDÉK]

ELSŐ FELVONÁS

ELSŐ JELENÉS

Nyilvános kert Eperjesen

(Egyfelől terített asztalok mellett csemegéző urak és hölgyek, másfelől terítetlen asztalok mellett iddogáló kézművesek és köznép. Sétáló csoportozatok.

Komédiások. Katonák. Könyvárus, pincér stb.)

LAKATOS. Arany vasárnap! Gyémánt idő! Annyi felhő sincs a láthatáron, mely árnyékával befödne egy kispénzt. Az ég olyan szép színű, olyan tiszta kék, mint a te ruhád, leányom.

LEÁNY. No lásd, apám, mégis hogy civódtál, amért nem hoztam magammal esernyőt.

LAKATOS. Hja, lányom, ne vedd rossz néven az atyai szív aggodalmát. Csak úgy lehetett volna eső, amint jó idő van. S tudod, milyen drága volt a ruhád: tíz poltura híján kétszáz máriás! Hanem hiszen ki is tesz ám magáért. Beillenél vele amoda a másik oldalra az urak közé, s talán az a viganó sem volt különb nála, melyet a szultán küldött Zrínyi Ilonának.

SZABÓ. Jézus Mária, Szent József!

LAKATOS. Mi a kő lelte, szomszéd uram, hogy akkorát kiált? És mint elsápadt!

SZABÓ. Kiált! elsápadt! Talán bizony nincs okom reá? Kereken kimondom, szomszéd uram, azt a nevet ne emlegesse itt, vagy ha kedve van róla beszélni, hát mondja meg, s én elhordom magamat, aztán emlegetheti, nem bánom, de míg egy asztal mellett ülünk, válogassa meg beszédét. Semmi kedvem sincs börtönbe jutni vagy éppen akasztófára.

LAKATOS. Megvallom, hogy vigyázatlanság volt őt említenem. Ah, én istenem, milyen rettentő idők! Egy szó tönkretetheti az embert. Az ördög bújjék minden pártütőbe, minek is vannak a világon? Kedves hazám, Katzenellenbogen, mért hagytalak el tégedet? Ott jobb világ van, ott nincsenek pártütők, gaz lázadók, s ha az ember a fejedelemnek térdet és fejet hajt, békességesen ihatja meg pohár sörét. Hej, hiába beszélnek, mégis csak rosszabb ez a magyar föld, mint Németország. Kedves hazám, Katzenellenbogen!

MÉSZÁROS *(Más asztalnál)*. Hej, pincér, hallod-e? Egy messzely borocskát.

PINCÉR. Csak egy messzelyt? S melyikből?

MÉSZÁROS. Abból, szép öcsém, amelyik legolcsóbb, égjen a pokolban ráncos bugyogód azzal a némettel együtt, ki benne lödörög! Lódulj hamar, *(pincér el)* mert ha én lódítalak csak a kisujjam végével is, tudom, forgószerű módjára táncolsz el a hazádba, te vastag orrú, vékony lábú sváb. Csak egy messzelyt? - azt kérdi a pimasz. Ha vére volna, icceszámra innám. Csak egy messzelyt? Milyen csúf gorombaság; s ezt némettől tűrje a magyar! Ott van még pofáján az éhség nyoma, mit a külföldről hozott magával, és a magyarral máris durván bánik; mit várunk tőle, ha majd itt zsírunkon gömbölyűre hizlalja hasát? Forduljon meg a koporsájában, aki először hitt be németet hozzánk, mert az hazánkba dögvészt hozott, mely akkor szűnik meg dúlni, ha martalékul nem talál többé magyart!

VARGA. Minden szavad szent igazság, barátom, de tán mérsékelnéd mégis magadat, mert...

MÉSZÁROS. Én mérsékeljem magamat? Nem én, ha addig élek is! Így is, úgy is veszni kell az embernek. Ha szólok, karóba húznak, s ha hallgatok, megpukkaszt a düh.

PINCÉR *(Hozza a bort)*. Tessék, uram.

MÉSZÁROS. Tessék, uram... no már ez megjárja. Megszeppentél ugye, cimbora? Jól tetted. Tanácsolom is, hogy többé ne gorombáskodjál, és legkivált énelőttem ne. Csak szegény mészáros mesterember vagyok, de magyar; ha a kezembe veszek, kisöcsém, úgy föl-hörpentelek, mint ezt a bort itt. *(Kiissza a bort, s kifizeti)* Ne, itt az ára, most elmehetsz. *(Pincér el)*

(Katonatisztek jönnek, az urakkal szóba ereszkednek, s közéjük ülnek)

BARÓTI. Fölötte csodálkozom, hogy nincs szerencsénk tisztelhetni a tábornagyot. Talán rosszul van? Mit isten ne adjon. Különben ő el szokott járni a közhelyekre.

ELSŐ TISZT. Oh, ments isten, nincs semmi baja. Azért maradt honn, mert igen fontos ügyben várakozik. Bécsből egy futár van érkezőben, ki utasítást hoz őfelségétől az új összeesküvésre nézve.

SZIRMAI. Mit? Új összeesküvés? Az mégis lehetetlen, ez bizonynal alaptalan gyanú.

MÁSODIK TISZT. Való igaz, új, nagy összeesküvés egyenesen őfelsége szent személye ellen. De hiszen jaj nekik, ha ezren vannak is! Rájok tette már talpát az oroszán, s nincs isten, aki megmentse őket.

BARÓTI. Dicső Karaffa! Nagy férfi! Kövesse őt árnyék módjára a siker, míg a földre nem hull minden lázadó feje, mint a megrázott fáról a férges gyümölcs. Ő szent felsége élete ellen törni, irgalmas isten, milyen iszonyú bűn! Elrémult szívemben megfagy a meleg vér.

BARÓTINÉ *(Magában)*. S ez az ember magyar! Magyar és férjem! Megversz-e isten, amiért őt utálok? Verj meg, ha tetszik, de én utálok őt!

SZIRMAI *(Magában)*. Ilyen asszonynak olyan férje van! Szeszélyes, örült sors, ki drágagyöngyöt és kavicsot egy gyűrűbe foglalsz!... Szegény szívem, ki a hazát és ez asszonyt úgy szereted! Az egyiket nem méltó, a másikat nem szabad szeretned.

(Két közkatona a lakatos asztala mellé vetődik; egyik a lakatos poharából iszik, a másik a leány arcát cirógatja meg)

ELSŐ KATONA. Jó ital!

MÁSODIK KATONA. Csinos leány!

LAKATOS. Kérem, ez az én söröm... kérem, ez az én leányom.

ELSŐ KATONA. Mindegy, de jó.

MÁSODIK KATONA. Mindegy, de szép.

LAKATOS. Bizony nem egészen mindegy a...

ELSŐ KATONA. Nem? Kend ellenmond? Kend tehát protestáns? Bitóra ezzel a protestáns kutya-fajjal, e kálvinista ördög cimborájával, e lutheránus pokol söprejével!

LAKATOS. Vitézek, ne rágalmazzanak önök. Inkább cirógassák meg a lányomat, és igyák ki sörömet, csak azt ne mondják, hogy protestáns vagyok. Katolikus vagyok lelkestül-testestül, az isten és a pápa úgy segéljen. Én és protestáns, én és áriánus! Vesszen Luther, vesszen Kálvin! Éljenek a mennyország nagy és kis szentei!

ELSŐ KATONA. No már az más, úgy barátok vagyunk, s annak jeléül fölhajtom e poharat.
(*Kiissza a lakatos italát*)

MÁSODIK KATONA. S én megcsókolom e leánykát. (*Megcsókolja; mind a ketten el*)

LEÁNY. S te tűröd e gyalázatot, apám! Kiisszák sörödet, és megcsókolják leányodat; mi szent előtted, ha mi sem vagyunk? Kit védelmezel, ha minket sem?

LAKATOS. Gyalázat biz a, kedves leányom, de hát mit tegyek? Tudod, milyen világ van; kerékbe törnek, ha moccanok. Német vagyok, de megvallom, hogy gaz kutyák ezek a német katonák. Csak tőlök telik ilyen szemtelenség. A magyar sohasem bánik így velünk, sőt még a török sem volt ilyen cudar.

SZABÓ. Hanem hát, szomszéd uram, ön pápista, mi? Én eddig így tudtam, hogy lutheránus ön.

LAKATOS. Természetes, hogy az vagyok, de e vad nemzetség előtt csak el kellett tagadnom, különben tán megették volna rögtön szőröstül-bőröstül. Így segít magán a bölcs ember.

SZABÓ. Vagy úgy! Igaz, igaz, tiszta szűz igazság!

KÖNYVÁRUS (*Föl s alá jár*). Uraim, ki vesz szép ritka könyveket?... Ez a constanzi zsinat históriája, melyen az eretnek Husz Jánost máglyán égették meg; arcképe is benne van; gyönyörűség látni, mint csap össze feje fölött a láng. Itt van egy más becses könyv, melyet írt a híres német tudós Grinzingerius; ebből azt tanulja az ember, hogy nem a király van a népért, hanem a nép a királyért, s aki ez ellen vét, a pokol fenekére jut, mert a királyok az isten helytartói a földön. Ez is derék könyv, ebből az sül ki, hogy Melanchton és a sátán egy személy volt; ez ösztönte Luthert arra, hogy gonosz tanával megejtse a világot. Ez a könyv Buda várának a töröktől való visszavételét tárgyalza híven; e könyvben megmutattatik, hogy tavaly Budánál német vitézség győzött, nem pedig magyar, s így Magyarország a németeknek köszöni, hogy végre fölszabadult a török járom alól.

MÉSZÁROS. Hazudsz, fickó, hazug a szented is! Gazember írta ezt a könyvet, az is gazember, aki megveszi! (*Fölugrik, a varga tartóztatja őt*) Te meg eressz el itt, mert téged váglak nyakon, akármilyen jó barátok vagyunk. (*A könyvárushoz*) Hazudsz, mondom, te kócos könyvkupec! Ott voltam én Buda ostrománál, ott lötték meg a jobb lábamat, itt ni. Tudom, hogyan ment végbe a csata. Scherfenberg és a lotharingi herceg vagy a mennykő tudja, hogy híják őket, ezek távol a hegyek közt tanyáztak csöcselékeikkel; magyar vér omlott a sáncokon, magyar holttestek tömték meg az árkokat, s magyar kezek tűzték a zászlót a várra, vitéz Petneházi és a hajdúság! A harc után aztán bejött a zagyva nép, s kevélyen parádézott föl és alá, s most azt hazudják, hogy a német vette vissza Budát a töröktől. S ha az vette is, bár ne vette volna! Ha már szolgálnia kell a magyarnak, inkább legyen ura a török, mint a német, mert a törökben több a becsület. Jobb szeretem ellenségemnek a törököt, mint a németet barátomnak, mert amaz nyílt ellenség, ez pedig áruló barát. Hordd el magadat hazug könyveiddel, hogy el ne játsszam rajtad azt a siralmas nótát, melyet Buda ostrománál elhegedültem egy török nyakán!

KÖNYVÁRUS (*Elmenőben*). Csúnya, barbár nép ez a magyar, nem hogy megvenné a könyvet, hanem még meg akarja érte verni az embert.

MÉSZÁROS. Már, aki erre-amarra adta-áldotta-teremtette, ami sok, csak sok! Ha engem meg nem esz a harag, én eszem meg a világot. Élet ide, élet oda, de aki ma újra fölbosszant, kiszakítom a nyelvét, ha lenn a sarkában van is a gyökere. Az utósó pénzemet adtam ki arra a messzely borra, de megint innom kell, hogy ezt az epét lemossam a torkomból, ha az ingemet hagyom is itt. Hej, pincér, bort ide, hanem egy iccét, és pedig a javából most ez egyszer, mert hitelre iszom. Van-e nálad hitelem?

PINCÉR. Van, uram, van, akármennyi.

MÉSZÁROS. No azért mondom, mert ha netalán nem volna, hát van nekem még egy kapitálisom, csak hogy ha éppen szükség nincs rá, nem akarok hozzányúlni. Ha nem hiszed, nézd, itt a kapitális, *(öklét mutatja)* kitelik ebből az icce bor ára kamatostul.

PINCÉR. Valóban derék tréfás úri ember. *(El)*

MÉSZÁROS. Tréfás? Szeretném tudni, mit tart ez a kölyök komolyságnak, ha ez tréfa előtte. Vigyázzon magára, hogy meg ne tréfáljam valahogy!

(Komédiás jön egy póznára tűzött nagy vászonképpel, mely kivégeztetést ábrázol)

KOMÉDIÁS *(Szaval)*

Füleljen, füleljen, kinek füle vagyok,
Nézze meg e képet, kinek szeme vagyok,
Borzadjon üstöke, kinek haja vagyok,
Ím egy történet, mely rettenetes nagyon.

Ezerhatszázhetvenegyet írtak vala,
Ezelőtt tizenöt esztendővel vala,
Nagy összeesküvés napfényre jött vala,
Annak feje Zrínyi és Nádasdi vala.

Frangepán is pedig ő közöttök vala,
Kiket gonosz szándék lelkesített vala,
De a gonosz szándék el nem sülhet vala,
Isten és angyalok örködtenek vala.

Vala Leopold ő császári fölsége
Méltánvalóképen nagy ingerültségbe',
Hogy a magyarok nem volnának hűségbe,
De sőt szövetkeztek összeesküvésbe.

Szólott őfelsége haragjában mondván,
Az irgalmasságot szívében kioltván:
Zrínyi, Nádasdi, nem különben Frangepán,
Hóhér által vesszen ez a három zshiván.

S megtörtént vala, mit őfelsége kíván,
Hóhér által vészett el a három zshiván,
Zrínyi, Nádasdi, nem különben Frangepán,
Kettő Németujhelyt, egy Bécsnek piacán.

MÉSZÁROS. Vége van? Mi? Vége van?

KOMÉDIÁS. Még nincs, most jön a java, a tanulság.

MÉSZÁROS. Hát végezd el, de, kérlek igen szépen, szaporán.

KOMÉDIÁS *(Szaval)*

Halandó emberek, ti példát vegyetek,
Őfelsége iránt hűségben legyetek,
Mint e gonosztévők ti úgy ne tegyetek,
Hogy a földön soká igyatok, egyetek.

MÉSZÁROS. Elvégezted?

KOMÉDIÁS. El... most kérek egy kis borraivalót.

MÉSZÁROS. Mindjárt, kedves barátom, mindjárt egyszeriben, csak egyet kérdek tőled. Látod az eget?

KOMÉDIÁS. Látom.

MÉSZÁROS. Nem fogod többé látni. Látod a poklot?

KOMÉDIÁS. Nem látom.

MÉSZÁROS. Mindjárt meg fogod látni. Hát te ilyen-amolyan nyársalni való gézengúz... de el sem tudom becsületesen kezdeni... pedig... no hiszen... oh... megállj csak... úgy ég az agyvelőm, mint a meggyújtott kazal... akasszanak föl olyan magasra, hogy a világ minden hollója meglásson... te mered a legdicsőbb magyar hazafiakat, Nádasdit, Zrínyit, Frangepánt zsványoknak nevezni, te?... Ha annyi császárod volna is, ahány ördög van a pokolban, ha minden császárodnak annyi hóhéra volna, ahány istentelenség van szívében, mégis kimondom, hogy ő császári-királyi apostoli fölsége, I. Leopold a zsvány, nem azok, akiket megöletett; és hogy isten előtt kedves munkát tegyek, tégedet, rágal-mazó kutya, ezennel megfojtalak! *(Torkon ragadja a komédiást)*

KOMÉDIÁS. Segítség, segítség, a művészet haldoklik!

(Zaj, zavar; a birkózókhoz rohannak, s szétválasztják őket. A zűrzavarban egy tolvaj Baróti zsebébe nyúl, s kilop egy levelet)

TISZT. Ide, katonák, fogjátok el e lázadót, e felségsértőt.

SZIRMAI. Uram, át fogja ön látni, hogy józan ésszel nem beszélhetni ilyet, minőt e szerencsétlen ember beszélt. Kérem önt az emberi gyarlóságok elnézésének nevében, bocsátassa őt szabadon, hiszen holtrészeg.

MÉSZÁROS. Holtrészeg az édesapád, akárki vagy; én józan vagyok, mint a hajnali nap-sugár...

SZIRMAI. Hallgass, részeg pimasz, s menj félre, úgy dől belőled a borszag, mint valami pincéből.

BARÓTINÉ. Igen, igen, tiszt úr, én is kérem önt, szánakozzék e szerencsétlenen.

TISZT. Ám legyen, valóban részeg...

MÉSZÁROS. Nem vagyok, ha mondom, aki...

TISZT. Csitt! Eresszétek el. Most takarodjál, de ha még egyszer csak a bor színét látod, jaj neked. *(Visszamennek mindnyájan helyeikre. Szirmai félrevezeti a mészárost, s halkán beszélget vele)*

KOMÉDIÁS. Oh, átkozott kéz, vagyis inkább harapófogó! Holtom napjáig torkomon lesz a nyoma. S kinek köszönjem életem megmentését? Hadd lám, kinek van teli a pohara? Annak az öreg úrnak. *(A lakatoshoz megy)* Érdemes úr, lelkem barátja, köszönet önnek a festészet, színészet és költészet nevében, miket képviselni van szerencsém.

LAKATOS. Őszintén megvallva, uram, nem értem önt.

KOMÉDIÁS. Én festő, színész és költő vagyok egy személyben. Ön az imént megmenté életemet. Köszönöm, uram, önnek hőstettét.

LAKATOS. Téved ön, én közel sem voltam; az egészen elveim ellen van, hogy veszekedők közé elegyedjem.

KOMÉDIÁS. Szívem barátja, ön túlságosan szerény. Én igen jól tudom, hogy ön ragadt ki ama vasgyúró körmei közül, s én meg nem állhatom, hogy barátságát meg ne köszönjem, s egészségére ne igyam. *(Fölveszi a lakatos poharát)* Sokáig éljen ön! *(Kiissza, illedelmesen meghajtja magát, s el)*

LAKATOS. Már ez mégis több, mint sok. Ma arra vagyok kárhoztatva, hogy minden ember az én poharamból részegeskedjék. Milyen fátum!

TOLVAJ. Most ez egyszer csizmadiát fogtam. Azt reméltem, hogy erszényt vagy legalább zsebkendőt húzok ki, s ez a hitvány levél akadt kezembe. Fölbontottam, de mi haszna, ha nem tudok olvasni. Pedig ki tudja, milyen szép szerelmes levél, mennyi sóhaj és csók van benne! Üsse patvar, én nem veszem hasznát. *(Eldobja a levelet)*

SZIRMAI. Nos, érti már a dolgot? Átlátja ugye, hogy jól cselekedtem? Rágalmaztam önt, az igaz, de e rágalommal talán életét mentettem meg.

MÉSZÁROS. Valóban életemet mentette meg ön, édes úr, és én köszönöm önnek szívességét, és ha ön a hazát szereti, úgy életem az öné, mert lássa ön, én szegény és tudatlan ember vagyok, de azért szeretem ám a hazámat, pedig nagyon!

SZIRMAI. Azt láttam, barátom, és azért igyekeztem önt megmenteni.

MÉSZÁROS. Köszönöm, köszönöm, de ez mégis siralmas, kétségbeejtő állapot! Ha az ember szabadon beszél, részegnek kell magát elismernie, hogy föl ne akasszák. Szegény, szegény édes hazám!

SZIRMAI. Fájdalom, hogy így van. De vigasztalódjék, barátom, tudja azt a nótát, hogy „ne szomorkodj, légy víg, nem lesz ez mindég „így!”

MÉSZÁROS. Oh, vajha ne lenne! Vajha érnénk jobb időket!... Uram, a beszéd után nem indulhat mindig az ember, mert a nyelv kétszínű portéka, az isten verje meg; nem a beszédéből önnek, hanem a szeméből úgy ítélek, hogy ön becsületes hazafi. Uram, ha kezdeni találnak önök valamit, ne felejtssenek ki engemet; én szeretem a merész játékot, melyben az ember a fejével játszik a hazáért. Úgyszincs egyebem ennél a rossz fejnél, hadd áldozzam legalább ezt a hazának, ha szükséges. Különb fejeket csapott már le a hóhér, mint ez az enyém; nem lesz érte nagy kár. Én nem veszítek vele semmit, a haza pedig nyerhet valamit. Ha szükség lesz rám, csak a veszett mészárost tudakolja, mert úgy hínak közönségesen... minden ember útba fogja igazítani. Isten megáldja! *(Szirmai melegen szorítja meg kezét, s visszamegy helyére; a mészáros hátrafelé ballag, a levelet megpillantja a földön, s fölveszi)* Levél, a bizony, ismerem a formájáról; ha nyomtatva volna, el is tudnám olvasni, de az ilyen tyúkvakarás úgy táncol a szemem előtt, hogy nem boldogulok vele. Pedig szeretném tudni, mi van benne? Még sohasem olvastam levelet életemben. Különben nem lehet valami fontos írás, mert gazdája ihol feltörte,

kétségkívül el is olvasta, aztán elhajította. Mindegy. Megtartom; megboldogult édesapám szokta volt mondani, hogy vedd föl, fiam, amit találsz, ha egy fületlen gomb is, mert nem tudod, mikor veszed hasznát. Hm, hát én részeg vagyok, részegnek kell lennem, hogy torkomra ne forrjon a szabad szó. Azért is ismétlem, és halálom óráján is az lesz az utósó szavam, hogy zshivány a császár, akasztófárávaló zshivány minden ivadéka, ámen! (El)

(Karaffa jön. Lassú gőgös lépésekkel járja körül a színpadot. Beléptével minden zaj lecsendesül. Amerre megy, a mulatók lekapják fövegeiket, s mélyen meghajtják magokat, s egyenként halkan kisompolyognak. Karaffa egyik-másik úrral szóba ereszkedik, s négy szemközt titokteljesen beszélget)

MÁRIA. Utálatos szörny! Inkább a kígyót vagy békát nézem, mint ez undok embert. Gödréből úgy pislog kifelé szeme, mint barlangjából a prédát leső vadállat. Mennyi vért ivott már, s mennyit fog inni még, és arca mégis olyan sápadt!... Olyan, mint a halál, mely mindig életet eszik, s még sincs élete. Én fázom!

SZIRMAI. Ha ismerném a félelmet, ez az ember az, akitől félnék. Mily förtelmes alak! Valódi képe ama pokoli hatalomnak, melynek ő teremtménye, a bécsi kormányznak. Egymáshoz méltók, igazán. És ezen ördögi ember, vagyis emberi alakba öltözött ördög a zabla, mely szájadat vérzi, mellyel féken tartanak, oh, hazám, te szabadságra termett dicső mén!... Mi tartóztat, hogy kardom hegyére tűzzem szennyes életét?... Átok, átok! Ha megölem, akad helyette más, és egy helyett tíz, és rossznál rosszabb. Minél bűdösebb a szemét, annál több, annál undokabb férgek teremnek benne. Nem a zablát kell eltörni, hanem a kezét elvágni, mely azt fogja. Csakhogy e zablát ezer kéz tartja. Ki győzi ezt mind elvagdalni?... Majd megsegít a jóisten... Úgy, úgy, csak fohászkodjunk a jóistenhez ősi szokás szerint. Tegyük össze kezeinket, és imádkozzunk és túrjunk. Piha!... Az imádság olyan kulcs, mely kinyitja a menny kapuját, de békóink lakatját nem fogjuk vele soha kinyitni. Erre kard kell, kard! Csakhogy már beletörték legjobb kardjaink. Természetes, mert egyenként próbálkoztunk. Egyszerre és összesen! - ez a varázsige, melyben világmozdító erő van. Oh, istenem, csak egyszer lenne hazám egy akaraton! Megmutathatnánk, hogy mi vagyunk az a nemzet, melynek ősapja Atilla volt.

BARÓTI *(Szirmaihoz)*. Miklós öcsém, tedd meg azt az emberséget, vezesd haza leányomat, nekem egy kis dolgom akadt, őkegyelmessége a tábornok méltóztatott magához híni.

SZIRMAI. Édes örömet, ha Mária megengedi.

MÁRIA. Jöjön, kérem, jöjön, menjünk minél előbb. Miért oly sápadt ön?

SZIRMAI. Mert... mert... és kegyed miért pirul úgy?

MÁRIA. Én? Mivelhogy... menjünk, kérem, menjünk. *(Mária és Szirmai el)*

BARÓTI *(Karaffához)*. Kegyelmes úr, fél óra múlva méltóztatik kegyelmességednek parancsolni?

(Karaffa fejével igent int; Baróti az urakkal és tisztekkel mély meghajlások közt távozik. Karaffa egyedül marad)

KARAFFA. Hahaha! Isten vagyok. Kicsavartam a magyarok istenének kezéből a pálcát, és most én uralkodom helyette. Jaj annak, akinek feje fölött e pálcát megcsóválom. Kezemben a császári leirat, mely mindenhatóvá tesz. Talán rövid lesz mindenhatóságom, de emlegetni fogja az örökkévalóság. Vért, vért, magyar vért! Hadd lám, mennyi vére van még a magyar nemzetnek? Kiontom azt a kutyák számára az utósó cseppig. S ha

egy elsápadt, kiaszott, emberi alakjából kivetkezett váz lesz a magyar nép, kacagva rúgom be sírgödrébe, és meghívom sírhalmára lakomázni a császárt, s azt mondom neki: itt az ország, osztozzunk, cimborá! Hahaha. Ez nagyszerűen szép jelenet lesz. Azt fogják kérdeni, hol van a magyar nemzet? - azt fogják felelni, nincs többé! Azt fogják kérdeni, ki irtotta ki? - azt fogják felelni, Karaffa!... Fejére lépek azon nemzetnek, mely egykor a világ feje tetején járt. Ezt én fogom tenni, én, a nápolyi lazaróni, kit az utcán vetélt anyja, mint valami macskát, kinek bölcsődala a patkányok sziszegése volt a penészes romok közt, ki serdülő koromban annyit ettem, amennyit loptam, s tízannyit éheztem, mint ettem, és kinek ünnepi ruhája is olyan rongytömkeleg volt, melyből a tetűk Ariadné fonalával sem igazodtak volna ki, hahaha. A lazaróniból Karaffa, Karaffából isten lett a császár segedelmével. Köszönöm, császár pajtás. Iparkodni fogok, hogy megelégedjél velem, hogy azt mondjad egykor: Karaffa, te méltó vagy hozzám! (El)

(Petenáda Andor jön, nemsokára utána U. Erzsébet)

P. ANDOR. Mi a tatár, már vége a mulatságnak. Üres a kert. Későn érkeztem, mint az őszi szél, mely nem lel virágot, amit leszakítson. Milyen lakomát remélt szemem, s a mennykőbe is, koplalnia kell. Várhatok a jövő vasárnapig. Majd csak átkínlódom valahogy a hetet. Ah, hamuvá éget a kíváncsiság, megismerni Eperjes hölgyeit! Oly rég hallom magasztalni őket. A háborús világban nem értem rá fölfedezéseket tenni a szépség világában. Istennek és Karaffának hála, hogy helyreáll ismét az áldott béke. Szép napokat fogok itt tölteni, de meg is érdemlem, mert barna várunkban rémítő fekete időköt éltem. Valóságos remetekorszak volt. Az egész környéken egyetlenegy élvezhető fehérccseléd van, azt is csúnyául meguntam. Különben derék leány az az Erzsi, csak hogy veszettül követelő. *(Lassanként jövögetnek vissza a vendégek)* Ah, gyülekeznek, gyülekeznek. Annál derekabb, minél váratlanabb. Nézzünk körül, nézzünk körül. *(Visszafordul, meglátja Erzsébetet)* Erzsi szívem, te vagy? Isten hozott; lám lám, milyen véletlen találkozás!

UJHELYI ERZSÉBET. Önre nézve, Andor úrfi, talán az, de rám nézve nem. Utánajöttem önnek, s nyomában voltam mindenütt egész idáig.

P. ANDOR. Mi a manó, és hogy jutok e szerencséhez?

U. ERZSÉBET. Minek ez a kérdés és ez a könnyelmű hang? Hogy telhetik önnek kedve abban, hogy megsértse azt, ki önt annyira szereti?

P. ANDOR. Vesszek meg, ha sérteni akartalak, babám. Hidd el, komolyan kérdeztem, hogy miképp jutok e szerencséhez? Mert találkozásunk valóban szerencse rám nézve.

U. ERZSÉBET. Csak szerencse? Én azt reméltem, hogy boldogság lesz.

P. ANDOR. Eh, hagyjuk el azt a szörszálhasogatást! Tudod, nem értek a szavak megválogatásához. Szó szó.

U. ERZSÉBET. Jól van, nem teszek szemrehányást... csak egyet még, Andor... hogy tudott ön engem minden búcsú, minden szó nélkül elhagyni?

P. ANDOR. Kedves galambom, ezért dicséretet és nem szemrehányást érdelek. Én azt csupamerő kíméletből tettem, hogy fölmentselek az elválás könnyeitől, fájdalmától.

U. ERZSÉBET. Ma nagy kedve van önnek tréfálni, Andor.

P. ANDOR. Az ördögöt van, dehogy van! Hanem teneked van csodálatos szeszélyed szavaimat tréfára magyarázni..

U. ERZSÉBET. Különös, hogy akik olyan jól értették, most egyáltalában nem értik egymást.

P. ANDOR. Igazán megmagyarázhatatlan.

U. ERZSÉBET. Menjünk félre innen, Andor, az emberek mindinkább gyülekeznek, menjünk néhány pillanatra valamely magányosabb helyre.

P. ANDOR. Nem szeretem a magányt.

U. ERZSÉBET. Pedig valaha nagyon szerette ön, emlékezzék csak vissza...

P. ANDOR. Meglehet, meglehet, nem tagadom; hanem az ember ízlésének az a tulajdona van, hogy változó. Ha valami mondanivalód van, rózsám, itt is elmondhatod az emberek között, én nem vagyok szégyenlős.

U. ERZSÉBET. Sok, igen sok mondanivalóm volt, de most már kevés van, igen kevés. Nem is szükség kérdenem többé, hogy szeret-e még ön? Ha együgyűbb volnék is, mint vagyok, átláthatnám, hogy nem szeret.

P. ANDOR. S ha nem szeretnélek?

U. ERZSÉBET. Akkor sohasem szeretett ön, mert akit egyszer megszűnünk szeretni, azt sohasem szerettük.

P. ANDOR. S ha így volna?

U. ERZSÉBET. Akkor ön megcsalt engemet.

P. ANDOR. S ha megcsaltalak volna?

U. ERZSÉBET. Akkor jaj önnek!

P. ANDOR. Brrrr! Egészen elrémiszt, kis babám.

U. ERZSÉBET. Ismétlem, akkor jaj önnek. De van egy mód, nem kibékítésemre, hanem legalább bosszúm megállítására. Ön azt ígerte, azt esküdte, hogy el fog engemet venni, tehát vegyen el, akár szeret, akár nem. Ha már lehetetlenné tette ön rám nézve a boldog életet, mentsen meg legalább a becsstelen élettől.

P. ANDOR. Elvegyelek, kincsem? Megházasodjam? Hmhm. De azt tán csak nem akarod, hogy tüstént papot hívassak, s itt azonnal végbemenjen a ceremónia? A házasság nagy lépés, azt éretten meg kell fontolni, azért szabj egy kis határidőt.

U. ERZSÉBET. Jól van; mikor ad ön választ?

P. ANDOR. Mikor? Megállj... Holnapután kiskedden, borjúnyúzó pénteken.

U. ERZSÉBET. Cudar, kegyetlen ember! Nem elég, hogy kiszakította szívemet, még szét is marcangolja körmeivel és hidegen, mosolyogva. Nem vesztegetem a szót. Kereken kimondom, önnek el kell engemet vennie, hogy világ csúfja ne legyek holtom napjáig.

P. ANDOR. No hát én meg szinte kereken kimondom: nem foglak elvenni, hogy világ bolondja ne legyek holtom napjáig... de arra a szívességre kérlek, ne kiabálj itt olyan veszettül, mert ide csődülnek az emberek.

U. ERZSÉBET. Hát aztán? Hisz az imént mondta ön, hogy nem szégyenlős. Ha az is, most már mindegy, sőt annál jobb. Azt akarom, hogy ide csődüljenek. Te meggyaláztál engemet, vásott fickó, meg foglak én is gyalázní. Emberek!

P. ANDOR. Nem hallgatsz, eszeveszett!

U. ERZSÉBET. Nem. Ha a föld közepébe ásol le, onnan is kiüvöltök, onnan is kiröpítem rád átkaimat, mint a tűzokádó hegy az égő köveket. Emberek! *(A vendégek összeszaladnak, s karéjt képeznek, csodálkozás, nevetés, rémülés)* Nézzétek ezt az ifjú urat, ez a leg-alábbvaló gazember, a legutálatosabb szörny, a legmegvetendőbb teremtmény, a legocs-mányabb féreg a világon! Őrizkedjete tőle, mert lehelete dögvész, érintése kárhozat!... Oh, isten, sülyeszd el a földet, hadd sülyyedjen el vele gyalázatom!... És te vadállat...

P. ANDOR. Hah, silány ringyó! Hitvány paraszt faj! Merülj vissza a sárba, melyből ruhám szélébe kapaszkodva kimásztál! *(Megragadja haját, s a földhöz vágja, megrúgja, s elrohan. A körülállók kacagnak, sajnálkoznak, szörnyűködnek. Fölemelik és elviszik Erzsébetet)*

MÁSODIK JELENÉS

Karaffa lakása

(Jön egyenként tizenkét fekete ruhás ember, köztök Szentiványi László; utánok harminc vörös ruhás, kezökben pallossal. A fekete ruhások jobbra, a vörösruhások balra sorba állanak. Karaffa középről; szemlét tartva megy el a hóhérok előtt)

KARAFFA. Mi a legkedvesebb italod?

ELSŐ HÓHÉR. A vér.

KARAFFA. Ki az istened?

MÁSODIK HÓHÉR. Az Ördög.

KARAFFA. Mi a legnagyobb vétked?

HARMADIK HÓHÉR. Egy embert egészen agyonüthettem volna, s csak félig ütöttem agyon.

KARAFFA. Melyik a legszebb virág?

NEGYEDIK HÓHÉR. Az akasztófa virága.

KARAFFA. Mit gyűlölsz legjobban?

ÖTÖDIK HÓHÉR. A bűnbánást.

KARAFFA. Micsoda szenvedélyed van?

HATODIK HÓHÉR. Emberkínzás.

KARAFFA. Melyik nap a legnagyobb ünneped?

HETEDIK HÓHÉR. Amelyiken legtöbbet gyilkolok.

KARAFFA. Mikor örültél életedben legjobban?

NYOLCADIK HÓHÉR. Mikor egy embernek a szemét harapófogóval húztam ki.

KARAFFA. Melyik a legszebb hang?

KILENCEDIK HÓHÉR. A halálhörgés.

KARAFFA. Mire való az igazság?

TIZEDIK HÓHÉR. Hogy porba tiporjuk.

KARAFFA. Kit szeretsz leginkább kínozni?

TIZENEGYEDIK HÓHÉR. Az ártatlanokat.

KARAFFA. Mi van a szívedben?

TIZENKETTEDIK HÓHÉR. A császár és a sátán képe.

KARAFFA. Mi nincs szívedben?

TIZENHARMADIK HÓHÉR. Irgalom.

KARAFFA. Mire való a fog?

TIZENNEGYEDIK HÓHÉR. Hogy csikorogjon.

KARAFFA. Miért születél?

TIZENÖTÖDIK HÓHÉR. Hogy mások meghaljanak általam.

KARAFFA. Mi szent előtted?

TIZENHATODIK HÓHÉR. Semmi.

KARAFFA. Hány isten van?

TIZENHETEDIK HÓHÉR. Miattam lehet akárhány, én nem törődöm vele.

KARAFFA. Meddig éljen a császár?

TIZENNYOLCADIK HÓHÉR. Míg a hóhéroknak dolgot ad.

KARAFFA. Mivel kened a bocskorodat?

TIZENKILENCEDIK HÓHÉR. Emberzsírral.

KARAFFA. Mikor szoktál gyónni?

HUSZADIK HÓHÉR. Ha véletlenül jót cselekszem.

KARAFFA. Micsoda vallású vagy?

Mezőberény, 1849. július 3-18. közt

VEGYES ÍRÁSOK

1836

SÁRKÁNY JÁNOSHOZ

Kedves barátom!

Nagyon örülök, hogy rólam is meg emlékeztél, s mivel írtad Szaminak hogy én is irjak, tehát nem akarom kérésed meg vetni. Már hamarébb is irtam volna, de időm nem volt, mert Szüleimnek is kellett írnom s az iskolai kötelességem is sok volt. Kérlek tégedet írj minél hamarébb, s ha irsz tehát külöm írájál nekem, majd magam meg fogom fizetni. Ha terhedre nem fog esni, köszönts nevében Szalay Fridrich, második esztendei Grammatistát, Safáry-val együtt. Mikor ti Lőrincről el jöttetek, én is el jöttem onnan, s Pesten mulattam mostanig. Jungmanné üzeni a Feketének, hogy Husvétkor látogassa meg őtet, s te is jöjj el ha lehet. Mi nálunk már kevés ho vagyon. Baross Sándor árulkodórol tudósitlak, mely már engem is néhányszor Professor Uramnál be vádolt, hogy még jól declinálni sem tud, s ha az ebéd vagy vatsora közelget, nagy nehezen várakozik a konyhába, annak okáért *Koch Ádámnak* hívjuk; azon levelet melyet néked küldött nem ő, hanem Professor Ur tsinálta.

Kérlek Kedves Barátom, íráj minél hamarébb ha lehet s jo sokat, én is többet irtam volna, de nem tudtam többet, Feketét is Köszöntöm, veled együtt, maradok

Aszód 1835 [így! 1836 helyett] eszt. 23. Jan.

hiv barátod
Petrovits Sándor.

U. I. Mivel kevés időm lévén nem írhattam Fekete Barátomnak, tehát neaprehendálja, majd jövő alkalmatossággal néki is fogok írni, s ő is ne sajnáljon fáradni engem néhány soraival tudósítani.

1837

SÁRKÁNY JÁNOSHOZ

Kedves Barátom!

Multesztendőbeli levelemre feleletet, melyet egész examenig vártam, nem kaptam; remény-
lem, hogy mostani írásomra feleletet adni fogsz. - Szeretném, ha már valahára láthatnálak,
talán megsem esmernélek, mert régóta eltávoztam tőled.

Nevezetesebb ujság, hogy Nagy érdemű Professor Urunk elvette feleségül *Juli* Néninket, s
már November óta együtt vagynak. A mi tájékunkon *Schobrit* nagyon félik, sokat beszélnek
felöle; az a hír is volt, hogy Aszodra, a Bárokhoz szándékoznék, minélfogva mind Aszodon,
mind más szomszéd falukban örök állanak. - Jövő alkalmatossággal írájál kérlek, s tudósíts
némely Selmeci dolgokról és ritkaságokról; köszöntöm Feketét is. Maradok

Irtam Jan. 13. 1837.

hiv barátod
Petrovits Sándor mk

P. S. Köszöntöm Safárit, s engedjen meg hogy most nem irtam neki, mert lehetetlen volt.

SÁRKÁNY SÁMUELHEZ

Barátom Szami!

Ambár az időm nem igen engedi, hogy még több levelet írjak (már ez a harmadik ma estve, s
még kettőt kell írnom és ha az időm engedi hármát), ámbár sokat is veszekedtünk s
haragudtunk, még sem mulasztom el, hogy neked ne írjak. - Van közepette cukor!-----

Bár még ebben az esztendőben együtt járhatnánk, vigabb volnék. Zabko szegényke kinlódott
vérhasba, s e miatt egy holnappal később jött Aszodra.

Három ujonc vagyon most velem, t. i. kis Sárkány, Baross minimus és kis Petrovics. Barátom
el ne felejcs bátyáddal írni, de vers is legyen benne. Vagyok

Irtam Jan. 13. [18-ra javítva] 1837.

hiv barátod
Petrovits Sándor.

1838

CSÖRFÖLY LAJOSHOZ

Barátom Lajcsi!

Minthogy én Selmeci Poëta vagyok; tehát ez alkalommal Selmecről írok Neked levelet, nem pedig Aszódról; mert ha most is Aszódon volnék, tehát Aszódon volnék. No tehát, én Selmecen vagyok, köszton (vagy is ebéden) az Alumneumban, száláson pedig, és félkoszton Nemes *Prosperinyi Mihály* érdemes kamarahajdú uraságánál, s Krupecz Imre is velem van. Te ezen széles tudományú derék magyar költőt nem ismered, hanem Jakubovicsiak majd megmondják: ki? és mi? Az Alumneum, édes pajtásom! engem igen, igen víggá tesz. Soha sem szomorkodom, mindig jó kedvem van; de a mellett - - - l.....l n...m i...n g.....k. Az idevaló magyar literatúrai társaságnak, mellynek elnöke Szeberinyi Lajos, rendes tagja vagyok, s épen a mult szerdán szavallottam, a jövőn pedig munkát olvasni fogok. Nálunk október 13-kán esett először hó, hanem akkor nem voltam Selmecen; de... Pencen, Pencen!! Én, Osztroluczky s Kosztolányi mentünk oda szüretre, s ott mulatánk két hétig. Azon szomorú hír volt, hogy a mi derék Bolemanunk hozzátok fog költözni, de hála az égnek! meg nem történt. A másik Professorunk ezen a héten jövend el: Lichardus. Most nálunk Német v. is német színészek vagynak, s én ugyan szorgalmatosan látogatom a színházat. Hétfőn egy *oratio justá*-t kell hoznunk Bolemannak.

Ezzel, kedves Barátom! Befejezem leveletemet. Köszöntsd Jakubovicsiakat nevemben, téged barátilag csókollak s vagyok szerető

Irtam Novemb. 1-jén 1838. Selmecen.

barátod

Petrovich Sándor m. k.

P. S. Írj vissza, mihelyt alkalom adódik, s tudósíts a pozsonyi környülményekről.

Barátom! közöld ezen dicső költeményeket Jakubovicsiakkal.

1.

Ej hajdanan volt jó idő,
Származott az penna, levegő,
De szomorún van mostanában
Deák nincsen koszorúban
Elvesztette s pennáját,
Nem veheti hasznáját.

2.

Felkapja poharát
S dühös erkölcsével
Kitölti s barátság
S legjobb elméjével,
Nem az a barátság
Fölemelett pohár,
S megélte ő volna
A jó barátjával.

Dúrzással kiölte,
Földre szórván cseppjét,
Volt hamvai közé
Visszatette tettjét,
S megkináltam pohárral
Jó barát mohárral.

Proszperínyi Mihály.

Az első dictálta, midőn egykor pennát kerestem a ládámban; a másodiknak foglalatja: Kinálta Szalayt borral, Szalay fölvette a poharat, s véletlenül kiöntötte a bort. Szalay szinte Poeta, s velem együtt van kvártélyon. Vále.

1840

NAGY IMRÉHEZ

Tisztelt Barátom!

A messze Tyrol hó környezte bércei megül véli jönni levelemet? csalatkozik, valamint engem csalának reményeim, azon szép honnal megismerkedhetni. A sors nekem nem akar kedvezni, minden léptemet, tettemet gáncsolja; minden föltételeimet dugába dönti, szóval ő legnagyobb ellenségem. Tyrolból - talán örökre - kitiltott. Graecig jövénk - mely mintegy 20-22 mérföld Sopronytól - (m. hó 30-kán érénk be) s itt vettük azon hírt: hogy az ezred Tyrolt elhagyván, Horváthország, *Zágráb* és *Karlstadt* városaiba menend. Koholmánynak hívém ezen hírt, s reménylék. De végre megtudám, hogy bizonyos, s változhatatlan rendelet. Holnap t. i. Május elsején, hagyja el az ezred Bregencet. Nekünk azon parancsolat van hagyva, hogy két héttel előbb, mintsem az ezred, érjünk Zágrábba. E szerint még mintegy Junius elejéig Graecben maradunk.

Az 1-ső, 2-dik és 3-dik Compánia menend Karlstadtba, s így én is (az 1-ső Compániával). Horváthországban legfőlebb 1 s ½ évig maradunk, s onnan hihetőleg Olaszországba viend utunk. Ha ez megtörténik, némikép feledem Tyrolt. Azonban még bizonytalan. - Ezek körülményeim. Mit mondjak ön magamról? Most érzem, mi mélyen sülyedtem, leszállva a tudományok pályájáról, nevetlen, érzéketlen emberek körébe, s egy durva zsarnok körmei közé.

Csak néha emel ki e pokolból a költészet, a mennyei, a malasztos. Oh ha ezt keblemben nem hordanám: a kétségbeesés ölne meg! Egy holnapja már, hogy itt vagyok, s még igen keveset írtam; de hogyan is írjak? a káplár, mihelyest írást lát kezemben, lármáz, szitkozódik reám, s dolgot ad. Így vagyok, azonban nem csüggedek. Non, si male nunc, et olim sic erit. Mihelyt írhat Tisztelt Barátom, irjon, hogy még Graecben találjon levele. Legyen boldog s ne felejtse

Graec. Apr. 30-dikán 1840.

igaz barátját
Petrovichot

1842

BAJZA JÓZSEFHEZ

Tekintetes szerkesztő ur!

Ha csekély munkácskáim a megjelenésre érdemesek, kérem őket az Athenaeumba felvenni. Gyenge erőmet továbbra is ajánlva vagyok

Tekintetes szerkesztő urnak

Pápán maj. 5. 1842

alázatos szolgálja
Petrovics Sándor,
tanuló

SZEBERÉNYI LAJOSHOZ

Édes Lajos Barátom!

Mi kínosan vártam az időt, melyben felőled ismét valamit hallhassak, hollétedet végre megtudhassam. És eljött az, s mondjam-e, mi örömömre? Használok az első percet, s elődbe öntöm baráti keblem ömledezéseit.

Hollétedet Domanovszky barátunktól tudtam meg, aki tanítványával együtt szűnnapokon Ajkára (gondolom Veszprém megyébe) ment Pápán keresztül. Itt beszéltem vele. De tudnod kell, mint jöttem Pápára, mint telepedtem itt meg, mert megtelepedtem! - Veled utódjára Pozsonban beszéltem - per longum et latum mondom el történetemet, ha meg nem unod - onnan szüleimhez Pestre mentem, Pestről fel Selmecre testimoniumért, s onnan vissza szüleimhez. Ezek örültek, hogy a katonaságtól megszabadultam, de - képzeld, barátom! - azt akarák, hogy mészáros legyek, én és mesterember! Ennek két oka volt. Először az atyám engem mindig jobban szeretett volna látni: húst mérni, mint jambusokat, trochaeusokat faragni. Másodszor - s ez már fontosabb! - szüleim elszegényedtek, annyira, hogy engem tanulásomban segíteni nem voltak képesek. Azonban - gondolhatod - hogy ha még tíz ily fontos ok lett volna is, ebben velők meg nem egyezem. Én tehát jobb időket várva két hónapot (841-ki Május és Juniust) honn tölték, s itt annyira hozzám szokott azon ragaszkodó jó vendég, miről Vörösmarty mondja: „holdvilág az arcod, kályha termeted” stb. hogy eltökélém, tőle erővel elszakadni. S úgy lőn. Pestre menék, de itt semmi kedvező szél nem fűtt, nem is lengedezett; tovább folytatám hát utamat (a la „hü bele Balázs”) Füred felé, s innen átkelve a Balatonon, Somogyon, Veszprémen keresztül Tolnába Ozorára (a fentebbi vármegyébe) jövök, itt színészek degálnak, velők megbarátkozom, s - színésszé leszek. Három hónapig színészkedtem, társaságunk tönkre jutott, s én „annyi balszerencse közt, oly sok vizsály után, megfogyva bár, de törve nem” elbucsúztam a színészettől Mohácsra (de ha isten segít, nem örökre) s per varios casus et tot discrimina rerum Mohácsról Pécs, Szigetvár, Kaposvár, Keszthely, Sümeg és Szombathelyen keresztül Sopronba értem. Itt tanulni akartam, de nem volt semmim s „ex nihilo nihil”; onnan Pozsonba mentem; itt is úgy jártam; végre innen Pápára, s itt némileg csillámlani kezdett szerencsecsillagom. Tarcy, a derék Tarcy az, kinek mind[ent] köszönhetek. S így vagyok itt Pápán, s noha tengődöm, de mégis itt vagyok, és némi reménnyel, hogy dabit

Deus his quoque finem! - Édes örömmel függök serdülő „Képző társaság”-unk növekedésén; és az valóban növekszik. Talán tudod már, hogy tavál voltak pályakérdések kitűzve. Az idén szintén vagynak, még pedig 1., Lyrára, 2., balladára, 3., novellára és 4., tudományos értekezésre. A legjobb novella jutalma 3, amazok közt a legjobb művé 2,2 arany. Cucor, Kovács Pál és Stettner Ignác (ref. lelkész) a bírálók. Már beadtuk pályamunkáinkat, e hónap 30-án lesz örömmünepünk, melyben a jutalmat s dícséretet nyert munkák elszavaltatnak s felolvastatnak. A jövő évre zsebkönyvet fogunk kiadni, érdekművünk jobb műveiből. Tudod-e, hogy esztendőre Domanovszky is Pápára jó?

A Kliegl-könyvet még nem láttam, melyben mint literatort idvezelhettek volna. Nekem az Athenaeumban jött ki egy versem (nem tudom, olvastad-e? saját nevem alatt), azonban ez az első és utolsó vers melyet tőlem lát a világ. Lemondok, barátom a verselésről, le! ez a mai világban szegény embernek háládatlan egy mesterség, átkozott keveset hajt a konyhára; lemondok tehát és a prózához állok, barátom! mitől valaha annyira irtóztam. Papírosom már tele, édes Lajosom! s még szívem is tele van: mikor ölélhetlek, mikor mondhatok el mindent, amit le nem írhattam? Aug. 21-én lesz examenünk vége, úgy intézd leveled, hogy addig ide érjen. Szeptembert és októbert Békésben töltendem. Éljen boldogul; csókol

Irtam Pápán Júl. 7-n. 1842.

igaz barátod
(jelenleg) Petrovics Sándor tanuló,
(hajdan) Rónai színész,
(jövőben) Sió színész és literator.

SZÉKFOGLALÓ BESZÉD

(BÍRÁLÓI FELLÉPÉSKOR)

A PÁPAI KOLLÉGIUMI KÉPZŐTÁRSASÁGBAN

„Uj bíráló tag megnyitó beszéddel lépjen a pályára”, ez a t. Társaság rendelete. Jól van tehát! szólok én is egyet-kettőt; de csak röviden. Vannak rá okaim. „Okaid?” fogja a rágalom morogni gúnymosollyal ajkán, „értjük! mert hosszan nem tudsz szólani.” Igen tisztelt Rágalom néni! a dologban lehet ugyan némi igazság, s én már szerénységből sem fogom magamat az ellen védeni; de mindenesetre reménylem, leszesz kegyes okaimat meghallgatni.

Röviden szólok tehát először: mert az előttünk fekvő tárgy olyan, mint egy országút melletti bokor, melynek virágát a lányok letördelék, gallyait a hazatérő kecskenyáj konfekt gyanánt használá, ágait a gyerkőcök paripának mettszék le vagy ostornyélnék; mígnem törzsöke maradt meg, a kopár árnyatlan törzsök. Így vagyunk az alkalmi beszédekkel: trita materia, s alig hiszem, hogy ...decies repetita placebit. Valóban, nem is tudom, minek volnának már azok, ha csak... mákonynak nem. Na még ez egyre használhatnók! s ezt praxisból mondom; mert nekem legalább már voltak szívesek ezen szolgálatot tenni, s hogy nem egyedül nekem, azt onnan tudom: midőn egyszer ily beszéd alkalmával Morpheus pilláimra nyomá csókját, egy hatalmas koccanásra ébredtem fel. S mi volt az?... Szomszédomat szinte az álomisten ringatá - s bólinték én, bólinta ő, én jobbra, ő balra, mire homlokaink barátilag érinték egymást; s így futott a halál szelíd testvére körünkől.

Röviden szólok másodszor: azon igen világos okból, miszerint én az alkalmi beszédek, hogy őszintén szóljak, szivemből gyűlölöm; nem ugyan említett tulajdonságukért, hiszen az inkább dicséretökre válik: nem! a gyűlölség valami mély és titkos forrásból ered, de az emberiség

előtt örök talány maradand; mivel egész bizonyossággal... magam sem tudom. Van ugyan némi gyanításom, azonban ez csak homályos gyanítás, semmi egyéb; t. i. anyám gyakran említé, hogy keresztelőm tora alkalmával, születésem helyének koszorús múzsafia, a rektor, oly cikornyás beszéddel idvezle, hogy ha valami ügyes marchande des modes jelen van, s azt ex tripode összeférceli, a legkacérabb aggszűznek is beillett volna fejkötőül. Lehet tehát, hogy én az alkalmi beszédek már ekkor... megcsömlérem!

Harmadszor... de minek több ok? Talán már úgy is megtette beszédem azon egyetlen jótékony szolgálatot, mire fentebb alkalmasnak mondtam. S különben is tovább mentem, mint amennyire szándékom volt; ezennel van tehát szerencsém berekeszteni prolegomenámat, nem valami buzdítással, bátorítással célunk elérésére, hiszen ezt már elődeim sikerrel-e, nem-e? tették, hanem - s itt már valójában komolyan szólva - azon ohajtással: vajha a t. Társaság a netalán éretlen kezdőt pályája elején némi kimélettel kísérné; mert... omne initium durum.

1842. június

ELISMERVÉNY

[Pápa, 1842. júl. 24-e után]

Fölvettem ezen rongyokért két aranyat Horváth Ignác pénztárnok urtól.

Petrovics m. k.

BEJEGYZÉS KISKÉRI MIHÁLY EMLÉKKÖNYVÉBE

Az élet egy döcögő szekér, mellyel a sors ökrös [tüzes?] paripái tüskön bokron át kiméletlenül vágatnak keresztül, míg az emberből a lelket kirázzák. Van azonban egy párna, melynek puha ölében a döcögés kéjjelmes rigatássá válik. Ki lenne oly kába, hogy ezt minélőbb megszerzeni ne iparkodnék? S ki oly kába? ki nem tudja, hogy e párna... feleség! - Berény, szeptemb. 16-án 1842.

Petrovics Sándor

SZEBERÉNYI LAJOSHOZ

Szeretett Barátom!

Rövid idővel examen előtt vettem leveled; azért nem akartam már addig írni, míg ismét Pápara nem jövök, mert szörnyű ómenem volt, hogy nagy változás fog rajtam történni. S előjelem nem csalt. Feljöttem, barátom, Pápara, feljöttem, hogy örökre elhagyjam azt, hogy örökre elhagyjam az iskolát. Engem rettenetesen üldöz a sors. Egy borzasztó mélység előtt állok, melyet átlépnem kell, s e lépéssel talán két szívet (szülőimét) repesztek meg. S még sem tehetek másképp. Látd, barátom! színésszé kell lennem, kell, nincs semmi menedék; szülőim nem segíthetnek, s Pápán nincs semmi alkalmam, mellyel a nyomorú filléreket életem tengetésére megszerezhetném. Most már harmadszor színésszé! Lássuk mit ad a végzet. Mondjam-e, hogy nem csak a mindennapi kenyér keresése célom (mert úgy kocsissá vagy béressé lennék, s bizonyosabb kenyeret eendném), hanem, hogy magasabbra törekszem, s a célt szemem elől soha elveszteni nem fogom. Művész és költő! barátom, mint hevülök. De már rég meg van

mondva, hogy én középszerű ember nem leszek: aut Caesar aut nihil. Ne neved ki, barátom, ha bolondokat beszélek.

Nem tudom, hallád-e már, hogy tavaly a pápai Képző-társaság egyik pályadíját (balladán) én nyertem meg; azonkívül a másik balladám s két líráim (többet nem is adtam be,) dicséretet nyertek. Ez is elég egy obsitos-logicusnak.

Irod, hogy közöljük egymással újabb elmeszüleményeinket. Ezt én a legnagyobb szíveséggel, készséggel és örömmel teszem. Arra is kérlek, hogy bírálatot küldj verseimre (ha tán arra méltók), de oly elbizott semmi esetre sem vagyok, hogy munkádat bírálni fognám. Ismerem e dologban gyengeségemet. E levelet Domanovszky barátunknál írom. Még ma elhagyom Pápát. Mihelyt bizonyos helyen leendek, tudósítani foglak. Éljd boldogul, szeresd

Pápán Nov. 2-n 1842.

barátodat
Petrovics Sándort.

Ime egy kis csekélység:

Az utolsó éj**-n

Miljom átok! stb. [Költeményei közt *Felköszöntés* c. alatt.]

Máskor többet, édes barátom!

1843

SZEBERÉNYI LAJOSHOZ

Kecskemét mart. 5-n 1843.

Édes Barátom!

Tudod-e mi vagyok? színész. - Hiába, naturam expellas furca etc. De most már örökre az vagyok az maradok, e jelszóval: áldjon, vagy verjen sors keze, itt élned, halnod kell. Oh barátom, annyi írni valóm volna, s nem tudom, mivel kezdjem? a sok között mit írjak? - Emlékszem rá, hogy Pápán létemkor írtam neked November elején, de már nem jut eszembe mit? Megírtam-e akkor mint ütött ki dolgom, s mivé valék leendő? - Tehát miután minden tervem az ott maradhatás ügyében dugába dőlt, s fájdalom- és örömtelt szívvel értem Fejérvárra, hogy Szabó József igazgató (derék) társaságába felvételtem. Örömmel mentem oda, mert a pálya várt rám, melyért élek, melyért lélekzem; - de fájdalommal is, mert tudtam, hogy e lépés villámcsapás lesz szüleimre. - Mindenre elkészültem. - És azóta színész vagyok, s noha igen parányi lény még a színpadon, de reménylem, egykor nem leszek utósó; mert nem hiszem, hogy az ég segédkeze ne lenne azzal, ki oly szent célokkal, oly eltökéléssel, annyit áldozva lépett a színpadra mint én!

Pápán vagy két napig Domanovszky barátunknál laktam, kitől a többek közt hallám, hogy... szerelmi bajaid vannak; s te, barátom, ezt eltitkolád előttem... de bocsánat, bocsánat, édes barátom, hogy ezt várni mertem tőled; hisz én még nem tettem magam érdemessé bizalmadra. - Amit utósó leveledben a színészetről írsz, helyeslem, s követni fogom: studium, fáradatlan studium! - Írám, hogy lemondok a verselésről? „nem tudják, mit beszélnek” valami ilyféle van a szentírásban. - Tehát kitaláltad volna a „borozó” szerzőjét, ha Petrovics alatta nem volna is? No ugy remélem, még könnyebben kitalálád, ki az a Petőfi Sándor, ugyan az Athenaeumban. Karácsonykor Pesten valék, s megismerkedém személyesen Bajzával és Vörösmartyval. - Vörösmartynak szembetűntek verseim, s amint Bajzától hallám, ő a Petőfi név alatt valami régibb író volt rejtezni. Fél napot tölték a régtől tisztelt, szeretett 2 férfi körében. Boldog fél nap! Színésztársaim is olvasták az Athenaeumban Petőfi verseit; de ők nem hiszik, hogy én vagyok az. Egyébiránt nem sokat törődöm velök, kik többnyire asini ad lyram. Tisztelj meg, szeretett barátom, nem sokára leveleddel, mit legforróbban várok. De minél előbb, hogy még itt érhessem Kecskeméten. A levél címe legyen: Petőfi Sándor színésznek, Szabó József társaságánál Kecskeméten. És ezzel csókol

hű barátod
Petőfi Sándor.

Íme egy pár versem; észrevételeidet fogom rájuk kérni. *Az álom (Román):* Mondád, anyám, stb. [Költeményei közt *Jövendelés* c. alatt]; *Az első dal:* Kit a dal istene, stb.

Tőled, kedves barátom, viszont kérek néhány verset.

BAJZA JÓZSEFHEZ

Kecskemét. Mart. 14-n 1843.

Tekintetes Szerkesztő Ur!

Van szerencsém néhány dalt küldeni, azon alázatos kérelemmel, hogy szigorú vizsgálat után ha lesz, mely világot látni érdemes, azt az Athenaeumba fölvenni, s, ha jut, közölök a Honderűnek is adni méltóztassék. - Bátorkodom erre a Tekintetes Urat kérni, minthogy Petrichevich választásában nem igen bízom; s üres munkával a közönséget fárasztani nem akarnám. S ha egy sem érdemes? jó; maradjon mind homályban. Inkább semmi, mint rossz. - Három versem közöl, mely még ki nem jött, kérem a „Könnyeim” s „Ujság” címűt örökre kihagyni az Ath.-ból; nagy ellenszenvem támadt irántok. Nem tudom, mit ér az „első szerep” című; de örülnék, ha méltó volna a megjelenésre; mert első fölléptemre emlékeztet. Egyébiránt Tekintetes úr ítéletére bízom.

Fejérvárt oda hagyók, s Kecskemétre jövénk; hol nem a legjobban megy társaságunknak. A színészetben, noha még csekély, de mégis észrevehető haladásom; egypárszor már volt szerencsém a közönség figyelmét megnyerni, megtapsoltatni; mi négy hónapos színésznek elég. Folyó hó 23-n lesz jutalomjátékom, nagy ügyel bajjal, de mégis kivívtam, hogy Lear legyen. A bohócot játszandom benne; amit megkapni szinte nem kevés küzdésembe került; mert mennyi az ármány a színészetnél. Gyakran jajdulok föl: isteni művészet, mért ördögök papjaid!

Minthogy épen jó alkalom van, (Szabó József igazgatóm van Pesten,) bátorkodom a Tekintetes urat kérni, méltóztatnék az Ath. azon számait elküldeni, melyekben verseim vannak. A múlt év első feléből 1 szám, a másodikból 2 szám, s az ideiből szinte kettő. - Színésztársaim kételkednek, hogy én volnék az a Petőfi, kinek az Athenaeumban versei jönek. Kételkedjenek! keveset törődöm rajt, nem nekik irok. - Ha terhére nem lesz a Tekintetes Urnak, könyörgök, méltóztassék megírni, melyek jönek ki verseim közül az Ath.-ban s Honderűben. Munkáim megválasztásában mégegyszer a legnagyobb szigorúságot kérve, maradok a

Tekintetes Urnak

tisztelő szolgája
Petőfi Sándor.

KÖTELEZVÉNY

Elismerem, hogy Vargáné asszonynak hét héti koszt fejében 22 ft mondom huszonkét forinttal váltóban adós maradtam, melynek lefizetésére a következő husvéti hétre magamat okvetetlen kötelezem. Addig is, míg a fönt nevezett summa kezéhez adatik, zálogban marad nála 2 pár fehér ruhám, 2 lajblim, 1 trikó, egy pár csizma, egy törüköző, egy aranyos rámáju kis tükör, - melyeknek hozzám való szállítását a fönt nevezett asszonyság magára vállalja. Ezekre magamat kötelezem.

Kecskeméten. Apr. 7 napj. 1843.

Petőfi Sándor
színész

FRANKENBURG ADOLFHOZ

Tekintetes szerkesztő úr!

Kéretik a versek szerzői által, méltóztassék azokat áttekinteni, ha megfelelőek-e az 1844-ki *Emlény* kívánatainak? s ha igen vagy nem, azt t. c. Heckenast úrnál kijelenteni, hogy tudják magokat mihez tartani. A tekintetes szerkesztő úr tisztelői

Pest, ápril. 10-kén. 1843.

Petőfi és Jókai

BAJZA JÓZSEFHEZ

Pozsony. 1. Június. 1843

Mélyen tisztelt Tekintetes Úr!

Örülnék, ha sorsom jelenleg bármin is engedne örülnöm, hogy forró tiszteletemet kijelenthetem, annyival is inkább, minthogy Vachott Sándor Ur által van szerencséje levelemnek a Tekintetes Ur kezeibe jutni. Oh az én sorsom! - Mily szép reményekkel jöttem Pozsonyba, mily kilátásokkal, - és minden, minden oda! Fekete Gábor nem fogadott be társaságához, mert, midőn ide értem, már fölösleges számmal voltak tagjai; s így nem maradt egyéb hátra, mint írás által biztosítani itt maradhatásomat. És most így vagyok: egész nap irom a Záborszky által szerkesztett országgyűlési tudósításokat, s a fizetés oly nyomorú, hogy elég megszereznem a mindennapi kenyeremet. S emellett szemem, mellem gyengül; s e száraz foglalkozásnál a múzsa is kerül. Ily körülmények közt örömet itt hagynám Pozsonyt, s színésztársaságot keresnék, bármilyet, csak hogy időmet tökéletesen el ne vesztessem; de így, amint vagyok, lehetetlen - koldús vagyok! -

Meg fog a Tekintetes Ur bocsátani, hogy sorsom panaszlásával untatom; de nekem senkim sincs a világon, senkim, ki előtt bizalommal nyithatnám meg keblemet. - Itt küldök ismét néhány verset, azon kérelmem újításával: hogy velők a legnagyobb szigorral bánni méltóztassék; ha csak egy van is köztök jó, vagy egy sincs! Nyugtasson legalább az: hogy rossz munkával nem léptem a világ elé. Tekintetes Ur tanácsát, miszerint a népdalokat is mértékben írjam, követem a „távolból”-lal; aligha sikerrel. - Lisznyayval közelebbről megismerkedtem. - Mind tens Vörösmarty urnak, mind a Tekintetes Urnak szives indulatába ajánlva magamat, vagyok

A Tekintetes Urnak

örök tisztelője
Petőfi Sándor

BAJZA JÓZSEFHEZ

Pozsony. Jún. 3-án 1843.

Tekintetes Szerkesztő Ur!

Pesten létemkor Garayhoz vittem négy verset, hogy azokat *Andor diák* név alatt közölje a Regélőben. Megvallom őszintén, egyedüli célom volt, azon kíváncsiságom kielégítése: vajjon mit szól felőlök Verőczey? S ily kíváncsiságot fiatal írótól rossz néven venni tán nem lehet.

Kéziratom alatt is a főntebbi név állott, szóval is megkérém, hogy e versek szerzőjének igaz nevét senkivel se tudassa; mert legkevésbé sem levén szándokom azon lapnak, melyet több okból oly csekélyre becsülök, rendes író-társává lenni, fölötte ohajtám nevemnek örök titokban maradását. És íme, Garay mingyárt az első vers alá (mi okból? el nem gondolhatom) szilárd akaratom ellenére kiteszi nevemet. Ez gyalázatos kijátszás! - Alázatosan kérem a Tekintetes Urat, méltóztassék az alábbi néhány sornak az Athenaeum legközelebbi számában helyet engedni, teljes szabadságot hagyván változtatni benne azt, ha mi tán változtatást kívánna. - További tisztelettel vagyok a

Tekintetes Urnak

alázatos szolgálja
Petőfi Sándor.

ÍRÓI JOGTAPODÁS A REGÉLŐBEN

Garay János ur, öszerkesztősége, már egyszer kegyelmetlenül méltóztatott kényuraságát (Emlényországban) egy „Apollóban barátom”-mal éreztetni. Regélővármegyében nekem jutott a szerencsétlenség, újabb önkényének áldozatául esnem. Szegény fejem! -

Minap egész bizalommal kérék paksszust ökényuraságától néhány magzatkám számára, kik a fönnemlített vármegyét incognito szándékoztak beutazni, kritika úrral szembeszállandók. Ez talán egy kis elbizottság volt ökelméktől... no de hiszen meg is lakoltak érte! mert, ámbár az incognito utazhatás *ünnepélyesen megigértetett*, az elsőről mindjárt lerántaték az álarc [l. a *Regélő* 44. száma 1389. has.]. Köszönöm szépen jó 'karatját, drága tisztt, szerkesztő úr, köszönöm! Mert hinnem kell, hogy csupa merő jó szándokból történt az egész. Ön t. i. kedves gyermekeimet az incognitóval gyakran járó lenézés- s félreismeréstől megóvándó, nyomá reájok fényes születések bélyegét. Szép, szép és helyes! De mindamellett is e nemes szándok *szószegéssel* volt egybekötve, ami pedig aligha legragyogóbb oldala az embernek, és ezen fölül írói *jogtapodással*, mi megint nem nagyon dicséretes oldala hírlapszerkesztőnek. Én tehát a világ minden kincseért sem akarván ön kezelési tisztaságának napfogyatkozására még több alkalmat is szolgáltatni, ezennel kérem, még el nem indult egy pár szülőtem előtt a *Regélő* kapuit elzárni s bizonyossá teszem a nagylelkű és írói jogokat oly szépen tisztelő szerkesztő urat afelől, hogy többé nem fogjuk cicára bízni a tejfölt.

Athenaeum, 1843. június 15.

SZEBERÉNYI LAJOSHOZ

Pest, júl. 21. 1843.

Drága Barátom!

Husvét után, hogy Pápáról elmentem, - hol Domanovszky barátunk levelében firkantottam egy pár szót számodra, - Pozsonyban töltém egy ideig az időt. Színésznek mentem föl, de Fekete Gábor nem vett föl. S így kénytelen voltam az országgyűlési tudósításokat borzasztó olcsó áron karcolgatni. De ezt csakhamar meguntam, mint robotot. Szerencsémre megismerkedtem Vachott Sándorral. Ez Pozsonyból lerándult kedveséhez Pestre (ki már e hónap 10-ke óta neje), s itt tudtomon kívül számomra egy aláírási ivet bocsátott ki az Athenaeisták között, melyen 30 pengő forint gyűlt össze. Az adakozók: Vörösmarty s Vör.-né, Bajza s B.-né, Vachott Sándor, s mátkája s ennek atyja stb. Ezzel segitettem ki magamat Pozsonyban.

Később maga szólított fel Fekete, hogy álljak társaságához, mit azonnal tettem is. De mindjárt az után való nap kaptam Nagy Ignáctól levelet, melyben jelenti, hogy ha Pestre akarok jöni, kieszközlendik, miszerint a nemzeti színháznál bevegyenek, s azonkívül néhány hónapra fordítani valót is ad a Külföldi Regénytár számára. Én tehát természetesen azonnal lejövök. Három hete, hogy itt vagyok, s már egy kis regényt („a negyvenéves hölgy” Bernard Károlytól) le is fordítottam, melyért száz váltó forintot kapok. Tényleg kezdtem a másikba: „Robin Hood” Jamestől. Ez németben 900 lap; s jó darabig fog elfoglalni. Addig Pesten leszek, azután pedig hova megyek? még nem tudom. Mert a pesti színpadra lépni most még, ez oly fa, melybe nem igen merem fejszémet vágni, noha arra Vörösmarty sine fine ösztönöz. Majd elhatározom magamat. - Fekete Lajossal együtt lakom, ki idvezel, s csodálkozik, miért nem írsz neki, miután ő már küldte neked levelet. Körülbelül így állunk. S most engedj egy kérdést terjesztenem elődbe, melyet szükségesnek találok. Érzesz-e valóban irántam oly meleg, forró indulatot, mi szívet szívhez kapcsol, erős, szent láncsal? szóval *igazi barátságot*; vagy csak egy fiút látsz bennem, kivel egykor egy helyen jártál iskolába, kivel mint sok mással, tán csak a pillanat fölhevülésében, vagy szokásból *bruderschaftot* ivál? - Ha az első áll: úgy írd minél előbb, minél többet; írd meg körülményeidet, sorsodat, írd mindefélét; olvastad, vagy olvasod-e verseimet, s ha igen, mondd el felőlök véleményedet, és te tudod, még mit, mit ne írd. Ha az utóbbi áll: akkor ne felelj levelemre, akkor szakadjunk el örökre egymástól, mert bizony hideg levelezés nem méltó az időre, nem a tintára és papírra, melyet rá vesztegetünk; s egyikünknek sem válnék nagy gyönyörére, és egészen haszontalan is. Ha írsz, címezd ily formán a levelet: Petőfi Sándornak stb. Pilvax kávéházban. - De amily őszintén tettem én fel e kérdést, remélem, oly őszintén követendéd te is szíved szavát. Isten veled.

Barátod
Petőfi Sándor

[Címzés:] Teljes című *Szeberényi Lajos* Urnak, tt. Plátthy László Táblabíró Urnál házi nevelőnek, barátilag. Galgóc, Vág-Ujhely. *Vieszkán* Trencsén megyében.

ORLAY PETRICS SOMÁHOZ

[Debrecen, 1843. október elején]

Somám

Ide érvén a színházhoz mentem; ott több ismerőmre akadtam. Azok tudtára adák Komlósynak ittlétemet, s ez, noha nem volt szándékom, itt marasztott. Eszerint Komlós társaságában vagyok. Innen egy hét múlva Váradra megyünk, s onnan November elején Kolozsvárra. Csütörtökön vagy szombaton lépek föl először. Szerelmes szerepeket fogok játszani. Tudom, szeretnél néha helyettem játszani, te tudod, kiért. Még többet is írnék, de már nem fog a pelegbászom. Öllelek, csókollak lelkem barátja.

Petőfid.

NAGY IGNÁCHÓZ

Debrecen, novemb. 28-n 1843.

Mélyen tisztelt Tekintetes Úr!

Írántami szíves tettei, melyeket meghálálni nehezen leszek képes, de mikre hálás érzettel emlékezni meg nem szűnök, bátorítanak föl, a Tekintetes Urnál egy alázatos kérelemmel alkalmatlankodni. A balsors, mely engem már négy év óta példás állandósággal környéke,

most ismét különösen érezteti velem sulyos hatalmát. Már az uton, hogy Pestet elhagyám, kezdék betegeskedni, s betegségem mindeddig folyton növekedik, annyira, hogy már három hét óta nem is játszhatom. Ezen okból, de különben is szétoszolván a társaság, melynél valék, kénytelenítettem Debrecenbe jőni vissza, hol a telet töltenem kell; mert ha hamarjában kigyógyulok is, erőm annyira megfogyott, hogy alig lézengek, s egypár hónapi nyugalom és pihenés okvetlenül szükséges. Ily körülmények között kénytelen vagyok a Tekintetes Urhoz folyamodni, szíveskednék mintegy negyven pengő forinttal segélyemre lenni, minek visszatérítésére mingyárt felgyógyulásom után minden erőmet fordítani el nem mulasztandom. Ha terhére nem esnék a Tekintetes Urnak alázatos kérelmem teljesítése: kiragadtatnám a legnagyobb inségből, melyben ember lehet. Ezen esetben méltóztassék becses levelét ekkép címezni: Petőfi Sándor színésznek özvegy Fogas Józsefné házában közel a cath. kórházhoz. De ha kérelmem nem teljesíthető: azért esdek, ne méltóztassék vakmerőségemért, mire végső szükség kiszte, neheztelni. Melyek után maradok

a tisztelt Tekintetes Urnak

alázatos szolgálja
Petőfi Sándor

BAJZA JÓZSEFHEZ

Debrecen, novemb. 28-n 1843.

Mélyen tisztelt Tekintetes Ur!

Szives engedelménél fogva bátorkodom röviden lerajzolni körülményeimet, s noha ezek alkalmasint feketébbek halvány tintámnál: mindazáltal örömmel írom le, áthatottan azon édes sejtéstől, hogy talán nincs a Tekintetes Ur minden részvét nélkül sorsom iránt. Legyen szabad ezt remélnem, legyek oly szerencsés, hogy e remény valósuljon; mert elhagyott pályámon a Tekintetes Urnak irántam mutatott - s általam aligha megérdemlett - szivessége, leereszkedése ösztönzöm egy magasabb cél felé, igen vezércsillagom, büszkeségem.

Elhagyva Pestet Debrecenbe jövék, innen ismét tovább utazandó Erdély felé. De több színész-ismerőm unszolásából Komlósyhoz menék, kinek társasága akkor itt működött, s ki, mint mondá, télre Kolozsvárra menend. Komlósy meglehetősen fogada, s így egy hetet tölték Debrecenben, már mintegy tagja a társaságnak. Ekkor ismét magához szólíta Komlósy, velem körülményesebben értekezendő. De már ekkor nagy meglepetésemre egészen más nótát fűtt, s többek között azt is kijelenté, hogy Kolozsvárt énekelnem is kellend az operákban. Ez különösen nem tetszett nekem, s amint tőle távoztam, egy kis társaság igazgatójával találkozám. Ez hítt magához s jó szerepeket, jó fizetést ígért. Ennélfogva - de leginkább azért, mert pénzem már elfogyott, s tovább nem utazhattam - hozzá állék. Diószegre menénk - egy Bihar megyei mezővárosba - s itt játszánk néhány hétig. Kaptam egypár meglehetősen szerepet, például Tornayt a Tisztújításban, Warningot a 30 éves kártyásban stb. és 50 frt proporcióba tétettem. Innen Székelyhídra menénk, s itt mintegy 3 hétig játszánk. E hónap 24-n felbomlott társaságunk, mivel mi Nagy Károly- és Szatmárba akaránk menni, s az igazgató erre nem állott. Ennélfogva nem volt mást tennem, mint Debrecenbe jőnöm vissza, s nem csupán azon okból, mert társaságunk szétoszlott, de leginkább mert beteg vagyok, s betegségem napról-napra terhesül. Már Székelyhídon sem játszhatám, s nincs is reményem, hogy egyhamar játszhasam, mert annyira el vagyok gyengülve, hogy erőm visszanyerése bizonyosan belekerül két-három hónapba. Egész csontváz vagyok. Így tengek inséges állapotban s itt kell a telet Debrecenben töltenem. Azon szemtelenségre valék kénytelen vetemedni, hogy Nagy

Ignác Urtól pénzt kérjek kölcsön. Mint szegyenlem, s mégsem tehetek másképp! - Lauka csakugyan gazember; kicsalt tőlem vagy nyolc pengő forintot Pesten létemkor, s három pengőmmel most is tartozik. A műzsák kerülnek; minden, amit írni tudtam, mióta Pestet elhagyám, két keserves népdal. Tieck dramat. lapjait s Röscher Kunst der dramat. Darstellungját szorgalmasan olvasom; ezzel telik minden időm. Vachott Sándornak igen szerettem volna írni, de tán nem is érdekelné levelem. Vannak még, kiket annyira tisztetek, kiket szeretnék kérni, hogy néha-néha emlékezzenek rám, de hiszen én oly csekély vagyok, s ezt tenni nem merem. Bocsásson meg a Tekintetes Ur, hogy ily hosszan alkalmatlankodom, és bocsásson meg levelem zavartságaért. Melyek után, szíves indulatába ajánlva magamat, maradok

a tisztelt Tekintetes Urnak

alázatos szolgája
Petőfi Sándor.

[Címzés:] Tekintetes *Bajza József* Urnak, hites Ügyvédnek, tisztelettel Lövész utca, Teleki ház, *Pesten*.

1844

TÁRKÁNYI BÉLÁHOZ

[Eger, 1844. február 20-a körül]

Tisztelt Barátom!

(ha nem sértem e címmel)

Többször kerestem önt, de nem találtam honn. Holnap reggel hét óra tájban ismét eljövök. Igen örülni fogok önt megismerhetni; bár jöttömnek más indoka is van. Igen megszorultam (holnap bővebben elbeszélem), addig legyen szíves Ön nekem útravalót szerezni, mellyel Pestig elmehetek. Ne ütközzék Ön meg e quasi parancsoló hangon, de, bár nagy szükségben vagyok, nem koldulok. Holnap mindenről bővebben, addig isten önnel.

Petőfi Sándor

PÁKH ALBERTHEZ

Pest. Apr. 15. 1844.

Frici barátom!

Mit írtam, mit nem írtam előbbi levelemben? nem tudom - az igaz, még azt sem tudom, mit fogok *most* írni? Tárgyam ugyan elég volna, de nem tudom hol kezdjem. Tehát rajtad kezdem, azaz Kaján Ábel barátunkon - hisz ismered? hogyan? most jött ki egy cikkje az Életképekben, épen ma. Reggel Frankenburgnál vagyok, hát a mondja hogy aszondja: ki is az a K. A.? hát aszondom hogy izé, Pakk Adalbert, jó barátom. - Ugy hát, aszondja rá Frankenburg, csak önnek adom a honoráriumot, aszondja, s ön majd adja át neki, aszondja. - Jól van, mondok, majd átadom csak bizza rám, mondok. De később jobban meggondolván a dolgot, azt határozom, hogy én bizon nem adom oda Kaján Ábel barátunknak azt a négy pengő forintot, mert magamnak is roppantott nagy szükségem van rá. Különben sem teszem föl Kaján barátunkban azt a szemtelenséget: hogy első fellépteért pénzt vegyen el. Köszönje meg, hogy nevét nyomtatva látja.

Ebbeli határozatomat légy szíves, Berti pajtás, Kaján barátunknak tudtára adni. - Te pedig, ha még útra nem indítottad ládámat, hát csak egymásután. Vörösmarty arcképe is kinn lóg a falon, ott ne maradjon. Ami pedig engem illet, barrrátom!! ami engem illet: *lelépek a színészi pályáról* (de bizonyosan mindazáltal nem tudom, örökre-e vagy sem?) lemondok tehát a színi pályáról, s tudod mi leszek? vagyis mi vagyok már úgyszólván? hát izé: a Regélő segéd-szerkesztője, a jövő félévtől kezdve Vachot Imre mellett. Már bizonyos; Bajza, Vörösmarty, Nagy Ignác s átaljában mindnyájan helyeslik e lépésemet. Vachot Imre maga szólított föl. Hát te nagy ítélőtehetségű barátom (mint a fiziognóziából olvasók), hát te mit tartasz felőle? Legközelebb elvárom leveledet Duna-Vecsére, hol a következő két hónapot tölteni fogom. Husvétí innepekre is otthon voltam néhány napig. A napokban megyek ismét haza. Tehát írv minél előbb. A levél címe: Petőfi Sándornak, átadandó a mészárszéknél Duna-Vecsén. De te többet írv ám, mint írt

literátortársad
Petőfi

TÁRKÁNYI BÉLÁHOZ

Duna-Vecse, April 28-án 1844.

Admodum reverende barátom!

Ha nem az volnál, ami vagy: türelmetlenséged már ezóta alkalmasint néhány adtateremtettekkel emelte volna magasabbra a káromkodás díszes Pantheonját; de pap létedre, úgy hiszem, hozzád illő csendes békével vártad soraim megérkezését. És íme, megérkezett azoknak megérkezése. Mert úgy gondolom, mire ezeket olvasandod, már nálad lesz levelem. Miért tettem ily irgalmatlan próbára „békességes türesemet”? (mint mondják a magyar vándorszínészek a türelmet mind e mai napiglan): ne kérdezd; egyhamarjában magam sem tudnék rá felelni. Mentségemül annyit mondhatok: hogy kutyarest levélíró vagyok - ha ez általában mentség. Egyébiránt, igazat szólva, meg is akartalak lepni mindjárt első levelemben a... legendával. De minthogy ez ideig az ihletés semmikép sem lepett meg, a fent említett dologgal én sem lephetlek meg tégedet. És, barátom, őszinte nyíltsággal szólva, aligha lesz valami már a legendából. Bizony isten, annyit törtem rajta a fejemet, hogy no! és csak egy kukkot se tudtam összeeszkábálni... azaz hazudok, mintegy negyven sor megvan biz abból, de itt aztán a ne tovább! Már másvalami tárgyat keresek, és ha csak lehet, elkészítem a határideig, mert amellet, hogy szavamat is adtam, miszerint az őrangyalba dolgozandom: igen nagy gyönyörökre válnék veletek, derék ifjak! egy mezőn fölléphetni, kiknek meleg barátságával dicsekszem. Oh Béla barátom! be szép napok voltak, melyeket körötökben tölték; istenemre, sohasem feledem. Töletek eljövén, mikor, mikor nem? azt már nem tudom, de akármikor, csakhogy Pestre értem. A verseimet sokat hurcoltam ide-oda, s nem boldogulhattam velők, mert egyik könyvtáros sem akarta megvenni: minthogy a verseknek egyáltalában nincs kelendőségök. Ügyem végre egészen reménytelen, s amennyire reménytelen, éppen annyira kedvező, nem különben meglepő fordulatot vőn. Vörösmarty tudniillik a *Nemzeti kör* elé terjesztette. S ez elhatárzá verseimet kiadni; ami meg is történendik, olyformán: hogy a verseket előfizetés útján kiadja 1000 példányban, s az egész jövedelem, a költségeket levonva, enyém lesz. Julius eleje táján kijön. A példány egy pengő lesz. Vörösmarty, Vachott Sándor és Szigligeti voltak megbízva verseim átnézésére, s ezek, barátom, vagy tizenötöt kivetettek belőlök, s nagyrészt bordalokat. Csak nézd, a szomjas ember tűnődését is ki akarták küszöbölni, de már ezt nem hagytam. Ilyenformán állok verseimmel. Ami a színészpályámat illeti... annak vége van. Igen, barátom, lemondtam a színészetről, s Julius elsejétől a Regélő szerkesztője leszek Vachott Imre mellett. Ezentúl tehát kirekesztőleg az irodaturának vagyis literadalomnak vagy irodalomnak élendek. Ha jól emlékszem, ezt is te tanácsoltad. Ergo úgy lett. Junius közepéig itthon leszek szüleimnél, hova leveledet minél előbb elvárom. Derék társaid szíves, baráti emlékezetébe ajánlva magamat, öllelek

barátod
Petőfi.

Leveled így címezd: Petőfi Sándornak, Pentelén keresztül, Duna-Vecsén, a mészárszéknél.

Az „Ivás közben” kijött a Regélőben, vagy már tudod is?

SZÍNBÍRÁLAT

Nyárhó 9. Vasálarc. Dráma 5 felv.; irták Bayard és Thoulon, ford. Garay. - Mint búnak a könny, kedvnek a nevetés, úgy a taps a tetszésnek, elragadtatásnak *akaratlan, ösztönszerű* kitörése, tudnivaló. Miután jeles színészeink játékában a legkitűnőbb helyek rendesen tapsoatlanul - s így észre nem véve - sikamlanak el: világos, hogy magasabb, művészi szépségeket

még nemigen vagyunk képesek felfogni. (Az operában ellenkezőleg áll; ott csak egy hatalmas kurjantás kell, s van taps akármennyi!) *Egressy Gábor* a tüzes, önérzetteljes, utóbb a vásárlar alatt gyengülő, végre vázzá sorvadt, lélekben eltompult, szerencsétlen királyfit egészben véve is nagy jelességgel személyesíté, de voltak különösen egyes kitűnő helyei, hol koszorút érdemelt. Midőn kedvese lakától eltántorogva „Marim... Marim... Marim...” kiált - midőn megtudja, hogy ő a királyné öccse, s midőn aztán kedvese letérdel előtte s ő fölemeli, mondván: „Szivemhez, Mari!” stb, itt, s több más helyen valóban remekelt *E. G.* - Dicséretesen működtek még helyenként *Szathmáryné* (*D’ Ostanges Mari*) és *Bartha* (*D’ Aubigné.*)

Pesti Divatlap, 1844. július 3. hetében

SZÍNBÍRÁLATOK

Nyárhó 16. - Lázár pásztor. Dráma Bouchardytól - A címszerepet *Lendvay* adta. Kár, hogy néhol mértéken fölül erőttette hangját; különben átalán véve jól adja e szerepet. - Ez estén széles jókedvében volt a tisztelt közönség, mi nem baj; csak az megfoghatatlan előttem, hogy épen a legsiralmasabb jelenéseknél fakadt nagyszerű hahotákra. S aztán még azt pletykázzák, hogy sirva vigad a magyar; hisz inkább ellenkezőleg. - *Egressy* most fölötté ritkán játszik, vajon mi okból?

- 17. *Harminc év egy játékos életéből.* Dráma Ducange-tól. - Beszélik, hogy sokkal több ásitás volt, mint néző; beszélnek... mert én bizonyosan nem tudom, minthogy már az első felvonásban, éppen midőn *Udvarhelyi* azt mondá: „kezök összetevődik”, elaludtam.

- 18. *A szerelem mindent tehet.* Vigjáték; írta *Holbein*, fordítá, vagyis fordította volt *Komlóssy*... még a boldog emlékezetű „a te én irántam való szereteted”-féle ékes stílusban. *Szathmáryné* a *Harpya-Fannit* sokkal jobban adá, semmint ilyen haszontalan silányság megérdemli, mely csak a tűzbe való vettetődésre való - hogy körülbelül *Komlóssy*ként szóljak.

- 20. *Hedvig a banditahölgy.* Körneri remekmű, melynek csak egy a hibája, hogy szerzője megírta. *Egressy Gábor* (*Rudolf*) jeles játéka tartá benne a lelket.

Pesti Divatlap, 1844. július 5. hetében

SAMARJAY KÁROLYHOZ

Pest, aug. 10. 1844.

Te Samarjay!

Megbocsátok, (miután bocsánatot kérsz tőlem), hogy *tegeztél* leveledben; és én még csak oly udvarias sem leszek, hogy tőled viszont bocsánatot kérjek azon borzasztó vétkemért, hogy szinte tegezni merlek, (mint mingyárt amott a levél tetején láthatod), mely iszonyú vakreményre egyébiránt magad jogosítál fel. - És ezzel legyen bevégezve a *teről* szóló história... de félre a tréfával.

Amily váratlanul jött, oly örömmel olvasám leveledet; mert én szeretlek. S hogy mingyárt, úgyszólván első együttlétünkör az *Orczy-kertben* nem borultam nyakadba, és nem kiálték fel illendő pátosszal: „Tegezzük egymást, legyünk barátok!” stb., az csak azért történt: mert nekem az effélék iránt desperatus antipáthiám van, s többet szeretek érezni, mint kimutatni. És ezért most is fölötté csalódandó, ha netalántán aztat hiended, hogy a következő lapon baráti érzelmeim szentimentális kitöréseit olvashatod. Ó nem! erről egy kukkot se... csak azt ismétlem még egyszer, hogy szeretlek.

Amit rám bízta, teljesíteni fogom; Frankenburgot megkérdezem, mit csinál verseiddel? (melyeket, in parenthesi mondva, már eddig is inkább kiadhatott volna, mint holmi kétségbeejtő Szelestey- és Sujánszkyadakat... oh barátom, az ilyen költők az én megölő betűim, ezek gyilkolnak meg engem!) Vörösmarty már valami öt hét óta nincs honn, s még azt sem tudom, mikor fog megjőni; mint hallom, most Pápán van. Ad vocem Vörösmarty! tudod-e, mi sorsa lesz verseimnek? Hanem ez egész história. Amint a tavasszal Debrecenből Pestre jöttem, (természetesen gyalog - az út egyébiránt mulattató volt, mert a sár csak néhol folyt be csizmám szárán), tehát amint Pestre jöttem, verseimet, melyeket még Debrecenben összeírtam, több helyen kínálgattam, hogy vegyék meg: mert pénzre volt szükségem, ha élni, s ami több, becsületem fönttartani akartam. Debr.-ben volt adósságom, s azt bizonyos időre le kellett fizetnem. Kínáltam tehát verseimet jobbra, balra, míg egy számár (különben literátor) az egész kötetért 60 váltó fíot ígért. Történetesen elmondom Vörösmartynak körülményemet, s ő azt mondja, hogy várjak, ha lehet, majd eszközöl valamit. És azt eszközölte, hogy verseimet a nemzeti Kör adja ki; s a költségek levonása után az egész jövedelem az enyém. Ezer példányban nyomják ki, s ha mind az ezer elkel, a tiszta jövedelem mintegy 1500 váltó forintba fog menni. Ugyan a Kör küldött szét a casinóknak mintegy százötven előfizetési ívet. A munka legfőleg novemberre fog kijőni. Ha van ismeretséged a pozsonyi fiatalok közt, tehát sarlatánkodjál ügyemben, azaz nógasd őket, hogy előfizessenek. Tóth Lencinél is van előfizetési ív. Hohó, de már borzasztó hosszú leszek, mely hibába levélírásnál különben nagyon ritkán esem, mint tapasztalni fogod... igen ám! előre figyelmeztetek, hogy rendes és hosszú... szóval becsületes levélre tőlem mennykő kevés kilátásod van; mert ahhoz nem értek, absolute nem!

Eddigi hallgatásodon fölötte csudálkoztam, s okát meg nem magyarázhatám... pótolod helyre, írj sokat, (én csak úgy köpöm a verseket,) írj sokat mondom, s minél többet olyfélét, mint az Athenaeumban „a falu” volt. Mikor ölelhet

barátod
Petőfi

Miután leveled bevégeztem, olvasám Vachotnak küldött verseidet. A magyar kard nagyon tetszik - csak a *marklatán* (s mint más versedben emlékezem szerelmi) s több effélékkel nem tudok megbarátkozni. Kerüld ezeket. A fecskékhez, úgy hiszem, már nem igen új gondolat, s ilyesmi fordul elő benne: „hogya hűtlen lesz, meghalok” stb. ez roppant szentimentalitás, s megvallom, ez nekem nem tetszik (a szentimentalitás t. i.). Tán nem szükség bocsánatot kérnem, hogy baráti őszinteséggel szóltam. Szeretnék veled élőszóval effélékről beszélni; papíron nem igen tudom magam kifejezni. Légy boldog!

CÁFOLAT

A Pesti Hírlapi fővárosi újdonságok írója a 380. számban olvasóit bizonyos kávéházban történt eseményekről értesíti, miknek ő szemtanuja bizonyosan nem volt: mert ha lett volna, kevés sorban nem hordana össze annyi valótlanyságot. Nem igaz, hogy „négy vagy öt cigány *fiu* rontotta egy sarokban a levegőt *fülsértő recsegtetésivel*”, mert az öt cigány fiún kívül még az Egressy B. bandájától elpártolt két cigány legény is ott volt. E hét személyből álló társaságnak feje - ha a körülmények nem változnak - Rózsavölgyi leendett, ki magát bandájával, úgy hiszem, már ajánlá is a nemzeti Körnek, s talán csak nem teszi föl az újdonságok érdemes írója derék Rózsavölgyinkről, hogy ő a Körbe „fülsértő recsegtetésekkel” tolakodjék. Nem igaz, hogy e fülsértő recsegtetésekre „a szilajság nem legharmoniasabb akkordot rikácsolt”; nem igaz, miszerint azért tártak ki a szárnyajtók, hogy az ott volt ifjúság „az utcai sokaság bámulatában keresse dicsősége nagyszerűségét”, mert a kávéház ajtai nyári, meleg időkben mindig nyitva állnak. - A szóban forgó kávéházat egy idő óta némely urak mód nélkül szeretik

gyanúsítgatni, pedig bizony kár! mert lépjen be akármikor bármily becsületes ember, s nem fog olyasminek tanuja lenni, min józan ésszel megbotránkozzék.

Petőfi

Pesti Divatlap, 1844. augusztus 22.

NYUGTA A PÁPAI (?) ELŐFIZETŐKNEK

Nyugtatvány,

6 azaz hat pengő forintról, melyet verseimnek hat példányára előfizetési díj fejében fölvettem.

Pest, aug. 31, 1841. [!1844]

Petőfi Sándor

DÖMÖK ELEKHEZ

Pest, [1844. október 20. táján]

Lexikém, oh én Lexikém!

Siralmas pofával vettem el a minap egy levelet a levélhordótól, mert hat vagy hét pengő krt kelle érte fizetnem... azonban látám, hogy a levelet te írtad, és akkor azt gondolám, hogy ugyanannyi forintot sem sajnáltam volna érte (nota bene ha lett volna annyi forintom.) Komisz dolgokat írsz pajtás, e levélben, - azt mondhatom én tenéked, mint például: „*Szeretett barátom, (remélem még annak nevezhetlek.)*” - ezt írtad, pajtikám, és én tudtadra adom, hogy ezért kutyául bosszankodtam. - Hát talán az hozott afféle gondolatokra, hogy leveleket nem küldtem hozzád kocsiszámra? Oh ha a levélírás nálad a barátság mértéke,... akkor én nem vagyok barátod, akkor én nem vagyok senki barátja, mert én nem írok senkinek, nem tudok írni, nem vagyok képes írni! a levélírás „több mint halál, több mint a kínpadok”, hogy Vörösmartyként fejezzem ki magamat. És így, barátom, ezután se hízlald reményidet e dologban... s mindamellet barátod vagyok és maradok, oly mértékben, melynél nagyobbban senkinek a világon; és ha Pestre jössz (quod Deus faxit), „agyonszorítlak egy öleléssel”, mint Petőfi mondja Tompának. - Van-e tájékokon előfizetési ív a verseimre, melyek a pesti novemberi vásárra kirohannak a nyomtatás alól a két magyar hazába? - Már egy más munkám is ki van nyomva, s a jövő héten kapható lesz, címe: „A helység kalapácsa” hősköltemény. - Tehát csak vadássz, olvass, járj gyűlésekre, s el ne feledd szeretni

Petőfit

Tegnap írtam egy verset, a tulsó lapon olvashatod, ha akarod. *Legenda*: Megint panasz, stb.

KÉRELEM BENÓFY URHOZ

Miután némelyek a névhangzás hasonlatánál fogva azt gondolják, hogy Benőfy én vagyok, a további zavar elkerüléseért, igen lekötelezne B. úr, ha e, különben is álnév helyett más szíveskednék választani.

Petőfi

Pesti Divatlap, 1844. október 27.

1845

KÖSZÖNET A PÁPAI KÉPZŐ-TÁRSULATHOZ

Mit eddig a pápai képző-társulat néhány tagjainak irántami jóakaratajáról hallék: most szerencsém van azt tetteg is bebizonyítva láthatnom. A fentisztelt társulat kiadván „Tavaszi” című zsebkönyvét, szíves volt egykori iskolai gyakorlatimat saját nevem alatt odaiktatni, most, évek múltával. Fogadja tehát alázatos köszönetemet a tisztelt társaság e lovagias, gyöngéd tetteért; irántai hálából, a Tavasz második füzetébe majd összeszedem katonakoromból megmaradt alexandrinus verseimet; úgy hiszem, szívesen veendi a t. társ., miután azok még rosszabbak, mint melyek most jelentek meg.

Petőfi

Pesti Divatlap, 1845. január 16.

MEGJEGYZÉS

1845 február 2.

[A Pesti Divatlap ezévi 10. számában a következő értesítést olvassuk: „Páparól. Az ottani magyar képző társulat jegyzője Szeberényi úr hivatalosan értesít bennünket, miként a Tavasz című zsebkönyvet egyes vállalkozók szerkesztvén, Petőfi urnak nem volt oka az egész társulatot vádolni azért, hogy az ő tanulókori verseit is abba iktaták.” Petőfi megjegyzése csillag alatt:]

Mintha bizony a Tavasz kiadói nem volnának a társaság tagjai!... ha oly gyöngédtelen akarnék lenni, mint amily gyöngédtelenséget tapasztaltam magam iránt, igen szép fölvilágosítást fognék adhatni.

PETŐFI.

SZÍNBÍRÁLAT

Télutó 1. *Legjobb az egyenes út és Fiatal férj.* Több mint egy hónapi elnyomatás után (mert nem egyéb volt) sikerült végre valahára nagy ügyel-bajjal kivívhatnia Dobsának, hogy ismét fölléphessen. Nem képzelhetem, több más vándorszínész, alig ért Pestre, tüstént kapott szerepet: mért kell hát Dobsának lótnia, futnia fűhöz-fához, hogy egy hónapban egyszer nagy nehezen valami szerephez jusson? - Még nem való Pestre? de hisz eddigi mindkét előadását sokkal nagyobb tetszéssel kísért a közönség, mint akármely mostanában megfordult vidéki színészét. Biz, uraim, nem ártana több figyelemmel lenni egy kétségtelenül nem mindennapi tehetségre mutató ifju iránt, annyival inkább sem, mert nem látunk épen gombamódra feltűnedezni oly kezdőket, kiktől csak valamit is várni lehessen e pályán. - Ma Dobsa a Legjobb az egyenes út-ban a candidátust - Egressy G. híres szerepét - adá; s mind jelenései közben, mind a játék után zajosan tapsoltatott meg. Azt nem engedék meg neki, hogy a második darabban is játszassék; pedig kár, mert azon szerep magában csak félérdekű. Reméljük, hogy nem kell ismét egy hónapig várakozni legközelebbi szerepére. - A *Fiatal férj*-ben Egressy gyönyörködtetett bennünket; csak azt nem szerettem, hogy nagyon sokat rángatta kabátja szárnyait.

Petőfi

Pesti Divatlap, 1845. február 9.

SZERKESZTŐI JEGYZETEK

1845. február 13.

[A Nemzeti Kör 1845 január 23-án táncvigalmat rendezett, s a Pesti Divatlap kifogásolta, amiért a Kör nem szólította fel vendégeit, hogy a mulatságon magyar ruhában jelenjenek meg. Erre „A köri táncmulatság rendező választmánya” terjedelmes választ küldött, amit Vahot Imre szerkesztő bő jegyzetek kíséretében közölt is. Ehhez fűzte Petőfi a február 13. számban csillag alatt a következő megjegyzést:]

Legvégül pedig azt is lehetett volna várni a köri bálrendező választmánytól, hogy ha már a nemzetiséget egyedül a nyelvben helyhezteszik, - tehát tudnák is a magyar nyelvet alaposan, s ne küldtek volna lapomba[!] oly iratot, mely tele levén nyelvtani, ortográfiai hibákkal, tetemes javítást kívánt.

Petőfi

1845. február 16.

Hibaigazítás. A P. Divatlap előbbi számában közlött szerkesztői jegyzések után tett észrevételemben a „lapomban” szó hibásan csúszván be, e helyett olv. „e lapban”.

Petőfi

BACSÓ JÁNOSHOZ

Pest. Febr. 13-n 1844 [1845 helyett].

Tisztelt Barátom Uram!

A küldött holmiért fogadja szíves köszönetemet. A könyvek és újságok, ameddig csak szükség lesz rájuk, önnél maradhatnak; de ami az Életképek további számait illeti, azokkal nem szolgálhatok, mert már nem kapom az Életképeket, hanem haza járatom szülőimhez, valamint a Pesti Divatlapot is. Kívánván Önnek tökéletes fölgyógyulást, vagyok

tisztelő barátja
Petőfi

[Címzés:] Tekintetes Tudós *Bacsó János* Urnak illő tisztelettel Monoron.

SZERKESZTŐI MEGJEGYZÉS

1845. febr. 20.

[A Pesti Divatlap fenti számában egy színbírálat Lendvay Márton szereplésével foglalkozik. Petőfi - akinek Lendvayval szemben Egressy Gábor volt színészi eszménye - a cikk e kitételéhez: „nem akarván őket (ti. Lendvayt és Lendvaynét) Egressy- és Laborfalvyval összehasonlítani”, csillag alatt ezt a megjegyzést teszi:]

Majd máskor.

- Petőfi

ADATOK „A KRITIKA TITKAI”-HOZ

A Hirnök utósó számaiban két lelkes honfi (egy név alatt) szent buzgalommal izzad, iparkodván engemet verseimmel egyetemben tönkresilányítani. Különösen ajánlom mindenkinek, hogy elolvassa, ki csak hozzáférhet; sőt kérem mindazokat, kiket csekélységem csak némely részben is érdekel, hogy elolvassák. - Az ott buzgólkodó két atyafi hajdani iskolatársam, kik már akkor kalapálták a kádenciákat, mikor én még azt sem tudtam, mi a költészet: bocskorszíj-e vagy mártírkorona? - És ők azóta folyvást ütik a verseket, és ezeknek özönével elárasztják a szerkesztőket rendre; de a szerkesztők oly impertinens embertelenek, hogy őket mindaddig sem mutatták be a közönségnek. És ez aztán vexe! és dühbe hozza az embert, valamint-ségesen dühbe hozta az én fenntisztelt iskolatársaimat; s nem csoda, hogy dühökben épen belém kaptak, énbelém, kire ők hajdanában csak olyanformán néztek le, mint néz le a nagy, nagy ökör a lábainál szaladó kicsiny kis pacsirtára. - Hazám tiszta keblű, legszebb *erényű* ifjai, fogadjátok hódolatom *tömjénét*.

Petőfi Sándor

Pesti Divatlap, 1845. március 6.

SZERKESZTŐI MEGJEGYZÉS

1845. márc. 20.

[Petőfinek egy előző cikkére Szeberényi Lajos a Pesti Divatlapban válaszolni akart, de a szerkesztő elutasítja: „Sz. Lajosnak Petőfit érdeklő felelése nem közölhető...”. Az Sz.-hez tett csillag alatt Petőfi ezt írja:]

Ugyan, szerkesztő úr, mért nem tette ki már ennek az embernek a nevét? Ha tudná ön, mint vásik arra a foga, hogy nevét nyomva lássa! -

Petőfi

ÜZENET NOVELLY JÓZSEFNEK

1

Eperjes, 1845. április

Novelly ur,

Kérem, legyen szives egy pillanatra Csokonai munkáinak azon köteteit egy pillanatra felküldeni, melyekben lírai munkái vannak.

Petőfi

ÜZENET NOVELLY JÓZSEFNEK

2

Eperjes, 1845. április Novelly Ur

Kérem, legyen szíves felküldeni azt a golyóöntőt, hogyha megtalálta.

Petőfi

EGY SZÓ TARCZY LAJOS ÚRHOZ

Tisztelt professzor úr! Ha már nem volt ön szives - mint ígerte - verseimből a Pápára járó példányokat elvinni s az illetőknek átadni: azt legalább szeretném, ha méltóztatott volna a dolog mibenlétét előfizetőimmal tudatni (kik mind tagjai azon társaságnak, melynek ön elnöke), mi által meg lettem volna kímélve azon piszkos megtámadástól a Hírnökben. Egyébiránt ha tudja azon Hirnöki úr a körülményeket, s mégis felszólalt: úgy ez csak becsületére válik... de e becsületet nem irigylem tőle. - Az ott hagyott példányokból csak egy jutott kezemhez; ha a többi megkapom (vagy az árát), ki lesznek elégitve t. c. pápai előfizetőim, addig méltóztassék őket nyugtatni professzor urnak; mert én oka nem vagyok.

Petőfi*

Minthogy Pápáról van szó, izenem egyúttal annak a pápai hánykolódó fickónak, hogy: „ki tudja merre, hol? de lobogómmal még találkozol”, s e pár sort (bár ennyit sem érdemelt), azzal végzem, amivel ő végzé: „Az én kardom sem fűzfa!”

Pesti Divatlap, 1845. május 8.

NYILT LEVÉL VAHOT IMRÉHEZ

Kedves Imrém! Gömör egyik kellemes völgyében írom e sorokat K. R. uj barátom házánál, kinek vendégszeretete előtted is ösmeretes. Mostanában nemigen csinálók verseket, miből az következik, vagyis mi annak az eredménye, hogy pompásan folynak napjaim. Akkor szoktam legdühösebben dolgozni, ha rosszúl van dolgom. Egyébiránt van elég kész versem, sőt volt még Pestről eljöttemkor is annyi, mennyi egy esztendőre is sok lesz, ennélfogva lapod nem szenved e részben fogyatkozást.

Ad vocem vers! A Hírlapi Méh csak dehonesztálgat engem példás fáradhatatlansággal. Nem bánom; írjak oly hitvány verset, mint az egyszeri, úgynevezett *csodaszép* költemény volt: ha bánom. Ismerem azt a szennyos indítóokot, melynél fogva a Hírlapi Méh nekem-nekem esik; s hogy ezt teszi, nem csodálkozom, miután tudom: ki az a derék bogár. Az is felötlött, hogy a Hírlapi Méh azon írókat különösen kiemeli s magasztalja, kik az egykori Regélőben léptek föl. Tudod honnan van ez? én tudom.

A Honderü kritikusa meg afölött lamentál, hogy nem akarok tanácsokat elfogadni. Már ebben igaza van. Biz énnekem nem minden ember tanácsa kell, olyan szimplex fráteré épen nem, mint ő, ki „a régi jó Gvadányi” című versemet - per deos immortales! - iróniának véli. (A Hírlapi Méh meg azt a kádenciát, hogy: *tölts, bölcs*, rossznak tartja; hát nem kötni való már az ilyen ember vagy micsoda?)

Ezekon kívül az Életképekben még valami moly is rágódik rajtam... no, ki látott ily xerxesi hadat? bizony még kikergetnek hazámból... hohó! de már azt mégsem teszik; nem vagyok olyan bolond, hogy egy-két bagoly huhogása által ki hagyjam magamat kergetni abból az országból, hol engemet annyian szeretnek... minden kritikusi anathemák dacára is. Szeretnek engemet, barátom, büszke indulattal írom le, mit napról napra mindinkább tapasztalok. És azt is mondhatom neked, hogy arcképemet erősen várják, erősebben, semmint némely urak meg is álmodnák.

De térjünk okosabb dolgokra, mint a kritikusok. Néprománcomat a számarról mindenfelé éneklük, énekelték most a gömöri restauráción még a kortesek is. Magam is jelen voltam Rimaszombatban e tisztújításon, melyről bővebben tudósitanálak, ha nem készülnék azt

*utazási naplóm*ba írni, mit, ha Pestre megyek, Frankenburgnak adok... ha ugyan elfogadja, mert régi jóindulata úgy tetszik, csökkent irántam, miután úgy uszítja rám embereit. A főntebbi oknál fogva nem írok utam egyéb eseményiról sem; csak azt adom tudtadra, hogy e hónapban még Pesten leszek, s ismét ellátlak egy időre versekkel. Onnan aztán hova fordulok? nem tudom.

Ime levelem végéhez ért, s most látom, hogy még semmiről sem írtam, s most jut eszembe, hogy elfelejtettem: miről akartam írni tulajdonkép? No semmi, majd mire ölelni foglak, eszembe jut, s akkor szóval mondom el. Isten veled hát a viszontlátásig.

Petőfi Sándor

május 29. óta Gömör megye táblabírája.

Pesti Divatlap, 1845. június 19.

A PÁKH NŐVÉREKHEZ ÉS TOPSCHER AMÁLIÁHOZ

Pest, jún. 24. 1845.

Szerelmes... azaz szeretett édes barátném, (abc szerint: Amália, Johanna és Vilhelmina!)

E pillanatban értem Pestre, még sem körülményeim, sem eszem nincsenek rendben... ha ez meg fog történni: hosszában-széltében elétek tálalom dolgaimat, gondolataimat és érzéseimet. Addig legyen jól dolgotok, gondolatok gyakran reám és érzelmeitek ne változzanak irántam, valamint titeket változatlanul szeret

barátotok
Petőfi

KUNSZENTMIKLÓSI BARÁTAIHOZ

Sz. Szent Márton, júl. 24. 1845.

Tisztelt Barátaim!

Bocsássanak meg Önök e bizalmas címért, melyre egyébiránt föl jogosított Önöknek irántami, valóban barátságos viselete; - és megbocsássanak másodszer azért, hogy úgy hír nélkül jöttem el. Indultom előtt kevéssel megfordultam a fogadóban azon reménnyel, hogy tán szerencsém lesz Önöket ott találnom. Ez nem történt, s talán jobb, hogy nem találkoztam Önökkel, mert én érzelmeimet szóval kifejezni (mint már tapasztalták Önök) vajmi rosszul tudom, s bucsuzásomkori némaságomat, majd lett volna tán, aki hidegségnek magyarázta volna... pedig csak épen azért írom e sorokat, hogy annak ellenkezőjéről biztosítsam Önöket, hogy tudtokra adjam, miszerint felejthetetlené tették Önök szivemben az ott töltött időt és önmagokat. Különben, mielőtt elhagynám Szentmártont, még egyszer átrándulok Önökhöz ha csak egy-két órára is.

Önöknek mindnyájoknak

[őszinte barátja Petőfi.]

[Címzés:] *Az irántam szives indulattal viseltető uraknak Kunsz.miklóson.*

ÚTI JEGYZETEK

Hol volt, hol nem volt, volt a világon egy segédszerkesztő, ki diszes hivatalába beleunván, utazni ment.

Nem titok, hát kimondom, hogy ez a segédszerkesztő én voltam.

Történt az indulás ápr. 1. 1845. a pest-eperjesi gyorszekeren. Ezt csak azért mondom el, nehogy valaki azt gondolja, hogy saját alkalmatosságomon utaztam légyen. Nem tartok equipage-t.

A bucsú estéjét vagyis éjszakáját nagyszerűen vigadva töltém a Vadászkürtben pajtásaimmal. Verset is csináltam erre az alkalomra, melyért az illetők közül egypár bosszankodott, sőt meg is haragudott, hogy őket pajtásoknak nevezem, s nem barátoknak. Most is csak azt mondom, kedves pajtásaim, hogy tempi passati, mikor én valakinek barátja voltam... tudni való azért, mert nem hiszem, hogy nekem barátom legyen. A Csizió is megjövendölte, hogy nem leszek szerencsés a barátságban... pedig ez nem hazud; azt is megmondta, hogy híres ember leszek.

A bucsúlakomán részt vett pesti pajtásaimon kívül egypár vidéki költőkollegám is, kik azért voltak akkortáiban Pesten, hogy magokat egyik-másik divatlapszerkesztő által levetessék. Hja, mikor az olyan szép, ha az embert Barabás lepingálja, s a szerkesztők aztán küldik szét az egész magyar hazá...nak némely helyére, s a közönség bámulva kiált föl:

- Tehát ilyen ő?!

Végre hajnalodott, a gyorszekér előállt, s én elbucsúztam pajtásaimtól, oly melegen, oly nehéz szívvel, mint valaha barát baráttól. Hejh, fiúk, hálát adhattok az Istennek, ha olyan barátitok lesznek, amilyen pajtástok vagyok én.

A szekér indult és én gondolatokba mélyedtem...

Nem tudom, meddig mehettünk, meddig nem, mikor e rémítő kiáltás hatott füleimbe:

- Megállj!

A szekér rögtön megállott, ajtaja fölpattant, s előttem egy szilaj tekintetű ifju termett, ki pisztolyt szegezve mellemnek, rivallt rám:

- Meghalsz!

- Kegyelem! - jajdultam föl, s reszketve, akadozva folytattam -: csak életemnek irgalmazz... örömet odadom erszényemet... bár tartalmastul sem ér sokkal többet, mint ha egészen üres volna: hisz én magyar költő vagyok... segédszerkesztő voltam, a „Pesti Divatlap”-nál... aztán még eljöttömkor adósságot is fizettem... Tóth Gáspárnak tartoztam egy attila s nadrág árával... a verseim sem igen kelnek, mindamellett, hogy szörnyen dicsérik... láthatod hát, hogy nem lehet sok pénzem... de szívesen átadom, amim van, csak életemet ne bánts!...

Ilyeneket habartam össze-vissza, mint afféle megijedt ember, mig a lélekzetből ki nem fogytam; a megtámadó ifju ezt felelte hideg vérrel:

- Nekem nem kell hitvány erszényed... nekem életed kell, ármányos életed! Tudd meg, hogy én azoknak az ifju lángelméknek egyike vagyok, kik verseket küldtek a „Pesti Divatlap”-ba, s akiket te galádul kizártál az irodalomból... mert értésünkre esett, hogy az uj nevek versei a te kezeden mentek keresztül. Én magam küldtem be hozzátok vagy százötven költeményt, s te mind halálra ítélte... ezért te is meghalsz!

A pisztoly durrant, én meghaltam, és... fölébredtem. Megvallom, hogy ez az álom egész utamon ijesztgetett. Hátha beteljesedik, gondoltam aggódva, mert nincs dühösebb nép a megbukott poétáknál.

Nemsokára ismét elaludtam (nem csoda, egész éjjel ébren voltam!) s csak Gödöllőnél ébredtem föl.

Azt mondják, hogy Gödöllőnek igen szép vidéke van. Nem tudom: igaz-e? mert már temérdekszer láttam, s így az első benyomást elfeledtem, most pedig resteltem újra megvizsgálni.

Gödöllőn lovakat váltánk és reggelizénk. Amint ki akartam a reggelit fizetni, egyik utitársam ellenszegült, hogy ne fáradjak, majd kifizeti ő; egyszersmind ajánlá erszényét számomra egész Miskolcig. (Eddig valánk együtt menendők.) Ezen az ajánlaton más ember talán nem bosszankodott volna. Én sem bosszankodtam.

Bebúttunk ismét társzekerünkbe, s mentünk, mentünk, mendegéltünk. Hát egyszer csak döcögni kezd a bárka, de oly embertelenül, mint némely poéta urak versei... elannyira, hogy kénytelenek valánk kiszállani, ha úgy nem akaránk járni, mint nem tudom kicsoda, akinek csontjai izzé-porrá töretek. Kiszálltunk tehát, és én láttam, hogy ott vagyunk, ahol sejtém: Aszódon.

Aszód!

Ah, kedves olvasó, (igen: *kedves* olvasó, mert ki lehet kedvesebb az írónak, mint aki munkáját olvassa?) kedves olvasó! - mondom - ha te tudnád, mennyi fekszik rám nézve e kis szócskában:

Aszód!

Hanem ezt nem olvasnod kellene a flegmatikus papírról, de hallanod, ah, hallanod, amint ajkaimról legördül társaságában az elandalodás sohajtásának:

Aszód-!-!-

Csak egyszer kellene ezt a szót tőlem hallanod, s azonnal kitalálnád, hogy én itt három esztendeig tanultam... akarom mondani: jártam iskolába.

S mily eseménydús három esztendő!

1. Itt kezdtem verseket csinálni -
2. Itt voltam először szerelmes -
3. Itt akartam először színésszé lenni -

A verselés a szerelem eredménye volt. A színésszélenniakarásnak pedig nem annyira eredete, mint következménye nevezetes.

Nevezetes és szomorú!

Professzorom (Isten áldja meg őt!) jónak látta, tettbe menendő tervemet egy olyan férfinak megírni, kinek eléggé nem dicsérhető tulajdonsága volt: a színészetet csodálatra méltóképen való módon gyűlölni. Ezen ritka tulajdonú férfi történetesen épen az atyám volt, ki - mint jó atyához illik - a veszedelmes hírvétel után egy percre sem késett pokoli örvénybe süllyedendő fia megmentésére rohanni. S istentelen szándékomtól csakugyan eltérítettek atyai tanácsai, melyek még hetek múlva is meglátszottak... hátamon és lelkem porsátorának egyéb részén.

Mind e történetek keresztülhuzódtak emlékezetemen, mialatt szekerünk Aszód utcáinak sarán huzatott keresztül, mely mély, mint itt keletkezett első szerelmem volt.

Utam Aszódtól Kassáig szót sem érdemel.

Miskolcig már voltam, azon túl még nem, s így Kassa volt az első hely, mely kíváncsiságomat igénylő. Utazásom harmadik napján estefelé végre megláttam a kassai gót templomot, mely a város közepén úgy áll, mint valami óriás barát, sötét csuklyában. Maga a város szép, igen szép halott. Semmi élet benne.

A pesti gyorszekér csak Kassáig jár; onnan egy másik viszi az embert Eperjesig. Kassára úgy uzsonnatájban értünk, s az eperjesi szekér csak másnap indult, s így az éjét ott töltém. Gyalázatos fogadónak leggyalázatosabb szobájába esvén, restelltem otthon maradni. Bejártam a várost. Különben az is csalt kifelé, hogy - amint már többektől hallottam - Kassán igen sok szép leány van, s ezek látásáért én mindig örömet fázadok. De biz én egyetlen egy szép fehér-cselédet sem láttam, kivevén azokat, melyek füstve vannak címerül imitt-amott a boltok elébe; már ezek oly remekek, hogy Pestre is beillenének, ha a Váci utcába nem is, de a Váci utra bizonyly.

Bevetődtem a színházba is, hol német komédiások remekeltek a kontárkodásban. Én játszottam hatodmagammal Ozorán, Cecén, Szilasbalháson, Sárbogárdon stb., de sohasem nyag-gattuk így halálra a művészetet, mint ezek. Oh, városa Kassának! vagyon a te környékeden bősége az erdőségnek, melynek fáin teremnek ágak, különösen alkalmasak furkósbokra; és te, városa Kassának, mégsem használod ezen ágakat fegyverekül, hogy velők kiugrasd falaid közül a művészetnek ezen halálos ellenségeit. Oh, nem, te ezt nem teszed, sőt inkább sereges-tül csődülnek mindkét nembeli lakóid a spektakulumokra, s hallgatják - a gyönyör tengerében fuldokolva - az irgalmatlan ordításokat és hebegéseket; és ha elérzékenyülésre kerül a dolog, tehát elérzékenyülnek szende lelkű leányaidd és elérzékenyülve omlanak azon bajnok ifjak karjaiba, kik a XIX. század rettenésére *katonásdit* játszanak.

Kora hajnal volt, hogy másnap az eperjesi gyorszekérre ültem. EGYMAGAM utaztam, mi már régi ohajtásom volt. De nekem a sors mindig akkor ad kanalat, ha levesem nincs, és viszont. Kényelmemet nem használhattam, mert a hideg miatt a szekér egyik zugában zsugorogtam. Hűvös, ködös komor volt a reggel, mint szívemben - Kassa emléke, hol magyar szót alig hallottam.

Eperjesen Kerényi Frigyeshez szállottam, s nála tölték egy hónapot.

Szerencsés egy fickó ez a Kerényi, kénye-kedve szerint élheti világát s könnyen fűtyölhet, pamlagain heverészve, ha bizonyos urak rákiáltják az anathemát, hogy ő nem költő.

Tompa is Eperjesen volt. Nevelősködött. Kétszáz bankó forintért. Miska pajtás! rád illenek nagy druszád szavai:

„Megnehezült az idők viharos járása fölötted!”

De vigasztaljon, bajtárs, hogy velem egy csillag alatt születél, kis különbséggel - te a sorsnak mostoha, én édes, de kitagadott gyermeke vagyok. Téged eltaszított magától a sors, én pedig elpártoltam tőle, mert függeni senkitől nem akartam, nem akarok... s így tán méltán is neheztel rám. De semmi! azt olvastam én egy régi magyar játékszini zsebkönyvben, hogy

Lesz még idő, bár sokára,
Amikor a magyarúl
Éneklő fők homlokára
Borostyánág kanyarúl.

Vagy alkalmazva:

Lesz idő, s tán nem sokára,
Amikor a magyarúl
Éneklő fiúk markába
Bankóteljes tárca húll.

Boldog órákat töltöttem Kerényivel és Tompával. Nem említem a többiekét, kiknek barátsága örökre édes emlékezetűvé tette ezt az utamat; mert annyian vannak, hogy egész lajstrom lenne, ha mindegyik nevét leírnám.

Egy este a tanulóifjúság fáklyászenével tisztelt meg. Megvallom, hogy ez engemet meg nem lepett. Nem elbizottság ez, a világért sem.

Mikor még nyomva sem láttam nevemet, csak magamnak firkáltam; mikor még statisztá voltam a pesti nemzeti színháznál, s hordtam a színpadra a székeket és pamlagokat, s a színészek parancsára kocsmába szaladtam serért, borért, tormás kolbászért stb.; mikor még strázsáltam vagy főztem a kukoricagombócokat közlegénytársaim számára, s mosogattam a vasedényt oly téli hidegben, hogy a mosogató-ruha ujjaimhoz fagyott, s mikor a káplár „menjen kend!”-je lehajtott a havat kihordani a kaszányaudvarból: mindenkor már világos sejtéseim voltak arról, mi velem egykor történni fog, s mi meg is történt. Megálmodtam az őrszoba meztelen faágyán, hol - mint de Manx báró - az egyik oldalamat alá tettem derékaljnak s a másikkal betakaróztam, megálmodtam itt, hogy nevet szerzek két országban, melyet az egész világ kritikusaik ordító csordája sem lesz képes megsemmisíteni. És álmom teljesül lassanként... nem, sőt hamarabb, gyorsabban, mint gondoltam. Amerre csak jártam, öleltek, szerettek... bár gázoltatásomra mindent elkövetnek a kritika hősei. És én csak azt mondom nemzetemnek, mely figyelmére méltatott, hogy figyelme nem lesz eltékozolva!...

Ha kritikusok nem volnának: a világon legjobban utálnám a tejfölös-tormamártást, de így azoké az elsőség, s csak második helyet foglal a tejfölös-torma. Ettől reszketek, ha valahova hínak ebédre, mi Eperjesen - s átjában egész utam közben - gyakran megesett. Ezt csak azért irtam ide, hogy ismét Eperjesre térhessek valami összefüggéssel.

Vannak házak, melyekbe mihelyt belépek, úgy érzek, mintha otthon volnék; vannak ismét, mikben sehogy sem tudom magam otthonosítani. Így vagyok a városokkal is. Eperjes azok egyike, hol az első pillanatban otthon voltam. Tudj' Isten, olyan kedves város nekem ez az Eperjes; csinos, szép, zajos, vidám, barátságos tekintetű. Olyan, mint egy életteli fiatal menyecske.

Hát még tájéka! Magyarországon nem sok szebb lehet. Kora reggelenként ki-kimentem a város keleti oldalán emelkedő Táborhegyre, hol hajdan Caraffa ágyui ordították e mártírvárosra: rettegj! Innen néztem szét a vidékre, mely gyönyörködve mutogatta magát előttem, mint a gyermek, kinek édesanyja uj ruhát hozott. Mert ekkor jött meg a természet anyja, a gondos tavasz, és öltöztette meztelen gyermekét szép, uj, tarka köntösbe. Tiszta időben éjszaknyugatról magas bércek vállalai fölött a Táttra hófedett csúcsa piroslott a nap első sugaraitól, mint valami borozó aggastyán király homloka.

Egy kis órányira Eperjestől szomorkodik Sáros romja, Rákóczy egykori fészke. Voltam rajta. Dehogy mulasztanám el valami romot megtekinteni, ha csak szerét ejthetem. Oly jól esik ott színem a dicső lovagkor levegőjét, melyben születnem kellett volna igazság szerint. Én a tollat meglehetősen forgatom, de úgy érzem, nagyobb hivatásom lett volna a kardviselésre, mire, fájdalom, későn születtem.

Valami nyolcan kerekedtünk föl Sáros romjait meglátogatni. A hegy alatt elhagytam a társaságot, s összeszedtem magam, hogy hamarabb érjek föl; mert tartottam tőle, hogy könnyeim el nem fojthatom... s én nem szeretem, ha más sirni lát engemet. E várra vonatkozik „A rom panasza” című versem.

Lejövet, amint a hegyoldalon pihentünk, mellénk sompolygott egy szegény lengyel fiú. Tudtuk, mit akar; mindnyájan adtunk neki valamit... letérdelt s lábainkat akarta megcsókolni... Oh, emberiség, sülyedt emberiség, hol van megváltód?

Átaljában mentül inkább közeledtem a Kárpátokhoz, annál nagyobb szolgásgot láttam, s ilyenkor megeresztém képzetem szárnyait és leröpítém lelkemet szülőföldem rónáira, hol az emberméltóság a legalacsonyabb kunyhóban is magasan tartja büszke fejét.

Oh, felföld! csak azért emelkednek-e bérceid a felhőkig, hogy annál inkább szembetűnjék lakóid görnyedezése?...

És ha én Eperjesen ki-kijártam a Táborhegyre, az nem csupán a táj kedvéért történt; hanem egyrészt, vagy tán leginkább azért, mivel egy gyönyörű barna leányka esett utamba. Gyönyörű barna leányka volt, igazán; s ritkán mentem el ablaka alatt anélkül, hogy ott ne találtam volna. Ilyenkor aztán egymásra pillantottunk és mosolyogtunk, mintha régi ismerősök volnánk, pedig sohasem szoltunk egymással. S ez így tartott ottlétem alatt minden nap, sőt napjában többször is. És ha én hajnalban elmentem ablaka alatt, mikor ő még kétségkívül álmodott: akkor szépséges gondolataim támadtak; de szörnyű prózai embernek is kell lennie, kinek szépséges gondolatai nem támadnak, ha hajnalban valami gyönyörű leány ablaka alatt megy el.

Eperjesről Lőcsére mentem. Kerényi velem utazott. Egész Szepes megye határáig csaknem folyvást emelkedik az út, a hegyek szemlátomást növekednek, a fenyvesek kezdődnek, melyek alatt sűrűek, fölfelé mindinkább ritkulnak s a tetőt csak néhány éri el... mintha valami katonák volnának, kik várat ostromolnak.

És eléri az ember a szepesi határt, melyet Branyiskónak neveznek, és áll az egyik oldalon lejtős, a másikon meredek roppant bérc tetején, honnan belát a gyönyörű Szepes tündérvölgyébe, látja Váralját s mellette a pusztá várfalakat, melyeknek egykor biboros teremében született Zápolya; látni pedig a láthatár végén egész magamivoltában azt a kis vakandturást, mit Tátrának neveznek; mindezt látja az utazó, és ha az utazó: *költő*, akkor fölkiált, mondván: ...nem, semmit sem szól, nem szólhat, némán bámul; ha pedig az utazó, *kritikus*, akkor fölleskél szívének kilenczted része, s azt mormogja fogai közt: *meglehetős!*

Egyik lovunk patkója leesett; míg azt fölütötték, folyton meredtek szemeim a Kárpátokra, ez egymásra hányt millió piramisra. De lelkem, mint a gyermek, ki megpillantja, hogy gondviselője nem figyel rá, lelkem elsuhant észrevétlenül messzire, messzire, oda, hol nincsenek hegyek, hol halmok is alig vannak, hol a Duna omlik méltóságosan, mint Vörösmarty hőskölteményei, hol puszták nyulnak el, hosszan, mintha a világ végét keresnék, hol a látkör egy óriáspalota, melynek tetején a napnak gyémántcsillárja s oldalán a délibábok tükrei függenek, mikben kedvtelve szemlélik magokat gulyák és ménesek... ide, ide szállt lelkem a Kárpátokról, az én édes hazámba, a szép alföldre!

Reggel indultunk s délután értünk Lőcsére. Még aznap tovább akartunk utazni, de a város minden lova - még a postamesteré is - szántani volt. Ennélfogva a nap hátralevő részét a vén Lőcsében kelle töltenünk, melyben igen sok fiatal szép leányzó szivecskéje dobog... de nem a magyar nyelvért, s ezért bármi szépek, sem méltók, hogy rólok többet szóljak. Amelyik leány nekem tetszeni akar, magyar legyen az lelkestül testestül, különben zsebkendőjét sem emelem föl a földről, ha leesik; de az igaz magyar leányért... oh azért mindent megtennék, amit csak hősi elszántság tehet... *még meg is házasodnám.*

Másnap jókor reggel Késmárcra értünk, a Kárpátok tövéhez, és... esős idő volt. Egy fikarcot sem láthattunk a Kárpátokból. És mégis azt mondják, hogy Tantalus históriája mese! Hány-szor van az életben, hogy, mikor az ember már szinte ujja hegyével éri az almát, a sors elkapja tőle s fűgét mutat!

Délelőtt meglátogattam Kerényivel Hunfalvy Pált, a tanítványaitól általánosan szeretett professzort... ezt azért hozom föl, mert oly ritkaság, mint most nálunk a józan és becsületes kritikus. Megnéztük Tököly várát, melynek még legépebb része a kápolna, bár ebben is már hanyatt fordulva hevernek a földön a szentek és angyalok; szegények!

Délután borozni és sonkázni mentünk egy nyugpénzes kapitányhoz, ki Eperjestől idáig velünk jött a gyorsszekeren, és aki igen derék, jóra való ember. Ezen sonkázás et compagnie-nak tulajdonítsa a tisztelt tanuló-ifjúság, hogy este - midőn zenével volt szives megtisztelni bennünket - mind Kerényi, mind én oly classice szónokoltuk el köszönetünket, hogy Gaal Obscurides Simpliciusa ránk is elmondhatta volna: ezek sem tanulták Quintilianust vagy Cicerot de oratore.

Nagyon restelltem azt a históriát, hogy csak egy napomat szántam Késmárknak, s akkor sem láthattam az eső miatt a Kárpátokat onnan, ahonnan legjobban láthatni. Azonban szerencsémre másnap reggel korán indultunk; ott feküdt még a Tátra egész pompájában, mint valami alvó szép leány, ki álmában lehányta takaróját, mely bájait leplezte. Gyönyörításon szemlélttem egy darabig... mert aztán fölriadt - tán a kocsizörgésre - s mintegy elszégyenülve burkolta magát köd-paplanába... a Tátra... a szép leány.

Azért siettem el Késmárkról Iglóra - a szepesi 16 város egyikébe -, mert van ott egy család, mely engem már rég kívánt ismerni s én azt viszont. Kedves, patriarkális család! nem foglak én elfelejteni téged. Nem fogom én elfelejteni az öreg családapát, ki magában két világrész: Európa és Amerika; ősz feje a megvénült bölcs Európa, szíve pedig a fiatal Amerika, hol végetlen őserdők zöldelnek, az életkedv és remények erdői; nem fogom én elfelejteni a család-anyát, ki egyszerű és jó, mint az én anyám... és nem fogom elfelejteni gyermekeiket, miként nem a fának lombjait, melynek árnyékában oly édesen pihentem. És vannak még többen Iglón, kik céljokat érték, ha az volt céljuk, hogy örökre emlékezetessé tegyék ott-mulatásom idejét, mi három hétig tartott.

Három hetet töltöttem Iglón, melynek lakói s tájéka egyiránt gyönyörködtettek. A Kárpátok egészen oda látszanak, de ottlétem alatt tán sohasem álltak köd- vagy felhőtlenül; s e derű-borúban úgy tetszettek nekem, mintha volnának a természet oltára s a felhő és köd körülötte a tömjénfüst.

Kissé ködös reggel volt, mikor Iglóról elindultam Rozsnyó felé. Vissza-visszanéztem a Kárpátokra... alig látszottak a homályban... szinte nem tudtam: képzelet-e vagy való?... mint mikor emberekkel találkozunk, kiket álmunkban láttunk-e? vagy csakugyan régi ismerőseink-e? nem tudjuk. Végre eltűntek előlem, mert magas bércek határtalan fenyvesei közé jutottam.

Szépek azok a fenyűk, amint a szellő rengeti sötét melankolikus lombjaikat, míg köztök a madarak vigan fecsegnek; olyanok, mint valami szomorú barna leányka, kit vigasztalnak, s ki fejrázva válaszol bágyadt mosollyal:

- Nincs vigasztalás számomra!

S ezek közt a szomorú barna leánykák közt mint nyargalnak a patakok, e pajkos, fürge gyerkőcök, kiknek gyermeki szíve még föl nem fogja a fenyű-nénikék bánatát. Hah, mint vágatnak szilaj kedvökben jobbra, balra, s mint hánnyák a bukfenceket a hegyekről a völgyekbe, hogy akármelyik bajazzónak becsületére válnék.

És lakik a bérceken egy komor, mogorva férfi, a fergeteg; ezt a csintalan patakgyerkőcök addig bosszantják tréfás fecsegéseikkel, hogy egyszer türelmeszakadtán fölpattan, utánok rohan s akkor ugyancsak megcibálja szőke üstökeiket, a habokat.

Van e fenyvesek közt egy kimondhatatlan szép L alakú völgy. Kis-Hnilec... vagy hogy híják. Az első fogadónál, melyet benne találtam, reggeliztem, bár ezt már Iglón is tettem; mert előtte megpillantám a kocsmárosnét, ki igen szép volt, s én szép kocsmárosnék iránt különös hajlandósággal viseltetem.

Tovább haladva Rozsnyó felé, szelidül az eddig zordon táj; a fenyűk közé más, világosabb zöld fák elegyednek... nem tudom: micsoda fák? mert Isten nélkül való rossz botanikus vagyok;... mint a magyar olvasóközönség, ki annyi fűzfa- és bodzasípot tart valami mahagóni-fuvolának.

Veszverésen (egy gömöri faluban) ebédeltam, vagyis megálltam ebédelni, de semmit sem kaptam. Még kenyerek sem voltak az istenadtaéknak.

Innen Rozsnyó valami egy óra járás. Egy szabóinas kapaszkodott kocsim saraglyájába. Eszembe jutott: - mikor én gyalogoltam így Mohácstól Pozsonyig - s még hosszabb utat is - mily jól esett, ha fölvettem mellettem elhaladó szekér vagyis mily jól esett volna, ha fölvettem volna... s fölültem a gyereket.

Ettől tudakoztam meg a legbecsületesebb fogadót, s oda szálltam.

Három napot valék töltendő Rozsnyón. A másodikat az Aggtelek megnézésére használtam, mely ide - a rossz út miatt - öt órányira esik.

Rozsnyó völgyben fekszik, magas meredek hegyek között, mint az alamizsnakrajcár a koldus kalapjában. Aggtelek felé Pelsőcig hosszú keskeny völgyön keresztül visz az út: ha ezt a hosszú, keskeny s a rozsnyói kerek völgyet valamivel teleöntenék, egy óriási bunkósbót alakulna. Egyébiránt kellemes utazás esik benne. E völgy egy roppant nemzeti zászló is egy-szersmind: vörös föld, fehér kösziklák, zöld erdő.

Mindjárt Rozsnyó mellett van Berzéte, hol Erdélyi János oly sok szép dalt írt. Én őt nagyon szeretem.

Berzéte mellett egy kis omladékot pillantván meg a hegyoldalon, kérdém kocsisomtól: mi volt ama rom?

- A' biz, uram, klastrom volt, vörösbarátok laktak benne, (felelt a kocsis;) hajh, furcsa egy hely ám az. A jószág világért sem legel azon a tájon éjfél idején. Kincs van ott elásva; minden esztendőben bizonyos nap kiterítik a fal körül ponyvára; csak hogy bele nem markolhatni, mert egy kakas őrizi. Isten ments, hogy valaki oda közeledjék... a kakas kiásná a szemeit.

Ezt mesélé kocsisom.

Bámulva kiálték föl:

- Ejnye!

- Biz úgy... - tévé hozzá amaz.

Pelsőcön, hol Gömör megye gyűlései tartatnak, szivart vettem.

- Majd papírba tekerem - szólt a boltos.

- Oh, nem szükség...

- De kérem, csak tessék id' adni; nem fognak úgy megszáradni...

Aggtelekre érven, vezetőt hívtam, s fáklyákkal ellátva magunkat, elindulánk a barlangba, melyet Baradlának neveznek ottan, s mely mindjárt a falu mellett van. A kálvinista rektor künn ácsorgott a ház előtt; vezetőm meghívására ő is hozzánk szegődött. Bementünk.

Oh, ti szűkkeblű emberek, kik mindenben, örökké szabályokat kerestek és állítottok, jertek ide és boruljatok térdre a szabálytalanság remeke előtt!

S mi az a szabály? semmi más, mint a sánta középszerűség mankója.

Soká tűnődtem: mint eredhetett e barlang?

És kitaláltam.

Mikor a mennyországból kiebrudalták a pártos angyalokat, itt kezdték jövődöbeli lakásukat, a poklot, ásni; azonban itt nem boldogulván, másfelé fordultak. Képzelfhetni, mint fáradtak a szegény ördögök e sikeretlen munkában, izzadságuk még most is csepeg e félíg kész pokol oldalairól és tetejéről.

Mint említém, a falubeli rektor is velünk járt. Ezt a fiatal embert meglepem, gondoltam, a barlang belső végéhez érve, hol a látogatók fölkarcolják neveiket. Bevéstem hát nagy betűkkel én is nevemet.

- Tán el sem lehet olvasni? - kérdezém, csak azért, hogy odanézzzen és bámuljon.

- Oh igen - felelt ő -, el lehet: Petőfi... de, irgalmatosságos egek! ezt oly hidegvérrel, oly minden tiszteletérzés, oly minden meglepetés nélkül mondta ki, mintha ez állt volna ott: Kíribica Istók, vagy Sujánszky vagy Badacsonyi vagy nem tudom, mi?

A faluban van egy könyv - mint más efféle helyeken -, hova a látogatók beírják magokat. Vannak aztán itt a nevek mellett sorok, mik a barlangban támadt érzelmeket és gondolatokat akarnák tolmácsolni...

Oh jaj!

Rozsnyóra késő este értem vissza. Nagy zaj volt egész éjjel a városban... küszöbön állt a tisztujítás. Ablakom alatt is olyat-olyat ordítottak, hogy az egek repedeztek volna bele, ha oly rekedt torkok nem működének vala... alkalmasint a sok szomjazás szárította ki a gégeket.

Én politikus nem vagyok, s így a tisztujítás annyiból érdekel leginkább, hogy ez alkalommal a költészet is igénybe vétetik. Többek közt ímezen költeményt hallám akkor éjjel a piacon zengeni:

VAN MÉG EGY GARASOM
A...NAK ADOM;
VEGYEN RAJTA SPÁRGÁT,
AKASSZA FÖL MAGÁT.

Rövid, de fontos... mint ama furkósbót, mit a kortesek hosszú ingujjaik alatt hordoztak, s mit ők úgy neveztek, hogy: pártfogó.

Következő nap Rima-Szombatba mentem a rozsnyói lutheránus lelkésszel, kinek eszét tisztelni, szívét szeretni tanultam meg. Utolértünk egy fehér tollas kortescsapatot. (A másik párt zöldágas volt.)

- Majd elfújja a szél a kakastollat! - kiáltának a helységekben a zöldágasak az ellenpártiakra.

- Majd megeszi a cserebogár a zöld ágat! - válaszoltak ezek.

- Ki éljen?

-ósy!

- Hát ...afy?

- ...afy csak k...fi!

- ...afy hazafi!

- Éljenósy!

- Bánom is én...

És így haladtak kurjogatások közt muzsikaszóval.

Egy csárdánál megállottak. Leszállván a kocsikról, egy vén kortesnek úgy tetszett, mintha ismerné szomszédját.

- Jer ide, öcsém - ekkép szólalt meg -, jer ide, hadd morzsoljalak össze... - s érzékeny ölelés következett. Mi az összemorzsolást illeti, nem hiszem, hogy a fenyegetőző jó öreg egy érett szőlőszemet is össze tudott volna morzsolni, úgy el volt ázva.

Gömörön megháltunk. Itt kettőt találtam, mi figyelmet érdemel: a torony s a temető.

A torony tetején van kereszt, csillag és félhold... qu'est-ce que cela?

A temető pedig tán páratlan a maga nemében. Oly meredek hegyoldalon fekszik, hogy a halottat - kivált sáros időben - kötéllel kell fölhúzni. No, ha megriad a föltámadás trombitája, ezek a szegények borzasztó salto-mortalét fognak csinálni, mielőtt rendeltetésök helyére jutnának.

A fogadóban, ahol háltam, egy lőcsei színlap diszíté a falat - alkalmasint kép helyett. Többek között ez volt benne: „Magyar színészek által *** igazgatása alatt mai napon (à la: nyomtatott ebben az esztendőben) adatik: Tisztujítás - parenthesisben alatta: restauratio. - Eredeti vígjáték 4 felvonásban. Irta Nagy Ignác a tudóstársaság költségén.” No lám! azt nem is tudtam, hogy iratnak színművek a tudóstársaság költségén.

És most haladék nélkül menjünk Rima-Szombatba, hova a nemesség is begyül nemsokára. De addig még ugorhatunk egyet... Pestig.

Pesten október 10-én 1844. nagy dolog ment végbe, mit a világtörténetírók nem fognak említetlen hagyni... játszottam a nemzeti színházban Szigligeti „Szökött katoná”-jában Gémesy nótáriust. Azt beszélik, hogy megbuktam benne... de ez nem igaz, mert... én nem hiszem. S ez, azt tartom, elég ok a főntebbi rosszindulatú állítás megcáfolására. Az igaz, hogy e helyett: „Julcsa kisasszony a menyasszony” azt találtam mondani, hogy „Julcsa kisasszony a vőlegény”, hanem ennél bolondabbakat is szokott mondani Lendvay, aki pedig meglehetősen színész. Szóval: nem buktam meg; s játék után egész diadalérzettel mentem vacsorára a Komlóba. Itt kötöttem barátságot borozás közben két gömöri fiatal emberrel, Sz. Lajossal, aki igen jó fiú, hanem a felesége még szebb, mint ő; és H. Jancsival, akire az ég úgy árasza mindennemű áldását, mint ő árasztja magába a bort. - Ebből az egész históriából pedig, urak, azt akarom kihozni, hogy R.-Szombatba érvén, először is eme két barátomat iparkodtam megtalálni. És csakugyan akadtam a megyeház előtt egy ismerős arcra a sok idegen között.

- Egy szóra kérem... - szólítám meg, őt félrevezetve.

- Tessék.

- Hogy híják önt?

- H. János...

- Hát hisz' úgy ismerjük egymást, én Petőfi...

- Te vagy, pajtás? most ismerlek...

- Különben nem csoda, ha mingyárt nem ismertünk egymásra; ködös idő volt, mikor megismerkedtünk stb.

Nagyon sajnálnám, ha mindez érdektelen volna a nyájas olvasó előtt. Én elbeszéltem, mert előttem igen fontos esemény, miután H. barátom látott el R.-Szombatban létem alatt szállással, mi nem csekélység tisztujítás idejében, mikor a galambházak is meg vannak rakva vendégekkel. H. barátom házánál tettem véletlenül egy nevezetes fölfedezést: mint kerülheti ki az ember azt a kellemetlenséget, hogy haja bepelyhesedjék?

A puszta földön kell hálni.

Egy éjjel későn érvén szállásomra, minden ágyat megnépesedve találtam, s így nem maradt egyéb hátra, mint a földre fekünnöm, mi annyiban meg lett jutalmazva, hogy ezáltal ama nagy fölfedezésre jutottam.

Egyébiránt a következő éjjel jó idején hazafelé tartottam, nehogy ismét kénytelen legyek valamit fölfedezni. A fölfedezések nem magyarnak valók... bajlódjanak ezzel más nemzetek.

Az egész tisztujítás példás renddel ment végbe. Kár, hogy esős idő volt.

Esett az eső, amit én egyébiránt csak akkor vettem észre, mikor már sarat gázoltam a piac közepén, ahol álltam egész délelőtt... mert a megyeház szélső ablakaiból hölgyek néztek alá, s én egy hölgy szemeit bámultam, melyekből oly tiszta ég mosolygott.

Másnap kineveztettem és fölesküdtem táblabírónak... Isten és Gömör megye kegyelméből.

Már nagyon mehetnékem vala Pestre, melyet elég hálátlan voltam megunni... pedig csak ott van maradásom, sehol a világon máshol, csak a szép, a kedves Pesten! Minden lépésem, mely ez útban messzebb, messzebb vitt Pesttől, egy-egy kötélle vált, mely visszahúzott, hatalmasan. És mi vonz engemet ugy oda?

Mi?

Minden! és azok a jó pajtások, a vidám zajos pajtások s - egy szomorú, csendes sírhalom.

Rima-Szombatból tehát mentem volna egyenest Pestre, de több rendbeli meghívásra kitértem még egypár közel eső faluba: Kisfaludra és Várgedébe a *füstös* szobájú Adorján Bódi- s a *láng* szakállu Kubinyi Rudihoz.

És meg nem bántam.

Pompás napokat töltöttem Várgedén... de azt nem is mondom ezután, hol hogy töltöttem időmet... mindenütt, ahol csak megfordultam, a legjobban.

Említésre méltó Kubinyi R. könyvtára, mely magában foglalja az angol, francia, német, olasz, spanyol irodalom remekeit s csaknem az egész magyar irodalmat. Csak aztán sok ilyen jóra való ember volna hazánkban, mint K. R.!

Várgedéről két kirándulást tettem, Losoncra és a salgói és somoskői várromokra.

Losoncra menvén Várgedéről, az ut Füleken visz keresztül, hol szinte romokban fekszik az egykor nevezetes vár. Természetes, hogy összejártam; de kimondhatatlan harag fogott el, midőn láttam, hogy a romokat lehordják az utcákat tölteni... hogy amely köveken őseink szent vére szárad, azokon most tapodjanak...

Fülek sokáig volt a török kezében. Ha naponként abból a borból kellett volna inniok, melyet én itt a kocsmában ittam: fogadom, száz évvel előbb szabadult volna meg tőlük Fülek.

Fülektől aztán Losoncig semmi nevezetést nem ér az ember, az utat kivéve. Ez az élő embert halálra s a holtat életre rázza. Én meghaltam s föltámadtam rajta valami hatszor.

Losoncon ekkorízben csak egy napot töltöttem. Ezalatt megnéztem Gácson a várat s a posztógyárt. Az utóbbi szemlélésében jobban gyönyörködnék tán az idegen, ha nem volna meg testének azon része, mely a tobák, fricska stb. kedvéért teremtetett. A vár, melyet Forgách grófok birnak, nem igen ó: körülbelül a tizenhetedik században épülhetett. Bejártam néhány teremét, melyek közül leginkább vonta magára figyelmemet az, hol a családképek vannak. E képek egyikétől alig tudtam elválni. Egy hölgy volt: szép, fiatal és tébolyodott.

Épen delet harangoztak, mikor e kirándulásból visszaértem Losoncra, hol az én kedvemért készült roppant ebéd várt egy roppant magyar embernél.

Másnap visszavitt S. A. barátom (ki ide is hozott) Várgedére, ugyanazon az uton, melyet már volt egyszer szerencsém passirozni.

Füleken megálltunk a kovács előtt, mert egy lovat patkoltatni kellett. Én még most is igen szeretem a kovácsműhelyeket; gyermekkoromban kovács akartam lenni. S nem lett volna-e jobb? most piszkos kezekkel verném a vasat, ahelyett, hogy engem vernek piszkos kritikusok.

Várgedéről - az eső miatt néhány napi várakozás után - a második kirándulást tettük többen Vecseklőre (egy barkó faluba). Utba esik Hajnácskő... most már nem is rom, mert tulajdonosa ledöntötte végkép. Innen egy negyednyire van fürdő és savanyúvíz, mely egészen olyan, mint a parádi, csak gyöngébb egy kissé. Mig itt uzsonnáztunk: Csomai Jóska cigánybandája gyönyörű nótákat huzott Lavotta, Csermák s másoktól; különösen megragadt - melyet most először hallottam - a *karancsaljai* nóta. Hogyne! az ég is derült-borult hallatára... egyfelől nap sütött, másfelől esett... szóval, a magyar nóta, magyar vigalom megtestesülése volt.

Vecseklőn megháltunk s másnap korán reggel indultunk Somoskőre a Mátra egyik ágán - a Medvesen - keresztül.

Somoskő nem nagy vár volt, nem is nagy hegyen fekszik... de bámultam építését, mely gyönyörű öt-, hat-, hétszögű kövekből van. Oldalában elszórva hevernek a hasonló falu házai, melynek lakói csaknem idillikus életet élnek még. Amint lejöttünk a várról e faluba, egy parasztasszony házához hitt bennünket, s ott - fölszólítatlanul - jól tartott édes és aludt-tejjel. Nagynehezen birtuk rávenni, hogy pénzt fogadjon el. A jó emberek!

Ide Salgó egy órányira esik. Azt beszélték e faluban, hogy mikor Salgon a török volt, innen a somoskői várból oda lőttek a magyarok, s egy töröknek, ki evett, épen a kanalat lőtték ki kezéből... mire a pogányok nyakra-főre elinaltak Salgóról s mai napig sem tértek vissza. Hol van oly merész képzeletű költő, mint a nép?

Jó, hogy vezetőt fogadtunk Somoskőről Salgóra, mert tán föl sem találtunk volna e várra. Oly rendkívüli helyen fekszik, hogy gondolatnak is örült volt, oda építeni. Környékezi rengeteg erdő bükk, cser, tölgy s egyéb fákból. A hegy teteje óriási gránitszikla s efölött állott a vár, melynek most már kevés maradványa van. A legmagasb fal mintegy két öles. Talán nem volt Magyarországon vár, mely oly közel szomszédja lett volna a csillagoknak, mint Salgó. Sokáig ültem romjainak legfelső csúcsán; tekintetem mérföldeken, lelkem századokon túl barangolt.

Estefelé értünk vissza Vecseklőre, eltelve a nap élvezeteivel, és jól kiéhezve, minek orvossága egyébiránt készen várt bennünket Vecseklőn... Kubinyi Rudi szakácsának emberségéből; minek ismét az a rossz következése lett, hogy igen jóllaktam, s ennél fogva gyötrelmes álmaim valának.

Amint vissza Várgedére mentünk, figyelemre sem méltattam Hajnácsköt, pedig míg Salgót nem láttam, nem győztem bámulni a meredek, cukorsüveg alaku bérceket, hol a vár volt.

Az ut Fülektől Losoncig sokkal mélyebben véste magát emlékezetembe, semhogy máris elfeledtem volna, ennél fogva most Rima-Szombaton keresztül mentem Losoncra. Rima-Szombat csinos kis város; de az a két roppant fogadó benne *ugy veszi ki magát* (hogy magyarosan szóljak), mint mikor a kis unoka fölteszi nagyfejű öregapja pápaszemeit. A város alatt foly a Rima vize, melyben úgy megfürödtem, hogy majd belefúltam. Nem nagy a víz, hanem épen malom alatt esett a fürdés, hol egyenest keresztül akarván csapni, a habok alá sodortattam. Ha mégis bor lett volna, de vízbe fúlni... szekatúra! - Hajdan a szép költői világban csak passzió lehetett így meghalni... a szirének és nimfák karjai között; de most már oly prózai a világ, hogy a szép zengzetes nimfák és szirének rút, néma halakká és rákokká változtak... piha! E meséből az a tanulság, hogy szép, aki jól tud úszni, mivel én sokkal kisebb mértékben dicsekedhetem, mint sok magyar versíró kollégám, kik tengernyi vizenyős verseikbe sem fulnak bele.

Losoncon egy hetet tölték. Dicsőséges eszem-iszom világ volt!... egyébiránt szellemi élvezetek nélkül sem szűkölködtem; mert Losoncon sok lelkes barátom és sok kedves leányka van. Azt is híresztelték, - alig értem oda, - hogy házasodom, s hogy kit veszek el, mi rám nézve igenis hízelgő volt; de mindazáltal e hírt csak mendemondának vagyok kénytelen nyilatkoztatni... megnyugtatósára hazám mindazon hölgyeinek, kik érettem tán titkon epednek viszontszerelmentől várva földi boldogságukat.

Losonc igen mulatságos kis város... a deákság gyakran verekedik. Hős fiúk! az idén is agyonverték egy csizmadia-legényt. Béke hamvaira!... és borostyán a ti homlokaitokra, hazámnak ifjú bajnokai!

És Losonc egyébként is mulatságos városka. Nem említve fürdőjét, van itt egy uri ember, ki ha az utcán mutatkozik, az egész város gyerkőcei fütyölni kezdenek. E hajborzasztó zene kíséri őt utcából utcába. Az egész história, ha jól értesültem, ez:

Az említett uri ember több gyönyörűséget lel a borban, mint a vízben. Egyszer, midőn volna ilyenén berugott állapotban, megállott közel egy kutyához s azt füttyeivel csalogatta maga után... de a kutya meg sem mozdult, mert hiányában vala a mozdulás egy mellőzhetetlen kellékének: az életnek. E történetnek valaki szem mellátó tanuja volt, s hinc illae fütyölések.

Szinte Losoncon van egy öreg funerátor, kire a város egyetemes fiatal sarjadéka azt szokta kiabálni, hogy:

- Kuvik, kuvik!

Ez a szegény öreg Vácról származott Losoncra. Ama kiabálások üzik őt ide előbbi lakhelyéről. És megérkezett szép álmaival jövődjé felől, s amint a városba lépe, ekkép idvezelték:

- Kuvik, kuvik!

És a jámbor aggastyán békén tűr, mignem türelme megszakad; ekkor a gyerekek után lódul és hajigál utánok tégladarabokat... de a gyerekek megfeszítik gyors inaikat, egyet iramodnak, s kétszerezett energiával replikáznak a tégladarabokra, ordítván, süvöltvén:

- Kuvik, kuvik!

Losoncról Balassa-Gyarmatra mentemben semmi baj nem ért, kivevén, hogy a köpönyegemet Losoncon felejtvén, érte a kocsist vissza kelle küldenem majd félórányi járásról - a kocsis visszafutott s elhozta a köpönyeget, de nem az enyémet, hanem másét, s így magamnak kelle visszalódulnom. Végre utnak indultunk, s mentünk most már csakugyan minden szeren-

csétlenség nélkül... csak utitársam köpönyege s a kocsinak egy lőcse veszett el. A köpönyeg megkerült, a lőcs nem, minek azon kellemes időtöltést köszönhetem, hogy folyvást oda kelle vigyáznom: nem esik-e ki a kerék?

Utba esett Ludány helység, hol a legszebb parasztfekőtőket láttam életemben. Ha megházasodom, onnan hozatok fejkötőket feleségem számára. No! már csak ezért is megkérhetne minél előbb valami leányka, hogy vegyem el őt.

A nagy hőség miatt késő délután indulván Losoncról, éjfél lett, mire Gyarmatra értünk. Szép, csillagos, holdas éj volt. Az egész város fölött némaság *lengett* (mondaná Sujánszky), a város fölött tehát némaság lengett, csak egypár kocsmából hallatszott hegedű- és bőgőszó s az ivók egy-egy kurjantása... másnap vásár volt. A vásár legkedvesebb látványaim egyike... átaljában mindazon hely és alkalom, hol minél több embert láthatok. Én a természetnek is meleg barátja vagyok; de hiába! egy szép hölgyet, egy részeg embert stb. mégis sokkal nagyobb gyönyörűséggel szemlélek, mint akármilyen tájat.

Gyarmaton megnézvén az igen szép megyeházat s a most épülő roppant börtönt, s a vásárban egyet fordulván, elindultam Vácra. Kocsisom egy váci molnár volt, ki lisztet hozott a vásárra... elmés ötleteivel igen mulattatott.

Amint felültünk, mondtam neki, hogy kemény lesz az ülése.

- Annál jobban fog rázni - felelt ő.

Aztán politikáról s teológiáról beszéltünk... mi kár, hogy elfeledtem beszédeinket, mik a politikában s teológiában kétségkívül új epochát alkottak volna.

Rétságon ebédeltem egy ifjú férfiúval, ki valamivel előbb ért oda nálam, s kinek arca az olyanoknak egyike volt, melyek első látásra vonzalmat öntenek az emberbe magok iránt. Alig váltottunk néhány szót s régi ismerősök levénk. Nevét kértem. Megmondta s folytatá:

- Én nem is kérdezem: ki ön, mert tudom: ön Petőfi, nemde?

- Igen s honnan tudja?

- Ki ne ismerné önt!

Igaza van, ki ne ismerne engem! gondolám magamban önérzettel. Talán nem élnek tovább firkáim, mint én magam, tán addig sem élnek; meglehet, hogy még életemben elhangzik nevem, mintha soha nem zengett volna... de ez engem háborítani nem fog, elég lesz nekem akkor annak tudata, hogy volt idő, mikor azt mondhattam: ki ne ismerne engem! Szép ám, csak pillanatra is bírni egy olvasóközönség figyelmét, s hogy ezt én megnyertem, boldogabbá tesz végórámon, mintha kortársaimtól meg nem érve, de oly reménnyel halnék meg, hogy örök életű leszek az utókor ajkain.

A legkárhózasabb vexáka egyike, ha az ember Vácra siet, hogy a gőzösön még aznap Pestre érjen, s a gőzös öt-hat perccel elébb indul el onnan, mint az ember ott terem...

Igy jártam. Amint a váci hegyről leereszkedtem, ott ment a gőzös épen alattam, s mire a városba értem, a gőzös már... oh! - denique Vácon kellett az éjt töltenem.

És ez kínos éj volt!

Valami kisértet bolygatott... nagyszerű, méltóságos alak, de minden tagja összezúzva. Másnap reggel tudtam meg: ki volt? Azon fogadóban, melyben hálтам, van a színpad;... az előttem megjelent éji kisértet kétségkívül az itt agyonvert színművészet szelleme vala.

Nem akarván estig várni a gőzösre, megfogadtam a fogadós lovait, melyek korán reggel elég gyorsan ragadtak a már annyira ohajtott Pest felé, de mégsem oly gyorsan, hogy ne nyugtalankodtam volna. Hánykódásomban egy verset vágtam: „Idvezlet Pesthez”... Aki tudni akarja: milyen érzelmekkel léptem Pestbe, olvassa ezt a verset.

Életképek, 1845. júl. 5. és aug. 2. között

MEGJEGYZÉS

1845. augusztus 7.

[Ekkor jelenik meg a Pesti Divatlapban *A Honderűhöz* c. verse. Ehhez Petőfi csillag alatt a következő jegyzetet fűzi:]

A Honderű engem legközelebb többek közt arroganciával vádol; bizony, ha csak oly parányi arrogancia volna is bennem, mint benne jóra valóság, őrája nem is hederítenék, nem hogy még megénekelném.

Petőfi

[BANKÓS? ÁCS?] KÁROLYNAK

[Pest, 1844? 1845?]

Károly barátom!

Légy szives majd ez előfizetést Kecskemétre elküldeni t. Szabó Sándor Urnak, s őt nevében a fáradságra megkérni. Magam írtam volna neki: de nem tudom tisztelendő-e vagy tekintetes. Nem akarok bakot löni. Isten megáldjon!

Igaz barátod
Petőfi

ÜZENET ISMERETLENNEKNEK

[Pest, 1845?]

délután 4 órakor ha lehet a hattyúnál - szeretnék veletek találkozni.

Petőfi

1846

KECSKEMÉTHY AURÉLHOZ

Pest, jan. nem t'om hányadika, 1846.

Kedves Auréлом!

Amint megkaptam leveledet, mingyárt válaszoltam; de leveletem zsebembe dugtam, s addig hordoztam, mig... elveszett. Ebadta, ez kutya vexe, de ki tehet róla; most már úgy pótolom ki, amint lehet. Ha hazudni akarnék, azt mondanám, hogy az fél árkusos levél volt; de nem mondom, mert... ugysem hinnéd. - Leveledre bosszankodtam egy kicsit, mert igaztalan vagy benne irántam. Amit én Jókayról irtam, azért egyik barátom sem apprehendálhat... mit én Jókay iránt érzek, az igazság szerint nem is barátság, nem is testvéri szeretet, vagy tán e kettőnek keveréke, vagy talán mind a kettőnél több... valami le nem írható, s tagadhatatlan, hogy a világon senki iránt sem érzem azt, egyedül ő iránta; de abból nem következik, hogy másokat ne szerethessek bármily mértékben is, s minthogy tudod, miszerint a sentimentalis ömlengéseket nem imádom, tehát csak simpliciter köpöm ki, hogy te is azok egyike vagy és léssz, kiket szeretek, lelkemből szeretek. Ha ez sem elég, akkor kutyák f... a kend s...ébe, tudja kend?... Én meg azért apprehendálok, hogy a második bécsi levelet már nem hozzám címezted; ismersz, eszerint tudni fogod: büszkébb vagyok, semhogy a többit elfogadjam, ha már egyszer degradáltál. Egyébiránt az egész nem valami világdöntő baj. Holnapután (azaz pénteken) megyek ismét falura, hol márciusig maradok, mig tudnillik „tigris és hiéna” című drámámat adják. Be nevetnék, ha akkorra téged is Pesten kapnálak. Tedd meg ezt a tréfát, öcsém, nagy örömet szeresz vele nekem, a te hűséges barátodnak, aki ölelve ölel és szerencsés jó egészséget kíván.

PS mpr.

[Címzés:] Ketskeméthy Aurélnak, Bécsbe.

LEGYEN AZ EMBER DRÁMAÍRÓ!

Szombaton, április 4-kén kellett volna „Tigris és hiéna” című drámámnak adatnia; de nem került színpadra, mert előtte néhány nappal visszavettem. - Valamely színházi jó emberem most ezt a hirt terjesztgeti, hogy ők szőlítottak föl engem barátságosan darabom visszavételére, minthogy azt a megbukástól féltették. - Hazugság, alávaló hazugság! - Lehet, hogy megbuknék művem, ha adnák; de azért vissza nem vettem volna, mert fájdalom, oly körülményekben vagyok, hogy egypár száz forint jövedelemért eltűrném művem bukását. Méltánytalanságot azonban nem egypár száz forintért, de egypár ezerért sem tűrök senki fiától, tudják meg az urak. Azt pedig mindenki el fogja ismerni, hogy méltánytalanság drámámat bérletfolyamban adni (mint azt akarták), miután az eredeti, sőt a fordított színműveket is először rendesen bérletszűnésben adják. - Ha várakoznám, később talán bérletszűnésben került volna elő darabom? - Hiszen már eleget várakoztam! - Rajtam volt a sor még vásár előtt; de Szigligetinek is volt kész darabja, s vásárra ezt vették elő, noha ezt a választmány az enyém után fogadta el. - Ha mindezek megegyeznek a színházi igazsággal: az enyémmel ugyan nem! S ezentúl rajta leszek, hogy minél messzebb kerüljem azon intézetet, hol egypár kegyencen kívül kutyába sem veszik azokat, kik egész életüket a hazának áldozandók, s hol csak a vagabundus virtuózok becsültetnek. Magamat ajánlom!

Pesti Divatlap. 1846. április 9.

NÉMET NYELVŰ ÖNÉLETRAJZI VÁZLAT

Alexander Petőfi, geboren von armen Eltern den 1-ten Januar 1823, in der Mitte der grossen Ebene unter dem Gebirge Mátra zwischen der Theis und der Donau. - Ausserordentliche Abneigung gegen jede Subordination; darum entlief er von der Schule mehrmals, und 1839 gänzlich. Eine Zeitlang irrte er umher. Von der äussersten Noth gedrungen wurde er nach etliche Monathe Soldat. - Soldat zwei Jahre, nichts, als Gemeiner. Als er gerade desertiren wolte, zum Glück wurde er entlassen durch die Hülfe eines Arztes. Nach seiner Rückkehr vom Militair ging er wieder in die Schule, konnte aber wegen seinem fortwährenden Hange zur Unabhängigkeit nur ein Jahr aushalten, und wurde Schauspieler bei einer wandernden Gesellschaft. Zwei Jahre wanderder Schauspieler. Als Schauspieler veröffentlichte er sein erstes Gedicht. Als er nach zwei Jahren nach Pesth kam, liess er den 1-ten Band seiner Gedichte drucken, und wurde Gehülfe eines Mode-Journal-Redacteurs, wo er ein Jahr blieb; dan verliess er sein Amt, und seitdem (Anfang 1845) lebt er in jener Unabhängigkeit, die er immer so liebte und wünschte. Seine Dewise ist: „Bettelsack und Freiheit!“ Nach den 1-ten Band seiner Gedichte veröffentlichte er noch in demselben Jahre (1844): „A helység kalapácsa“, (Der Hammer des Dorfes, ein komisches Heldengedicht); im Jahre 1845: „János vitéz“ (Der Held Johann, Volksmärchen), „Cipruslombok Etelke sirjáról“ (Zipressenzweige von Grabe Adels, lyrische Gedichte), Gedichte II-ter Band, „Szerellem gyöngyei“ (Perlen der Liebe, lyrische Gedichte); im Jahre 1846: „Felhők“ (Wolken, lyrische Gedichte), und „A hóhér kötele“ (Der Strick des Henkers, Roman in Prosa.)

1846. május vége - június eleje

VÁRADY ANTALHOZ

Koltó, október 28. 1846.

Kedves Tónim!

Elhagytam Szatmárt, és hogy hagytam el!... szerettetve, barátom, szerettetve a legdicőbb lénytől, mely valaha az isten kezéből kikerült. Alig várom az órát, melyben ölelhesselek, melyben boldogságomat rokon kebledbe önthessem. Oh mi boldog vagyok! - Alkalmasint nem tudod, hol az a Koltó, honnan e leveletem kapod; tehát megmondom: Erdélyben, Kővár vidékén, Nagybányától egy órányira. Valami egy hét múlva megyek innen Kolozsvárra. Pesten november közepén leszek. Addig ölelve és csókolva nődet és tégedet, vagyok

igaz barátod
Sándor.

Az ide mellékelt levéllel menj az első hetivásáros napon a Kerepesi utra, s add át valami cinkotai embernek, hogy szolgáltatssa apám kezébe. Barátságunk nevében kérlek erre.

[Címzés:] Tekintetes *Várady Antal* urnak, hites ügyvédnek, barátilag, Pesten, átadandó a Nemzeti-körben, hatvani utca.

URHÁZY GYÖRGYHÖZ

[Szatmár, 1846. nov. 6. vagy 7.]

Édes Gyurim!

Nem szeretem azt a sok ebadta teketóriát, azért simpliciter *tenek* szólítalak. Utóbb is erre kerülne a sor. - Ha nem késő, vedd be ezt a verset; ha tetszik, hagyj ki helyette mást amazok közül, vagy add mind a négyet, ahogy jónak látod, nekem mindegy. Már megindultam Erdélybe, s megint csak vissza kellett fordulnom. S ez most harmadszor történt velem életemben. Fátum. De a jövő nyarat végig Erdélyben töltöm; már akkor bemegyek, ha minden határon egy l...sz mered is elém, azzal ijesztő, hogy belém búvik, ha tovább lépek. - Amint Pap Endre által izentettem, az elől a szerelmes versem elől hagyd ki mind a Júliát mind az Erdődöt, csupán a dátumot tedd címül. S aztán, amint megírtam, az Uniónak nekem járó példányát küldd Riskóhoz, ki majd az illetőnek átadja. Koltón voltam Teleki druszámnál másfél hétig, most vágtatok Pestre, mert *muszáj*! Isten veled s veletek erdélyiekkel!

PS

Aztán azon légy, hogy verseimben ne legyen sajtóhiba, mert az nagy vexa; néha az egész verset elrontja.

KOVÁCS PÁLHOZ

[Pest, 1846. nov. végén.]

Drága tisztelt Barátom!

Örömmel szolgálok mind jelenleg, mind jövőben verssel. Legközelebbi alkalommal majd többet küldök, mert készen van elég, de most egyátaljában nem érek rá többet leírni. Szeretném, ha a föntebbi vers az első számban jelennék meg. Lisznyaival beszéltem. Forró idvezletemet családjának! Önt ölelve vagyok

tisztelő barátja
Petőfi

VÁRADY ANTALHOZ

[Pest, 1846?]

Dunnye sór!

Déltájban voltam jegyért, de már akkor minden páholy el volt kapva, s így boldogabb időre kell a mulatságot halasztanunk. Servus!

búbánatba merült barátod
Kapanyéli Gereblye Richard

[Címzés:] Nagy-Várad és Kis-Várad Várady Antal barátomnak helyben.

ORLAY PETRICS SOMÁHOZ

Pest, december 26. 1846.

Barátom Rafael en miniature!

Remélem, levelem meglep, mert eddig nem igen jogosítottalak föl azt remélhetni, hogy ily hirtelen válaszoljak. De vigasztalódjál, minél inkább siettem e levelet elkezdni, annál inkább sietek bevégezni.

Jelenleg roppant pimasz állapotban vagyok... pénzem nincs... többek között; de majd lesz, ha a könyvárus úgy akarja, mint magam. E szomorú epochában csak a mult emlékével táplálkozom. Be szép időket éltem azóta, hogy elváltunk, kedves öcsém!... Szatmárban egy olyan lánykát ismertem meg, amilyen Párizsnak is sok volna, a George Sandok hazájának, nem pedig Szatmárnak, az ólmos fütykösök termőföldének. És én szeretem e lánykát, és ő szeret engem, és mi boldogok vagyunk, és talán még boldogabbak is leszünk, mert meglehet, hogy mielőtt a most születendő év meghal, mi így fogjuk egymást szólítani: „Hallod, kedves feleségem?... Hallom, édes férjem.” Ördög bujjék beléd, szeretett barátom, ha nem örülsz; mert én úgy megörültem, mikor azt olvastam leveledből, hogy ezer pengőt kaptál, mintha én kaptam volna kétezer pengőt. Te Soma! hátha mi még nagyszerű életet is élünk valaha, olyat, amilyenről sokszor álmadoztunk, tudod?...

Önkénytelenül keserű mosolyra fanyarodott ajkam.

Neked, nem mondom, hogy ne lenne szép életed egykor; de nekem? soha! Az alföld pusztáin barangol képzeletem, és nézi a délibábokat és reményeimet. Egyik oly kézzelfogható, mint másik.

Isten veled, kedves barátom. Ha levelet írsz, csak Emich Gusztávhoz cimezd. Ölel hiv barátod

Petőfi

TELEKI SÁNDORHOZ

Pest, december 29. 1846.

Kedves druzsám!

Nagy szomorúság éri a te fejedet, azért tanácslom néked, hogy légy rá elkészülve. De amily elkerülhetetlen a halál, oly elkerülhetetlen, hogy te nekem hatszáz pengő forintot adj vagy adjál, amint neked tetszik; mégpedig úgy, hogy kétszáz pengő forintot rögtön utnak indíts, akár addig végig se olvasd e levelet; négyszáz pengőt pedig márciusi pesti vásárra küldj föl. Ami a visszafizetést illeti, minden év végén adok Neked kétszáz pengő forintot, s így három év alatt kvittek leszünk. - Komolyan beszélek, kedves barátom, most mutathatod ki, ha van benned emberség. Életemben legeslegelőször fordultam mágnáshoz, kimélj meg a szégyenpirulástól, mely a ragyánál jobban el fogja rágni képemet, ha visszaútasítasz. Különben mint barátomhoz, nem mint mágnáshoz fordultam. Azt mondhatod, hogy nincs pénzed; akard és lesz, s aki cigánynak vet ezer pengőt ingyen, az nekem mindig adhat hatszáz pengőt kölcsön... mert ingyen el sem fogadnám, már annál csak büszkébb vagyok, hál' istennek. Nem kétlem, hogy szívesen teljesíted kívánságomat, mégpedig kétszáz pengőt e pillanatban, mert ha óriási szükségem nem volna, nem is vetemedtem volna e lépésre. Küldd leveledet a pénzzel együtt a gyorskocsin. Lakásom: *Hatvani utca, Jankovics-ház, 585-dik szám, 2-dik emelet.* Viktort köszöntöm. Vagyok

őszinte barátod

Petőfi

ELŐSZÓ AZ ÖSSZES KÖLTEMÉNYEKHEZ

A mai nap reám nézve ünnepélyes nap. Ma - január 1. 1847 - multam huszonnégyszéves s lettem eszerint nagykorúvá. Szokásom volt eddig minden új évben (annyival inkább, minthogy az egyszersmind születésem napja is) az elmúlt esztendő mégegyszer átélni emlékezetben; ma azonban nemcsak a legközelebbi évet gondoltam vissza, hanem egész életemet s különösen írói pályámat. Talán, nem lesz épen helyén kívül, ha előbeszédül összes költeményeimhez, melyeket épen most bocsátok sajtó alá, leírom elmélkedésemet azon életszakomról, melyben a tisztelt közönséggel összeköttetésben lenni van szerencsém; leírom pedig azon őszinteséggel, mely e hipokrita világban annyinak visszatetsző, mivel én azonban nem igen törődöm. Hogysem tiz barátot szerezzek képmutatással, inkább szerzek őszinteséggel száz ellenséget. Oh előttem nagybecsű az őszinteség, mert ez jó angyalom ajándéka; bölcsőmben tette pólyának, s én elviszem koporsómba szemfedőnek...

Irodalmunkban a kritika s a közönség véleménye egymástól annyira különböző tán még egy íróval sem volt, mint rólam. A közönség nagy része határozottan mellettem, a kritikusok nagy része határozottan ellenem van. Máskor is, ma is hosszan fontolgattam: melyiknek van már igaza? s máskor is, ma is abban állapodtam meg, hogy a közönségnek. A közönség - az olvasót értem, nem a színházit, a nézőt, mely kettő közt nagy a különbség - mondom: az olvasó közönség félreismerhet, mellőzhet valakit egy és más oknak következtében, de akit figyelemre méltat, akit megkedvel, az azt, ha nem egyenlő mértékben is, de mindig megérdemli... hacsak az egész kor nem egészen ferde ízlésű; mit a mostaniról kétségkívül nem tehetni föl.

Ezelőtt csak egy évvel is, megvallom, nagyon nehezemre estek az (önmagok által ugynevezett) kritikusok anathemái. Sok keserű órát szereztek nekem. De most már, hála istennek, ki vagyok e gyengeségből gyógyulva, s jóízűn tudok mosolyogni, ha látom ezen új Titánokat, mint erőködnek reám Ossát és Peliont hajigálni. Sőt mindenik egy-egy Jupiternek képzeletét magát, kinek szemhunyorítására megrendült az Olymp... megbillentik ezen Jupiterculusok az ő copfjaikat, de az Olymp nem rendül meg.

És miért ezen élet-halál háború ellenem? mert, hidd el, tisztelt olvasó, hogy szándékok nem csekélyebb, mint engemet megsemmisíteni. Én tudom, miért, de a közönség nem tudja és nem is fogja, általam legalább, megtudni. Sorra el tudnám számlálni mindazon ocsmány indokokat, melyekből ellenem sikraszállnak, a tiszta jóakarattal sisakját téve fejükre; de én nem rántom le a sisakot rólok, nehogy az olvasó elundorodjék azon szennyes pofáktól, melyek a ragyogó hadiöltözet alatt vigyorognak. Különben is a személyekhez semmi közöm, sem ahhoz, miért mondják ezt vagy amazt, csak azt veszem, mit mondanak, mit állítanak, s erre van egypár észrevételem, mert állításaik részint gazok, részint hamisak. - Azt nem teszem, hogy költészetem becsét védelmezem, mert vagy szorultak erre verseim vagy nem; ha rászorultak, úgy hiábavaló, ha pedig nem, úgy fölösleges a védelem... aztán meg őszinteségem és önérzetem van, de hogy szerénységgem volna, azt tagadom. Tehát csak négy vádjokat említem, mely különben is a leggyakoribb, tudniillik, hogy költeményeimben rossz rím, rossz mérték, szaggatottság és aljasság van.

Ezen uraknak a magyar rímről és mértékről fogalmok sincs. Ők a magyar versekben latin metrumot és német kádenciát keresnek, s ez az én költeményeimben nincs, az igaz, de nem is akartam, hogy szorosan legyen. A magyar mérték és rím még nincs meghatározva; ez még

ezután fog, ha fog, kifejlődni és meghatározatni, eszerint róla nekem sincs tudatom, de van sejtésem... az ösztön vezet, s ahol ők engem rím és mérték dolgában a legnagyobb hanyagsággal vádolnak, talán éppen ott járok legközelebb a tökéletes, az igazi magyar versformához.

Ami költeményeimben az aljasságot illeti, ezellen ünnepélyes óvást teszek. Ez alávaló rágalom. Bátran ki merem lelkiismeretem ítélőszéke előtt mondani, hogy nálam nemesebb gondolkozású és érzésű embert nem ismerek s én mindig úgy irtam és irok, amint gondolkodtam és éreztem. Mindig fáj e vád, mert ennek éreztem legjobban méltánytalan voltát. Ha néhol egyes kifejezésekre s a tárgyra nézve szabadabb vagyok másoknál, ez onnan van, mert énszerintem a költészet nem nagyúri szalon, hová csak fölpiperézve, fényes csizmákban járnak, hanem szentegyház, melybe bocskorban, sőt mezítláb is beléphetni.

Végre, hogy bennem szaggatottság van, az, fájdalom, való; de nem csoda. Nekem nem adta isten a sorsot, hogy kellemes ligetben csalogánydal, lombsusogás és patakcsörgés közé vegyítsem énekemet a csendes boldogság- vagy csendes fájdalomról. Az én életem csatatéren folyt, a szenvedések és szenvedélyek csataterén; a régi szép napok holttestei, meggyilkolt remények halálhörgése, el nem ért vágyak gúnykacaja s csalódások boszorkánysípításai között dalol féltébolyodottan múzsám, mint az elátkozott királyleány az Óperenciás-tenger szigetében, melyet vadállatok és szörnyetegek őriznek. - Aztán e szaggatottság nem is egészen az én hibám, hanem a századé. Minden nemzet, minden család, sőt minden ember meghasonlott önmagával. Az emberiség a középkor óta nagyot nőtt, s még mindig a középkori öltözet van rajta, imitt-amott megfoltozva és kibővitve ugyan: de ő mindazáltal más ruhát kíván, mert ez így is szűk neki, szorítja keblét, hogy alig vehet lélekzetet, s aztán szégyenli is magát, hogy ifju léteire gyermekruhát kell viselnie. Így van az emberiség szégyen és szorultság között; kívül csendes, csak egy kissé halványabb a szokottnál, de belül annál inkább háborog, mint a vulkán, melynek közel van kitörése. Ilyen e század, s lehetek-e én másforma? én, századom hű gyermeke!

Pest, január 1. 1847.

DEGRÉ ALAJOSHOZ

[Pest, 1847. jan. 9.-febr. 10.]

Te nagyfejű vaddisznó!

Hát nem érted a tréfát? vagy a saját árnyéktól is megijedsz? Ha igaz, amit Károlynak mondtál, hogy visszaveszed darabodat, mert kifiguráztalak pajtási körben, akkor megérdemled, hogy a Honderü örökös munkatársa légy, Nádaskayval meg Zerffyvel egy són s kenyéren élj Petrisevich Horváth Lázár vendégszerető asztalánál. Jó étvágyat kíván hozzá

Sándor

ARANY JÁNOSHOZ

Pest, febr. 4. 1847.

Üdvezlem Önt!

Ma olvastam *Toldit*, ma írtam e verset, s még ma el is küldöm. Az Életképekben ki fog ugyan jönni, de én minél hamarabb akarom Önnek tudtára adni azon meglepetést, azon örömet, azon elragadtatást, melyet műve költött bennem. Hiába, a népköltészet az igazi költészet. Legyünk

rajta, hogy ezt tegyük uralkodóvá! Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század föladata, ezt kivívni célja minden nemes kebelnek, ki megsokalta már látni, mint mártírkodnak milliók, hogy egypár ezren henyélhessenek és élvezzenek. Égbe a népet, pokolba az arisztokráciát!

Írjon Ön nekem, ha nem fogja restellni: írjon magáról, akármit, mindent, hány éves, nőtlen-e vagy házas, szőke-e vagy barna, magos-e vagy alacsony... minden érdekelni fog. Isten önnel, isten önnel. Ab invisis

őszinte barátja
Petőfi Sándor

[A levéllel küldte el Petőfi az *Arany Jánoshoz* c. verset.]

TELEKI SÁNDORHOZ

Pest, február 5-kén 1847.

Szeretetreméltó barátom!

Nem hiszem, hogy meg ne kaptad volna leveletem, melyet újesztendő után írtam. Nagyon nehezemre esik, hogy a füledet sem mozgatod: ----e vagy kalaposinas? Ha már kérésemet nem akarod teljesíteni, legalább megírhatnád, hogy ne támaszkodjam rád, s akkor másfelé fordítanám a rudat, mert nagy szükségben lévén, így bizonytalanban nem maradhatok sokáig. Remélem, második leveletem nem hagyod válasz nélkül, mégpedig rögtöni, azonnali, tüsténti válasz nélkül. Lakásom: Hatvani utca, Jankovics-ház, második emelet. - Isten megáldjon!

őszinte barátod
Petőfi Sándor.

KOVÁCS PÁLHOZ

Pest, febr. 18. 1847.

Édes Palim!

Nagy meglepetéssel pillantottam meg éppen most a *Kutyakaparót* a Hazánkban, miután én a küldött verseket megszámoztam, s kértem Önt, hogy aszerint adja őket. Megvallom, ilyesekhez nem vagyok hozzászokva. Ez egy kis szerkesztői önkényt azonban elnézem; de jövőre határozottan nyilatkoztatom, hogy ha Önök előleges tudósítás nélkül ilyesmit tesznek verseimmel, kénytelen leszek magamat a Hazánk íróársainak sorából kitöröltetni, először azért, mert én nem ok nélkül számozom verseimet, mulatságból vagy gyermekességből, másodszor és kiváltképen pedig azért, mert én halálos, irtóztató ellensége vagyok mindennek, mi az önkény, despotizmus árnyékának árnyékát viseli is. - Pálffyt s Jókayt egyre sarkalom, hogy írjanak a Hazánkban, s fognak is írni; Tompának is írtam már ez ügyben, s üzentem Kerényinek. Mindnyájától várhat Ön. Isten Önnel.

Őszinte barátja
Petőfi Sándor

[Címzés:] Tekintetes *Kovács Pál* Urnak, a Hazánk szerkesztőjének, barátilag, Győrótt.

KOVÁCS PÁLHOZ

Pest, febr. 18. [tévesen 20-a helyett] 1847.

Édes barátom!

Meglehetősen goromba levelet írtam Önnek tennapelőtt; bárcsak elveszett volna a postán, - de eszembe sem jutott hirtelenében, hogy azok az akasztófárávaló cenzorok is léteznek a dicső *szabad* magyar hazában, s hogy Ön emiatt szegte meg kívánságomat, miszerint úgy adja verseimet, amint számozva vannak. A „Nagy-Károlyban” s az „Egy gondolat bánt engemet” című két dal kijön összes verseim között, azért akartam, hogy előbb e kettő jelenjék meg. Ehelyett, amit a cenzor kitörölt, irok a túlsó lapra mást; valamint jövődöben is mindazok helyett, melyeket a cenzor tiltó aláírásával visszaküld Ön hozzám. Ez igen természetes és igazságos dolog. Hazugság, hogy Pápa táján jártam; nem biz én, még gondolatban sem. Györbe azért nem mehettem, mert minden istenáldotta nap kétszer kell a nyomdába zárando-kolnom. Annyi bajom van, mint az istennyila, avval a mennykő nagy kötettel. A propos! Ön ugyan befütyölt nekem; azt írja a minapi Hazánk: Petőfi kiadja összes költeményeit, arcképével együtt. Ebből azt gondolhatják rólam, hogy én magam adom ki az arcképemet, ami csakugyan csunyaság volna tőlem, s legfőlebb Császártól telnék ilyesmi. Különben Isten önnel! Igaz barátja

P. S.

[Címzés:] Tekintetes Kovács Pál Urnak, barátilag, Győrött.

III. RICHÁRD KIRÁLY SZÍNBJÍRÁLAT

Nemzeti színház, február 13. 1847. Egressy Gábor jutalmára „III. Richárd király” Shakspeare-től.

Nem ismerek nagyobb lelki nyomoruságot az önzésnél, s van-e az angolnál önzőbb és így nyomorúbb, piszkosabb nép széles e világon? E nép nem ismer se istent se embert, csak saját zsebeit; zsebe a tengely, mely körül a föld, a mindenség forog; e nép a megtestesült kétszerkettő, a megtestesült ösprózaíság, s e népnek vannak legnagyobb költői, e népnek van Shakspeareje. Vajon ki intézi a világ dolgait: valami elméjében megháborodott sors-e, vagy egy kitanulhatatlan bölcsességű isten? Akárki e mester, de rám gyöngé szemű emberre nézve, ki nem látok a tenger fenekére, a világkormányzás misztériumainak mélységébe, csak legfőlebb egypár lábnnyira a víz fölszíne alatt s odáig is csak homályosan, rám nézve, mondom, igen bosszantó, hogy Shakspeare-t e pimasz nép vallja tulajdonának. Magyar létemre természetesen azt szeretném, ha magyar volna; s miután már nem magyar, lenne hát francia, de más ne, mert más nem érdemel Shakspeare-t. Hiába pletykáztok, hiába kofálkodtok a franciák ellen; ők hibáikban is becsülendőbbek, szeretetre méltóbbak, mint akármely más nemzet erényeiben, legkivált pedig a desperátus német, ki leginkább hajigálja őket pállott szívének és penészes agyának rothadt gyümölcseivel. Csak annyit mondok nektek, hogy kedvesebbek az úr színe előtt a franciák hétköznapi ruhájokban is, mint ti fényes ünnepi köntösben, mert ők tettek és tesznek az emberiség javáért, míg ti csak a magatok javát keresitek, vagy azt sem. „Honneur aux enfants de la France!” zengi Béranger, s mondja utána minden becsületes ember.

Miről is kezdtem beszélni? igen, Shakspeareről.

Shakspeare! változzék e név hegygé s magasabb lesz a Himalájánál, változzék e név tengerré, s mélyebb és szélesebb lesz az Atlanti-óceánál; változzék e név csillaggá s ragyogóbb lesz a

napnál. Talán a természet kamatra adott valami nagy szellemet még a hajdankorban, s a kamatot esztendőnként a tőkéhez csatolta, s miután ez évezredek multával már megszáámíthatatlan összeggé gyarapodott, terhe alatt leszakadt az ég, s e roppant szellemkincs Angliának Stratford nevű városában esett le egy gyapjúkereskedő silány viskójába, épen mikor e jámbor atyafinak Vilmos nevű fia született, ki első lélekzetével beszította, mi az égből rá omlott. Több effélét lehetne mondani, mi tán nevetséges nagyításnak tetszik, pedig korántsem az. Shakspeare egymaga fele a teremtésnek. Őelőtte tökéletlen volt a világ, s az isten, midőn őt alkotá, így szóla; netek, emberek, ha eddig kételkedtetek, ezután ne kételkedjetekek létezésemben és nagyságomban! Mind előtte, mind utána sem madár, sem emberi elme annyira nem röpült, mint Shakspeare. Fölhozta a szív tengerének legmélyebben fekvő gyöngyeit, s lehozta a képzetet óriás fájának legmagasabb virágait. Megrabolta a természet minden szépségét; mi csak azt szedegetjük, böngészgetjük, mit ott hagyni épen kedve telt, vagy amit elhozni méltónak sem tartott. Nincs az az indulat, nincs az a szenvedély, az a jellem, melynek mását nem adta, s oly festékkal, mely semmi idő multával sem veszti el színét, mégcsak meg sem halványodik; neki jutott örökül azon ecset, mellyel a világszem a tarka földet, a fényes csillagokat és a kék eget festette, mik olyanok lesznek évezredek múlva, amilyenek voltak évezredek előtt.

III. Richard egészben véve nem tartozik Shakspeare legjelesebb művei közé, a többihez képest száraz és egyoldalú. Minden felvonásban s majd minden jelenésben átok és halál. A történet nem oly érdekes, mint Romeo és Júliában, s nincsenek benne szenvedélyek, mint Othellóban vagy Lear királyban; de tekintve a jellemfestést, e mű a legbámulatosbak egyike, s ott áll mingyárt Coriolan és Falstaff mellett. Richard a gázság tőkélye. Ő nem tántorodik s nem süllyed el fokonként, nem véletlenül téved a rossz útra, hanem egyenesen fölteszi magában, hogy gazember lesz, s ezt oly hidegvérrel, amilyenel más a kabátját ölti föl vagy veti le. Célja az uralkodás, s ő nem tekinti az utat hozzá, csak a célt; ehhez oly vidáman, oly jókedvvel megy, mintha illatos virágokon járna, nem pedig áldozatainak holttestein. Minden összehúzott szemöldöknél, minden szikrázó szemnél, minden fogcsikorgatásnál borzasztóbb e jókedv, e vidámság, e humor; a tenger mosolya ez, mely halkan ringatózva játszik a napsugarakkal, mig rajta összetört hajók romjai tévedeznek. De van egy jelenés e darabban, melynél nagyobb, merészebbet nem írt Shakspeare, milyenbe belekapni kétségbeesett örültség volna mindenkitől, csak oly korlátatlan, mindenható erőtlől nem, mint az övé. Ez az első felvonásbeli, koporsó melletti jelenés. A holt férjet kíséri neje a temetőbe; Richard megállítja a gyász kíséretet, s az özvegyet eljegyz magának ott rögtön. Richard formátlan, sánta, görbe vállú, rút arcú, Richard volt a halott gyilkosa, s mindezeknek dacára kivívja, hogy a most temetendő halott özvegye elfogadja tőle a gyűrűt, azon asszony, ki kétségbe van esve férje halálán, ki tudja, hogy férjét Richard ölte meg, ki fölléptekor a föld minden átkát kiáltja a gyilkos fejére, s ki ezt át is akarja döfni. Richard saját kardját nyújtja neki, mondván: „ölj meg!”, az asszony céloz; Richard biztatja: „ölj meg, én öltem meg férjedet...”, az asszony szúrni akar; „ölj meg, szól Richard, én öltem meg férjedet... mert szép vagy és én szeretlek!” Az asszony kezéből kiesik a kard, s nemsokára elfogadja Richard gyűrűjét. E jelenésnek nincs párja nagyszerűségben. Ezt Shakspeare valamely delíriumában írhatta, mert józan ésszel még ő sem merhetett ilyenbe fogni.

Egressy Gábor III. Richardból oly alakot teremtett, amelyet vártunk tőle, amelyet csak tőle várhattunk. Nem szükség Egressy helyét kimutatnom a magyar színészek közt, kimutatta már azt a közönség, hála istennek, habár sokára is; s szót sem érdemel egypár bangó, ki még most is el akarja tőle disputálni az elsőséget. Ezek csak olyanok, mint kik a megfutamodott hadseregtől hátramaradnak, s töltéseiket kilövdözik, nem is azért, hogy találjanak, hanem hogy terhőktől meneküljenek s aztán könnyebben szaladhassanak. Megmondom: mi a különbség Egressy és többi elsőrendű színészeink között; ezek mindnyájan kitűnők, vagy, mea pace, remekek a magok nemében, Egressy pedig már minden nemből adott kitűnőt, remeket. S ez a

nagyság mértéke a művészetben úgy, mint a költészetben: a sokoldalúság; ezért nagyobb a drámában Shakspeare, mint Molière, ezért nagyobb a lírában Vörösmarty, mint Hugó Victor, ezért nagyobb a színészetben Egressy, mint többi társai. Míg ezek csak egyes hangszerek, amazok közül mindenik egy-egy zenekar.

III. Richard Egressy Gábor legsikerültebb, legfeledhetlenebb alakjainak egyike. Már arca olyan, hogy méltó volna márványba vésetni örök idők számára. Rettenetes arc apró mosolygó szemeivel s nagy éhes szájával. Szemei a bűvös virágok, melyek magokhoz csalják az embert, s szája a feneketlen örvény, mely az embert aztán elnyeli. Valóságos anakonda-nézés, mely odaédesgeti a madarat a kígyó torkába. Ha ezen arc álmodban megjelenik: mire fölébredsz, azt veszed észre, hogy véred elzsibbadt. S ez csak az arc és a néma mosoly; hát mikor nevet, milyen nem-emberi hang ez! mintha rozsdás ajtó csikorogna vagy mintha tigris köszörülne gégéjét, mely kiszáradt és vért szomjazik. Beszéde töredezett, szaggatott, egyenként dobálja ki a szavakat, mintha tűhegyeket köpködné más szemébe.

Kíváncsi voltam az utósó felvonásnak azon jelenésére, melyben Richard a szellemek megjelenése után álmából fölriad; attól tartottam, hogy Egressy el fogja kiabálni a monológot, mellyel így nagy tapsokat arathatni ugyan, mely azonban helytelen. Aggalmam fölösleges volt, annyival inkább, mert Egressy nem szokta föláldozni tapsért a művészetet. Amint az ágyból fölugrott, elesett s néhány lépésnyire csúszott, s belekapaszkodott egy székre, mintha az élő-lény lett volna, mely őt ótalmazza. Itt félig fekvé mondta vagy inkább suttogetta el a magány-beszédet el-elfogyó lélekzettel. Mily jól esett ez óriási gazembert, ki eddig mások fejein járt, most a földön fetrengve, a legirtózatosabban szétdúlva látni, kétségbeesve, nyomorún, reszketve, mint az eltiport kígyó. S annál meglepőbb aztán végelszántóságában fölemelkedése, hogy elrohanjon a csatába, hogy, ha már élete oly utálatos volt, legalább halála legyen vitézi és így kiengesztelő. Ekkép gondolta ezt Shakspeare, s ekkép adta Egressy Gábor.

Mi a jövedelmet illeti, az annyi volt, hogy jutalomjátékra Petrik vagy Rösler sem kívánhatna többet. Csekély számú, de válogatott közönség volt... mert a páholyok üresen álltak. Hiába, Shakspearehez műveltség kell, de nem szaloni. Megköszönjük-e Egressynek, hogy, tudva a körülményeket, ismét shakspearei darabot vett jutalomjátékaul? beéri-e Egressy akármilyen forró, de pusztá köszönettel a költészet és művészet nevében? hagyjuk el, jobb lesz; eleget mondtuk már, hogy „nesze semmi, fogd meg jól!”, a világ minden köszönetéért sem adnak egy nadrágszíjat sem, melyre végső desperatiójában az ember magát fölakaszthatná.

Életképek, 1847. február 20.

ARANY JÁNOSHOZ

Pest, febr. 23. 1847.

Lelkem Aranyom!

Nem veszed tán rossz neven, ha elhagyom az önözést. Én olyan ember vagyok, hogy, amely házba bemegyek, szeretem magamat hanyatt vágni a ládán... miután tehát nálad bekopogtattam, s te ajtót nyitottál: megengeded, hogy egész kényelmemet használjam, annyival inkább, mert már barátomnak neveztelek s te engemet viszont, és én, részemről, nem szoktam e szót mindennapi értelmében használni, s remélem, te sem így alkalmaztad reám. Igaz, hogy ismernünk kell annak jellemét, kit barátunknak választunk; de hiszen, gondoltam, te az enyémet már ismerheted munkáimból, valamint én kiismertem a tiedet Toldidból. Aki ily dicsően festette a gyermeki szeretetet, annak magának is jó fiúnak kell vagy kellett lennie, s aki jó fiú, az nem lehet rossz ember, az szép, tiszta, nemes lélek. Ilyennek tartalak téged, s

ezért neveztetek mingyárt barátomnak. - Leveled csak ma került kezemhez, isten tudja hányadik embertől, aminek magam vagyok az oka, mert elfelejtettem megírni szállásomat, annyira magamon kívül voltam akkor az elragadtatás miatt. Látod, és mégis azzal vádolnak némelyek, hogy én el vagyok fogulva a költők ellen. Ez udvarias kifejezése annak, hogy magamon kívül senkit sem akarok költőnek ismerni, s az élő istenre mondom, ez a legnyomorúbb rágalom. Az igaz, hogy a tehetség nélkül vagy a fél tehetséggel előretolakodó embereket nem szeretem, nem szenvedhetem, elgázolom, ha lehet, de a valódi tehetség előtt leborulok és imádom! - Nagy, igen nagy öröömre volt leveled, s versedet már annyiszor elolvastam, hogy könyv nélkül tudom. Majd leírom és elküldöm Tompának. Legény ám még az is a talpán! Átaljában: Arany, Petőfi, Tompa, isten-krisztusugyse szép triumvirátus, s ha dicsőségünk nem lesz is oly nagy, mint a római triumvirátusé volt, de érdemünk, úgy hiszem, lesz annyi, ha több nem. S az érdemdíj? egy falusi papság, egy falusi jegyzőség és egy nagy városi... izé... semmi. De sebjaj! én igénytelen ember vagyok, s ezzel is beérem, s ha éhen veszek is, megélek holtom napjáig, azon túl pedig nem szoktam aggódni sorsom felől... a temetési költségekről gondoskodik más. Bizony nyomorú mesterség ez a magyar írás! valami hivatalt tán csak magam is kaphatnék, de attól meg irtózatossan iszonyodom, s így nem marad más hátra, mint: egyél, öcsém, ha van mit. Ah, a lelkem fáj, ha elgondolom, milyen beduin veszett el bennem! de hiszem az istenemet, hogy itt nálunk is megjön még az ideje, mikor a szabadság-imádó pogány emberek is megélhetnek, nemcsak az *egy igaz úr* előtt alázatosan görnyedező jámbor keresztyének. Ezért nem is házasodom, mert megeshetik, hogy, amit nem akarnék, özvegyet és árvákat hagynék magam után. Nem házasodom, barátom, pedig, hejh be képelem, milyen szép az a házaselet, milyen boldog lehetsz te benne! - Azt kérde leveledből, hogy nem lenne-e chimaera a népi szellemben és nyelven írt komoly eposz? meghiszem, hogy nem; és nagyon jól teszed, ha minél előbb belekapsz. Csak királyt ne végy hősödné, még Mátyást se. Ez is király volt, s egyik kutya, másik eb. Ha már a szabadság eszméit nem olthatjuk szabadon a népbe, legalább a szolgaság képeit ne tartsuk a szemé elé, mégpedig a szolgaságnak a költészet színeivel kellemessé, vonzóvá festett képeit. Nekem ily eposz már régi eszmém, hőseim Tencsényi Csák Máté és Rákóczy. Az a szerencsétlenségem, hogy egyiket is, másikat is agyonütné a cenzúra, s későbbi, tán jobb idők számára azért nem írhatom meg, minthogy napról napra élek, s így nem fordíthatom időmet oly művek készítésére, melyekért mingyárt nem fizetnek. Látod, barátom, ilyen a nyomorúság. Adna csak nekem a nemzet évenként hét-nyolcszáz pengőforintot, megmutatnám, hogy pénze nem lenne elvesztegetve. Ezt természetesen csak a nemzettől fogadnám el, privát embertől a félvilág sem kellene ajándékban; persze, hogy a nemzetnek kisebb gondja is nagyobb, mint ilyesmire csak gondolni is. Nincs a földön gyermekeitől zsarnokilag-követelőbb, s aztán irántok hálátlanabb anya, mint édes hazánk, ez a jó Magyarország. - De már annyit pletykáztam, hogy bele is unhattál; megállj, ha arra a tájra vetődöm, majd kibeszéljük magunkat. Meglehet, hogy a jövő nyáron Erdélybe utazom; akkor semmi esetre sem mulasztalak el meglátogatni. Ugy szeretnélek már látni, és megölelni és fölkiáltani a múzsa nevében; „Lelkemtől lelkezett gyönyörű magzatom!” mint Toldinak mondja az anyja. - Én ugyan roppant kuvasz levélíró vagyok, de azért, ha nem restelled, néha-néha szívesen firkantok össze egypár bolondságot számodra, s a te leveleidet mindig gyönyörrel veszem. Lakásom: Hatvani utca, Jankovics-ház, 585 szám, 2-dik emelet... azonban, ha írsz, tán mégis inkább *Pillwax kávéházába* cimezd; ott könnyebben hozzájutok, minthogy itthon nagy néha szoktam lenni. Márciusi vásárra megjelennek összes költeményeim; ha tudnám: mi úton-módon juthatna hozzád, küldenék egy példányt. - Szilágyi Pistával levelezel úgy-e? írd meg neki, hogy eddig is szerettem, de most még jobban szeretem, azt tudva, hogy ő ösztönzött téged az írásra. Eszköz volt ő a gondviselés kezében, mely ha elrejt is gyöngyeit, rendel számára halászsokat, kik azt fölhozzák. Te új példa vagy azon régi állításomra, hogy a világon semmiféle tehetség el nem vesz. Nem olyan bolond a természet,

hogy hiába teremtsen erőket. Amit teremt, azért teremti, hogy hasznát vegye. Hanem hát áldjon meg a jóisten, és ha érdeklí hitvesedet idvezletem, mondd, hogy idvezlem őt melegen. Téged pedig ölel

igaz barátod
Petőfi Sándor

NB. Hallom visszakérted a Toldit javítani vagy mi, ugyan minek? hanem ha már ott van, legalább iparkodjál felküldeni, hogy minél hamarabb kinyomhassák, s aztán bámulhassa két ország!

SASS KÁROLYHOZ

[Pest, 1847. márc. 10-12. között]
[A boríték postabélyegzése: Pesth, 12/3.]

Károly barátom!

mindenek előtt arra kérlek, hogy e sorokat csak magad olvasd, s mihelyt elolvastad, égesd hamuvá a papírost. Második kérésem pedig az, hogy e levélkét, mely e boríték alatt volt, add át Júliának, de a legirtózatosabb titokban, tudod-e? Mind a kettőt elvárom barátságodtól. Annak a Jezerniczkynek meg (vagy hogy híják) mondd meg, hogy ha azt meri állítani, hogy én bizonyos naplóról beszéltem neki, úgy ő a *legalávalóbb hazug gazember*. Mondd meg ezt Júliának is. Barátod

Petőfi Sándor

[Címzés:] *Sass Károlynak* barátilag, Debrecen, Szatmár, Erdődön.

ARANY JÁNOSHOZ

Pest, március 31. 1847.

Te aranyok Aranya!

Azt akartam odaföl írni, hogy hány próbás arany, de nem tudom: hanyadik próbás a legjobb, mert bizony már régen nem bajlódtam aranyokkal, amiért tulajdonkép ne engem vádolj, mert nem az én hibám. - Egressy Gábor barátom Székes-Fejervárra ment vendégszerepekre s engemet is elhítt magával és csak tennapelőtt jöttünk meg. Ezt csak azért mondtam el, hogy okát tudd, miért nem írtam mindeddig. Különbén még hosszabb pauzákat is fogsz megérni; most azért vagyok oly pontos, hogy meg ne hazudtoljam a példabeszédet, mely hangzik illetéknéppen: uj söprő jól söpör. Egyébiránt meg ne ítélj, ha bekövetkeznek a hallgatás l...sz-hosszúságu epochái... szívem, mint minden élő halandóé, folyvást szokott dobogni, és dobogásában hangzani fog neved, ha majd ritkábban írok is. - Hanem, édes kedves ecsém, azokkal a dicséretekkal hagyj föl, mert mikor olvasom, olyanokat pirulok, mint valami meggyúlt város, s ha ilyenkor a tükörbe találnék pillantani, azt gondolnám, hogy Nagy Ignác orrát látom. Aztán meg azon pirulok, hogy pirultam. Én nem vagyok túlszerény ember, ezt legdühösebb ellenségem sem foghatja rám; őszintén elismerem, hogy megérdemlem a dicséretet; de ha szembe dicsérnek, tudj' az ördög, olyan furcsán érzem magamat, mintha rühös volnék, s nem volna szabad vakaróznom. Ez ugyan nem a legesztétikusabb hasonlítás, de igaz; s én az az ember vagyok, ki az igazért a szépet is fölláldozom. Ezt sokan vették már rossz neven tőlem, de ha még többen veszik sem bánom. Ami igaz, az természetes, ami természetes, az jó és szerintem szép is. Ez az én esztétikám. Mikor Toldi alszik s szájából a nyál foly, ezért sokan le fognak téged köpni, de én megcsókollak. - Ebadta! hogy mered azt gondolni, hogy én

Dózsáról más véleményen vagyok, mint te? Én Dózsát a magyar történet egyik legdicsebb emberének tartom, és szentül hiszem, hogy lesz idő (ha fennmarad a magyar nemzet), midőn Dózsának nagyszerű emlékszobrot fognak emelni, és talán mellette lesz az... enyém is. - Mit kellett olvasnom a Pesti Divatlapban!... te kizárólagos dolgozótársa lettél. Szerencsétlen! figyelj. 1845 elején vagy egy hónapig unszolt engem Vahot Imre mindenképen, hogy kirekesztőleg az ő lapjába dolgozzam. Végre beleegyeztem kérésébe, s írtam neki esztendeig. Ezért a másik két szépirodalmi lap, egyik nyíltan, másik úgy szűr alatt ellenségem lett, s elkezdtek jobbra-balra csipni, döfni, rúgni, köpni, ki így, ki úgy... amit bizonyosan nem tesznek, ha nekik is dolgozom. S e bántogatások addig tartottak, míg mind Horváth Lazival, mind Frankenburggal rútul összevesztem, azzal publice, ezzel privatim. Így telt el az esztendő; ekkor Vahotot új alkura szólítom föl, mert addig nyomoruság volt, amit fizetett. Ő azonban, ahelyett, hogy most többet adna, azt nyilatkoztatja ki, hogy ezentúl nem fog a Pesti D. lap minden számában közleni tőlem verset, csak minden másodikban, ennél fogva egy versért ugyan valamivel többet, de általában évnegyedenként kevesebbet kaptam, mint azelőtt. Hanem, azt mondja Vahot, ezután a többi lapokba is írhatok. Merci, monsieur. Mikor már összevesztem a többi szerkesztővel, akkor menjek hozzájuk, hogy itt vagyok, uraim, fogadjatok be! s ezt éppen az mondja, aki miatt amazokkal meghasonlottam. De nem szóltam semmit, hanem hallgattam és káromkodtam, mint a mennydörgés, míg elfeledtem a dolgot. Nemsokára azt nyilatkoztatja Vahot, hogy csak az év közepéig szerkeszt. Jól van, mondok, hát én is csak addig írok lapba, aztán végkép elvonulok a zszurnalisztikától. Ezt elmondtam másoknak is, kik azt mondták, hogy szint' azt teszik, s ebből keletkezett a Tízek társasága. Eljön az év közepe, mi lelépünk, Vahot azonban rég megváltoztatta előbbi szándokát, s nekem esik, hogy én milyen komisz fráter vagyok, nemcsak hogy magam elpártolok tőle, hanem még dolgozó társaitól is megfosztom, et caetera, s vádol égbekiáltó hálátlansággal, mondván, hogy ő emelt fel engemet a porból, ő tett azzá, ami vagyok, ő teremtett. (Nem mosolyogsz? nem nevensz? nem kacagsz? nem röhögsz?) S ezt azon embertől kellett hallanom, ki maga megvallotta, hogy előfizetőinek nagy részét nekem köszönheti, s kinek én mindazon antipáthiákat köszönhettem, melyek ellenem támadtak. Még ez nem elég. A múlt július elsejétől kezdődött a Tízek társasága, s íme mingyárt a Pesti D. lap júliusi első számában (a tízek közül többek munkáival együtt) látom egy versemet. Mondtam Vahotnak, hogy ezellen fölszólalok nyilvánosan. Ő azt felelte, hogy ha komolyan föl merek lépni, megsemmisít. („Merek”... „megsemmisít”... hallod ezt?) Megírtam a cikket, s benne megmutattam simpliciter, hogy Vahot kijött versemet lopta. S ez világos és elcsavarhatatlan tény volt. Ő elolvasta cikkemet, s visszadobta, hogy nem fogja kiadni, s elkezdett engem gazemberezni szemtől szembe. Erre nem felelhettem egyébbel, mint kardheggyel vagy golyóval. Elküldtem hozzá szekundánsaimat, de másfélnapi gatyázás után végre határozottan kimondta, hogy ő semmi esetre sem fog vívni. Ezek voltak végszavaim hozzá: No b...m az apád istenét, amilyen alávaló gazember, éppen olyan gyáva is vagy! - És most ítélj: méltó-e ilyen ember nem arra, hogy valaki kizárólagos dolgozótársa legyen, de csak arra is, hogy nevét esztendőben egyszer tétesse lapjába? Így tett minden, de minden emberrel, így tett velem, és hiszed-e, hogy veled másképp fog tenni. Magasztal, égbe emel, (kivált ha szerény vagy pénzbeli követeléseidben) aztán pedig s...be rúg, és azt kürtöli, hogy ő teremtett tégedet. Legjobb esetben ezt írja majd, mint most rám írta: Arany János egy idő óta nem szorult dicséretünkre... azaz: emlékszel-e rá, hogy ránk voltál egykor szorulva? - Meglehet, hogy csalódom, de nem hiszem, hogy csalódnám. Ő olyan, amilyen volt, s olyan lesz, amilyen most. - Írtam pedig mindezeket hidegvérrel és nem szenvedélyből, mert gyűlölségem, mint szerelmem, drágagyöngy, melyet nem vetek minden szemétre. - Leveledet elvárom. Öllelek téged, nődet, gyermekeidet, mindnyájatokat, kedveseim!

Igaz barátod
Petőfi Sándor

KOVÁCS PÁLHOZ

Pest, apr. 1. 1847.

Kedves Palim!

Szívesen vettem mind a pénzt, mind pedig a *te*-t. Köszönöm. Egyre kérlek, írd meg azon költeményeim címét, melyek nálad vannak, nehogy tévedésből közülök valamelyiket Frankenburgnak adjam; mert már elfeledtem, mit küldtem. Aztán még egyet: most első áprilistól légy szíves a Hazánk nekem járó példányát öcsémnek küldeni, s címezd így: *Petőfi Istvánnak Palotán*, utósó posta *Veszprém*. Mészároslegény az öcsém, de végtelenül szeret olvasni. Az Életképeim is neki járnak. Én máshol is megolvashatom a Hazánkat, aztán meg e hónapban különben is elhagyom Pestet. Igaz! majd elfeledtem a földolgot. Amennyire telik, őrizkedjél olyan égbekiáltó silány portékákat közleni, mint a minap Bulyovszky és Halka vagy ki fene versei voltak. Amint elolvastam, hát fosást kaptam, okádtam, a hasamba kólika jött, aszkórságba estem és három ízben ütött meg a guta. Ha kedves előttem életem, válogasd meg jobban a verseket. Inkább semmit, mint rossz verset. Isten veled; csókol

igaz barátod
Petőfi Sándor

[Címzés:] Tekintetes Kovács Pál Urnak, *Győrött*.

TÉREY MARIHOZ

Pest, apr. 6. 1847.

Tisztelt Kisasszony!

Bocsánatot kérek, hogy alkalmatlankodom, de rövidebb és biztosabb utat nem láttam, e könyvet Sz. Júlia kisasszony kezeihez szolgáltatni. Kérem Kegyedet, méltóztassék átadni öneki, s egyszersmind nevemben igen-igen boldog házaseletet kívánni, mert hallom, hogy férjhez megy. Kezét csókolva s szíves emlékezetébe ajánlva magamat, vagyok a tisztelt Kisasszonynak

alázatos szolgálja
Petőfi Sándor

[Címzés:] Térey Mari kisasszonynak tisztelettel.

KUBINYI RUDOLFHOZ

Pest, apr. 10. 1847.

Kedves Rudim!

Miről írnak tenéked? megírnám-e, hol és hogy utaztam három hétig Fejér megyében? megírnám-e, hogy tennap jöttem haza? leírnám-e hogartho-ráfaeli ecsettel utazásom tragikomikus kalandjait? vagy az európai eseményekről írnak, melyeket én csak fülhegygyel hallok s melyeket te egész nagyságos füleiddel szísz be? írnak-e néked sasokról és fülemilékről vagy írnak békákról és Császár Ferencekről? avagy talán írnak szent György napjáról?... igen, barátom, végre eltaláltam! Szent György napjáról írok neked, és semmi egyébről, mint szent György napjáról, és csupán csak egyedül szent György napjáról és a te ígéretedről és arról, hogy kutyamódon számítok ígéreted beváltására, mert különben olyan rakás szarban maradok, mint

a babiloni torony vagy Jókay orra. Azért szent György napja for ever. Circiter május 10-kén leszek Gömörbe' s rohanok a te ölelő karjaidba. Addig isten veled! ölel

igaz barátod
PS

NB. Hát amint mondtam, csak Emich Gusztávhoz küldd az utasításodat vagy mi mennykőt. Ott legegyszerűsebben megkapom.

SASS KÁROLYHOZ

[Pest, 1847. ápr. 16-20. közt]

Édes Károlyom!

Kérlek, add e levelet az illető kezébe, hisz tudod, hogy kiébe? S mondd meg neki, hogy a példányt összes költeményeimből már ezelőtt másfél vagy két héttel átadtam a Károlyi-házhoz, honnan N. Károlyba viszik, s ő Térey Mari kisasszonytól fogja megkapni. Ha választ ír levelemre, neked fogja átadni, s te azt küldd bátyád levelében hozzám, mert most Sz. György napra szállást változtatok s még nem tudom, hova megyek. Pista majd át fogja nekem adni. Te is írd, különösen őrá, mindent, mindent, amit tudsz, mert róla a világon minden érdekel. Isten veled! Igaz barátod

Petőfi Sándor

[Címzés:] Uradalmi irnok Sass Károly barátomnak, Debrecen, Szatmár, Erdődön.

ORLAY PETRICS SOMÁHOZ

Pest, apr. 24. 1847.

Édes kis öcsém!

„A levélírás valóban borzalmas csapás az emberiségen”, ezt mondja Petrics Sámuel, a hajdanta leendő-novellász, és én azt mondom, hogy neki tökéletesen igazságos igazsága van; ennek az ő okáért egy cseppet se lepjen meg, ha levelem oly rövid találna lenni, mint a nyúlfark. Különben is akármilyen hosszú levelet vágnék, azt mondja a szentírás, hogy száz szónak is egy a vége. Szerelmes vagyok, pénzem nincs... ez biographiám. Május 7-kén leszángulok ismét Szatmárba, barna kis leánykámhoz, onnan odábblengek Zemplénbe, onnan Gömörbe, aztán Nógrádba s úgy vissza. Így töltöm majd a tavaszt s a nyarat. Ha csavargásomból megjövök, tudtadra adom, hogy megjöttem. Ha ez alatt változtatnád szállásodat, ird meg, s cimezd leveledet Emich G. könyvkereskedésébe, hol visszajöttömkor megkapom, vagy ha jobban tetszik: megkapandom, vagy mea pace: meg fogom kapandani. Lásd öcsém, így szokták a papirost tölteni... anana!... ez ásitás volt, tudd meg, olyat ásitottam, mint Jeruzsálem kapuja. Nem csoda, már egy hét óta mindig éjfél után kettőkor fekszem le, s ma is egyszeribe holnap lesz... anana!... ah, ismét ásitás. Már végzem firkámat, mert homeopathice te is olyat találsz ásitani, hogy leszakad az állkapcád. Adjon az isten neked pénzt és dicsőséget... én már jóllaktam az utóbbival, nekem hát csak az első kell. Fene csömörletes is az a dicsőség... Ha majd módod lesz benne, mohón ne fald, mert anélkül is okádni fogsz tőle. Experto crede Ruperto. Csak képzeld, most is, hogy e levelet kezdtem írni, kopogtatnak ajtómon, bejön egy fiatalember, s mondja, hogy ő tisztelőim egyike, s hogy holnap itthagya Pestet, s hogy elutazása előtt még látni akart, minthogy eddig nem lehetett szerencséje. És ez éjfél tájban

történt. Vesztél volna meg tiszteleteddel együtt! gondoltam magamban, s iparkodtam, hogy minél hamarabb lerázzam nyakamról. Látod, ezt a hirnek köszönhetem, hogy oly sok tisztelőm van... és oly kevés pénzem. Isten veled! ölel, csókol karjaidba s egyszersmind az ágyba vágyakozó

barátod
Petőfi Sándor

KUBINYI RUDOLFHOZ

Pest, máj. 4. 1847.

Édes Rudim!

Legforróbb, legszebb köszönetemet a pénzért. F. évi szept. 1-én kezdedben lesz a 200 pengő. Igaztalan léssz irántam, ha csak egy pillanatig aggódol is, mert visszaküldöm a határidőre, ha a világ minden pénzét száz mértföldnyire ássák is a föld alá. A napokban utazom, de még magam sem tudom merre? mert egy levelet várok, mely lépteimet intézni fogja. Azonban a kettő közül lesz egyik az utam: vagy egyenesen Szatmárba vagy felétek Zemplénbe. - Törtem rajta fejemet: irjak-e kötelezvényt a főttebbi összegről? Ugy hiszem, e sorok is szolgálhatnak kötelezvényül; de ha semmi nem volna is... becsületesemet jobban őriztettem eddig, hogysen most ily összegért a - - dobjam.

Csókol igaz barátod
Petőfi Sándor

[KAZINCZY] GÁBORHOZ

Szatmár, május 28. 1847.

Imádott Gabim!

B...m a szentháromságomat, ha kimondhatatlanul nem sajnálom, hogy meg nem látogattalak, de teljes lehetetlen. Szerelem hozott le Szatmárba s az tartott itt, márpedig ez, tudod, hogy azt mondja: én vagyok a te urad istened, ne legyenek kivülem idegen isteneid. Viharos napokat éltem át, de az eredmény, az, hogy megjöve Párizsból, rögtön megházasodom, mi még szeptemberben megtörténik. Menyasszonyomról csak annyit mondok, hogy ő lesz az összes magyar írók feleségeinek koronája. George Sand esze s Shakspeare Júliájának szive egyesült az én Juliskámban, ugy biz, ecsém. Engem már megáldott az isten, azt kívánom, hogy tégedet is áldjon meg. Isten veled! ölel, csókol

igaz barátod
Petőfi Sándor

PAP ZSIGMONDHOZ

Szatmár, május 28. 847.

Édes ecsém!

Holnapután utazom Pest felé, azért az arcképeket ne ide küldd, hanem Pestre, amint mondám, Emich Gusztáv könyvkereskedésébe, de ugy iparkodjál, hogy június 15-kén okvetlenül ott legyen, mert magammal akarom vinni London és Párizsba, hogy együtt járjuk meg a külföldet.

Amit pedig most mondok, arra meg ne ijedj, szent fiam, mert amily égberagadó rám nézve, terád nézve oly pokolra sujtó, úgy hiszem... augusztus vége felé megjövök, lejövök és szeptemberben lakodalom lesz. Servus, ecsém! Ölel a világ legboldogabb embere

Petőfi Sándor

[Címzés:] Pap Zsigmondnak, Nagy-Bányán.

SASS KÁROLYHOZ

Szalonta, jún. 8. 1847.

Édes Károlyom!

Képzeled nyugtalanságomat vagyis képzelheted vagy tulajdonképen nem is képzelheted, mióta elveszítem szemeim elől rőt szakálladat. Annak okáért markolj tollat szeretett öcsém és illetőleg hazámfia, markolj tollat, mondom, de abban a szempillantásban, amelyben szemed négy lovas kocsija végignyargalt e sorokon, s írd meg nekem mindent, ami azóta a várban történt, de mindent. Ugy iparkodjál, hogy leveled circa 18. június Pesten legyen a Pillwax kávéházban, mert legfőlebb 20-kán indulok a külföldre. Júliának már két levelet írtam; kérdezd meg, hogy megkapta-e? s mondd, siessen nekem írni, hogy levele ott találjon még Pesten. Ma egy hete értem ide Szalontára Arany Jánoshoz, s holnapután, azaz 10. júniusban indulok Pestre. Kérlek még egyszer, Károlykám, írd rögtön és írjon Júlia is, ha kétségbe nem akar ejteni. Isten veled! ölel

őszinte barátod

Petőfi Sándor

ARANY JÁNOSHOZ

Pest, június 18. 1847.

Imádott Jankóm!

A te lelked a Krisztus lelke volt. Elég erről ennyi. - Illyés uramat Túron elkergettem gorombaságai miatt, és négy nap alatt értem Pestre esőben és szélben, hanem ezt te kutya se vedd, valamint én nem vettem, mert hiszen: vidi alios ego jam ventos!... Pontiusból Pilátushoz lőtottam-futottam Toldiért (vagy Tholdyért?), mig megkaptam. Tíz példányt adtak. Hatot megtartok, négyet elküldök a legközelebbi alkalommal. Már nem megyek a külföldre; nincs annyi lelkem, barátom, hogy Juliskámat oly távol hagyjam, nem lehet; aztán meg Emich is fene sovány alkut akar tenni költeményeimre, melyeket örök időre szándékozom eladni neki. Ezt tudva, hogy nem fogok utazni, még nálad maradhattam volna, de ki tudta?... Számtalanszor gondolok rátok, szeretteim, és azt gondolom: vajha oly boldog lenne az én családi életem, mint a tiétek, mert annál boldogabb már nem lehet. Csókold össze-vissza nevemben komám-asszonyt, gyermekeidet és magadat. Lacinak pedig mondd meg, hogy ne sírjon, mert egyszer csak azt veszi észre, hogy ott termek s még nagyobbat vágok a fenekére, mint a minap; akkor aztán majd sírhat. Felelt-e már Tompa Mihály bátyám ő kegyelme és mit felelt? most írok neki is a jövő évi Életképek ügyében. Hát arra a levélre mit mondasz, amit Vahot Imre írt hozzá? ez koronája ostobaságának atque pimaszságának. Ha egy szót sem írt volna többet, ebből ki lehetne ismerni a veséjéig és májájáig. Leveledet mindig örömmel, lelkesedéssel veszem, de csak úgy, ha nem frankózkod. Hagyd el ezt a számár falusi tempót. Én restellek itt

bejárni a postára s ott várakozni, míg rám kerül a sor, hogy kifizessem. Isten veled, isten veletek!

igaz barátod
Petőfi Sándor

[E leveléhez Petőfi mellékelte Jókainak Aranyhoz intézett levelét, s utóiratként hozzáfűzte:]

A „Hazánk”-ba pedig szabad és kell írunk. Jókay maga is dolgozik bele. Petőfi

ELISMERVÉNY

Tíz példányt hiány nélkül átvettem.

Pest, június 18. 1847.

Petőfi Sándor

KOVÁCS PÁLHOZ

Pest, június 19. 1847

Kedves Palim!

Itt a hat vers a jövő évnegyedre; kérlek, küldd el rögtön a járandóságot, mert nagy szükségem van rá. Ha postán küldöd: Hatvani utca, Jankovics ház, a Körrel átellenben, 2-dik emelet. A novellát is nemsokára megkapod. Minthogy pedig szeptemberben házasodom, kénytelen vagyok a jövő évre kerekszámot kérni, t. i. a negyvenöt helyett ötven pengőt évnegyedenként, s így száznyolcvan helyett kétszázat évenként. Aztán ennél maradunk. Minthogy a különbség nem nagy, s Jókayval is így egyeztem, remélem, veled sem kapok hajba. Arany Jánossal beszéltem, ő is ír neked, ha kell; Jókayval már megalkudott ennyi összegben, mint velem, csak hogy kevesebb verset ad, mint én, csak hónaponként egyet. Azt tanácslom, szerezd meg, mert *nagy* költő, annyit mondhatok. Hát Tompával egyezkedtél-e? - Kérlek, édes Palim, írd és küldd el a küldendőt rögtön, amint leveletem kapod. Öllelek.

igaz barátod
Petőfi

ÜZENET GYÓRY DÁNIELNEK

[Rimaszombat, 1847. júl. 2.?]

pontban 8-kor légy a három rózsánál.

ARANY JÁNOSHOZ

London... azaz hogy Beje, július 5. 1847.

Imádott Jankóm!

Amint látod ott fönn, nem Londonból irok (mint ígértem), hanem Bejéből, hanem hisz az mindegy, kettejük közt csak az a különbség, hogy London nagy város, Beje pedig kis falu, London Angliában fekszik, Beje pedig Anticyrában vagy Krähwinkelben vagy pláne Magyar-

országban. Denique megmondtam én még ott Szalontán, hogy aligha lengek én a tengereken tűnejd, ha tovább is így tartanak a sohajtózások, és tovább is úgy tartottak mind e napig. Veszedelmes is lett volna most nekem a tengeren járnom, mert ezek a sohajtások orkánnak is beillenek... Lisznyay stílusában szólva. Harmad napja, hogy master Tompánál dégálok. Civakodunk, mint az istennyila; ismered az én szende, békeszerető, angyali természetemet, hanem ez a kapcáskodó komisz pater Tompa mindig dühbe hoz. Holnapután megyünk Sáros-Patakra... érjünk csak a Tiszához vagy Bodroghoz, majd belelököm ökelmét. Patakról pedig én Szatmárra és illetőleg Erdődre vágtatok. Nagyon várnak ott, hé, hát sietek. Sietek pedig nem csak Erdődre, hanem ezen levelet bevégezni is, mit azonnal meg is teszek, mihelyt téged családotul, különösen komámasszonyt, Julcsát, Lacit s magadat összevisszacsókollak... persze csak így szárazon. Ha megházasodom, tudósítlak, hogy a hányadik égbe röpültem. Addig Isten velünk! - Hű, igaz etc. barátod

Petőfi Sándor

[Címzés:] Arany Jánosnak. N. Várad, Szalontán.

LISZNYAI KÁLMÁNHOZ

[Szatmár] *Strassburg, júl. 17. 1847.*

Vándortárs!

Igy kellett Pestre jönnöd? Lásd, nem győztelek bevárni, végre magamnak kellett elindulnom a roppant utra. Iparkodjál utánam, még ott lehetsz Párizsban, mire én ott leszek. Hanem egy dolog igen meglepett: hát te már a Pesther Zeitunghoz is odaszegődtél dolgozótársnak? Olvastam benne művedet... a sequestrumról. Servus öcsém,

imaadó
Sángyid

PAP ZSIGMONDHOZ

Szatmár, júl. 21. 1847.

Ecsím, Zsiga!

(vagy magad szerint: 'Siga)

Már egy hete, hogy Szatmáron vagyok, de bizony isten nem is jutottál eszembe, mint sok más nem, amit egyébiránt rossz neven ne végy, mert bolond vagy, ha úgy veszed. Csak azt akarom tudtadra adni, hogy add tudtára Tarjányi urnak, miszerint tervem megváltozott, s így nem fogok Nagy-Bányán lakni, minél való fogvást az említett házat sem árendálom ki, természetes. Valamelyik héten elrándulok Nagy-Bányára; addig, remélem, elkészítéd a csárda ruínait (csak azért tettem a ruínait a romjait helyett, mert igen szép hangzása van... mintha kis malac rőfögne). Isten áldjon meg, boldogtalan barátom! kívánja

boldog barátod
Petőfi Sándor

[Címzés:] Rivuli-Dominarumi *Pap Zsigmonyd* urnak és illetőleg barátomnak, nemkülönben nagy reményű piktornak *Nagy-Bányán*.

KOVÁCS PÁLHOZ

Szatmár, júl. 22. 1847.

Édes Palim!

E leveleket következő feltételek alatt adom oda: 1., ha minden levélért egy aranyat adhatsz; 2., ha szóról szóra kiadod. (Nem értem itt, amit netalán a cenzor törölne, de olyasmi belátásom szerint nem igen van bennök.) Ha így kell, jó; úgy még küldök ismét nyolcat, melyek újabb utamat tárgyalják Nógrád, Gömör, Borsod, Zemplén, Ung és Bereg megyékben. Ha nincs rájuk szükséged, tartsd magadnál, míg Pestre nem megyek s akkor elhozzatom tőled. Akar kiadod, akar nem, a kéziratot visszakivánom pontosan, mert nincs többször leírva. Azért kérlek, vigyázz rá. Írd meg első alkalommal: kell-e vagy se? hadd tudjam mihez tartani magamat. Leveledet utasítsd *Szatmárra*; átadandó nekem *Pap Endrénél*. Szeptember nyolcadikán házasodom. Légy oly boldog, amilyen én vagyok. Isten veled! Csókol

igaz barátod
Petőfi Sándor

LUBY ZSIGMONDHOZ

Szatmár, július 31. 847.

Édes Zsigám!

Itt vagyok Pap Endrénél, s itt is maradok szeptember elejéig; végtelen örömet szereznel, ha addig bevetődnél egy kis fecsegésre; tudod, mennyire szeret

Petőfi Sándor

ARANY JÁNOSHOZ

Szatmár, augusztus 6. 1847

[A levél elején Petőfi *Levél Arany Jánoshoz* c. verse.]

Tennap váltottam jegyet, szeptember 8-ikán esküszöm. Addig leszek itt Szatmáron, akkor megyek Koltóra. Írj tüstént, Jankó, ha istened van. Ölel csókol benneteket

igaz barátod
PS

Megkaptad a Tholdykat és verseimet? mert elküldtem. Remélem, rigmusban felelsz.

[Címzés:] Arany Jánosnak, Nagy-Várad, *Szalontán*

LUBY ZSIGMONDHOZ

Szatmár, aug. 7. 847.

Drága kedves Zsigmond barátom!

A téns asszony pedig igen szépen köszönteti velem a barackot, vagyis világosabban szólva: engem szólított föl, hogy köszönjem meg helyette, amit fölötté sajnál, hogy maga nem teheti, de nagyon el van foglalva a trónörökösssel, kinek most van a szerencsétlen szerencséje agyarat kapni, s jónak látja a születendő agyar tiszteletére nagyszerű zenebonákat csinálni. Milyen

gyerekesek ezek a gyerekek! egy foggal is milyen zajt ütnek... nekem van valami harminckettő vagy hány, mégsem kiabálok; „Ha férfi vagy, légy férfi!”, mondja a szentírás vagy tulajdonkép én, ami különben mindegy, a dolog vége csak az, hogy hát köszöni a barackot és csókolja az illetőket, de mindazonáltal is én sem Erdődön sem Szatmáron nem vagyok állandóan, hanem hol itt hol ott. Ténnapelőtt voltam kinn és váltottam jegyet(!!), holnap ismét kimegyek, noha kedden Sziget felé indulunk Niskó Rácival anélkül, hogy tudnók, mikor jövünk vissza. Ha megkerüljük a világot, majd tudósítlak, hogy kimehetek-e vagy sem. Addig is nőd kezeit s a te bájos ajkacskaídat csókolván, voltam, vagyok és leszek valódi, hű, igaz s több efféle

barátod
Petőfi Sándor

[Címzés:] *Luby Zsigmond* barátomnak, F. Darócott.

KOVÁCS PÁLHOZ

Szatmár, aug. 10. 847.

Édes Palim!

Kaptam leveledet, s többek közt azt a tanulságot merítettem belőle, hogy kisebb-nagyobb mértékben minden szerkesztő gyáva. Ebadta, mikor én egy becsületes embert sem bántok, csak a haszontalan pimasz csócseléket, s te félsz ezek neveit kitenni lapodban! - Ezt előrebo-csátva kezdjünk még kellemetlenebb dologba, t. i. az alkudozásba. Rám nézve legalább ez a legkellemetlenebb, mert én nem vagyok batyus zsidó, ki egy nadrágkelmét 6 pengőre tart, hogy aztán 25 garasért eladhassa. Én tudom, mit ér munkám, s lelkiismeretes dolognak tartom többet nem kérni, mint amennyit ér. Ha sokallod, azaz ha nem telik lapodtól annyit adni, mondd, hogy nem kell; ne félj, nem veszem rossz neven, olyan komisz fráter nem vagyok. Tehát:

A már elküldött 8, e most szállított 6, és még küldendő két vagy három levelet összesen od'adom 60 pengő forintért oly föltétellel, ha a még járandó harminc pengőt és a jövő év-negyedi verseimért a negyvenöt pengőt (összesen 75. f. p. p.) azonnal útnak bocsátod. Ezen esetben megengedem, hogy kihagyd leveleimből azok neveit, kiket megsérteni rettegsz, iszonyodol. A versek pedig készen vannak, ha kell, majd a nyugtatvánnyal együtt azonnal elküldöm. A nevek kihagyását semmi esetre sem engedném meg, ha házasodó félben nem volnék, s ennélfogva nem volna szükségem minél több pénzre, mégpedig hamarjában. Azon-ban e nyilatkozatom ne bírjon arra, édes barátom, hogy föltételeimet csak azért fogadd el; ezt a világért sem akarom, annyival kevésbé, mert hála istennek még más módjaim is vannak segíteni magamon, s az megbántana, ha érettem áldozatot tennél. Ha kell, kell; ha nem kell, nem kell. Csak írd meg rögtön, hogy miben leszünk. Kaptad leveletem a verssel a napokban? Válaszodat csak úgy cimezd, mint a minapit, simpliciter nekem Szatmárra. Isten megáldjon nagy közönséggel és jó dolgozótársakkal. Csókol

igaz barátod
Petőfi Sándor

Figyelmeztetlek, hogy kézírataimat megőrizd. Ha kiadod leveleimet, irasd le valaki által az én költségemen, s abból a példányból töröld ki, amit nem akarsz kiadni, de csak azt, amit mondtál. Tisztán szeretném visszakapni a magamét.

ARANY JÁNOSHOZ

Szatmár, aug. 17. 1847.

Aranyos szájú szent János barátom!

Kapva kaptam két leveledet, melyekből sok szép dolog esett értesemre; valamennyi között pedig legszebb az, hogy tiszteletes tudós Tompa Mihály uram csakugyan lutheránus, olyan lutheránus, mint a Jézus Krisztus! szép és mégegyszer szép. Csak látom én, hogy szar a világ, tök a tromf. Ki hitte volna, hogy még ez iránt az ember iránt is meghülök, meg kell hülnöm... mert én csak karakteres, szilárd karakterű embernek tudok barátja lenni. Fáj, fáj, fáj... fáj a szívem, fáj. Egyszer azt mondja, hogy ő mint új gazda nem dolgozhatik 7 frt 30 krért, máskor meg hogy neki Vahottal bonyolódott viszonyai vannak, azonkívül meg nekem már szavát is adta. Azok a bonyolódott viszonyok határtalanul gyanúsak előttem mindenkor és mindenben, aztán szeretném én látni, kapott volna-e különben 7 frt 30 krt is, ha én nem kívántam volna Jókaitól, hogy hármunkat egyenlően fizessen? de ha húsz annyit kapna is! midőn az ügy áldozatot kíván, áldozni kell. Kutya seggibe való fráter, aki csak haszonért áll a szent zászlóhoz. Ez minden bitangtól kitelik. Nekem Vahot Imre ígért négyszáz forintot, Horváth Lazi is adna négyszáz forintot, sőt megadna a kettő évenként 400 pengőt, és nem kell!... hanem persze nekem hivatalomból és jószágaimból és mindenhonnan csak úgy dől a pénz, és magamon kívül nincs senkire gondom, csupán feleségemet és szüleimet kell tartanom és öcsémeket segítenem, így hát könnyen beszélek. Ezeket meggondolva, tökéletesen átlátom, hogy Miska barátunk nem tehet áldozatot. Denique a pap csak pap, és a „telhetetlen papzsák” nem chimaera. Te is mondtál utolsó leveledben egy titáni otrombaságot, tudnillik hogy Jókait az kedvemért csatlakoztál. Quo jure a kedvemért? az én kedvemért, édes öcsém, ne tégy semmit, efféle legalább ne. S ha ezt csupán az én kedvemért tetted, úgy ezennel fölmentelek minden kötelezettséged alól. De itt több forog kérdésben, mint becses úri személyem kedve, ezt beszédeim után nem nagy mesterség volna belátnod. Én a népköltészet képviselőit akartam egyesíteni. Miért az Életképekben? mert annak legtöbb olvasója van, mert ahhoz szegődtek a legjobb fejek, mert annak szerkesztője egyik főtagja a fiatal Magyarországnak, hova mindazokat számítom, kik valódi szabadelvűek, nem-szűkkeblűek, merészek, nagyot-akarók, azon fiatal Magyarországnak, mely nem akarja a haza kopott bocskorát örökké foltozni, hogy legyen folt hátán folt, hanem tetőtől talpig új ruhába akarja öltöztetni... szóval az Életképek legnekünkvalóbb orgánus. Ha nem látod át, kedves barátom, hogy én ezekért hittalak az Életképekhez, úgy csak maradj Krähwinkelben, maradj Vahotnál.

Különben, hogy ezen kedvetlen dolgok után áttérjünk végre... még kedvetlenebbre: az én vőlegényi napjaim nyomorúságosak. Ipam annyira nem szeret, hogy formaliter megtiltotta a kijárást hozzájuk. Már megszegtem ugyan egypárszor e tilalmat, de vesztettem, mert utolsó kinnlétemben - valami tíz vendég szeme láttára - oly hidegen viselte magát irányomban, mint valami jegesmedve, úgy hogy én tökéletesen jegcsappá fagytam volna, ha mátkám napvilágpillantásai nem ónak. Levelezünk erősen egymással és ő néha berándul Szatmára, ez menti meg lelkeket az éhhaláltól. Hanem hiszen holnaphoz három hét nem a világ. - Mostanában bizony már nemigen látjuk egymást, azonban mondd meg az én kedves komaasszonyomnak, hogy a világ minden kincseért se essék kétségbe, mert:

Még jöni kell, még jöni fog
A jobb kor, melly után
Buzgó imádság epedez
Mind hármunk ajakán.

Addig türelem! már csak folyamodjunk a szamarak és birkák erényéhez. Te Jankó, tudnál-e te nekem oly sok és hosszú leveleket írni, hogy beléjük unjak? Százezer pengő forintot teszek föl Császár Ferenc poémáira, hogy nem. Próbáld meg. Most pedig (valamint mind örökkön örökké) áldjon meg benneteket az én istenem... ez a legbökezűbb valamennyi között, azért kérem ezt; hejh, derék gyerek ez az én istenem, bizony isten. Csókollak, öllelek et caetera s maradok hívetek:

az örök-dühösségű
Petőfi Sándor

VÁRADY ANTALHOZ

Szatmár, aug. 26. 1847.

Bájdús Tónelém!

...Én nem értelek benneteket. Az előbbeni postán kaptam Marci levelét, melyben erősen fogadja, hogy szeptember másodikán elindul, most pedig te irod, hogy te eljőnél, de ő nem akar. Már mi a fene ez? én bámulom annak idejében a szemfényvesztés mesterségét, de most ne bolondozzatok velem, hanem írjátok meg együtt kereken, hogy jöttök-e vagy sem? hadd tudjam már mihez tartani magamat, mert ha nem jöttök, hát kapok én itt is embert, aki bir annyi műveltséggel, ha többel nem is, hogy a nevét csak be tudja írni a matrikulába vagy csízióba vagy minek híják azt a papi protokollumot. Feleljetek azonnal, ahogy e soraimat átgallapírozzátok, és feleljetek határozottan, mert az idő rövid... bárcsak még rövidebb volna, mert bizony isten meguntam már azt a nagy-bőjtöt, melyet vőlegénységnek neveznek. Több mondani valóm nincs; ha eljöttök, majd beszélgethetünk bőségesen, Idának már csak a kezét csókolom, mert mátkám egyenesen Othellótól ered, hanem neked csókolom szendebáju ajkaidat, öllelem herkulesi kebledet, s szorítom sámsoni kezedet, s vagyok

hűséges barátod
Petőfi Sándor

[Címzés:] Hites ügyvéd *Várady Antal* barátomnak, Zöldfa-utca, Salazár-ház, 2-dik emelet. *Pesten.*

ÚTI LEVELEK KERÉNYI FRIGYESHEZ

1. levél

Pest, május 9. 1847.

Kedves barátom, levelet kapsz s illetőleg leveleket fogsz kapni tőlem, s azon egyszerű okból, mert nem ígértem, hogy írni fogok neked. Csak az ne várjon tőlem levelet, kinek ezt megígértem, mert bizonyos lehet benne, hogy oly hiába fogja várni, mint a cinkotai bakter az angol koronát. Írni valóm, úgy hiszem, lesz elég, mert utazni fogok; érdekesen írom-e le majd utamat vagy nem? ez más kérdés, vagyis ez a kérdés. Iparkodni fogok legalább, hogy anélkül is unalmas falusi magányodat leveleimmel még unalmasabbá ne tegyem. Nagyon jól tudom én azt, oh barátom, hogy a világon minden unalmas dolog unalmas, de legunalmasabb az unalmas levél.

A napokban indulok Szatmár felé, hol egy pár ölelő kar s talán egypár ólmosbot vár. Amint hallom, dühödnek az illetők „Nagy-Károlyban” című versemért; nagyon sajnálom, de kimondhatatlanul örülök rajta, mert hisz épen az volt a szándékom, hogy oldalba verjem őket, amint érdemlik... megvallom, jobb szerettem volna főbeverni, de az üres hordó szörnyen kong, s én nem akartam nagy zajt ütni. Különben fenyegetőző ólmosbotjaiktól koránsem reszketek úgy, mint ha amaz ölelő karokra gondolok. „Oh szerelem, lelkem szép üdvessége!...”

Olvastad, mit ír felőled a Szépirodalmi Szemle? ha eddig nem olvastad, ezután se bánts; nem érdemes rá, hogy véredet rontsd vele. Vagy olvasd el bátran! nem hiszem, hogy olyan ostobaság egy pillanatra is fölháborítana. Kategorice kimondja rólad, hogy nem vagy költő, s ilyet merni mondani felőled a legősvilágibb ostobaság vagy malícia: amaszt megbocsátom, emezt megvetéssel elhallgatom, hanem azon állítás egyszersmind szemtelenség is, s ezt meg nem bocsátom senkinek és el nem tűröm senkitől... a Honderút kivéve, ez már oly nagyban úzi azt a mesterséget, hogy az ember benne, mint páratlan ritkaságban, gyönyörködik. Ez a Honderű... de vigye el az ördög a Honderút, mi közöm hozzá? a Szemléhez térek vissza. Igen, a Szemlének felőledi ítélete szemtelenség, mert szerkesztője s egyik-másik dolgozótársa szinte irogattak hajdanában verseket, s bizony-bizony nem állította őket a közvéleménynek egy hangocskája sem oly magasra, hogy rád lefelé mennydöröghessenek. Hanem hiszen hadd üssék a nagy dobot! minél inkább ütik, annál hamarabb lyukad ki. Te pedig, barátom, légy nyugodt, s írj több olyan verseket, mint a „Fanni hagyományainak olvasásakor” vagy a „Ganovszky Pálhoz” vagy számos egyebek; s míg a csőcselék azt kiáltja rád, hogy nem vagy költő, addig a múzsa lehajlik hozzád egéből, s homlokodat megcsókolván ezt mondja: „Kedves gyermekem!”

2. levél

Füzes-Abony, május 13. 1847.

Tennap délután vitte szállásomról holmimat a Fejér hajó fogadóba Ignác barátom és illetőleg szolgálom. Ignác oly jeles és tiszteletreméltó férfiú, hogy fölségsértési bűnbe esném, ha említenül hagynám. Különösen kiemelendő benne, hogy sohasem csal, ha nincs alkalma csalnia, és mindig józan, ha pénze nincs. Egyébiránt hivatalában pontos, és így hasznos polgára a hazának. - Az éjet a fogadóban töltém. Ma jó korán föllépett a piros hajnal az égre s belépett egy piszkos pincér szobámba, tudtomra adni, hogy készüljek. Egy óranegyed múlva föltelepedtem a szekérre. Utitársaim már fönn ültek, s a következők: egy borkereskedő zsidó, egy erdélyi szász kalmár, egy lengyel katonatiszt, s egy tót születésű pápista pap, csinos fiatal hugával... aminek vallja tisztelendő uram a hölgyet. Nem ütközöm meg benne, mert hisz az közönséges dolog, hogy minden reverendának van valami szép fiatal szoknya rokona. Gyönyörű kompánia! gondolám kedvetlenül, amint végigtekinték utitársaimon, s kivált miután tapasztalám, hogy köztök csak egyetlenegy tud magyarul, s ez az egyetlenegy is épen a pap.

Midőn átrobegtünk az Úri és Hatvani utcán s a Kerepesi úton, még csendes volt Pest, ez óriási méhkas, melyben naponta oly nagy a dongás, hogy tán az ég füle is fáj bele. Üresek, hallgatógok voltak az utcák, és ez rosszul esett nekem. Nem tudom, úgy van-e más vele? de rám nézve nincs kellemetlenebb, mint a temetőben vagy romok közt a lárma s nagy városban a csend. Én kedvelem mind a zajt, mind a némaságot, hanem mind a kettőt a maga helyén. Azok a zárt ajtajú és ablakú házak olyanok, mint a rideg, embergyűlölő szívek, melyek vagy magokba csuktak vagy kirekesztettek minden érzeményt, s ezektől ments meg uram. - Mint mondtam, üres és csendes volt Pest, midőn kijöttünk. Aludt a város és álmodott. Azon gondolkodtam, ki mit álmodhatik, különösen az írók, vagyis azok, kik íróknak tartják magukat. Hazucha kétségkívül azt álmodta, hogy valami Zerffy nevű bécsi suszterpúb megajándékozta egy

hajszállal Lessing parókájából, s boldog volt; Petrichevich Horváth Lázár azt álmodta, hogy X. gróf asztalára tányérokat hord, s boldog volt; Császár Ferenc azt álmodta, hogy széna helyett most az egyszer babért eszik, s boldog volt stb. stb. Nem érdemlik ugyan, de isten neki, legyenek boldogok!

Fél óra alatt a Rákoson jártunk, hol hajdan országgyűléseket tartottunk és királyokat *választottunk*. Eszembe jutott a vén Szilágyi Mihály és az ifju Hunyadi Mátyás, kik ezelőtt négyszáz esztendővel itt jártak, s a tizennégy pengő forint, melyet ezelőtt nyolc évvel itt gyalogoltomban találtam, mikor statiszta voltam a pesti magyar színháznál. Oh Szilágyi, oh Hunyadi, oh tizennégy pengő forint... dicső emlékek!

Mingyárt a Rákos mellett esik Cinkota, hol a hires kántor s egyik nagyapám szendereg az úrban. Egyiket sem ismertem ugyan, hanem azért béke hamvaikra. - Kerepesen túl Gödöllőt értük, hol az a szőke leányka lakik, kihez sok, sok verset írtam. Használtam az alkalmat, míg a gyorssekér elé uj lovakat fogtak; leszálltam, s a múlt tarka emlékeitől környezve mentem... a fogadóba, s megreggeliztem.

Már elhagytuk Gyöngyöst, elhagytuk Kápolnát, midőn egyik-másik utitársammal beszédbe kezdtem ereszkedni. Addig hallgattam, mint Szluha az országgyűlésen. Most sem szóltam volna, de amint kiértünk a hevesi rónára, tisztelendő ur el kezdte gyalázni a síkot, mire kötelességemnek tartottam védő szót emelni, még pedig amugy Petőfi modorában, azaz egész illendő gorombasággal. Nem tehetek róla. Szeretőmet és a franciákat és a túrós tésztát és a rónaságot fülem hallatára ne gyalázza senki. - Ettől kezdve folyvást disputáltunk tisztelendő urammal, kit csakhamar kiismertem, hogy primo roppant magyargyűlölő, secundo roppant arisztokrata, tertio roppant számár. Egyéb szép tulajdonsága nincs. - Késő este értünk ide Abonyba, hol az éjet töltjük. A fogadóban csak két szoba van; az egyiket én, a szász és a lengyel foglaltuk el, a másikat pedig tisztelendő úr, szeretetre méltó hugával. Jó éjszakát, jó mulatást kívánok!

3. levél

Debrecen, május 14. 1847.

Voltál-e már Debrecenben, barátom? láttad-e e pusztai várost, vagyis e városi pusztaságot? ha porba vagy sárba akarsz fúladni, csak ide jőj, itt legkönnyebben célt érhetsz; de az orrodát jól befogd, mert különben, mielőtt megfúlnál, a guta üt meg a szalonnaszagnak miatta. Mennyi szalonna, mennyi hízott disznó van itt! a szellem mégis oly sovány, hogy csak úgy csörög a bordája, épen mint az idevaló híres talyigáslovaknak. Itt ha vesznek is könyvet, tán csak azért veszik, hogy bele szalonnát takarjanak. Az 1843/4-iki telet e kövér városban húztam ki éhezve, fázva, betegen egy szegény, de jó öregasszonynál, az isten áldja meg. Ha ő gondomat nem viselte volna, most e levelet a másvilágról írnám hozzád. Olyan elhagyott kis vándor-színész fiú voltam, kire se isten, se ember nem nézett, nem ügyelt. Harmadfél évvel utóbb ugyanazon színházban, hol akkor senkitől figyelembe nem véve játszottam kis szerepemet, harmadfél évvel utóbb, mondom, amint beléptem a nézők közé, minden szem rajtam függött, s a lelkesedés az égiháború hangján kiáltá: éljen Petőfi Sándor!... Talán ha harmadszor lépek e színházba évek mulva, ismét nem vesznek észre, mint nem vettek először, talán nem lesz, aki tudná, hogy itt engem egykor megéljenezett a közönség. Ilyen a hír: jön és megy. Ilyen a világ; csak azért emeli az embert hírre, hogy legyen kit felednie. S a magyar különösen szeret felejteni... azért nem fog az ő emléke sem fönnmaradni. -

Füzes-Abonytól, hol a múlt éjet töltém, egy nap alatt értünk ide Debrecenbe. Napkeltekor már Poroszlón voltunk, melyet a Tisza különösen kedvel, mert gyakran kilátogat hozzá; nem

restelli a nagy utat. Most is ott tisztelkedik. A fogadótól jobbra-balra tengert láttunk, melyben nyakig úsznak a fák, mint valami szerencsétlen hajótörést szenvedők. A víz közepén nyúlik végig, mint a magyar nadrágon a zsinór, az a nevezetes töltés, melynek oly sok ló köszönheti már, hogy e siralomvölgyéből Ábrahám keblébe jutott. Hosszasága egész félórányi ugyan, de jó időben négylovas kocsi - nyolc ökör segítségével - egy nap alatt is megjárja. Száraz időben az a szép tulajdonsága van, hogy odavarázsolja az alföldre a Kárpátok táját, olyan hegyek és völgyek keletkeznek rajta. E tekintetből jónak láttam leszállni a gyors szekérről s gyalog zárándokolni át a töltésen, hogy a feldőlés ellen biztosítsam magamat, mert én fejemmel szerzem ugyan kenyeremet, de azért nyakamat sem imádom kevésbé, mint fejemet. - A gyors szekérral egy óránegyeddel előbb értem a Tisza hídjához, s ezalatt gyönyörködve néztem jobbra-balra a tájat, mely a kiöntés által hasonlíthat Amerika őserdeihez regényességben. És az az átkozott szabályozás majd mind e regényességnek véget fog vetni; lesz rend és prózaiság. Bizony nem szeretnék mostanában a Tiszának lenni. Szegény Tisza! eddig kénye-kedve szerint kalandozta be a világot, mint valami féktelen szilaj csikó; most pedig zablát vetnek szájába, hámba fogják, s ballaghat majd szépen a kerékvágásban. Így teszi az élet a lángészt filiszterré!

Átkelve a Tiszán, éri az ember Füredet, s mingyárt ennek szélén az istenben boldogult vagy ördögben boldogtalanult Józsa Gyuri elkezdett s abbahagyott palotáját. Ott álldogál mogorván vakolatlan falaival s ásító ajtókkal és ablakokkal, mint egy óriási csontváz. Üres termein át tolvajként szalad a szél, s bosszankodó süvöltéssel hagyja ott, hogy nem lelt semmit. Maga Füred is ilyen kietlen, szomorú, rideg... düledező házak, ezek födelén és az udvarokon buja fű és paréj, az emberek sápadtak és szórtalanok, az utcák üresek, zajtalanok... hagyjuk el ezt az élő sírboltot, és menjünk, vágassunk kelet felé, nagyszerű látvány következik: a pusztá, a Hortobágy!

Hortobágy, dicső rónaság, te vagy az isten homloka.

Megállok középeden s körültekintek oly elragadtatással, melyet nem érez a schweizi az Alpeseiken, melyet csak a beduin érez Arábia sivatagjaiban. Milyen szabadon lélekzem, mint tágul keblem!

Mennyivel hosszabb utat tesz itt a nap, mint máshol! Megmérhetetlen a láthatár, s olyan, mint egy kerek asztal, leborítva az ég világoskék üvegharangjával, melyet egy felhőcske sem homályosít. Gyönyörű tavaszi nap van.

Az útfélen itt-ott egy-egy pacsirta emelkedik fölfelé dalán, mint fonalán a pók.

Néhány lépésnyire az uttól csillog egy kis tó, szélén sötétzöld káka és világoszöld sás; mellette bibicek nyargalásznak búbos fejeikkel, s a tó közepén nagyokat lép hosszú, piros lábaival a melankolikus gólya.

Egy dűlőföldnyire legel a gulya; hosszú botjára támaszkodva áll mögötte a gulyás és megemeli előttünk kalapját, nem szolgálaiságból, mint a felföldi német és tót, hanem emberségből, mint magyarhoz illik.

Mik azok a T alakúak ott a távolban? azok elszórt gémes kútak, de oly messze vannak már, hogy karcsú ostorfaik nem látszanak.

Amott a látkör peremén a hortobágyi csárda, de nem a földön, hanem az égen... oda emelte föl a délibáb. A csárda mellett a ménes, szinte a levegőben, mintha egy elfáradt darucsoport szállana. Kedves délibáb! úgy tartja ölében a tárgyakat, mint gyermekeit az anya.

Némán merengve ül az ősnýúgalom e térségen, mint tűzhelye mellett karszékében a százéves aggastyán, ki az élet zajos napjait zajtalan szívvel gondolja át.

Mily egyszerű a pusztá és mégis mily fönséges! de lehet-e fönséges, ami nem egyszerű? --

Fél napnál tovább tart az út a Hortobágyon keresztül, s én, noha már sokszor jártam erre, nem győztem kibámulni magamat. Égő arccal, ragyogó szemekkel, hullámozó kebellem néztem köröskörül, s utitársaim azon gyönyörködtek, hogy én annyira gyönyörködöm, s a tisztelendő úr huga azt az észrevételt tette, hogy boldog lesz egykor feleségem, ha úgy fogom szeretni, mint a pusztát szeretem. Eszerint nagyon boldog lesz az én Juliskám, mert én őt még a pusztánál is sokkal jobban szeretem, sokkal, sokkal! -

Estefelé értünk Debrecenbe. A temető mellett jöttünk el, hol Csokonai pihen. Hamuszín fátyolként lebegett az alkonyat köde a költő fekete vas-szobrán; szemeim odatapadtak, és mélyen gondolkodtam arról, ha majd más utazó fog így gondolkodni az én sírom mellett!

4. levél

Nagy-Károly, május 15. 1847.

Oh barátom, még nem volt ilyen hosszú napom, mint a mai, mióta a Meghasonlott kedély-t olvastam. Irtóztató unalmas ez a Debrecen és Nagy-Károly közötti út. Homok és homok. Se hegy, se róna; se ló, se szamár, hanem valóságos öszvér-vidék, ami legkomisabb. És ez reggeltől estig tart. Ugy nyúltak előre-hátra az órák, mint a rétestészta, s ha egyet nagynehezen leráztam nyakamról, a másik mingyárt ott termett prédikáció-pofájával, s egyik jobban untatott, mint a másik.

Végre - ami felől már kétségbe kezdtem esni - csakugyan beértem Nagy-Károlyba. Kietlen prózai város, azonfelül még itt tavaly a nemeskeblű konzervatív párt kortesek által agyon is akart veretni, s mindezeknek dacára gyönyörrel vagyok benne, mert itt ismertem meg Juliskámat, a világ legdicsőbb leányát. Talán minden szerelmes ezt tartja kedveséről, de akárki merné azt előttem állítani a magáéről, azt mondanám neki szembe: hazudsz, akkorát, mint Falstaff!... Barátom, leírnám őt neked, de a nap közepébe kellene mártani tollamat, hogy egész fényében és forróságában leírhasam lelkét!

Amott a fogadóval átellenben a kert és benne a fák, melyek alatt először láttam őt, tavaly, szeptember 8-kán, délutáni 6 és 7 óra között. Ez időtől számítom életemet, a világ lételét... azelőtt nem voltam én, nem volt a világ, semmi sem volt; akkor lett a nagy semmiségben a világok milliója és szivemben a szerelem... mindezt Juliskámnak egy pillantása teremté. Édes elandalodással nézek át ama kert fáira, és áldást mondok rájuk, még arra is, aki őket ültette. - Már közel az éjfél, és az álom még messze van tőlem. Hogy is tudna az alunni, ki holnap meglátja a leányt, kit szeret, ki által szerettetik, s kit fél év óta nem látott? Milyen fél év volt ez! hánykódtak-e ezalatt a tengerek annyit, mint az én lelkem?

Szeretnék neked, barátom, sokat, hosszan beszélni szerelmemről, de minthogy e leveleket ki fogom adni, hallgatok róla. A közönséget nemigen érdeklik a szerelmi történetek, csak ha regényben olvassák... aztán meg nem is érdemli minden ember, hogy az én szerelmem történetét megtudja. Isten veled!

5. levél

Nagy-Bánya, május 25. 1847.

Honnan is vetted utósó leveletem, barátom? Nagy-Károlyból, ha jól emlékezem. Ah, olyan zavart fejem. Nem csoda. Az események, mint tüzes patkójú paripák nyargalnak át rajtam; lelkem ég és vérzik, mint akit száz gyilokkal döfnek át s aztán a tűzokádó torkába vetik. Élet-halál harcát küzdöm jövőndöm boldogságaért, kedvesemért...

Most jut eszembe, hogy utazásomat kell írnom s nem szerelmemet. Bocsánat. Visszatérek hát az utazáshoz, s ígérem, hogy ezután tárgyamnál maradok matematikai pontossággal... ha csak lehetséges.

Nagy-Károlyból Erdődre jöttem, hol kedvesem lakik... hó, pardon! már megint ott vagyok, hol nem kellene lennem. No de többet nem mondok róla, csak hogy Erdődön lakik. Erdőd falunak vagy városnak tökéletesen oly rendes, mint szobának az én szobám... most már képzelheted, mily rendes. Nevezetessége nincs, kivéven kedvesemet (már megint itt van! bizony isten, nem akartam), tehát kivéven kedvesemet és a várat, melyben ő lakik. Még csaknem egészen ép vár, körülbelül a XV. századból, nemigen nagy dombon, két kicsiny és két nagy toronnyal, honnét éjszakra ellátszanak Szatmár-Németi templomai. Hajdan Rákóczi bírta e várat; mostani birtokosa... nem, ennek nevét nem írom le!

Néhány napi mulatás után (hanem ilyen mulatást nem kívánok még izének se!) Erdődről Nagy-Bánya felé indultam. Pünkösöd első napját Zelestyén töltöttem, az üveghutában, mit még sohasem láttam, s így rám nézve igen érdekes volt. Láttál-e már üveget fűjni? barátom, azoknak az embereknek ez olyan könnyen megy, mint nekem a versírás; az ördög gondolta volna. Azt tudtam, hogy minden üvegnél egy-egy tüdő szakad meg, hát pedig dehogy. A vidék gyönyörű; regényes, erdős völgy Erdély tőszomszédságában. Különösen gyönyörködtem este, midőn minden sötét volt, csak a hutából világított rám a pokoli tűz. Körös-körül a roppant sötétség s középuitt ez a láng... olyan volt a világ, mint egy haragos, félszemű szerecsen-óriás.

Zelestyétől Bánya felé a Szamos, azután a Lápos völgyén visz az út. Balra Szinyér-Váraljától kezdve magas, meredek, zöld bércek, jobbra Erdély szelíd dombjai s ezeken túl kéklő hegyei. Fölséges. A völgyben apró, elszórt oláh faluk, iszonyú nagy szalmafedelű házakkal... a födelek nagyok, nem a házak. Épen olyanok, mintha Petrichevich Horváth Lázár egy gránátos-csákót tenne fejére.

Végre eléri az ember az Őrhegyet, mely tulajdonképen csak halom; s ha ennek tetejére följut, akkor fönn van, és soká le nem megy róla, mert páratlan szépségű látvány nyílik meg előtte... kelet felé a völgy vége, melyet félhold alakban kerítenek körül a roppant magasságú hegyek. Ezeknek tövében fekszik Nagy-Bánya ó-szerű épületeivel s gót tornyával, mint egy darab középkor, mit itt felejtett az idő. A város és az egész völgy felett sajátos tiszta kék köd, mintha az ég egészen leereszkedett volna a földre. Az ember nem hiszi, hogy nem álmodik, vagy azt gondolja, hogy csak emlékezik, hogy nem most van itt, hanem régen, igen régen volt és boldog órákat élt itt... kivel és miként? már nem jut eszébe, csak azt tudja, hogy nagyon boldog órák voltak!

Fél óra alatt benn voltam az Őrhegyről Nagy-Bányán. Oh, mennyire szeretem e várost! már negyedszer vagyok itt, s egyre jobban tetszik. Ezek a vén házak olyan barátságosan köszöntik az érkezőt, mint valami kedélyes öregurak. Azt ohajtom, hogy ott haljak meg, ahol születtem, az alföld rónáin, a Tisza és a Duna között. Vigyék ki holttestemet messze, messze a világ zajától s a puszták közepén temessenek el, hol sírhalmam, bármily alacsony lenne is, a legmagasabb domb lesz a végtelen láthatáron, melyet senki meg nem látogat, csak a bujdosó parlagkóró, a nyári délibáb és az őszi vándormadarai. De ha nem az alföldön halok meg, ha hegyek között kell meghalnom: úgy leginkább ohajtom, hogy itt temessenek el Nagy-Bánya regényes völgyében. -

Mária-ligetnek híják a város mulatóhelyét. Oly szép, amilyet csak képzelni lehet. Ténnap délután (pünkösöd másodnapján) velem együtt kinn volt a város nagy része, urak és nem-urak össze-vissza... demokratikus szívem hangosan dobogott örömében, mert szorosan és forrón ölelte meg a remény, hogy merész álmaim a világ jövődjéről nem teljesülhetlen álmák. - Az

itt levő színésztársaság a színpadon működött; benéztem hozzájuk, hogy valami régi ismerőst találjak köztük, s csakugyan itt leltem az öreg Rákosit, kivel ezelőtt négy évvel együtt bájoltam el a közönséget az Ermelléken. Száraz, magas, szóval, komoly ember a régi világból. Inge hasítékát a hátán és nem a mellén viseli; arcát, ha már kifestette, játékosan senkinek sem mutatná meg, aranyért sem, s a bajuszt mai napig sem ragasztja orra alá, hanem úgy akasztja füléhez cérnával... különben igen jó ember, kit társaságunknál legjobban szerettem. Nem ismert rám, amint elébe álltam s üdvözlém; hanem, amint nevemet megmondtam, eszébe jutottam, s tőle kitelhetőleg örvendett, mondván, hogy sok szépet hallott rólam s olvasott tőlem. Ő azon kevés vándorszínészek egyike, kik szoktak olvasni könyveket és újságokat, ha hozzá férnek. -

Ma lenn voltam többet magammal a bányában. Irtóztató mélység. Mi mintegy ezer ölnyre voltunk benn, s hol lehet még onnan a belső vége? Mentünk, mentünk a hosszú, szűk folyosón befelé, mint a töltés a kolbászba, egy darabig egyenesen, aztán föl és alá, végre távolról halk kalapácsolásokat hallottunk, s föl-föl kezdtek tünekezni a bányászok lámpái, meg eltűntek, amint tovább haladtunk, mint a csillagok a fekete felhők között. Talán nincs nyomorúbb élet, mint a bányászok élete. Túrnak, túrnak ezek a sápadt vakandokok távol a napvilágtól, távol a zöld természettől, mind halálra; és miért? hogy legyen gyermekeiknek és feleségeiknek min tengődniök, s legyen mit eltékozolni azoknak, akik nem gyermekeik és nem feleségeik. Mért nem támad olyan földindulás, mely a világ minden bányáját összerázná és a föld legközepéig süllyesztené?... nem lenne pénz, és lenne boldogság. -

Még ma indulok vissza Erdődre; onnan hova és mikor? nem tudom... talán a más világra. Ha elvesztem kedvesemet, nem élem túl, annyi szent; de az is szent, hogy ha már a pokolba kell utaznom, szerzek magam mellé útítársakat. Isten megáldjon, kedves barátom! ha ez talál utósó levelem lenni, add tudtára a világnak, hogy a szerelem kétségbeesése, örültsége ölt meg.

6. levél

Erdőd, május 26. 1847.

Barátom, tennap írtam, vagy egy század előtt utósó levelemet Nagy-Bányáról? oly változás történt rajtam ez egy nap alatt, amelyet egy századról sem tettem föl.

Istenem, istenem!

Királyságomat egy loért! kiáltja III. Richárd. Jövendőm felét egy nyugodt óráért! kiáltom én, hogy leírhasam az eseményeket, hogy leírhasam kedvesem szerelmét, ezen szerelmet, melyhez hasonló még nem volt.

Boldog vagyok. Mindörökre.

Éj van, holdvilágos, csillagos, zajtalan éj. Semmi hang, semmi nesz... csak egy csalogány dalol... szívem.

Dicső, dicső leány! téged kerestelek ifjúságom kezdete óta. Odamentem minden hölgyhöz, leborultam mindenik előtt, és imádtam. Azt gondoltam, hogy te vagy. Midőn már térdeltem, akkor láttam, hogy nem te vagy az, hogy az igaz isten helyett bálványt imádok, s fölkeltem és tovább mentem. Végre megtaláltalak. Te vagy az édes csepp, ki meggyógyítod lelkemet, melyet méregkeverő sorsom oly sokáig öldökölt a kárhozat italával. Hála istennek, még nem jött későn az ellenmérég.

Dicső, dicső leány!

Kettő között kellett választania: szülei közt és köztem.

Engem választott.

Ő szemefénye szüleinek, kik gyermekkorá óta minden gondolatát, minden vágyát kitalálták és teljesíték, kik mindent adtak neki, csak rossz szót nem. Ott voltam más részről én... ismeretlen jövevény, kit sárral mázolt be az előítélet, és nyilaival lövöldözött meg a rágalom, és nem értem rá, így szólni hozzája: én nem olyan vagyok, amilyennek látszom, amilyennek a világ látni akar! s ő mégis engemet választott. Oh, e leányban isten lakik, ki belát az ember kebelébe, ki látja a tenger iszapos fölszíne alatt mélyen a tiszta gyöngyöket. Áldott legyen az ő neve, amily áldott vagyok én őáltala!

Szeptemberben házasodom, barátom, házasodom. Drágán szereztem függetlenségemet, még drágábban adom el. Hol kapnék érte nagyobb árt, mint Juliskám?...

Nézd, megint róla írtam, és csak róla. Hiába, szívem oly tele volt, hogy ki kellett ömlenie, különben megrepedt volna. Értesz-e valamit levelemből vagy semmit? Képzelem, mily zavart. Az öröm úgy jár keblemben és fejemben, mint a részeg ember a szobájában; hányja-veti a bútorokat, asztalt fordít föl, székeket tör, ablakot ver be, s mindenképen garázdálkodik. Bolond, szilaj fiú az a váratlan öröm. Még fejem óráját: eszemet is majd a földhöz vágta.

Holnap indulok Nagy-Várad felé Pestre, s onnan a külföldre. Nőtleniségem utolsó hónapjait utazással töltöm. Megnézem a tengert, melyet annyira óhajtok már látni, mert hisz az rokona szívemnek: mély és viharos. Megnézem Shakspeare, Shelley és Byron hazáját, a sötét Angliát, s megnézem Béranger honát, a fényes Franciaországot, és magát Bérangert, a világ új megváltójának, a szabadságnak legnagyobb apostolát. A júliusi revolúció ágyúdörgése Béranger dalainak viszhanga volt. Mindenki tisztelettel említse az ő szent nevét, ő a világ első költője!

7. levél

Szalonta, június 7. 1847.

Szatmáron, Nagy-Károlyon, az Érmelléken és Nagy-Váradon keresztül Szalontára értem e hónap elsején. Utamról nem sok jut eszembe. Szatmár és Károly között van Majtény. Kis falu, de környéke nevezetű: itt volt Rákóczi utolsó csatája. Egy verset írtam az egykori csatatéren, melynek vége ez: „- elmondtam legszörnyűbb átkomat, s elsírtam legszentebb könnyemet.” Ugy volt, átkozódtam és sírtam. - Az Érmellék kellemes szelíd völgy; a hegyoldalon ama híres bortermő szőlők, a hegy alatt pedig gazdag-szántóföldek. Székelyhídon etettünk, éppen azon fogadóban, hol 1843-ban mint színész játszottam valami hatod magammal. Megnéztem a nagy ivó-szobát is, hol színpadunk állott. Halovány, örömtelen, száraz köd-alakok vettek körül... itt töltött napjaim szellemei. Hosszan beszélgettem velök; beszédünk komoly, merengő volt, csak néha mosolyogtam bágyadtan, fájdalmasan. Szomorú, nagyon szomorú időkről beszélgettünk.

Bihar helység mellett van a földvár maradványa, melybe hír szerint Mén-Marót zárkózott feleségeivel Árpád elől. Szép asszonyok, szép asszonyok! a hely, hol ti egykor mosolyogtatok, most pusztá, kietlen, elhagyott... csak egy akasztófa ágaskodik a begyepesedett sánc tetején. - A helységen innen van a domb, melyet bihari hágónak neveznek, s melyről fölséges körülnézés esik le a messzenyúló rónákra, miknek szélére fáradtan ugyan, de mégis eljön a délibáb kelet felől; délre pedig a hegy alatt fekszik Nagy-Várad. Szép, kellemes nagy város, de nem értem rá megvizsgálni, mert siettem ki, ide Szalontára.

Tudod-e, miért siettem ide s mért vagyok itt már egy hét óta? Azért, mert Szalontán egy nagy ember lakik, s e nagy ember jó barátom, s e jó barátom Arany János, „Toldi” szerzője. Ha e művet még nem olvastad, úgy hiába beszélnek róla; ha pedig olvastad, úgy fölösleges a beszéd. S e költeményt egy egyszerű falusi jegyző írta e kis szobácskában, melynek hossza öt,

széle pedig két lépés; ami tulajdonkép rendén van. A múzsák nem konzervatív kisasszonyok, ők haladnak a korrallal, s minthogy a század jelszava: „éljen a nép!”, a múzsák is leszálltak az arisztokratikus Helikonról, s a kunyhókban telepedtek meg. Boldog én, hogy szinte kunyhóban születtem!

Éltem legszebb napjai közé sorozom e hetet, melyet itt töltöttem új barátom családi körében. Egyfelől a komoly vidámságú családapa, másfelől a vidám komolyságú családanya, s előttünk a két fecsegő, virgonc gyermek, egy szőke leányka s egy barna kisfiú... ilyen koszorú övezi szívemet, és boldog vagyok; csak az fáj, hogy a napokban már elhagyom, el kell hagynom őket, kiket annyira szeretek, mintha ikertestvéreim volnának. Isten veled, édes Frigyesem! a magáéhoz hasonló boldogságot kíván neked igaz barátod. Következő leveletem a külföldről.

8. levél

Pest, június 25. 1847.

Homo proponit, Deus disponit, ami szóról szóra ennyit tesz: az ész proponál, a szív disponál; mert amennyivel erősebb az isten az embernél, annyival erősebb a szív az észnél. Ebből az a tanulság, hogy nem megyek külföldre, szó sincs róla, hogy menjek. Barátom! az rettenetes, hogy uralkodik fölöttem a szív. Valóságos despota, és eszem aláztos rabszolgája, vagy legfőlebb jámbor, jólelkű apja, ki neki csak tanácsol, de parancsolni nem tud vagy nem akar. És örülök rajta, hogy így van. Az ilyen ember nagyon boldogtalan lehet, az igaz, de nagyon boldog csupáncsak az ilyen ember lehet. Én is ezért voltam egykor nagyon boldogtalan, s ezért vagyok most nagyon-nagyon boldog. Tehátlan tehát a külföldre nem megyek, hanem nyugalom helyett fordulok vissza a napokban keletre... keletre!

Szalontáról június 13-án értem Pestre, esőben és éjfél tájban, minek két kellemetlen következménye volt: primo jól megáztam, secundo alig akadtam fogadóra, hova beeresztettek. Végre kinn pokolban, a Kerepesi úton a Fehér Ló nyitá meg előttem barátságos karjait, azaz nyikorgó kapuját. Ágyam oly irgalmatlan sima volt ugyan, mint az Újvilág utcai kövezet, de azért mégis remekül aludtam, mert négy napi utam az alföldön úgy meghányt, mintha a világot utaztam volna körül. Mindig mondtam, hogy az alföld a világ legdicsőbb tartománya, de irántai nagy előszeretetem sem vitt soha annyira, hogy útjait megdicsérjem, s ezt egész ünneptelenséggel ez alkalommal sem teszem. Meg kéne gyilkolnom lelkiismeretemet s száműzőm keservesen szerzett tapasztalásaimat, hogy ezt tehessem. Oh, ezt nem tehetem, semmi féleképen sem tehetem!

És ez még nem elég, hogy az alföldön utaztam, az is hozzájárult, hogy 10, mondj: tíz napi esőzés előzte meg utamat, s még azonfölül az útban is vert az eső két napig. Most már csak képzelheted, milyen multságom volt; vagy dehogy képzelheted, dehogy; ha megszakadsz sem képzeled. Sátor volt ugyan szekeremen, hanem azért annyi sár ragadt a kerekekre, hogy a szó legszentebb értelmében minden száz lépésen meg kellett állnunk s levaszállni a küllőkről a gáncsokoskodó fekete írósvaját... hogy kenné kenyerére az, akit gondolok, s fűladna meg tőle!... ne félj, olyat gondoltam, akiért nem kár: egy rossz poétát. Oh barátom, van-e szánalomra és irgalomra méltatlanabb állat, mint a rossz poéta? Nincs. Rossz kritikusaiknak úgy bocsásson meg az isten, amint én megbocsátok; de a rossz poétának se én, se az isten meg nem bocsátunk. A legalávalóbb, a legelvetemedettebb gonosztevő megtérhet idővel, de a rossz poéta marad, ez javíthatatlan, ez gyógyíthatatlan, ez úgy hal meg, amint született: földönecsúszó nyomorúságban, magának kínjára és szégyenére, másoknak unalmára s így legóriásibb bosszúságára. És a szegény magyar hazára, melyet török, tatár és sáska annyit pusztított, a balsors még ezen csapást is rámért, ami irtózatosabb töröknél, tatárnál és sáskánál... küldött

nyakára rossz poétákat. De talán ez már az utósó csepp, a seprő, a keserű pohárban, s így remélhetjük a szebb jövődőt. Szeretném hazánk ezen individuumaikat sorra elszámolni Sujánszky Antaltól kezdve holmi Benevölgyieken és Bangó Pétereken keresztül le egész Császár Ferencig; de restellek belekezdeni, mert bizony isten holtra fáradnék, annyian vannak.

Elég ennyi rólok most ez egyszer; ha jókedvemben találunk, majd megmutatom nekik, merre az út a legelőre. De hogy is jutottak eszembe?... jaj, igaz! sárról beszéltem, hát nem csoda. -

Ha az alföldön utazik az ember, a sáron kívül még a kocsmárosokkal is meggyűl a baja. Klasszikus nép a magyar kocsmáros, barátom. Fizetned kell, hogy szóljon hozzád egy-két szót, enni pedig fizetésért sem ád. Nem a. Ha kérsz tőle valamit, azt mondja, hogy nincs, vagy hogy ő biz ezért nem rak tüzet. Így jártam Bihar megye két helységében, Okányban és Körös-Ladányon. Ettem is, nem is; azt adtak, ami nekik tetszett, nem amit kértem, s ezt is úgy tették elém, mintha isten irgalmából adnák. De nem bosszankodtam, sőt jól esett, igen, jól esett, mert ebből is láttam, hogy a magyar restell szolgálni, hogy nem termett szolgálásra, az angyalát is!

Mező-Túr derék városa a Berettyó mellett Heves megyében. Lóvásárai híresek, melyeken minden valamirevaló alföldi betyár megjelen, vagy lovat lopni, vagy lopott lovat eladni. Jó mesterség; az ember kapitális nélkül is belekezdhet. Különös, hogy a magyar szeret ugyan mindent lopni, de legjobban szereti a lólopást. A többi csak talentum dolgának tartja, ezt azonban genialitásnak... és ha ez genialitás, ki meri állítani, hogy Magyarország szűkölködik lángelmék nélkül? Rágalom, pusztán rágalom. Az itteni lóvásárok alkalmakor nevezetes és nagyszerű betyár-verekedések is szoktak esni, sőt enélkül nem is történik vásár. Kik az efféle szívnemesítő és kedvderítő spektakulumokban gyönyörködnek, figyelmeztetem őket, hogy ennél jobb helyre nem is mehetnek. Olyakat ütnek fütyköseikkel egymás fejére, hogy ehhez képest Botond ösünek bárdcsapása a konstantinápolyi kapun valószínű nyomorúság és paródia volt. S milyen bámulatos! akit ilyen fütykös-kollintás ér, legfőleg is csak meghal bele, simpliciter csak meghal. Már ha németet vagy tótot vágnának így főbe, egyszerre füstbe menne, mint a tűzben a gyémánt; még csak hamva sem maradna.

Szolnokban cseresnyét vettem, Abonyban hálтам, Pilsen (hol gróf Belezna a közkatonával reggelizett) ebédelttem, Üllőn vacsoráltam, s végre valahára - per varios casus et tot discrimina rerum - beértem Pestre, tán jobban megtörődve, mint hajdan a peleskei nótárius, de mégsem annyira, hogy tizenkét napi pihenés után e levelet ne írhattam volna. Innen láthatod, barátom, hogy én, ha elveszítem is, de ismét hamar visszanyerem erőmet. Mi lett volna Kisfaludy Károlyból (ki midőn egy versét megírta, utána két hétig feküdt betegen), ha ilyen időben, ilyen úton jött volna Szalontáról Pestre?... Látszik is verseiből, hogy nem mindennapi fájdalmak között szülte, szegény. Bizony kár volt kínlódnia szegénynek. Rá sem sok anyai szeretetet pazarolt a múzsa, szegényre. - Jó, hogy eszembe jutott Kisfaludy Károly! végre van alkalmam felőle nyilatkozni, amit már rég ohajtottam, mert valóban bánt engem és több józan embereket az, amit vele némely barátai elkövetnek. Tisztelem a pietásokat, de ha túlmennek a határon, nevetségesekké lesznek, mint akármi más érzélem. Kisfaludy Károlyt csupán baráti pietásból az egekbe tolni mind e mai napig, nevetség, és azonfölül a közönség misztifikálása, ami aztán bűn is. Kisfaludy Károlyt túlbuzgó barátai, a szó legszorosabb értelmében, rátukmálták a nemzetre. Neki megvan a maga érdeme, ő élvezhető olvasmányokat nyújtott *kortársainak*, és kortársai méltányolták, olvasták őt; kívánhat-e többet?... mi köze hozzá az utókornak, melynek nem nyújtott semmit? ő másodrendű tehetség volt, ki nem adott irányt az irodalom egy ágában sem. Drámája szenvedhetetlen nyavalyás német érzélem, lírája érzélem és gondolat nélküli üres dagály; elbeszélése... ebben volt legerősebb, az elbeszélésben, de most már az övéinél e nemben is sokkal jelesebbeket bírnak, és azt szeretném én tudni: miért egyem egrest,

ha már érett szőlő is van? - Ilyen Kisfaludy Károly, és mégis erővel bámultatni akarják velünk. Nagyon szomorú dolog, ha azok, kiknek a közönséget utba kellene igazítaniok, ezt még inkább eltévelyítik; és e lelkiismeretlenség sohasem grasszált irodalmunkban annyira, mint jelenleg. Nagy kedvem volna néhány emberről lerántani az auktoritás bitorlott díszpalástját, s odaakasztani azok nyakába, kik azt megérdemlik, s kik most kopott hétköznapi ruhában járkálnak szinte észrevétlenül. Mondom, nagy kedvem volna ezt tenni, de nem születtem komornyiknak, hogy öltöztessenek, és vetkeztessenek. Más a dolgom. A napokban indulok vissza Szatmár felé, kedvesemhez. Ah!...

9. levél

Beje, július 6. 1847.

Beje Gömör megyebeli falu Rima-Szombat és Rozsnyó között. Ezt nem a te kedvedért mondom, barátom, aki úgyis tudod, hanem azok kedvéért, akik nem tudják és vajhmi nagy ezeknek az ő száma. Itt vagyok Bején, mégpedig a papnál, tiszteletes Tompa Mihály barátunk és kollegánknál. Víg napokat élünk, de mindazáltal csalatkozol, ha azt hiszed, hogy kevesebbet civakodunk, mint hajdan nálad Eperjesen. Minden pillanatban összeveszünk. Ő azt állítja, hogy ő a legbékeszeretőbb ember a világon, én is azt állítom, hogy én vagyok a legbékeszeretőbb ember a világon, pedig meg vagyunk felőle győződve, hogy mind a ketten a legdisputaxabb emberek vagyunk a világon. Egyébiránt neki, mint papnak, csak több eszének kellene lennie, vagy mi, s kötelessége volna engedni, de ő kötelességéről mindig megfélemedezik vagy tulajdonkép soha eszébe sem jut. Különbözik egymás verseit illő kimélettel bíráljuk. Ő azt mondja, hogy ez és ez a munkám nem ér semmit, hogy az silányság; én azt felelem, hogy nem igaz, mert az remek... s ha én mondom neki, hogy ez és ez a műve nem ér semmit, hogy az nyomorúság, ő feleli, hogy nem igaz, mert épen ez legjobb munkája. Átaljában a fiatal irodalom tagjai tán tulságosan is szigorúak egymás iránt, s a mizerábilis csöcselék mégis azt akarja elhitetni a közönséggel, hogy mi egymást tömjénfüstbe fojtjuk. -

Július 1-jén indultam Pestről. Halld csak, milyen szívödöbbsé s hajmeresztő szerencsétlenség ért. Indulásom előtt egy óranyeggel jut eszembe, hogy könyveimet már mind elzártam, s az utra nem hagytam kinn semmit. Odafutok könyvtárusomhoz, hogy adjon hirtelenében valami kis könyvet, amit zsebembe dughatok. Kipkednek-kapkodnak, végre adnak egyet, elteszem, s rohanok. Az omnibuszon, mely a vasúthoz visz, megnézem, vajon mi olvasmányom lesz? s határtalan egek! mit kellett látnom?... Göthe Faustja volt a zsebemben. Mit csináljak? kiálték föl magamban, mit csináljak, káromkodjam-e vagy elájuljak? - Tudod, barátom, és ha nem tudod, hát tudd meg, hogy én Göthét nem szeretem, nem szívelhetem, utálok, undorodom tőle, mint a tejfölös tormától. Ennek az embernek gyémánt volt a feje, de szíve békasó... eh, még az sem! hisz a békasó szikrát hány. Göthe szíve agyag volt, komisz agyag, nem egyéb; nedves puha agyag, mikor ostoba Wertherjét írta, azontúl pedig száraz, kemény agyag. És nekem az ilyen fráter nem kell. Elöttem minden ember annyit ér, amilyen értékű a szíve. Előbb meg tudnék azzal barátkozni, ki valami szenvedélyében ezer rosszat követett el rajtam, mint a hideg emberrel, ki ezer jót tenne velem. Lángoló szív, lángoló szív! vagy a fagyos sír!... Oh istenem, ha az én meleg, forró szívem egykor kihülne... de nem, ez nem lehet. Az én szívemet még a halál sem hűti meg. Temessetek el éjszaken, s ültessetek sírom mellé narancsfát; meglátjátok, hogy ott is virít, mert szívem megmelegíti a földet, melyben fekünni fog.

Göthe a legnagyobb németek egyike, Göthe óriás, de óriás *szobor*. A jelen mint bálványt állja körül, de a jövő el fogja dönteni, mint minden bálványt. Amily egykedvűleg nézett ő le dicsősége magasságáról az emberekre, oly egykedvűleg néznek le majd az emberek dicsősége porbavegyült romjaira. Aki másokat nem szeretett, azt mások sem szerethetik, legfőlebb

bámulhatják. S jaj azon nagy embernek, kit csak bámulni lehet, de szeretni nem. A szeretet örök, mint az isten; a bámulat mulandó, mint a világ.

Ad vocem bámulat! (hogy visszatérjek utazásomhoz vagy, igazság szerint, hogy elkezdjem) azon a vasúton bámulatosan halad az ember. Szeretném ráültetni az egész magyar hazát; néhány esztendő alatt tán kipótolná, amit néhány század alatt elmulasztott a haladásban. Kár, hogy oly rövid még nálunk az egész vasút. Mikor az ember azt gondolja, hogy még csak fölül, már akkor leszáll, s ott van Vácon. Amily nagy a rokonszenve Pálffy Albert barátunknak ez iránt a Vác iránt, épen oly nagy az én ellenszenvem. Szegény Berti! mindig Párizsról ábrándozott, s utóbb is majd Vácon telepedik meg. Milyet nevetek, ha majd így kell címezni a levelet hozzá: Pálffy Albert barátomnak, hites ügyvédnek, jeles írónak, Vác város érdemes polgárának, tisztos családapának. - Hahahaha! Carteaux, Etoile-sombre, Trois-Rivières s Rivuli-Dominarum írója... és... váci polgár, hahaha!... de azt mondja O-Mear: „ismerem az élet útait, azért nem csodálkozom a történeteken.”

Elkísért Vácig Emődy Dániel. Nem tudom: egyszer fogja-e közönség e sorokat olvasni, vagy... egyszer sem; de leírtam e nevet, hogy ahányszor olvassák leveleimet, lássák egyszersem leghívebb, legönzéstelenebb és legtisztább lelkű barátim egyikének nevét is. Barátja vagyok, mert ő is barátom, de barátja vagyok méginkább azért, mert ő jellem, oly erős jellem, amilyen e gyöngé korban kevés van, amilyen csak az lehet, kinek a szegénység volt a dajkája és nevelője. Urak, tiszteljétek az ilyen embereket, kik kenyeret esznek, bár kalácsot ehetnének. -

Váctól Rima-Szombatig gyorsszekeren mentem, és enfin olyan gyorsszekeren, ami csakugyan megérdemli ez annyiszor bitorlott nevet. Utazásunk rohanó és kényelmes volt. Utitársaim ellen sem panaszkodhatom, mind magyarok voltak, nem mint a minap debreceni utamban, hol egy isten nélkül való bárkába egész emberménagérie szorult össze. Losoncon meglátogattam a kis Vilmát, kit ezelőtt két évvel itt jártamban testvéremnek fogadtam. Most is oly jó, most is oly szép, mint akkor volt; férje pedig most is olyan nagy golyhó, mint akkor volt, s ezt látni nagyon örültem, mert meggyőződtem afelől, hogy mégsem igen igaz, amit úgy beszélnek, hogy a házasság tönkreteszi az embert. Legfőlebb az van a dologban, hogy az asszonya válogatja meg, s így nincs mitől tartanom. - Tizenhat órai utazás után Rima-Szombatba értünk, honnan másnap reggel fogadott szekéren ide Bejébe hajtottam. Épen mikor indulni akartam, odalépett hozzám egy ember... akarom mondani egy német, s kért, hogy vegyem föl, miután ugyis egy az utunk. Magas, szőke, negyvenöt körül járó férfi volt, tisztességes öltözetben, hóna alatt kendőbe kötött kis batyuval. Mondám neki, hogy szívesen fölveszem, de csak egy föltét alatt, tudnillik ha az egész uton egy szót sem szól, mert nem szeretek beszélni útközben, németül beszélni meg sohasem. Megigérte s fölült. És így haladtunk jó darabig szótalánul, végre magam törtem meg a csendet, s képzelem, mennyire örült meg ezen szegény utitársam, mert, amint aztán kisült, hallatlan bőbeszédű volt, s így a hallgatás tán még nagyobb terhére esett, mintha gyalogolnia kellett volna. Csakhogy megoldhatta a kereket, beszélt aztán annyit, hogy, amint a nótában van:

„Ha a megye diák volna,
Tisza, Duna tinta volna,
Mégse győzné azt leírnia...”

Elmondta, hogy ő zongora-hangoló, s így jár az országban holmijével hóna alatt; nagyon szeretne a lotteriában valami ötven-hatvan ezer forintocskát nyerni, mert már öregszik, s hátralevő napjait nyugalomban ohajtáná leélni; a szeretője gouvernante Nyitrán, s utójára Nagy-Szombatban találkoztak a tavasszal, így és így stb., stb. Addig beszélt, addig beszélt, míg egyszer csak azt vettük észre, hogy ott vagyunk Bejében, a papi lak előtt. Leugrottam, zörgettem, ajtót nyitottak, s aki ajtót nyitott, az maga volt tiszteletes Tompa Mihály uram.

Rohantunk egymásnak, mint két üstökös csillag, mely egyik a másikat szét akarja zúzni... összeöleleztünk... de nem birkóztunk... csak öleleztünk. - Azóta itt élvezem a csendes falusi magányt, „hogya frázisban beszéljek”, mint Pálffy Albert mondta, midőn életében az első s tán egyszersmind utolsó frázist találta kiejteni. Bizony komisz is az! isten őrizzen minden becsületes embert még a hallásától is.

A napokban megnéztük Murány várát, mely ide valami hat órajárás. Aki valaha Gömörbe vetődik, nagyot vétkezik maga ellen, ha ezt meglátogatni elmulasztja. Magyarország legszebb megyéinek egyike Gömör s ennek ismét legszebb vidéke Murány. Gyönyörűségeken vadregényes táj. Szép, derült nyári délután jártunk a nevezetes romokon, melyek talán hazánk valamennyi várai között legközelebb álltak a felhőkhöz a mindenfelől szédítő meredekségű kőszikla-ormon. Körös-körül a még magasabb hegyláncon sötét fenyvesek, alant a mélységes völgyben a kéklő köd alatt fehér juhnyájak és tehéncsordák. A nyájak kolompoltak, a madarak daloltak és fütyöltek, távolabb a hámorok zugtak... mindenütt zaj, életzaj, csak itt fönn a bérceken, hol egykor kardok csörögtek és ágyúk dörögtek, csak itt volt csend, halálcsend... kivéven, hogy Tompa Mihály hortyogott.

Igen, aludt és hortyogott, becsüLETEM szentségére esküszöm, aludt és hortyogott... mert ezt eskü nélkül a legkönnyen hívőbb ember sem hiheti el. Mig én a táj páratlan fönységén s a mult idők nagyszerű eseményein a legköltőibb ábránddal merengtem: addig Tompa Mihály aludt és hortyogott. Ha halálos ágyam előtt térdelve kér, hogy bocsássam meg ezt neki, mégsem bocsátom meg; ha a másvilágon találkozunk és kér, még ott sem bocsátom meg. Nem. -

Ismétlem: aki Gömörben jár, el ne mulassza Murány omladékait megnézni, el ne mulassza! de magával ne vigye Tompa Mihályt, mert ő alunni és hortyogni fog, alunni és hortyogni... s e hortyogást még koporsótokban a föld alatt is hallani fogjátok, hallani az örökkévalóságon keresztül. Hrrr, hrrr, hrrr!

10. levél

Miskolc, július 8. 1847.

Ez ismét szép napja volt életemnek, nagyon szép. A természettel mulattam, az én legkedvesebb barátommal, kinek semmi titka nincs előttem. Mi csodálatosan értjük egymást, és azért vagyunk olyan jó barátok. Én értem a patak csörgését, a folyam zugását, a szellő susogását és a fergeteg üvöltését... megtanított rá a világ misztériumainak grammatikája, a költészet. Érttem pedig különösen a falevelek zörgését. Le-leülök egy magányos fa alatt, és órákig elhallgatom, mint zizegnek lombjai, mint suttognak fülembé tündérregéket, melyektől a lélek mámoros álomban meghúzza a képzelet harangját s beharangozza az égből az angyalokat szivembe, e kis kápolnába. -

Hajnal hasadta előtt indultam Bejéből Tornaija és Putnok felé, ide Miskolcra. Az egész ut a Sajó völgyén visz keresztül, alacsony, zöld és kék hegyek és halmok között, melyek nyájasan üdvezlik az embert, s vesznek tőle búcsút egymásután. Nincs szebb, mint így folyvást tartó szép vidéken utazni. Minden új kilátásnak megörülünk, s nem érünk rá sajnálkozni, hogy elhagyjuk, mert amint egyikből kilépünk, már ott vagyunk a másikban, s így egyre csak gyönyörködünk kell.

Utitársam egy szerelmes ifjú barátom volt. Az egész uton szerelme történetével tartott. Az efféle históriákat hallani a legirtóztatóbb unalmak közül való unalom, hacsak a hallgató maga is nem szerelmes. Így már egészen más. S minthogy ránk illett a „zsák megtelelt foltját”, igen jól mulattam, sőt a sok szerelemről beszéd még homöopathicus kúra gyanánt is szolgált a roppant forróság ellen, melyben délfelé Miskolcra értünk.

Ebéd alatt kompánia alakult, kirándulni Diósgyőrrre s a hámorba. Nekem tetszett ez legjobban, mert Diósgyőr vidékét már oly rég s oly sokszor hallottam magasztalni, s még nem láttam. Sokat vártam, de még többet találtam. Oh ez a bájos völgy, alig félóránnyira Miskolctól. A völgy elején fekszik a falu, s benne nagy Lajos király leányának, Máriának kastélya. Most már csak rom, természetesen. Négy tornya áll még, az is csak félig, csonkán. Ha lakhelyéről megítélhetjük lelkét, a királyi hölgy költői lélek volt, s azért - mindamellett hogy királyleány volt, - tisztelet emlékének. A falun belül, hol a hámor van, egyre szűkebb lesz a völgy s végre egészen kősziklák közé szorul, meredek, vad kősziklák közé, s az út fölfelé tart kanyargósan a Szinyva partján, mely számos zuhatagot képez, fönn pedig a hegyen tóba gyűl, melynek vize sötétzöld, minthogy tükre az őt környező bércek erdejének. Az ember azt gondolja, hogy legalább is Helvéciában van, Helvécia valamelyik szebb vidékén. S hogy semmi ne hiányozzék, a természet barlangot is helyezett e völgybe, mégpedig csepegő barlangot. Az igaz, hogy Aggtelekhez képest semmi, de minthogy ebbe nem fáklyákkal, hanem csak gyertyákkal járnak, az aggtelekinél sokkal tisztább, fényesebb, s ez pótolja némileg a nagyszerűséget.

Egész délután itt mulattunk, késő este értünk haza, én különösen elfáradva a kéjtől. Akár hiszed, barátom, akár nem, de engem jobban megvisel a lelki élvezet, mint a testi fáradozás. Talán ezért is írtam le ily bágyadtan e szép napomat. Közeledik az éjfé, karján hozza gyermekét, az álmot, s ez felém nyújtja kezét, hogy kezemből kivegye a tollat. Jó éjszakát. Holnap folytatom utamat Sáros-Patak felé, s onnan... magam sem tudom még, merre. Jó éjszakát.

11. levél

Sáros-patak, július 9. 1847.

Szebbnél szebb tájakon járok, barátom; ma a Hegyalján jöttem keresztül. Szerencsnél legszebb a kilátás. Délre hosszú, hosszú rónaság le egészen a Tiszáig; keletre az egykori tűzokádó, a tokaji hegy, mely magában áll, mint a hadsereg előtt a vezér. Ott áll magas fejével, kék köpönyegben, komoly méltósággal; tövében Tarcál városa. Éjszakra a többi hegyaljai hegyek, hosszú sorban; alattok Tállya és Mád. E városokban laknak, e hegyeken, az öröm istenei, innen küldik szét a világba apostolaikat, a palackba zárt aranyszínű lángokat, hogy prédikálják a népeknek, miszerint e föld nem siralomvölgye, mint a vallás tartja. Lelkesedve néztem jobbra-balra, előre-hátra; úgy nekilelkesebtem, mintha én ittam volna ki a legékesebben szóló apostolt. Az idő is gyönyörű volt: felhőtlen, verőfényes, derült nyári reggel... - hejh, jártam én erre már rossz időben is. Debrecenből utaztam Pestre, 1844-ben, februáriusban, kopott ruhában, gyalog, egypár huszassal és egy kötet verssel. E kötet versben volt minden reményem; gondolám: ha eladhatom, jó, ha el nem adhatom, az is jó... mert akkor vagy éhen halok, vagy megfagyok, s vége lesz minden szenvedésnek. Egyes-egyedül mentem itt a Hegyalján; egy lélekkel, egy élőlényvel sem találkoztam. Minden ember födelet keresett, mert iszonyú idő volt. A süvöltő szél havas esőt szórt reám. Épen szemközt jött. Arcomon megfagytak a könnyek, melyeket a zivatar hidege és nyomorúsága fakasztott.

Egy héti kínos vándorlás után Pestre értem. Nem tudtam, kihez forduljak? nem törődött velem senki a világon; kinek is akadt volna meg a szeme egy szegény, rongyos kis vándorszínészen?... A végső ponton álltam, kétségbeesett bátorság szállt meg, s elmentem Magyarország egyik legnagyobb emberéhez, oly érzéssel, mint amely kártyás utósó pénzét teszi föl, hogy élet vagy halál. A nagy férfi átolvasta verseimet, lelkes ajánlására kiadta a Kör, s lett pénzem és nevem. - E férfi, kinek én életemet köszönöm, s kinek köszönheti a haza, ha neki valamit használtam vagy használni fogok, e férfi: Vörösmarty. -

Mindezeket, sőt egész életem sanyarúságait végiggondoltam, amint a Hegyalján jöttem. Oh az én életem dúsgazdag volt a sanyaruságban, s ha most boldog vagyok, megérdemlem. Hat esztendeig voltam istentül, embertül elhagyott földönfutó; hat esztendeig volt két sötét árnyékomban: a nyomor és a lelki fájdalom... és mikor? ifjúságom kezdetében, az élet legszebb szakában, mely csupán az örömeknek van teremtve, tizenhatodik esztendőmtől a huszonkettedikig. De jó, hogy így történt; aki boldogtalan nem volt, nem tudja megbecsülni boldogságát. S jó, hogy egyszerre szenvedtem ki, amit más egész életén át szenved apródonként. Minél viharosabb volt a tavasz, annál derültebb nyarat és őszt remélhetek. -

Délután értem Patakra. Szent föld. E város volt a magyar forradalmak oroszlánbarlangja. Itt tanyáztak a szabadság oroszlanai. Először is a várat néztem meg, mely hajdan Rákócziaké volt, most pedig... valami Preczenheimé. A várból mentem a kollégiumba... telt poharak- és víg diákokhoz. Magam is hozzáálltam. Szükség is volt rá. Felejtetni akartam, hogy magyar vagyok. - Itt ismerkedtem meg Palkovics professzorral, akit te is ismersz, s így tudod, milyen derék ember. Látnod, barátom, még a professzorok közt is vannak derék emberek. Holnapután kezdődnek a kollégiumban az exámenek. Marasztalnak, de nem maradok. Nagyon sietek Szatmár felé, aztán meg nem is szeretem látni az állatkínzást.

12. levél

Ungvár, július n. 1847.

Sáros-Patakról tennap reggel Ujhelybe rándultam Kazinczy Gábor barátomhoz, s a napot nála és vele töltém, milyen pompásan? ezt csak az képzelheti, ki Kazinczyt ismeri. Valódi csodagyermek a természetnek a szónoklatban; új Memnon-szobor, melyből egy örökké tartó hajnal szakadatlanul a legfönségesebb hangokat csalja. Benne elérte a rögtönző szónoklat a non plus ultrát. Olyanok, mint ő, talán lehetnek, de nála különbek nem. Csak az alkalom kell, hogy Mirabeauja legyen Magyarországnak. És ha ír? stílusa éppen olyan botrányos, mint Kuthy Lajosé. Különös, hogy e két ember, kiben oly sok, oly bujántermő a gondolat, ugyanazon köntösbe öltöztetik irataikat, mibe az eszmekoldúsok: sallangos, puffogó dagályba. Éppen olyan, mintha valami szép fiatal leány kacér nagyanyjának csipkés, pántlikás, bokrétás és tudja a jóisten micsodás kalapját tenné föl. Föl nem érem ésszel, hogy vannak a nem-mindennapi emberek közt is olyanok, kik nem tudják vagy nem hiszik, hogy az egyszerűség az első és mindenekfölötti szabály, hogy akiben egyszerűség nincs, abban semmi sincs. Azzal ne álljanak elő, hogy az ő gondolataik magasabbak, hogysen közönséges nyelven ki lehetne fejezni. Az az egyszerűség, mely vissza tudta adni Shakspeare legnagyobb gondolatait, legragyogóbb költői képeit, legmélységesebb érzelmeit, bizony Kuthyéit vagy akárkiéit is vissza tudja adni. -

Ujhelytől félóránnyira éjszak felé esik Széphalom, Kazinczy Ferenc egykori lakása. Nevét megérdemli, mert festői szépségű táj. Különben pedig szent hely, szent az öreg miatt, kinek ott van háza és sírhalma. Kötelessége volna minden emelkedettebb lelkű magyarnak életében legalább egyszer odazarándokolnia, mint a mohamedánnak Mekkába. És mégis jobb, ha nem mentek oda, mert nagyon erőslelkűeknek kell lennetek, hogy azon sírhalomnál meg ne esküdjete, miszerint a hazáért soha, de soha egy lépést is tenni nem fogtok. Én voltam ott, láttam a pusztulás és feledés legszívszagatóbb, legelkeserítőbb képét, és letérdeltem a sírra, és már fölemeltem a kezemet, hogy megesküdjem... ekkor szerencsémre vagy szerencsétlenségemre megfogott jó vagy rossz angyalom, és elvezetett onnan, minekelőtte kimondtam volna az esküt. -

Széphalomtól becsavarodtam a Bodroghözre. Országutnak híre sincs; csak úgy ügyelegtünk faluról falura. Különbözik nem untam meg magamat, mert a Bodroghöz szép, gazdag vidék. Nyugat felől túl a Bodrogon látszanak a hasonlíthatlan szépségű Sátorhegyek Újhely mellett; innen a Bodrogon erdős rónaság. Itt is, ott is egy-egy kis erdő, azok között termékeny földek magas sárga gabonával... virító zöld mezők, rajtok egy-egy kis tó, szélén sás, tisztáján pedig fejez vízi liliomok, s fölötté jajgató sirályok lengetik hosszú szárnyaikat... apró, barátságos alakú faluk, a házak között sugár jegenyefák, s a házak előtt vidám, ép legénység és szép, takaros leányok. De amennyire jóllakott e jelenésekkel szemem, annyira megéhezett gyomrom, midőn délután két óra tájban Király-Helmecre értem. Fölfegyverkezett étvággyal rohantam a kocsmába, és... ott haltam volna meg éhen, ha történetesen nem lett volna kocsisom tarisznyájában kenyér és szalonna, mert a kocsmárosnak egy árva falatka ennivalója sem volt. No ne is legyen! kiálték fel dühömben; hanem amint aztán jóllaktam kocsisom emberségéből, mégis csak kívántam, hogy adjon az isten a kocsmárosnak is kenyeret és szalonnát vagy vöröshagymát, mert zsidó, a jámbor.

Valami egy órányira Király-Helmectől van Lelesz. Nagyszerű disznó-hizlaló hely. Van benne roppant barátklastrom. - Leleszen fölül foly a Latorca a Bodroghöz és Ung megye között. Folyása kanyargó, vize világoszöld, környéke erdős a rév körül, hol kompon jön át az ember. Csend volt, amint áthoztak, kellemes erdei csend, melyet csak egy madárfütttyentés és az evezőlapátok egyhangú lobicskolása zavart meg.

Késő este értem Ungvárra. Itt kezdődik ama nagy rónaság, mely tart lefelé egészen a Dunáig, s melyen kénye-kedve szerint csavarog a Latorca, Tisza, Szamos, Kraszna, Kadarcs, Hortobágy, Berettyó, Körös, Maros stb., s melyen fekszik Szatmár, Nagy-Kálló, Nagy-Károly, Debrecen, Karcag, Kecskemét, Halas, Szeged, Szarvas, Gyula, Makó, Temesvár, Kikinda, Becskerek stb. Ah, csak addig szeretnék madár lenni, míg ez óriási rónát keresztülröpülöm!

Ungvár egyébiránt szörnyen komisz város. Piszkos és rendetlen. Épen olyan, mint a részeg ember, ki pocskádába bukott, s most sárosan tántorog hazafelé.

13. levél

Beregszász, július 12. 1847.

Édes kedves Juliskám, imádott szép... - no látod, barátom Frigyes, neked akarok írni és őt szólítom meg. Ne vedd rossz neven e figyelmetlenséget. Nem tehetek róla, bizony isten, nem. Mindig eszemben van, és mindig ő van eszemben. Megvallom, nem is igen törekszem rajta, hogy kiverjem fejemből. Hiába is törekedném. Ugy vagyok, mint aki a napba néz, aztán akárhova tekint, vagy ha behunyja is szemét, mindig a napot látja. Ah, kívált most, hogy közeledem feléje, éjjel-nappal eszemben van e drága szentkép, s ha elgondolom, hogy nemsokára látni fogom őt, olyat dobban szívem, hogy magam is szinte megijedek tőle. - Engedj meg, barátom, hogy megint előhoztam, de olyan jól esik róla beszélnem, mint valami szegény tót diáknak, ha százpengőforintos bankót talál. Aztán már ugyis olyan régen nem említettem. -

A mai utamban vagy nem figyeltem vagy csakugyan nem volt semmi említésre méltó, kivéve Munkácsot. Ungvárról korán reggel, vagy tulajdonképp későn reggel indultam el, s délután értem Munkácsra. Míg kocsisom megkapatta lovait, én hirtelen megebédeltem, s siettem ki a statusbörtönné alakult várat megtekinteni, mely a várostól egy jó negyedóránnyira fekszik a róna közepén, egy magas kerek dombon. A domb oldalán szőlőt termesztettek... nem szeretnék borából inni... azt gondolnám, hogy a rabok könnyét iszom. Fölmentem a várba, az udvarokat s egypár szobát bejártam, de a börtönöket nem mutatták meg, talán mert egyedül és egészen ismeretlen voltam, vagy senkit sem eresztének a föld alá? nem tudom. Egy teremben

többek között ott van Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona arcképe is. Más helyen órákig elnéztem volna e dicső képeket, de itt csak futólag szemléltem őket, mert siettem kifelé. Tudj' isten, e falak közt úgy összeszorúlt keblem, hogy alig bírtam lélekzetet venni. Érzéseimet leírtam, egy versben. Azok kínos érzések voltak. Az egész idő alatt, míg itt voltam, fülemből valami szellem szomorú dolgokat suttogott. Szavait nem is értettem, oly halkán beszélt, csak suttogását hallám, és ennek oly bús hangja volt. Azt sem tudom, ki volt e suttogó szellem? az emlékezet-e vagy a sejtés?... 1800-ban és 1801-ben az itteni foglyok egyike volt Kazinczy Ferenc. Szegény Kazinczy! szegény haza! -

Munkácsról egy jó etetés Beregszász. Közönséges mezőváros, van benne gót templom, megyeház és magyar kocsmáros, ami nagy vigasztalás (nem a templom, hanem a magyar kocsmáros), ha az ember három napig csupa zsidó kocsmákban hentergett. Dicsekedés nélkül szólva, a legnagyobb emberbarátok egyike vagyok, s tisztetem, becsülöm a zsidókat, de már a kocsmákból csak kikergetném őket pokolig, mert ami ronda, csak ronda az, hiába!

14. levél

Szatmár, július 17. 1847.

Itt vagyok végre az ígért földjén, Szatmárban. Ötöd napja, hogy ide értem. Folyó hó 13-kán indultam Beregszászról oly rossz lovakon, amilyeneken még nem jártam idei utamban. Hajam fölmeredt a borzalom miatt, mikor a szerencsétlen gebéket megpillantám, de válogatnom nem lehetett, mert dolog ideje levén, az egész városban nem kaptam más lovakat. Kétségbeesve ültem a szekérre; az igaz, hogy csak szeptemberben esküszöm, de azt hittem, hogy akkorára ide nem érek ez élő csontvázakon. Hanem, barátom, a kétségbeesés csakugy csal, mint a remény. E rossz csikók úgy ide tettek egy nap alatt Szatmárra, hogy szénán-zabon telelt arisztokratikus lovaknak is becsületére vált volna. Bizony-bizony mondom tinéktek, ne ítéljete a külszínről, mert történni fog, hogy nem leszen igazságatok.

Badaló mellett, Bereg és Szatmár megye közt, jöttem át a Tiszán, a szép Tiszán. Ugy szeretem e folyót! talán azért, mert tetőtől talpig magyar: hazánkban születik és hazánkban hal meg, és épen az alföldön vándorol keresztül, az én kedves alföldemen.

Badalóval csaknem szemközt fekszik innen a Tiszán (tulajdonképen túl a Tiszán) Cseke, és a csekei temetőben Kölcsey Ferenc. Tavaly ősszel egypár hétig laktam itt, s meg-meglátogattam a szent sírt, melyben a legnemesebb szívek egyike hamvad. Halmánál nincs kőszobor, mégcsak fejfa sincs, melyre neve volna fölírva; de nincs is rá szükség, mert az odalépő vándornak szívdobogása megmondja, ki van ott eltemetve. Csendes e táj; a városok, a nagyvilág zaja nem hangzik idáig. A nagy férfi sírja körül csak a szellő rezgeti a tövisbokrokat, a tövisbokrok virágain vadméhek donganak, s távol az andalgó Tisza halkán mormogja dalát, hogy a koporsónak álmát meg ne zavarja. -

Csekétől Szatmárig érdektelen falukon visz keresztül az út. Neveik sem jutnak eszembe, noha már több ízben jártam erre. Csak kettőre emlékezem; Zajta az egyik, a másik Peleske. Valahányszor átjöttem e falukon, megemlékeztem a peleskei nótárius Nagy-Zajtai Zajtay Istvánról, és szerzőjéről, a régi jó Gvadányiról. Istenemre, sokért nem adnám, ha én írtam volna a Peleskei nótáriust. Meg vagyok elégedve, ha az én munkáim olyan sok jó órát szereznek másoknak, mint nekem szerzett már Gvadányi. És őt már nem olvassa, elfeledte a közönség... mint majd engemet el fog felejteni. Ez a gondolat egykor képes lett volna örüllté tenni, de most oly nyugodtan írom le, mintha a miatyánkot vagy kétszerkettőt írnám. Van kedvesem, ki szeret engem, van Juliskám, s az ő szemének egy futó pillantása többet ér, mint a dicsőség örökragyogású napja. Hiába mosolyogsz kacér ajkaiddal, dicsőség! többé nem leszek nap-

számosod. Te csak addig vagy szép és csábító, míg távol vagy tőlünk. Engem megöleltél, megcsókoltál. Most már elmehetsz, mert amily fényesek szemeid, oly hidegek csókjaid. Eredj isten hírével, és csábíts más tapasztalatlan golyhókat sziréni kebledre. Csak lantomat ne vidd el, oh azt nem adom, mert össze van nőve lelkemmel; ha azt elvinnéd, lelkemet is vele tépnéd. Énekelni fogok síromig, de nem a teszámodra, mint eddig, hanem a magam kedvéért, egyedül a magam kedvéért, mint a csalogány a lombok alatt s az égiháború az ég és föld között; kibocsátom keblemből a pillangókat s a sasokat, és nem gondolok vele, lesznek-e nézőim vagy sem? -

Peleskén innen meglátja az ember a rónán Szatmár-Németi tornyait egy jó órai távolban. Szatmár derék város a Szamos partján; van egy nagy piaca, nagy kétágú püspöki temploma, nagy vendégfogadója, kaszinója, készülő színháza, két cukrásza és két költője... Pap Endre és Riskó Ignác. Kár, hogy mind a kettőnek használatlanul hever s már rozsdásodni kezd lantja, hanem hiszen majd kicsiszolom, hogy meg nem köszönik. Addig botozom őket, míg ismét pengetni nem kezdik lantjaikat. Ugy teszek velök, mint az egyszeri juhász a fiával, ki a lakodalomban nem akart táncolni. Addig döngette az öreg, míg a sorba nem ugrott, s aztán táncolt veszettül... sírva. Tán innen ered a példabeszéd, hogy sírva vígad a magyar.

És minthogy sírásról van szó, hallj egy olyan siralmas dolgot, kedves barátom, melytől még a te szemeid is könnybe lábadnak, pedig a te szemeid nem szentimentális szemek. Szedd össze magadat, mert olyat hallasz, amelyet még nem hallottál, ha égbetató füleid vannak is. Képzeld: mátkám egy órányira lakik innen, s nekem nem szabad őt meglátogatnom egész az esküvőig, egészen szeptember 8-káig. Nem ő tiltott el, azt ne gondold. - Hát van ehhez fogható? szólj őszintén, szólj lelked szerint, barátom. Ha én ilyesmit regénybe írnék, a kritikusok megköveznének, hogy ilyen hihetlenséget nem leírni, de még csak kigondolni is merek. Azt mondják, hogy a csodák ideje lejárt... nem igaz... a csodák ideje most kezdődik. Ez az első csoda, a második pedig az lesz, ha én ezen tilalmat meg nem szegem.

Csak úgy tengek itt most, csak úgy lézengek, mint az őszi légy, mely már nem él és még meg nem halt. Egypár gyönyörű verset írtam, az igaz, de ez engem legkevésbé sem vigasztal. Tréfának ne vedd, ha azt mondom, hogy gyönyörű versek; komolyan merném állítani, hogy ezek a magyar költészet legszebb gyöngyei közé sorozhatók, de e szolás már egészen frázissá vált, azért csak lealacsonyítanám verseimet, ha ezt rájuk alkalmaznám. Divatba jött a szerkesztőknél, minden szemétfejben termelt bolondgombát drágagyöngynek nevezni. Gázságból teszik ezt vagy csak ostobaságból? nem tudom. Uramfia, ha már a Hiadorok is drágagyöngyöket írnak, akkor én verseimet kavicsoknak vagy cseresnyemagoknak keresztelek vagy akárminek, csak drágagyöngyöknek nem. És Hiadort még velem hasonlítgatják is... terem' ugyse', bosszankodnám, de restellek. Megvallom, sokat vétettem egyik-másik irodalmi léhűtőnek, de annyit mégsem, hogy ily csúfot üzzenek belőlem, hogy így pelengérre állítsanak.

Tudom, soknak nem tetszik, sokan félremagyaráznak, hogy ily őszintén nyilatkozom magam felől; hanem az nekem mindegy, én arról nem tehetek. Születésemkor a sors az őszinteséget bölcsőmbé tette pólyának, s én elviszem magammal a koporsóba szemfedőnek. A képmutatás könnyű mesterség, minden bitang ért hozzá; de nyíltan, őszintén, a lélek mélyéből szólni csak a nemesebb szívek tudnak és mernek. Talán magam felőli ítéletem helytelen, s ekkor nevesenek ki; de azért ismét becsülést érdemlek, hogy, amit éreztem, kimondtam szabadon, leplezetlenül. À la lanterne les jésuites!

Isten veled, édes Frigyesem. Legközelebbi leveletem már alkalmasint csak úgy kapod tőlem, mint dekorált férfitól... mint a papucsrend vitézétől. Ha meg kell lennie, isten neki! egyéb keresztet vagy csillagot ugysem fogadok el, s ez az egy az embernek legfőbb vállát nyomja és nem lelkiismeretét.

Koltó, szeptember 15. 1847.

Hát, amíce, megházasodtam... remélem, nem veszed rossz néven, hogy amícézlek, amit, ugy hiszem, joggal teszek, mint táblabíró és házasember, s eszerint filiszter primae classis. Ugy van, amíce, én megházasodtam!... de nézd, ez a nyomorú flegmatikus tinta nem válik rózsaszínűvé e szónál, mely rózsaszínűbb a rózsánál. Épen ma egy hete, hogy a költői borostyánkoszorút lehúztam dics-sugáros füleimről, akarom mondani fürteimről, s helyébe a házisapkát ültetém, s a lant helyett éktelen hosszú szárú pipát tartok kezemben, s oly füstöt ereszték, hogy már mind a kilenc múzsa megkehesedett s még Pegazusom is köhög tőle. Kedves öcsém Frigyes, te, mint afféle nőtelen siheder, nem tudhatod, de hidd el nekem, hogy így feleség oldalánál a pipafüst többet ér, mint egy egész bámuló világnak tömjénfüstje, kivált ha olyan a feleség, mint ez az én kis barnácskám itt... ah, csak azért az egyért sajnálom, hogy feleségem, mert mint ilyet már nem szabad vagy legalább nem illik dicsérnem; pedig ugy szeretném dicsérni, mint tulajdon saját magamat.

Esküvőnk középkori regényességgel ment végbe: az erdődi vár kápolnájában korán reggel. Szerettünk volna, én is, menyasszonyom is, helyhez és alkalomhoz illő, komoly és ünnepélyes arcot ölteni, de sehogy sem sikerült, folyvást mosolyogtunk egymásra, s ha én olyan szépen mosolyogtam, mint menyasszonyom, ugy esküszöm neked, hogy egy angyalfestő képiró előtt a legtökéletesebb mintául szolgálhattam volna. Amint az esküvési hókusz-pókusznak vége lett, rögtön kocsira ültünk, s vágattunk ide Koltóra. Ez egy kis falu Kővár vidékén, a Lápos-völgyben, Nagy-Bányától egy órányira délre. A táj olyan szép, mintha az én képzeletem után alkotta volna a természet. Hogyan jöttem én ide? kérdezed. Megfelelek rá. E falu egy barátom birtoka... ha Horvát Lázár volnék, kapnék az alkalmon, nevét kiírni, mert nagyúr; de nem teszem ezt, minthogy nem vagyok Horvát Lazi, hála a mennyei atyának. Barátom átengedte lakását, hogy itt töltsük a mézesheteket, s itt töltjük... már azt talán csak nem kérdezed, hogy boldogan-e vagy sem?

Utazásunk idáig rossz időben történt, de nézi is az ember házassága első napján, hogy milyen az idő? Egy kis kalandunk is volt az utban... Nagy-Bányán túl Misztótfaluban eltört egy kerekünk. Feleségem csak mosolyogta a bajt, de én dühösen dühödtem, s félrementem, hogy feleségem ne halljon, és ott kedvem és rangom szerint kikáromkodtam magamat. Egyéb következése nem lett a dolognak, csak hogy az itteni késedelem miatt másnap érhattünk Koltóra. Az éjet Nagy-Bányán töltöttük a fogadóban... házasságom első éjét a fogadóban! nemhiába vagyok a csárdák költője.

Most pedig érde be ezzel a kevéssel, édes barátom, legjobb szándékom mellett sem írhatok többet, mert a feleségem minduntalan a nyakamba borúl, vagy én az övébe... ami mindegy; a vége csak az, hogy nem írhatok. Egyedül vagyunk, azért ölelkezünk... az a komisz tempó nincs meg bennünk, hogy mások előtt nyaljuk-faljuk egymást, mint rendszeren szokták a fiatal házasok. Jaj be rút, jaj be cudar, piacra vinni a boldogságot!

Igaz! hazugság, amit tartanak közönségesen, hogy a házasságban megszűnik a szerelem. Én most is oly forrón, oly lángolón szeretem a feleségemet, mint hajdanában nőtelen koromban, pedig már egy hét múlva két hete lesz, hogy megházasodtam.

Koltó, október 14. 1847.

Feleségem ott a másik asztalon naplóját írja; én ma már vágtam egy verset; kinn a szél olyanokat sóhajt, mint a kovácsműhelyben a fuvó; az ebéd ideje közel ugyan, de még nincs itt... mindezekből pedig az következik, hogy a legpompásabb alkalmam van a levélíráshoz, azért használván használom. Tehát, kedves barátom, örülj, vagy áíts, de tanácslom, nem az én irántami tekintetből, hanem a magad javáért, hogy ha már ásitani találsz, ne áíts valami tulságosan nagyszerűt, mert le talál esni az állkapcád, és ez igen kellemetlen dolog. Tapasztalásból tudom, azon korból, mikor még az úgynevezett klasszikai becsű magyar műveket is olvastam, melyektől isten ójon minden jó lelket.

Akár hiszed, barátom, akár nem, de az idő halad, gyorsan, gyorsan! a virágok már elhervadtak, hidegek kezdenek lenni, fűtünk erősen minden nap, sőt napjában többször is. Ah, az idő halad, oly vén házasságok már! (öt hetes) maholnap talán már bölcső jön a házba s utána nem-sokára koporsó. Egyebet sem teszünk, csak születünk és halunk. Boldogok az asztalos mesteremberek, mert övék a haszonnak országa!

Innen-onnan lejárják a mézeshetek, s benne leszünk ama nagy sivatagban, melyet az élet prózájának neveznek. Bolond beszéd! mindamellet, hogy úri magamtól származik. Szentül hiszem, hogy az én mézesheteim a síríg tartanak. Mintha az élet költészete az időtől függne s nem az egyénektől. A prózai embernek a mézeshetei is prózaiak és ellenkezőleg. Aki milyen. Némelyek a tavaszban, sőt még az én verseimben sem találunk költészetet, mások pedig találunk a száraz kóróban, sőt még a kritikusokban is. Szóval, ebből az akar kisülni, amit már az elébb mondtam, hogy az én mézesheteim a síríg fognak tartani... legfőleg a mámor fog eltűnni belőlük, de a költészet és a boldogság megmarad. Oh, ezek mámoros napok valának! és épen azért nem is tudom, hogy töltek el? csak, ami szinte bosszantó, a legprózaibb s úgy-szólván oda nem tartozó időtöltéseim jutnak eszembe, például a lovaglás, olvasás, írás stb. Irtam is barátom, mégpedig annyi verset, hogy még! Megvallom, ilyen ostobaságot nem tettem föl magamról, hogy házasságom első heteiben verseljek; de tudj' isten, a versírás is végre oly el nem hagyható szokássá válik, mint a lólopás vagy fejkavarás vagy a részegeskedés. Sokszor mondtam magamnak: „ugyan mit firkálsz, te számár, hát nem jobb volna, ha addig a feleségedet ölelnéd?” föl is tettem magamban, hogy csak azt a gondolatot rántom le, mely már tollam hegyén van, de mire ezt leírtam, ismét más s azután megint más jutott eszembe, s így nem mozdultam asztalomtól, míg a vers kész nem lett; azalatt pedig visszahozhatlan órákat ragadt magával a négylovas kocsin nyargaló idő! s így, ahelyett hogy élveztem volna, írtam, írtam... akár a dicsőségnek, akár a feledésnek, mindegy! elég hozzá, hogy másnak, nem nekem. Rossz szokás az a versírás, nagyon rossz szokás! jól teszi, ha nem fújja, akinek nem égeti a száját.

Most veszem észre, hogy ez az egész levél becses magamról szól! te, barátom s Apollóban atyámfia, nem veszed ezt tőlem rossz neven, de vajon mit szól hozzá a közönség?... ejh! legyen esze az érdemes közönségnek, s gondolja meg azt: ha már lírikus az ember, hát azért lírikus, hogy magáról beszéljen.

Az íráson kívül, mint mondtam, lovagoltam és olvastam. A lovaglás oly szenvedélyem, mint neked a délutáni alvás; kár, hogy ritkán van módom benne... a Pegazuson, az igaz, hogy eleget nyargalászok, hanem ez nem nagy vigasztalás! ennek a csikónak az a szép, de rossz tulajdonsága van, hogy csak az égen hordozza az embert, pedig én jobb szeretem a földet, mint az eget. - olvastam regényeket George Sand-, Boz- és Dumastól. George Sand az új világ

csodája és én bámulom, talán imádom is, de nem szeretem. Ő, mint a mészáros a marha böndőjét, fölhasítja a társadalmat, hogy megmutassa belsejének egész rondaságát, és azt kiáltja: így nem maradhat!... oh, ez merész, dicső, nagy munka, de férfinak való, nem asszonynak. Regényeinek olvasásakor mindig megzavar a gondolat, ha eszembe jut, hogy ezeket asszony írta, s szinte kedvetlenül teszem le. Ha már munkás az asszony, jó, hadd főzzön a konyhában, hadd gyomláljon a kertben, itt szép, ha bepiszkolja is kezét; de az istállót bízza a férfiakra. - Boz fölül van minden birálaton... ez az egyetlen ember, kinek irigye vagyok, nem mintha őt tartanám a világ legnagyobb írójának, s azt hinném, hogy utána mingyárt én következem, hanem azért, mert az ő küldetése legszebb, ő szerez valamennyi író közt legtöbb jókedvet, ő nevettet meg legtöbbeket. Ez a legszebb küldetés a földön: másokat földeríteni. Oh, ha most hét mennyország van, az isten okvetlen még egyet fog teremteni, s e nyolcadikba majd Bozot helyhezteti, mint az emberiség legnagyobb jötevőjét, mulattatóját. - Bozzal együtt legkedvesebb regényíróm Dumas Sándor. Nincs is több szellem senkiben, mint őbenne. Nála is vannak nagyobb írók akárhányan, de kedvesebb, szeretetreméltóbb egy sincs. És ez a fődolog. Nem bámultatni, hanem szerettetni, szerettetni! ez legalább az én vágyam, törekvésem. Különben ami Dumast illeti, csak rajta állott nagygyá lenni. A természet őt lángésznek alkotta, de ő szétszórja, eltékozza szellemének kincseit, s ahelyett, hogy fényes, ragyogó öltözetben járna, amint járhatna: öltözete egyszerű, sőt néha foltos is. Bánja is ő! az ő célja másokat jól tartani, nem magát gazdagítani. Senki jobban nem ismeri az emberi szívet, mint ő; senki oly szépnek nem festi az életet, mint ő. Valaha roppant ember- és világgyűlölő voltam, annyira, hogy a föld egy óriás szemétdombnak tetszett előttem, melyen az emberek mint undorító féregmilliárdok nyüzsögnek; hogy e nyavalyából kigyógyultam: nem egészen, de nagy részben Dumasnak köszönöm, ő segített levenni orromról az epéből készült sárgazöld pápaszemet, az ő munkáinak olvasása után kezdtem eszmélni, hogy talán mégis szép a világ. Ah, Dumas oly szépnek festi az életet, oly szépnek festi még a fájdalmat is, hogy az ember csaknem készakarva boldogtalanná lesz, hogy olyan édes bánatot érezzen. Ha a szegénységet rajzolja, kész vagyok azt a néhány garast is kihányni zsebemből, mely benne van; ha a vérpadot rajzolja, ohajtom, bárcsak vérpadon halnék meg!... szóval: Dumas Sándor szeretetreméltó ember... nem hiába, hogy druszám. --

Néhány nap múlva indulunk Pest felé, itt hagyjuk Koltót, az örökre kedves emlékű Koltót, hol oly édes, de oly édes heteket töltünk, amilyen boldogságot halandó álmodni és elbírní csak képes. De úgy hiszem s nem épen alaptalanul, hogy ideje már eldobni ezt a bolond tollat, melyet nem tudom mi lelt most? hogy sehogy sem akar elfáradni, pedig levelet ír, mibe máskor oly bámulatos hamarsággal beleunt... ah, tudom, tudom! megházasodtunk, filiszterkedni kezdünk. A filiszterség egyik nagyon biztos jele a hosszú levelek írása, Adieu, génie!

19. levél

Kolosvár, október 21. 1847.

Már egypár órája, hogy Kolosvárott vagyok, s még mindig azon tötöm fejemet, hogy csakugyan itt vagyok-e vagy sem? annyiszor indultam már ide s fordultam ismét vissza utközben, hogy végre örökös obsittal küldtem el a reményt, e városba valaha eljuthatnom. Annyi bizonyos, hogy Koltóról eljöttem, vagyis tulajdonképen eljöttünk, igen, eljöttünk, hála istennek... de jól megértjük egymást: nem azért hála istennek, hogy *Koltóról* eljöttünk, hanem azért, hogy *eljöttünk*, *TÜNK*; röviden szólva, hogy már nem magam utazom, hanem másodmagammal, tudnillik az én kedves kis feleségecskémmel. Ah, csak szép az, ha az ember világosan s röviden tudja magát kifejezni!

Koltóhoz Kolosvár két napi járóföld, legalább azon esetben annyi, ha az embernek oláh kocsi-
sa van; különben kevesebb. Utba esik Dézs a Szamos mellett és Szamos-Ujvár, az örmények
Jeruzsáleme. Csinos két város. A vidék nagy részben unalmas, egyforma, de van egy fölséges
kilátás, melyért magáért is méltó ez utat megtenni. Ez a Nyirestető, Kővár vidéke és Belső-
Szolnok megye határán. Egypár órahosszat megy az ember fölfelé, s midőn fölré végre a hegy
tetejére, olyat lát, melynek másáért ugyancsak elballaghat, míg meglesi... előtte keletre, délre
és nyugatra szabad kilátás majd a végtelenig a bércek teteje fölött, melyek mint három sorba
állított óriások állnak ott: az első sor zöld, a második sötétkék, s a harmadik, a legtulsó, vilá-
goscék egyenruhában. Ez óriások és a Nyirestető között mélységes völgy, melynek fenekén a
csillogó, kanyargó Szamos, mint egy odafagyott villám. -

Ha Pestre megy az ember, a várostól már néhány mérföldnyire szinte szemlátomást változnak
az emberek, tárgyak, még ugyszólván a levegő is. Nem így Kolosvár környékén; itt semmi
sem veteti észre, hogy egy ország fővárosához közeledik az utas. Tőle csak valami fél órányira
kezdődik némi mozgalom, egy-egy elrobogó hintó, vándorlegények s hetivásáros oláhok, kiknek
99/100 része holtrészeg. Midőn beértem Kolosvár külvárosába, hirtelenében azt gondoltam, hogy
Debrecenbe jutottam: apró parasztházak s az utcán feneketlen sártenger; de amint berobogtunk a
Magyarkapu alatt a városba: megváltozott a világ, nagyot lélekzettem örömben, hogy,
istennek hála, csalódtam... benn valék a kicsiny, de élénk és kedélyesen tarka Kolosvárbán,
melynek utcáit most gyönyörrel szemlélem Biasíni fogadójának egyik ablakából, míg felesé-
gem... engedj meg, barátom, most már nem írok többet... feleségem fölkelt helyéről s hozzám
közeledik. Kétségkívül fontos végzendői lesznek velem, tehát nem írhatok. Isten veled!

20. levél

Pest, november 11. 1847.

Immáron hála a jóságos mennybeli atyának, mert itthon vagyok. Mindenütt jó, de legjobb
otthon. Két napot töltöttem Kolosvárt, de fölré fél esztendővel, olyan gyönyörű két nap volt.
Utam Bánfi-Hunyadon, a Királyhágón, Nagy-Váradon, Szalontán, Mező-Túron s Szolnokon
keresztül hozott Pestre. Sokat írhatnék róla, de egyáltalában nem érek rá, mert fiatal házsnak
sok a dolga, míg rendbe szedi magát. Ezennel tehát illendő érzékenységgel elmondom az
istenhozzádot, kedves barátom. Iparkodj' föl Pestre; ezentúl mindig itt és honn találsz, nem
ugy, mint eddig. A vándormadárból házimadár lett... nem oly regényes, de boldogabb élet. Ha
nem hiszed, próbáld meg... de notabene, olyan legyen a feleséged, mint az enyém.

Hazánk, 1847. aug. 26.-nov. 30. közt 19 részletben.

ARANY JÁNOSHOZ

Szatmár, septemb. 9. [aug. 29.] 847.

Bájdús Jankóm!

Igazság szerint még csak augusztus 29-ke volna, de miután rám parancsoltál, hogy szeptemb.
9-kéről írjak, tehát ezt a dátumot nyomintottam föl oda az eszterhéjra... már megbocsáss, a
Jézus áldjon meg, hogy a rendelt időnél előbb talállok *irnya*, mint Jókay mondja. De én neked
meg nem bocsátok azért, hogy nem te írtad leveled borítékára a címet. Asszonyírás... fekete
pecsét... no disznó teremtetten, ezt az embert az ördög elvitte! ez megszakadt a verscsinálásban,
meghalt! így gondolkodtam, s remegve bontottam föl leveledet. Máskor ilyen bolondot ne
tégy, mert én nemigen szoktam megijedni, de ha megijedek, szörnyűt ijedek. Ha meghalsz,
akkor üss fekete pecsétet, de legalább a címet még akkor is te írd.

Tompát pedig *héjjába* mentegeted, mert ha én magam ki nem tudtam őt menteni, bizony senki más nem lesz rá képes. Mindenesetre szar ember. Ha Vahothoz hosszabb időre kötelezte magát, megmondhatta volna ő ezt nekem, ahelyett hogy odaigérkezett az Életképekhez nagy gyáván vagy nagy kétszínűen. Eh!

A szavadra tökéletesen elhiszem, hogy silányok azok a versek, melyeket irtál, hanem azért csak írd le őket, kedves öcsém, és küldd el nekem, mert két orr többet lát. Nem cselekszel bölcsesség nélkül, ha afféle balladákat írsz, mert azoknak nemcsak szűkében, hanem pláne teljes hiányában vagyunk. Már én rég megpróbáltam volna, de tudj'isten, nemigen érzek hozzá tehetséget magamban. Toldi Estéjét, ha a lelked kinyögöd is bele, elkészítsd október 10-kéig, akkorára majd megírom, hova küldd. Én megírtam Szécsi Máriát... el ne ájulj ijedtedben, nem pályázok vele: az Életképekbe vagy a Szépek Könyvébe adom.

Koltóra az utósó posta Nagy-Bánya. Legközelebbi leveledet már oda zarándokoltasd. Szeptember 8-kán este ott leszünk, s ha tőled jön a levél, ne busúlj, házasságom első napján is elolvasom. Akar hiszed, akar nem, ezt nem minden emberrel tenném.

Toldit most olvasom hatodszor. Csakugyan nyomorú fércmű. Még vagy hatszor elolvasom az idén, hogy silányságát minél jobban fölfogjam.

Tennap voltam ismét Juliskámnál. Hetenként egyszer megyek ki hozzá, s kétszer kapok tőle levelet. Milyen levelek!... Az utósót ezzel végezte: „Rabszolgád vagyok, mert szeretlek; királynéd vagyok, mert szeretsz. Úgy hódolok neked, így felöllelek magamhoz. Mind a két helyzet boldogítóbb, mint világok fölött uralkodhatni, mint istennek lehetni!”

Arra pedig veszett kutya módra számítok, hogy Pesten minél előbb vendégem léssz. Szegény legény voltam eddig is, ezután, másodmagammal, még szegényebb leszek, de valahogy csak elférünk majd, ha szorulunk is, ha mingyárt hárman fekszünk is egy ágyba, s hárman eszünk is két tányérból. És ha hármunknak kevés lesz az étel, én majd azt mondom, hogy nem ehetném vagy hogy beteges vagyok, s ti jóllaktok. Denique ne aggódjál egy garas árát se.

Hanem inkább biborba-bársonyba öltöztetlek, hogysem még többet írjak. Elég tőlem ennyi, „elég, talán sok is” mint Vahot Sándor mondja egy költeményében igen költőileg. Tehát agyba-főbe ölelve és csókolván benneteket egy szálig, vagyok atque maradok

(jelenleg éppen viszkető t.ű) barátod
Petőfi Sándor

[Címzés:] Tekintetes *Arany János* urnak barátságos tisztelettel, Nagy-Várad, *Nagy-Szalontán*.

ARANY JÁNOSHOZ

Koltó, sept. 17.1847.

Szerelmetes fa-Jankóm!

Leveledet kapám (és ásóm!). Nagyon szép tőled, hogy olyan hosszan írsz, ezután is úgy tégy, de tőlem ezt ne kívánd viszont, a világért se. Mióta megházasodtam, olyan lusta vagyok, mint valami török basa, mégcsak verset se írok, hát egyebet hogy írnék. Tisztel és ölel atque csókol benneteket

barátod
P. Sándor

Október vége felé nálatok leszünk!

[Címzés:] *Arany János*nak barátilag, Nagy-Várad, Szalontán.

KUBINYI RUDOLFHOZ

Koltó, septemb. 17. 1847

Kedves Rudim!

Megbocsátasz, hogy eddig nem írtam... házasodni készültem, most pedig azért fogok oly kutyaftában írni, mert megházasodtam. Szeptember 8-ka óta vonom a szent házasság arany igáját. Nem kétlem, hogy a pénzt, melyet ezennel ünnepélyesen és szivemből köszönök, megkaptad. Száz pengőt Győry Daninál hagytam, a másik százról pedig könyvárusomnál rendelkeztem, hogy augusztus végére hozzád küldje. Tudósíts és illetőleg nyugtass meg, kérlek, hogy csakugyan rendben van dolgunk, mint remélem. Leveledet nevemmel cimezd *Koltóra*, utósó posta *Nagy-Bánya*. De ne késél sokáig, mert október közepe felé elutazunk innen. Isten veled! csókol

igaz barátod
Petőfi Sándor

[Címzés:] Kubinyi Rudolf barátomnak, Miskolc, Rima-Szombat, *Várgedén* [Postabélyeg: Nagybánya 19/9.]

BERNÁT GÁSPÁRHOZ

Koltó, septemb. 30. 1847.

Szent Gáspár barátom!

Ha tudod, tudod; ha nem tudod, tudd meg, hogy én megházasodtam. Minthogy pedig még csak három hete, hogy fejem harangja ünnepélyesen elkongatta a holtomiglan-holtaiglant, tehát ha nem bizonyos is, de legalább valószínű, hogy életem csupa merő édesség, és én már egy kis borsos-paprikás ételre éhezem. Soká gondolkodtam, hol kerítsem meg e gyomorerősítőt? s abban állapodtam meg, hogy - az ilyszerű ételeknek országszerte leghíresebb konyhája a te dicsőséges elméd lévén - tégedet kérlek meg egy porcióért, s úgy hiszem, e csekélységet nem fogod megtagadni barátodtól. Írj egy rakás pesti újdonságot, írd meg kompániánk tagjainak legujabbkori történetét... rám nézve minden ujság, ami július óta történt, mert én azóta csak egy hírmondó madarat sem láttam. Egy lélek se ír nekem a sok kutya közül. Légy te különb ember nálok, s firkantsd meg a levelet, de abban a szempillantásban, amint e sorokat átkalandoztad, nehogy akkor érkezzék ide, épen mikor én Pestre érek. Még csak arra figyelmeztetek: tulságosan el ne paprikázd leveledet, hogy feleségem is élvezhesse. Jehova úr és Fortuna kisasszony veled!

igaz barátod
Petőfi Sándor

Igaz! a levelet cimezd Koltóra per Debrecen és Nagy-Bánya.

[Címzés:] Táblabíró tekintetes *Bernát Gáspár* urnak, nemzetem nagy férfianak, hódoló tisztelettel, Kalap utca, Feszteticsház, földszint. *Pesten*

KOVÁCS PÁLHOZ

Koltó, oct. 11. 1847.

Édes Palim!

Élvén házasságomnak ötödik hetében, írok tenéked, mondván; a hónap tizenötödikéig küldd a Hazánkat, s azontúl ne, mert 20-ka felé indulok Pestre, s ott leszek e hónap végén, ahol is lakozni fogok a Dohány utcában, Schiller-házban, ahová is küldd le a pénzemet circiter november 2 vagy 3-kára. Szörnyen vígan vagyok, csak ez a mennykő hosszú út aggaszt, lévén feleségem, aki filigránabb a kolibritojánál. Hanem hiszen valahogy csak följutunk. A tőled való búcsuvétel helyett pedig adom tudtadra, hogy a Naplótöredék feleségem által írva és leírva a Hazánk számára küldetik. Úgy hiszem, ez elég szívreható búcsu, melynek utána is, feleségemmel együtt tisztelve családotát, öllelek, csókollak stb. s maradok

igaz barátod
Petőfi Sándor

NB. November elejéig tartsd magadnál a Hazánk számait s akkor feleségem számára küldd együtt s aztán folyvást szállásunkra. A naplót, kérlek, egy számban add, ne szakítsd meg.

ORLAY PETRICS SOMÁHOZ

Pest, novemb. 17. 1847.

My Dear Sámuel!

Ma kaptam leveledet. Sietek válaszolni. Én félesztendő óta ugyszólván nem is voltam itt. Innen hosszú hallgatásom. Holnap lesz két hete, hogy megérkeztem Erdélyből... feleségestül. Ma tiz hete, hogy megházasodtam. Biz ugy, öcsém. Hosszu volna boldogságomat leírni, s az írás után sem képzeléd, mig feleségemet személyesen nem ismered. Siess le; méltó, hogy megismerd. Attól tartok, hogy te sohasem házasodol meg, mert nagyon készülsz neki... ex tempore kell ezt tenni, hogy elsüljön. Lásd én sohasem készültem. Denique boldogságos vagyok. Versem második kiadása most van nyomtatás alatt, ebből okvetlenül küldök egy példányt; az elsőből nem küldhettem, mert ingyen példányaimat elkapkodták tőlem. Leveleidet mindig szívesen veszem és várom erősen. Lakásom: Dohány utca, nro 373. Pingálj dühösen és szeresd veszettül téged szerető

Petőfi Sándor
bátyádat vagy öcsédet.

TYROLER JÓZSEFHEZ

Pesth, 24. Novemb. 1847.

Lieber Herr von Tyroler!

Es ist mir Leid, dasz ich in eigener Person kann nicht Sie besuchen; ich bin krank, wie der Teufel. Wenn mein Brief nicht zu spät kommt, so haben Sie die Güte, den Bart mir so machen, wie ich habe gezeichnet hier auf diese Bild manu propria, weil ich so hab lassen vaxen den Bart in die neuere Zeit. Aber sonst machen Sie nichts nach von diesem Bild, und am wenigsten die Nasen. Und ich bitte Sie, machen Sie nicht zu dick und dunkel das Bart,

weil ist mein Bart nicht dick. Wen ich werde gesund, werde ich Sie besuchen. Leben Sie wohl!

Ihr
verehrer
A. Petőfi

[Címzés:] Réz- és acélmetsző *Tyroler* urnak Pesten, Váci út, kifelé menet balra 77. szám.

ARANY JÁNOSHOZ

Pest, decemb. 1847-kén anno 3.
[1847. dec. 3.]

Drága barátom, stibli!

Nagy lehet a te szórakozottságod. Eltévesztetted a dolgot: leveledet alkalmasint lábad fejére tekerted, a kapcádat pedig elküldted levél gyanánt hozzám. Az valóban kapca-levél volt. Üdvözlég, Hunniának második... meghasonlott kedélye! Hogy meg nem dögönyözlek, csak annak köszönheted, hogy nem vagyok király, s így nincs elég hosszú (egészen Szalontáig érő) kezem. De hisz elkaplak én még valahol ebben az életben, s akkor fogadom, hogy eposz helyett elégiát zengesz. Utazásunk vigan és szerencsésen ment végbe, mert kettőnknek összevéve is csak valami hatvan oldalbordánkat törte-zúzta össze Túr környékének regényes utja, s utána a feleségem csak három hétig köhögött, s a melle sem repedt szét bele, pedig közel járt hozzá, szegényke. Én pedig a minapában nemcsak a lánglelkű, hanem egyszersmind lángtorkú Petőfi voltam... t. i. irtóztató torokgyulladásom volt. De csak egy hétig tartott. Bagatelle! s most már mind a ketten épek vagyunk, mint a makk. Úgy igaz! egy anekdotán, melyet tőled hallottunk, a feleségem égbekiáltólag törte fejét, és nem jut eszébe. Ird meg, ha emlékszel rá; az ebédnél mondtad el, de nem a tentáról, melyet a paraszt megivott. Remélem, sőt hiszem, hogy legközelebbi leveledben, szánva-bánva bűnödöt ostoba persvasiódat illetőleg a nemverselhetés tárgyában, azt fogod írni, hogy már mind Murány ostromával mind Toldi estéjével fikszoimfertig vagy. Ezt elvárom, s ezzel berekesztem leveletem. Minthogy oly sokáig váraoztattalak, tehát kárpótlásul iparkodtam minél rövidebbre szabni leveletem. Tisztelve csókolva benneteket jobbra-balra, agyba-főbe, előre-hátra, maradok

érdemes barátod
lord Krumpli Artúr

A verseket lassanként küldheted már az Életképekbe.

[Címzés:] Arany Jánosnak, Szarvas, Orosháza, Szalontán.

ELISMERVÉNY

Kubinyi Rudolf nyugtatványát azon száz pengő ftról, melyet neki nevemben Győry Dániel átadott, Czakó Zsigmondtól átvettem.

Pest, december 3-kán 1847.

Petőfi Sándor

1848

ARANY JÁNOSHOZ

Pest, január 2. 1848.

Koszorús Jankó (*fic!*)

Megint semmi kilátás hosszú levélre. Vigasztaljon legalább az, hogy a papiros nagy, ha a levél nem lesz az. Aztán meg ami üresen marad, gondold teli az én gondolatimmal, ami könnyű munka lesz, mert hiszen magna convenia ingeniunt. Immáron pedig ami Rumány ostromát illeti, arra való nézvést cethal-szájamnak kéne lenni, hogy méltóképen megdicsérjem, azért bele sem kezdek, csak annyit mondok, hogy mind a hárman (t. i. én, Petőfiné és Jókay) elragadtunk általa. Légy nyugodt, tovább is barátom maradsz, mert hisz dicsőségednek egy új, nem selyemszálát, hanem hajóhuzó kötelét eresztetted... Lisznaiiasan beszélve. Alleluja! - Ennyit materiális oldaláról; ami a dolog költői oldalát érinti, voltam vele Emichnél, aki munkádat meg is venné, de oly csekély árt szabott neki (100 p. ftot), hogy alkuba sem ereszkedtem vele. Ezt a Kisfaludy-társaságnak köszönheted, miért árulja Toldyt olyan drágán, hogy kevesen veszik. A könyvárus nem a munka becsét, hanem keletét nézi, és ezt kereskedőtől nem is vehetni rossz neven. Már most én azt gondoltam, hogy legjobb lesz a munkát el nem adni, hanem kinyomatni, így hosszabb idő alatt ugyan, de két, sőt három vagy négy annyi hasznod is lehet, mint amúgy lenne. Ezt tanácsolja maga Emich is; azután a többi munkáidra, ennek a kelete szerint, szívesen alkuszik. Ő magára vállalja a kinyomatást, oly föltétellel, hogy a munka hozzá menjen bizományba. Természetesen, a nyomtatási költséget aztán levonja a jövedelemből. Véleményem szerint ez lesz a legjobb. Ha rögtön van szükséged pénzre, eljárók vele a többi könyváruhoz: ha nincs, maradjunk emellett. Énnekem valamennyivel volt már dolgom, s biztosítlak, hogy Emich a legbecsületesebb ember köztök, s így jó lesz, vele jönnöd összekötetésbe. Ird meg tehát tüstént, hogy mit csináljak? ha a főntebbi terv szerint nyomatjuk ki, úgy hiszem legjobb lesz János vitéz formája és ára mellett maradni. Különben, ha akarod, Emich fényesen is kiállítja. Tégy rendelést tetszésed szerint. Aszerint végzek. De világosan írd meg mindent, hogy aztán velem össze ne vessz, s barátságunk meg ne szakadjon, s gulyáshussá ne aprítsuk egymást. Kegyes engedelmeddel, Jókay mutatványt közöl belőle legközelebb. Hát Tompa Szécsi Máriáját olvastad? nem is Szécsi Mária az, hanem Panyó Panni. Isten látja lelkemet, nem irigységből beszélek, nem is kárörömből... de ő velem akart versenyezni és olyat bukott, amelyet csak a Rotschild-ház volna képes bukni, noha az én Marcsám is csak, amint Miska mondta Adorján Bódinak, „nagyon középszerű”. Meglásd, Tompát a versenyzés öli meg; ő velem akar mindenáron futtatni, adja isten, hogy elhagyjon, de attól tartok, hogy megszakad. Vahot Imre engem akar vele ellensúlyozni lapjában, a Szemle rovásomra dicsérte őt, Gömör vármegye Európa csillagának tartja... és a szegény Miska... bizony isten, sajnálom. Nevetséges és kisszerű minden irodalmi versenyzés. Én sohasem mondtam, hogy ez meg ez eddig fut, tehát én egy mérfölddel még tovább nyargalok; hanem föltettem, hogy eddig s eddig megyek, ha mehetek, a többivel aztán nem gondolok, nem nézek sem jobbra, sem balra. Vége van annak, kit csak a versenyzési vágy kerget, s nem lelke viharja ragadja! - Szeretném, ha ezt szóról szóra megírnád neki; én nem teszem, miután Jókaynak azt írta, hogy „ha Petőfi ír neki néhány sort, ő is ír Petőfinek néhány sort”. Köszönöm szépen. - Kegyelmeitek pedig a mennybeli atya áldja meg ezen új esztendőben minden testi-lelki áldással, ami franciául így hangzik: legyetek oly boldogok, mint mi vagyunk. És ha

ezt nem teljesíti az isten, hát én vele az első alkalommal élet-halálra duellálok. Tisztelünk, csókolkunk benneteket sorra! s vagyok és maradok

aki tavaly voltam.
m.p.

Mégis jó hosszú lett a levél, hékás!... de van is benne csepü és csutka és szalma etc.

Coriolánt fordítom, az első felvonással készen leszek a napokban.

Rittig! Lakásunk: Dohány utca, Schiller-ház, nro. 373.

[Címzés:] *Arany Jánosnak* az én drága kedves komám uramnak. Szarvas, Orosháza, Túlatiszán, *Szalontán*.

ADORJÁN BOLDIZSÁRHOZ

Pest, január 6. 1848.

Kedves ecsém, Trifunác!

Tanulj ezen a versből, igen épületes dolgok vagynak benne, s megjavulásodat azzal kezd, hogy firkáncs valami hozzád méltót ezen emléklapra, ami énhozzám szóljon, mert az enyém a lap, nem feleségemé. Aztán küldd el rögtön szinte postán és így összegyüretlenül, jó vastag borítékban, hogy meg ne törődjék. Sed cito. Ha nem tudod a verset elolvasni, nem tehetek róla, késő éjjel írtam álmosan és gyorsan. Szeretetreméltó Rudinkat pedig kitelhetőképén csókold nyakon a nevemben. Isten és minden szentei veletek!...

őszinte barátod
PS

[Külön lapon a levélhez mellékelve Petőfinek *Adorján Boldizsárhoz* c. verse.]

[Címzés:] Adorján Boldizsár barátomnak, Losonc, Rima-Szombat, *Kisfaludon*.

ARANY JÁNOSHOZ

Pest, január 29. 1848.

Hazánk üstökös-csellagja,
Nagyrabecsült barátom!

Nyisd meg a te méltóságos füleidet a hallásra és figyelj. Véghetetlen fontos és detto sürgetős ügyben írok tenéked, vagy Vachott Sándor szerint teneked. Rengeteg zűrzavar uralkodik Európában, melyet egyedül te hozhatsz tisztába. Azt vitatják pro et contra, hogy Toldiban azon orosz-lán-bőrbe bújt szamarat énekelte meg, kinek orosz-lán-bőre Toldi, saját természetétől nyert számarbőre pedig Schedel. Barátom, hogy a szakadatlan káromlásoknak, fricskáknak, fülrángatásoknak, hajtépéseknek, pofozásoknak, oldalbaveréseknek, farbarugásoknak és mindennemű dögönyözéseknek vége szakadjon, s hogy nemzetedet megódd a Dózsánál dózsább polgárháborútól, nyilatkoztasd ki minél előbb minden magyar, kínai és hottentotta lapban, hogy Te nem a tudós Toldit, vagy akarom mondani a tudós-társasági Toldit énekelte meg. Tedd ezt, barátom, kérlek a haza és az emberiség nevében, tedd ezt. Légy a béke nemtője, és a jövő századok áldani fognak.

Ez az, egyes-egyedül ez az, miért tollat ragadtam, vagy tulajdonkép nem is tollat, hanem fából való botot, melynek vége hasított hegyes acél vagy réz... de minthogy már kezemben ez a szerszám s még egypár sorra való tiszta papirosom is maradt, bocsáss meg, oh dísze Szalon-tának, hogy tovább is fárasztom a te türelmességedet, kérek pedig bocsánatot annyival inkább, minthogy a többi nem lesz oly érdekes, mint becses levelem eleje. -

Muráynak Veselényi által való ostromoltatása a cenzor bájos körmei között lengedez, s február nyolcadikáig ott fog fűtyölni, akkor elhozom, s rögtön nyomatom, ha ő mindenhatósága fölségsértést nem lát benne, s nem crucifigálja, amittől nincs mit rettegni. Az ajánlást pedig csak hadd el, hé, vagy ajánld Veselényi inasának vagy kanászának, azt nem bánom, de Veselényi akármilyen derék ember, csak nagyúr, hiába, és a poéta nagyúrnak ne ajánlgassa semmiét, vagy a versét legalább ne, ha más valamit ajánl is neki. De meg annyival inkább, mert nem hiszem, hogy Veselényi büszkélkednék azon ősében, ki a császár nevében hadakozott... ez különben Csengery Antal észrevétele (kivel közlöttem a dolgot) és helyes. Hogy van az én kedves komámasszony? a te kedves komádasszony jól van, s kívánja tiszta szívből, hogy az én komámasszony is ugy legyen, és kíván biz ő mindenféle jót, amit ha megád az a jóisten, nagyon jó lesz, de mindazt leírni nem nagyon jó, mert unalmas dolog, mint mindenféle tisztelem, csókolom stb. Te pedig, bájdús Jankóm, nagyon szép verset küldtél Jókaynak, azt a „Télben”-t. Csak iparkodjál, mindig mondtam én, hogy lesz belőled valami. Én most Lehelt írom elbeszélő költeményben, röviden, de egész életét Ázsiából az akasztófaig, olyan nyolcsoros alexandrinusokban, mint a te Schedeled vagy Toldid. Ez a Schedel, ez a Schedel, ez engemet agyonüldöz!... Ma este (most éjszaka van) Egressy Gáboréktól igen jó lágy cipőt kaptunk; gyere föl Jankó, neked is adunk belőle. De milyen rossz ez a toll, azt csak az képzelheti, aki ezt az írást látja, amelyet vele teszek; a földhöz is vágom mingyárt, hogy a fene rájja ki! - Bújj el, Jankó, mert háború lesz, már itt van a szomszédban. Olaszországban... be szeretnék lóháton látni avval a pörge kalapoddal. Ugy igaz! rendelj valami alkalmatosságot, mert valami paksaméta van itt a számodra; és én nem tudom, kitől van és mi van benne? Ird meg, ki által és miképen küldjem el. De nem, ne írd meg; én addig ki nem adom, míg magad el nem jössz érte, isten szentháromság ugyse nem. Ez jó gondolat. Az egész levelemben alkalmasint a legjobb. De már nem bírok ezzel az istenverte tollal! tisztelet, csókolat jobbra-balra, a legnagyobbtól a legkisebbig! Leveledet minden pillanatban várom, sőt várjuk!

imádandó barátod
PS

ARANY JÁNOSHOZ

Pest, februárius 10. 1848.

Kedves Jankóm!

Az eső esik, a hó olvad, mindamellett is nagy a sár. Bocsáss meg, hogy esőben-sárban végeztem Murány ostoba... akarom mondani ostroma ügyében. A cenzor három versszakot meg akart benne gyilkolni, ott ahol arról beszélsz vagy beszéltetted Máriát, hogy nézzünk csak a szegény romlott cseh szomszédig stb, azt fogta rá, hogy ez alluzió a mostani politikai viszonyokra, de én bizonyossá tettem, hogy nem lehet az, már csak azért sem, mert szerzője olyan számár paraszt, akinek fogalma sincs politikáról és viszonyokról; denique a kapacitáció köszűrűkövén megtompítottam gyilkos szándékú törét, s kedves rajkód életben és tőkéletes épségben maradt, nemhogy meg nem ölték, hanem még csak zsidóvá sem lett, azaz környül sem metéltetett. És ezt nekem köszönheted, mert a cenzor az öreg Rezseta volt, az öreg Rezsetával pedig csak én tudok beszélni. Tőle a nyomdába mentem, s ott is végeztem. Olyan

formában nyomják, mint János vitéz első kiadása, ivét 22 pengőért szép velinpapirosra 1000 példányban. A nyomtatási költség és a bekötés mindössze mintegy 130 pengő, ára 40 p. kr. lesz, s így levonva a nyomdai költséget és a könyváruhi procentet, tiszta hasznod lesz, ha az 1000 példány elkel, körülbelül 400 pengő. Ha akarod, e 400 pengőt a legközelebbi alkalommal saját erszényemből elküldöm, csak arról az egyetlenegyről biztosíts, hogy addig a legközelebbi alkalomig megnyerem a nagy lutrit. - Shakspeare-t erősen fordítjuk Vörösmartyval; én e hónapban bevégezem Coriolanust, már a negyedik felvonás vége felé járok, Vörösmarty Lear-ez. Én Coriolánon kívül még okvetlen lefordítom Rómeót, Othellót, III. Richardot, athenei Timont, Cymbelinet s talán IV. Henriket és a téli regét; Vörösmarty Learen kívül Macbethet, Hamletet, Violát, a nyáráji álmát s még nem tudom mit. Hirdették, hogy a könyvkiadó társulat megveszi fordításainkat, de nem igaz. Ugy volt, hogy megveszi, hanem megint mást gondolt, mint olyan jóféle magyar társulat. Most azt az ajánlatot tette, hogy kinyomatja (persze a jövedelemből aztán levonja a költséget) és procent nélkül árulhatja. Már most majd meglátjuk, hogy leszünk. Hát te meddig vagy a windsori víg dámákkal? úgy-e baromi veszekedett munka? Küldj legközelebb az én számomra János királyból¹ egy kis mutatványt, én is küldök neked a másik lapon Coriolánból, megláthatod belőle, mennyi szabadságot veszek mind a külsejére mind a belsejére nézve; úgy hiszem, a magyar nyelvtől nem igen kívánhatni ennél többet, már ez is óriási feladat. Néhol egy-egy sorral hosszabbra jövök ki, de ezt a híres Schlegel is teszi, pedig ő német, s angolból németre fordítani a magyarhoz képest valóságos gyerekjáték. - Lehellel hallgatok, míg Coriolánt el nem végzem, akkor egész erővel belekapaszkodok; 37 strófa van meg belőle, 8 soros. - Előbbeni levelemre még nem feleltél, tán ez az első alkalom, hogy emberi lénynek kétszer irok egymásután. - Hogy vagytok? persze jól; mi is, rettentő dicsőséges boldog életünk van, de azért nem feledjük Szalontát, hát ti Pestet? Kész-e már Tholdy, hé? iparkodj, mer' a saraglyádba hányok, ha Pestre jössz; készíti már komámasszony az elemózsiát az utra? siessen, kedves komámasszony, az isten áldja meg, avval a libapecsenyével, a sonkával és a pogácsával... Laci, te meg ne pityeregj aztán, ha eljön apád, lásd Julcsa nem sír, hiszen nem lesz itt apátoknak semmi baja, legfőlebb a pénzét lopják ki a zsebéből, az megesik az olyan ostoba falusi emberen. Azért, öcsém Jankó, sok pénzt ne hozz magaddal, beéred egypár száz pengővel. Isten megáldjon!

Barátod
P. Sándor

[A levél végén következik egypár jelenet Petőfi Coriolán-fordításából.]

BERNÁT GÁSPÁRHOZ

[Pest, 1848. márc. 3.?)

Bálványom!

Háromszor már föbe löttem magamat s ezt még egypárszor da-capózom amiatti kétségbeesésemben, hogy képtelen vagyok szolgálni. Még csak azt sem mondhatom meg, hol lehetne megkaparintható azon »szatírákincs«. Különbösen remélem, hogy ezentúl is úgy fogsz imádni, mintha a kívánt izét 30,000 példányban küldtem volna meg díszkiadásban.

Barátod
Petőfi Sándor

[Címzés:] Bernát Gáspár barátomnak *helyben*.

¹ Ha jól emlékszem, ezt fordítottad.

**PETŐFI SORAI A NEMZETI DAL
ELSŐ NYOMTATOTT PÉLDÁNYÁN**

[1848. március 15.]

Az 1848-diki március 15-kén kivívott sajtószabadság után legeslegelőször nyomtatott példány, s így a magyar szabadság első lélekzete.

Petőfi Sándor

PETŐFI SORAI A NEMZETI DAL EGYIK KÉZIRATÁN

[A vers címe után csillag következett, s alatta az alábbi megjegyzés, melyet azonban Petőfi áthúzott a kéziratban:]

[1848. március 15. után]

E költemény buzdította március 15-kén a pesti ifjúságot. Elszavaltam először az ifjak kávéházában, azután az orvosi egyetemen, azután a szeminárium terén (most már 15-dik március tere), végre a nyomda előtt, melyet erőszakosan elfoglaltunk, a hatvani utcában (most szabad sajtó utca). A szabaddá lett sajtó alól ez a költemény került ki legelőször.

ARANY JÁNOSHOZ

Pest, március 21. 1848.

Öcsém Jankó!

Megvallom, nagyon kár volt azzal fárasztanod magad, hogy más ember levelét lemásold s azt nekem elküldd. Ha azt gondolod, hogy én a pletykákban gyönyörködöm, titánilag csalatkozol. Azért semel pro semper, hagyjuk el a pletykákat. Kivált ily időkben! forradalomban! Forradalom van, barátom, s így képzelheted, mennyire vagyok elememben!... Sokan el akarják mozgalmainktól e nevet disputálni, és miért? mert vér nem folyt. Ez csak dicsősége a dolognak, de a dolgot nem változtatja meg. Én forradalomnak tartok minden erőszakos átalakulást; márpedig mi erőszakkal vívtuk ki a sajtószabadságot és Stancsics kibocsáttatását. Hogy ellenszegülés nem történt, ez csak azt mutatja, hogy az ellen vagy teljesen átlátta tehetetlen gyöngegségét, vagy gyáva volt megtámadni bennünket. Hah, ha láttad volna, midőn a comité du salut publicből a deputáció megjelent ezrek és ezrek kíséretében követeléseivel, milyen halvány volt s mint reszketett a nagyméltóságú helytartó tanács!...

De én most nem érek rá hosszan írni, csak azt adom tudtadra, hogy Coriolanomat már nyomják, s ott az első cím ez: „Shakspeare összes színművei, fordítják Arany, Petőfi és Vörösmarty”, hát ehhez tartsd magad. Készítsd el vagy János királyt vagy a windsori víg nőt, hogy annak idejében, ha szükség lesz rá, elküldhesd. A mutatványt mért nem küldted János királyból? s áltáljában mért nem írsz, he? - A később fordítandó művekről majd később beszéljünk. Tisztelünk csókolunk benneteket. Isten ójon, kedves barátom, minden veszedelemtől ott a kemence mögött. Irj minél előbb!

Igaz barátod
Petőfi Sándor

Az ide mellékelt verset [a *Nemzeti dal*] nyomta ki legelőször a magyar szabad sajtó. Tedd el emlékül e példányt belőle.

[Címzés:] Arany Jánosnak, Szarvas, Orosháza, Szalontán, Bihar megyében

ARANY JÁNOSHOZ

Pest, aprilis 18. 1848.

Kedves Jankóm!

Azt hallottam, hogy te azt hallottad, hogy én fogva vagyok. Elhiszem, hogy van elég olyan jó-akaróm, aki szívéből ohajtja, hogy statuskölségen tartsanak holtom napjáig, de ezen ohajtásuk mind e napig csak pium desiderium. Azért is szüntesd meg könnyhullatásaidat és ne busúlj miattam, ugyanis eleget búsulok én a te holmid fejed miatt. Bizony isten, nem dicséretképen mondom (hisz tudod, hogy nemigen szeretek szembe dicsérni), de el nem hallgathatom, hogy nagy számár vagy. Mi a mennydörgő mennykő jutott eszedbe, azt mondanod, hogy Toldi estéje utósó munkád? Öcsém, a te fejedben még igen sok van, és ha magad szépszerével mind azt ki nem bocsátod, majd kiverem én, ne félj, akár bunkósbottal akár kalapáccsal, amit választasz. Nekem pedig affélét többé ne írj, mert mindazon leveleidet, melyekben ilyesmik lesznek, fölbontatlanul küldöm vissza. Legelőször is kapj bele ismét Toldiba; ha már a fejét és a lábát megcsináltad, kötelességed a derekát is megcsinálni, különben vétkezel isten és ember ellen. Annak meg kell lennie, ha háromszor halsz is bele. Olvaszd egy nagyszerű egésszé. Hogy a história nem szolgál adatokkal, ez nem baj, sőt még jó, mert szabadabban költöhetsz. Hurcold keresztül a magán és nyilvános élet minden viszonyain. Ha így bevégezed Toldit, Homér és Ossian szerencséjének fogja tartani, ha kezet fogsz velök. Ezt én mondom, és én az vagyok, aki sohasem hazudik. Tompa Miska itt volt, vagy tán még most is itt van, nem tudom. Többször találkoztam vele a napokban, de egy idő óta már nem láttam. Neki megvan az az eredeti szokása, hogy holmi jöttment emberekkel szívesebben mulat, mint a magaszörű emberekkel. Egyébiránt azt is fölteszem róla, hogy már elment, bucsuzás nélkül... csak egy melegebb sugár sem volt szemében, míg együtt voltunk. Ő el van veszve, malcontentus a legnagyobb mértékben, se magával se mással nincs megelégedve. Ez minden szavából, minden tekintetéből kirí, s én őt sajnálom lelkemből, sajnálom kettősen: mint barátomat és mint költőt. Landerer néplapot fog kiadni, már előlegesen, hirdetés előtt is van 4500 előfizető rá. A tervekészítésre választmány van kinevezve, melynek én is tagja vagyok, s én azt nyilatkoztattam, hogy a szerkesztésre tekívéled senkit sem tartok alkalmasnak. Én elvállaltam volna, de már szerződésem van az Életképekhez Jókai mellé. Ird meg rögtön, micsoda föltételekkel fogadod el a szerkesztést, úgy hogy feljőj lakni Pestre. Ha például biztosítának valami öt évre mintegy 2000 pengő fizetéssel évenként? mi? tüstént írj, a föltételeket magad fogod legjobban tudni, több kell-e vagy kevesebb. Te Jankó, a lenne ám még az élet, ha feljönél! gyere föl, az isten áldjon meg. Ugy élünk, mint a Krisztus, ha egy kicsit szegényecskén is. Tisztelünk, csókolunk benneteket, mindnyájatokat, apraját, nagyját, s én vagyok, aki voltam, leszek, aki vagyok

igaz barátod
Petőfi Sándor

Murány ostroma már réges-régen kijött. Toldi estéjét ajánlottam a könyvkiadó társulatnak, de ez fölfüggesztette működését egész júliusig, már most nem tudom, mit csináljak hamarjában munkáddal. Majd gondoljunk valamit, öllelek 10000000000000000-szor!

[Címzés:] Arany Jánosnak barátilag, Szarvas, Orosháza, *Szalontán*

LAPOK PETŐFI SÁNDOR NAPLÓJÁBÓL

ELSŐ ÍV

Tartalom: A magyar szabadság születése. - Március 15-ke. - A német polgárok és a zsidók. - Az országgyűlés és az urbér. - Királyi leirat a minisztériumról. - Monarchia és respublica. - Nagypéntek napja. - A katonaság. - Kliegl, Széchenyi, hivatal, rágalmak.

Pest, március 15. 1848.

Szabad a sajtó!...

Ha tudnám, hogy a hazának nem lesz rám szüksége, szivembe mártanám kardomat, s úgy írnam le haldokolva, piros véremmel e szavakat, hogy itt álljanak a piros betűk, mint a szabadság hajnalsugárai.

Ma született a magyar szabadság, mert ma esett le a sajtórul a bilincs... vagy van olyan együgyű, ki azt képzelje, hogy szabad sajtó nélkül lehet bármely nemzetnek szabadsága?

Üdvez légy születésed napján, magyar szabadság! először is én üdvezellek, ki imádkoztam és küzdöttem értetted, üdvezellek oly magas örömmel, amilyen mély volt fájdalom, midőn még nélkülöztünk tégedet!

Oh szabadságunk, édes kedves ujszülött, légy hosszú életű e földön, élj addig, míg csak él egy magyar; ha nemzetünk utolsó fia meghal, borulj rá szemfedő gyanánt... s ha előbb jön rád a halál, rántsd magaddal sírodba az egész nemzetet, mert tovább élnie nélküled gyalázat lesz, veled halnia pedig dicsőség!

Ezzel köszöntelek, ez legyen utravalód az életben. Élj boldogul!... nem kívánom, hogy ne találkozzál vészekkel pályádon, mert az örökké nyugodt élet félhalál, de legyen mindig férfierőd a vészeken diadalmaskodni!

Késő éj van. Jó éjszakát, szép csecsemő... szép vagy te, szebb minden országbeli testvéreidnél, mert nem fürödtél vérben, mint azok, téged tiszta örömkönnnyek mostak; és bölcsőd párnái nem hideg, merev holttestek, hanem forró, dobogó szívek. Jó éjszakát!... ha elalszom, jelenj meg álmaimban úgy, amilyen leszesz férfikorodban, amilyen nagynak, ragyogónak, a világtól tiszteltnek én reméllek!

Pest, március 17. 1848.

Évek óta csaknem kirekesztőleges olvasmányom, reggeli és esteli imádságom, mindennapi kenyerem a francia forradalmak története, a világnak ez új evangélioma, melyben az emberiség második megváltója, a szabadság hirdeti ígét. Minden szavát, minden betűjét szivembe véstem, és ott benn a holt betűk megelevenedtek, és az élethezjutottaknak szűk lett a hely, és tomboltak és őrjöngtek bennem!

A tűzokádó hegy közepébe kellene tollamat mártanom, hogy napjaimat, napjaim gyötrelmeit leírhasam!

Igy vártam a jövőndőt, vártam azt a pillanatot, melyben szabadsági eszméim és érzelmeim, szivemnek ezen elkárhozott lelkei elhagyhatják a börtönt, kinszenvedésök helyét... vártam e pillanatot; nemcsak reméltem, de bizton hittem, hogy el fog jöni. Tanubizonyságaim erre a költemények, melyeket több mint egy év óta írtam. Nem okoskodás után, de azon prófétai ihletből - vagy ha úgy tetszik, nevezzük állati ösztönnek - mely a költőben van, világosan

láttam, hogy Európa naponként közeledik egy nagyszerű, erőszakos megrázkódáshoz. Ezt többször leírtam, még többeknek elmondtam. Senki sem hitte jövődölésemet, sokan ki-nevettek érte, átaljában ábrándos golyónak neveztek, de azért folyvást élt bennem ama hit, s úgy voltam, mint az állatok a földindulás vagy napfogyatkozás előtt.

Politikai életünket távolról néztem, vagy rá sem néztem, amiért részint egyoldalúsággal, részint bűnös egykedvűséggel vádoltak. A rövidlátók! Én tudtam azt, amit ők nem tudtak, és azért szánakoztam a napi politika kurjogató hősein, s mosolyogtam a fontosságot, melyet magoknak tulajdonítottak; tudtam, hogy az ő fényes tetteik és fényes beszédek nem egyéb, mint homokra rajzolt kép, melyet a bekövetkezendő viharnek első lehellete elsöpör; tudtam, hogy ők nem azon nagy színészek, kik a világ színpadán az ujjászületés óriási drámáját eljátszák, hanem csak a dekorátorok és statiszták, kik a függönyöket aggatják, s a színpadra székeket és asztalokat hordanak.

Magamba zárkoztam, mint elzárkozik tornyába a csillagász, s a földről az égre vettem szemeimet, a jelenből a jövőbe. Egyszerre leszakadt az ég a földre, jelenné lett a jövő... a forradalom kitört Olaszországban!

Amint nézték a jövőmondók a gyermek Jézust a jászolban, oly lelkesedéssel és áhitattal néztem én ezen új meteort, ezen délifényt, mely születésekor is nagyobb szerű volt minden éjszaki fénynél, s melyről meg volt írva lelkemben, hogy be fogja utazni a világot.

És úgy lőn. Olaszországban tölté gyermekségét, vándorolt fölfelé, egyszerre Párizsban termett, mint férfi, s onnan kikergette Lajos Fülöpöt, miként Krisztus az adóevőket Jeruzsálem templomából.

Oh mikor én meghallottam, hogy Lajos Fülöpöt elűzték s Franciaország reszpublika!...

Egy Pesttől távoleső megyében utaztam, s ott egy fogadóban lepte... rohanta meg e hír szívemet, fejemet, lelkemet, idegeimet.

- Vive la république! - kiálték föl, aztán némán, merően álltam, de égve, mint egy lángoszlop.

Amint eszméletemet visszanyertem, egy aggalom kezdett bántam - a jelszó ki van kiáltva, gondolám, ki tudja, mi nem történt vagy történik, míg én hazaérek! nélkülem kezdődjek a forradalom? hah!

Nyakra-főre siettem a fővárosba... reszketve, lélekzet nélkül értem haza...

Általános volt a lelkesedés, de még semmi nem történt...

Nagyot lélekzettem, mint a bűvár, midőn a víz alól fölmerül.

A forradalom lángja becsapott Németországba, egyre továbbharapózott, végre Bécsset is fölgyújtotta, Bécsset!... és mi folyvást lelkesedtünk ugyan, de nem mozdultunk. Az országgyűlés igen szépeket beszélt, de a beszéd bármilyen szép, csak beszéd és nem tett. Pesten március 14-én az ellenzéki kör gyűlést tartott, mely ősi szokás szerint eredménytelenül oszlott szét. E gyűlésben indítványoztatott, hogy a tizenkét pont petícióképen fölnyujtassék a királynak, mégpedig rögtön, de az akkor virágzott táblabírói szellem Pontiusától Pilátushoz akarta vinni a dolgot, úgyhogy valamikor a huszadik században lett volna vége. Egyébiránt jó, hogy így történt... micsoda nyomoruság kérni akarni, midőn az idő arra int, hogy követelni kell, nem papirossal lépni a trón elé, hanem karddal!... a fejedelmek ugysem adnak soha semmit, azoktól, amit akarunk, el kell venni.

Én nem voltam jelen az ellenzéki kör gyűlésén. Akkor este Jókai mondta el eredményét vagyis eredménytelenségét nagy keserőséggel és teljes levertséggel. Hallatára magam is elkeseredtem, de el nem csüggedtem.

Az éj nagy részét ébren töltöttem feleségemmel együtt, bátor, lelkesítő, imádott kis feleségemmel, ki mindig buzdítólag áll gondolataim, terveim előtt, mint a hadsereg előtt a magasra emelt zászló. Azon tanácskoztunk, mit kell tenni? mert az határozottan állt előttünk, hogy tenni kell és mingyárt holnap... hátha holnapután már késő lesz!

Logikailag a forradalom legelső lépése és egyszersmind fő kötelessége szabaddá tenni a sajtót... azt fogjuk tenni! a többi istenre bízom és azokra, kik rendelve vannak, hogy a kezdeteket folytassák; én csak arra vagyok hivatva, hogy az első lökést tegyem. Holnap ki kell vínunk a sajtószabadságot! és ha lelövöldöznek? isten neki; ki várhat ennél szebb halált?

E gondolatokkal aludtam el. Korán reggel az ifjak kávéházába siettem. Az uton Vasvári Pállal találkoztam, mondtam neki, hogy menjen Jókaihoz s ott várjanak meg együtt engemet. A kávéházban még csak néhány fiatalember volt, kik nagy búsán politizáltak. Bulyovszki Gyulát, ki közöttük volt, meghíttam Jókaihoz, a többieknek meghagytam, hogy az érkezőket tartsák itt, míg vissza nem jövünk.

Hazamenvén, előadtam szándékomat a sajtó rögtöni fölszabadításáról. Társaim beleegyeztek. Bulyovszki és Jókai proklamációt szerkesztettek. Vasvári és én föl s alá jártunk a szobában. Vasvári az én botommal hadonászott, nem tudva, hogy szurony van benne; egyszerre kiröpült a szurony egyenesen Bécs felé, anélkül, hogy valamelyikünket megsértett volna.

- Jó jel! - kiáltánk föl egyhangulag.

Amint a proklamáció elkészült, s indulófélben voltunk, azt kértem, micsoda nap van ma?

- Szerda - felelt egyik.

- Szerencsés nap - mondtam -, szerdán házasodtam meg!

Lelkesedéssel és a sors iránti bizalommal mentünk vissza a kávéházba, mely már tele volt ifjakkal. Jókai a proklamációt olvasta föl, én nemzeti dalomat szavaltam el; mindkettő riadó tetszéssel fogadtatott.

(A nemzeti dalt két nappal előbb, március 13-kán írtam, azon lakomára, melyet az ifjuság március 19-kén akart adni, mely azonban az eddigi események következtében szükségtelenné válván, elmarad. Míg én az egyik asztalnál a nemzeti dalt írtam, feleségem a másik asztalnál nemzeti fejkötőt varrt magának.)

A kávéházban azt határoztuk, hogy sorra járjuk az egyetemi ifjúságot, s majd teljes erővel kezdjük meg a nagy munkát. Először az orvosokhoz mentünk. Szakadt az eső, amint az utcára léptünk, s ez egész késő estig tartott, de a lelkesedés olyan, mint a görögtűz: a víz nem olthatja el.

Az orvosi egyetem udvarában ismét fölolvasta Jókai a proklamációt és én elmondtam a nemzeti dalt. Innen a mérnökökhöz, ezektől a szemináriumba a jogászokhoz vonult a számban és lelkesedésben egyaránt percenként növekedő sereg. A szeminárium csarnokában elének állott egy professzor, és ezt mondta nagy pátosszal:

- Urak, a törvény nevében...

Többi szavait elnyelte a sokaság mennydörgő kiáltása s a tisztelt tanár többé nem juthatván szóhoz, szépen elkotródott. A jogászok rohantak ki az utcára, hogy velünk egyesüljenek. Közülök Vidács emelt szót, elmondta, hogy professzoraik a tartandó lakomábani részvevést

eltiltották kicsapási büntetés mellett. Kacaj és bosszankodó kifakadások a hallgatóságban. De a lakoma már csak mellékes dolog volt. Jókai ismét fölolvasta a proklamációt s a tizenkét pontot s énvelem elszavalatták a nemzeti dalt. Mindkettőt fanatikus lelkesedéssel fogadták, s a refrénben előjövő „esküszünk”-öt mindannyiszor visszaharsogta az egész sereg, mely a téren állt.

- Most menjünk egy cenzorhoz, és vele irassuk alá a proklamációt és a nemzeti dalt! - kiáltott valaki.

- Cenzorhoz nem megyünk - feleltem -; nem ismerünk többé semmi cenzort, el egyenesen a nyomdába!

Mindnyájan beleegyeztek és követtek.

Landerer nyomdája legközelebb volt hozzánk, oda mentünk. Jókait, Vasvárit, Vidácsot és engem neveztek kiküldötteknek, hogy a sajtót lefoglaljuk. Mi megtettük azt a nép nevében s a tizenkét pontot és a nemzeti dalt rögtön nyomni kezdték. Ezalatt kinn lelkesítő beszédek tartottak Egresi Gábor, Degré, Vasvári, Jókai stb. Délfelé elkészültek a nyomtatványok s ezrenként osztattak szét a nép között, mely azokat részeg örömmel kapkodta. Délután három órára gyűlést hirdettünk a muzeum terére s a sokaság eloszlott.

A szakadó eső dacára mintegy 10.000 ember gyűlt a muzeum elé, honnan a közhatározat szerint a városházához mentünk, hogy a tizenkét pontot magokénak vallják a polgárok is és velünk egyesüljenek. A tanácssterem megnyílt, s megtelt a néppel, először. Rövid tanácskozás után a polgárság nevében aláírta a polgármester a tizenkét pontot, s az alatt álló sokaságnak az ablakból lemutatta. Óriási kitörése a lelkesedésnek!... Egyszerre az a hír szárnyal, hogy katonaság jön... körülnéztem, hogy az arcokat vizsgáljam, egyetlen egy ijedt arcot sem láttam... minden ajkon e kiáltás: fegyvert! fegyvert!

Ezen, különben alaptalan hír, oly fölindulást okozott, hogy Nyári Pál és Klauzál tovább beszéltek egy óránál, anélkül, hogy beszédeikből egy-egy töredék mondatnál többet hallottunk volna.

- Budára, Budára!... a helytartó tanácshoz!... nyitassuk meg Stancsics börtönét!... Budára!...

Ezek voltak a nép leginkább és legtöbbször hallható kiáltásai. Végre választmány neveztetett ki, Budára menendő s a helytartó tanácsot fölszólítandó, hogy a cenzúrárt rögtön eltörölje, Stancsicsot szabadon bocsássa, s a katonaságnak rendeletet adjon, miszerint ügyeinkbe semmi szín alatt be ne avatkozzék. A választmány tagjai: Egresi Sámuel, Gyurkovics Máté, Irányi Dániel, Irinyi József, Kacskovics Lajos, Klauzál Gábor, Molnár György, Nyári Pál, Petőfi Sándor, Rottenbiller Leopold, Staffenberger István, Tót Gáspár, Vasvári Pál.

A választmány legalább huszezer ember kíséretében fölment Budára a helytartó tanácshoz, és előadta kívánatait. A nagyméltóságú helytartó tanács sápadt vala és reszketni méltóztatott, s öt percnyi tanácskozás után mindenbe beleegyezett. A katonaságnak kiadatott a tétlenség iránt a rendelet, a cenzúra eltöröltetett, Stancsics börtönajtaja megnyílt. A rab író diadallal hozta át a töméntelen sokaság Pestre.

Ez volt március 15-ke. Eredményei olyanok, melyek e napot örökre nevezetessé teszik a magyar történetben. Események folytatásának ez közönséges volna, kétségtől, de tekintve annak, ami volt, kezdetnek, nagyszerű, dicső. Nehezebb a gyermeknek az első lépést megtennie, mint mérföldeket gyalogolni a meglett embernek.

Pest, március 20. 1848.

Az egyetértés, mely eddig kivétel nélkül uralkodott a fővárosban, bomlani kezd.

Német polgárok, bevádollak benneteket a nemzet és az utókor előtt, hogy azt ti bontottátok föl! e kettő ítéljen fölöttetek.

Ők nyilatkoztak először, hogy a nemzetörségbe magok közé zsidót nem vesznek, és így ők dobtak először sarat március 15-kének szüztiszta zászlajára!... avagy nem áll-e azon e jelszó, és nem kiáltottátok-e velünk: szabadság, egyenlőség, testvériség? igen, ti velünk kiáltottátok ezt, de - most már látjuk - nem igazságszeretetből, hanem félelemből!

Megszüntetek már félni? ne szünjete meg, mert eljött és még nem mult el a jutalmazásnak és büntetésnek ideje!

Várhattok-e igazságot a magatok részére, ha nem vagytok igazságosak mások iránt?

S miért üldözik ti a zsidókat, hogy meritek őket üldözni itt minálunk? Hullott-e egy csepp véretek e földre, midőn a hazát szerezték vagy midőn ótalmazták? nem; ti jött-ment emberek vagytok, alig van köztetek olyan, aki be tudná bizonyítani csak azt is, hogy első nagyapja itt halt meg, annál kevésbé, hogy itt született. Olyanok voltatok, mint az I, midőn bejöttetek; most olyanok vagytok, mint az O... legyen bennetek annyi becsületérzés, hogy ha már nem szeretitek is e nemzetet, melynek földén meghíztatok, legalább ne piszkoljátok azt be!

De a legszomorúbb az, hogy nincs olyan gyalázatos ügy, melynek pártfogói, apostolai ne támadnának. Ezen égbekiáltólag igazságtalan zsidóüldözésnek apostola lett néhány zugprókátor, kik most szeltire prédikálnak a zsidók ellen, s aki az igazság mellett szót emel, arra e megveendő hamis próféták elég szemtelenek azt kiáltani, hogy a zsidók által meg van vesztegetve. A nyomorúk! nem tudják vagy nem akarják hinni, hogy önálok becsületesebb emberek is vannak, kik nem a szennyes önérdek rabszolgái, hanem a tiszta igazság és humanizmus barátai.

Pest, március 24. 1848.

Az urbért eltörölte az országgyűlés. Nagyon szép tőle, de még szebb lett volna, ha ezt előbb teszi. Akkor viselhette volna a nemesség a nagylelkű nevet, de most, midőn ezt végső szükségéből tette és ijedségből, nem tarthat rá számot. A tekintetes karok és rendek s a méltóságos és nem t'om miféle főrendek azt a hirt kapták, hogy Petőfi Sándor a Rákoson tanyáz, de nem egyedül, hanem 40000 paraszttal egyetemben, s ezen kellemetes meglepetés indította őket azon nagylelkűségre, hogy az urbért azonnal eltörölték. Ami a hírt illeti, ez alaptalan hír volt, de ha nem tették volna a t. c. urak azt, amit tettek, biztosíthatom őket Petőfi Sándor nevében, hogy ezen alaptalan hirnek nemsokára alapja és kalapja lett volna, azaz igaz lett volna tetőtől talpig, csak azzal a kis különbséggel talán, hogy nem 40, hanem 80, vagy még több ezer ember jelent volna meg a Rákoson. Egyébiránt jobb, hogy így történt, végzetlenülül jobb, hálát adok istennek, hogy ama borzasztó dicsőségtől megmentett, nem is szemrehányásképen mondtam ezt el a nemességnek, melyhez magam is tartoztam, csak bátor vagyok tudtára adni a nemes uraknak, hogy nevetség tőlök, nagylelkűséggel dicsekedni. Tisztelet, becsület, de igazság is!

Pest, április 1. 1848.

Kétheti huzás-halasztás után végre ő császári királyi apostoli fölsége kegyelmesen méltóztatott szavát beváltani... a magyar független felelős minisztérium megvan.

Pesten a kedélyek a forradalmi hangulat tetőpontján voltak, a vidékről naponként csatlakoztak újabb s újabb hivek elveinkhez és munkálódásainkhoz, és ilyen helyzetben mi két hétig vára-koztunk, hogy a király megtartsa adott szavát. Ily dologra sírva fakad a nemzetméltóság, és azt mondja: szégyen reánk!... Szégyen, igenis, de e szégyen nem illeti az ifjúságot. Ne keveredtek volna csak jámbor békés Lafayettek közénk, hagyták volna azokra az ügyet, akik kezdeni mertek, nem esett volna e csorba dicsőségünkön!... Meglehet, hogy vér folyt volna, de ti vérontás nélkül akartok átalakulni? isten segítsen, hanem semmi sem lesz belőle. A földnek, hogy termékeny és virító legyen, nemcsak esőre, hanem koronként vére is van szüksége, és ha idején nem itatjuk meg, később, midőn nagyon megszomjazik, majd kétannyit követel.

Ma olvastatott föl a megyei választmányi gyűlésben a minisztériumról szóló királyi leirat. Az ifjúság és így az egész forradalom nagyon elégedetlen vele, de a békés polgárok nagyon meg vannak elégedve, s csaknem nyilvánosan hazaárulóknak nyilatkoztatták azokat, akik ezentul nyugtalankodni fognak. Jól van, mi nem akarunk hazaárulók lenni, lelépünk és hazamegyünk, de ha e királyi leirat mellett nem lesztek képesek a kellő sikert kivívni, akkor ti lesztek a hazaárulók, ti, kik abban teljesen megnyugodtatok, ti, kik a haza egyedüli reményeinek, az ifjúságnak lelkesedését erkölcsi kényszerítéssel elfojtottátok!

Most hát oszoljunk szét, ifju barátaim, kik a kétheti nyilvános életben oly bátran és oly csüggedetlenül működtek, amint csak ohajtottam, isten veletek, a forradalomnak vége van... de nem, a forradalomnak nincs vége, ez csak az első felvonás volt... a viszontlátásig!

Pest, április 19. 1848.

Március 16-kán az előbbi nap tiszteletére a két főváros kivilágítva... néhány nappal utóbb fáklyászene Klauzálnek, Nyárinak stb... aztán fáklyászene Veselényinek, Eötvös Józsefnek stb... később Batthyányi, Kossuth, Szécsenyi megérkezésekor a két főváros kivilágítva... tennap ismét a nádor tiszteletére kivilágítás és mindenféle cerimonia. Mennyi ünnep egy hónap alatt! vigyázzatok, hogy ezek után a fényes éjek után sötét napok ne következzenek.

Ha vesszük, e férfiak valamennyien megérdemelték a megtiszteltetést, melyben részesültek; de ha meg nem érdemelnék is, csakúgy megtiszteltük volna őket, és ez a szomorító a dologban. Borzasztó vasárnapi nép vagyunk! nekünk mindig ünnep kell, és ha egyszer nem lesz emberünk, akit megünnepeljünk, majd a holdvilágnak viszünk fáklyászenét s csinálunk kivilágítást. Talán azért vagyunk olyan rongyosak, mert mindig ragyogni akartunk.

De én hiszem, hinni akarom, hogy e szánakozásra méltó gyöngesség nem a magyar nemzeté, hanem a monarchiáé, s a monarchiával együtt majd ezen üres cífraságokat is leveti, miként lehull a virág, hogy a gyümölcsnek helyet adjon. A monarchia a virág, a republika a gyümölcs. Ez így van, és azért nem kételkedem én diadalmatokban, republikánus elveim!

Republikánus vagyok lelkestül-testestül, az voltam, mióta eszmélek, az leszek végső lehetemig. Ezen tántorithatatlanságom, mely soha egy pillanatig sem rendült meg, ez adta ifju kezembe a koldusbotot, mit évekig hordoztam, s ez adja most férfikezembe az önbecsülés pálmáját. Azon időben, mikor a lelkeket vették és jó drágán fizették, mikor egy alázatos görnyedés megalapított jövődő volt, én messze kerültem a vásárt és senki előtt még csak fejemet sem billentettem meg, hanem álltam egyenes fővel s fáztam és éheztem. Lehetnek

ékesebb, nagyobbyszerű lantok és tollak, mint az enyém, de szeplőtlenebbek nincsenek, mert soha lantomnak egy hangját, tollamnak egy vonását nem adtam bérbe senkinek; énekeltem és írtam azt, mire lelkem istene ösztönzött, lelkem istene pedig a szabadság. Az utókor mondhatja rólam, hogy rossz poéta voltam, de azt is fogja mondani, hogy szigorú erkölcsű ember valék, ami egyszóval annyi, mint republikánus, mert a respublikának nem az a fő jelszava, hogy „le a királlyal!”, hanem a „tisztá erkölcs!” Nem széttört korona, hanem a megvesztegethetlen jellem, szilárd becsületesség a respublika alapja... enélkül ostromolhatjátok a trónt, mint a titánok az eget, s le fognak benneteket mennykövezni; ezzel pedig leparittyázzátok a monarchiát, mint Dávid Góliátot!

Republikánus vagyok vallásosságból is.

A monarchia emberei nem hiszik vagy gátolni akarják a világszellem fejlődését, haladását, s ez istentagadás. Én ellenben hiszem, hogy fokként fejlődik a világszellem, látom, miképp fejlődik, látom az utat, amelyen megy. Ő lassan halad, minden száz vagy néha ezer esztendőben tesz egy lépést, de miért sietne? hiszen ráér, mert övé az örökkévalóság. Most újra emeli lábát, hogy egyet lépjen... a monarchiából a respublikába. Elébe álljak, hogy szemrehányó tekintetével megátkozzon és megsemmisítsen? nem! leborulok méltóságos színe előtt, fölkelek megáldva, belefogózom szent palástjába, és követem dicsőséges nyomdokát.

Pest, április 21. 1848.

Nagypéntek napja!...

Röpülj át 113 esztendőt, emlékezetem, röpülj le a Balkán havasokon túl déli Törökországba a Propontis partjára, vidd magaddal a könnyet, mely sötét szárnyadra esett szememből, s hullaszd azon férfi kezére, ki akkor és ott szünt meg élni. Ez nagy férfi volt és az ő keze szent; megszentelte a szabadság kardja, melyet évekig villogtatott. Mennyit küzdött, mennyit küzdött! de sikeretlenül, mert várhatni-e ott sikert, hol a barát áruló s a haza részvétlen? Kiesett kezéből a kard, s a hősből földönfutó lett, és míg otthon csalárd barátja a hazaárulás dúsgazdag díjából lakomázott, addig ő a száműzöttségben ette a kegyelemkenyeret. Ma száztizenhárom esztendeje, hogy meghalt, s vajon van-e széles e hazában, széles-e világon kivülem ember, kinek eszébe jut, hogy a mai nap e hős halála napja?

Oh Rákóczi!...

Pest, április 22. 1848.

Vigan vagyunk! - Keresem új törvényeinkben azt, hogy a magyar katonaság a magyar alkotmányra fölesküdjék, keresem, s nem találok. Átolvasok minden törvénycikket... nincs... se híre se hamva. Kinek a hibája, kinek a bűne, hogy ez kimaradt?

Egyébiránt isten neki, nem nagy baj; ha most megesküdnék, vagy megesküdt volna is a katonaság, nemsokára újra kellene esküdnie, mert nemsokára új alkotmányunk lesz. Eddig toldoztunk, foltoztunk, s ez hiábavaló vesződség volt, mely elavult köntösünket legfőlebb csak tarkábbá tette, de tartósabbá nem; nekünk egészen új ruha kell, hogy becsülettel léphessünk a nemzetek sorába, honnan kimaradtunk. És ezen új ruhát meg fogjuk kapni. Alkotmányunkban még igen sok igaztalanság van, most pedig azon időket éljük, melyben minden igaztalanság szétfoszlik, mint a felhő, s az igazság napja besüti a világot!

A katonaság föl nem esketésénél nagyobb [baj] annak a külföldről vissza nem hivatása. A szabad magyar nemzet katonái még most is ott vannak Olaszországban, egy sorban a szabadság hőhéraival. A minisztérium eziránt talán még egy lépést sem tett, egy hangot sem adott.

Jobban becsülöm őket, hogysem ebbeli tétlenségöket hazafiatlanságra magyarázzam, de mindenestre erélytelenség tőlök, s az erélytelenség igen sokszor kártékonyabb és így kárhoztandóbb a hazafiatlanságnál. Ha bízik a minisztérium a nemzetben, úgy lépjen föl a nemzet nevében teljes eréllyel, ha pedig nem bízik a nemzetben, úgy hogy merte magára vállalni oly ország vezetését, amelyre saját hite szerint nem támaszkodhatik? de legyen meggyőződve a minisztérium, hogy amint mi bízunk őbenne, úgy bízhatik ő is mibennünk, mi nem fogjuk őt sem hűtlenül, sem gyáván elhagyni, míg a haza boldogságának és dicsőségének zászlaját viszi előttünk. A magyar nemzet fölébredt, fölemelte fejét a párnáról... már e mozdulatában is milyen erőt fejtett ki!... mit nem várhatunk tőle, ha talpon terem!... ne féljetez rókák ellen eresztetni azon gladiátort, ki egykor a világ cirkuszában oroszlánokkal küzdött és diadalmaskodott!

A minisztérium legelső kötelessége, katonáinkat visszaszerezni Olaszországból. Míg ezt meg nem teszi, semmit sem tett. Nekünk szükségünk van rájuk, mert minden oldalról fenyegetnek, minden pillanatban készen kell lennünk kül- és belháborúra. Sem egyik, sem másik nem lesz képes megsemmisíteni bennünket, hiszem istenem, hiszem a magyarok istenét! de egyik is, másik is fájdalmas sebeket üthet rajtunk, pedig már eddig is annyi sebet és sebhelyet mutathatunk, hogy megérdemeljük a hős és mártír nevet.

De vissza kell híni katonáinkat, ha semmi szükségünk nem volna is rájuk. Szívünk vére, mely szívökből az olasz földre hull; azon vér pedig, mit ők az olaszok szívéből ontanak, Ábelvér, mely bosszuért kiált föl az istenhez az égbe, bosszuért a magyar nemzet fejére, hogy eszközül adta magát a hazugság kezébe az igazság ellen. Jaj nekünk!

Ha majd a szabadság közösen elfogadott istenség lesz (és maholnap az lesz), odaállanak a nemzetek, oltára elébe, hogy az áldást elfogadják tőle, ott fognak állani hófehér ruhában; de mi nem léphetünk oda, mert a mi ruhánkon fekete foltok lesznek, az olasz háború szégyenfoltjai. És előbb megtöltik a Danaidák a feneketlen hordót, mint mi lemoshatjuk e foltokat. Egy pillanatunk sincs veszteni való, mindenik nap egy ilyen lemoshatlan pecsét rajtunk. Gondolják meg ezt a miniszterek, gondolják meg, hogy ők felelősek, felelősek pedig nemcsak a jelennek, hanem a jövőnek is, a történetnek. A történet!... ha sírjok kövére e rettentő bíró szigorú keze sötét fátyolt borít, azt onnan többé a mindenható isten nem szakíthatja le!

Pest, április 29. 1848.

Klieglnek, a nagy gépésznek, új találmánya van. Nevezetes, nagyszerű találmány! tennap mutatta meg a Körben. Egy véghetetlenül tökéletesített vaspálya, melyen hegynek-völgynek utazhatni, kanyarodhatni jobbra-balra, s elkészítése csak felényibe kerülne, mint a mostani vaspályáké, s így az utazási költség is a mostaninak csak fele lenne. A Magyarországon keresztül-kasul kijelölt vasutak, ha elkészülnek, körülbelül 160.000,000 pengőbe fognak kerülni; Kliegl szerint mindezt 80.000,000 pengőből ki lehetne állítani. Milyen nyereség!

Kliegl a közlekedési miniszterhez ment új találmányával. A közlekedési miniszter Szécsenyi István!

Ezt tudni elég, hogy az eredményt is tudjuk. Szécsenyi olyan ember, ki a fogpiszkálót is Angliából hozatja magának, élvén azon szent meggyőződésben, hogy a magyar ember hatókör az effélékhez. Meg sem nézte Kliegl gépeit, hanem küldte őt találmányával egyetemben nem tudom kihez és kihez. No de a nagy emberek ilyen kis gyöngeségein ne akadjunk fönn. Nem is Szécsenyi itt a hibás, hanem Kliegl uram maga, mért volt olyan együgyű, hogy Magyarországot választotta születése helyéül? Ha valahol Boroughbridgeben született volna, s a neve valami Percy Bysshe Krokshenbrokszen volna, akkor aztán majd másképp fogadta volna Szécsenyi. Ha tehát ennekutána megint fölhalál valamit, legyen annyi esze, hogy szülessék

Angolországban, vagy menjen az alföldre fakilincseket és kulacsokat csinálni, és ne törje a fejét olyan hiábavalóságokon, amelyekért nálunk egy fityinget sem dug a zsebébe.

Ad vocem zseb!... a zsebem jóformán üres, de mégsem olyan üres, hogy bárminemű hivatali föl vállaltam, ha tukmálják is rám, annál kevésbé, hogy folyamodjam érte, mint jóakaróim terjesztgetik. Tisztelt jóakaróim, ha valaha azt halljátok, hogy én hivatalba léptem (egyetlen egyet, az országgyűlési követséget kivéve), tudjátok meg, hogy akkor már az utósó ponton leszek, azon, hogy családomat az éhhaláltól megmentsem.

Átaljában sokat foglalkoznak most velem a rágalmozó kutyaháziak. Némelyek azt hirdetik, hogy megtévelyodtam, mások, hogy el akartak fogni, de megszöktem. Szeretnék, ha így volna, ugyebár? tudom. A megtévelyodásból mi sem lesz, biztosíthatlak felőle benneteket; legfőleg azon esetben tudnék megörülni, ha becsületessé válnék az egész világ, mert akkor nem lenne ki ellen küzdenem, pedig nekem harc és háború kell mindhalálig, s én csak a gazok ellen harcolok. Ami a másik cikket illeti, jöhetnek olyan siralmas idők, hogy befognak, de azt nem fogjátok hallani, hogy megszöktem, ha egy évig emelt vérpad intene is felém, hogy szökjem. Én félek egytől, de ez nem a börtön, nem a halál, hanem bátorságom... ez az, amit nem mernék megsérteni, aminek vakon engedelmességek, és ez soha nem mondja, hogy „hátra!”, hanem mindig így kiált rám: „előre!”

Valami böszörményi *nemzetőr* meg a „királyokhoz” című versemre egy ellenverset írt. Ez aztán a gyerek! e majd megőrzi a nemzetet, vigyázzatok rá. Ez a fiatal óriás azt bizonyítja ellenemben, hogy van szeretett király. Jól van hát no, legyen, isten neki; de ha azok, kik a királyokat szeretik, mindnyájan ilyen legények, mint ökelme, ugyan nagyra lehetnek velők a királyok. Szegény királyok, most már igazán sajnálni kezdek benneteket, ezt látván, hogy ily nyomoru prókátorokra szorultatok. Ebben a versben engem mindenféle címmel tisztelnek meg; a legszelidebbek ezek: hongyülő, honáru! - Megnevezem azt a fickót, ki engem e nevekkal illet? nem fogom megnevezni. Ő belém kapaszkodott, hogy fölemeljem őt magammal... nem nyulok tiszta tollammal szennyes névéhez... lerúgom őt, mint a férget, mely csizmámra mászott!

Megj. 1848. május 1-én

ARANY JÁNOSHOZ

Pest, május 5. 1848.

Kedves aranyom, Barát János!

Röviden írok, de fonto- és pontosan. A néplap ügyében tennap tartott gyűlést az erre kinevezett választmány, melynek tagjai: Vörösmarti, Stancsics, Sükei, Nyári Pál, Fényes Elek, Petőfi stb. Mindenekelőtt tudnod kell, hogy e lapot nem könyvtár adja ki, hanem kiadja a Pest megyei középponti választmány, a minisztériumnak pénzbeli segítségével. E lapnak főszerkesztője lesz egy magyar ember, amellet lesz négy vagy öt segédszerkesztő, akik ugyanazt, ami a magyarban megjelenik, lefordítják németre, tótra, oláhra, rácra, s így ezen ujság öt nyelven fog megjelenni. Most nyisd ki mind a hat füledet, hogy megérts, mert különben is rossz magyarázó vagyok. A megyei választmány a ministerium segítségével fizet ezen szerkesztőnek évenként *hatszáz* pengő forintot és nyomtat 1000 példányt ingyen a lapjából a maga számára, azaz a szerkesztő számára, ami ha csak két pengő is az előfizetés évenként, már 2000 pengő, hozzáadva a 600 készpénzt, 2600 pengő évenként. Ennyi a biztosíték, de ha ezer példánynál több elkel, a nyomtatási költségen fölül, minden haszon egy fillérig a szerkesztőé, ha ötvenezer előfizetője lesz is. Azonfölül kap a szerkesztő évenként 2000 pengőt

a cikkek honorálására, mert díjazni kell minden cikket, ami a lapba bejön; egy ivre gondolom 40 pengő honorárium esik... hetenként egyszer és egy íven fog megjelenni. Magában értődik, hogy amit a szerkesztő maga ír, azért szinte 40 pengőjével fizet magának; megírhat egy év alatt bal kézzel is tíz ívet, ami 400 pengő, s így a szerkesztőnek összes bizonyos fizetése évenként 3000 pengő forint... kétannyi is lehet, de ennyi bizonyos. Öcsém Jankó, midőn a szerkesztőválasztásra került a dolog, mindenekelőtt én emeltem szót, mondván: ajánlom Arany Jánost. - Nem kellett ajánlatomat ismételni, nem kellett magyaráznom, az egész választmány beleegyezett, egyetlen tag sem szólott ellene. Ezt azért írom meg, hogy azt ne gondold, hogy én isten tudja, mennyit fáradtam, izzadtam, szónokoltam s tán veszekedtem, míg téged megtehettek szerkesztőnek. Az efféle kitelik a kend számár fejétől. Én nem tettelek szerkesztőnek, tetted magad magadat, azért ha nekem valaha hálálkodni mersz (amit már mult leveledben megkezdeni elég szemtelen voltál), én agyonütlek. - Egy pillanatig sem kételkedem, hogy otthagyd Szalontát. De rögtön kell jőnöd, mert már most kezdhethéd a lapot, ha itt volnál. Amint leveletem megkapod, ülj tüstént kocsira vagy à la Zajtay István uram lóra, s rohanj. Rögtön egész perepútyostul felzarándokolnod bajos lenne már csak a szállásra nézve is. Hagyd rendben otthon dolgaidat, jőj magad, s itt aztán elvégezzük, mikor és hogy jőjenek utánad a többiek. Barátom, vannak alkalmak, melyeket ha elmulaszt az ember, az isten sem teremti meg újra... úgy hiszem, ez olyan; nem teszem föl rólad, hogy ezt elszalasztd. Siess, siess, siess! ölelünk csókolunk benneteket!

barátod
Petőfi Sándor

Te ugy jőj fel, hogy aztán ne kelljen többé visszamenned. Levelet már nem várok tőled, mert remélem, hogy előbb ide érsz, mint érne a levél. A szalontaiak gondoskodjanak más jegyzőről, mintha meghaltál volna. Az ő dolgok.

[Címzés:] Arany Jánosnak, Szarvas, Orosháza, *Szalontán*

A NÉPBARÁT PROGRAMJA

[1848. ápr.-május.]

1. Magyarázata legújabb törvényeink azon cikkeinek, melyek a népet illetik.
2. Magyarázata átaljában azon törvénycikkeinknek, melyek nemzeti szabadságunk és függetlenségünk fönntartására vonatkoznak.
3. Fejtegetése és összehasonlítása a magyar nép multjának és jelenének.
4. Folytonos értesítés a hazai és külföldi politikai eseményekről.
5. Gazdászati értekezések.
6. Erkölcsmemesítő mondatok, versek és elbeszélések.

BANKÓS KÁROLYHOZ

Pest, május 25. 1848.

Barátom Károly!

Szándékom követté lenni a küszöbön álló országgyűlésen, ha elválasztatom. Fordulhatnék többfelé, de egyenesen és csak szülőföldem ajtaján kopogtatok, Kis-Kúnságban. Leszsz olyan szives, ugy-e barátom, hogy azonnal megírod, hol fog Kún-Szent-Miklós választani, helyben-e

vagy máshol? remélem, ti meg fogtok választani, s ha megválasztotok, úgy hiszem, nem vallotok szégyent velem. Isten látja lelkemet, nem dicsvágyból vagy önérdékből ohajtom a követséget, hanem egyedül azért, hogy a hazának szolgálhassak, amennyire tőlem telik. Nem kétlem, elég okos ember lesz az országgyűlésen; de lesznek-e lelkesedettek és lelkesíteni tudók is, az kérdés; pedig most leginkább ilyenek kellenek... fanatikus lelkesedés kell, hogy világítson a nemzet előtt, mint világított Mózes bujdosó népe előtt a tűzoszlop a pusztában. Ismételve kérlek, válaszolj tüstént, mert az idő sürgetős. Lakásom: Dohány utca, 373 szám. Valamennyi jó emberemet üdvözelve s téged ölelve, vagyok

őszinte barátod
Petőfi Sándor

[Címzés:] Bankós Károlynak barátilag, Soroksár, Lacháza, Kún-Szentmiklóson.

PEST, MÁJUS 27. 1848.

Bocsásson meg a haza, hogy most, midőn minden pillanata oly drága, oly fontos, magamra vonom figyelmét, úgyszólván nyakára tolom magamat. Igen rövid leszek, szokásom szerint, s ha nevemhez egy eszme nem volna kötve, vagyis, ha nevem egy eszméhez nem volna kötve, a közönségtől ezen egy-két percet nem merném elrabolni.

Tény, hogy még a márciusi napokban is a magyar nemzet egyik kedvence voltam... néhány hét, s ime egyike vagyok a leggyűlöltebb embereknek. Minden elmenő hazafiúi kötelességének tartja egy-egy követ hajítani rám. Több újságlap nem átalta magát pelengérré tenni, hogy nevem rászögeztessék.

Nem szükség a világtörténelmet átmagolnunk, hogy megtanuljuk, mi a népszerűség? csapjuk föl akárhol e nagy könyvet, s egy lapjából is megtanulhatjuk. A népszerűség a tarpeji szikla, melynek tetejére nem azért viszik föl az embert, hogy ott a magasban uralkodjék, hanem hogy lehajítsák. A népnek multság kell.

Tudtam én ezt, mielőtt ama szikla tetejére ért velem az ujjongató sokaság, nem részegített meg a rám dobált koszorúk illata; ébren és teljes lélekjelenléttel vártam a letaszítás pillanatát, és ennek köszönhetem, hogy nem a fejemre, hanem talpra estem.

Talpra estem és semmi bajom sincs. Itt állok most alant a mélységben, alant és koszorútlanul, de állok!

Egyet sajnálok, megvallom. Ha már kedvetek jött engemet lelökni, miért nem löktetek orosz-lánok barlangjába? hadd szaggattak volna szét e vad, de nemes állatok!... miért löktetek ide, hol a csúszó-mászó férgek hemzsegek? melyeknek csipése nem halálos, de több mint halálos: undorító. Istenemre, ha már bűnös vagyok, inkább érdemeltem a vérpadot, mint azt, hogy haszontalan rongyos-lelkű fickók hizlalják rajtam piszkos nyelvöket, miket eddig csak arra használtak, hogy az uralkodott önkény kegyelmes saru-talpát nyalogassák, mint farkcsóváló alázatos ebek.

De bűnös vagyok-e vagy sem? mit vétettem? Egy verset írtam, melynek tartalma az, hogy nincsen többé szeretett király, és egy népgyűlésen kimondtam, hogy a minisztériumban nincs bizalmam.

Akkortáiban úgy viselte magát a minisztérium, hogy igazán nem bizhatott benne az, aki féltette a hazát; ezt pedig csak az félti, aki szereti. Kül- és belháború fenyegetett, és hadseregünk nem volt, s fölállítására nem tett lépést a minisztérium; Jellasics feltűzte Horvátországban a

legnyilvánosabb pártütés zászlaját, s a minisztérium úgy bánt vele, mint dacos gyermekével a majomszeretetű anya, az ember nem tudta, cirogatja-e vagy pofozza? s ezekhez járult a budai vérengzés... itt a haza szívében, a minisztériumnak csaknem szeme láttára aprította egy idegen zsoldos a magyart!

Ha ilyen kétségbeejtő körülmények között kikiáltom bármily válogatatlan szavakkal, hogy nem bízom a minisztériumban, ezt vétkemül csak az tulajdoníthatja, aki nem tudja, mi a hazaszeretet.

Hallgatni mindig könnyebb, mint beszélni, s aki figyelmezteti a hazát, hogy itt és itt veszély fenyegeti, az ellensége nem lehet, de igenis ellensége az, aki látja a veszélyt és hallgat. Azzal, hogy kimondtam, miszerint nem bízom a minisztériumban, nem akartam én őket elkergettetni, hanem ösztönöztetni átlalatok arra: viseljék magokat úgy, hogy általános bizalomban, szeretetben részesüljenek. A kocsis nem azért csattant ostorával, hogy lovai kidőljenek a rúd mellől, hanem hogy sebesebben haladjanak. A hasonlítás nem igen költői, de talán nem is igen rossz. Ha én a minisztériumnak volnék, jobban biznám azokban, kik őt koronként gáncsolják, mint akik örökké határtalan bizalmat szavaznak iránta, mert legrosszabb esetben is gáncsolói legalább nyílt, őszinte ellenségek, míg amazok talán álbarátok; ki tudja? előttem legalább igen gyanús, hogy az egész bukott pecsovicspárt térdet-fejet hajt a minisztérium előtt. Jó emberből lehet egyszerre rossz ember, de a rosszból egyszerre jó sohasem lesz.

De én nem hiszem, hogy a minisztériumnak ellensége csak egy is azok közül, kik őt eddig megrovogatták, sőt *tudom*, hogy nem ellenségei, hanem a legőszintébb barátai, és azért nagyon igazságtalanok, kik minket gyanúsítanak, piszkolnak. Azonban, ha tetszik, gyanúsítsanak, piszkoljanak tovább is... mi azon vagyunk, hogy a méltatlanságok eltűrése a legkisebb áldozatunk legyen, melyet a haza oltárára teszünk.

Egyébiránt bármily nagy emberek minisztereink, s én teljes elismeréssel vagyok lángelméik iránt, nem hagyhatom helybe, amit nagyon is túlbuzgó barátaik hirdetnek, hogy egyedül csak ők menthetik meg a hazát. Kimondhatatlan szomorú dolog volna, ha nyolc emberen állna egy nemzet élete vagy halála. S ha mingyárt így volna is, ezt nem vón szabad kimondani, mert ha e hit elterjed és meggyökerezik, éktelen kárára lehet a nemzetnek. De nincs így. Az én hitem más, én azt vallom, amit vallott a nagy francia forradalom: „vannak a statusban *hasznos* emberek, de *szükségesek* nincsenek”. Minden időszak megtermi a maga embereit, s annál többet, minél több kell neki. E hitvallás elveszi egy részét az emberek nimbuszának, de csak azért, hogy méltóbb helyre tegye, a gondviselés fejére. -

Ami a „királyokhoz” című versemet illeti, mely népszerűtlenségem fő oka, az a republikanizmus első nyilvános szava volt Magyarországon, és határtalanul csodatkozna, akik azt hiszik, hogy az utósó is egyszersmind. A monarchia Európában vége felé jár; a mindenható isten sem mentheti meg többé. Ha valamely eszme világszerűvé lesz, előbb lehet a világot magát megsemmisíteni, mint belőle azon eszmét kiirtani. És ilyen most a reszpublika eszméje.

Azonban a monarchiának van még jövője nálunk, sőt mostanában elkerülhetetlen szükségünk van rá, ezért nem kiáltottam ki a reszpublikát, nem lázítottam (mint rám fogják), csak megpendítettem az eszmét, hogy szokjunk hozzá. Ennél többet tennem esztelenség lett volna, ennyit tennem a haza- és emberszeretet kényszerített a magam fölláldozásával is. Igen, a haza- és emberszeretet.

Átalakulásunk mindenestre vérbe fog kerülni, arról szó sincs; azon kell hát lennünk, hogy minél kevesebb vérbe kerüljön, s erre a legcélszerűbb eszköz, az új eszmét lassanként, apródonként terjeszteni, megkedveltetni. Jaj nekünk, ha egyszerre berohan ajtóstul! akkor nem lesz kenyerünk, mert a vérfolyamok elmoszák vetéseinket!

Ennek elkerüléseért írtam, amit írtam, s megnyugszom benne, mert amennyit ártottam vele magamnak, annyit használtam másoknak. És ezért ne bántsátok a republikánusokat, ne lázítások ellenök, míg ők nem lázítanak, és ők nem fognak lázítani, mert tudják, hogy aminek meg kell lennie, meglesz. A keresztyén vallásnak csak tizenkét apostola volt, mégis elterjedt; hogyné terjedne el a reszpublika, melynek már annyi apostola van és annyi mártírja volt! Tudjátok Párizsban a Saint-Méry utcát? ott 1832-ben száz republikánus ifju esett el... olvassátok el a történetnek e lapját, megtanulhatjátok, milyen katonák a republikánusok... 24,000 betanult hóhér, alig birta kiirtani e 100 gyermeket!

Életképek, 1848. június 11.

A KIS-KUNOKHOZ

Polgártársaim és hazámfiak! Hazámfiak nemcsak mint magyarok, hanem úgy is, mint kunok, mert Kis-Kunságban születtem. Ugy hiszem, emlékeztek még arra az alacsony köpcös mérszárosra, ki egykor a félegyházi, szabadszállási és szentmiklósi mérszárszékeket árendálta; az az én apám. Nem gondolnám, hogy őtet egészen elfelejtették volna, mert hiszen akkor, míg itt lakott, minden becsületes ember szerette őtet közületek, minthogy a becsületes emberek szeretik egymást. De énrám nehezen fogtok emlékezni; én még gyermekkoromban elszakadtam közületek s azóta csak nagyon ritkán juthattam ahhoz az örömhöz, hogy szülőföldemet meglátogathassam. Ennélfogva nem mervén bizvást remélni, hogy köztetek szószólóm akad, magam vagyok kénytelen szószóló lenni magamért.

Igazság szerint nem is magamért, hanem itt értetek szólok, legalább azon jó szándékból, hogy előmozdítsam a javatokat. Én szerszámnak ajánlom magamat a ti kezeitekbe, semmi másnak. Magyarország az utóbbi időkben sokat tett, de még korántsem tett eleget arra, hogy boldog és szabad legyen... mert minden nemzetnek ez a két főcélja: boldogság és szabadság. Magyarország eddig egy nyers fenyőfa volt, - most már le van vágva és föl van deszkára fűrészelve, de még nincsen ám meggyalulva, pedig előbb meg kell gyalulni, hogy asztal készüljön belőle, - az a dicső asztal, melyhez majd odaül vendégeskedni a két földi istenség: a boldogság és a szabadság.

Amint mondám, Magyarország gyalulatlan deszka, ti meg akarjátok gyalulni; jól van, én ajánlom magamat a ti kezeitekbe egyik gyalunak. Annyit jó lélekkel mondhatok, hogy én már megpróbált gyalu vagyok, meggyalultam sok faragatlan tuskót és nem esett rajtam csorba. Ennek a cifra beszédnek egyszerű értelme az, hogy közeledik az országgyűlés, az országgyűlésre követeket kell választani... Ha engem megválasztotok követnek, én azt dicsőségemnek fogom tartani, - ti pedig, úgy hiszem, nem vallotok velem sem kárt, sem szégyent.

Ez elég világosan van mondva, minden ember megértheti, sőt némelyek azt fogják rá mondani, hogy nagyon világos. Meglehet, de nem tehetek róla. Már az a jó vagy rossz szokásom megvan - amint vesszük -, hogy mindig őszintén és himezés-hámozás nélkül szoktam beszélni. Abban a pillanatban vágnám ki nyelvemet, amelyben nem úgy szólna, mint érez szívem. Egyébiránt, ha az őszinteség hiba, úgy az nem az én hibám, hanem az egész magyar nemzeté, mely őszinte volt a világ teremtése óta, és én megvallom, nem akarok jobb lenni nemzetemnél, azt akarom, hogy legyenek meg bennem a magyar nemzet jó és rossz szokásai egyaránt, legyek tetőtől talpig magyar.

Igy gondolkodom én, azért nem csürtem-csavartam a dolgot, hanem kereken kimondtam, hogy szándékom követte lenni, ha megválasztotok, atyámfiak. Miért ohajtom épen azt, hogy ti válasszatok meg követnek? - azért, mert ez a föld, melyen ti laktok, ez a szép Kis-Kunság, az

én szülőföldem, s bármily közel áll az ember szívéhez az egész haza, még közelebb áll az a hely a hazában, ahol született.

Megnyerem-e bizalmatokat, vagy nem? azt ti tudjátok és az isten... Nem becsülöm túl magamat, nem akarok dicsekedni, de isten szent ügye! tehetségemhez képest tettem annyit a hazáért, különösen a köznépért, hogy bizodalmára érdemes legyek. Olvassátok el azokat a könyveket, amelyeket irtam, jó rakás; abból meg fogjátok látni, mennyire szerettem mindig a népet és pártját fogtam és küzdöttem érte. Könnyű most a nép barátjának lenni, most, mikor a nép az úr a hazában és a világon; de én már akkor barátja voltam a népnek, mikor azt még parasztnak hívták és megvetették s engemet szinte megvetettek és keserűséggel illettek, mint a nép pártfogóját. E fáradozásaimért egy jutalmat kívánok, azt a jutalmat kívánom, hogy olyan helyre állítsatok, ahol értetek tovább is fáradozhassak, s ahol tán többet használhatok nektek, mint eddig használtam.

Szükségesnek láttam ezeket elmondani magamról avégett, hogy némiképen megismerjete, hogy legalább tudják, hogy ki és mi vagyok, akik még nem tudták. Azt, hogy az ember így nyilvánosan beszélget magáról, talán néminemű orcátlanságnak lehet nevezni. Jól van, nevezzétek orcátlanságnak, vagy aminek tetszik, de tudjátok meg: a magam hasznáért soha, senki előtt sem szólnék egy szót sem, s ha most itt az orcátlanságig vetemedtem, ezt azon szent cél elérésének óhajlásából tevém, hogy a hazának szolgálhassak... ha ez a törekvés bűn, úgy itt a szemem, köpjete bele, itt a fejem, kövezzétek meg.

Ha valaki csakugyan dicsekedésnek veszi előbbeni szavaimat, ám vegye; megengedem hát, hogy olyan pimasz voltam, hogy hetvenkedtem, de olyan alávaló sohasem voltam, hogy akárkinek is hizelkedjem. A legjobb alkalmam volna rá most, megszerettetni magamat veletek azáltal, ha az egekig magasztalnálak benneteket, hogy ti kunok, ti ilyen meg ilyen dicső, páratlan, hasonremek emberek vagytok? Ha én azt amugy hosszas kacskaringósan kikanyargatnám, tudom, nem esnék rosszul egyiketeknek sem, sőt közületek többen megsimítanák a bajuszokat és a hajokat s azt mondanák: „ejnye, mégis derék ember ez a Petőfi, tegyük meg követnek.” Hanem azt koránse várjátok, hogy én titeket magasztaljalak, mert akkor szemtelenül hazudnám. Becsületemre mondom, hogy ti nem vagytok remek emberek, vagy eddig legalább nem voltatok. Március 15-kéig az egész Magyarország nagyon szolgalelkű, kutyaalázatosságu ország volt és ti ebben a virtusban közelebb álltatok az elsőkhöz, mint az utósókhöz. Gondoljatok csak vissza arra a Szluha kapitányra, hogy süvegeltétek, hogy csúsztatok-másztatok előtte. Ah, ha eszembe jut, még most is szégyenlem magamat a ti nevetekben. A zsidók hajdan Mózes idejében az isten helyett egy aranyborjut imádtak, de ti még lejjebb süllyedtetek, - ti egy ólomszamarat imádtatok. Azonban ez az idő lejárt és remélem, hogy lejárt mindörökre. Fölemeltétek fejete, s fölteszem rólatok, hogy soha többé meg nem hajoltok semmiféle ember előtt a kerek világon. Az isten az állatnak teremtett négy lábat, az embernek csak kettőt, azért, hogy egyenesen járjon és embertársainak egyenest a szeme közé nézzen, - mert az ég alatt minden ember egyenlő, egynek sem szabad másokra lenézni, egynek sem szabad másokra fölnézni. Nem ismerék magamnál se kisebbet, se nagyobbat.

Ennyit akartam mondani, atyámfia, ebből megítélhetitek, hogyan érzek és hogyan gondolkodom. Ha kedvetekre való vagyok, meg fogtok választani, s akkor minden erőmet nagy és szent kötelességem teljesítésére fordítom. Ha pedig nem választotok követnek, abból látni fogom, hogy különb emberetek akadt, mint én, s ez hazafiui szívem legszebb öröme lesz, mert fő óhajlásom, hogy énnálam minden ember nagyobb tehetségű és nagyobb buzgóságu legyen a magyar hazában, amely haza, adja a magyarok istene, hogy mindörökön örökké éljen!

Megj. 1848 június elsején

FÖLJEGYZÉS PETŐFI NOTESZÁBAN

(1848. június első fele)

Kocsisnak foglaló 4 pengő mind a két utra. Elviszek mindössze 65 pengőt.

PETŐFI KÉRVÉNYFOGALMAZVÁNYA A SZABADSZÁLLÁSI VÁLASZTÓK NEVÉBEN

[1848. június 15.]

Tisztelt Minisztérium!

Alulírottak a június 15-én tartott szabadszállási kerületbeli országgyűlési követválasztást nem ismerjük el törvényesnek, miután számtalan törvénytelen lépés követtetett el a végrehajtás előtt és alatt. Nevezetesen: a fülöpszállási, kunszentmiklósi és szabadszállási *urak* minden ki-gondolható becstelenítő rágalmat terjesztettek el köztünk követjelöltünkéről, Petőfi Sándorról, többek között, hogy Petőfi Sándor lázító hazaáruló, orosz kém, olyan ember szóval, kinek nemcsak megbuktatását, hanem elfogatását, sőt agyonveretését is jó néven fogja venni a minisztérium és az egész nemzet. E vádakat Petőfi Sándor meg akarta cáfolni a szabadszállási és kunszentmiklósi nép előtt, de mind a két helyen eltiltatott a főlshólalástól a helybeli tanács által. Midőn Petőfi Sándor a választás helyén és napján a szabadszállási városházánál meg-jelent, az ellene felbőszített részeg nép, melyet a másik követjelölt egész éjjel és még aznap reggel is folyvást itatott, rárohant, az uraktól betanult becstelenítő vádakkal illetve és agyonveretéssel fenyegette. Petőfi a helybeli főbirót s a követválasztási bizottmány elnökét felszólitotta, hogy ők minden történendő balesetért felelősek, mire azok azt felelték, hogy ha tüstént el nem takarodik, ők nem felelnek az életéért. Ily helyzetben Petőfi kénytelen volt elfogadni az eltávozás ajánlatát. Maga a város rendelt neki kocsit, és a kocsisnak meghagya-tott, hogy ne az országúton, hanem mellékes távoli úton vigye őt Szentmiklóstra, nehogy az országúton menvén, szentmiklósi és lacházi párthíveivel találkozzék, s őket a történekről fel-világosítsa. Midőn mi a választás helyére, Szabadszállásra értünk, Petőfit már akkor elvitték onnan, s minket a város végén azzal fenyegettek az odavaló választók, kik mindnyájan föl voltak fegyverkezve, hogy agyonvernek bennünket, ha bemegyünk, mire mi, minden véreng-zés elkerülése végett visszafordultunk s nem vettünk részt a választásban. A választás előtti napokban minket városunk tanácsa azzal ijesztett, hogy ők otthagyják hivatalaikat, ha Petőfire szavazunk, s a választás előtti este a főbíró parancsára nem a kezesménes, hanem a szilaj-ménes hajtattott be; így játszottunk ki, hogy hámos lovaink nem hajtattván be, sokan közülünk oda sem mehettek a választásra.

Tisztelt Minisztérium, ekkép tapodtatott meg legszebb jogunk, a követválasztás joga; ha e fájó sérelmünk nem orvosoltatik, mi az alkotmány mostoha gyermekeinek fogjuk tekinteni ma-gunkat, s mint ilyenek kilépünk a nemzetőrségből, melynek eddig legbuzgóbb tagjai voltunk. De bizunk a tisztelt Minisztérium igazságszeretetében, bízunk az igazság istenében, hogy elrabolt jogunk vissza fog szereztetni, hogy e törvénytelen követválasztás megsemmisítettik, s az új követválasztás megtörténik és nem Szabadszálláson, hol minket rendes és békeszerető polgárokat ellenséges indulattal és fölfegyverkezve fogadtak, hanem Szentmiklóson. Ez a mi igazságos kívánatunk, kérelmünk a tisztelt Minisztériumtól. Kun-Szentmiklós és Lacháza követválasztó polgárai

[Következik 176 aláírás]

NYILATKOZAT A SZABADSZÁLLÁSI VÁLASZTÁS ÜGYÉBEN

Kun-Szentmiklós, jún. 15. 1848.

Eljött azt idő, midőn nemzetté lett a nép, s ő választja képviselőit az országgyűlésre, nem pedig a nemesség. Kaptam az alkalmon, hogy aki eddig az irodalomban képviseltem a népet, képviseljem most az országgyűlésen is... ki ismerné jobban szükségét, mint én? ki védelmezné lelkesedettebben jogait, mint én? hiszen a nép az én vallásom, istenem!

Lejöttem szülőföldemre Kis-Kunságba, proklamációt osztottam szét a nép között, azt az egész kerület választóinak nem-kaputos része lelkesedéssel fogadta, s egyhangon azt beszélték, hogy engem választanak követnek. Néhány napra fölrándultam Pestre, s mire ismét visszajöttem, oly borzasztó hírek kerengtek felőlem, melyek csak a legelvetemedettebb gonosztévőt illetik. Kik terjesztették ezen híreket? természetesen a kaputosok. Mindazáltal a szentmiklósi nép látni és hallani kívánt, hozzám jöttek deputációban vagy kétszázan. - Elmentem velök a városházához, s bejelentettem a tanácsnak, hogy népgyűlést fogok tartani. Rám rőfent a berzenkedő süldisznó-csoport, s el akarta tiltani fölléptemet. Nem engedtem. Végre beleegyeztek oly föltét alatt, ha minden következményért magamra vállalom a felelősséget, s ha tartandó beszédemet előlegesen bemutatom nekik írásban. Az első föltételt elfogadtam, a másikat nem fogadtam el két okból, először mert magam sem tudtam még, mit fogok beszélni, másodszor, mert ha előre készítettem volna is beszédemet, nem azért törültük el március 15-én a cenzúrát, hogy munkámat egy kupaktanács vizsgálata alá bocsássam. Azt kérdezte a bíró, egy nagyreményű fiatal mákvirág a kaputosok fájából, hogy miről fogok hát beszélni? mondtam: a követválasztásról és azon rágalmakról, melyeket távollétemben rám kentek. Iszonyún fölfortyant, hogy a követválasztásról szónokolhatok, de bírói minden hatalmával tiltja, magamat a vádak alól mentenem. Oh, bírók példányképe! ellenem minden aljasságot hagyott terjeszteni s terjesztett ő maga is, és tőlem eltiltja, hogy ne merjem igazolni magamat! és ez ott történt a városházban, az igazság templomában! Igazság istenasszonya, miért tartod merev kézzel azt a kardot, miért nem vágod le vele ha fejét nem is, legalább orrát és fülét?

Kiálltam a városház elé, s beszéltem az összegyűlt néphez a követválasztásról, és hallgattam a rám sujtott vádakról, nem a bírói parancs következtében, hanem láttam a nép arcáról, hogy ha csak emlitem is rágalmazóimat (kik a városház egyik ablakából néztek), azonnal berontanak s szétszaggatják őket, mint a rossz bankókat.

Még mikor a városház teremében érkekeztem az érdekes tanáccsal, véletlenül megcsördült oldalamon a kard, erre a nép ott kinn elkiáltja: „baj van, Petőfit bántják!” s betódultak és csak akkor csillapodtak le, midőn meggyőződtek, hogy nem akarnak bántani. Elvégezvén dolgomat a tanáccsal, a nép harsogó éljenzés közt kisért ki, s amint később megtudtam: mig beszéltem, közülök többen kinyitott bicskákkal álltak körülem... azt hallották, hogy, amint ők nevezik a kaputosokat, a farizeusok le akarnak engem beszédem közben rángatni... el voltak határozva, hogy aki hozzám nyul, irgalmatlanul legyilkolják. Szerencsájökre moccanni sem mertek, a népgyűlés a legnagyobb renddel oszolt szét, s az egész város köznépe mellém esküdt és azóta tántorithatlan hívem e mai napig.

Délután átrándultam Szabadszállásra egy kis körülnézés végett. Egy tanácsbelitől magától hallottam, hogy a nép csaknem kivétel nélkül részemen van, valamint a lacháziai és fülöpszállásiai is.

Nyugodtan mentem vissza Szent-Miklósrá, semmi kétségem nem lévén többé felőle, hogy én leszek a követ. Isten látja lelkemet, miért örültem a megnyerendő követségnek: dicsvágyból és haszonlesésből-é, vagy egyedül azért, hogy a nép boldogságaért és jogaiért küzdjek?

Mire visszatértem Szent-Miklóstra, a dicső kaputosok újra szaporiták az ócsárlásokat, rágalma-
kat, hazugságokat ellenem, többek között, hogy az én délelőtti beszédemet egy ujságból
loptam, hogy most délután Szabadszállásba be sem eresztettek, hanem a város végéről vissza-
kergettek stb. stb.

Tegnapelőtt délután egy barátomhoz, kinél itt szállva vagyok, egy levél érkezett a szabad-
szállási várospecséttel s „Szabadszállás városa birái” aláírással. Ez becsületére válnék a leg-
utolsó kanásznak, a legelső jezsuitának és Metternichnek. Tartalma többek között: „Ezen fe-
nyyegető veszélyt a fanatikus izgató Petőfinek követünkül magát feltolni akaró erénytelen-
sége(???) okozá, kinek nálunk is voltak ugyan néhány követői, kik elámittatva lévén, nem
tudták, hogy mily viperafajt akartak keblökbe rejteni; de hála a nemzetek nemtőjének, ezen
polgárok felvilágosodva átlátták, sőt elismerni készek balvéleményeikből könnyen lehető
végveszélyét kedves nemzetünknek. Petőfi egy polgártársunk azon kérdésére, hogy mikor
leend már béke honunkban, azt felelé, hogy sohasem, mig ezen ország vissza nem száll
azokra, kiké volt, t. i. a tótokra; - ebből átláthatni, hogy mily veszélyes lenne egy ily alacson-
jellemű egyént több jeles hazafiak mellőztével személyünk országos képviselőjéül küldeni
követnek, kiről fölteszi már minden polgár, hogy bennünket kész lenne eladni a legcsekélyebb
árért. - Ilyetén állásában a dolgoknak, ma nálunk közgyűlést tartatván, elhatározatott, hogy
tisztelt polgártársunk által tudtára adni kívánjuk Petőfinek, hogy ha személyes bátorsága és
élete kedves, igen jól tenné, ha a jövő nemzeti gyűlésre menő követ választására a jövő
csütörtökön köztünk meg nem jelenik, mert a nép ingerült, s nem állhatunk jót, méltó haragja
fölgerjedésében lehető dühieért” stb. stb. - Barátom, kihez e levél intézve volt, átadta ezt
nekem. Azt gondoltam, hogy a terrorisztikus levéllel csak el akarnak engem onnan ijeszteni,
de elhatároztam, hogy ha igazán akármilyen ingerült is a nép ellenem, a rám árasztott
becstelen rágalmak következtében, meg fogok a választáson jelenni, s az ingerülteket föl-
világosítom és lecsillapítom... de ha ezt el nem érném is, ott leszek csak azért is, nehogy
párthiveim méltó bosszankodással azt mondják, hogy elhagytam őket, kik oly tántoritha-
tatlanul ragaszkodtak hozzám. Tegnap estefelé átmentem Szabadszállásra. Egy ismerősömhöz
szálltam. Midőn ott megláttak, az egész háznép iszonyu rémületbe esett, alig voltak képesek
ennyit mondani:

- Az istenért, távozzék el tüstént, ebben a szempillantásban, mert mingyárt agyonverik.
Tegnapelőtt majd éjfélig tartottak népgyűlést ön ellen a kaputosok, s a népet felbőszítették. A
pap, kinek fia akar követ lenni, azt mondta: mihelyt bejön a városba, azonnal félreverti a
harangokat. Távozzék, ha élete kedves!

Egy rokonom lélekszakadva futott hozzám s ugyanezeket beszélte, s én már hajlandó voltam a
visszafordulásra, nem a magam személyét féltve, hanem feleségemet, ki velem volt. Gondo-
lám, hogy agyon csak nem vernek, még bántani sem fognak, azt hiszem, de tudja isten, milyen
skandalózus jelenés történik, s hogy lássa, hogy hallgassa azt végig feleségem? Mondám neki,
hogy menjünk vissza, de ő határozottan azt felelte, hogy nem megyünk, itt fogunk maradni, itt
kell maradnunk; ha agyon akarnak bennünket verni, jól van, verjenek agyon, hanem azt ne
mondhassa senki, hogy te hátráltál.

Igy szólt feleségem, s én beleegyeztem, hogy maradunk, sőt azonnal fölmentem a városházá-
hoz. Ott nagyon meghökkentek váratlan, ingyen sem remélt megjelenésemen. Leesett az álla
valamennyinek. A főjegyző, ki egyetlen jó emberem a kaputosok között Szabadszálláson,
elbeszélte az ellenem tartott népgyűlést, melyben őt az érdekes tanács arra akarta erővel
kényszeríteni hogy engem hivatalosan rágalmazzon, becstelenítsen, mire ő mint becsületes
ember, természetesen rá nem állt. Néhány jelenlévő kaputos siheder szörnyükép mentege-

tódzött, hogy ők sohasem támadták meg jellememet, hanem csak elveimet. Oh, ti... tudjátok is ti, mi az a jellem, mi az az elv!

Amint estvefelé visszamentem szállásomra, számos gazdaemberrel találkoztam, kik mindnyájan nyájasan köszöntek. No, mondok, hiszen minden jól van, az urak megszeppentek, a nép szívesen lát! Éjjel úgy tíz óra felé muzsikaszó és kurjongatás keltett föl álmomból. A pap fiát éltették, mint követet. Kinéztem, ottkinn a ház népe mondja, hogy az egész várost itatja a pap. Miután látták az alávalók, a becstelének, hogy semmi rágalommal, semmi gyalázással el nem hódíthatják tőlem az embereket, a végsőre vetemedtek, borral és pálinkával vették el a szegény, szánakozásra méltó nép esztét, hogy éellenem, és így önnön maga ellen forduljon! Az ivás és ordítozás egész éjjel tartott.

Másnap korán reggel fölmentem a városházához, hogy ott bevárjam a vidékieket, s ha mindnyájan együtt lesznek, a választás előtt igazoljam magamat a rám dobált vádak ellen. Néhány percig állhattam ott magamban, midőn mellettem e szót hallom: „szemtelen”. Odapillantok, ki szól? - hát egy tiszteletreméltó individuum, ki fiatal korában az apámtól egyszer negyven bankó forintot kért kölcsön, adott is neki. Később tudta meg az apám, hogy a jómadár saját apjától puskát, pisztolyt és lovat lopott s elugrott pusztai betyárnak... Egy ideig betyárkodott, azután elfogták, s utóbb szabadszállási bíró lett, és ettől fogva nem a szomszéd határokat, hanem csak születése városát lopta. Ez az ember, ha ugyan embernek lehet nevezni, mondá nagy részegen mellettem, hogy „szemtelen”. Meg se gondoltam, hogy rólam beszél, s amint feléje fordulok, azt mondja: „igen, igen, szemtelen! mit szemtelenkedik itt?”

Odaléptem hozzá, s így szólék:

- Kérem az urat, válogassa meg a szavakat.

- Nem válogatom meg a szavakat - felelt a részeg pimasz -, hogy mer az ur itt szemtelenkedni?

- Még egyszer ismétlem - szólék -, válogassa meg a szavakat!

Mire ezt kimondtam, azt vettem észre, hogy körülvevett egy egész dühöngő részeg csorda. A jel meg volt adva, mindenhol tódultak felém, s több mint száz torok bögte körülöttem:

- Ez a hazaáruló, ez az akasztófárávaló muszka spion, aki el akarja adni az országot; szaggasd szét, üsd agyon!

- Megálljatok, polgárok - kiálték -, hagyjatok szólni, hadd igazoljam magamat!

- Nem hagyjuk szólni, agyonütjük! - így üvöltöttek iszonyu szidalmak, piszkolások, káromkodások között. Ekkor már a kapu alá toltak; látván, hogy szóhoz nem jutok, kértem, hol a bíró?

- Én vagyok, mit akar? - szólott mellettem egy vén ember.

- Bíró uram - mondtam -, felelős lesz érte, ha bántanak!

- A leszek, ha lehet - válaszolt a bíró -, jöjön hát föl.

Fölkisért az emeletbe. Ott találkoztam a követválasztási bizottmány elnökével, egy kicsapott nótáriussal, ki a népgyűlésen azt nyilatkoztatta, hogy ha a nép agyon nem ver, ő fog agyonlőni.

- Ugyan minek jött ide, hogy mert ide jönni? - szólott ez - miután a nép úgy föl van ingerülve ön ellen?

- Ki ingerelte föl? én-e vagy önök? - feleltem -; egyébiránt ez nem kérdés, csak annyit mondok, hogy ön és a bíró felelősek értem.

- Ha ebben a pillanatban el nem takarodik ön a városból - felelt a kicsapott nótárius -, mi nem kezeskedünk életeért!

- Így hát nincs mit tennem - szólék -, mint távoznom, de arra ügyeljenek, hogy ne csak személyemet ne bántsák, de még csak ne is inzultáljanak. Valóban gyönyörű! így értelmezik önök a szabadságot? így gyalázzák meg önök saját városukat, melynek neve Szabadszállás!

- Az a szabadság - felelt a követválasztási bizottmány elnöke, a kicsapott nótárius -, az a szabadság, hogy aki nem tetszik a népnek, azt kikergetik a városból.

Ezalatt feljött a vén pap is, ki fia érdekében huszonnégy akó borral prédikáltatott az éjjel a népnek, s biztatott, hogy ne féljek, nem fognak bántani, csak távozzam.

- Ne féljek? - szólék. - Hát jöttem volna-e ide, ha félnék!

Lekisértek az udvarra; a városház előtt még mindig ordított a részeg csorda. Fegyveres nemzetőrök álltak elő, és körülvettek.

- De így gyalog csak nem utazhatom el - mondám -, be kell várnom, míg kocsim megérkezik Szent-Miklósról.

- Addig nem várhatunk - szólt a kicsapott nótárius -, mingyárt indulnia kell önnek, tovább nem tartóztathatjuk a népet. Majd szerzünk mi kocsit... épen ott áll egy készen... hajts utánunk kocsis!

S mentem a város végeig, hol szállva voltam, gyalog, fegyveres nemzetőröktől körülvéve, csak az hiányzott, hogy kezemet hátra nem kötötték.

Fölrakták holmimat, fölültem feleségemmel s indultunk Szent-Miklóstra. Már jó darabig mentünk, midőn rákiáltok a kocsisra:

- Hová megyünk, hisz ez nem a szentmiklósi út!

- De biz az, uram - felelt a kocsis -, de nem az országút, majd ott a bösztöri csárdánál rátérünk.

- Hát miért nem megyünk az országúton?

- Megparancsolták, hogy ne azon vigyem az urat.

Én elhallgattam, meg nem foghatván, miért történik ez? Mikor már jó messze haladtunk, véletlenül az országút felé pillantottam, s láttam nagy távolban az én zászlómmal a szentmiklósi és lacházi kocsikat, melyek mind az én embereimet vitték. Ekkor világosodtam fel... így játszottak ki, hogy embereimmel ne találkozzam. Irtóztató dühvel értem haza. Délfelé visszajöttek a szentmiklósiak és lacháziak hasonló dühvel, s ők beszélték el, mi történt velök.

Már mikor Szabadszállás felé mentek, a bösztöri csárdánál, egy ember így fogadta őket a pap fiának nevében:

- Aki nem Petőfi, ide jöjön és egyék-igyék, aki pedig Petőfi, be ne menjen Szabadszállásra, mert mind agyonverik!

Emberek közül egyetlen egy sem tántorodott el, se a csábításra, se az ijesztésre. Szabadszálláshoz érven, a város végén azzal fogadták őket a helybeliek, hogy Petőfi már eltávozott, ő maga kérte a tanácsot összetett kezekkel, hogy csak vitessék el őt, de azért be ne vigyék azt a zászlót, melyen Petőfi neve van, mert mihelyt egy lépést tesznek vele, végök van. Barátom, kinél szállva vagyok, többedmagával bement a városházhoz, kitudakolni a dolog mibenlétét. Amint nevemet említette, rákiáltottak, hogy ki ne mondja nevemet, mert halál fia lesz.

Hirtelen zaj támad, hogy a város végén összeütköztek a helybeliek és a szentmiklósiak. Erre a bentlevő szentmiklósiak kifutottak társaik védelmére, de a hír szerencsére csak koholmány volt. Tanácskoztak, mit tegyenek, bemenjenek-e vagy sem? az odavalók föl voltak fegyverkezve puskákkal, kardokkal, sőt kaszákkal és vasvillákkal is. Jött egy deputáció a városháztól, mely azt állította, hogy nincsenek fölfegyverkezve; jött másik deputáció, mely azt mondta, hogy bemehetnek bizton, *mert már lerakták a fegyvert.* - E nyilatkozattal elismerték, hogy csakugyan föl voltak fegyverkezve, s az én embereim, kiknél még bot sem volt, azt mondván, hogy amint letették, föl is vehetik ismét a fegyvereket, visszafordultak, de azon szándokkal, hogy ha engem még utolérnek, visszavisznek magokkal a választásra, ha mindnyájukat lelövellőzik és agyonverik is. - Szerencsére csak itt Szent-Miklóson találkoztak már velem, hol csendre és rendre intettem őket, azzal biztatván, hogy a törvény majd elégtételt ad nekik, amiben nem kételkedem.

Szabadszálláson egyhanggal, szavazás nélkül kikiáltották követnek a pap fiát, egy gögös buta embert, ki azonfelül Szluha teremtménye.

Ekkép ment végbe a követválasztás. Nem hamisítottam egy tényt sem, de csak egy szót sem, isten engem úgy segéljen ezen és a másvilágon!

És azok, kik így ellenem lázították a népet, örökké azt beszéltek, hogy én lázítottam, én vagyok a lázító... Hah, ha lázítottam volna, azóta a szentmiklósi és szabadszállási kaputosok csontjai szétszórva hevernének és rajtok kutyák rágódnának. Ez csak egy-két szómba került volna, de én voltam, aki mindig csillapítottam, rendre intettem a népet, én gátoltam meg az összeütközéseket.

Soha sem ostromolta szemtelenebbül a becsületességet és igazságot a gazemberség, mint ezen esetben. Azzal kezdték, hogy gyűlöltté tegyenek a nép előtt, nyomtatott proklamációm által, mit tolakodásnak magyaráztak. Ezzel nem boldogulván, azt hozták föl, hogy republikánus vagyok. „Soh’ se bánjuk mi, ha republikánus is”, felelt a nép, „hadd legyen, azért követünk lesz.” - „Ez azon ember, szóltak a farizeusok, ki ellensége a minisztériumnak és a királynak!”, erre a nép így válaszolt: „nem bánjuk mi, akárkinek az ellensége, de minekünk barátunk, azért követ lesz. A miniszterek és a király nagy urak, lesz elég barátjuk az országgyűlésen; nekünk pedig vagy lesz, vagy sem.” Midőn az effélék sem használtak, kezdtek becsteleníteni, hogy én olyan ember vagyok, kinek már Pesten nem is szabad szólnia, kit Pestről kitiltottak, kinek megbukását, bezáratását, agyonveretését jó szívvvel fogja venni a minisztérium, és az egész nemzet, s hogy én az illirnek, oroszoknak, és ki tudja kinek, el akarom adni az országot, s minthogy még ezen gyalázatosságok által sem hitték biztosnak győzedelmöket, az utolsó éjjel leitatták a népet, s a részeg tömeggel erőszakosan buktattak meg. - Hogy nevezzem ezt az eljárást? erre egy új szót kellene föltalálni, mert az ördögi gonoszság ehhez képest krisztusi erény!

Ti néhány becsületes kaputos emberek, kik a magatok veszélyeztetésével is pártomon, és így a nép pártján voltatok, fölirtam neveiteket, s nem fogom elfeledni. De fölirtam a ti neveteket is, ti nem tudom micsodák, kik ellenségeim, és így a nép ellenségei voltatok, s csak annyit mondok nektek, hogy két szót tanultam Erdélyben az oláhoktól, ez a két szó: „*cine mintye!*”

És ennek ma kellett történnie, hogy engem, mint orosz spiont, mint hazaárulót, agyon akart verni a magyar nép, ma, június 15-én... ma három hónapja, hogy március 15-dike volt, midőn első valék azok közt, kik a magyar nép szabadságáért szót emeltek, sikraszálltak! - De én azért nem a népet kárhoztatom, hanem ámitóit, félrevezetőit, kiket egykor a törvény és az isten

egyaránt meglakoltat... a nép én előttem szent, annyival inkább szent, mert gyöngé, mint az asszony s mint a gyermek. - Dicsértessék a nép neve most és mindörökké!²

Marcus Tizenötödike, 1848. június 19.

ARANY JÁNOSHOZ

[Pest, 1848. jún. 21]

Miért nem irsz, Jankó?

[Címzés:] Arany Jánosnak barátilag Szarvas Orosháza *Szalontán*

A SZABADSZÁLLÁSI NÉPHEZ

Polgártársaim! ti ellenséges kezet emeltetek rám, én baráti kezet nyujtok tinectek; követem a szentírást, mely azt mondja: „aki követ hajít utánad, hajíts te vissza kenyeret.” Istenemre mondom, akkor sem haragudtam rátok, mikor engem vadállatok módjára megrohantatok, hogy széttépjete: annál kevésbé haragszom most; de haragszom azokra, akik annyira elámitottak benneteket, hogy ellenem fordultatok, mint ellenségetek ellen, aki legjobb barátotok vagyok széles e világon!... titeket csak sajnálni tudlak, sajnállak szivemből.

Ha még át nem láttatok, majd át fogjátok látni, hogy vétkeztetek, nagyot vétkeztetek ellenem és magatok ellen, és akkor pirulni fogtok, szégyeneim fogjátok magatokat, és sokért nem adnátok, ha nem történt volna meg az, ami megtörtént. Az egész magyar nemzet ujjal fog rátok mutatni, hogy ti vagytok azok, akik engem kikergettetek várostokból, és nektek az ujjal-mutatás jobban fáj majd a pofoncsapásnál.

Polgártársaim, ha azok az urak, akik engem becsületesítettek előttem, igaz utban jártak: miért nem hagytak engem szóhoz jutni?... én azt akartam, hogy ha majd minden választó együtt lesz, fölállok előttem és azt mondom: „most jöjjen ide, akinek vádja van ellenem, itt szemtől szembe mondja el vádjait, majd megfélelek rá!” Ekkor kisült volna, ki a becsületes ember, ki nem?... de éppen ezért nem hagytak engem beszélni, mert nagyon jól tudták ők, hogy ha szót emelek, ők vesztenek... kimutattam volna, hogy minden vádjuk csak rágalom, hazugság, gyalázatos hazugság. Hiszen ha igazat beszéltek volna, szemembe is meg merték volna mondani, de mindig csak a hátam mögött piszkoltak, a gyávák!

Első fölindulásomban azt határoztam, hogy törvény elébe állítom becsületesem megsértőit, de most már másképp gondolkozom... azzal csak magamat szennyezném be, ha egy sorompó elébe állanék olyan piszok fajjal, mint azok. Ez csak annyi volna, mintha a hold bepörölné azokat a kutyákat, amelyek őtet megugatják. Hadd ugassanak, a holdnak az nem árt. Nincs Magyarországon egyetlen egy becsületes ember, ki az én becsületesemben kételkednék, s ennél többet az isten törvényszéke előtt sem nyerhetnék.

Nagy Károly uram pedig hiába diadalmaskodik, mert azt a választást meg fogja semmisíteni az országgyűlés, mint törvénytelen, és önként ebrudon fogják kivetni a követek közül, és úgy kell neki, mert aki mint vet, úgy arat. Utra mehet aztán szépen, és zsebre rakhatja a dicsőséget, melyet számotokra és a maga számára aratott. Fogadom, hogy ezután húsz mérföldnyire megy onnan, ahol követet választanak, hogy még híré se hallja!

² Kérem minden becsületes elvű szerkesztőtársamat, hogy e cikket lapjában közölni szíveskedjék. Petőfi Sándor. [Ezt követően a nyilatkozatot négy más lap is közölte.]

Ti, polgártársaim, készüljete az új követválasztásra, mely egy hónap múlva bizonyosan meglesz, készüljete el jobban, mint az előbbénre. Ha körülményeim engedik, akkor megint lerándulok hozzátok, ha nem egyébért, csak azért is, hogy néhány embernek a szeme közé nézzek. Válasszatok követnek akárkit, csak olyat ne, aki étellel és itallal veszteget benneteket, mert az olyan ember nemhogy barátotok volna, sőt inkább legnagyobb ellenségeitek; az olyan a ti vesztetekre törekszik, és előbb-utóbb megsíratjátok, de már akkor késő lesz.

A derék szentmiklósiakat, fülöpszállásiakat és lacháziakat köszöntöm, titeket is köszöntlek, s arra kérem az istent, világosítson fel benneteket, hogy ezentúl ne tartsátok ellenségeiteknek azt, aki legbuzgóbb jóakarótok, legőszintébb barátotok. Nem szükség azt az intést adnom, hogy ezután ne higgyetek azoknak, kik a minap úgy bolonddá tettek titeket, úgysem fogtok nekik hinni többé az életben. Ahelyett, hogy titeket ámitanak, azoknak jobb volna bizony, ha számot adnának nektek a város jövedelmeiről, melyek isten tudja, hova gurultak, míg ők tisztviselőködtek. Vonjátok őket szoros számadásra, ha olyan nagyon becsületes emberek; azután gyalázzanak mást, ha a maguk becsülete tisztában lesz. - Isten veletek!

Június végén, 1848.

Petőfi Sándor

[Megj. röplapon]

PEST, JÚN. 27. 1848.

Azon urak, kik Kis-Kunságban Pilátusaim voltak, legujabban azt akarják elhitetni a néppel, hogy én azon deputációt, mely a törvénytelen követválasztás tárgyabani folyamatot hozta föl, nem miniszter elé vezettem, hanem valami színészhez, vagy valamely szerkesztő cimborámhoz, s ezt mint minisztert mutattam be a deputáció tagjainak. Ezt könnyű lenne megcáfolnom, csak az igazságügyminisztert kellene megkérnem, hogy nyilatkoztassa ki, miszerint hozzá vittük az érintett folyamatot, s ezt Deák Ferenc megtenné. De érnék-e ezzel célt? azok, kik rólam ama hirt koholták, úgyis nagyon jól tudják, hogy állítások gaz hazugság; a nép pedig nem fogna felőle semmit tudni, mert ezek a becsületes urak azon ujságokat gondosan el szokták dugni, melyekből a nép akármely tárgyban fölvilágosodhatnék. Egyébiránt meghagyom nekik, hogy szünjenek meg irányomban gyalázatoskodni. Eddig csak megvetésemet birták; ovakodjanak, hogy gyűlölségemet ne költsék fel, mert akkor istenemre (bármily vastag a bőrük, kivált a pofáikon) meg fogom őket nyúzni, mint Apolló Marsyast!

Marcus Tizenötödike, 1848. június 27.

BACSÓ JÁNOSHOZ

Pest, június 30. 1848.

Kedves barátom!

Mind a két leveledet megkaptam, az aranyat is benne, melyért ezennel küldöm az illető példányt. Ára így bekötve körülbelül egy arany, néhány krajcárral több vagy kevesebb. A kár vagy nyereség tehát nem sok. Ezt azért találtam szükségesnek elmondani, mert pénz dolgában nagyon skrupulózus vagyok. Hogy eddig nem válaszoltam leveleidre, ne vedd rossz neven, barátom; én mindig rossz levelező voltam, ilyen zavaros időkben pedig különösen az vagyok, hol az ember azt sem tudja, mihez kapjon. Végtelenül sajnálom, hogy nem tudtam, miszerint te jelenleg Fülöpszálláson lakol. Hiszen ha én ezt tudom, bizonyosan meglátogatlak volna.

Át akartam én oda rándulni Szentmiklósról, de mondok: kihez menjek, mikor egy ismerősöm sincs ott?... akkor mindenesetre sok másképp történt volna, de már megvan, aztán majd megváltoznak még a dolgok. A verificationalis választmány okvetlenül visszakergeti Nagy Károlyt, s akkor meg vagyok győződve, hogy a másodszori választásnál én leszek a követ. Finanziális körülményeim nehezen fogják megengedni, hogy ismét leutazzam, de bízom bennetek, kik barátim vagytok néhányan, hogy meg fogjátok irányomban azt tenni, amit az igazság és a magatok joga is kíván. Ha feljössz Pestre, mindenkor szívesen látlak, lakásom Dohány-utca 373 szám. Isten veled!

őszinte barátod
Petőfi Sándor

ARANY JÁNOSHOZ

Pest, július 1. 1848.

Kedves Jankóm!

Leveledet nemcsak hogy elolvastam, de meg is kaptam. Ahelyett, hogy vigasztalt volna a belőle vonható „dulce est socios habuisse malorum”, még inkább elkeseredtem. Disznóság, amit azok az emberek országszerte elkövetnek, disznóság. Lesz ugyan elég derék gyerek az országgyűlésen, de a nép legbuzgóbb és legönzéstelenebb baráti ugyszólván egészen kimaradnak. Éljen a népképviselő!... te még annyiban-mennyiben megnyughatol a választáson, mert, amint én ismerem legalább hiréből, a követnek van esze és becsületessége... de én! diadalmas vetélytársam olyan dicső virág, mely Augias istállójának legkirivóbb éke lett volna. Nem azt sajnálom, hogy én nem lettem követ, hanem hogy ő lett az, ki nem méltó arra a kötéltre, melyen egykoron függeni fog. De ha a verificationalis választmány nem kergeti is őt rögtön vissza, nem fogja ő azért kitölteni a három esztendő... hohó, három esztendő leforgása mulva vagy előtt is egészen más szőrű követek fogják képviselni a nemzetet... az lesz az igazi nemzetgyűlés. Ne félj, öcsém, mi is ott leszünk. Most azt mondták: „ez republicanus, nem kell!”, azon az új követválasztáson azt fogják mondani: „ez nem republicanus, tehát nem kell” vagy „ez republicanus, tehát kell követnek”. Milyen szép lesz az a jövő, barátom, milyen szép! azt te nem képzelheted, azt csak én tudom, mert látom, olyan tisztán látom, mint ott a falon arcképedet és emitt Marat arcképét... nem csuklól ijedtedben, hogy Marattal együtt találalak említeni?... de ördög bujjék abb’ a politikába, ugysis eleget politizálok éjjel-nappal, hagyjunk föl vele. - Ma mondja Vas Gereben, hogy a lapból tiszta hasznatok van már erre az évre hatszáz pengő egynek-egynek. Ezzel falun beéred nyolc esztendeig, hanem azért az Életképekbe is sominthatnál egy-egy szellemforgácsot. Jóka már dühödik, s én hidegvérű ember vagyok ugyan, de már én is kijövök maholnap a phlegmámból vagy Vahot Imreként a flegmámból. Az a Rákóczi-féle versed itt maradt; elküldjem vagy otthon is megvan? A Toldi estéje végett majd beszélek Jókaival, de előbb írd meg, hogy mit kívánsz érte, mert ha én bocskort akarok venni, hát nem én szólok először, hogy ennyit adok érte, hanem a varga mondja, hogy ennyiért adom... egyébiránt ezzel nem azt akarom mondani, hogy te bocskor vagy, a Toldi estéje pedig varga. - Ejh, ejh Jankó, hogy te nem lettél követ! ez valódi csapás ha nem a házára is, de legalább rám, ki már erősen számítottam arra, hogy a jegyedet nekem fogod adni, mely szükséges lesz, hogy az ember a nemzetgyűlést a galériáról bámulassa... hahaha, én tehát a galériára szorultam! én a galériára!... szegény nép, szegény nép, legfanatikusabb barátod csak úgy a távolból fogja hallgatni, mit végeznek sorsodról, s ha el találja magát ott fönny köhinteni, még onnan is szépen kiutasítják. Szegény nép!... de ne busúlj, ez volt ellenségeid végvonaglója, mellyel engem elrugtak, ez volt végvonaglásuk... még egy koppintás a fejekre és aztán

sakk-matt! - Servus Jankó, feleségemmel együtt tisztelünk csókolunk mindnyájatokat de nagyon ám! Isten veletek!

barátod
Petőfi Sándor

Igaz! arcképeidből csak négy példányt kaparíthattam meg, azt majd legközelebb elküldöm, ha Emich Váradra küld könyveket. Te meg írd aztán, tudod-e? te exkövet, vagy Vahot Imreként exszkövet!

[Címzés:] Arany Jánosnak polgártársilag, Szarvas, Orosháza, *Szalontán*

HECKENAST GUSZTÁVHOZ

Pest, július 3. 1848.

Tisztelt Kiadó Úr!

Ma tudtam meg, hogy a múlt szerdán nem volt Barabásnál Nyári, részint temérdek elfoglaltatása, részint közbejött betegsége miatt. Voltam Barabásnál, s ő megígérte, hogy akármely napon és órán kész Nyárit lerajzolni; elmentem tehát Nyárihoz, ki az ülés idejét holnap négy órára határozta. Méltóztassék tehát Barabásnak (még ma) tudtára adni, hogy holnap, azaz kedden délután négy órakor legyen szives itt Pesten lenni. Nyári okvetlenül elmegy hozzá. Ha most elszalasztjuk az alkalmat, nem hiszem, hogy az országgyűlés folyta alatt megkaphatnók Nyárit.

tisztelő polgártársa
Petőfi Sándor

A NEMZETGYÜLÉSI KÖVETEKHEZ

Nagy Károly, ki a kiskunsági követséget *elrabolta* tőlem, a Pesti Hírlap 99. számába egy cikket *lopott* be ellenem. E cikk egészen *őhöz* méltó, s én őt érte *énhozzám méltólag* vontam kérdőre, s kívántam elégtételt. Amily szemtelen *hetvenkedéssel* írta Nagy Károly e cikket, oly példátlan *gyávasággal* tagadta meg az elégtételt, oly gyávasággal, melynek párját nem férfiak, de vén banyák életrajzában is hiába keressük. Figyelmeztetem és kérem a nemzetgyűlési követeket, hogy e *megbélyegzett emberrel* senki közülök egy sorban ne üljön, nem az émirántami szivesség vagy barátságnál, hanem azon tiszteletnél fogva, mellyel e testület magának tartozik.

Petőfi Sándor

[Megj. először röplapként, 1848. júl. 7-én, majd még ugyanaz nap, ill. 9-én három hírlapban is.]

BANKÓS KÁROLYHOZ

Pest, július 9. 1848.

Kedves barátom!

Alkalmasint olvastad már a hírlapokból Nagy Károlynak, Kis-Kunság dicsőségének, heroikus magaviseletét. Soha Kis-Kunság magát még oly csúfosan pelengérre nem tette, mint ezzel a nyomorú fattyúval. Már nem is jár a gyűlésekbe és átaljában nyilvános helyen sehol sem látni. Ha a legutósó hitvány borbélylegényt provokáltam volna, nem hátrált volna oly förtel-

mesen mint ő. Midőn először hozzáküldtem szekundánsaimat, nemcsak hogy el nem fogadta a párbajt határozottan, de rögtön futott Perczel Mórchoz, mint policájfőnökhöz, hogy ótalmazza az életét, mert én törvénytelen úton akarok elégtételt venni rajta. Már ekkor föl voltam e példa nélküli gyávasága által mentve minden további elégtételadás- vagy vevéstől, csak az volt hátra, hogy fölpofozzam vagy megkorbácsoljam; mindazáltal, hogy másnap az a hír terjedt, miszerint kész már a párbajt elfogadni, magam küldtem ismét szekundánsaimat hozzá vagyis az ő szekundánsához, ki azt nyilatkoztatta, hogy csak kardra megy, de pisztolyra nem... ezt azon ember nevében nyilatkoztatta, ki néhány nappal [azelőtt] nyilvánosan merte írni, hogy ha bajom van vele, ki a síkra nyílt sisakkal, ő *semiben sem hátrál előlem*. Gyáva kutya. Secundansaim a pisztolyt sürgették, minthogy erősebb fegyvert mindig szabad akármelyiknek választani s a másik köteles elfogadni, a pisztolyt is úgy ajánlották szekundánsaim, hogy ha az első lövésre nem találunk, újra töltünk és mindaddig, míg egyikünk a fűbe nem harap. Képzelheted, hogy visszahökkent erre az ellenfelem secundansa is, hát még maga az ellenfél!... Nekem elvem, hogy csak úgy a híriért sohasem vívok; ha egyszer kiállok, annak élet-halálra kell mennie, mert a párbaj nem tréfa; csak azzal vívok meg, aki úgy megsért, mint az a nyomorék, hogy aztán oly passzióval süthessem rá fegyveremet, mint a felém közelgő veszett kutyára. De elég erről ennyi, ezt sem érdemelte, hogy eddig vesződtem vele, oly emberrel, kiről a gyalázatot az özönvíz és az örökkévalóság sem mossa le. Hanem igaz, még egyet: a követek nem ismerik őt személyesen, csak az én leírásom után, s most mindenik fél a gyűlésen magos barna emberrel ülni egy padon, attól tartva, hogy hátha az azon bélyegzett ember. - A tennapi gyűlésben neveztek három tagot a követek közül, kik hozzátok mennek vizsgálat végett: Asztalos Pál, Besze János, Bónis Samu. Nagyon meg vagyok elégedve velök, majd napfényre hozzák ezek az igazságot; csak te is szólítsd vagy szólítsd föl az illetőket a nép közül, hogy a szükséges tanúságot letegyék, s magad is állj elé aztán, mint tanú. Ha Nagy Károlyból a becsületérzés legutósó szikrája is ki nem lobbant volna, e vizsgálatra már nem is lenne szükség, itthagyná Pestet nyakra-főre és örökre, mert itt akárhová fordul, azt várhatja, hogy szembeköpi vagy megpofozzák, anélkül, hogy valaha elégtétellel tartoznék neki az, ki valamely csufját követ el rajta. Isten veled! ha feljössz elvárlak.

őszinte barátod
Petőfi Sándor

Megírtam ugy-e, hogy ne bántsanak, mert végre kiállok, s azokat akik bántanak, megnyúzom, mint Apolló Marsiast. Én szavamat szoktam tartani. Ajánld ezt az illetők figyelmébe.

[Címzés:] Bankós Károly barátomnak, Soroksár, Lacháza, Kún-Szentmiklóson

ARANY JÁNOSHOZ

Pest, július 14. 1848.

Kedves öcsém!
Jankó!
Oh!

Épen a mai napon, ugymint július 14-kén, ötvenkilenc esztendeje, hogy a párizsi nép ostromolta és elfoglalta a Bastille-t. Minthogy ez ily nevezetes nap, föltevém magamban, hogy én is teszek valami nevezeteseget. És tettem. Kölcsön vettem Arany Jánostól 108 pengő forintot. Ha nem hiszed, nem tehetek róla, de úgy van. Itt a kommentár:

Nekem a napokban 208 pengő forintos váltót kell kifizetnem. Mentem Heckenasthoz, hogy az Életképek szerkesztéseért előlegesen fölvegyek 200 pengőt, de az a silány fráter nem adott többet száz pengőnél, aszongya, hogy nincs pénze. No, mondok, sebaj, száz pengőm van, a másik száz pengőt fölveszem Emichtől, ki éppen annyival tartozik e hónapra contractusunk következtében... tudakozódok Emich után, hát az elútagzott Stájerországba valami fürdőbe, s csak hetek multával jön meg. Már ez fáj, nagyon fáj, és fájdalmas érzéseimmel mentem az országgyűlésre. Ott találkoztam Vas Gerebennel, ki azon nyilatkozatot tette, hogy 3,000 bankó forint esik már rád a lap jövedelméből. E szavak rózsaszínű görögtüzet gyújtottak keblem elsötétedett templomában... abból a 3,000 forintból jut nekem 108 pengő, gondolám, s föl-szólítottam Vas Gerebent, és ő a napokban át fogja adni az összeget a te osztalékból. Már most sírj és jajgass, öcsém, mint a pusztuló Jeruzsálem, én nem bánom, csak nálam legyen a pénz. Mire megírhatnád Vas Gerebennek, hogy a világ minden kincseért se adjon egy fillért se, én már akkorára elcsapom az egész sommát, hahaha! Ebből az a rövid, de fontos tanulság, hogy máskor szemesebb légy. - Komolyan szólva, talán csufság, hogy éppen tégedet csíplek nyakon, mert meglehet, hogy szintolyan szükséged van a pénzre, mint magamnak, de gondoltam, hogy ha már fölharagítok magam ellen valakit, inkább te haragudjál rám, mint más; te nem lakol Pesten, ritkán is jössz ide, nem kell remegnem minden pillanatban, hogy hátha találkozom hitelezőmmel. Villámló mennydörgő válaszodat szívszakadva várom, hogy minél előbb átessünk a zivataron. Isten veletek... de nem kívánok most semmi jót, mégcsak el sem bucsúdom, nehogy azt gondold, hogy le akarlak kenyerezni; nem! én férfi vagyok, bátran nézek a vész elébe, igen!

Petőfi Sándor

[Címzés:] *Arany Jánosnak a Pesten megjelenő Nép Barátja című lap egyik bokros érdemű szerkesztőjének, Szarvas, Orosháza, Szalontán*

BACSO JÁNOSHOZ

(1)

Pest, július 16. 1848.

Kedves Barátom!

Tudni fogod a lapokból ügyemet. Nagy Károllyal mind a párbajra, mind a követségre nézve. Soha a világ teremtése óta ember gyávábban nem viselte magát, mint ez a hetvenkedő fattyú... hallotta-e ember, hogy akit provokáltak, valaha a policájhoz futott volna, hogy ez védelmezze életét? Köpedelem! - A nemzetgyűlési vizsgáló bizottmány (Bónis, Besze, Asztalos) a hét folytán lemennek Kunságba, akkor elvárom nem irántami barátságodtól, de igazságszeretetedtől, hogy ügyemet pártolni fogod. Beszélj különösen az öreg Herpai Jánossal, úgy hallom, ő nagyon a részemen van s igen fontos dolgokban tanúskodik mellettem. Már csak mindenáron azon legyünk, hogy az igazság napfényre jöjjön... irtóztató volna, ha azok a gazemberek úgy el tudnák simítani a dolgot, hogy az a betyár maradna követ, ki oly embertelen zsvány módon lett azzá. Isten veled!

őszinte barátod
Petőfi Sándor

[Címzés:] *Bacsó János barátomnak, Lacháza, Szentmiklós, Fülöpszálláson*

BACSÓ JÁNOSHOZ

(2)

Pest, július 16. 1848.

Barátom Jancsi!

Nem szeretem a levélírást, nem is igen érek rá a levélírásra, azonfölül éppen ma adtam postára egy hozzád szóló levelemet; mindezek dacára sem hagyhatom felelet nélkül most kapott leveledet. Mi annak első részét illeti, sok hamis állítás között sok igazat mondasz. Igaz, hogy olyan a nép, amilyennek te rajzolod, de csalatkozol abban, ha hiszed, hogy én valami ideális testületnek képzelem, nem, barátom, én egy szikrával sem képzelem különbnek, mint amilyennek lenni te állítod, de életem fő törekvése az, hogy olyan ne maradjon, amilyen jelenleg. Sokan a nép nemesítését, művelését sysiphusi munkának tartják; én nem; s éppen azért van erőm csüggedetlenül küzdeni az ő érdekében, s ha én nem érném meg a boldogabb szebb időt, megéri más, s enyészék el bár az óriási munkában az én fáradozásim nyomdoka, ne említsek bár az én nevemet a népregeneratorok nevei között, azért én boldogan halok meg azon öntudattal, hogy lelkemből is cseppent egy harmat azon szentelt vízbe, mely az emberiséget ujonnan meg fogja keresztelni. - Leveled második részét a párbajt illetőleg, attól én nem kevésbé undorodom vagyis nem tartom kisebb bolondságnak, esztelenségnek, mint te. Tudom én, hogy becsületedet senki el nem veszi, el nem veheti, és ha valaki elvenné, azt ugyan párbajjal vissza nem szerezhetném; de itt nem is becsületedem jött kérdésbe, hanem bátorságom, s annak tanuját, fényes tanuját kellett adnom, nehogy feljogosítsak, felbátorítsak minden pimaszt, minden sehonnait, hogy velem packázzék, hogy inzultáljon, hogy piszkoljon. Nagy Károly azt mondja azon szemét cikkében, hogy „ha bajom van vele, álljak ki nyílt sisakkal, ő nem fog hátrálni előttem semmiben!” Nem a meghíúsult követség, nem Nagy Károly cikkének csárdai gorombaságai, hanem ezen szavai, ezen hetvenkedése tetette velem, amit tettem. Ez nyilvános kihívás a párbajra, s ha én hátrálok, vagyis ki nem lépek, minden ember leköphetett volna, és leköppött volna s diadalmaskodott volna bizonyosan Nagy Károly, pedig ezt soha sem fogja velem tenni nemcsak olyan ember, kinek a vezetékeve Nagy, hanem még olyan sem, akinek a *nagy* epithetona! - Soha magam iránt mellőzhetlenebb kötelességem nem volt, mint ezen nyilatkozata után őt provokálnom, s ezt megtettem Jókai és Pálfi által. Ők elmentek hozzá, s kihítták, de ő semmi szín alatt el nem fogadta a párbajt, s miután szekundánsaim elhagyták őt, rohant Perczelhez, s föladott bennünket. Perczel kinevette őt... éppen azután találkoztam vele, hogy Nagy Károly eltávozott tőle, s kacagva beszélte el a megtörtént jelenést. Ekkor írtam azon néhány sornyi kis nyilatkozatot, mely a Pesti Hírlapban s egyéb lapokban megjelent, melyben előadom, hogy Nagy Károly gyáván hátrált. Másnap azon hír terjedt, hogy már kész elfogadni a párbajt, s én - tulságos lovagiasságból - azonnal küldtem szekundánsaimat az övéhez, Szeleshez, ki a kihívott nevében kijelenté, hogy ez kész víni karddal, mibe szekundánsaim nem egyeztek bele, ajánlván a párbaj szabályaival megegyezőleg a pisztolyt, mint erősebb fegyvert. Én nem akartam pusztá parádét, pusztá kardpengetést vagy legfőlebb néhány karcolást, én kockára akartam tenni életemet azon remény fejében, hogy lelövöm azt a silány fattyút, ki vakmerő volt oly veszett kutya módon nekem rohanni... de, aki néhány nap előtt azon hetvenkedő frázissal ijesztett a közönség előtt, nyomorúságosan visszahökkent a pisztoly előtt. És ennyiből áll az egész affér. Én eleget tettem magam iránti kötelességemnek. Ő pedig szép mellékneveit a gyávával szaporította. Hogy föl nem pofoztam, annak köszönheti, mert nem akarom tenyeremet bemocskolni piszkos pofájával... amit mások tesznek vele, ahhoz semmi közöm, én senkit se nem csillapítok, se nem ingerlek ellene. - Aki ennyit mond ez ügyről, mint én mondtam, az igazat beszél, aki kevesebbet vagy többet mond, annak ne

higgy, mert hazudik. - Végre ami a követséget illeti, annak megnyerése végett soha és sehol egy lépést sem teszek többé ez életben... ha széles e hazában egyetlen egy kerületnek sem lesz annyi becsületérzése vagy tulajdonképen belátása, hogy engem megválasszon, úgy isten szentháromság ugyse nem érdemli meg Magyarország, hogy képviseljem!

Isten veled!

őszinte barátod
Petőfi Sándor

[Címzés:] Bacsó Jánosnak barátilag, Lacháza, Kún-Szentmiklós, *Fülöpszálláson*

VAS GEREBENNEK

[Pest, 1848. aug. 6.]

Pajtás!

Azt hallom, hogy megnősültél. Okos ember vagy, ha igaz, okosabb, ha nem igaz.

Sándor

PEST, AUGUSZTUS 10-én 1848.

Felszabadultunk a Metternich-kompania alól, s kaptuk a Battyányi-minisztériumot. Erre ugyan elmondhatni, hogy: „eben gubát”.

Amaz tetteivel törekedett vesztünkre, emez tétlenségével fogja vesztünket okozni. Mi haszna, hogy a mód különböző? az eredmény egy.

Immáron nyildogálnak azon boldog ábrándozók szemei, kik nemcsak hogy biztak e minisztériumban, de sőt azt állították, hogy egyes-egyedül csak ez az, mely a hazát megmenteni képes. Gyönyörűségesen meg fogják menteni!

Ország-világ tudja, hogyan vélekedtem én e minisztériumról mindjárt eleinte (hogy e véleményemet ki mertem már akkor mondani: jó nevem hírért, melyet évek folytán szereztem, elvesztettem néhány nap alatt), most pedig egyenesen azt mondom, hogy ez a minisztérium az, mely legbizonyosabban eltemet bennünket.

Ió paeant zengett az ország, midőn az első magyar minisztérium névsorát meglátta, én pedig megcsóváltam fejemet azon, hogy a magyar ember mindig fölkeltekor szokta dicsérni a napot, be nem várván annak lementét.

És azt gondolám: ezek mind egy szálig derék emberek, talán mint miniszterek is azok lesznek, de csak talán... ők azon kornak gyermekei, mely már meghalt: a beszéd, a szónoklat koráé; ebben ők elsők voltak, de vajon nem lesznek-e az új korban, a tettek korában az utolsók? mert a kettő között oly nagy a különbség, hogy vagy egészen új emberek kellenek hozzá, vagy a régieknek egészen újjá kell születniök, és ez nagy ritkaság. Csak egy főnix volt a világon, az is régen volt; tán nem is igaz. Abból, hogy ők a szónoklat mesterei, egyáltalában nem következik az, hogy mesterei lesznek a tetteknek is. A timár kikészíti a bőrt, de a kikészített bőrből más mesterember csinál csizmát.

Igy gondolkoztam körülbelül a minisztériumról, midőn az megszületett. Alig élt néhány napot, s én földhöz vágtam kalapomat s a minisztérium iránti minden hitemet és bizalmamat. Azt mondták ugyan, hogy még gyermek, tehát várakozzunk egy keveset, de ez engem meg nem nyugtatott. Herkules már bölcséjében kigyókat szaggatott szét, s nekünk, ha valaha, úgy most van Herkulesekre szükségünk.

Bekövetkezett május 10-ke, a budai vérengzés (melynek elkövetői, közbevetőleg mondván, maig büntetlenül fűtyülnek), ott a minisztériumnak ugyszólván szeme láttára kaszabolták az embereket... már ekkor nem tartóztathattam magamat, fölugrottam a muzeum udvarán a tribünre, és veszett dühömben elkiáltottam a nemzet színe előtt, hogy én e minisztériumra nem a hazát, de egy magamat, sőt a kutyámat sem biznám.

Nyugodt lelkiállapotban bizonyosan más szavakkal fejeztem volna ki magamat, de az értelme végre is csak ez lett volna.

Ezen szavaimra dühbe jött az ország, és szép fényes nevemet pocsétába dobták, és meggázolták. Én fájdalomosan ugyan, de mégis mosolyogtam, mert tudtam, hogy ugyanazok az emberek, kik rátapostak nevemre, föl fogják azt venni a sárból, és szépen letörölgetik róla a meg nem érdemelt szennyet.

S ime már ott vagyunk, hogy azt mondogatják: Petőfinek mégsem volt egészen igazságtalansága. És ne adja isten, de maholnap ott leszünk, hogy azt fogják mondani: Petőfinek tökéletesen igaza volt!

Napról napra mindinkább látván, hogy a minisztérium olyan, mint a bekötött szemű, hátrakötött kezű és vásra vert lábu ember, minden reményemet egybe helyeztem, a nemzetgyűlésbe.

Mit nem vártam én a nemzetgyűléstől! soha ennél nagyobb szerű reményeim nem voltak és soha sem csalatkoztam oly csufondárosan, mint e nemzetgyűlésben!

Uramfia, fölküldi őket egy fölébredt, fölkelkesült, tettevágyó, tettekész nemzet, és ők itt nyá-mognak, itt cammognak, mint valami inaszakadt invalidus; kávéházi pipafüstös unalmokból és egykedvűségökből csak akkor pattannak ki, akkor jönnek tűzbe, ha nem az ellenséget, hanem egymást kell marniok, és végre is megérjük, hogy szőröstül-bőröstül elnyelik a törpe minoritást... szájok ugyan elég nagy erre. A rác fene eszi az ország lábát s maholnap a szívébe harap, és az a fű még erdőben és mezőn van, melyet majd a patikába kell vinni, hogy ott orvosságot csináljanak belőle. Egy hónapja, hogy megajánlották nagy hűhóval a 200 000 katonát, s azóta ez ügyben egy árva kurjantást sem tettek, mintha az ellenség most készitené a Ganges vizén a hidat, melyen át hozzánk fog gyalogolni.

Déli Magyarországon zsákra rakják a lenyiszált magyar fejeket, éjszaki és keleti Magyarországért ki kezeskedik? és ki kezeskedik nyugaton Ausztriáért, melynek alattomos keze szennye eddig is mindenütt látszik.

Egyszerre csak azon vesszük észre magunkat, hogy nem két, hanem négy tűz közé szorultunk, és alig van annyi fecskendőnk, amennyivel egy égő gyufát el tudnánk oltani, és mégis ahelyett, hogy állítanák nyakra-főre, ha a pokol fenekéből is a pénzt és katonát, magok játszanak katonásdit, vagdalkoznak egymás között, mint a paréj közt a gyerekek. Tanakodnak teológiáról, pedagógiáról és azt ördög tudja miféle *ia*-ról. Elhagyhatnátok most azt a nevelést, mikor azt sem tudjuk, lesz-e kit nevelni, vagy sem.

De a legszebb az, hogy ők a népet, melynek ők képviselői, oly éretlennek, butának tartják. Végső argumentumok mindenre az, hogy, hja, a nép még ilyen meg olyan éretlen. Köszönd meg ezt képviselőidnek, nép. Én megvallom, egészen másformának ismerem a népet, s éretlenségének legfőlebb egy példáját tudom, azt, hogy ilyen képviselőket választott.

Hanem a legszebbnél is szebb az, hogy ők, kik azért vannak összeküldve, hogy a magyar nemzetet kiemeljék a régi fertőből, ehelyett még egy új gyalázatot csapnak a képéhez: megajánlják a segítséget Ausztriának Olaszország ellen s ezzel magok zárják be előttünk az ajtót, melyen Európa nemesebb nemzeteinek rokonérzelme jött volna be hozzánk. Most már jön el az idő, midőn magunk emberségéből, ami könnyen megeshetik, nem bírunk kigázolni a bajból, s forduljunk segítségért ama nemzetekhez, majd azt fogják mondani: menjetek a pokolba, ahová valók vagytok, kik kezet emeltetek a szent szabadságra, midőn Európa, sőt ti magatok is küzdöttek érte!

Ezt fogják mondani, s kilöknek bennünket az antichambreba, hol majd aztán magyarázhatjuk az inasoknak a *pragmatica sancti*ót. -

Innen-onnan ezer esztendeje, hogy e földre az első cseppek hullottak ama vérből, mely ezt Magyarországnak keresztelte.

Ezer esztendő óta sokszor volt már a magyar nemzet kutyául, de nem hiszem, hogy valaha kutyábbul lett volna, mint jelenleg van.

Maholnap már én is kétségbeesem, én!... pedig akkor aztán jó éjszakát, mert én a legutolsó vagyok azok közt, akiket a balsors kétségbeejteni képes.

Akkor ha küzdünk, nem azért küzdünk többé, hogy Magyarország ismét fölemelje fejét, hanem csak azért, hogy ha már élni nem tudtunk becsületesen, legalább halálunk legyen becsületes.

Irtóztató!

Azért szenvedtünk hát ezer esztendeig, azért izzadtunk könnyeket és sirtunk vért, azért botorkáltunk át keservesen a középkor hosszú éjén, hogy midőn virrad végre, mi fáradtan, ájultan roskadjunk össze az utfélen, hogy a nemzetek hajnalának első sugárai odafonódjanak Magyarország homlokára halotti koszorú gyanánt!

Tenni fogunk végre, de tenni és meghalni egyszerre... tettünk az emlékkő lesz sirhalmunk előtt. A világ nem tudta, hogy élünk, csak azt fogja tudni, hogy meghaltunk!

Szomorú, szomorú. És pedig így lesz, ha a nemzet minél előbb föl nem serken, s ki nem ragadja kormányát és képviselői kezéből azon hatalmat, melyet nekik jóhiszemben átadott, s mellyel azok részint nem tudnak élni, részint rútul visszaélnék.

Marcus Tizenötödike, 1848. augusztus 11.

ARANY JÁNOSHOZ

Pest, augusztus 16. 1848.

Kedves barátom!

Olvastad-e Tacitust? ha nem, olvasd el, s tapasztalod, hogy köztem s közte (legalább e levelet tekintve) nagy hasonlatosság létezik, ami a rövidséget illeti. - Mindeddig nem írtad meg, mennyi honoráriumot kívánsz az Életképektől Toldi Estéjeért. - Arcképeidből a példányokat hogy küldjem el? - Utósó marha leveled után ítélve, azt gondoltam, hogy ott lenn vagy valahol a bunyevácok között, s erősen... bujkálsz a kukoricában, azért nem írtam mindeddig. - Új lakásom: Lövész utca, 391. - A legpecsovicsabb lap széles e hazában a Nép Barátja, érte benne kedves kollegád royalistico-ministerialis cikkeit. Ezt én mingyárt eleinte vagyis előre sejtettem, sőt neked is megmondtam, hogy Vas G. ha nem gazember is, de éretlen legény. - De

én ökelme becsületében sem bízom határtalanul, azért hatalmazz föl engem világosan legközelebbi leveledben, hogy megszámloltassam őt a lap jövedelméről, ha jónak látod. Én jónak látom. - Emichnél voltam ügyedben; felelete az, hogy csak a jövő évi áprilisban fogja megmondhatni bizonyosan, mennyi kelt el Murány Ostromából, mert csak akkor számol a vidéki könyvtárakkal; annyit azonban mondhat, hogy ha vidéken is oly kelendősege volt, mint helyben, úgy már bejött a nyomtatási költségnek vagy fele. - Én a minap fejeztem be egy hosszú költeményt (valami 3,400 sornyi) melynek címe: Az apostol. - Mi jól vagyunk, egészséghiány és pénzbőség nem háborgat. De a haza cudarul van; vagy jön egy mindent fölforgató, de mindent megmentő forradalom, vagy elveszünk, de oly gyalázatosan, mint még nemzet nem vezett el. Én hiszem, hogy egy roppant forradalom előestéjén vagyunk, s tudod, nekem nincsenek vak sejtelveim. Akkor aztán első dolgunk egy óriási akasztófát állítani, s rá 9 embert! - Isten veletek mindnyájatokkal. Ölelünk. Csókolunk benneteket! -

barátod
PS

Írj minél előbb!

[Címzés:] Arany Jánosnak, Szarvas, Orosháza, *Szalontán*

BANKÓS KÁROLYHOZ

Pest, aug. 18. 1848.

Károly barátom!

Mindössze három levelet kaptam onnan alulról. A két első megjelent az Életképekben, a harmadik ma érkezett hozzám, azt is ki fogom adni. Ha tudnád körülményeimet, nem neheztelnél eddigi hallgatásomért. Nem annyira foglalkozásaim tartóztattak, mint épen az, ami ugyszólván minden foglalkozásra alkalmatlanná tesz: a szórakozottság, mi abnormis, kétségbeejtő állapotunkból ered. Nyomorúságosan vagyunk. Soha silányabb, haszontalanabb országgyűlés és minisztérium nem volt, mint ez a mienk. Ti szerencsétlen miniszterimádók! fölnyílt-e már a szemetek? látjátok-e már, hogy én a minisztérium iránti legkeserűbb kifakadásaimban nem-hogy igazságtalan lettem volna, sőt inkább igen is szeliden és lágyan beszéltem róluk? - Épen most foly a vita, az élethalál-küzdés a gyűlésben, a fölállítandó katonaságról, mit Mészáros, ez az örült marha erőnek erejével a régi német katonaság kaptafájára akar ütni. Láttál-e ennél cudarabb hazaárulást, a magyar nemzetre nagyobb gyalázatot hozó dolgot, akár ostobaságból, akár gasszágból ered? de most jut eszembe, hogy épen utósó leveledben beszéltél elragadtatással Mészárosról... borulj hát le előtte és csókold meg lábát, azon lábat, mely a magyar függetlenséget és a magyar nemzetméltóságot olyan csúful oldalba rúgja! - Ha mindent elbeszélnék, mindnyájan, akik alant vagytok, fölrohannátok és először is a minisztereket és az országgyűlést irtanátok ki, mert szabadságunk és leendő nagyságunk legmegrögzöttebb ellenségei itt vannak Pesten. - Pista öcsémmel nem találkoztál még? a VI. önkényes zászlóalj negyedik századában van. - Leveleidet ezután is szívesen veszem, sőt kérlek, hogy tudósíts minél többször! Isten veled!

igaz barátod
Petőfi Sándor

[Címzés:] Bankos Károly nemzetőr barátomnak a jász-kun táborban, *Ó-Verbász* alatt.

MEGJEGYZÉS A VÖRÖSMARTYHOZ C. VERSHEZ

[1848. augusztus 27.]

[E napon jelent meg az *Életképek*-ben Petőfi verse: *Vörösmartyhoz*. A vers után csillag alatt a következő megjegyzés olvasható:]

Én, ha verset írok, nem írom a magam mulatságára, hanem írom azért, hogy kiadjam, hogy mások gyönyörködjenek benne vagy okuljanak rajta. (Elérem-e célomat vagy nem? az nem tartozik ide.) Sokan voltak, kik e költeményem kiadását ellenezték. Nem tehetek róla. Én érzem a legnagyobb fájdalmat, hogy erre kényszerülve vagyok, mert én szerettem, én tiszteltem legjobban Vörösmartit mindazok között, kik őt valaha szerették és tisztelték, de elveimet még sokkal jobban szeretem és tiszteltem, mint őt. Szívem sajog és vérzik, de kérlelhetetlen maradnék, ha elvérzeném is bele. Brutus talán sírva szúrta le jőtevőjét, apját, Caesart, de leszúrta. Hogy Vörösmartit elitélem, nagy áldozat, melyet szívem tesz elveimért, de bármily nagy ez áldozat, kész vagyok és mindenkor kész leszek sokkal nagyobbakat is tenni értetek, szentséges elveim!

Petőfi Sándor.

MEGJEGYZÉS BÉRANGER LEGÚJABB DALÁ-HOZ

[1848. szeptember 3.]

[E napon jelenik meg az *Életképek*-ben Petőfi fordítása: *Béranger legújabb dala*. Ehhez csillag alatt a következő megjegyzést fűzte a költő:]

Sietek lefordítani e költeményt, mely megbecsülhetetlen érdekű talán nemcsak énreám, hanem minden olvasóra nézve, mert a dicső *Béranger* írta és írta a februáriusi forradalom, a köztársaság kikiáltása után és írta hatvannyolc éves korában! és végre meg ez legszebb költeményei között talán a legszebbik. Manuel, kihez e költeményt írta, egy megholt barátja, ki a restauratio alatt nevezetes ellenzéki tag volt.

Petőfi Sándor.

ÖZV. JÓKAY JÓZSEFNÉHEZ

Pest, septemb. 6. 1848.

Tisztelt Asszonynéném!

A küldött egyetmást szíves köszönettel vettük. Laborfalvi Móricról nem sokat tudok, a régi barátság tökéletesen kettészakadt köztünk és örök időkre. Móric oly nemtelenül, oly gyaláztatosan viselte magát irányomban, hogy rá sem nézhetek többé soha. Midőn meghallottam, hogy megjött faluról már mint férj, odamentem Emődihez, s kihivattam őt (mint azelőtt szokásom volt, mert L. Rózához sohasem mentem be), de Móric, ahelyett, hogy kijött volna, azt üzent ki nagy gorombán, hogy menjek be, ha dolgom van vele, s én erre bosszankodva hazajöttem. Másnap legényemet küldtem oda, hogy jöjön hozzám, mert igen fontos végezni valóm van vele, s erre a tennapi pimasz gorombasággal ismét azt üzent: én is csak annyira lakom tőle, mint ő éntőlem, ha dolgom van vele, sétáljak hozzá. Láttam, hányadán vagyunk, s egy levelet írtam neki, mely utósó levelem hozzá az életben, s melyben keserűen szemére hánytam irántami silány magaviseletét s különösen bizalmatlanságát, hogy házassága ügyében

soha egy őszinte szót sem hallottam tőle. Ő e levelemért s különösen azért, hogy akkor a városban és a hegyek között kerestem őt, hogy állott rajtam bosszút? csufondárosan! hírem és tudtom nélkül egy komisz cikket írt ellenem az Életképek utósó számában, melyben engemet többek közt Vörösmarti iránti háládatlansággal vádol stb. pedig Móric sokkal több hálával tartozik nekem, mint én Vörösmartinak. Isten neki, már mindennek vége van, s ő bánja meg a dolgot, nem én, mert nekem, azért hogy ő elhagyott, még maradtak barátaim, de neki én voltam egyetlen egy igaz barátja. Én Mórict gyöngé embernek ismertem, de elnézéssel viseltettem iránta, mert ezen hibáját fiatalságának tulajdonítottam, s abban a hiszemben voltam, hogy majd megemberedik idővel; gyöngé embernek ismertem őt, mondom, de azt nem tettem föl róla, hogy alávaló, pedig íme világosan kimutatta, hogy az. Ezentúl ne kérdezősködjék felőle Asszony-néném énnálam, mert én semmit, de semmit nem tudok, nem is akarok tudni felőle. Nem érdemli meg, hogy figyelmemet csak egy pillanatra is rá fordítsam. A kontraktusunk december végén telik ki, addig már nem hagyhatom el az Életképek szerkesztését, de akkor tüstént el fogom hagyni. Szomorú vigasztalás, de én egyébbel nem vigasztalhatom Asszony-nénémét, mint azzal, hogy elvesztette ugyan a fiát, de igen-igen rossz fiút vesztett, ki után nem méltó bánkódni. Feleségemmel együtt tisztelvény kedves Asszony-nénéméket, maradok

őszinte jóakarójuk
Petőfi Sándor

[Címzés:] özv. Jókainé Asszonyságnak tisztelettel, *Komáromban*

VÁLASZ VÖRÖSMARTYNAK

Nem szeretem a feleselgetést, kivált ily időkben, midőn a közönségnek kisebb gondja is nagyobb, mint egyes emberek szóváltogatásait hallgatni; mindamellett nem hagyhatom szó nélkül Vörösmartynak e lapok 58-ik számában hozzám intézett sorait. Nem bocsátkozom a cikk pontonkénti cáfolatába, nehogy mind a magam, mind a mások becses idejéből sokat raboljak el; csak általánosságban egypár rövid észrevételt.

Azt én gondoltam előre, hogy Vörösmarty felelni fog versemre, de megvallom, ingyen sem hittem, hogy úgy fog felelni, amint felelt. Nem hittem, hogy olyan fegyvereket fog használni, minőket senkitől sem érdelek s őtőle legkevésbé, s amelyek őhöz nem is méltók: a gyanúsítás, a lenézés fegyvereit. Ezek a polémia legkopottabb, legmindennapi fegyverei. Ha kardot szúrt volna belém, hallgatnék, de miután bunkósbottal támadt meg, nem hallgathatok.

Azt mondja: „Nem tűnik-e ki, hogy Petőfi kegyelettel akarván szólani, szólott igen rosszul palástolt s mondhatom, igen idétlen szánakozással?” stb. Erre minden elfogulatlan ember azt fogja mondani, hogy nem tűnik ki, de ha csakugyan ez tűnnék ki, úgy megvallom, nem oly hangon irtam, mint lelke mélyében akartam.

Azt mondja: „Petőfi Vörösmartyról, kivel barátságos viszonyban van, mindeddig még egy jó szót sem szólt; honnan van az, hogy oly mohón ragadta meg az alkalmat, róla kárhoztatását kimondani?” stb. Engedjen meg Vörösmarty, de azt nem tudja, nem tudhatja, hogy én az alkalmat mohón ragadtam-e meg, vagy hosszú és kínos lelki harc után? és amit előbb mond, az egyáltalában nem áll, mert én már nem egyszer mondtam róla jót és igen sok jót nyilvánosan (az 1845-ki Életképekben megjelent Úti jegyzeteimben, az 1847-ki Hazánkban megjelent Úti leveleimben stb.), de arról nem tehetek, ha elmulasztotta elolvasni, vagy arra méltónak nem tartotta. És azonfelül tettem azt, mit senkivel sem tettem, összes költeményeimet neki ajánlottam „tisztelet és szeretet jeléül.” Hogyan mondhatja hát, hogy mindeddig egy jó szót sem mondtam felőle? miért akar tényeket megsemmisíteni? Én legfőleg hibáztam azon versemben, de ő vétkezett, midőn azt nem a legtisztább baráti és hazafiúi fájdalom, hanem

isten tudja milyen rosszindulat kifolyásának magyarázta. Ezzel azon gyanút vágja arcomhoz, hogy én sohasem voltam őszinte tisztelője, hogy én csak tettetém iránta a tiszteletet, szóval, hogy kétszínű ember vagyok, s ez a legcudarabb jellemtelenség, mi embertől telik, s ezt nem engedhetem meg, hogy magamon száradjon. Fölhívom mindazokat széles e világon, kik engem ismernek, nyilatkozzanak valamennyien, tapasztalták-e bennem csak árnyékát is a kétszínűségnek? ha igen, borítsa fejemet a nemzet megvetése!

E gyanúsítás fáj, és fáj az a lenéző hang, melyen beszél velem Vörösmarty, mondván többek között: „én elítélem őt! kicsoda? Petőfi, kit? Vörösmartyt” stb. Már kérem alázatosan, akárki az a Petőfi, de mindenesetre olyan ember, kit Vörösmartynak sincs semmi joga lenézni. S ha épen kedve volt Vörösmartynak a szerénységről beszélni, inkább akárhol beszélt volna róla, mint itt, midőn ő is feledni látszik a szerénységet. Egyébiránt ami a szerénységet illeti: én azt igen silány portékának tartom, melynek betanulását sohasem találtam fáradságra méltónak, mert az a jezsuiták találmánya. Göthe teljes hosszú életében egyszer mondott okosat, akkor, midőn azt mondta: „Nur die Lumpen sind bescheiden.”

Cikke végén, miután a szerénységet repetálta, így szól Vörösmarty: „birónak még te kicsin vagy.” Nincs mit szólnom ellene, elismerem teljesen, ha azon érdemes táblabírói hiszemben él Vörösmarty is, hogy mindaddig kicsin az ember birónak, míg nagy hasa nincs.

Különben, amit ő gondol, én is azt gondolom, hogy t. i. e tollharc nem bontja föl közöttünk a jó viszonyt. De ha ellenkezőleg lenne is, nemcsak övele, hanem akárkivel szemben a föld hátán, mindig kimondanám szabadon meggyőződésemet. Inkább legyek ezután is, mint ekkorig voltam, bátran és kérlelhetetlenül kimondott meggyőződésem mártírja, hogysem gyávasággal vádolhassam én magamat. Én magammal akarok békében élni, nem a világgal.

Kossuth Hirlapja, 1848. szeptember 8.

ELSŐ ÉS UTÓSÓ FÖLSZÓLALÁSOM EGY IGEN PISZKOS DOLOGBAN

Jókai Mór szerkesztőtársam az Életképek előbbi számában egy nyilatkozatot bocsátott ki ellenem Vörösmartinhoz írt versemet illetőleg, s tette ezt hírem és tudtom nélkül. Ha én e nyilatkozat indokát nyilvánosságra hoznám, a közönség azonnal tudni fogná, mit tartson Jókai felől? mert annak indoka minden inkább a világon, mint Vörösmarti iránti tisztelete... de én nem hozom napfényre azon indokot, mert nem elvem magánügyeket közrebocsátani, nem akarok oly fegyverrel vívni, melynek egyik vége legyőzné ugyan ellenemet, de a másik vége engemet beszennyezne. Elhagyom tehát a nyilatkozat indokát, csak a nyilatkozatra magára teszem meg észrevételeimet. Skandalózus dolog, két szerkesztőnek a magok lapjában egymás ellen síkrakelni, de ő dobta le a keztyűt, s én morális kötelességemnek tartom azt fölvenni; van azon nyilatkozatban öt impertinencia, mit nem hagyhatok szó nélkül.

1-ső *impertinencia*. Azt mondja Jókai: „nem ismerem el, hogy költőnek joga legyen költőtársa felett ítéletet hozni”, s épen azon cikkében, melyben ezt mondja, megítél ő és pellengére állít engemet. Vagy ez csak holmi Petőfi-féle kicsinységeknek nem szabad, de a Jókai-féle nagyságok kivételei e szabálynak?

2-dik *impertinencia*. Azt mondja: „bár én is szeretem a magam elveit, de azért a más elveit is tiszteletben tartom” stb., s ugyanakkor az én elveimért amúgy hübelebalázs módjára nekem esik.

3-dik *impertinencia*. Azt mondja: „bárha Petőfi elfeledkezhetik is azon háláról, mivel Vörösmartinak tartozik, én nem feledkezhetem el arról, mivel én tartozom neki”. Tehát Jókai hálátlansággal vádol engemet, s ugyanakkor, engemet vádolván, ellenem kezét emelvén, a

legcudarabb hálátlanságba esik. Én nem tudom, mennyi hálával tartozik Vörösmartinak, de azt tudom, hogy amennyivel tartozik Vörösmartinak Jókai, tíz annyival tartozik énnekem, ha egyébert nem, már csak azért a több mint baráti, több mint testvéri, több mint atyai szeretetért is, melyet rá hosszú éveken át pazaroltam. Talán emlékszik a közönség egy költeményemre, melyet Jókaihoz írtam néhány év előtt. E költeményre többi barátim azt mondták: „te Jókait szereted legjobban? te őbenne bízol egyedül? majd meglátod, Jókai fog legjobban megcsalni, Jókai lesz leghálátlanabb irántad”. Én kinevettem őket, sőt megharagudtam rájuk, pedig ím a következők mutatja, hogy igazok volt!

4-dik *impertinencia*. Azt mondja: „nem ismerem el lapunk elvei közé tartozandónak azt, hogy valakit kihallgatás nélkül elítéljünk” stb. Hát állítottam én azt, hogy azon elvek lapunk elvei? nem a magam elveiről beszéltem én ott? és végre kihallgatás nélkül ítéltam én? tagadom, mert mielőtt kiadtam versemet, igen hosszan beszéltem efelől Vörösmartival anélkül, hogy kapacitálni tudott volna. De ha mindjárt nem beszéltem volna is vele, tény volt előttem, melyből ítéltettem és ítéltam.

5-dik és legnagyobb *impertinencia*: hogy Jókai az egész nyilatkozatban oly fennhangon, oly kategorice, oly leckéztetőleg beszél velem, mintha preceptorom, mintha mesterem, mintha gazdám volna. Az imént vádol engemet feledékenységgel, s ő felejtí el, hogy ő az én tanítványom, az én kis öcsém volt, hogy ő az én szárnyaim alatt nőtt fel. Egyébiránt jól teszi, hogy elfelejtí; s felejtísen el még sok mást, kívánom az ő javára, különben sok lelkifurdalást fog szenvedni az életben. -

Jókainak ama nyilatkozata után kettőt kellé tennem: kiadni ezen ellennyilatkozatot, s kiadóinknál fölmondani a szerkesztést. Megtevék mind a kettőt, s így be van a dolog fejezve. Szerződésünk ezen év végéig tart; ez év utósó napján megszünöm az Életképek szerkesztő- és dolgozótársa lenni.

Életképek, 1848. szeptember 10.

PEST, SZEPTEMBER 17. 1848.

Hét hónap óta, a februáriusi francia forradalom óta szakadatlan hullámvázban, rengésben volt lelkem. Minden nap egy új remény, új feszült várakozás, új lelkesedés, új aggalom, új harag és minden a világon.

Ki hinné, hogy egyfolytában ennyit képes megbírni az emberi szív, kivált ilyen szív, mint az enyém, mely nagyító üveg módjára jót és rosszat óriási alakban tüntet vissza, mely a rengeteg visszhangjaként egy kiáltásra száz kiáltással felel!

Megbirta szívem e hét hónapos fölindulást, anélkül, hogy darabokra tört volna: de meg kell vallanom, hogy eltompult, elérzéktelenedett, elájult.

Most iszonyatosan rideg a lelki életem.

Az utósó napok eseményei nyomot nem hagyva pattantak vissza rólam, mint a golyó a márványszoborról, mint a mennykő a gránitszikláról.

A nemzetgyűlés levetette ama szép fényes harci öltözetet, melyet szeptember 11-kének estéjén vett föl, levetette mindjárt másnap, és helyette egy vénasszony szoknyájába bujt.

Hallottam, hogy Jelacsics berontott Magyarországra húszezer emberrel, és nem estem kétségbe.

Hallottam, hogy Teleki Ádám tábornok oly csufondáros hazaárulást követett el, melynek párját az összes világtörténetben kell keresni, és én nem tagadtam meg az istent.

Jelen voltam tennap este a nemzetgyűlésben, midőn fölolvasták a nádorhoz irt német levelét a királynak, melyben megtagadja ama föltételeket, miknek teljesítése mellett ajánlotta Battyáni a miniszterelnökség elvállalását; jelen voltam a fölolvadásán e levélnek, melyben király ökelme vagy akarom mondani öfelsége megdorgálja a nemzetgyűlést, hogy ezt meg azt *merészelte* tenni, melyben a magyar nemzet oly hallatlanul pofon veretik egy német izé által, és nem sirtam elkeseredésemben, nem fujtam orromból és szájamból tüzet dühömben, nem szégyelltem magamat, nem pirultam, hogy magyar vagyok; még csak azt sem kiáltottam, hogy éljen a köztársaság.

És még sok mást láttam és hallottam, s mindeneknek láttára és hallatára oly érzéketlen, oly nyugodt maradtam, mint a kétezer esztendő múmia.

S mostan én, ki hat hónappal ezelőtt ezt irtam, hogy „nincsen többé szeretett király”, s kit ezért a Kárpátoktól Adriáig elvetemült hazaárulónak kiabáltak magyar testvéreim, most én azt kérdezem: „hát van-e még szeretett király?” és nem kacagok.

Nem tudom, meddig tart lelkemnek ezen ájulása? de azt tudom, mire ütni fog a bosszu órája, melynek ütnie kell, akkorára visszanyerem elvesztett erőmet, rugalmasságomat, visszanyerem tizszerezve, százszorozva, és tényező leszek az ítéletnek ama véres napjain, midőn e nemzet elégtételt vesz megtiprott jogaiért, fölrugott becsületeiért.

Mert végre is él az isten, aki nem engedheti, hogy egy nemzet mindörökké bántott és meggyalázott legyen, egy oly nemzet, mely talán könnyelmű, de nem vétkes, mely talán tulságosan lojális, de nem gyáva!

Nem, nem, és ezerszer nem! a magyar nemzet nem gyáva. Aki téged gyávasággal vádol, nemzetem, az nem olvasta a világtörténet legszebb, legfényesebb lapjait, melyeken kardod dicsősége ragyog. És kiért villogtattad századokon át habár nem mindig győzedelmes, de mindig hősi kardodat! ha te nem mártírkodtál volna, magyar nemzet, most a török félhold vetne kísértetes fényt az európai műveltség romjaira!

És pedig amely nemzet nem gyáva, annak nem lehet elvesznie, amely nemzet küzdött az emberiségért, annak nem szabad elvesznie!

Kicsiny tűz vagyok a haza éjében, de tűz vagyok; s csak egy szót olvashat a nemzet a sors könyvéből fényemnél, de ez az egy szó a remény!

Marcus Tizenötödike, 1848. szeptember 18.

AZ EGYENLŐSÉGI TÁRSULAT PROKLAMÁCIÓJA

Az Egyenlőségi Társulat Magyarország lakosaihoz, testvéreihez, rokoninkhoz szives üdvözlét!

Bánat és harc szól belőlünk; olyanok a mi szavaink, mint mikor a szél belesüvit a félrevert harang zugásába.

Tűz van, tűz van... nem egy falu, nem egy város, hanem az egész ország ég. Fölharangozzuk az egész nemzetet. Talpra, legények! ha most föl nem keltek, fekünni fogtok a világ végéig.

Magyarok, ezelőtt ezer esztendővel megindult egy népfaj Ázsiából azon szándékkal, hogy fölkeresi a föld legszebb, legtermékenyebb tartományát, s azt elfoglalja maradékai számára; soká, nagyon soká vándorolt e népfaj, míg azon tartományt megtalálta, de végre megtalálta, el is foglalta; és mikép foglalta el? négy vagy öt álló esztendeig szakadatlanul harcolt, öt álló esztendeig hullott az ember, omlott a vér, mint a záporosó.

Magyarok, így szerezték meg számunkra őseink e szép tartományt, mert azok az Ázsiából jött vitézek a mi őseink.

Hétszáz esztendeig élt szabadon a magyar nemzet itt új hazájában. Hol jó, hol balszerencse érte, hol örült, hol busúlt, de mindig szabad volt.

Ekkor fölhívta Lotringi herceget, hogy fogadja el a magyar koronát, legyen Magyarország királya, s itt kezdődik a mi nyomorúságunk, mely háromszáz esztendeig tartott, egészen az ideai tavaszig.

A magyar nemzet így szólt a Római császárhoz: „mi eddig tetszésünk szerint választottuk királyainkat, de abba beleuntunk, mert minden új király választásánál olyan villongások történtek, melyek tetemesen gyöngítették hazánkat. Átadjuk neked, Római császár! neked és maradékaidnak a magyar koronát azon kikötéssel, hogy törvényeinket, jogainkat, szabadságunkat nemcsak hogy meg nem sérted egy ujjal is, hanem azokat, mint szentségeket, védelmezni tartozol.”

A Római császár erre azt felelte: „Elfogadom a koronát, és én a magyar nemzetnek, a magyar nemzet törvényeinek, jogainak s szabadságának megtartója és védelmezője leszek.”

Ez fogadta a Római császár, nemcsak fogadta, hanem esküvel is megerősítette, s utánamondta ezt az esküt minden ivadéka, mikor megkoronázták, de ez esküt az őt környező Kamarilla mindég kijátszotta.

Annyi bátorság nem volt a Kamarillában, hogy nyíltan egyszerre azt mondta volna: „magyar nép, vége szabadságodnak, rab vagy, Ausztria rabja!”, hanem csürés-csavarás, alattomos áskálódás és mindenféle ördögi mesterségek által odavitte a dolgot háromszáz esztendő folytán, hogy minden törvényeinket fölforgatta, s kivetkeztetett bennünket minden ősi jogainkból és szabadságunkból.

Nincs az istennek olyan kezén-lábán megköötözött népe, mint mi voltunk az utóbbi időben. Aki azt akarta, hogy véres halállal vesszen el, nem kellett egyebet tennie, csak ezt a szót ki-mondania: szabadság. Így veszték el a vérpadon a legdicsőbb hazafiak: Zrínyi, Frangepán, Nádasdi, Martinovics és mások számtalan.

Római császárok azt ígérték, azt esküdték, hogy barátaink, atyáink lesznek, és ahelyett mik voltak?

Pénzünket a magok zsebére rakták, s ifjainkat elhurcolták osztrák katonáknak. Saját fiaink és testvéreink őrizték kivont karddal tömlöcünket, s e tömlöctartókat a mi pénzünkkel, a mi véres veritékünkkel fizette az ausztriai német kormány. Kinek olyan erős a lelke, hogy e pokoli gazságra meg ne döbbenjen?

De feljött az 1848-ik esztendő, úgy jött fel, mint egy új haragos csillag, a népek haragának csillaga.

A francia trónuson egy elvetemedett gaz király ült; Franciaország elkiáltotta magát, és e kiáltásra megrendült, és összeroskadt a trón, s a hitszegő király rémülve szökött el, s most fején korona helyett átok van.

Követte Franciaország példáját Európa minden népe, fölkiáltott és fegyvert ragadott szabadságáért. Fölkeltünk mi is, magyarok, fölemeltük a szabadság eltiport zászlaját: Pozsonyban Kossuth, Pesten az ifjúság. Mint a mennydörgés, úgy harsogott be Bécsbe a magyar nép szava: „Mi szabadok akarunk lenni, s akár szépszerével, akár véres küzdéssel, de visszavívjuk elrabolt ősi szabadságunkat!”

A bécsi német kormány nem mert ellenállni törvényes és igazságos követelésünknek, és azt mondta: „Jól van kedves magyar nemzet, légy szabad, vedd kezeidbe régi jogaidat, melyeket apródonként elloptam tőled: légy boldog.” Mink, szerencsétlen, könnyen hívő, mindenki bízó emberek vagyunk, készpénznek vettük a szép szót és lefeküdtünk, mint akinek legjobb rendben van szénája, s csak most ébredünk, mikor a Kamarilla ismét összeszedte magát, s

azt kiáltja ráuk: „Amit márciusban engedtem nektek, az csak tréfa volt, most visszaveszem, s ti szolgálni fogtok nekem, mint eddig szolgáltatok: katonákat fogtok nekem adni, pénzeteket ide külditek Bécsbe, s azonfelül, minthogy nekem igen sok adósságom van, fizetni fogjátok adósságomnak egy részét, fizettek kétszáz millió forintot!”

Magyar nép, ha van még istened és lelked, mit felelsz erre? nem kiáltja-e millióm és millióm ember ezt: „Nincs a világon az a hatalom, mely ismét elrabolja tőlünk a szabadságot! a mindenható isten csak az életünket veheti el, de szabadságunkat nem!”

Vagy kételkedtek szavainkban? nem hiszitek, hogy mindez igaz, amit mondunk? akkor mondjátok meg, mit csinál vad csordájával a magyar földön Jellachich, a horváth bán, kit ezen hivatalról a király egyszer már letett, aztán ismét beletetette a Kamarilla törvénytelenül, törvényeink sárba tapodásával! mondjátok meg ezt, mert már határainkon belül van Jellachich és napról napra beljebb jön az országba, s azt hirdeti, hogy még az idén ő tart országgyűlést Pesten korbáccsal és kancsukával.

Magyarok, nem ennek végbevitelére, hanem e szónak csak kiejtése is olyan vakmerő szemtelenség, melyet Jellachich torkába saját vérével kell befojtanunk.

De Jellachich és az ő cinkosai azt hirdetik, hogy ő a népnek nem ellensége, sőt barátja. Van-e köztetek olyan együgyű golyhó, ki ezt elhiszi? Jellachich a bécsi osztrák kamarilla cimborája, zsoldosa, a bécsi kamarilla pedig minden népnek ellensége; már most hogyan lehetne az egy népnek barátja, ki a népek ellenségének szövetségében és zsoldjában áll? ez képtelenség!

Ha azt akarjátok, hogy újra robotoljatok és dézsmát adjatok, hogy újra teherhordó állatok legyetek, fogadjátok szívesen Jellachichot és a vérengző horvát seregeket; de ha megesküdtek, mint szabad nemzethez illik, hogy soha többé magatokat meg nem hajtjátok, hogy soha többé vállaitokra izzasztó és meggyalázó terhet nem vesztek, úgy föl, polgárok, föl küzdeni élet-halálra.

És ha Jellachich csak azt akarná, hogy szabadságunkat veszi el, de ő ennél többet, sokkal többet akar; az ő szándéka az, hogy a magyarokat kiirtsa a föld színéről, hogy a magyar hazából Horvátországot csináljon.

De a magyarok istenére esküszöm, hogy ebből semmi sem lesz, ha a pokol minden ördöge segíti is! bizunk vitézségedben, magyar nép, hogy könnyebb lenne az égről a legmagasabb csillagot leszakítani, mint téged a földről kiirtani!

Föl hát, magyarok, föl fegyverre! teremjen talpon minden ember, kiben még egy cseppecske van abból a vérből, mely nekünk ezer esztendővel ezelőtt e szép hazát szerezte.

Nekünk nincs a világon testvér nemzetünk, melytől segítséget kérhetnénk, mely segítséget adna; egyedül állunk, mint a magányos fa a pusztában; nem támaszkodhatunk csak az istenre és magunkra, de e kettő elegendő lesz arra, hogy örök időkre megmentsük a magyar nemzet életét és becsületét.

Petőfi Sándor,
az egyenlőségi társulat
megbizásából.

Népelem, 1848. szeptember 20.
(Plakátokon, röplapokon is)

MEGJEGYZÉS AZ EGY EMLÉK A KÓRHÁZBAN C. VERSHEZ

[1848. szeptember 24.]

[E napon jelenik meg - bár már 1848 januárjában elkészült a fordítás - az *Életképek*-ben Hégésippe Moreau *Egy emlék a kórházban* c. költeménye Petőfi fordításában, az alábbi jegyzettel:]

Hégésippe Moreau, Franciaország egyik legszebb lelkű és legszerencsétlenebb költője. Született Párisban 1810-ben s meghalt 1838-ban sok évig tartó koldúsnyomor után egy kórházban, isten és embertől elhagyatva. Költeményeit halála előtt nem rég adta ki, s dicsősége még jókor érkezett... temetésére. Nyolc évi koplalásnak díja pompás temetés volt. - Gilbert, kiről e dalának végsorai szólnak, előtte élt francia költő volt s szinte, mint ő, nyomorban és kórházban halt meg. - És ezek Franciaországban történtek, a nagy és fényes Franciaországban! ...mit mondjon, mit tegyen a magyar költő? hallgasson és, ha lehet ily szomorú vigasztalástól, vigasztalódjék. A költő mindenütt édes gyermeke az ínségnek. P. S.

LEVÉL EÖTVÖS MIHÁLYHOZ

[Szinfalva, 1848. szeptember 30.]

Tisztelt Alispány Ur!

Nagy Bányáról jövök. A Székelyföldre szándékoztam utazni, némileg országos kiküldetésben, de Nagy Bányáról vissza kellett fordulnom, miután hiteles tudomás szerint Kővárvidéken az utazás bizonyos veszély minden kaputos magyar emberre nézve. Tízezer oláh van talpon, kik az ellenségeskedést azzal kezdték meg, hogy a kővárvidéki kasszát, mintegy 18,000 pengőt, elrabolták. - Tegnap egy helyen már gyujtani is kezdtek, Teleki Sándort, a kővárvidéki főispánt és Mihályi kormánybiztost elfogták s csak csel által sikerült elillanniuk, s midőn kocsi ugráltak és vágatni kezdtek, egy vasvillát hajítottak utánuk, és két puskát sütöttek el rájuk. - Szerencsére egyik sem talált. - Mindezt magától Telekitől és a kormánybiztostól tudom, kik NBányán vannak több Kővárvidéki urakkal, kik szinte megszöktek hazulról, mert életök nem biztosabbak. - Tisztelt Alispán ur! a veszély nagy, néhány nap alatt roppant lehet; nem én kérem önt, hanem a haza követeli, hogy minden kitelhető lépést megtegyen ön, mi a veszély megszüntetésére szolgál. - Véleményem szerint nem lesz elegendő az a néhány száz nemzetőr, kik már utban vannak; hirdessen ön általános népfelkelést e megyében, s különösen rendeljen minden meglevő ágyút a hely színére. Ismerve önnek erélyes jellemét, nem kételkedem, hogy mindez a legrövidebb idő alatt meg fog történni, s önt a haza köszönete s a fenyegetett vidékek hálája követendi. - Én legszentebb hazafiúi kötelességemnek tartom itt maradni s az önök zászlaja alatt harcolni. A sereggel együtt NBányán termek. - Addig is Isten önnel!

tisztelő polgártársa
Petőfi Sándor.

[Petőfi hitelesítő sorai, lelkesítő utóirata az Eötvöshöz írott levél másolatán:]

E levél eredetijét én írtam és küldtem Ötvös Mihály alispán Urhoz. A haza nevében felszólítok mindenkit, ki e levelemet elolvassa és hallja, hogy a bennirottakat megfontolván, elszántan és lelkesülten teljesítse azon szent kötelességét, melyet ha elmulaszt, nem hazafi és nem férfi, hanem gyáva bitang, ki nem érdemli meg a magyar nevet. Föl, föl, magyarok, a szabadság és az isten nevében, fegyverre, fegyverre! még van mit védelmeznünk; ha késünk, maholnap nem lesz miért fegyvert fognunk. Föl! föl!

Petőfi Sándor

LEVÉL A PESTI HIRLAP SZERKESZTŐSÉGÉHEZ

Erdőd, október 1. [1848.]

Kővárvidéken keresztül akartam kiküldetésem helyére, a Székelyföldre utazni, s Nagy-Bányáról kénytelen valék visszafordulni. Ott találkoztam Teleki Sándorral, Kővárvidéke főispánjával és Mihályi Gábor kormánybiztossal. Tőlök tudom a következőket. Az egész Kraszna megyei és kővárvidéki oláhság föl van lázadva. A lázadás középpontja Naszód, hol valami Jovics ezredes és Urbán alezredes fegyvereket és pénzt osztogat az oláhok között, kik hozzájuk csatlakoznak. Már mintegy tízezren vannak talpon; a kővárvidéki megyei pénztárt (mintegy 18,000 pengőt) elrabolták, s egy házat fölgyújtottak. A magyar urak azon helyekről már mind Nagy-Bányán vannak, minthogy életök nem biztos többé. Maga Teleki és a kormánybiztos majd elfogatott; csak csellel sikerült elillanniok, s midőn kocsira ültek s elvágtattak, két puskát sütöttek rájuk az oláhok, de szerencsére egyik sem talált. Több megyei tisztviselőt vasra verve vittek Naszódra, mi sorsra jutottak ott, nem tudni. Szatmár megye már teszi a szükséges lépéseket, amennyire tőle telik; egypár álgú és néhány száz nemzetőr van utban. Én is velök megyek. Tegnap szölitottam föl levélben az alispánt, hogy általános népfölkelést hirdessen a megyében, miután a megindult sereg igen csekély az ellen erejéhez képest. Remélem, az alispán meg fogja azt tenni, s nem vár miniszteri rendeletet rá. Hát Pesten mi történik? hol van már Jellachich? hátrált-e vagy előbb jött? semmit nem tudunk. Irtóztató körülmények, de bátorság, nemzetem, bátorság és ismét bátorság, s a haza mentve lesz!

Pesti Hírlap, 1848. október 10.

ORLAY PETRICS SOMÁHOZ

Erdőd, october 18. 1848.

Öcsém Samu!

Szerencsésen megérkeztem. Az idevalókat egészségben találtam. Négy napig maradok itt, aztán megyek Debrecenbe zászlóaljамhoz. Erdődöt nekem okvetlenül lepingáld, csak annyit mondok. Írj nekem tüstént, írd meg, ha tudsz valamit apámról, s írd meg a legujabb ujságokat. Leveledbe zárd be feleségemnek azon két levelét, mely eddig alkalmasint odaérkezett. Címezd a levelemet nevem alatt Debrecenbe, *poste restante*, majd magam megyek érte. Kérdezd meg Dobsától, megkapta-e a pénzt Madarásztól? s azt is írd meg nekem. Minthogy én a vén huncfut Györgyöt elobsitoltam, úgy hiszem, te fogadsz magadnak valami legényt. Ez fűthet majd az anyáméknak is, és hébehóba egy kis vizet mi egymást is hozhat, hogy anyámnak kevesebb fáradsága legyen. Írj minél hamarébb, s megírd mindazt, amire fölszólítottalak, különben csúful jársz. Édesanyámat tisztelem csókolom Juliskával együtt. Igaz! ami leveleim jönnek, bontsd föl, s ha lapba valók, küldd el Jókainak, ha egyenesen nekem szólnak, tedd borítékba és küldd Debrecenbe. Isten veled!

barátod, rokonod és
több efféléd
Petőfi Sándor

Még egyszer igaz! Eredj az Életképek kiadóhivatalába (Landerer és Heckenast nyomdájába) s mondd meg ott az említett lap expeditorának, hogy e hónapban még nem jött lap ide, tehát a hiányzó számokat utólagosan küldje meg, s rendelkezék, hogy ezután pontosan járjanak az

Életképek a feleségemnek. Azonkívül még egyet: feleségem az egyik levelét apámnak címezte; szakítsd le róla a felső borítékot, s a másik levéllel együtt küldd utánam.

[Címzés:] Petri Somának a pingálászat nagyreményű csetemetéjének Zöld-kert utca, Havas-ház, 3-dik emelet, nro 18. *Pesten*

ARANY JÁNOSHOZ

Erdőd, oct. 18. 1848.

Fiam Jankó!

Egy hónap kéne rá, hogy az utósó egy hónapi eseményeimet leírjam csak vázolatban is. Bejártam Tolnát-Baranyát, Pestről el, Pestre vissza, meg onnan ide. A dolog vége az, hogy katonává lettem, s most itt vagyok bucsút venni Juliskámtól. Folyó hó 23-kán Debrecenben leszek, hova, remélem, te is kompareálsz bucsút való vétel végett, mert ki tudja, hova vet a sors és mikor látjuk megint egymást? pedig lásd, nagyon szeretlek téged, s szeretnék nagyot ölelni rajtad a hosszúra terjedő viszontlátásig. Azért 23-kán Debrecenbe. Telegdi könyvtár-nál keress. Várni foglak en pleine parade kapitányi ujdonatuj díszruhámban. No má csak ezér is... Tisztelünk csókolunk mindnyájatokat nagyba!

barátod
Ptf Sndr

Ha 23-kán ott nem lehetnél, hát minél hamarébb azután!

[Címzés:] *Arany János* uram ő kegyelmének. Debrecen. Nagy-Várad. *Szalontán*

MEGJEGYZÉS A KIRÁLYOK ELLEN C. KÖLTEMÉNYHEZ

[1848. október 26.]

[E napon jelent meg a Március Tizenötödiké-ben Petőfi költeménye: *A királyok ellen*, zárójelben az alábbi jegyzettel:]

E verset még 1844-ben irtam; nem szükséges megmagyaráznom, miért hevert mindeddig íróasztalomban, annak is a fenekén.

ARANY JÁNOSHOZ

Debrecen, oct. 31. 1848.

Oh Jankó!

Irtam vala néked Erdődről a minap, hogy röpjél ide Debrecenbe, és te nem röptél. Nem kaptad meg levelemet? vagy makacskodol, oh Jankó? Láncos lobogós, ha te makacskodni mernél! de ezt nem teszem föl rólad; inkább vagyok hajlandó hinni, hogy elveszett levelem. Abban az volt szép ékesen megírva, hogy én itt vagyok a 28-dik zászlóaljnál Debrecenben, s hogy minél előbb told ide (milyen szójáték! a told ide-ben benne van Toldi! ezért meggyilkolna Vahot Imre, hogy ezt nem ő találta ki) tehát hogy minél előbb told ide imádott pofádat, melyet még egyszer óhajtanék látni, mielőtt a harcok fergetege hetedhét országon túl sodor, mint a leszakított nefelejtset. Ohajtalak látni, hogy hozzászokjam a szörnyetegekhez. Oh Jankó, tehát siess, mert Toldid is itt van, aki már vén legény arra, hogy haditársam legyen;

jobb lesz neki Szalontán a kuckóban. Azért siess, oh Jankó! ajánlom neked, hogy siess. Ha megérkezel, Telegdi könyvárusnál kérdezősködjél utánam. Tisztelem a tisztelendőket, és csókolom a Bábel tornyának az ő képmását, a te ormányodat, oh Jankó! s maradok koporsóm bezártáig a te hűséges Bencéd

Petőfi Sándor
capitaneus.

Ha eljössz, megtraktállak tetűpecsenyével; vannak nagy bőségben legényeimnek gubáin s akkorák, hogy kitesznek akármelyik szalontai hízott disznón, tégedet sem véve ki, oh Jankó!

[Címzés:] Arany Jánosnak. Nagy-Várad. Szalontán

ORLAY PETRICS SOMÁHOZ

Debrecen, nov. 3. 1848.

Öcsém Samu!

Megkaptam a levélcsomagot, melyet küldtél. Ideje is volt már, hogy elküldd. Amit Pack ügyében tettél, nagyon jól tetted. Buzdítsd azokat a fiúkat az én nevemben is. Szeretném, ha kompozícióidat megkaphatnám; a gyorskocsin kívül más alkalmat nem tudok. Egészségem tökéletesen jó; de mennyi a dolgom? arról csak annak lehet fogalma, aki tudja, mit tesz az: kétszáz parasztból kétszáz katonát csinálni. Eredj el a Kosut hírlapja szerkesztőségébe, s kérd el Bajzától (ha lapjában közölni nem akarja) „a vén zászlótartó” című versemet, s add át Jókainak. Kérdezd meg egyszersmind ettől: hány verset kell még az idén az Életképekbe adnom azokon kívül, melyek nála vannak. Szüleimet ezerszer tisztelem csókolom; ha fogyófélben lesz a pénzők, tüstént írjanak, hogy rendelkezzem. Amennyire lehet, őrizkedjete a kolerától. És te minél többször íj. Még bizonytalan ideig maradunk Debrecenben. Ha György idekullog, mondd meg neki, hogy befogadom, s ha holta napjáig becsületesen viseli magát, holta napjáig nálam maradhat. Isten veled! ölel

igaz barátod
PtfSándor

[Címzés:] Petri Somának. Zöldkert utca, Havas-ház, 3-dik emelet, nro 18. Pesten.

CSENGERY ANTALHOZ

[Debrecen, 1848. nov. 13.?)

[Az 1848 (*Ezernyolcszáznegyvennyolc, te csillag*) c. vers szövege után:]

Tisztelt barátom,

az én verseim ritkán szerencsések ön lapjába jutni; ha ez sem kellene, legyen szíves Jókainak átadni. A minap küldtem egy levelet önnek, melyben 15 pengő volt Pák számára; nem tudom, megkapta-e ön vagy se?.....mi 17-kén indulunk innen Erdélybe. Isten önnel!

barátja
Ptf Sndr

[Címzés:] *Csengeti Antalnak* A Pesti Hírlap szerkesztőjének barátilag, *Pesten*.

ARANY JÁNOSHOZ

Debrecenchester, nov. 15. 1848.

My dear Dzszenko!

Áj em itthagying Debrecent, zászlóaljunk Becskerekre megy holnapután, én pedig Erdődre with Úrláb januáriusig. Tehát oda légy nekem firkáling még pedig mocs. Tiszteleting end csókoling a tied falamia és kendet, vagyok

Barátod
P S

In the közepe of december cease the szárazkomaság.

[Címzés:] Arany Jánosnak. Nagy-Várad. *Szalontán*.

ARANY JÁNOSHOZ

Erdőd, novemb. 22. 1848.

Hősök virága, Jankó!

Meghallod-e az erdői magány szende fülemülését a te hadi pályád dicsőségének Chimborassoján?... visszavonultam egypár hónapra Erdődre, tudod, hogy mi okból, vagy legalább gondolhatod. Toldit ott hagytam Debrecenben Kis Lajos városi főjegyzőnél; ha érte még vagy küldesz s Kis Lajos nem találna otthon lenni, csak mondd vagy üzend meg annak, aki otthon lesz, hogy mi kell, majd od'adják. Írj már egyszer ismét valami baromi vagyis aranyjános hosszuságú levelet, aztán én is követem nyomdokaidat. Megírd, hol vagy, ha a pokolban léssz is. Tiszt. csók. benn. ket. Srvs!

brtd
P S

[Címzés:] Az úrnak az úrnak *Arany János urnak* nótárius urnak. Debrecen. Nagy-Várad. *Szalontán*

ORLAY PETRICS SOMÁHOZ

Erdőd, november 22. 1848.

Öcsém Samu!

Add át e negyven pengő forintot Dobsa Lajosnak, s vedd vissza tőle kötelezvényemet és tépd széjjel, miután ezzel az egész adósság le van tisztázva. Azt a nyugtatványt, melyet szüleim levelébe zártam, vidd el Vas Gerebennek s vedd föl érte a pénzt azonnal, s add át szüleimnek. Ha szüleimnek nincs az egészre szüksége, magadnál tarthatsz belőle husz pengőt mindaddig, míg édesapámék nélkülözhetik, ha te netalán hasznát vennéd. Csak azon iparkodjál ebben az esetben, hogy majd annak idejében visszakerítsd. Írj minél hamarabb, s írd már egyszer valami érdekest is. Györgyre már mostanában nemigen lesz szükségem. Isten veled!

barátod
Sándor

LEVÉL A HONVÉDELMI BIZOTTMÁNYHOZ

[Erdőd, 1848. nov. 24.]

Tisztelt Honvédelmi-bizottmány!

Folyó hó 10-ke táján Nádoszi ezredes úrhoz írt levelemben fölkerterm őt, hogy számomra néhány hétre terjedő szabadságot engedni vagy kieszközleni sziveskedjék. 17-kén zászlóaljunk Debrecenből Becskerekre indult; én őrnagyomat (miután egyátaljában nem eresztett Pestre, hogy ott szóval eszközöljem ki elbocsáttatásomat) arra kértem, engedje meg nekem, hogy egy nappal később induljak. Megengedte, s én egy nappal később indultam, de nem zászlóaljam után, hanem ide Erdődre, mert nem kételkedtem benne, hogy az elbocsátó levél egypár nap alatt ugyis meg fog érkezni hozzám, s eszerint hiába tenném meg a fáradságos és költséges utat Becskerekre. Nádoszi ezredes úr levelét ma kaptam meg, abban azonban egyéb nincs, mint hogy kérésemmel a Honvédelmi-bizottmányhoz utasít. Én tehát ezennel kérem Önöket, Uraim, engedjék meg nekem, hogy jövő 1849-d évi februárius 1-ső napjáig zászlóaljamtól távol lehessek. Tények után ítélve tudhatják Önök, hogy patriotizmust senkitől a föld kerektségén nem tanulok, ennélfogva föltehetik felőlem, miszerint a haza jelen viszonyai között csak a legfontosabb körülmények kényszeríthettek ezen kérelemre, és így remélem, hiszem, hogy azt Önök teljesíteni fogják. Szabadságra-jövelelem oka oly nagy, hogy ha az meg nem engedtetnék, kénytelen volnék a katonaságról végkép lemondani; annyival inkább bízom tehát Önökben, hogy a kívánt időre elbocsátanak. Amint nekem emberi kötelességem eljöni, úgy Önöknek polgári kötelessége engem eleresztetni, mert a hazának minden emberére szüksége van és még inkább lesz, s így Önöknek nem szabad a haza szolgálatától egy kart sem elmozdítani, ha mingyárt oly csekély is az a kar, mint az enyém. - Hogy folyamodásom eredményét mind zászlóaljam, mind magam egyszerre és minél előbb megtudjuk, talán méltóztatnának azt a Közlönybe igtatni. Vagyok

a Honvédelmi-bizottmánynak

Erdődön, Szatmármegyében,
November 24-kén 1848.

tisztelője
Petőfi Sándor honvédkapitány
a 28-dik zászlóaljnál.

[Címzés:] Az országos Honvédelmi-bizottmánynak, *hivatalos, Pesten*

ARANY JÁNOSHOZ

Druszája Hunyadi Mátyás apjának és az idevaló Bika-vendégfogadó egyik pincérének! Szalonta pennája és Mars panganétja! nakunknak jó barátom isten ügyse!

December, debrecen 1. 1848.
[Debrecen, december 1. 1848.]

azzal kezdem leveletem; amivel ma már két levelet kezdtem, hogy „megint Debrecenben vagyok”. Bejöttem Erdődről perepútyostul, mert a környékbeli oláhok nagyon szerelmesen mosolyognak az odavaló magtárra és pincére, s én nem akartam, hogy családom utjokban legyen; különben emberhusra is nagy gusztusuk jött, eltanulták a Szatmár megyei nemzetőröktől és önkénytesektől, kik Urbán emberein olyan diadalmat vívtak ki ma egy hete, hogy Dézsnél el kezdtek futni „s a Tiszáig meg sem álltak”, noha csak tizenötezen voltak, amazok pedig legalább is hétszázan. És ezt, barátom, ne vedd nagyításnak, bernátgazsi-féle hyperbolának, hanem vedd betűszerinti igazságnak, és kacagi a megbolondulásig, mint én tettem, mert erre ilyen alkalmad több nem volt és nem lesz, hidd el nekem. De én tennap este értem Deb-

recenbe, ma reggeltől estig lóttam-futottam, s most nem azért fogtam tollat, hogy satyricophilosopho-politizáljak, hanem csak azt akarom tudtadra adni, hogy ezentúl ide írk, vagy üsse mennykő a leveledet, jőj magad helyette. Ohajtva ohajtom látni cserfakoszorús füleidet, aztán meg a keresztfiatok vagy lányotok is meglesz 15-ke táján. Komámasszony is bejöhetne, mert komádasszony igen-igen szeretné, ha bejönné, hát jőjön be az isten áldja meg. Hallgasd meg kérelmemet, Jánoskám, te szende bivaly! s akkor a többit szóval mondja el

hőstetteid bámulatában nyakig
úszó barátod
Petőfi Sándor

[Címzés:] Az én kedves komámnak Arany Nepomuk Jánosnak. Nagy-Várad. *Szalontán*

LEVÉL A KÉPVISELŐHÁZHOZ

Debrecen, december 8-kán, 1848.

Képviselő polgárok! Milyen nagy fontosságú lehet egy kis költemény, bizonyítja egy francia tábornok levele, ki azt írta a Conventnek, hogy vagy küldjenek neki tetemes segédsereget, vagy küldjenek egy kiadást a Marseillaise-ből. - Ha elég buzditónak találják önök a következő költeményt, nyomassák ki annyi példányban, amennyit szükségesnek fognak látni, s küldjék szét országszerte a magyar táborba. Részemről igen ohajtom, hogy miután szigorú körülményeim elvonták egy kis időre a hadi pályáról személyemet, legalább lélekben azalatt is részt vegyek nemzetem harcaiban.

[Következik a *Csatadal*]

Közlöny, 1848. december 20.

ORLAY PETRICS SOMÁHOZ

Debrecen, december 12. 1848.

Tennap kaptam leveledet, Samu pajtás, az a gyalázatos Vas Gereben iszonyú dühbe hozott. Ha már megadta a pénzt, úgy tépd el ezt a levelet, de ha még mindeddig nem fizetett, úgy keresd föl őt rögtön, s add át neki, tudom, fizetni fog, ha elolvassa. Megkaptátok-e már azt a leveletem, melyben húsz pengő forintot küldtem? ezóta régen ott kéne lennie. Ha még azon levelemre sem fizetne Vas Gereben s a húsz pengős levelet sem kaptátok volna meg, akkor eredj tüstén Vörösmartinhoz, s kérj tőle a nevemben annyi pénzt kölcsön, amennyire szüksége van szüleimnek. Mondd el neki az egész dolgot. Ő bizonyosan adni fog. - Az igaz, hogy én, miután egyáltalában nem kaptam engedelmet, engedelem nélkül jöttem el a zászlóaljtól, de ezért nem volt szükség bevádoltatnom, mert magam azonnal tudtára adtam a honvédelmi bizottmánynak. Ha ezért engemet kitörölnék a kapitányok sorából, fogadom, hogy én meg őket kitörölöm moraliter az élők sorából. Körülményeim rémítő bonyolódottak, mindenáron föl kéne Pestre mennem, de az út most oly rossz, hogy odavissza kéne legalább tíz nap, s ennyi időre nem hagyhatom el feleségemet, ki napról napra közeledik a szüléshez. A honv. bizottmánytól még semmi feleletet nem kaptam; kérdezősködjél dolgom felől, s ha hallasz valamit, írd meg. Írk minél előbb, és világosan, hogy végre mindenképen tisztában legyünk. Tiszteljük csókoljuk édes szüleinket mind a ketten. Téged üdvözöl feleségem, én öllelek

barátod
Petőfi Sándor

[Címzés:] Petri Somának barátilag. Zöld-kert-utca, Havas-ház, 3-dik emelet, nro 18. *Pesten*

ARANY JÁNOSHOZ

Debrecen, decemb. 15. 1848.

Kedves barátom,

csak két szót írok: apa vagyok, a többit olvasd a fehérpapirosról; szintúgy leolvashatod, mintha ráírnám. Ma délben született fiam, kit holnap vagy holnapután fognak megkeresztelni. Keresztapja és keresztanyja bizonyos Arany János és Arany Jánosné lesz. A fiú neve Zoltán. Ölelünk benneteket!

szerető barátod
Petőfi Sándor

[Címzés:] Arany Jánosnak barátilag. Nagy-Várad. Szalontán

KOSSUTH LAJOSHOZ

Debrecen, december 24. 1848.

Tisztelt Polgártárs!

Nem kérek bocsánatot alkalmatlankodásomért, mert nem a magam, hanem a haza érdekében írom e levelet. Mindenki látja s Ön legjobban, hogy egynek vagyunk legnagyobb híjában, a vezéreknek. Ha sejtésem nem csal - s az én sejtéseim nem szoktak csalni - bennem van annyi erő, hogy, ha pályám nyílik, egyike leszek azon vezéreknek, kiknek Magyarország szabadságát fogja köszönni. Azért kérem Önt, nevezzen vagy neveztesse ki engemet őrnagynak, hogy minél előbb saját számadásomra és felelősségemre játszhassem a hazamentés nagy tragédiájában. Nevezzenek ki azon táborhoz, mellynek legnagyobb és legnehezebb tennivalói lesznek, mert az én erélyem és bátorságom ott éri tetőpontját, ahol mások kétségbeesnek. Legrosszabb esetben, ha a fatum könyvébe más volna írva, mint az én szívembe: szaporítani fogom azok számát, kik, ha életökkel nem hozhattak is hasznót a hazának, legalább halálukkal becsületére váltak. Ismétlem: e kérelmemre semminemű önérdek, egyedül a hazaszeretet ösztönzött. Ha ambícióból tenném ezt, milyen nyomorú ambíció volna az, hogy valaki őrnagyságért folyamodjék, ki máshol, mint én a költészetben, már régen generális. És épen ez, eddig kivívott nevem kezeskedik afelől, hogy könnyelműen, komolyabb megfontolás nélkül bizony nem akarhatok olyan helyet foglalni el, hol eddigi szép híremet tönkre teheti a balsors. Őszintén nyilatkoztam, mintha magammal beszéltem volna, meg levén győződve, hogy, ha egyebet nem tesz is Ön, legalább nem fogja balra magyarázni soraimat. Ha jobbnak látja Ön kérésemet nem teljesíteni, szolgálni fogok a hazának, mint kapitány, vagy ha ezt is elveszik tőlem, mint közkatona. Ha pedig kinevez Ön őrnagynak (de honvédekhez, nem pedig nemzetőrökhöz) arra kérem, hogy ez januárus 1-jén történjék. Én csak februárus 1-jén mehetek rendeltetésem helyére, de igen ohajtom, hogy kineveztetésem az év első napjára essék, minthogy az születésem napja. Én nagyot tartok az illy kicsinységek felől. Isten önnel!

tisztelő polgártársa
Petőfi Sándor
kapitány a 28-ik honvéd-zászlóaljnál.

[Címzés:] Kossuth Lajos polgárnak tisztelettel, *Pesten*

1849

ARANY JÁNOSHOZ

Dhebreceen, (à la Szalontha) januárius 7. 1849.

Kedves Jánoskám,

te nagy papirosra irtál nekem, én még nagyobbra írok, te keveset irtál, én még kevesebbet írok. Nem is reméltem, hogy valaha még írunk egymásnak, mert már bizonyosnak hittem, hogy Windischgraetz elcsipett Pesten s besorozott cserepárnak. Hál'istennek, nem úgy történt. A haza elveszett ugyan, de te legalább megmaradtál. Bizony, ad vocem kapanyél, kedves barátom, kutttyául vagyunk... de ne busulj, én még élek, s kardomat nem huztam ki hüvelyéből, és ki fogom huzni, s ki tudja, kardommal együtt mit húzok ki a hüvelyből, millyen diadalmak fognak ragyogni e kard élén! De mielőtt hazámat menteném meg, meg kell mentenem családomat, és ezt a ti segítségetek nélkül talán nem tehetem. Azért figyelj. Nem kérlek, mert ha barátom vagy, kérelem nélkül is teljesíted, ami tőled telik, ha barátom nem vagy, kérelmemre sem fogsz tenni semmit, és én nemcsak hiszem, de tudom, hogy barátom vagy, tehát minden kérelem nélkül előadom szándékomat. Feleségemet, mihelyt egy kicsit fölépül, gyermekével együtt hozzád szállítom jobb idők bekövetkeztéig, bízván őket a ti gondjaitokra. És ebben úgy hiszem, semmi nehézség sincs, ez megtörténhetik, de a fődolog az, ami következik. Nekem, meglehet, hogy távoznom kell, s nem tudom mikor? tán ha ma nem, holnap. Napám is haza fog menni, mert tennap úgy összevesztünk, hogy csaknem pofozásra került a dolog, sőt ennél is többre. Feleségem tehát egyedül maradhat itt gyermekével, s egyik olly tehetetlen, mint a másik, és nem lesz senkiök egész Debreceenben. Azért (ha engedik körülményeitek!) küldd vagy hozd ide komámasszonyt, hogy együtt legyen feleségemmel vagy két hétig, mikor aztán Szalontára mehetnek mind a ketten sőt hárman vagyis harmadfelen. Ha nem jöttök, nem fogok zúgolódni, mert tudni fogom, hogy teljes lehetetlen jönötök; ismerlek benneteket. Sőt még azt is hozzáteszem: ha jöhettek, de csak igen nagy áldozattal, úgy ne jöjtek, mert nem tudom, leszek-e valaha képes nektek az igen nagy áldozatot meghálálni? legfőlebb annyit ígérhetek, hogy a költséget levonom abból a pénzből, mellyel én tartozom nektek. Többet nem szólok erről. A huszonöt pengőt eltagadom, hogy nem kaptam meg; megkaptam ugyan, de én eltagadom; hírért sem hallottam annak a levelednek, melyben az a pénz volt. Zoltán fiam csókolja keresztanyját, kedves keresztapjának pedig nagyokat prüsszent... alulról. Én meg azt üzenem neki, hogy minél előbb írja meg a verset rája, ha mégoly podagrában vagy letargiában van is. Isten veletek mindnyájatokkal! tisztelünk csókolunk illendőképen, s elvárunk benneteket akár személyesen, akár levélben, amint lehet. Én pedig vagyok

kedves komád
Petőfi Sándor

[Címzés:] Arany János jegyzőnek barátilag, polgártársilag, komailag és mindenféleképen. Nagy-Várad, Szalontán. (Dunhillstreet, nro 7777, 5, amatat.)

DEBRECEN, JANUÁRIUS 9. 1849.

Megtörtént. Budapest az ellenség kezében van. Sokat veszítettünk, de koránsem mindent, s e bal esetnek bal következése csak úgy lesz, ha most elcsüggedünk. Ez lenne ránk nézve legkárosabb és, ami több, legszegényítőbb. Ekkor csakugyan megérdemlenők, hogy mindent veszítsünk.

Ami engem illet, én e csapástól nemhogy kétségbe esném, sőt örülök rajta, mert tudom, hogy kára mulékony, haszna végetlen lesz. Megrázott bennünket az ellenség, megrostált; a szemét és konkoly kihull, a java mag benn marad. Most minden félbarátunk és titkos ellenségünk átmegy a győzedelmesekhez, s hogy eddig is mi nem vagyunk győzők, onnan van, mert ezek közöttünk voltak. Mig azt nem tudjuk, ki mind ellenségünk, hogyan diadalmaskodhatnánk?

E szempontból nézzétek ezen eseményt hazámfiain, s ahelyett, hogy tán káromolnátok, áldjátok az igazságos istent, ki ránk e jótékony csapást mérte. Igazságos az isten, rettenetesen igazságos! ő elválasztja előbb a gonoszokat tőlünk, s azután vívatja ki velünk a szent ügy győzedelmét, hogy abban egyedül a jók vegyenek részt, s közénk ne vegyüljenek amaz elvetemedett gazok a büntetés helyett jutalmat nyerni a szabadságtól, melyet alattomban gyűlöltek.

Mert győzni fogunk, honfitársaim, ez oly bizonyos, mint hogy kétszer kettő négy. És ezt nem az ábrándos csalékony remény mondja nekem, hanem a csalhatatlan világtörténet. Aki a múltba néz, a jövőbe lát, épen úgy, mint látni a víz mélyében a magas eget. A történet azt bizonyítja, hogy minden eszme csak akkor győz, ha világszerűvé lesz, de akkor okvetetlenül győz, akkor könnyebb magát a világot megsemmisíteni, mint azon eszmét kiirtani. Így volt hajdan a keresztyénséggel, így van most a szabadsággal.

Eddig csak egyes emberek vagy egyes nemzetek állottak föl a szabadság mellett, s lenyomták őket; a múlt évben egész Európa egyszerre kiáltotta el ama nagy és szent szót, mely az emberiségnek új megváltója, s Európát nem fogják lenyomhatni.

Sőt inkább máris lenyomták, fogjátok mondani, ime: minden országban uralkodik ismét a zsarnokság, s el van ölve a forradalom.

Csalatkoztok atyámfiain. Azért, hogy a láng lelohad, még nem alszik ki a tűz, azért, hogy a napot felhő borítja el, még nem hamvad ki a nap... egy szélroham, s el van fujva a felhő, föllobban a láng. A múlt évben egyhuzomban nagyot szaladtak a nemzetek, s most megállottak, de csak azért, hogy lélekzetet vegyenek s még nagyobb szaladhassanak.

Vigyázzatok rá, egypár hónap múlva vagy talán előbb, talpon lesz ismét minden élő a művelt világban, s egethasító robajjal fogják ostromolni a poklot, mely nem a föld alatt van, hanem itt a földön uralkodik a zsarnokok képében, s uralkodik annál kegyetlenebbül, minél közelebb van halála. Hisz a légy is akkor csíp legmérgebben, ha vesztét érzi.

Azért félre az aggodalommal, mert az alaptalan, és félre a csüggedéssel, mert az férfiatlan. Bízunk az istenben és még inkább a magunk erejében, s harcoljunk fáradatlanul. Jó szerencsében a gyáva is nekibátorodik; az a férfi, az a vitéz, aki ha vesz is, úgy tartja fejét, mintha ő volna győző. S nekünk két okunk van vitézeknek lennünk: hogy életünket és szabadságunkat megtartsuk, és hogy ne piruljanak miattunk a másvilágon őseink, kik hajdan naggyá és tiszteltté keresztelék szívök vérével a magyar nevet!

Csak a tavaszig ne hagyjuk magunkat, akkor segítségünkre lesz Európa, ámbár én jobb szeretném, ha nem lenne, hogy azt mondhassuk: a magunk emberségéből vívtuk ki a szabadságot!

Föl tehát, nemzetem, minden erejével karodnak és lelkednek, melyet eddig nagyobb veszedelmek sem bírtak megtörni. A tíz parancsolatból csak egyet tarts meg, annak az egy parancsolatnak is csak egy szavát, azt, hogy „ölj!”, mert ha nem te ölsz, téged ölnek. Válassz. Mutassuk meg, hogy az ellenséget csak azért hagytuk bejöni hazánkba, hogy innen többé ki ne menjen; itt vesszenek el egy lábíg, ha mégannyian volnának is. Mutassuk meg, hogy igaz a magyar példabeszéd: aki másnak vermet ás, maga esik bele.

Alföldi Hirlap, 1849. január 10.

HISTÓRIAI JEGYZETEK

1848 március 15-kén egész nap esett az eső... az ég a megszületett szabadságot keresztelte. Szekrényesi városkapitány azt kérdezte Landerertől, kell-e katonaság? Landerer azt felelte, nem. Délután a városház teremében Nyári és Klauzál táblabíráskodtak, a rend, a rend! volt minden második szavok. Az a hír terjedt, hogy katonaság jön, senki sem ijed meg, azt kiabálják, fegyvert! A helytartótanács előtt Klauzál szónokolt; a forradalom küldte, s oly alázatosan és reszketve hebegett, mint tanítója előtt az iskolás fiú; ha lenn az udvaron és utcán 20000 ember nem kurjogat, kidobták volna, azt gondolván, hogy talán kéregető armer Reischer. Tancsicsot a színházba vitték, onnan jött a városházához, s köszönetet rebegett. A helytartótanácsához küldött választmány állandóan megmarad, másnap 16-kán Irányi ezt forradalmi választmánynak találja mondani, Nyári hevesen, csaknem dühösen protestál minden forradalmi szó ellen, tagadja, hogy ez forradalom. 16-kán a város kivilágítva. Rendkívüli néptömeg; példátlan rend és öröm.

1849. A koronát a vasúton el akarták lopni. Szolnok helyett Vácra indult a vonat, hol Simunicsot lenni hallották. Palota táján vette észre egy utazó, hogy Vácra mennek, s úgy fordították vissza a von(atot). Éjfél volt, a vonat ablakai a hidegtől be voltak fagyva. - A debreceni utban fölfordult a szekér, mely a koronát hozta. - A követek Pesttől Debrecenig mindig kártyáztak, s itt, akikkel legelőször találkoztam, arról értekeztek fülem hallatára, hogy a ferblit sántával vagy sánta nélkül jobb-e játszani? azon pillanatban, midőn a Pest melletti eldöntő csata hírét vártuk, midőn a nemzet az élethalál-perceket élte! ilyen elaljasodást alig mutat a világtörténet.

1848. Július 5. A nemzetgyűlés megnyitása. Gyönyörű felhőtlen nyári reggel. Minden utcán néptenger. A Dunaparton sorkatonaság és nemzetőrség. A karzatok tömve. A követek nagy része ünnepi ruhában, de nem ünnepélyes arccal. A teremben háttal a Duna felől az elnökszék, ez alkalomra fölfekötözve bíbor mennyezettel István fhg számára. Az elnökszék előtt alantabb a tribün, homlokán Magyarország címere a koronával. Tizenkettőkor megdörmöltek az ágyuk, jött István herceg, „Magyarország regenerátora”, mint a Pesti Hirlap állította. Mikor a miniszterek lépegettek a terembe, az éljenezni kezdőket lepisszegették, csak Kosut beléptével harsant meg az éljen. Szemere Bertalan öltözete legcifrább, Deáké legegyszerűbb. Mikor István jött a hidon, a nemzetőrök a „Gott erhalté”-t muzsikálták. -

Perczel Mórt felszólította a honvédelmi bizottmány, hogy gazdálkodjék hadserege pénzével s ő ezt felelte: „engem mer a kormány gazdálkodásra inteni! ötszázezer pengőt fogok tőle kérni s nem bankóban, hanem ezüstben és aranyban, és ha nem ad, majd meglátja, mit teszek!” Hisz ez zsványkapitány. Máskor ismét így nyilatkozott vezérkara s más jelenlévők előtt: „Énvelem követte el az országgyűlés azt a méltatlanságot, hogy alárendelt Görgeinek! kit már Pákozdnál agyon akartam lövetni, s bánom, hogy agyon nem lövettem. Szétkergetem az országgyűlést pokolba, s kezembe ragadom a diktátorságot, mert csak én vagyok méltó Magyarországot kormányozni; én bennem egyesül a hadvezéri talentum s politikai képzettség!” Hisz ez örült. Ezen adatokat egy nemzetgyűlési képviselőtől hallottam, ki jelen volt, mikor Perczel ezeket mond-

ta. Aztán, ez még derekabb: Perczel és testvérei (tizenegyen vannak) azzal bujtogatják a népet, hogy a főhatalom két lutheránus ember kezében van, t. i. Kosut és Görgei kezében. Tán a história ennél nagyobb aljasságot nem mutat föl.

1849. januárus 12. a képviselők konferenciája. Nyári azt nyilatkoztatta, hogy Magyarország el van veszve.

Több század óta feledve volt a hely, hová hajdan a királyokat temették Székes-Fejérvárott. 1848 vége felé meglelék a sírboltot s benne két Árpád-király csontjait. Ez, csak egy évvel is előbb, nemzeti ünnep lett volna; most, egypár régiségkedvelő tudóst kivéve, senkit sem érdekelt... a nemzet épen a királyok elleni harcát vívta. Mintha azért jöttek volna ki e holt királyok a sírból, hogy élő utódaikat lehíják magukhoz a trónról a porba.

[1848 végén-1849 elején]

KOSSUTH LAJOSHOZ

Debrecen, januárus 13. 1849.

Tisztelt Polgártárs!

Bocsásson meg Ön, hogy másodszor is alkalmatlankodom; másodszor és utójára. Mindenekelőtt arra kérem Önt, legyen szives leveletem egészen végig átolvasni, mert az igen fontos nemcsak rám, hanem talán a hazára nézve is. Iparkodom, hogy minél rövidebb legyek. Kérelmem inkább Vetter tábornok elé tartozik tán, mint Ön elé, de azzal az emberrel egyszer beszéltem és többször nem fogok beszélni, nehogy hamisnak tapasztaljam azon hitemet, hogy a bakonyi kanászok a legcivilizálatlanabb emberek a világon. A história bizonyossága szerint némely emberek arra vannak kárhoztatva, hogy minél többet tesznek a hazáért, annál több lealáztatást és méltatlanságot szenvedjenek, s én ezek közé tartozom. Ugy hiszem, van jogom némi öntudattal tekinteni vissza pályámra, mert (nem pretenziót, hanem ténylet mondok) a magyar köznép között az én dalaim voltak a szabadság első leckéje, megjelenésem előtt hírért sem hallotta ennek az eszmének, amelyért most harcol; és ezért nem volt egyéb jutalmam, mint a folytonos megalázások, de soha még csúfabbul senki nem bánt velem, mint Vetter. Windischgraez különben viselte volna magát irányomban. Azért Önhöz fordulok; ha meghallgat Ön, jó, ha meg nem hallgat, úgy az isten sem kívánhatja tőlem, hogy még tovább is járjak házról házra avégett könyörögni, hogy legyen szabad karom és fejem erejével a hazának szolgálni. Nem előléptetést kérek többé, nem is fogadom el mindaddig, míg hadi tetteim azt követelni nem fogják; csak arra kérem Önt, tetessen át a 28-dik zászlóaljtól Bem táborához; ha dicsőséggel nem harcolhatok, gyalázatot sem akarok nevemre hozni, s mostanában, véleményem szerint, gyalázat nélkül csak Bem oldala mellett lehet az ember. Ha ez sem teljeshető, ha példaül ott nincs üres kapitányi hely vagy más efféle, akkor még egyet: a demokraták a legszegényebb emberek Magyarországon, s én valamennyi között a legszegényebb vagyok, mert a legrendületlenebb demokraták egyike voltam első föllépésem óta; még arra sincs pénzem, hogy a hazának tegyek ebbeli áldozatot; azért adjon nekem a nemzet nevében a kormány egy kicsiny összeget, csak annyit, amennyit *legalább* megérnek költeményeim, melyek szerénytelenség nélkül mondhatom, nem legutósó kincse a hazának. E kis összeget is nem díjul vagy ajándékba, hanem csak kölcsön kérem, hogy vele Bemhez menjek, s mellette mint magánember tanulhassam a katonáskodást, s ha megtanultam, le fogom róni tetteimmel e kölcsönt, mert nekem meggyőződése, hogy egyike leszek a haza megmentőinek. Meglehet, hogy e hit örültség bennem, de ha az, úgy olyan szent örültség, melyért legalább is kíméletet

érdemlek minden igaz hazafitól. Legjobban szeretném, ha szóval végezne Ön velem, s rendelne órát megjelenésemre; különben amint Ön akarja. Isten Önnel!

tisztelő polgártársa
Petőfi Sándor

[Címzés:] Kossuth Lajos polgártársnak tisztelettel *helyben*

LEVÉL A KÖZLÖNY SZERKESZTŐSÉGÉHEZ

1

Vízakna, február 3. 1849.

Bem táborában vagyok. Alkalmasint nekem van az egész táborban a legkevesebb dolgom, s mégis csak annyira érek rá, hogy a történeteket és történendőket csupán rövid vázlatban futólag közölhetem. A januárius 21-ki Szeben alatti véres csata után, melyben nem az ellenség, hanem a fatum kényszerített hátrálni, seregünk Szelinekre vonult s onnan két ízben verte vissza diadalmasan a császáriakat. Soha vezér, soha sereg dicsőbb hősiességet nem fejtett ki, mint a mieink a két alkalommal. Most csak ennyit mondok rólok, később, amennyire tollamtól telik, örökíteni fogom őket. Szelinekről január 31-kén idejöttünk át Vízaknára, amennyire én értem azért, hogy Temesvár és Szeben közötti közlekedését a császáriaknak megszakítsuk, s ez tökéletesen sikerült. Egy osztály Kemény alezredes vezérlete alatt előnyomult Déva felé, hogy az Aradról jövő Beke őrnaggyal egyesüljön, s a Temesvárról Szebenbe érkező ember- és lőszerbeli segítséget elfogják, ami ezóta megtörtént. A lefoglalt szászsebesi posta leveleiből, miket Kemény már megküldött tábornokunknak, kitűnik, hogy a szebeni lakosok és a császári katonák Szebenben igen gonoszul vannak. A császáriaknak sem pénzök, sem kenyerek, sem lőszerök, s a lakosság kétségbeesett félelmek közt.

Utban van hozzánk Háromszékből 8000 és Csikszékből 3000 székely, de ezeket be sem várva, mihelyt Beke őrnagy megérkezik, azonnal megrohanjuk Szebent, s Bemtől az utósó honvédig reméljük, hisszük, hogy urai leszünk Szebennek, amivel annyi van mondva, hogy Erdélyben tönkre lesz téve a reakció utósó íziglen. Akkor aztán megyünk vezérestül seregestül a Tisza partjaira, hogy a rónák hazájának is megmutassuk diadalmas zászlóinkat... megyünk bérci folyamok gyanánt, mint hajdan a Betlenek, Rákócziak, Tököliek, s hullámainkon visszük a szabadság bárkáját!

Közlöny, 1849. február 9.

MEGJEGYZÉS PETŐFI NÉMET NYELVŰ SZEMÉLYLEÍRÁSÁHOZ

[1849. február 3. után]

[A személyleírás:]

Persons-Beschreibung
des Alexander Petőfi:

Alter	36 Jahre
Geburtsort	Siebenbürgen
Stand	verehligt
Religion	reformirt

Sprache	deutsch, ungarisch und walachisch
Beschäftigung und Charakter	früher Dichter
Körperbau	klein mager
Gesicht	mager
Gesichtsfarbe	brünett
Stirn	hohe
Haare	schwarz emporstehend
Augen	schwarz
Augenbraunen	schwarz
Nase	breit
Mund	proportionirt
Zähne	gut
Kinn	etwas spitz
Bart	Schnurbart.

Besondere Kennzeichen
pflegt mit entblöszten Hals zu gehen.
Bekleidung
nach der deutschen Mode.

[Petőfi megjegyzése:]

E személyes leírásomat, melyet Windischgraez küldött Pestről Szebenbe, Szászsebesben kaptam meg a postán 1849. februáriusban, midőn e várost elfoglaltuk. Sok hiba van benne; úgy látszik, a külsőségeket arcképemről vették, többit csak úgy gondolomformán írták. Hogy tíz esztendővel öregebbnek tettek, hogy azt mondták „früher” Dichter s a többi hazugságok és ostobaságok nem bántottak, de azon az egyen szörnyen bosszankodtam, hogy engem a német divat szerint öltöztettek, engem, ki teljes világéletemben magyar ruhában jártam.

PETŐFI HITELESÍTŐ SORAI BEM KÉZIRATÁN

Bem tábornok írása. Irta Szászsebesben 1849. márciusban gyakorlat végett csonka kezével, melynek középujját a szászvárosi csatában lötték el.

febr. 7. 1849.

Petőfi Sándor

ARANY JÁNOSHOZ

Debrecen, febr. 14. 1849.

Kedves öcsém, illetőleg bátyám!

élsz-e még? én még élek, pedig ott jártam, ahol a halál kézzel-lábbal dolgozott, s dőlt belé az ember, mint a bögőbe a huszas. Bem táborába tettem át magamat, s Bem adjutánsává tett, s csak az tudja, mi a csata, aki Bem oldalánál van, mint én voltam öt véres ütközetben. Hadi tetteimről szerényen hallgatok, csak annyit jegyzek meg, hogy hozzám méltólag viseltem

magamat; ez ugy hiszem elég. Jelenleg mint futár vagyok Debrecenben s egypár nap múlva ismét lódulok vissza. Feleségemet s fiamat, mikor Erdélybe mentem, hozzátok akartam vinni, csak az utósó napon határoztuk el, hogy itt maradunk Debrecenben és ez volt mindnyájunk szerencséje, mert Szalontáig mind a ketten elfagytak volna. Itt laknak Vörösmartiéknál, mind a kettő egészséges: feleségemtől ne vegyétek rossz neven, hogy nem tudósított benneteket, szegény semmit sem tudott csinálni bújában. Képzelteritek napjait, melyeket itt töltött, míg én a csatatéren voltam. S hogy én nem írtam nektek Erdélyből, azon sem fogtok fölakadni, ha megmondom, hogy feleségemnek is csak egyetlen egy levelet írhattam az események rendkívüli összetolulása miatt. Hogy szeretlek benneteket, bizonyítja e levelem, bármily rövid lesz... nem gyerekség csak néhány percet is kiszakítani időmből, midőn az oly rövid s a boldogság szárnyain oly gyorsan röpül. Tudod, mindig édes volt előttem a családi élet, de soha oly édes, mint most, midőn elmúlt csaták után és új csaták előtt ölelhetem feleségemet, fiamat. Isten veletek! ölelünk csókolunk benneteket! írtál-e már a keresztfiadnak vagy egy verset? írj... isten hozzád!

igaz barátod
Petőfi Sándor

[Címzés:] Arany Jánosnak. Nagy-Várad. *Szalontán*

LEVÉL A KÖZLÖNY SZERKESZTŐSÉGÉHEZ

2

Debrecen, február 15. 1849.

A magyar hadtörténet nem legszerencsésebb, de legdicsőbb napjai után írom e sorokat. Az erdélyi táborból érkezem; a kiállott óriási fáradalmak után jólesnék egy kicsit melegednem és pihennem családi tűzhelyemnél, de kiszakítok drága perceimből néhányat, hogy tudassam a hazával, ha csak röviden is, az erdélyi utósó eseményeket, melyek a gyávákat talán el fogják csüggeszteni (ami különben semmi veszteség), de a bátrakat még inkább lelkesíteni fogják, mert a valódi férfira nézve nem lehet lelkesítőbb példa, mint a balsorsban is meg nem tört, sőt meg nem hajlott emberek működése. - Bem februárius 1-én, mint már előbb megírtam, seregével Vízaknára vonult át, s ott 4-keig csendesen voltunk. Február 4-kén kijött elénk az ellenség Szebenből, hol erdélyi minden, de minden erejét összepontosította, Vízakna előtt megtámadott bennünket; a szó betű szerinti értelmében 10-szer, mondd tízszer nagyobb ereje volt, mint nekünk. Négy óráig tartó ütközet után, mely egyike volt a legvéresebbeknek, miket e korban vívtak a magyar seregek, kénytelenek voltunk hátrálni. Kölcsönös ágyúzás közt értünk Szerdahelyre, az első állomásra; az ellenség csaknem odáig követett. Szerdahelyt megpihenvén, éjfél után indultunk Szászsebes felé, hova virradatkor értünk, s hol a gyulafejérvári garnizon, mely értesítve volt visszavonulásunkról, ágyúszóval fogadott. Egy órai ágyúzás és csatártüzelés után rohammal vettük be Szászsebest, melyet a fejérváriak eszeveszett futással hagytak el; zsákmányunkul egy pár töltényes szekér jutott, mi nekünk igen jól esett. Dél tájban utólrérték bennünket a szebeniek, csatárainkat egypár órai harc után beszorították a városba, s ágyúztak ránk késő estig, de sikertelenül. Másnap reggel az éjen át ismét tetemesen szaporodott ellenség csaknem egészen körülvett; egyszer jelentik Bem tábornoknak, hogy parlamentert jött. Bem azt felelte, hogy küldjék őt vissza. A parlamentert lengyel, mondja a jelentő. „Annyival inkább, felelt Bem, olyan lengyellel nem beszélek, ki most ausztriai szolgálatban van.” Mindamellet eléje vezették a parlamentert, de a tábornok röviden csak azt mondta neki; „nem alkuszom”, s ezzel kikísértette őt. Ezalatt mi is vonultunk ki a városból Szászváros felé. Fél órányira haladtunk, midőn az ellenség észrevette kitakarodásunkat, s ekkor egész erejével

utánunk rugaszkodott, s így jöttünk szakadatlan ágyúzás között, mely azonban semmi veszteségünkbe nem került, valami egy órányira Szászvárostól, hol egy falut fölgyújtottunk, mi által ketté lett vágva az út köztünk s a császáriak között. Este volt, mikor odaértünk. Azt gondoltuk, egész békével huzódhatunk be Szászvárosba, de csakhamar megdördültek előttünk az ágyúk; a szász és oláh népfelkelés fogadott bennünket. Szászvárost is rohammal kellett bevennünk. Virradat előtt jött a jelentés, hogy a szebeniek utólértek. Visszamentünk eléjük, s mintegy két óráig harcoltunk velök, nem a diadalért, mely lehetetlen volt, hanem a becsületért, melyet annyi bajnak utána is épségben hoztunk meg aznap délben Dévára, hol a Magyarországból érkezett segédseregekkel egyesültünk. Ez volt 7-kén; 8-kán én elhagytam (de csak rövid időre) a tábort, s azóta mi történt? nem tudhatom, csak annyit tudok a tábornoktól, hogy ő másnap azonnal indult visszafelé, s hiszem, hogy seregünk most ismét, ha Szebenben nincs is, bizonyosan Szeben alatt van, és nemsokára benn lesz. Azon sereg, mely négy napi szinte szakadatlan csatatűzben úgy viselte magát, azon sereg, melyet Bem vezérel, lehetetlen, hogy ne győzzön! Szeretném Bemet egész nagyságában felmutatni a nemzet, a világ előtt, de ahhoz több és nyugodt idő kellene, hogy lelkem minden erejét összeszedhessem, - most csak e puszta vázlatban leírt tények szóljanak mellette. Bármily derék hősi volt e sereg, az, hogy egy csomóban és épségben maradt e viharos napok után, egyedül tábornokának érdeme.

Közlöny, 1849. február 17.

MÉSZÁROS LÁZÁRHOZ

[Debrecen, 1849. febr. 17.]

Tisztelt Hadügyminiszter Úr!

Megfontoltam a dolgot, melyért tegnap magához hívatott Ön, s annak következtében jelentem, hogy kapitányi egyenruhámat levettem, miután azt nyakravaló nélkül egyáltalában nem lehet viselni, s miután a nyakravaló-nem-hordás végett több leckéztetést vagy pláne kényszerítést nincs kedvem túrni. Én tettem már annyi szolgálatot a hazának, hogy nekem meg lehetne azt engedni, hogy a hazát nyakravaló nélkül védhessem; ha Önöknek másképp tetszik, ám legyen meg az Önök akaratja. Egyébiránt: Önök letéphették rólam az egyenruhát, de nem téphetik ki kezemből a kardot... teljesíteni fogom hazafiúi kötelességemet egyszerű polgári öltözetben mint közkatona; csak arra bátorodom Önöket figyelmeztetni, ne iparkodjanak a honvéd-egyenruhából kirázni az olyan tiszteket, kik minden erejükkel arra törekszenek, hogy e ruhának elveszített becsületét visszaszerezzék, mert az ilyen emberek ugyanis nem nagy számmal vannak. Különben tisztelettel maradok

Hadügyminiszter Úrnak

Debrecenben, február 17. 1849.

polgártársa
Petőfi Sándor

[Címzés:] Mészáros Lázár Hadügyminiszter Úrnak tisztelettel, *hivatalos, helyben*

ÚTIJEGYZET-TÖREDÉK

1849. január közepén indultam Debrecenből Bem tábornokhoz, kinek seregébe tettem át magamat a honvédbizottmány által. Hideg téli reggel mentem át a Királyhágón. Bús elandálódással néztem a tájat, mely nyáron oly gyönyörűen szép, de most szépségeit csak képzelni, találgatni kellett, mint a megvénült asszony eltűnt ifjúságának bájait. Feketetón túl kezdődtek

az oláh dulások nyomdokai, melyek Kolosvár felé egészen föl Besztercéig tartanak. Kirablott, fölgyújtott, félig s néhol egészen lerombolt házak. Csucsá és Sebes közt csatatér, hol a múlt év vége felé Riczkó vezér alatt a mieink megverték a császáriakat, kik közül Saint-Quentin őrnagy is elesett, s épen ezáltal lett részünkről a csata megnyerve. Utitársam megmutatta a helyet, hol Saint-Quentint lelőtte egy közemberünk. Kolozsvárról Torda, Balásfalva felé akartam táborunkba menni, mely Szelindeken feküdt, de az oláhok miatt ez az út nem levén biztos, sőt igen veszélyes levén, föl kellett kanyarodnom Dézs, Beszterce felé, onnan le Szászrégen, Maros-Vásárhely és Meggyesnek. Éjjel értem Szászrégenbe, melyet a múlt évben a székelyek kiraboltak és fölgyújtottak. Rettenetes látvány; úgy álltak az ajtó- és ablaktalan nagy házak, mint valami óriás koponyák, kísértetesen bámulva üres szemgödreikkel. Szászrégenen túl egypár órányira Petele, kis szász város, melyet szinte a székelyek dúltak föl, de annyira, hogy csak imitt-amott látszik egy-egy darabka fal. Maros-Vásárhelyt találkoztam a szebeni csatában megsebesülteinket hozó szekerekkel. Egypár utitársam e látványra jónak találta ott helyben maradni, míg táborunkról „bizonyos hírek nem jönnek”, ami hegedűszóban annyi volt, hogy míg „Szebent be nem veszik”, pedig katonák voltak. Én tovább mentem s Gálfalván hálтам, hol néhány nappal előbb azon szerencsés csatánk volt, melyben az ellenséget példátlanul megfuttattuk. E csatában történt, hogy midőn attakot fújtak, egy huszár sohajtva mondta: „isten segíts!” mire egy másik huszár azt felelte: „ne segítsen biz az isten se nekünk se az ellenségnek, csak nézze, hogy mit csinálunk”.

1849. [február 14-23 között?]

PÁRBESZÉD BEMMEL

Töredék

- Kit tart ön a legnagyobb katonának?
- Napóleont. Nem szeretem egy cseppet sem, de a legnagyobb embernek tartom. Mások csak egyben-másban voltak nagyok, ő mindenben; ahova csak kezét tette, nyomot hagyott örök időkre.
- Nekem kedves hősöm Hannibál.
- Áh, (kalapját megbillenti) nagy ember volt, igen nagy ember; de, amint a közvélemény mondja róla, nem tudott szerencsésjével élni, s ez nagy hiány. A cannaei csata után én egyenest Rómának mentem volna s azt tönkretettem volna egy csapással!... de nagy ember volt, s az alpesekeni átmenetnek nem kivitele, hanem magában ennek gondolata is a nagy emberek legnagyobbjai közé sorozza őt. A terv nagysága a lélek nagyságának mértéke, ez önmagáé; a kivitel már kettejüké: övé s a szerencséé.
- Hannibálról szólván, tudja (ön), kit tartok én hozzá oly hasonlónak, amennyire csak hasonlíthat két ember egymáshoz?
- Nos?
- Önt, tábornok ur.
- Tudja isten, ennyit nem igénylek. Én csak egyet tudok vagyis nem tudok; azt nem tudom, mi a félelem és csüggedés.
- Ez a fő, Hannibál is ezt a kettőt nem tudta.
- Az igaz, hogy ez nem mindennapi dolog. Nem dicsekvésből mondom, mert nem az én érdemem, hanem az isten ajándéka:

1849 (február - július közt)

ARANY JÁNOSHOZ

Debrecen, febr. 22. 1849.

Kedves komám,

rövid, de nagy fontosságú lesz levelem. Feleségemnek mindenáron hozzátok kell mennie; magam szeretném őt Szalontára kísérni, de ő holnap még nem indulhat, s nekem holnap mennem kell Erdélybe. Ha egy kis barátság van bennetek, megteszitek értünk, hogy bejöttök, mihelyt jöhettek e levelem kézbe kerülte után, s elviszitek magatokkal feleségemet és gyermekemet. Igen-igen kérlek erre; hogy őket aztán gondjaitokba ajánljam, az fölösleges. Én Bemhez megyek vissza. Tisztelünk csókolunk benneteket!

A nemsokárai viszontlátásig!

barátod
Petőfi Sándor

NB. A jóféle bundákból annyit hozzatok, ha jöttök, mennyit csak összeszerezhettek.

[Címzés:] Arany Jánosnak barátilag. Nagy-Várad. *Szalontán*

BERDE MÓZESHEZ

Szalonta, marcius 24. 1849.

Kedves cimborám,

mindenekelőtt rettentő szépen kérlek, küld el a levelet Bemnek a legelső alkalommal, de el ne feledd, áldjon meg mind a hetvenhét isten. Rám bízott leveledet átadtam Vörösmarti képviselőtársadnak szoros meghagyással, hogy azonnal az illető kezekbe szállítsa; magam nem tehettem ezt, mert este értem Debrecenbe s másnap korán reggel eljöttem. Ugyanez okból nem tudakozhattam ki azon dolgokat, amiket Csányi bátyánk bízott rám, hogy igaz-e Majtényi agyonlövetése, stb. Ugyszólván senkivel sem beszéltem az egész Debrecenben. Ismétlem kérésemet, hogy e levelet azonnal odább lódítsd, amint lehet. Csányi bácsit tisztelve tisztelem, téged öllelek s vagyok

őszinte barátod
Petőfi Sándor

NB. A Háromszék történetére vonatkozó, általad megígért adatokra pediglen nagyszerűen számolok.

[Címzés:] Berde Mózsa barátomnak Csányi László kormánybiztos leveleivel, Kolozsvárt

MEGJEGYZÉS BEM TÁBORNOKNAK KOSSUTHHOZ ÍRT LEVELÉN

Bem tábornok levele Kossuthoz. Irtam az ő diktálása után Freidorfban (Temesvár alatt) apr. 3. 1849.

Petőfi Sándor
Bem akkori segédtszjtje.

LEVÉL A KÖZLÖNY SZERKESZTŐSÉGÉHEZ

3

Szászsebes, ápr. 11. [1849.]

Néhány heti betegeskedésem után visszatértem e hó elején azon hadsereghez, melynek hogy tagja vagyok, büszkeségem, mert vezére Bem; és boldogságom, mert Bem nekem barátom, atyám. A sors úgy akarta, hogy részt vegyek e hadsereg annyi fáradalmaiban, veszélyeiben és szerencsétlenségében, s hogy diadalmánál ne legyek jelen. Nem zúgott az ágyú, nem csengtek, csörögtek, ropogtak a fegyverek, midőn Szebenbe bementem, csend és béke volt - az ellenség akkor már Oláhországban bujdosott, német és muszka. Szebenben találtam Bemet; mint egyszerű közember mentem hozzá, minden igény és vágy nélkül; ő visszaadta a kapitányságot s kinevezett segédének; az első közönyösen, a másodikat gyönyörrel fogadtam el. Másnap Gyula-Fejérvár alá mentünk, s azt még aznap mintegy három óra hosszat ágyuztuk, s föladásra szólítottuk föl; a várbeliek egyikre is másakra is huszonnégy fontosokkal feleltek. A tábornok annyi sereget hagyván a vár körül, mennyi elegendő annak teljes bekerítésére, idejött Szászsebesbe s azóta itt vagyunk. Holnap vagy holnapután indulunk Magyarországra. - A napokban voltak itt a hadügyminiszternek s a nemzetgyűlésnek küldöttei, kik meghozák Bemnek az elsőrendű érdemjelt. Az átadás csak szobában, néhány tiszt jelenlétében történt, mert helyben nincs sereg s különben is a mi vezérünk nem szokott az efféle sallangos és csattogó ceremóniákhoz. Volt ennek a kis szobai ünnepnek mindamellet sok pedáns és táblabírói oldala, de volt olyan momentuma is, mely megható, megrázó, mondhatni nagyszerű volt, midőn az öreg Németh alezredes e szavakkal adta át tábornokunknak az érdemjelet: „Én nem vagyok szónok, s ha az volnék, sem tudnék most beszélni; engedje meg ön, hogy megcsókoljam önnek jobb kezét, mely az én hazámért vérezte!” és sirva csókolta meg a tábornok csonka kezét, s mi, kik jelen voltunk, mindnyájan sirtunk - de ezt nem olvasni kell, ezt hallani és látni kellett volna. - Tényleg küldötte szét Bem a kisebb érdemjeleket serege jobbainak. E sorok írójának szerencséje van ezek közé tartozni. S így meg vagyok végre jutalmazva is, pedig tulságosan, nem azáltal, hogy érdemjelt kaptam, hanem azon mód által, mellyel azt nekem átadta Bem. Legyen gyöngeség tőlem, vagy akármí, én meg nem állhatom, hogy e jelenetet ki ne írjam. Saját kezével tüzte mellekre az érdemjelt Bem, bal kezével, mert jobbjá még föl van kötve, s ezt mondá: „bal kézzel tüzöm föl, szívem felőli kezemmel!” s midőn elvégezte, megölelt, hosszan és melegen ölelt! - az egész világ tudja, hogy én nem vagyok szerény ember, de istenemre mondom, ennyit nem érdemeltem. Oly megilletődéssel, melytől, ha eszembe jut, most is reszket a lelkem, ezt feleltem: „Tábornokom, többel tartozom önnek, mint atyámnak; atyám csak életet adott nekem, ön pedig becsületet.”

Közlöny, 1849. április 26.

LEVÉL A KÖZLÖNY SZERKESZTŐSÉGÉHEZ

4

Karánsebes, ápr. 17. 1849.

Kijöttünk Erdélyből, mégpedig jó ómennel, mert első lépésünk is diadal. Vaskapun innen, Vaiszlova határőr falunál várt bennünket az ellenség. Megtámadtuk, megvertük. Veni, vidi, vici. Két zászlóalj volt ellenünk, seregünkben csak négy század (a 78. számú székely zászlóaljból) volt a tűzben, s e négy század a legalább 2000 emberből álló ellenséget, mintegy két órai harc után oly kétségbeesett futásnak lóditotta, hogy Karánsebesig meg sem állt, s onnan is még aznap tovább futott, úgyhogy tennap reggel, midőn ideértünk, a városiak fehér zászlókkal

fogadtak. Az ellenség elesetteinek számát nem tudjuk bizonyosan, láttunk valami húsz agyonlőttet s mintegy ötven vízbe fultat, kik a Tuneten keresztül akarták életüket a hegyekbe vinni. Minekünk - ami talán hihetetlen, magam sem hinném, ha jelen nem lettem volna - mégcsak sebesültünk sincs egyetlen egy sem. Két ágyujok is nálunk maradt; az egyiket négy székely a szemem láttára vette el példátlan bátorsággal. Tábornokunk ma jutalmazta meg őket érdemjellel és pénzzel, de méltók, hogy neveiket is tudja a haza: Deák Máté, Nagy József, Nagy Imre, Szabó Márton közlegények. Átaljában csak annak lehet fogalma a székely vitézségről, aki maga látja. Ezek valóban csodagyermek, mert nagy részük jóformán gyermek még. Nyugodt bátorsággal, mondhatni kimért lépésekkel haladnak a csatában előre folyvást biztosan, mint a réten a kaszások, s még énekelnek, mikor már ropognak fegyvereik. A lövöldözést hamar megúnják, szuronyt szegeznek, s rohannak, és velük rohan az enyészet; az ellenségnek nem marad más, mint futni vagy meghalni. De a székely csak egy feltét alatt ily vitéz: ha vezére még vitézebb, mint ő, s azért szükséges, hogy Bem legyen a vezérök. De amily hódító a mi tábornokunk rettenetes fegyvere, tán még hódítóbb hasonlíthatatlanul szelid bánásmódja a harc után. A környékbeli lakosság, mely eszeveszetten futott el előttünk, jövőget visszafelé, látván, hogy a honnmaradtaknak semmi bántása nincs. Ha e szerencsétlen nép még egyszer fellázad ellenünk, méltó, hogy extermináltassék. Jövő levelemet honnan írom? nem tudom, tán onnan, ahonnét legkevésbé gondolnók. A mi öreg urunktól sok kitelik.

Közlöny, 1849. május 1.

ARANY JÁNOSHOZ

Lugos, apr. 21. 1849.

Kedves barátom,

tennap és tennapelőtt a feleségemnek írtam; kérd meg őt szépen nem az én nevemben, hanem a tiedben, hogy bocsássa meg, hogy a harmadnap alkalmat a tenéked való írásra használom; már csak veled is ohajtók szóba állani. De nem ez a fő dolog, hanem az, hogy elkezdtem a levelet s nem tudom, mit írjak. Egypár nap óta tökéletes szélcsend van a háború tengerén, s mi ülünk és unatkozunk. Be kell itt várnunk seregünknek egy és nagy részét, csak miután egyesültünk, fogunk ismét verekedni, ha ugyan lesz kivel, mert az ellenség mindenfelől infamiter nyargal előlünk. Te Jankó, vigyázz egy kicsit azokra az én kis enyéimre, „ne quid respublica detrimenti capiat”; még azt is megengedem, hogy a nevemben megcsókold őket, csak vigyázz rájuk, ámbár amilyen ügyefogyott fellownak ismerlek, inkább önekik kell reád vigyázniok. Írtál-e már verset a keresztfiadra? - Dolgom lesz, hínak be a generálishoz, nem folytathatom tovább. Tisztelem a tisztelendőket! isten veletek!

barátod

Petőfi Sándor

[Címzés:] Arany Jánosnak, Arad, Szalontán

PETŐFI HITELESÍTÉSE BEM EGYIK JELENTÉSÉNEK FORDÍTÁSÁN

(Lugos, 1849. ápr. 23.)

Ezen fordítás megegyez az eredetivel.

Petőfi Sándor
táborkari kapitány

KLAPKA GYÖRGYHÖZ

[Debrecen, 1849. máj. 6.]

Tisztelt Hadügyminiszter Úr!

Őrnagyi rangomról megromlott egészségem következtében ezennel hivatalosan lemondok.

Debrecen, május 6. 1849.

Petőfi Sándor

ARANY JÁNOSHOZ

Debrecen, május 6. 1849.

Kedves barátom,

nekünk innen egyenest Pestre kell mennünk, holnap korán reggel megyünk. Sok okunk van rá, legfő az, hogy szegény jó apám meghalt, s édesanyámról semmit sem tudok. Rendbe kell hozni földült családi ügyeimet. Szedjétek össze holminkat, s tartsátok készen, mire visszajövünk vagy valakit küldünk. Nem szükség, hogy kérjelek benneteket, hogy legyetek szülei kis fiacskámnak, míg ismét szülei kezébe kerül. Körülményesebben majd szóval értekezzünk, ha Pestre jöttök. Verd a vasat keményen, de hirtelen, nehogy elkéssél. Tőlem igen kevés telik ügyedben, de amennyi telik, azt megteszem, elhiheted. Isten veletek!

barátod
Petőfi

[Címzés:] Arany Jánosnak, Nagy-Várad, Szalontán

KLAPKA GYÖRGYHÖZ

Szolnok, Május 8-án, 1849.

Hadügyminiszter úr!

Ön 1) nem tartotta elegendőnek az én becsületszavamat bizonyos dologban; ön 2) föltette felőlem, hogy kineveztetés nélkül viselem az őrnagyi ruhát; ön 3) csak orvosi bizonyítvány mellett akart szabadságra bocsájtani, s ön 4) megtiltotta, hogy ne irjak; mindez röviden ennyi: 1) Petőfi nem becsületes ember, 2) Petőfi szemtelen s hiu világcsaló, 3) Petőfi rossz hazafi, mert távozik a csatátérrel s betegséget hazud, 4) ön Petőfinek korlátlan ura, mint voltak a Nemzetnek a Habsburgok, kik azt előleges cenzúra alá vetették.

Uram!

Ezek olyan dolgok, amelyekért békés időben személyes elégtételre hívtam volna s tán lelőttem volna önt, mint a verebet, mert én meglehetősen lövök; most azonban, miután nem magunkkal, hanem az ellenséggel kell küzdenünk, választottam a második utat, melyre hazafiságom ösztönzött, némán, szerényen otthagytam azon hadsereget, melynek minisztere nem hisz saját tiszteinek becsületszavában, holott pedig az elfogott schwarzgelb tisztek becsületszava is érvényes.

Ez eddig rendén van: de itt vége nem lehet a dolognak, ha a közvélemény előtt magamat tönkretenni nem akarom, s ez nem szándékom, mert nekem szebb nevem van, hogysen azt

csak úgy könnyedén sárba hagyjam dobni. Hát én most hallgatók, a lemondásomról csak a kósza, ferde hírek által értesített közönség reám - az igazat nem tudva - kígyót-békát fog hányni; hogy tehát ez ne történhessék, nekem meg kell írni a magam igazolása végett, egész találkozásomat és beszélgetésemet önnel, s ha megírom, igen élesen fogom megírni, mert az én tollam oly éles, mint akármelyik kard a hadseregben, és ha ezt teszem, én istenemre mondom, nem tudom, mi következése lesz, de ha legkisebb lesz is, lesz annyi, hogy ön elveszti a magyar nemzet előtt minden igényét a humánus és illedelmes ember címre. Én ezt nem felhevülve, hanem nyugodt megfontolás után írom, s ha ön magába száll, át fogja látni, hogy úgy lesz.

Énnekem írnom, nyilatkoznom kell okvetetlen a közönség előtt. Egy esztendeje múlt, mióta a nemzet teherhordó napszámosa vagyok, mióta mindennapi kenyeremet, boldogságomat, családomat és mindenemet feláldoztam a hazának, s egy esztendő óta áldozataim jutalma folytonosan csak a legégbekiáltóbb méltatlanság, egy esztendeje, hogy lábbal tiporják az én büszke és méltán büszke fejemet. Tűrtem eddig a haza javáért, de tovább tűrni minden emberi erőm összeszedése mellett sem vagyok képes; szólnom kell, szólni fogok, megbántott lelkem minden keserűségével s lángjával, s ha kortársaim nem hallgatnak meg, fölállok a história tribünjére s onnan kiáltom le vádaimat az igazságos utókor fülébe.

Akarja ön ezt? Ha igen, úgy jól van, ha nem akarja, van egy mód reá, hogy e szomorú dolgok nyilvánosságra ne kerüljenek: iktassa ön a „Közlöny”-be őrnaggyá kineveztetésemet, küldje meg a kineveztetési diplomát s szabadságra menetelem engedélyét, mert fölbomlott egészségem miatt egy ideig semmi esetre nem tehetek szolgálatot, ha végképp elpusztulni nem akarok. Minden ember, még azok is, kikkel oly összeütközésbe jöttem, mint önnel, lesznek oly méltányosak irántam, hogy az őrnagyságróli lemondásom visszaadását nem azért kívánom, hogy ismét őrnagy legyek, mert amily kevésbé vágytam erre, oly könnyen nélkülözöm; ezen kívánságom oka egyedül az, hogy ha ön ezt teljesíti, nékem erkölcsi elégtételt fog adni: mert ez annyi lesz, hogy irántami - kiméletesen szólva is - igen-igen kemény szavait visszavonja ön. Ez esetben a hozzám szóló iratokat kezeimbe juttatni Irányi Dániel pesti kormánybiztos által kérem, ellenkező esetben a másik útra fogom magam kényszerítve látni.

Hadügyminiszter úrnak

alázatos szolgálja
Petőfi Sándor m. k.

ARANY JÁNOSHOZ

Pest, május 17. 1849.

Kedves barátom,

olly csapások érnek, melyek megsemmisítenének, ha csupán fiú volnék s nem férj és apa is. Alig egy hete, hogy megtudtam apám halálát, s holnap anyámat temetjük el, azt az anyát, kinél jobbat soha nem teremtet az isten, s kit én úgy szerettem, mint soha anyát nem szeretett senki. Sem apám, sem anyám többé! s e két csapás oly hirtelen jött egymás után... Egészséges-e fiam? Írd meg ezt a legelső postai alkalommal. Leveledet cimezd a pesti térparancsnoksághoz: Kerepesi ut, Mátyás-fogadó. - Budát ostromolják a mieink, de még nem vették be. - Őrnagyi lemondásomat nem fogadták el; három hétre szabadságot adtak; itt töltöm-e azt el vagy máshol? nem tudom; most átaljában semmit sem tudok. Lovászom csak maradjon a lóval Szalontán további rendelkezésemig; adj neki vagy hat pengő forintot. Hát te végeztél-e valamit a ministeriumnál? Írd meg ezt is. Én nem tehettem érted semmit, mert azon vettem

észre magam, hogy nagyon kegyvesztett ember lettem, amiről máskor bővebben. Isten veletek! ölelünk, csókolunk benneteket,... írj tüstént!

Barátod
Petőfi Sándor

[Címzés:] Arany Jánosnak. Szarvas. Orosháza. Szalontán

BEM JÓZSEFHEZ

Fogalmazvány

Pest, le 17 mai, 1849.

Monsieur le Général!

Permettez moi, que je Vous racontes les jours noirs et amères qui sont passés sur ma tête depuis ce temps, où je me trouvais dans la triste nécessité de Vous quitter, Vous qui êtes l'objet de ma plus haute estime et de mon amour filial.

Arrivé à Debrecen je me présentais chez monsieur Kossuth avec Vos lettres. Il m'a reçu très froidement et peut-être plus que froidement. J'en étais étonné, parceque je ne comprenais pas cette conduite étrange envers moi qui fus accoutumé d'être toujours accueilli par lui avec bien de douceur. Je lui demandais qu'est ce qu'il aura la bonté d'ordonner quant à mon avenir? Il donna la réponse laconique: ce n'est pas lui, qui concerne la chose, que je m'adresse au ministre de la guerre.

Je m'en allais, et avant que je me fusse présenté chez le ministre pour ma cause, j'ai reçu l'ordre de comparaître devant lui; c'est que je faisais. Le ministre provisoire de la guerre, le général Klapka, était plus froid encore... que dis-le? froid? mais incivil, impertinent, revoltant! Jugez, mon Général, je Vous prie. Je prends la liberté d'écrire un part de notre dialogue mot à mot.

- Qui a publié la lettre du général Bem concernant la cause du gén. Vécsei dans le journal Honvéd?

- C'est moi.

- Et comment osiez Vous faire cela?

- Parceque l'on m'ordonna.

- Qui l'a ordonné?

- Le général Bem.

- C'est pas vrai!

- C'est vrai, Mr le ministre, je n'ai pas l'habitude de mentir ni devant Vous ni devant un autre, qui que ce soit.

- Mais tout le monde dit, que vous avez publié cette lettre de Vous même sans un ordre du général Bem.

- Ce n'est pas ma faute, qu'on babille dans les rues.

- Vous resterez à Debrecen jusqu'à ce qu'arrivera la réponse du général Bem sur cette chose.

- Je resterais volontier, mais j'ai des affaires importants à Pest, et je dois partir demain. Je crois, qu'il sera assez de donner mon parole d'honneur...

- Pas assez! etc. etc.

C'est ainsi, mon Général, qu'on me traite, et ce n'est pas l'unique et la moindre injure du ministre de la guerre. Il parla dans cette manière plus d'une heure et je n'aurais pas eu la force de rester tranquille, se je n'eus pas souffert pour Vous, mon bienfaiteur et sauveur de ma patrie!

Après une telle scène l'unique chose, qu'il me restait à faire, c'était: abdiquer de nouveau, car je ne voulais et je ne pouvais pas être le membre d'une armée, dont le ministre ne croit pas la parole d'honneur d'un officier. Il accepta mon abdication. De Szolnok j'ai lui écrit une lettre convenante à sa conduite, déjà comme un homme civil et pas comme militaire; pourtant il me laissa arreter ici, il était assez impudent pour nier l'acceptation de mon abdication, affirma que conséquemment j'appartiens encore sous sa juridiction, et si je ne serais pas Petőfi, à cause de ma lettre il me ferait pendre dans vingt quatre heures! etc. etc.

Ce sont les recompenses, que je reçois de ma patrie pour mes travaux continuels de sept ans! et qui me les donnent? des parvenus misérables, qui n'étaient encore rien, quand déjà je fus quelque chose, et qui ne seront déjà rien, quand je serais encore quelque chose!

Je ne sais pas, qu'est ce que je ferai désormais, car mon ame est tout troublée, tout bouleversée, d'un part par ces injures criantes, d'autre part par la mort subite de mon père vénéré et de ma mère bien-aimée, qui étaient tous deux l'objet de ma plus ardente adoration. Il y a une semaine seulement, que j'ai appris la mort de mon père et c'est aujourd'hui, que ma mère cessa de vivre. Pauvre poète! Vous m'avez dit quelquefois; pauvre poète, vraiment!

Pardonnez moi, mon Général estimé, ces détails, qui ont peut-être peu d'intérêt pour Vous, mais dont l'effusion soulage mon coeur brisé. C'est Vous, qui m'avez traité toujours avec tant de bonté; à qui devrais-je, à qui pourrais-je adresser des mots sincères, si non à Vous?

Dieu Vous bénisse!

Je ne Vous oublierai jamais, comme je Vous prie de ne pas oublier ma pauvre patrie, dont Vous êtes le principal et peut-être l'unique soutien. Adieu, mon Général, adieu, mon père!

Votre fils reconnaissant
Alexandre Petőfi

ARANY JÁNOSHOZ

Szalonta, május 27. 1849.

Kedves barátom.

Itt vagyok ismét Szalontán s egypár nap alatt ismét Pesten leszek „cakonpak”. Szállásom a Kerepesi úton a Marczibányi házban a magyar színház közelében lesz. Ott lakik Egressy Gábor is. Ő öt szobát vett ki, de neki csak háromra van szüksége, abból kiad kettőt (konyha is van hozzá), ezt a kettőt mi nektek szántuk. Komámasszonnyal szóltam efelől, de ő nem akar beleavatkozni, rád bízta. Ha jónak látod, írd tüstént Egressynek, hogy megtartod. Csak annyit mondhatok felőle, hogy olcsóbb szállást egész Pesten nem fogsz kapni, jó helyen is fekszik. De - ha meg akarod tartani - írd tüstént Egressynek, nehogy elkapják. - Idemellékelt lemondásomat add be a hadügyminisztériumnak, s mondd meg Korponai alezredesnek, hogy lemondásom írásbeli elfogadását s érdemjelem oklevelét teneked adja át: te aztán majd felhozod

Pestre. - Eredj el Szentpáli térparancsnokhoz, s kérd meg őt igen szépen a nevemben, hogy lovamat adja el árverés útján. Légy jelen te is az árverésen, s megmondhatod a vevőknek, hogy „az a ló Bem csatalova volt, ő adta Petőfinek s Petőfi most eladja, hogy árán kenyeret vegyen magának.” A pénzt vedd át s hozd föl Pestre. - Tedd meg ezeket a szivességeket, édes barátom, ha egy kis fáradságodba kerül is; nagy jót fogsz velem tenni. Ha elvégezted, írd meg nekem Pestre az eredményt. Leveled átadandó lesz Pesten Egressy Gábornál a főlebb említett házban. Isten veled!

ölel barátod
Petőfi Sándor

LEMONDÁS

[Nagyszalonta, 1849. május 28.]

Alólírott a katonai pályáról a polgári életbe lép át s őrnagyi rangját ezennel a t. c. hadügy-minisztérium kezeibe teszi le, mely lemondás elfogadásáról oklevelet kiadatni kéri.

Szalonta, május 28. 1849

Petőfi Sándor
őrnagy

BEM JÓZSEFHEZ

Fogalmazvány-töredék

[Szalonta, 1849. május végén]

Après la prise de Buda je venais à Szalonta pour rejoindre ma famille, avec laquelle je partirai ces jours à Pest pour toujours. J'ai réitéré mon abdication. Je veux demeurer à Pest loin de la vie publique dans la solitude de mon âme blessée jusqu'à ce qu'elle serait une peu guérie de ces plaies, que j'ai reçu de mes compatriotes et de Dieu, qui m'a privé depuis peu de mon père vénéré et de ma mère bien-aimée, qui tous deux étaient l'objet de ma plus ardente adoration. -

Encore une chose, Mr le Général. Mon cheval, - je fais cette confession avec des larmes dans mes yeux -, qui m'était si cher, parceque c'est Vous qui me l'avez donné, je le dois vendre pour pouvoir m'acheter du pain, qui me manquerait absolument en perdant ma gage militaire. Je Vous avoue cela non pour Vous plaindre ma misère, mais pour Vous faire savoir, quel suffisant motif j'ai eu à la vente de Votre don précieux.

SZEMERE BERTALANHOZ

Fogalmazvány

[Pest, 1849. június első fele]

Tisztelt Miniszterelnök Úr!

Tennap Csengeri és Kemény Zsigmondra bíztam, hogy beszéljenek Önnel egy, a hadseregnek szánt versem felől. Amint Csengeri szavaiból kivettem, a dolog azon múlt, hogy versemet nem hagytam ott. Idemelléklek tehát azt, de föltételek (melyet nem tudom közlöttek-e önnel a fenntisztelt urak?) megváltozott. Én versemet kinyomatom saját költségemen, s Önt kérem a

magam és fölhívom a nemzet érdekében, hogy abból bizonyos mennyiségű példányokat rendeljen meg. Minthogy versem olyan, hogy azt minden honvédnek birnia sem lenne hasznos, úgy hiszem, legalább ötvenezer példányt megrendelhet belőle a haza. Annyival inkább, mert egy példány ára csak egy bankó garas lesz. Ezáltal egyrészt talán szaporodni fog a hadsereg lelkesedése, másrészt segítve lesz egy irón, ki buzgó és szakadatlan hazafiúi fáradozásaért még nem kapott egyéb jutalmat, mint lelki sebeket és naponkénti nehéz gondokat afölött, hogy lesz-e holnap mit ennie, neki és családjának? De e nyilatkozatomat ne vegye Ön koldulásnak; erre egy kicsit magas a fejem és kemény a derekam. Ha nem látja Ön hasznosnak versemet a hadseregre nézve, dobja el minden reám való tekintet nélkül. A szegénység nekem olyan régi ellenségem, hogy a megszokás által már szinte barátokká váltunk. Szerénytelen-ségnek se vegye Ön ajánlatomat; ha más nemzet tagja volnék, nem szorultam volna rá, hogy én tegyem ez ajánlatot, mert nekem tette volna azt a nemzet.

Ha válasza nem lesz tagadó, szíves lesz Ön azt nekem írásban elküldeni, hogy aszerint intézhessem versem nyomtatását, mit azonnal megkezdek.

Miniszterelnök Urnak

tisztelő polgártársa

NYILATKOZAT

Pest, június 11. 1849

Ismét lemondtam, és pedig most nemcsak őrnagyi rangomról, hanem a katonaságról egészen és örökre. A rosszakaratuak és avatatlanok e lépésemet a legbotrányosabb magyarázatokkal kísérik. Én egyetlen nyilatkozatommal megcáfolhatnám őket a megsemmisítésig, de cáfolatom oly zavarokat idézhetne elő, melyeket most elkerülni hazafiúi kötelesség. Ezen kötelesség mindig szent volt előttem, most tiszszerezen az; tehát hogysem ezt megsértsem, inkább hagyom magamat rágalmazni, kisebbiteni azon ideig, midőn körülményeink változtával elmondhatom lelépésem okait, elmondhatom, hogyan bántak velem, hazafiúi áldozataim-, irataim- és tetteimért. Addig csak arra figyelmeztetem a nemzetet, hogy rágalmazóim olyan emberek, kik egyik-másik sutban hunyászkodtak, míg én Bem oldalánál, Bem által megkoszoruzva harcoltam az erdélyi csatatéren!

Közlöny, 1849. június 17.

TELEGDI LAJOSHOZ

Pest, június 18. 1849.

Tisztelt barátom!

Itt küldök önnek 5,000 azaz ötezer példányt „a honvéd” című versemből. Nyerekedjék rajta s gazdagodjék meg... ára enormis! három váltó krajcár, amint rá is van nyomva. Adom önnek 25 percent nyereségre; ha mind elfogy, küldje meg a pénzt, s akkor új példányokkal szolgálom. Ha július 1-ig megküldi ön az árát, úgy 50 percentet kap, azaz fele árában veszi. A kormány 25,000 példányt vett meg belőle a hadsereg számára. Ha valami írnivalója lesz, levelét poste restante küldje nevem alatt; mindennap küldök a postára. Isten önnel!

barátja
Petőfi Sándor

[Címzés:] Telegdi Lajos könyvárusnak barátilag *Debrecenben*

BEM JÓZSEFHEZ

Fogalmazvány

Pest, le 20. juin, 1849.

[Pest, 1849. jún. 20.]

Monsieur le Général!

J'ai reçu aujourd'hui la lettre écrite par Mr Kurz, dans laquelle Vous daignez me rappeler et m'envoyez 200 fl. m. c. pour faire le voyage. Vous êtes bon, Vous êtes généreux, comme toujours, oh mon Général chéri, et je me prosterne devant Votre noble et adorable cœur; seulement (quoique Vos bienfaits surpassent déjà beaucoup mes mérites, si j'ai quelquesuns) je Vous prie, de m'accorder encore une bonté, c'est de me pardonner, que je n'accepte pas Vos touchantes et délicates offres. Vous le savez, Vous le devez savoir, les chaudes larmes de mes yeux à l'heure de mon départ Vous le fesaient voir, combien je Vous aime, et Vous le pouvez imaginer, que mon plus ardent désir serait de Vous rejoindre, d'être toujours avec Vous, mon bienfaiteur, mon père! mais hélas, le sort veut, que ce soit absolument impossible. C'est avant quelques jours, que j'ai publié mon abdication entière pour toujours dans les journaux, et ce serait de démentir brusquement mes propres paroles en entrant de nouveau dans l'armée. Et puis cette uniforme, dans laquelle j'ai souffert innocemment de tels criants injures et affronts, je ne la peux plus porter sans rougir de rage et sans rouvrir violemment mes plaies, qui m'ont causés des douleurs mortels. Je servirai ma patrie avec la plume, et pas avec l'épée, avec cette épée, que était peutetre sans gloire, mais aussi sans opprobre, et qu'on a arraché de mes mains. Je ne peux plus être soldat surtout, parceque c'était de la vengeance, qu'on avait exercé envers moi, une vengeance calculée et ignoble, qui ne cesserait jusqu'à ce que je serais soldat et peutetre Vous auriez aussi des désagréments en me protégeant. C'est une chose, que ma conscience m'ordonne d'éviter de toute mon ame. Recevez donc l'argent, je Vous prie, que Vous avez eu la bonté de m'envoyer pour faire le voyage, et laissez moi vivre dans ma paisible retraite, ou je vis pour trois chose: pour servir ma patrie en silence, pour aimer ma petite famille, et pour garder un immortel et reconnaissant souvenir de Vos bienfaits paternels envers moi et mon pays. J'ai réglé passablement mes affaires, et nous vivrons en amis avec mon vieux compagnon, la pauvreté... si Vous voudriez bien m'enrichir, jetez quelquefois un rayon de souvenir sur mon ame... alors je serais assez riche. Soutenez la cause de ma patrie, et n'oubliez pas, oh mon Général, ce jeune homme, qui, par son estime profonde et son amour sacré envers Vous, s'ose appeler.

Votre fils

Alexandre Petőfi

FIGYELMEZTETÉS

Bem altábornagy arcképe igen sokféle kiadásban árultatik. Figyelmeztetem e nagy ember azon tisztelőit, kik arcképét birni akarják, hogy minden eddig megjelent képei egyáltalában nem hasonlítanak hozzá, sőt nagyrészt valóságos karrikaturái az eredetinek. Egy tökéletesen talált arcképét most rajzolta Barabás Miklós, s nemsokára meg fog jelenni.

Marcus Tizenötödike, 1849. június 23.

ARANY JÁNOSHOZ

Mező-Berény, július 11. 1849.

Kedves barátom,

az napon, melyen hirdettük a népgyűlést, amelyre föllovalt volt bennünket Kossuth, hogy fanatizáljuk a pesti népet a főváros környékén vivandó véres, elhatározó, utósó lehelletünkig tartó csatára, hol Kossuth maga is jelen lesz, s ha kell, meghal Pest romjai alatt stb. mint ő maga mondá: ugyanaz napon adta tudtára a kormány a fővárosi népnek - hegedűszóban persze - hogy esze ágában sincs Pest környékén harcolni, még kevésbé otthagyni becses fogát, hanem az első bökör zörrenésére el fog eblábalni világtalan világig, hol Árpád óta nem volt ellenség, s hol hazamentő irhája nagyobb biztosságban lehet. Én ezen komisszágra teljes erőm és tehetségem szerint dühbe jövén, s megemlékezvén még előbbeni sebeimről is, kaptam magamat, fölszedtem sátorfámat s másnap családommal együtt ide e békési magányba bujdoskoltam azon ohajtással, vajha soha többé a nyilvános életnek mégcsak küszöbére se kényszerítene sorsom; s most itt vagyunk, s amely percekben végkép felejttem, hogy hazám is van, tökéletesen boldog vagyok. Hát ti mit csináltok, hogy vagytok? add tudtomra, valamint azokat is, amik az utóbbi időkben a világon és Magyarországon történtek, mert én, mióta Pestet elhagytam, semmit sem tudok. Te mégiscsak közelebb állasz az eseményekhez vagy legalább a hírekhez. Írj mielőbb. Az utósó posták ide Gyula és Csaba. Isten veletek, ölelünk benneteket!

barátod
Petőfi Sándor

[Címzés:] Arany Jánosnak barátilag. Gyula. *Szalontán*

ZOLTÁN FIAM ÉLETRAJZA HÉT HÓNAPOS KORÁIG

Született Zoltán fiam december 15. 1848. déli tizenkét órakor Debrecenben, a Harmincad utcában, Ormós szabó házában, az utcára nyíló kapu melletti szobában.

Szeptemberben beállván katonának, feleségemet szüleimhez vittem Erdődre, de az ottani lakás később az oláh lázadás miatt nem levén eléggé biztos, Debrecenbe szállítám őt, hol zászlóaljammal feküdtem. Így érte szegény fiamat az a szerencsétlenség, hogy Debrecenben született.

Debrecenben és ami több: pénteki napon.

Azaz jobban mondva: „pénteki napon és ami több Debrecenben!” mert Debrecen még a pénteknél is veszedelmesebb, elannyira, hogy ha a magyar függetlenség balul üt ki, azt nem másnak köszönhetjük, hanem annak, hogy Debrecenben kiáltatott ki. Micsoda gondolat is volt az, egy nemzet függetlenségét olyan városban proklamálni, hol a házak kapujára ez van írva: „Aki bejön az udvarra, tegye be az ajtót, mert kimegy a disznó.” Legalább annak a háznak a kapuján, ahol fiam született, ez állott.

December 14-én este Tacitusról beszélgettem feleségemmel, midőn hirtelen rosszul lett. Egész másnap délig a legirtózatossabb kínokat szenvedte, miknek visszagondolása most is megrázkódtatja lelkemet; már eszem ágában sem volt, hogy a szülést túl fogja élni szegényke, mert különben is oly kicsiny, vékony és gyöngye, vagy legalább ennek látszik, hogy a szellő is könnyen elbánhatnék vele. Fiam is oly gyöngye, oly hideg, oly kicsiny, mondhatnám, oly alaktalan volt, hogy az első pillanatban halva születettnek véltem. Harmadnapos korában

megbetegedett s a betegség még inkább elcsigázta; de nemsokára fölgyógyult, s azután folyvást szemlátomást gyarapodott.

Reám és feleségemre nézve maradt volna, mint született, becsületes pogány embernek; de ipam és napam kedvéért, kik igen buzgó keresztények, meg kellett kereszteltetnem. Gondoltam hát, hogy legalább a neve legyen pogány, s lett belőle Zoltán. Keresztapja Arany János, a világ egyik legnagyobb költője s legbecsületesebb embere; keresztanyja Arany Jánosné, amily egyszerű asszony, oly jó feleség és anya.

Én is, Juliska is végtelenül örültünk fiam születésén, de bizonyára legnagyobb öröme volt ezen az én boldogult jó szüleimnek. Apám ezt írta Pestről december 20-kán: „Szeretett gyermekeim, először is csak állandó egészséget kívánok az istentől szeretett Zoltánomnak és Juliskámnak és neked, Sándorom. Megkaptam leveledet, lelki örömet éreztem, ugyszinte édesanyád is, hogy az isten békességesen megszabadította kedves Juliskánkat a szülés mellett. Ezután is kívánunk friss egészséget az ártatlan Zoltánomnak, hogy nagyra nőjön. Ugyan 20-kán örömemben hozattam egy itce bort, és poharat emeltem, hogy még nekem is lehet unokámról beszélni. Örömemben Gyurinak is vettem egy meszely bort, mint régi szolgádnak, fiam. Csókolkunk, szeretett gyermekeim. Zoltánnak kardot kell szerezni, mert különös esztendőben született, hogy minden kis gyermek oldalán kardot kell látnunk. Eddig különös vágyásom volt a harcra, de most már tiz annyi van, hogy kedves unokám ne jusson a pogányok kezébe. Csak az isten egészséget adjon, nem maradok itthonn.” Anyám ezt írta e sorok után: „Kedves szeretetteim, bocsássatok meg, hogy az öreg annyi bohóságot írt. Nagy öröm lepte meg ötöt, hogy megmaradt életök mind Juliskának mind Zoltánkának. Kivánnék addig élni, míg az ajkaimhoz szorítanám és egy meleg csókkal illetném kedves unokámat.”

Szegény anyámnak nem teljesedett e kívánsága; meghalt, mielőtt láthatta volna. Csaknem utósó szava is az volt: „Hát én már nem láthatom az én kedves kis unokámat!”

Apám a tél folytán egyszer Pestről Debrecenbe szökött, s ott látta Zoltánt, s határtalan gyönyöre telt benne. Onnan visszament ismét Pestre s nemsokára bekövetkezett haláláig beszédének kedvenc és fő tárgya volt unokája, s halálos ágyán, mikor már beszélni nem tudott, karjait úgy mozgatta, mintha kis gyermeket ringatna, ezzel akarván tudtára adni anyámnak, hogy a kis unokáról gondolkodik. Oh fiam, ha felnősz, légy tisztelettel és szeretettel e két szent öreg emléke iránt, kik engemet oly végtelenül szerettek, s kik tégedet is, ha meg nem halnak vala, oly végtelenül szerettek volna, mint csak szerethet anyád és apád! -

Eleinte nagyon jó gyermek volt fiam. Két összetett karos szalmaszék volt az ágya, s ott, ha elálmosodott, minden ringatás nélkül szépen elaludt; de később Vörösmartiné és Vahot Sándorné mindig ölbe vette és hurcolta, s ezáltal úgy megszokta a ringatást, hogy azóta néha példanélküli vesződésekkel lehet csak elaltatni. Más bajunk is volt vele mingyárt születése után, az, hogy semmi szín alatt sem akart szopni néhány hétig. Mindig elfáradt az egész háznép, míg valahogy nagy nehezen a szájába tukmálhattuk az emlőt.

Egy hónapig anyja szoptatta, de miután én januáriusban Erdélybe mentem a hadsereghez, szegénynek a búsulás miatt megromlott és elfogyott a teje, s ekkor dajkakézre került fiam. Első dajkája egypár nap múlva elment a katonák után, második dajkája valami egy hónapig szoptatta, aztán megbetegedvén elment, a harmadik máig szoptatja.

Első bravúrja az volt fiamnak, hogy kéthetes korában fölült az ágyán. E testgyakorlat annyira megtetszett neki, hogy aztán folyvást praktizálta. Persze csak néha sikerült neki, s akkor is oly fáradsággal, hogy elvörösült és elkékült bele.

Az utazást már kéthónapos korában megkezdte. Februáriusban Szalontára ment anyjával Arany Jánosékhoz, s ott maradtak májusig, mikor én megjöttem a hadseregtől. Onnan Pestre ment velem, s Pestről, az orosz beütéskor, júliusban ide jött Mező-Berénybe, hol most vagyunk.

(Mezőberény 1849. július 5-18. között)

PETŐFI SÁNDORNÉHOZ

Maros-Vásárhely, júl. 22. 1849.

Kedves lelkem Juliskám,

késő este van. Az imént értünk ide. Holnap korán reggel indulunk Udvarhelyre. Bem utolsó levelét Brassótól félnapi járóföldre írta ide ezelőtt három nappal. Nem tudom, hol kapjuk meg? talán Brassóban vagy már azon is túl.

Tisztelem Miklósékat.

Csókollak titeket, szentségeim.

Irni fogok, valahányszor lehet.

Légy nyugodt és béketűrő, amennyire lehetsz.

Higgy!

Remélj!

Szeress!

a sírig és a síron túl
örökre hűséges férjed
Sándor

[Címzés:] Petőfi Sándornénak, *Tordán*, a reform. papnál Miklós Miklósnál.

PETŐFI SÁNDORNÉHOZ

Maros-Vásárhely, júl. 29. 1849.

Kedves édes Juliskám,

e szempillantásban értem ide vissza hat napi szakadatlan utazás után. Fáradt vagyok; kezem úgy reszket, alig bírom a tollat. Megkaptad-e előbbeni két levelemet? egyiket innen, a másikat Kézdi-Vásárhelyről írtam. Elmondom röviden utamat. Itt hallottuk, hogy Bem egy csapattal Moldvába ment. Utána rugaszkodtunk Udvarhely, Csikszereda, Kézdi-Vásárhely, Bereck felé; ott találkoztam vele, már visszajött Moldvából, hova lázító proklamációkat vitt be s ráadásul kegyetlenül megdöngetett négyezer orosz egy zászlóaljjal. Berecken jön hozzá a tudósítás, hogy Szász-Régennél megverték a mieinket, s ezek borzasztóan szétfutottak, vágatott tehát ide a bajt helyrehozni Kézdi-Vásárhelyen, Sepsi-Szentgyörgyön, az Erdő-vidéken, Udvarhelyen keresztül; én vele. Rohantunk szinte megállás nélkül. Iszonyú út volt. Most vagy két napig itt leszünk, míg a sereget egy kissé rendbe szedi, aztán mit teszünk? ő tudja. Előbbeni levelemben írtam, hogy Csik-Szeredának és Kézdi-Vásárhelynek gyönyörű vidéke van; Sepsi-Szentgyörgyé talán még szebb, a város is jobban tetszik. Majd körülményesebben megvizsgáljuk, ha együtt utazzuk be Háromszéket, mint a fészket rakni akaró fecskék. Bemmél Berecken találkoztam; megálltam hintaja mellett, s köszöntem neki, ő odapillant, megismer, elkiáltja magát, és kinyújtja felém karjait, én fölugrom, nyakába borultam, s összeöleltük és csókoltuk

egymást, „mon fils, mon fils, mon fils!” szólt az öreg sírva. A körülálló népség azt kérdezte Egresi Gábortól, hogy „fia ez a generálisnak?” Most még sokkal nyájasabb, szívesebb, atyaibb irántam, mint eddig, pedig eddig is az volt. Ma azt mondta a másik segédtisztnek: „Melden Sie dem Kriegsministerium, aber geben Sie Acht, melden Sie das wörtlich: Mein Adjutant der Major Petőfi, welcher abgedankt hat wegen der schändlichen Behandlung des General Klapka, ist wieder in Dienst getreten.” Szinte ma az utban mondta, hogy neked itt Maros-Vásárhelyt csináljunk szállást, s ide hozzalak. Nekem is ez a fő vágyam, de míg erősebb lábra nem állunk a szomszédban levő oroszok irányában, addig ezt tenni nem merem. Csak két mérföldnyire vannak innen, s az idevalók a napokban is szétfutottak, mint a csirkék. De mihelyt némileg biztos lesz e hely, az lesz első dolgom, meg lehetsz felőle győződve. Hogyan vagytok, kedves édes imádott lelkeim? ha én hallhatnék valamit felőletek! ha lehet, ha valahogy szerét ejt-heted, írd, ha csak egy szócskát is, édes angyalom. Én nem mulasztom el az arra menő alkal-makat. Szopik-e még a fiam? válasszátok el minél előbb, s tanítsd beszélni, hogy meglepjen. Csókolom a lelketeket és szíveteket miljomszor számtalanszor!

imádó férjed
Sándor

[Címzés:] Petőfi Sándornénak, *Tordán*, a református papnál Miklós Miklósnál

FÜGGELÉK

VÁRROMOK

Éleskő (Scharfenstein). Pozsony megyében, hajdankori birtokosaik Czoboroiak valának. MDCCV Rákóczyak meghódították, de MDCCVII Juliusban ismét visszavétetett.

Palocsa (Plavec). Sáros megyében, Poprád mellett, vár szomszédságában.

Pécsvárad. Baranya megyében, hegyen épült várral.

Podolin (Pudlein, Podolinec). Szepes m.-ben, régi vár alatt. Késmárkról másfél mfl.

Borostyánkő (Ballenstein, Paistein). Pozsony megyében, a vár alatt.

Fülek. Nógrád megyében. Eredetét vette a monda szerint Filek nevű juhásztól, ki véletlenül nagy kincset talált s e várnak alapját vetette. Ez a Bebek család törzsének is állitattik. Nevezetes erősség volt 1262 körül. Kiváltképen megerősíté Bebek, 1551-1553-ban. Egy fogoly szerecsen által feladatott 100 aranyért és 1593-ban Pálffy visszafoglalta. A polgári hadak alkalmával Bocskai hódítá meg 1604. Új ostromot szenvedett Tökölyi s az ozmánok által 1682-ben s elpusztított. Gr. Kohári István.

Csővár. Pest m.-ben. Építette Raskai Balázs kapitány.

Ecsed. Szatmár m.-ben. Alapított 1334-ben. Báthory András 1492-ben megerősítette, e fölratot hagyván emlékül: „Magnanimus Andreas de Bátor, Pater Patriae suae construxit hoc castrum gentilibus suis, pro quietudine atque tuitione eorum, cernens atque intelligens quandoque paci intermissura bella et discordias. Qui rogat suos heredes ut nominis Bathorei nolint esse inmemores. Primum inter se sint concordēs: concordia enim res parvae crescunt, discordia maximae dilabuntur. Deinde ne inventa perdant: nam non minor virtus, quam quaerere, parta tueri. Postremo tolerate et abstinete: nam divertere e malo et facere bonum est felicitas nominis. 1492.” 1564. Báthori Miklós az erdélyi János Zsigmond fenyegetését minden félelem nélkül hallgatta, s lakodalmi multságában, melyet katonái közül valakinek tiszteletére tartott, sem magát, sem a vendégeket nem akadályoztatta. Bethlen Gábor Pozsonyt meghódítván, a koronát idehozta 1619-ben.

Babolcsa. Somogy m.-ben. Először meghódítá Toigon ozmán vezér, visszavette Nádasdy Tamás, nádor, de fölvetett lőpor által. Megerősíté Báthori András. Szigetvár megvétele után az ozmánokhoz került. Visszafoglalá Zrínyi György. Lőpor által romba dőlt. Ujra fölépült. 1600. török foglalta el. 1664. Zrínyi Miklós kiüzé őket.

Oroszlánkő. Trencsén m.-ben. Vöröskőhöz fél, Puchohoz egy mfl. Magas sziklán épült, úgy hogy falai is néhol sziklából vannak.

Budetin. Trencsén m.-ben. Óváron 1 mfl. alól, Vág bal oldalán.

Beckó. Trencsén m.-ben. Vág partján.

Német-Ujvár (Güssingen). Vas m.-ben. Magas hegyen épült, benne a teremén kívül 22 szoba van. 1522. adá II. Lajos Batthányiaknak.

Visegrád. Pest m.-ben. Váchoz 1½ mérföldnyire.

Inspice natales Visegradi et funera; dices:

Destruxisse homines, sed posuisse Deos.

Timon.

Zengevár. Baranya m.-ben.

Várgede. Gömör m.-ben. Kubinyiak valának oltalmazói az ozmánok ellen.

Vöröskő (Bibersburg). Pozsony m.-ben. Modorhoz 1 mfdre. Épült 1230-40 között. Ostromlák a tatárok és Ottokár; 1705-ben Rákóczy elveretett alóla.

Saskő (Sachsenstein). Bars m.-ben.

Szendrő. Borsod m.-ben. Bódva partján. Földulta Rákóczy.

Murány. Gömör m.-ben Veselényi. 1646.

Kékkő (Blauenstein). [Nógrád megyében.] Az alsó kapu fölötti márványkövön van: »Anno Domini MCCXXXVII Sum Arx Kékkő Ab Inclita Domo Balassa Fundata Et Continue Possidebar. Anno MDLXXVI In Potestatem Pervenire Turcicam. Anno MDXCIII A Turcis Pulvere Disiecta (Ac Derelicta) Domini Imperatoris Romanorum Ac Regis Hungariae Rudolphi II. Praefectorum Incuria Ad Extremam Deveni Ruinam. Anno MDCIX A Serenissimo Primo Rege Hungariae Matthia II. Haereditariis Meis Reddita Dominis, Industria Spectabilis Ac Magnifici Domini Sigismundi Balassa, Muris Ac Propugnaculis E Fundamento Ampliata, Habitationibus Exornata, In Hunc, In Quo Ante Fui, Pervenire Statum. Ab Eadem Illustri Familia Ut Aevo Durante Feliciter Possidear. Faxit Deus Ter Opt. Max. Cui Laus Et Gloria. Anno MDCXII.«

Árva. Árva m.-ben. Árva partján. Itt volt fogva Péter érsek Mátyás ideje alatt. Bethlen meghódította mind a várat, mind birtokosát Thurzó Imrét. Tökölyi halála után fia itt tartózkodott, mig nem Lengyelországba költözött. - 1670-ben Árva Petróczy Istvánnak, Szuhay Mátyás és Kendi Gábornak meghódolt. Később a császár birtokában volt, továbbá Rákóczynak.

Solmár. Pest m.-ben. Buda szomszédságában, vadász- és mulatóhelye volt Mátyás királynak.

Solymos. Arad m.-ben. Maros partján, közel Lippa és Radnához. Izabella királyné Buda elfoglalása után itt lakott.

Világosvár. Arad m.-ben.

Boros-Jenő. Arad m.-ben. A Körös jobb partján, benne kath. templom és mecset áll épen. A vár nem különben; a bástyája szögletén: »Propugnaculum Hoc Extruxit Tempore S. M. Gabrielis Haller de Hallerkeő Celsissimi Prin. Tran. Consilarii-----Cott. de Zaránd. AO-----Boros Jeneő-----« alább: »Drákoni 1652. M. H. R.«

Diósgyőr. Borsod m.-ben. Hajdan a királynék lakhelye.

Huszt. Máramaros megyében.

Blatnica. Turóc megyében.

Beszterce. Trencsén megyében.

Drégel. Hont megyében.

Szanda. Nógrád megyében. Hajdan Lónyaiak birták.

Szádvár. Torna megyében. Építteté Bebek család. 1566-ban Svendi császári vezér ellen oltalmazá Bebek György hitvese: Patócsi Zsófia. Később Bocskay birtokába jutott, utoljára Tökölyié volt. Leopold feldulatta.

Szigliget. Szala megyében. Csobántól 1 mfdre.

Csobánc. Szala m.-ben. Közel Tihanyhoz, Balaton mellett.

Csesznek. Veszprém m.-ben. Pápa és Fehérvártól 4, Veszprémtől 3 mfdre.
Leányvár. Baranya megyében.
Tarkő. Sáros megyében. Szebenhez közel. Ferdinánd alatt elrontatott.
Szalánc. Abauj megyében. Regete-Ruszká mellett.
Regéc. Abauj megyében.
Boldogkő. Abaujban, nyugatra Regéctől.
Homonna. Zemplén m.-ben.
Dombóvár. Tolna m.-ben. Somogy m. határán.
Sóvár. Sáros megyében. Eperjeshez $\frac{1}{4}$ mfdre. Hajdan Micbáné volt.
Vázsonkő. Veszprém megyében. Nagy-Vázsony szomszédságában. Kinizsi birtoka volt.
Revistye. Bars megyében. Garan partján. Zsarnóhoz $\frac{1}{2}$ mfdnyire.
Salgó. Nógrád megyében.
Sámsonvára (Fehérkő). Nógrád megyében.
Sárkő (Hornstein). Sopron megyében. $\frac{3}{4}$ mfdre Kis-Martonhoz.
Somogyvár. Somogy várm.-ben. Marcalihoz 3 órányira. Kupa hg. hajdani lakhelye.
Süly. Pest m.-ben. Tápió-Sággal határos, mellette van Leányvár.
Szarvaskő. Heves megyében, egy órányira Felső-Németihez. Itt volt fogva Fenesi István egri püspök.
Szécsény. Nógrád megyében. Az Ipoly partján.
Szklabinavára. Turóc megyében.
Sztrecsény. Trencsén megyében. Óvárnak átellenben. Leopold rontá el.
Sztropkó. Zemplén megyében.
Ugróc. Trencsén megyében. Trencséntől $2\frac{1}{2}$ mfd.
Végles. Zólyom megyében. Zólyomhoz 1 mfd.
Zagyva. Nógrád megyében. Mátyás elrontotta.
Somoskő. Nógrád megyében.
(Valószínűleg Ostffiasszonyfa, 1839 nyarán)

A FRANCIA FORRADALOM

1

1789

Május 5. Az assemblée constituante megnyitása Versaillesban a salle des Menusban.
Június 20. Eskü a jeu de paumeban.
Július 12. Necker eltávolításának híre. Desmoulins a palais royal kertjében zöld ágat tűz fővegéhez s fegyverre szólítja a népet.

Július 14. A Bastille ostroma.

Július 15. Kezdődik az emigráció. Első kivándorlottak d'Artois gróf, a Polignac család stb.

Július 27. Foulon minisztert fölakasztják és Berthiert lekaszabolják.

Augusztus 4. éjjel a feudális jogok, szabadalmak stb. eltöröltetnek.

Október 1. A testőrök botrányos lakomája a királyi palotában Versaillesban. A nemzetiszín kokárdát lábbal tiporják stb.

Október 5. Maillard vezérlete alatt az asszonyok, később Lafayette-el a nemzetőrök és munkások Párizsból Versaillesba mennek, hogy kenyeret követeljenek, a nemzeti kokárda meggázolásaért bosszút álljanak, s a királyt Párizsba vigyék. XVI. Lajos, ki eddig húzta-halasztotta, ekkor fogadta el az alkotmányt s az emberi jogok kihirdetését.

Október 6. A király, száz követ és a nép kíséretében, Párizsba megy.

Október 19. A nemzetgyűlés Párizsba tétetik át.

November 2. A nemzetgyűlés a papi javakat a nemzet javainak nyilatkoztatja.

1790

Januárius 1. A nemzetgyűlés elnöke 60 taggal egyetemben megköszönti a királyt s királynét; Bailly szinte (térdelve) háromszáz községi képviselővel; azonkívül vidéki gratulánsok.

Februárius 4. Általános fölesküvés az alkotmányra. Komédiázás a nemzetgyűlésben.

Július 14. A föderáció ünnepe a Champ-de-Marson.

Szeptember 2. A nancyi mézárulás hírére lázong a nép, Necker lemond s Helvéciába tér a nép átkaitól kísérve.

1791

Április 2. Mirabeau, 42 éves korában, meghal.

Június 20. A király és családja megszökik.

Június 25. A királyi család visszavitetik.

Július 11. Voltaire hamvait a Pantheonba viszik.

Július 17. Mézárulás a Champ-de-Marson.

Szeptember 30. Az assemblée constituante vége.

Október 1. Az assemblée législative megnyitása.

1792

Április 20. A háború kijelentetik Ausztria ellen.

Június 20. A nép betódul a Tuileriákba. A királyság morális halála.

Július 11. Citoyens! la patrie est en danger.

Július 14. A föderáció ünnepe. A feudális rendszer fáját elégetik. Pétion ou la mort.

Július 28. Párizsba érkezik a braunschweigi hg. nyilatkozata.

Július 30. Párizsba érnek a marseilleiek.

Augusztus 10. A nép ostromolja s elfoglalja a Tuileriákat. A király a gyűlésbe menekül. A királyság fölfüggesztetik. A convent alakítása határoztatik. A királyi családot a Templeba viszik.

Augusztus 19. Lafayette elhagyja seregét és Franciaországot. (Helyét Dumouriez foglalja el.)

Szeptember 2. Mészárlások a börtönökben.

Szeptember 21. Az assemblée législative vége. A convent kezdete. A királyság eltöröltetik.

Szeptember 22. Billaud-Varennes indítványára új évszámítás. E nap a republika 1-ső esztendejének 1-ső napja.

Október 1. A poroszok visszavonulnak Franciaországból.

November 6. A jemmapesi ütközet.

1793

Januárius 21. XVI. Lajos kivégeztetése.

Március 10. Fölkelés a girondisták ellen.

Április 5. Elszökik Dumouriez.

Április 24. Marat a tribunal revolutionnaire előtt. Egyhangulag fölmentetik. Diadalmenet.

Május 30. és 31. Fölkelés a girondisták ellen.

Június 2. A girondisták elfogatnak.

Július 13. Marat meggyilkoltatik Charlotte Corday által.

Augusztus 15. Az alkotmány elfogadtatásának ünnepe.

Október 9. Lyon bevétele a republikánusok által. »Lyon fit la guerre à la Liberté, Lyon n'est plus.«

Október 14. Eltöröltetik a keresztény vallás.

Október 16. A királyné kivégeztetése.

Október 18. Vous nous avez ordonné de détruire la Vendée avant le 20; aujourd'hui 18 la Vendée n'est plus!

Október 31. A girondisták kivégeztetése.

November 10. Rolandné kivégeztetése.

1794

Március 24. Hébert, Vincent, Ronsin, Anacharsis Clootz stb. kivégeztetése.

Április 5. Danton, Desmoulins stb. kivégeztetése.

Június 8. Az Être Suprême ünnepe.

Július 26. (8 thermidor) André Chénier kivégeztetése.

Július 27. (9 therm.) Robespierre bukása.

Július 28. Robespierre, Saint-Just, Couthon stb. kivégeztetése.

Szeptember 21. Marat a Pantheonba vitetik, Mirabeau onnan kivettetik.

November 11. A jakobinusok tereme becsukatik.

1795

Október 26. (4 brumaire) délután harmadfél órakor a convent vége.

Bailly. Párizs 1736. - Párizs novemb. 12. 1793.
Barbaroux. Marseille 1767. - Bordeaux jun. 25. 1794.
Barras. Fos-Emphoux (Provence) 1755. - Chaillot 1829.
Barrère. Tarbes. 1755. - 1841.
Billaud-Varennés. Larochelle 1760. - Port-au-Prince (Haïti) 1819.
Brissot. Quarville 1764. - Október 31. 1793.
Buzot. Evreux 1760. - Bordeaux mellett 1793.
Cambon. Montpellier 1734. - Brüsszel 1820.
Carnot. Nolay (Bourgogne) 1753. - Magdeburg 1823.
Collot-d'Herbois. Párizs 1750. - Guiane 1796.
Couthon. Orsay (Auvergne) 1756. - Párizs júl. 28. 1794.
Danton Arcis-sur-Aube 1759. - Párizs ápr. 5. 1794.
Desmoulins. Guise 1762. - Párizs ápr. 5. 1794.
Drouet. Sainte-Menehould 1763. - S. Mnhld 1824.
Dumouriez. Cambrai 1739. - Turville-Park (Anglia) 1823.
Fouquier-Tinville. Hérouel (Picardie) 1747. - Máj. 7. 1794.
Lafayette. Chavagnac (Auvergne) 1754. - Párizs 1834.
Guadet. Saint-Emilion 1758. - Bordeaux júl. 17. 1794.
Gensonné. Bordeaux 1758. - Október 1793.
Marat. Baudry (Neufchatel) 1746. - Júl. 13. 1793.
Mirabeau. Bignon 1749. - Párizs 1791.
Pétion. Chartres 1759. - Bordeaux mellett 1793.
Roland. Villefranche 1732. - 1793.
Robespierre. Arras 1759. - Júl. 28. 1794.
Sain-Just. Blérancourt 1768. - Júl. 28. 1794.
Santerre. Párizs. 1752. - 1809.
Tallien. Párizs 1769. - 1820.
Vergniaud. Limoges 1759. - Okt. 31. 1793.
(1846-1847?)

JEGYZETEK ZRINYI PÉTERRŐL ÉS FRANGEPÁN FERENCRŐL

Zrinyi Péter és Frangepán Ferenc Csáktornyáról megszöknek, Kéri grófnál megszállnak, ez futár által vett utasítás szerint őket elfogatja s Bécsbe viteti. Rákóczi (I) 10,000 ember(rel) Munkácstól anyja által elágyuztatik... Spork tábornagy 9000 emberrel, Lobkovicz parancsára ipa Zrinyi felszólítja, hagyjon föl terveivel, szétküldi seregét, anyjához megy Munkácsra... anyja kérelmére s fiatalága tekintetéből kegyelmet nyer. - A többi zendülőkről lásd 298. l. - Nádasdy Ferenc Bécsben, Zrinyi és Frangepán pedig Németújhelyt fejeztetett le 1671, apr. 30.

(1848-1849)

POLITIKAI CIKK TÖREDÉKE

[A költő, mint a hátlapon olvasható sorokból látjuk, valamely német lapba, talán a *Der Ungar*-ba szánta cikkét, de alighogy megírta, összetépte. - A töredéket a Havas-féle kiadás nyomán közöljük. Havastól származnak a zárójelbe foglalt kiegészítések, megjegyzések is.]

E mozdulat.....jogait. Megkapta a függ(etlen felelős minisztériumot).....lettek legtiszteltebb, legszeretettebb).....a magyartól telhető lelkesedéssel üdvöztük őket, mi(dőn).....hivatalukba léptek, és csak most (s talán már későn) vesszük (észre), hogy ők nem megváltóink, hanem elvesztőink. Ez különösnek, megfoghatatlannak tetszik, pedig igen természetes dolog, s ha egy kissé éles eszünk van, átláthattuk volna mindjárt akkor, hogy így lesz. Minisztereink azon korszaknak emberei, midőn még betegen feküdt a nemzet, s nem ide valók, midőn az fölépült, és ezért nem is kárhoztatjuk őket, mert nem következés, hogy miután jó betegápolók voltak, egyszersmind jó vezérek is legyenek. Itt a hiba, hogy betegápolóink lettek vezéreink. Ehhez ők nem értenek, s most eszméletet-vesztve állnak a nemzet előtt, mint a parton a tyúk, midőn az alája rakott kacsatojásokat kikeltette, s a kikelt kacsák a vízbe ugrálnak és usznak. Nevetni való a jámbor tyúk együgyűsége, de aggasztó és sajnálatraméltó a vezértelen kacsák sorsa, mert ki tudja nem úsznak-e egyenesen az őket elnyelő örvénybe?

Igy vagyunk, bará(taim. A) nemzet kész volna mindenre, ami merész és nagy, s a minisztérium m(indentől), ami merész és nagy, visszahökken, visszaborzad. A rác lázadás (tüzét eleinte) egy eldöntő csatában eloltotta volna néhány száz ember (vére, de a min)isztérium oly áldozatnak csak elgondolására is hanyatt e(sett volna. És) most ama tüzet talán néhány ezer ember vére sem ol(thatná el. A vérrel) gazdálkodni kell, de fukarkodni nem szabad, mer(t.....) fukarkodtunk, kétszer annyit kell eltékozolnunk. A (horvát lázadás napról) napra terjed, s a szikrák már átröpködnek délről.....(és ha e)gyszer oda jut a tűz, bizonyosan föllobbannak..... megyék is, akkor aztán Ausztria sem..... az égő kanócot, s marad-e majd nekünk.....ában azért harcolni, hogy meghaljunk?.....hi(szen.....me)ghalni és ez dicsőség lesz, de nagyon nagyon.....(mi)nd ezt minisztereinknek köszönhetjük, vagyis iga(zán megvallva annak, hogy bete)gápolókat tettünk vezéreknek; erre fogunk.....ünk nincs, mint a főnixnek, mely a.....

[A hátlapon:]

Ha nem resteled lefordítani va(gy.....) levelem, ugy közöld azt;

.....írhatok egyetmást viszo(nyainkról.....)

(1848 aug.?)

LEVÉLTÖREDÉK

Kedves barátom!

Ma kaptam meg lapodnak
emlékeztél rólam, másodszor
olvashat a világ. Amily ka
zett, oly nagy hasznát reméle
ez ügyben fáradoztok, köszöne
nái vagytok, mint kik érte i
munkátokra!

De nem azért fogtam tolla
mondjak s vállalatodnak gratu
volna; nagyobb célom van: n
kadhatnak, kik hazánk ügyeiről
tásokkal fognak

Irok pedi
Európa segédkezet nem nyújt, hogy a tűz
Nem tudom, lesz-e Európa nem oly könnyö-
ántunk, hogy segítsen elhárítani a vészt
annyi vészt hárítottak el? vagy épen ugy
földhöz vágja a poharat, miután a bort be
rja tovább a tollat, barátom, isten veled, más is
többé, mert ez ugy látszik nagyon elvénült
meg is halt!

Petőfi Sándor

(1849?)

PETŐFI ÉS EMICH GUSZTÁV KIADÓ SZERZŐDÉSEI PETŐFI NYUGTÁI

1

Szerződés

mely a mai napon az alulírtak között következőképen kötöttet:

1. Én Petőfi Sándor átadom t.c. Emich Gusztáv urnak költeményeim összes és illetőleg második, ezer példányra terjedhető kiadását, melynek tartalma:

- a. János Vitéz,
- b. Helység kalapácsa,
- c. Salgó
- d. Versek I. kötet
- e. Versek II. kötet
- f. Cipruslombok
- g. Szerelem gyöngyei
- h. Felhők
- i. Egy víg hősköltemény
- k. A meglevő s eddig még ki nem nyomtatott költemények egy füzetre terjedő kézírata.

Míg ezen ezer példányos kiadás egészen el nem kél: nincs jogom azt sem magamnak újra kinyomatni, sem másnak eladni.

II. Én Emich Gusztáv adok t.c. Petőfi Sándor urnak ezen egy kiadásért 500 ft azaz ötszáz forintot pengő pénzben, melynek felét azaz 250 pengő forintot akkor fizetem le, ha szerző a kéziratot teljesen kezembe adja, a másik 250 pengő ftot pedig a könyv kinyomatása után 14 nappal.

Pest, jún. 22. 1846.

Petőfi Sándor

Emich Gusztáv
könyvtáros

Nyugtatvány, 250 ftról azaz kétszázötven forintról pengő pénzben, melyet t.c. Emich Gusztáv urtól szerződésünk második pontjának következtében mint az összes verseimért nekem járandó honorariumnak felét, pontosan, minden hiány nélkül mai napon átvettem.

Pesten, augusztus 28-kán 1846.

Petőfi Sándor

Nyugtatvány 250 ftról azaz kétszáz ötven forintról pengő pénzben, melyet t.c. Emich Gusztáv úrtól mint az összes verseimért járandó honorárium másik felét minden hiány nélkül fölvettem, s így a fentebbi költemények egy kiadásának árát egészen megkaptam.

Pest, martius 18. 1847.

Petőfi Sándor

2

Szerződés

Alólirottak a következő szerződésre léptünk:

1-szor. Én Petőfi Sándor összes költeményeimet, melyeket Emich Gusztáv könyvtáros *1847-ben egy kötetben* kiadott, s mely kiadásnak címlapja és tartalma idemellékeltek, örökre eladtam, minek következtében a fentebbi kötet ezentúl az ő kizárólagos sajátja.

2-szor. Én Emich Gusztáv, mint kiadó, fizetek a szerzőnek egyszer mindenkorra (semel pro semper) 1,500 - mondd: egyezeröttszáz pengő forintot három egyenlő rátában, és pedig a folyó 1847-ik évi június 27-kén 500 mondd: ötszáz; 1847-ik október 1-én 500 mondd: ötszáz; és 1847-ik novemb. 20-kán az utolsó 500 mondd ötszáz pengő forintot.

3-szor. Én Petőfi Sándor ezen szerződés következtében egyszersmind kötelezem magamat, az ezentúl irandó költeményeimet egyes kisebb darabokban vagy kötetekben ki nem adni, hanem azokat összegyűjteni, míg egy olyan kötetet képeznek, mint ezen első nagy kötet (tudnillik nagy nyolcadrétben 35 ivet körülbelül) s ezen második folyamatot nem másnak adni el, mint Emich Gusztáv kiadó könyvtárosnak, az előre meghatározott díjért: egyszer mindenkorra (semel pro semper) 2,000 mondd: kétezer pengő forintért.

Ezen szerződést két egyenlő példányban elkészítettük és saját aláírásunkkal s pecsétünkkel megerősítettük.

Költ Pesten június 26. 1847.

A harmadik pontot illetőleg közös megegyezés mellett abban állapodtunk meg, hogy a második kötet honoráriumából 1,000 azaz egyezer pengő forintot e folyó 1848-dik évben fizet a szerzőnek a kiadó, május közepétől kezdve minden hónap közepén száz pengő forintot, augusztus és novemberben pedig kétszáz pengőt; a második ezer pengőt pedig 1849-ben szinte hónaponként, száz pengő forintjával. E második ezer pengő ily módon lefizetése azonban csak úgy áll, ha szerző az egész kötetet készen átadja még az 1848 év folytatában a kiadónak; ellenkező esetben ezen összeg lefizetése mindaddig fölfüggesztetik, míg a kézirat a kiadó kezében nem lesz, s akkor az előbben ezer pengőnek annyi közösen megegyezett kamatja vonatik le, ameddig ezen ezer pengő 1849 elejétől kezdve hevert.

Költ Pesten január 1. 1848.

KÖNYVBEJEGYZÉSEK, DEDIKÁCIÓK

1

[Pest, 1833/34.]

[Christian Gottlob Bröders *Wörterbuch zu seiner kleinen lateinischen Grammatik für Anfänger...* 1832. c. könyvben]

Hic Liber est meus
Testis est Deus
Hic nomen erit,
Alexander natus,
Petrovits vocatus.

2

[Aszód, 1836.]

[*Prosodia et Periodologia auctore Michaele Tekus.* Pestini 1830. c. könyvben]

Ex libris Alexandri Petrovits.

3

(Aszód, 1836.)

[Dedikáció egy színes gyermekemléklapon]

Zum Andenken
von
A Petrovics
dem
A Dömök.
1836.

4

[1844. nov. 10-e után]

[Petőfi Sándor: *Versek.* 1842-1844. Budán 1844. c. kötetben]

Petrices Soma barátjának Petőfi

5

[1844. nov. 10-e után]

[Ugyanazon kötet egy másik példányában]

Uj Károly barátjának „a régi jó idők... emlékeül”
Petőfi Sándor

6

[1845. márc. 6. után]

[Petőfi Sándor: *János vitéz*. Budán, 1845 c. kötetben]

Uj Károly barátjának Petőfi Sándor

7

[1846. okt. elején]

[Egy szerelmes költeményeket tartalmazó kéziratos verscsomó első lapján, ill. az aláírás az utolsó vers alatt]

Az ősz utósó virágai Juliának
Petőfi Sándor

8

[1846-47.]

[*The works of Lord Byron...* 1837. c. munkában]

Petőfi Sándoré

[s ugyanígy *The Complete Works of William Shakespeare...* Paris, 1838. c. műben.]

9

[1847. jan. 2-a után]

[Petőfi Sándor: *Tigris és hiéna*. Pest, 1847. c. kötetben]

Várady Antalnak barátilag Petőfi

10

[1847. márc. 15-e előtt]

[Nyomtatott dedikáció Vörösmartynak a Petőfi *Összes Költeményei egy kötetben*. Pest, 1847. c. mű V. lapján]

Tisztelet és szeretet jeléül Vörösmartynak ajánlva
a szerző által.

11

[1847. márc. 15-e után]

[A 10. sz. alatt említett kötet egy példányában saját kezű dedikáció]

Szemere Pálnak Petőfi Sándor

12

[1847. márc. 15-e után]

[Ugyanazon munka egy másik példányában]

Garay Jánosnak Petőfi Sándor

13

[1847. május után]

[*Oeuvres complètes de P. J. de Béranger...* Paris... 1844. c. könyvben]

Arany Jánosnak Petőfi Sándor

14

[1847.]

[Egy zenemű kézirat kottáján]

Kinizsi nótája. Szerzette Fái Fáy László. Leírta Petőfi Sándor

15

[1847 második fele]

[Petőfi *Összes Költeményei egy kötetben*. Pest, 1847. c. munkában]

Arany Jánosnak Petőfi Sándor

16

[1848 eleje]

[*Esprit de la révolution et de la constitution de France par Louis-Léon de Saint Just...* Paris... 1791. c. műben]

Petőfi Sándor kincse. 1848.

17

[1848. jan. után]

[*Lyrical Beauties of Thomas Moore...* Brunswick... 1845. c. munkában]

Arany Jánosnak Petőfi Sándor

18

[1848. febr. 1. után]

[Petőfi Sándor *Összes Költeményei 1842-1846*. Pest, 1848. c. munka mindkét kötetében]

Bankós Károlynak barátilag Petőfi Sándor

19

[1848 nyarán]

[Ugyanazon munka első kötetében]

Orlai-Petrics Soma barátomnak és atyámfiának Petőfi Sándor

20

[1849. febr. 5. körül]

[*Lateinisch-Deutsches Handwörterbuch nach Imm. Joh. Gerh. Scheller und Georg Heinr. Lünemann...* Leipzig, 1837. c. kétkötetes szótár első kötetében]

Requirálta Szászsebesben 1849-ben Petőfi Sándor

21

[1849. febr. 14-23.]

[Quinti Horatii Flacci. *Opera omnia...* Parisiis... 1828. c. műben]

Sass Istóknak legrégibb barátjának Petőfi Sándor

PETŐFI SZÜLEINEK SÍRFELIRATA

[1849. május]

A legszeretettebb ATYA s a legszeretettebb ANYA

NEM HITELES ÍRÁSOK

RÉSZLET EGY SZÍNBÍRÁLATBÓL

[E napon jelent meg a *Regélő Pesti Divatlap*-ban a *Vidéki színtárca* c. írás. Petőfi pápai barátja, Kozma, Leveldi néven írt bírálatokat egy vidéki társulatról a *Regélő* számára. Petőfi lelkesedett az egyik színésznőért, Szathmárynéért, s megkérte Kozmát, hogy a róla szóló részt ő írassa meg. Orlay Petrich Soma szerint, kit erről az epizódról tájékoztat, Kozma engedett a kérésnek, bár valószínű, hogy némileg lefaragta Petőfi magasztaló kifejezéseit:]

Pápa. A Győrött biztosított színésztársaság Komáromi és Szákfy vezérlete alatt mult hó végén nyitá meg nálunk Thalia kápolnáját. Nem akarván a tisztelt olvasókat hosszas sorolással untatni, csak a sikerültebb előadásokat fogjuk kiemelni, milyen volt „Egy pohár víz”. Mindenekelőtt említést érdemel Szathmáriné; játéka a fondor hercegnő szerepében teljesen kielégítő volt. Szathmárinét méltán üdvözljük azon kevesek sorában, kiket honunkban a Músa anyaiabb karokkal ölelt. Mindazáltal szavalásában néha némi egyhanguság s ha hevesebb indulatokat akar kifejezni: a szavak elhadarása vehető észre. Szathmáriné „Malboroughné, Burgundi Margit s Thisbe” szerepében szigorubb bírálatokat is kielégített volna.

Regélő Pesti Divatlap, 1842. jún. 12.

SZERKESZTŐI ÉRTESÍTÉS AZ ÍRÓKHOZ

Pesti Divatlap. 1844 júl.-1845 márc.

1844

Nyárhó 3. hét.

3. szám

A vidékről érkezett művek sorsáról koronként tudósítani fogjuk egyedül azon írókat, kiknek műveit részint nem közölhetjük, részint nem akarjuk közleni. - Az első kategóriába tartoznak például ezek: 1.) a nagyrészt politikai tartalmú *Eskü* című novella. 2.) Pusztay Sándor tapasztalása levelekben. 3.) Vidékünk. 4.) A jó humorral írt, de személyeskedő debreceni életképek. 5.) Gyöngyös városának hivatalos levele, mely a legujabbi botrányos gyöngyösi tisztújításra vonatkozott hírlapi tudósításokat erőködik, a maga érdekében hosszasan megcáfolni. - A második kategóriába tartoznak ezek: 1.) Egy orvosi levél, mely igen érdekes, de nőknek szánt divatlapba nem való kóreseteket közöl. 2.) B. F. S. L. a tanuló ifjúsághoz (mint szinte nem ide való). 3.) A borzasztóan érzélgős novellácska: *Eulália* cím alatt. - Mindezt szerzőik visszavehetik. - Jövő számban egy tucat verset fogunk visszautasítani.

Nyárhó 4. h.

4. sz.

A következő című versek nem közölhetők: Szolgaság dicsérete. - Bordal. - Szent György terén. - Klára Visegrádon. - Arany kulcs. - Esdeklés. - Egy ifju mérnök bucsuztatója. - Szegény temetés. - Egy arszlánra. - Pályám. - M. J.-hoz. - Panaszt. - Bízattatás. - Gyöngyösi levelezőnk érdekes híreit csak a jövő számban adhatjuk. - Igen nagy örömünk van afölött, hogy eddigelé még igen kevés rossz novellával s hosszas, unalmas vidéki levéllel háborgattak bennünket, valamint azon is örvendünk, miként igen sok jó epigramm s a Bors és paprika s a Fülbevalók című rovatba igen sok éldelhető apróság küldetett be hozzánk.

Nyárutó 1. h.

5. sz.

A győri tengerifosztás leírását, s P. A. elmés ötleteinek egy részét csak jövő számunkban közölhetjük, valamint M. verseit is és a mostani számból kimaradt Fülbevalókat - Szarkától, s F. A. Helyreigazítását.

Nyárutó 3. h.

7. sz.

Nem közölhetők: K. A. igen dagályos *Hütelten* című novellája; B. F. S. L. szárazon irt hely- és népismertetése; Sz. K. vidéki titkos hirei, mint melyek a női szemérmeset fölötte sértének; a D. F. által fordított Utazó gondolat inkább való a homályos, titokszerű dolgokat kedvelő németnek, mint az egyszerűséget szerető magyarnak; E. S.-ból talán válhatnék költő, ha gondolatai kellő kifejtésére több gondot fordítana, de így versei nem adhatók; - B. S. népdalai nem állják ki a próbatüzet; H. O. egy nap reggele, s B. I. Sirszoborja már mások által szebben mondatott el. - Tárgyaink halmaza miatt az álnevű Győri Feri népismertetését csak később adhatjuk; - Szelestey L. kedves dalát a dalról jövő alkalommal.

Nyárutó 4. h.

8. sz.

K. K. urnak a *garbonáci* fürdőből irt levelét - hihetőleg expeditorunk hanyagsága miatt - még mai napig sem láttuk, azért szívesen kérjük a t. urat, tudósításának ujólagos beküldésére. - D. K. ur cáfolata azon lapba való, hol megtámadtaték. - K. ügyvéd ur azon panaszát, miszerint levelét a postán feltörés jeleivel kapá, legcélszerűbbnek véltük, figyelmeztetés végett a budai főpostahivatallal közleni. - J. E. ur mintegy részrehajlással vádol bennünket, mivel debreceni életképeit nem közöltük; a tisztelt ur nem fogá fel értesítésünket, mi az ő *Életképeit* nem közölhetjük, még most legujabban beküldött *Országgyűlési életképét*, minthogy az vallási viszonyok tekintetében, képtelenséget foglal magában, nem *akarjuk* közleni, és ne higgye J. E. ur, hogy mi az író neve után indulunk; írjon bár Péter vagy Pál számunkra jót, élvezhetőt, mi az ily művet lapunk köréből, az ismeretlen név miatt nem fogjuk kizárni. - Sz. ur, váci séták! című elmefuttatása jól van írva, de a tárgy maga nem eléggé érdekes.

Nyárutó 5. h.

9. sz.

Pista bácsi *Életképeit*, mint az *Életképekben* megjelent policális ujdonságoknak különben ügyesen irt paródiáját két okból nem közölhetjük, mert az *Életképek* szerkesztője személyességében támadtatik meg, s mert az író álnév alól nyilaz. Ily esetben pedig férfihez illő nyíltság kívántatik. - Minthogy már Zalamegyéből bizonyos ur ajánlkozék levelezőül, az ujjabb ajánlkozó ohajtását nem teljesíthetjük. - S. urnak *Tűz* című regéje nem állja ki a próbatüzet. - K. I. „Egy kis fiu születésekor” című költeménye szép gondolatokat foglal magában, de a kidolgozás gyöngé, a nyelv igen döcögős, minélfogva nem használhatjuk. - A II. Vasi levelet nemsokára közlendjük. -

Őszelő 1. h.

10. sz.

Ujólag figyelmeztetjük vidéki levelezőinket: hagyjanak fel minden hosszas érzélgéssel és okoskodással, mert miattok egyéb rovatainkat nem csonkíthatjuk. Eddig is majd minden vidéki levelet kivonatban kénytelenítettünk közleni. - „A látogatás a harmadik emeleten” című gúnyirat visszautasítottatik, mely bizonyosan valamely ingerlékeny segédszerkesztő műve, ki Nagy Ignác irodalmi életképe által találva érezé magát. -

Sokan sürgetnek bennünket, hogy elfogadott műveiket minél hamarabb közöljük. Türelem urak! várjon kiki sorjára. - Sz. L. epigramjai nagyon is politikai lényegűek lévén, divatlapban nem közölhetők. - A „Kinizsiról” című költemény szép tárgyú, de kidolgozása igen gyöngye. - Z. K. verseiben se nyelv, se poézis. - Az „Ólmos bicska” és a „Pénzhez” című versekben itt-ott jó gondolatok fordulnak elő, de mint egész, egyik sem kielégítő. - V. R. szerelmi költeményeiben szép érzés uralkodik, de szerző a külformával mit sem gondolt. - Ugyanezen okból utasítjuk vissza B. költeményeit is. - N. J. népdalaiban hibázik a fődolog: a népszerű írásmód. - F. R. nem született novellaírónak. - Az álnevű Ilmay még igen gyakorlatlan a versírásban. - A széptehetségű L. J.-től jövőre tartalmasabb, költőibb műveket várunk. - Hévey Kálmán versei közül egy-kettőt közölni fogunk. - A k. Szent-Miklósról küldött közlemény egy része közölni fog. -

V. S. életképe elfogadtatik. - L. J. verseit annak idejében használni fogjuk. - B. népromancát szinte. - A. Dániel polémiai cikkét a kézsmárki magyar társaság ügyében nem közölhetjük, részint hosszúsága részint érdektelensége miatt. Egyéb küldeményei közül néhány haszonvehető. - A pozsonyi levelet nem lehet közölnünk. - A baracskai levelet adni fogjuk, ennek ugyanis akármikor lesz érdeke. - F. G. fordítását, a hibás technika és nyelv miatt nem használhatjuk. - Oly hosszú egyesületi közléseknek, mint minőt legújabbban az iparegyesülettől kapánk, változatosságra törekedő lapunkban helyet adni lehetetlen.

B. Nagyváradon című versezete komoly költeménynek kissé nevetséges. - K. J. versei sem külforma, sem beltartalom tekintetében nem kielégítő. - O. „Ábránd” című novellája regénynek is elég hosszú, s minden inkább mint novella. - G. Rudolf versei közül egy-kettőt annak idejében közölni fogunk. - P. Gy. versei közt a Csalódás szép eszme, de rosszul, érthetetlenül van kivíve. - K. V.-nek még sok ideig kell magát gyakorolnia, míg sikerrel léphetend az írói pályára. - Th. D.-ben van tehetség, de studium kellene hozzá, - S-di helyes gondolatait a rossz nyelv és technika egészen semmivé teszi. - A Szerdahelyi színésztársasága ügyébeni panaszt nem lehet közölnünk.

Sz. I. kikelését az Életképek ellen, s mind ott, mind itt haszonvehetlen verseit visszautasítjuk. - B. Conservativ című versezete nem közölhető, valamint a „Magyarok a Lajtánál” sem. - A „Tétényi bíróleány” című költeményben sok szép egyes hely található, de az egész nem üti meg a mértéket. - K. Ignác beszélye és verseiről épen oly véleményben vagyunk. - Főris titkos hirei közt sok jó ötletre akadunk, de ily sértő dolgokat nincs tehetségünkben közrebocsátani. - A-nak „N. G. barátomhoz” című episztolája tehetségre mutat, de még a kivitel hiányos. - K. V.-nak sok ideig kell magát gyakorolnia, míg az írói pályára sikerrel léphetend. - S-di versei nem sokat érnek. - Cz. beszélye még kevesebbet. - N. Ferencnek prózái és versei egyaránt nem

³ Az 1844-es évfolyam 14. számától kezdve a *Divatlap* fejléce nem a megjelenés hetét, hanem napját jelölte.

használhatók. A népismertetésben sikerrel dolgozhatnék, ha műveire több gondot, studiumot fordítana. - G. Alajos versei közül egy-kettőt közölni fogunk; Sz. László közleményeit is köszönettel fogadjuk! - S végre figyelmeztetjük a már elfogadott művek íróit: legyenek méltányosak, s ne kívánják azt, hogy dolgozataikat mások hamarabb beküldött műveinek rovására közöljük. - M. kolozsvári levelét nem közölhetjük.

Őszhó 20.

16. sz.

Az „Eperjes tiz év után” című kedélyes hely- és népismertetést közölni fogjuk. - A losonci levél tárgyai nem divatlapba valók. - Vajon megkapta-e levelünket a „Sátán szerelme” című novella írója? - A „század vándora” című szép költeményt nem lehet közlenünk. - M. Pál versei tehetségre mutatnak, de a nyelvvel mit sem gondol, sőt még a nyelvtani szabályok ellen is gyakran vét. A „Sirásó” című eredeti beszélynél sokkal jobb művekkel birunk.

Őszutó 3.⁴

18. sz.

Hogy a Pesti Divatlap szerkesztője a visszautasítandó versek írói méltatlan neheztelése ellen tökéletesen biztosított legyen, ezentul minden verses költemény megbírlását két ismert jelességű s részrehajlatlan lyrai költőnkre bizza, s első bírálatunk eredményét jövő alkalommal közlendjük. - A Tirza című beszély írója küldje meg műve második részét is, s akkor hozandunk arról ítéletet. - V. A. életképe nem adható.

Őszutó 10.

19. sz.

Versbírlóink ítélete szerint a következő versezetek nem közölhetők: Pottendorf keserve (s ennek szerzőjétől a többi sem). - Hozzá. - Pozsonyra. - A Rückert utáni fordítások. - Ifju bölcsesség. - Dálnokhölgy. - Hókebel. - Lanka. - Utravalók. - A méléző. - Emmi. - Tespedy (s e szerzőnek nagyobb verse sem). - Ébredő. - Éjféلكor. - Jennyhez. - Végóránk. - S az Éji kalandor című dagályos, érthetlen beszély.

Őszutó 17.

20. sz.

K. Kis városi titkai személyes sértéseket foglalván magukban, nem közölhetők. - Az Utonállók című ballada nem úgy van kidolgozva, hogy az olvasókat érdekelhetné. - O. M. versei visszavehetők. - H. J. költeményei közül egy-kettőt közölni fogunk. A többi beadott művek sorsáról jövő alkalommal szolandunk.

Őszutó 24.

21. sz.

Kovács Pál „Kopott arszlán” című vig beszélyének első füzetét megkaptuk s ezzel fejezendjük be lapunk ez évi folyamát. - Szemes Ábel „Arszlán”-ját rövid időn adandjuk. - A kenyérmezői tor annak idejében használtatni fog. - Az „Utolsó séta a pozsonyi ligetben” című költői ábránd szép egyes helyekkel bír, de az egész nem üti meg a mértéket. - V. D. versei nem közölhetők. - „A költő szerelme” című novella visszavehető, valamint a „Hol van nyugalom” és „Klauzálhoz” című próza és vers is. - Ney Ferenc és Lemouton Emilia műveit jövő számban közlendjük. Néhány vidéki levél későn érkezvén, jövő számban adatik.

⁴ E szám dátuma hibásan, mint „télelő 3” jelent meg.

Túrynak „A költőnc” s Urházy „Furcsa állapot” című költeménye, valamint Bérczy Károly versei is elfogadtatnak. - Bús Arzén versei nem közölhetők. - Timon költeményeiben sok szép gondolat villan meg, de egy sincs köztük, mely egészben kielégítő volna. - A „Kézcsók” s „Szemere Bertalanhoz” és „Holdvilágkor” című próza és versek, dagályos, érthetlen előadásuak lévén, nem adhatók. - T. J. igen lelkes és nyomos beszédű nagy-bányai levele politikai lapban igen, de divatlapban nem közölhető. - Literáty J. költeménye, mihelyt a sor rákerül, adatni fog; Lévy J. Életkorok című verse hasonlókép. - Bártfaynak Erdély egy igen érdekes részét s az aldunai vidéket ismertető *Utazási töredékeit*, mint tanulságos és mulattató közleményt, köszönettel vettük, s annak koronkénti közlését még ez évben megkezdjük. - Sz. László, „Halljuk” című jeles művét nem adhatjuk. - A többi beküldött művek sorsáról jövő alkalommal.

Koller János munkái közül több elfogadtatik, azonban a jövő évnél előbb, a beküldött cikkek halmaza miatt aligha adhatók. - Benőfi Soma versei közül is használni fogunk egy párt. - „A művészet tisztelői” című szatíra sok jó gondolatot tárgyz, de a rossz nyelv és hibás verselés miatt nem közölhető. - „Éhes ember ábrándozása” szinte emiatt nem adható. - A mintegy 10, beküldött novella sorsáról csak később adhatunk tudósítást, miután azok már ez évben úgysem közölhetők. - A „Tiszaháti életképek”-ket szívesen vesszük, de az előzmény nem szükséges. (A Szombathelyi levelet jövő számunk adandja.) - Budaméri levelét a pánszlávizmusról politikai lapba adtuk.

A „Frangepán Beatrix - Tirza - Vándorgyűrű - A sátán szerelme, Tárczay Anna s Pórfiu” című beszélyek a jövő félévben adatni fognak. Ellenben az „Egy kép az életből” és az „Álférj” című beszély nem adható. A „Buda” és „Visegrád” című történeti cikkek, bármily helyesen írvák is, lapunk mulattató körén kívül eső dolgok. A „Cransaci fogadó” című igen ismeretes, hosszas német beszély fordítása is visszavehető. A „Végrehajtás és következményei” című megyei életképben elbeszélési tehetség mutatkozik, de motivumai s előadása oly gyöngék, hogy emiatt lehetetlen azt közölni. - A védegyleti nyílt levél hölgyeinkhez lapunk új évi első számában fog megjelenni. - A versek közül nem közölhetők: Rapsodiák, Búdal, Lelki testi betegekhez vigaszul, Panasz, Andalodás, Szépemhez, Nemadózó elméletek, Szegény szerkesztő, Kupaktanács, Sajóparti vándor, Biró és leányai. Az „Első összeütközet” című próza is visszavehető. „J... mint van és nincs” közölni fog. - Az egri levelet politikai tartalmánál fogva nem adhatjuk.

1845 első negyed

A „Két csép borom” s „Főurakhoz” című költemény el nem fogadtatott, valamint a „Romon” s „Dédesvár düledékin, Biró és lányai, a Magyar Életkép, A bosszú, Hazámhoz, A váró leány, A kétségbeesett” című költemények, Arafí versei, H. D. epigramjai sem méltók közlésre versbíráink véleménye szerint. A „Kisfaludy Sándorra” írt szép epigrammokat az idvezült

⁵ A nap és a szám közelebbi megjelölése az eredeti lapon sincs feltüntetve.

költő arcképe mellett fogjuk közölni. B. Vince Erdélyi utazását csak egy barátunk ajánlatára fogadtuk el, de később magunk is átolvasván azt, tapasztaltuk, hogyha közleni akarnók, rossz, szabálytalan stíljét egészen újra kellene átdolgoznunk, mit tőlünk kívánni nem lehet. B. Dániel urat kérjük szépen: ne alkalmatlankodjék többé oly sületlenségekkel mint a Bájdal; ily versért a postabért fizetni, s még azt végig is olvasni, kétszeres boszuság, noha lehetlen volt kacajra nem fakadnunk verse ilyen kifejezésein:

Hanyat fordult álomkirály, komoly tél
Belegyezi, beringatja Marcziszél,
Tavaszdik, engedődik az idő,
Kodkodával gömböt toj a kakasnő.
Hódvilágos éjszakkor a csalogány
Fülemüléz szerelmessen ágacskán,
Ohaj merült vonzzal várja tündérje,
Bájdal végin csókolgatja hű férje.

X. s. 1. Horváth Lázár elleni leveles⁶ az Újhelyi titkok sem közölhetők. - Noha Kolozsvártt van rendes levelezőnk, de azért Cs. ur leveleit szívesen fogadjuk ha érdekesek s rövidek lesznek. - Zelemér versei nem használhatók, S. I. versei sem.

Télhó 16.

5. sz.

A Gorove Nyugotjára többek által irt ellen-bírálatot azért nem közöljük, mert oly kritika, mint a honderüi volt, mely a nevezett utazásnak egyedül nyelvhibáit piszkálgatá, a józan olvasók előtt nyom nélkül szokott elenyészni. - Az „Erény és bűn” című társaséleti cikk, - az „Éji zene”, „Két pisztoly” című beszélyek adhatók. - Az eperjesi levelet jövő számunk hozandja. - A „Divatképek” című jeles életkép is rövid időn közöltetni fog. - A „Farkasvadász” s Ch. A. és Rid-i versei nem adhatók.

Télhó 26.

8. sz.

Cz... népdalait, Kerényi, Pájer, Samarjay és Csobáncz néhány költeményeit s többek epigramjait kivéve, - a mai napig hozzánk beküldött 45 versezetből egy sem közölhető, sőt vannak ezek között oly isszonyú rosszak, hogy nem a vers, de magok a szerző urak érdemel-
nének egy kis *nyomást*, például egy amolyan *toldias kéznyomást*, hogy többé versírás végett tollat ne vehetnének kezökbe. - V. B. és D. Fülbevalói közül több adható; K. Néprajza szinte; a Nösors hasonlókép. - Az Ajánlat a bolti segédek magyarosítása iránt közöltetni fog.

Télutó 2.

10. sz.

A „Klárcsi” című eredeti beszély, erőtetett elmésségei, s érdektelen tartalma miatt, nem közöl-
hető. - A „Mit csinálnak Magyarhonban?” című költemény nagyon igaz, de nem olyan, hogy adni lehetne. - B. M. és K. I. verse messze van a tökély honától. - „A hölgy teremtmése” adatni fog, - Á. ur elmés képtalányait némi módosításokkal elfogadjuk. - A komáromi bálról szóló levél elkészett.

⁶ Valószínűleg sajtóhiba, *levele* s helyett.

Télutó 6.

11. sz.

A táti és becskerekai leveleket kénytelenek voltunk jövő alkalomra halasztani.

Télutó 13.

13. sz.

A. D. Földvári és törökszentmiklósi levél adatni fog. Az „Uti benyomások” közlését nem-sokára megkezdendjük; szeretnők tudni a derék író nevét! - A Honderű ellen irányzott számos nyilatkozatok, felszólalások, miután perünk be van végezve, nem közölhetők. - Bevégezvén cáfolatunkat, jövő alkalommal közölni fogjuk az ipolysági, posonyi, egri, becskerekai, déési, d.földvári, pápai, szebeni, szegszárdi b-i örvendetes híreket; és *Értesítésünket* a múlt évi Pesti Divatlap *jutalmairól*.

Télutó 23.

16. sz.

A következő című versek nem adhatók: „Én, A menyasszony, Börtöni panasz, Székely hondal, Ábránd, Dal, Barátomhoz, Népdal, Bú, A példányok, Holt feleségem s az angyalok, A magyar gazda, A táncosok, Naphoz, Áldozat, Csalódás, Barátom sirján, Dal” s ugyanezen mű szerzőjétől van egy költemény, mely eredetisége miatt, közlésre érdemes:

A DEÁK

- *Néprománc (!?!?)* -

Szobában ül a diák
Füstös a pipája,
Nincsen pénze, de nagyobb
Holnap censurája.

Könyvet ragad, s de mint nem megy
Mindjárt a fejébe,
Káromkodva földhöz veri
A könyvet mérgében.

„A szónok az akolban”, az „Asztal alatt”, az „Éjfél van a hazában” közölni fog. T-r. M. művei nem adhatók. A „Kincs” szép tárgy, de rosszul van kidolgozva. T-nyi versei pedig szépen dolgozva ki, de tartalmatlanok, kivéve egy epigramját, Th. L. költeményei nem használhatók. A „Pincér” című genrekép jó munka. Alpár két epigramja szinte, de a többi nem. F. „Körtánca” elfogadtatott. N-y L-s epigramjai mit sem érnek. - Samarjay életképe adatni fog.

Tavaszelő 9.

20. sz.

A váci osztályok és iparvédők elmés ismertetését, valamint az „Éjfél van a hazában” című lelkes költeményt nem lehet közölnünk. A „Mari szerelmes” című beszélyke, és a „zsidó mennyegző” adatni fog; a „Szépről”-i értekezés némi módosításokkal szinte; Zichy Antal Uti benyomásait, mely még e hónapban be fog végeztetni, a hasonlóan érdekes, „Rajnavidéki” utazás követendi.

- Bolha úr helyel-hellyel elmésen ír, de nyelve igen darabos, versei technikai tekintetben tökéletlenek, nem korszerűek. Az „Ösvény” című beszélyke jól van előadva, de tárgya legkisebb új érdeklődéssel sem bír. Az ígért napló tán érdekesebb lesz.

- A következő című versek nem használhatók: Örök váltsági népdal, Bordial, Enyelgés, Lengyel nő bucsuja, Egy éj össziron; Usz-y M. valamennyi verse; és a Versfűzérke cím alatt beküldött dalok (egyébíránt ezen visszautasítás még nem dönti el, vajjon szerzőben van-e tehetség vagy nincs, ez egyiknél hamarabb, másiknál későbbben fejlődik ki.) - A „Legátus” című életképen iskolai szag érezhető, mi divatlapba nem való.

- *Szeberényi Lajosnak Petőfit dicsőítő epistolája* nem lévén olyan, mely magát a szerzőt is *megdicsőítené*, ünnepélyessen visszautasíttatik, kivált miután tapasztalni lehet, hogy némely emberek úgynevezett barátjaikat szemben dicsérni, álarc alatt pedig gyalázni szokták.

Tavaszelő 20.

23. sz.

Sz. Lajosnak.⁷ Petőfit érdeklő felelőse nem közölhető, miután Petőfi nem nyilvánítja azt, hogy Sz. úr volna verseinek hírnöki bírálója. Egyébíránt jelen sürgősségtelen felszólalásával elég vigyázatlan volt Sz. elárulni azt, hogy a Hírnökben csakugyan ő bírálta meg Petőfi verseit nem tiszta indulattal, hanem a Tavasz miatt keletkezett bosszúállási szenvedéllyel.

- Az „Uj magyar szavak iránti észrevételek” tudományos lapba valók. - A „Fekete szobát” nem lehet más lap után visszhangoztatnunk. Egyébíránt közlő úr elmés apróságait mindenkor szívesen veendjük. - A „Kapniki anomaliasokat” közölni fogjuk. A „Nő titka” igen gyöngye beszély; kár szerzőnek e pályán oly gyakori kísérleteket tenni, minden siker nélkül. - A „Bezerédj Istvánhoz” írt versben sok csinos gondolat található; de e tárgyban már jobb verseket is írtak. - Az „Ébredő hon, Árpád, Órához, Felelet, L. Barátomnak, Miska bácsi, Esengés, Egy éj össziron, Lengyel nő bucsuja, Enyelgés, A fogoly” című versek nem adhatók, valamint B-r Miklós, Anda Béla és Mathuzalem versei sem. Sz. Zsigmond és Hévey Kálmán több gyakorlat után jó verseket foghatnak írni, mindkettőben van költői tehetség. - Az asztal alatt című fordítást, és a Sáros Patak című jó verset nem lehet adnunk.

TÁRCA

Eperjes

- Fele levél, fele nem -

Volt hajdanán egy király, kinek neve vak Béla vala. Egykor a vak fejedelem, számos kíséreléssel egy nagy erdőbe tévedett, hol a cser és tölgyek között számos eperfa érlelé barna gyümölcsét, leveleivel pedig az őszi szél rendelkezett, mint most is rendelkezik, csak hogy ez akkor nem volt oly sajnálatosan nevetséges mint jelenben, midőn a boldog Magyarország szép hölgyein, kigyóként sziszeg a külföldi selyem...

De hagyjuk ezt! Elég az hozzá, hogy a király megsomjazott, s fáradtságról is panaszkodván: kísérői a zöld gyepre ültették a világtalan koronást, s legtöbbször forrás és víz után láttak a nagy rengetegben.

Béla részint unalomból, részint hogy azon hellyel, hol ült, némileg megismerkedjék: tapogatózni kezdett maga körül kezeivel, melyekbe minduntalan érett eperszemek akadtak: néhányat magához vön, s a hozott vízből szomját eloltván: elhagyá helyét, s nemsokára a rengeteget, mely idővel elpusztult ugyan, de helyén város emelkedett, mely az ő történet emlékére ma is Eperjes nevet visel.

⁷ Ugyan szerkesztő úr, mért nem tette ki már ennek az embernek a nevét? Ha tudná ön, mint vásik arra foga, hogy nevét nyomva lássa! - *Petőfi*.

E város címerében még nem régen is látható volt az eperszem, s azt valóban kár volt kivetni! ebben egész jelleme híven vissza volt adva a városnak, melynek eperfái most is vannak, mert hiszen a kerületi, megyei, s váltótörvényszékek, meg a városi tanács, nem megannyi bőven termő eperfák-e, hol száz meg száz kéz szedi az epret? hogy pedig vak Bélái most is számosan volnának e városnak: azt én kérem aláz'san nem mondom... (egyenesen megfeszítenének az írástudók és a farizeusok).

Német színészeink, akarám mondani, komédiásaink hála isten! elszéledtek! kivéven vagy három általam is igen tisztelt hölgyecskét, kik *egészség*-változás miatt még nem mehetnek - hja! megviseli az embert a művészet! - s jöttek helyökbe szinte komédiások, s ezek már nem halnak meg éhen közöttünk, minthogy az érdemes direktor ur, elég eszélyes volt oly személyzetet gyűjteni maga körül, mely valódi vonzalommal viseltetik az isteni művészet iránt, azaz sem fizetésre, sem ételre-italra, sem ruházatra nincs szüksége, a kulisszák között sohasem civakodik, s becsületes neve *bábu*! a bábuk működnek, s a t. c. közönség gyönyörben olvadozva *vivat*-ot kiált nekik! -

A színház mellett kávéház van; térjünk be ha úgy tetszik! igen ám, de annyi szájtátó kopott arslán lopja ajtajánál a napot, - hasonlítván a köpü szájánál sűtkérező herékhez - hogy bejutni lehetetlen! Ugyan kérem nincs szükség katonára, vagy tele vannak a dolgozó, és pokrócszövő házak??

Azonban minek is fáradnának be, csak azért tán, hogy lássuk: mint törí árva fejét piszkos falak között, két tejfeles magyar arisztokrata, y-ban végződő névvel de eadem, vitatkozván németül ezen nehéz téma felett, micsoda szó lehet ez: *koszorú*? Hja! édes nagyjó uraim, ezt kivált nektek megmagyarázni bajos dolog! ez uraim, fejdisz, de nem párizsi kalap; zöld, de nem saláta; ritkaság, de nem négy *ász*: a sirba is kísér, de nem adósság, pénzen venni nem lehet, ingyen nem adják... szóval fejeteiken soh'sem leend. - Vagy, tán azért térjünk be: hogy lássuk az egyszerre négy-öt nyelven beszélő hazafiak körül, minő lehetett az, midőn isten a Bábel-torony építőinek mind eszöket, mind nyelvöket összezavarta? inkább csak maradjunk künn!

De íme mit látok...? szabolcsi zenészek érkeztek, a híres Dombi! derék! hónuk alatt hozván az eredeti magyar nóták édes-bús álomba ringató varázsbölcsejét, tehát ezen nemzetiség Szibériájában nemzeti hangokat fogunk hallani! no már ennek örülök! És hallottunk-e? mit gondoltok? Nem bizony mi, édes atyámfiak! mert az illető hatóság, méltóztatott nagy kegyesen kiveretni őket Eperjesről, hogy, vagy van kedvünk, vagy nincs, hallgassuk az itteni öt-hat bitang cigány mazur és valcerrecsegetéseit. Szeretném tudni, hol van ezen jog megírva? Azonban csak rajta! zenészeti, költészeti és festészeti céheket! céheket és céheskedést minden áron! nur zu!...

Bocsánat édes szépeim! inkább regélek ismét egyet. Eperjes vidéke igen regényes, míg a hegyek oldaláról cser- és fenyőkoszorú zöldel: a bérctetőkön barna várromok meredeznek; árnyas völgyeiben sok helyen jóízű savanyu vízforrások buzognak fel, ezeknek egyike Borkút nevet visel. - Hajdanában szent László király, katonáival e vidéken járt, égetőn süttött a nyári nap sugára, s a szomjuság miatt epedő sereg, s sok járás-keles után, hús forrásra akadt a rengetegben; a katonák jóízű nedvével szomjukat addig oltogatták, hogy egyszer azon vették észre, hogy mindnyájan megborosodtak, innen borizú nedvéért a forrás Borkútnak neveztetik. -

Ez a város még arról is nevezetes, hogy itt a barátságnak igen sok hívei vannak, bizonyos lehet az idegen, hogy akárkivel találkozik, pár perc múlva amice-nek fog szólíttatni, szóval Eperjes egészen amicés város.

Rossz kövezetű utcája ki is világíttatik néha, ha tudnillik holdvilág nincs, - hisz akkor az igazán felesleges is! lám Eperjesen: „Divisum imperium cum luna, lampa habet.” -

A védegyelet pedig nemigen nagy gyarapodásnak örvend; szinte meghasad az ember szive örömében, midőn a bájos magyar hölgyek értesülni akarván ezen csuda állatról, nagy kedé-lyesen kérdik: „Fididlet, fididlet! was ist das?” de ez nem is csoda, hisz azon becsületes uri ember, ki a leányokat tanítja, megelégtetvén nagyérdemü gyomrocskáját magyar kenyérrel és borral; tele szíván tüdejét magyar léggel, iskolájába bemegy, s így kezdi a szivképzést a leendő anyák és honleányok előtt, - tudnivaló, hogy németül, mert magyarul egy rossz szót sem ért -: „Roth Elize! Hány része van a földnek?” „Öt, ugymint Európa...” No lássátok édes lánykáim! én ezt az egész Európát beutaztam, de sehol sem találtam oly ostoba népet mint a magyar! Aláz' szolgája!!

Mig ilyen emberek mételyezik a gyöngye sziveket: ne várjatok üdvösséget! egyébiránt az illető hatóságnak köszönetet szavazok, az atyáskodó választásért!

Nekem is vannak növendék lánykáim, de tudom istenem, hogy az érdemes ur egyiknek sem fog szemébe nézni.

Nyesy Demeter,
táblabíró

Pesti Divatlap, 1845. II. negyed. 6. sz. máj. 8.

NYILATKOZAT

Divatlapi cikkemtől sokan prüszkölnek Eperjesen; váljék egészségekre édes uraim! én szivemből kívánom. Azonban a méltányosság kívánja kinyilatkoztatnom: hogy cikkem utolsó pontjában, - hol egy antinacionális csinról szóltam - teljességgel nem a derék Schmidt urat értettem; a lecke W. urnak szólt, azon különbséggel, hogy nem leánykák előtt ugyan, de mindenesetre tevő azon becsületére nem való nyilatkozatot. -

Nyesi Demeter,
táblabíró.

Pesti Divatlap, 1845. II. negyed 8. sz. máj. 22.

[PETŐFI?] JÓKAI MÓRHOZ

[Pest, 1847. dec. 12.]

Uram, uram, Jókay szerecsen uram.

Ön szép szőke és deli ifju, kedves kellemes és szeretetre méltó - ön genialis író, ön új iskolát alapított - ön az Életképeknek új aerat adott, ön hazánk legjelesb íróit - mint Pálfit, Truckkát, Bus Aurélt és Szatmáry Pált magához lekötölte - ön becsületes komáromi ember, ön látta azon hidat is melly István herceg átmenetelekor leszakadt, önnek megvannak a múlt évekre szóló s hazai érdekekkel megrakott kalendáriumok - ön szeret és viszon szerettetik - ön néha vendégeit el is kergeti, önnek hangja szép, vetélkedik az Albonieval, az attilaja gombjai páronként nyolcvan tonna ezüstöt nyomnak - önnek köpenyege hasonlít a sir Patrikéhoz, ön minden héten tiszta fatermőrdert köt, önnek öreg inassa - igen gentleman ifju - ön tiszta ártatlan szivü jó kellemes csokolni való imádandó - ön sükeivel per tu van - ön apotheosist és panegyris(t) irt Károlyra a pilvaxi kelnerre...

De mik ezek önnek nagy lelküségéhez képest!!!!!!!!!!

Ime a legszebb alkalom ezen az erények legszebbikét gyakorolni.

Rögtön kü(l)dj nekem két pengőt, legalább különben... megkeserülöd - elhagylak elpártolok tőled s Életképeiddel magadra maradsz, holmi Petőfikkal Tompákkal Vörösmartikkal - tehát ha engem s barátimat Nempe: Truckát Csóltényit, Kramarcsikot, Zolkyt, Pestalozzit, Miltont, Klopstokot megakarod (tartani?) teljesics kivanataim minimumat... senkit különben nagy lelkűségben korlatolni nem akarván, ha par hasard gut beim Cassa lennél -

Költ Pesten, Decenber 12 az urnak születése után 1847 évb.

Domsödi Goliath Péter

[Címzés:] T. c. *Jókay* Mor urnak, Pesten.

FELSZÓLALÁSOK (NÉP)GYÜLÉSEKEN

1

(1848. ápr. 1.)

[E napon a középponti választmányi gyűlés a márc. 30-i királyi leiratot tárgyalta. Bulyovszky Gyula tudósítása szerint többek után „végül Petőfi emelkedett föl a nép közül, s tompa hangon ezeket mondá:”]

Láttam remegést, láttam sápadt arcokat, nem szeretném továbbra is így látni nemzetemnek fiait, azért most lekötve kardomat, elnyugtatom, de össze nem töröm!

Nemzeti Ujság, 1848. ápr. 4.

2

(1848. április 5.)

[Ezen a napon a Múzeum-kertben tartott népgyűlés végén szavalta el Petőfi *Készülj, hazám!* című költeményét. Bevezetésképpen - Bulyovszky Gyula tudósítása szerint - az alábbi szavakkal fordult a néphez:]

A mostani szónokoknak, úgy látszik, hivatása lett titeket mindenkor nyugtatni, csöndesíteni; betegápolónál, mondhatom, ez gyönyörű erény! Én valójában nem tudom, mit mondjak - de annyit mindenesetre mondhatok, hogy ezen örök nyugtató nyomokat követni nem tudom; mert én úgy vagyok teremtvé, mint az onka, amely, ha vész van, kiabál, - mint a fürgeteg, mely a hullámokat vihar idején fölkorbácsolja... Azért, hogy mégis hiába ne léptem előbetek, elszavalom nektek egy versemet.

Nemzeti Ujság, 1848. ápr. 9.

3

(1848. május 12.)

[Az 1848. május 10-i budai vérengzés nyomán a *Reform* c. lap szerint „Petőfi népgyűlést hirdetett a Múzeum térre; indítványának, mely egyhangúlag elfogadtatott, rövid foglalatja ez.”]

Miután a mostani minisztérium, mint a tapasztalás szomorúan tanusítja, oly gyenge, miszerint nem hogy egész állam, de még csak egyetlenegy egyén törvényes biztoslétéről sem képes intézkedni: küldöttség által a népgyűlésből szólíttassék föl a minisztérium, hogy a nemzeti

conventet a legeslegrövidebb idő alatt összehívja. - Másik küldöttség a katonai vérengzés tárgyában kinevezett választmányhoz neveztessek, és követelje: 1-ször, hogy azon vérengzésben részt vett egyének, de kivált a magyar katonák a legpéldásabban büntetessenek, hogy eszükbe ne jusson többé saját testvéreiket orgyilkolni. 2-szor az illető bizottmányban az ifjuság is képviseltessék.

Reform, 1848. május 14.

LEVELEK PETŐFI SÁNDORHOZ

1846

SZEMERE PÁL LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

[Pécel, 1846. aug. 29.]

Nagyérdemű férfi, becsült barátom!

Nemegyszer teszek szemrehányást magamnak az miatt, hogy oly sokáig késedelmeskedem, Felőled és lantászatod felől közönségünk előtt szólni - ha csak azt amit és valamit is. Az az átkozott túlszerénység, való-igaz nevezetével, gyávaság! De, hiában. Sok év, s annál kevesebb erély! Pedig - legalább én úgy sejtem - a pestiekre nézve, néhányra tudnillik, fölvilágosító szövétnekecske gyanánt fognék szolgálhatni. Hiszem: ez a világosság egyszersmind égetne is. Igen. És ez épen a baj!

A fiatal, s Veled egy vagy közel korú, eltörpülve érzi magát Körüled, midőn mimeléssel kezdé pályafutását; holott Téged saját kebled örök ifjúságu istene szólaltat meg, s gyermek s legény s férfi éveidben egyiránt. Tünetem, mely a világirodalom történetei között, a legszerényebben szólva bár: ritka és gyér; én hasonlót egyet sem tudok, egyre sem emlékezem. Az öregebbek? Olvasám egyiknek bírálatát. Boldog isten! Köszönje meg a jámbor, hogy káromkodás helyett ezen iróniai fölkiáltással hallgatok el.

És hány lehet, sőt hány van, mint nem egyszer tapasztalám némely társalgásom alatt, ki materiát és formát, mint ikeregységet, felfogni elégtelen lévén, egyiket a másik nélkül bírálgatja. Némely bírálócska a legszembetűnőbb *soccust* sem képes lelki szemeivel meglátni, s úgy kél ki ellene mintha az *cothurnus* volna; s amazon is oly sokágú sarkantyutaréjt keres, mint ezen.

És így tovább. Satt.

Sajnálom, hogy nem volt módodban, ha csak egy-két napra is kiröppenni. Neked többször kellene velem lenned. Én a szó legsajátabb (s nem átviteles) értelmében vagyok irántad: *pius*. Megtörténhet, hogy e szent érzelem elragad; de hiszen miféle silány érzelem is az olyan, melynek ily sikere sincs? - Mind ez mellett vajmi jóleshetnék Neked, ha a budapesti hanyagokat, azoknak vállvonogatásaikkal együtt, olykor-olykor elhagynád, s az én örömfelsikoltozásaimat hallgatnád és mosolyganád! Különben is éveim meg vannak számítva; s ki tudja, meddig lehetek ösztönözésedre, buzdításodra? No de míg élek, vagyok és maradok

tisztelőd, híved:
Szemere Pál.

Pécel, aug. 29. 1846.

[A hátlapon:] „Felolvastatott consil. Schedius és kapit. Szontagh urak előtt. Sz.”

[Címzés:] Tekintetes *Petőfi Sándor* táblabíró urnak, *Pesten* Frankenburg barátom számára, az Életképekhez. [E folyóiratban jelent meg nyílt levélként: 1846. szept. 19.]

EGRESSY GÁBOR LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Pest. Szept. 2.1846.

Sándor barátom!

Mielőtt Pestre jönnél, megbírálom tennapi leveledet. Először is: micsoda gyermekes apprehenzió ez? - „Hidegen fogadtalak!” - Én, barátom, szeszélyes ember vagyok, - vagy inkább kedélyes. Én nem követelem senkitől, hogy vigyorgjon kedvemért, midőn búskomor lélek-állapotja van; s ha más tőlem ilyesmit követel, az előttem igen arisztokratikus követelés, tehát mindenestre barátiatlan. „Büszkeséged oly nagy mint barátságod?” - Ez sajnos dolog. Megvallom, hogy az ilyen alkudozásoktól én iszonyodom. Az ilyenféle érintések okozták, hogy lelkemnek el kell zárulnia, - miként elzárul a virág, melynek neve: „Ne nyúlj hozzám,” - s hogy mind mélyebben kell magába vonulnia. A barátság szerintem minden egyéb érzelmet kizár az egy szerelmen kívül. A büszkeség természetében követelés van. A barátság csak adhat, - követelést nem ismer. Kit én pajtásnak, amicének, fráternek nem szólíthatok, az nekem nem barátom. Én, barátom, már mondtam, nem alkuszom. - Gróf Széchenyivel, vagy leányával szabály szerint conversálok, - glacé kesztyűben, és lakkirozott lábtűben; de magamféle jó emberemmel én nem ceremóniázok. És minek nekem itt, és akárhol is, Lendvayt emlegetni? Mit tartozik reám az ő dolga? Sándor barátom! te engem nem ismersz, mint az a sok száz nem, aki azt hiszi, hogy igen.

Mi okom lehetne nekem irántad egyszer hidegebbnek lennem mint másszor? - Meglepett ugyan, mikor azt mondtád, hogy megcsaltalak, hanem komikai hatással lepett meg, mint olyas kún-kálvinista modorú beszéd; s már épen eszedre akartalak hozni, midőn valami házi dolog épen közbejött. Eszembe jutott Frankenburgnak egy mondata. „A budai vár oldalán, ugymond Frankenb. tömérdek nép csődült össze, hogy majd Lehman léghajójának emelkedését ingyen láthassák; azonban Lehman nem repült fel, s a budaiak igen apprehendáltak, hogy Lehman őket *megcsalta*. Furcsa!” Épen így csaltalak meg én is téged Sándor, mint Lehman a budaiakat.

Leveled általában keserű benyomást tön reám, és sokáig elgondolkozám emberiségünk tömérdek és csodálatos és sajátos gyarlóságai felett. És összehasonlítám egy igen régi barátomat a többivel; stb. stb.

Novemberben elvárlak, teljes elfogulatlansággal, - mert én férfi vagyok, nem *gyermek*, sem leány, s neked maradok

barátod
Egressy Gábor mp.

[Címzés:] Petőfi Sándornak barátilag, *Nagy-Károlyon át Csekén.*

BERNÁT GÁSPÁR LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

[1846 vége - 1847 első fele?]

Kedves barátom!

Nem ezen kötelesség szagu pár fontot, hanem véretem s lelkemet adnám nyugalmad megváltásáért; de szivességed átvételével nem számolván ily zavart szükségedre, magam is a legostobább helyzetben vagyok, annyira hogy ezen ötösért tizenegy gyufás zsidó kölyköt fojtottam meg az éjjel.

Szabadjon különben a lélektan országába benyargálnom, s kérnem téged igen-igen barátilag, hogy lelkem s becsületed nézeteid előtt tisztába maradjanak.

Áldjon istened; csókol barátod

Bernát Gáspár mk.

[Címzés:] *Petőfi Sándornak barátilag. Beniczki ház. 2. em. 6. sz.*

1847

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Szalonta, febr. 11. 1847.

[A levél a *Válasz Petőfi Sándornak* c. verssel kezdődik.]

Viszont üdvözlésemet Önnek!

Ha versem, levelem zavartnak tűnik fel Ön előtt: ne csodálkozzék rajta. Parlagi muzsám, mint együgyű pórleány, elpirúl a dicséreten s összefüggetlen szavakat rebeg. Február 10-edike - ha szabad törpeségeket óriási dolgokhoz hasonlítani - úgy rohant meg a kitüntetéssel, mint Machbethet a diadalnap; vajha tévutra ne ragadtassam általa! Előbb a tulságos dicséret a fővárosi ujdonságokban, azután a Szépirodalmi Szemle, azután Vahot Imre levele s végre, mi a többiek koronája: *levél Petőfitől!*... Hol veszek erőt, megérdemelni *ezt!*...

- Önnek elveit a nép és költészete felől forró kebellem osztom... hisz nekem *önzésből* is azt kell tennem! Nemzeti költészetet csak azontúl remélek, ha előbb népi költészet virágzott. Mit szólna Ön hozzá, ha valaki tisztán népi szellemben és nyelven irt (komoly) eposzra vetné fejét? Chimaera lenne ez...?

Magamról írjak: de mit? Hogyan érdekelhetnék Önt az én hétköznapijaim? - Nem épen homályosan futott iskolai pályám derekáról ábrándim színész csoporthoz vezettek, melynek művészete, mint nyakonöntés jeges vízzel, akárkit is kiábrándított volna. Két hónap telve odahagytam s szülőföldemre visszatérve, most jegyzői minőségben, hitvány évi bérért, naponként egyremásra 10 órát hivatalban vagyok. A többi időmet részint szeretett nőm s két kis gyermekem, részint Homérom és Shakespeare-em társaságában töltöm el; - s talán sohasem érinték vala lábaim az írói pályát, ha a sors iskolatársamat, Szilágyi Istvánt nálam két évig minden napossá nem teszi.

De jól tettem, hogy kiléptem. Használtam általa az irodalomnak, használtam magamnak. Az irodalomnak, mert Önt egy oly *szép vers írására ösztönöztem*; magamnak, mert ön, kit annyira tisztellek, baráti jobbát nyújtá felém. Isten áldja meg Önt mindenikért...

„Áldja meg az Isten ezen a világon,
Még a másikon is, szivemből kívánom.”

tisztelve szerető barátja
Arany János sk

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Szalonta, febr. 28. 1847.

Kedves pajtásom Sándor!

Nem veszed tán rossz neven tőlem e megszólítást, mely, ha a hír nem hazud, kedves szójárássod a hétköznapi s gyakran kicsinyző értelemben vett „*barátom*” helyett, s melyet én használni annál inkább szabadságot veszek magamnak, minthogy te - mit, ha nem mondanád is, rég tudok, s műveidből is kilátszik - olyan ember vagy, ki „hanyatt vágod magad a ládán”...

hanem ezt persze csak nálunk falun tehetnéd, mert a pesti szalonokban (isten bocsá'...) láda nincsen. Szóval azt akarom mondani, hogy téged épen oly eredeti fiúnak képzeltek, mint amily eredeti költő vagy; szived jóságáról, lelked aethertisztaságáról addig is meg voltam győződve, míg azt példával nem bizonyítád *irányomban*. Csak használd, édesem, használd egész kényelmedet; ez a szív, amicsodás, tied; érzelmei rokonok a tieddel: így nem félhetsz, hogy idegen leszesz benne. -

De hát van olyan filiszteus, ki azt mondja, hogy te el vagy fogulva a költők ellen? Hányadik tette volna azt, irányomban, amit te tettél? Nincs-e légyiója? (=legyek összege) a divatlapokba kegyelemkép *asszentált* (tulajdonkép töletek csipett-lopott) versecskék *másolónak*, kik felényit sem tettek volna, mint *Petőfi* tett? Mi ember az? kérdenék; hol lakik? nemes ember-e? van-e birtoka? diplomája? pénze, hivatala (o servum pecus!)... Jegyző s mégcsak nem is megyei rend és számfeletti, tiszteletbeli? „Pfuj! kéh' mer in die *Vaterlandsmorgendämmerung*, und schreib' mer áni Didaskalia áf ihm.”⁸ Te nem teszesz így. Fölkeresed rejtekében az egyszerű verselőt, buzdítod, ösztönözöd a rögzös pályára s hogy el ne tántorodjék, hogy ne zugolódjék sorsa mostohasága ellen, baráti kezet nyújtasz neki. Ezt csak Petőfi Sándor tehetné, kívülé más senki! Ha irsz Tompának, üdvözeld nevemben. Első megjelenése óta kedvencem ő, mert költ: lelket ír, nem cifra szókat. S ez az, amiben te az én bálványom vagy... azaz voltál, míg még csak imádtalak... most többem vagy, mert most szeretlek is nagyon, igen nagyon. Hm, ez a triumvirátus!... De tudod-e, hogy ama rómaiak egyike mindig gyarlóbb volt s vagy idő előtt elbukott, vagy a többinek játékszerévé lön? Ti már nem lehettek a gyarló: adja isten, én se legyek. - Érdemdíjra nem számolok, e két szót kár is, magyarban, összeírni: nem járnak együtt. Azok, kik dus jövedelmet (quasi díjat) huznak, nem igen törlik magukat érdem után: azoknak pedig, kik az érdemeket kergetik, nem *látódik* tanácsosnak gazdag jutalmat adni, nehogy, mint az elhizott agár, elpuhulván, nyul után futni restelljenek. No de sebj! mondom én is. Tűröm a szegénységet; - tűröm a nagy és hosszú *képeket* is: de emezeknek sohasem hódolok. Néhány kézcsók holmi tiszta(?) kacsókra, néhány cuppantás részeg kortespofákra, engem is főlebb vihetne 1½ hajszálnyival: de én undorodom mindeniktől. Amaz által saját erkölcsi jellememet, emez által a népét *is* megrontani nem akarom. -

Egy pár szót az eposzról. Csák és Rákóczi - sőt *Dózsa* is - megfordult az én fejemben: de ott a nagy bökkenő, a cenzor óna. Dózsát mosolygód talán? hisz tette nem volt egyéb, mint egy kis *reakció* a természet örök törvénye szerint. Históriaiban ugyan semmivel bírók harca a vagyonyosok ellen; de szerintem elnyomottaké az elnyomók ellen. Istentelen(?) rabszolgazádás Szent-Domingón.

Ha én valaha népies eposz írására vetném fejemet: a fejedelmek korából venném tárgyat. Festeném a népet szabadnak, nemesnek, fegyverforgatónak... a fejedelmet atyának, patriárkának, elsőnek az egyenlők közt. Festenék szabad hazát, közös hazát; megtanítanám a népet, miképp szeresse a hont, melyért eldöde vére folyt. Mert bizony nem a *mai* nemesség vére volt az, mely visszaszerezte Etele birodalmát: az a vér részint csatatéren folyt el, részint a magvetők igénytelen gubája alatt rejlik. Az a vér szolgavérré sohasem fajúlhatott; mai napig is dacol a zsarnoksággal; azért durva, nyakas, megigázhatatlan; de azért merész, őszinte és tiszta is. S e nemes vér, minthogy az *egy igaz úr* előtt szolgailag csúszkálni nem tudta, szolgává kényszerítettet: ellenben jöttek idegen földről, támadtak a haza megnyűgzott idegen népe közül *szolgák*, s azok lőnek urakká. Eposzt ez utóbbi vér nem érdemel: az elsőnek akkor Homér kellett volna, - most Ossian, ki a fajúltni kezdő ivadékokat az elődök erényeire visszaemlékeztetné. E feladatot azonban, a ma élők közül, csak *te* bírnád meg; én csupán figyelmeztetnem.

⁸ Célzás a *Honderű*-re, melyben Zerffy *Didaskaliák* cím alatt színbírálatokat írt.

tetésül említettem. Egy ily eposzt, remélem, vérré tanulna a nép s buzgóbban énekelné azt, mint az olasz matróz *Gerusalemme liberata*-ját; a nemesi rend (talán) elszégyelné magát, átvénné a néptől, mint most a népdalokat s lenne a költészet nemcsak az „írástudók és farizeusok”, hanem a *nemzet* költészete.

De hagyjuk ezt. Meglátogatsz, azt ígéred. Jőj el, az isten áldjon meg; az én nőm se nem fest, se nem zongoráz, se nem öltözik tízszer napjában: de Petőfit olvas, jó anya, s jó magyar gazdasszony, t. i. amiből van. Majd főz olyan töltött káposztát, hogy édesanyád is *csak olyat* főzhetett s tudom, Pesten nem ettél olyat, mióta verseid első füzete megjelent. Azt mondják ugyanis, hogy a nyáron Váradon (tőlünk 2 állomás) rajzik le a természetvizsgálók gyűlése: jőj el, ha előbb nem, akkor... hiszen valamennyien sem érnek föl veled a *természet vizsgálatában*. Ők a természet körmeit, haját stb., te *lelkét* vizsgálod, - s kérdem: melyik nagyobb? Amaz mesterség - ez művészet.

Azonban elfogy előlem a papír: be kell zárnom leveletem. Bezárom azt azon jó kívánnattal, hogy isten adjon neked hosszú, dicső életet, innen is, túl is a síron. Fogadd szívesen nőm viszontüdvözlését, s gyermekeim csókjait, kik máris égne látni azt a jó „Petőfi bácsit”, ki azt a szép *Kukorica Jancsit* írta. Dicsérnek téged „még a csecsszópók is” mondja a VIII-dik zsoltár. - Isten veled! isten veled!

igaz barátod
Arany János sk
szalontai másodjegyző

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Szalonta, ápril 21. 1847.

Kedves Petőfim!

Hol találhatnék keblet, melyben érzetím oly rokon érzést gerjeszthetnének, mint a tiedben; mely felsirna a nép inségén - és, amivel az alamizsnázó gazdagok nem, - részvét könnyével hintené fájdalmának égő tüzét. A mezőváros, melyben bölcsöm rengett, romokban hever. Irtózatot látvány, barátom, egy nagy sik területen semmit sem látni, mint kormos falakat, nyulánk kéményeket s itt-ott még most is füstölgő üszköket. A házak - vagy inkább romok, többnyire lakatlanok, néhol egy-egy hű kutya, félig összeégve, öröklik azok körül, vagy az éhenhalással küzdő házigazda tántorog köztük, megtekinteni, most először, a hajlok omladékeit, honnan szombaton alig tudá kimenteni maga és családja életét az éhenhalás számára. - Szombaton, ápril 17-dikén, déli 12-1 óra közt épen hivatalban valánk. Megkondúl a vészharang. Szét futunk. Egyetlen rossz fecskendőnket néhányan megragadjuk, - mert a lovakat várni késő volt; de mit ér ez nádas, amellet sűrűn és rendetlenül épített házak közt, oly irtóztató szélben, milyen akkor dühöngött! Visszafutok: s már előttem is tűz. A városház teljesen lángban van, körülvéve a leomlott égő náddal s nincs egy lélek körülte: de minek is -? a védelem lehetlen. Rémülten futok lakomra, mely cserépfödelű ugyan, de azért nem biztos: mert látok cserepes épületeket lángba borulni. Végső szobáimból egy másikba hordom bútoraimat; hol azok semmivel sem valának nagyobb bátorságban; de pincém már tele a szomszédok holmijával, oda nem hordhatom. Már a templom - velem csaknem szemközt - ég. Köröttem nádas épületek. Hátral harmadik szomszédom háza s tőszomszédom óla már lángokban. Semmi védelem, mert kiki sajátját oltalmazza. Négy-öt szomszéd mégis összekerül s erőnk végmefeszítésével hordjuk a vizet: az elhalt remény éledni kezd s a nádas kis ház tőszomszédomban meg van mentve! Szerencsére az égő házacská nem is náddal, hanem elavult s elrothadt gazzal volt fedve, amiatt nem éghetett sebes lánggal; különben végünk. A tűzveszély szélső vonala

lakom megett húzódott át. Kerítésem, ólam, kertem teljes épségben maradt, s most, bár a város, mondani, egészen nyugotra feküdt lakom megett, az én kerítésem maradt legszélsővé - azontúl a gyepig rom, meg rom. Azonban ez még nem volt elég. A lenyugvó nap vérveres szemet vete vissza a füstölgő romokra; az ellankadt emberek pihenni ültek le, nem azért, mintha már nem volna veszély, hanem mivel végkép kimerített erejük megtagadta a további szolgálatot. Egyszerre zugva jó nyugotról a szél, szikrákat szórva a még folyvást égő romok közül, mindinkább gerjesztve ezeket, s a város hátramaradt keleti részét is végveszéllyel fenyegetve. Ez még inkább megölé reményemet; mert a déli tűz csak haránt szolgált lakomra: de ez egyenesen annak tartott. Én, s rólam az egész város... már bizonyosnak hívém. Magam, nőm, egy-két szomszédnő és gyerek... ennyien valánk a gát, melynek a vészrohamot meg kellett akasztania dühöngésében!... Ugy-e regényes? A nők jajgattak s kezeiket törték; reményem nekem sem volt ugyan, de azért edényt ragadtam, s öntözni kezdém az égő romokat. Buzdításomra a nők is azt tevék. S ime! egy rom a másik után ki lön ragadva a vész fogai közül; a szikrák mind távolabbról repültek, s elfáradtak, mielőtt épületet találtak volna. Felfeléledtek ugyan a már elöntözött romok is, mint megannyi hydra-fővel kellett küzdenünk velök - de a győzelem mégis inkább részünkön állt, mindaddig, míg - éjfél tájban - végkép el nem hagyott erőnk. Most megszánt az ég - bőven hullatta részvéte könnyeit... Zápor ömlött a romokra - hosszas - órákig tartó. Soha szebb zenét nem hallottam, mint e zápor suhogása. Nem olthatta ugyan ki a romokat, de megáztatá a fedeleket, s ellocsolá a repülő szikrát, és parázst. Ez éjt, s még egy másikat felöltözötten virrasztánk át; még most sem vagyunk tul minden veszélyen; egyfelől az inség látása, másfelől a rettegés - egy, talán éjjel jövő véstől, melyben, nem lévén jeladó harangunk - talán sokunk élete lenne lángok martalékává, irtóztatóvá teszi napunkat, éjünket. Hozzá a teljes zavar, minden közirományaink elége miatt - s csak az isten tudja miféle baj nem... *A leégett épületek száma 2175.*

Öllelek kedvesem. Oly jól esett ezeket neked megírom; panaszul részemről, megnyugtatóul a tiedről. Meglehet, hogy te, mint családtalan, nem érzed eléggé ily vésznek rettenetességét: de képzelni mindenesetre tudod, s képzeld az aggodalmat, melyben vagyok, a rémületet, melyben valék. Máskor talán az irodalom is eszembe jut, most csak az ember írja e levelet, ki téged úgy is mint embert és barátot, igen szeret -

holtig hű barátod
Arany János

TÉREY MARI LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

(Nagy-) Károly, 5-dik Május 847.

A hozzám címezett könyvet megkaptam s Juliának elküldém. Soraira Önnek azonnal felelni szerettem volna, ha a meggyőződés, miként levelem Júlia s Ön életébe nagy változást fog tenni, s ezen változás éppen oly jól, mint rosszul is sikerülhet, nem tartóztatott volna vissza szándékomtól. Jobbnak láttam Júlia fölhatalmazását kérni előbb tettemhez, s most ennek birtokába, vagyok bátor Önhöz intézni soraim. -

Én Juliával legszorosabb barátságba állok, egymás lelkeinkbe olvashatunk, érzéseinkről mintegy számot adunk egymásnak, s azért tudom, mily forrón szerettetik Ön Juliától, s ezt Ön is tudta, habár Júlia szerfeletti szerénysége ezt szóval meg nem vallá, mert egy hölgy, ki először szeret életébe, nem meri keblének e szentségét szóval illetni. De Ön, Petőfi, ki látta, érzette, hogy szerettetik, mért nem értette el ezen angyal szerelmét? mért hitt, s hisz a rossz álnok világnak jobban, mint azon tiszta forró érzetnek, mit maga költött fel? - Igen, Petőfi, Ön boldog véghetetlenül, mert Juliának első szerelmét Ön bírja. -

Egy hosszú telet azon édes reményben töltött, hogy tavasszal Önt meglátja, s elvesztve ezen reményt, igen sokat szenved. Hozza helyre Ön, amit elmaradásával vétett, jöjjön mentől előbb le, Ön boldog lesz, mert jelenléte boldogítani fogja Júliát. - Tudja-e, mért nem felelt Júlia egyik levelére sem Önnek? mert Atyjának megígérte, hogy sem levelet Öntől tudta nélkül el nem fogad, sem engedelem nélkül nem ír Önnek, márpedig engedelmet erre nem kapott. Képzelteri, ezáltal mennyit szenvedett Júlia, s mint kell Önnek lesietni mindezekért megjutalmazni Öt. -

Júlia Szülői mindent el fognak követni, sőt próbákat már tettek is, hogy Júlia Önről lemondjon; de Júlia szerelme erősb, semhogy ily próbákat ki ne álljon, s én azt tartom, sőt tapasztaltam is: hogy két forrón szerető szívet emberi erő nem választhat el. - Tehát jöjjön Ön, Petőfi, közinkbe, s ha mindjárt nem jöhet, s talán nékem felelni tartja szükségesnek, akkor feleljen rögtön, de küldje levelét Riskó által hozzám, ki még vagy 10 napig itt lesz, s hív átadója lesz levelének. Hozzám egyenesen a világért se írjon, ez engem elárulna, mert ezen levelemről itt senki nem tud semmit, s az nékem igen-igen sok kellemetlenséget okozna. - Legjobb lesz, felejtse nevét ezen levél írójának, s ha ez némükép boldogságokhoz vezet, ezt látni, lesz legszebb jutalmam. -

Térey Mária

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Szalonta, május 27.1847.

Kedves Petőfim!

Ismét bezörgetek, akár kellek, akár sem. Akadt 12 p[engő]kr[ajcár]om, ellopom azt magamtól, hogy postára vetvén, néhány megbecsülhetetlen percet orozhassak érte tőled. Ugy kell neked. Ha már megénekeltél, hogy tőlem viszont megénekeltessél (ha még nem láttad, lásd a Budapesti Híradó: *ebugatás* cím alatt),⁹ ám csak szenvedd az alkalmatlanságot, ami avval jár. Azért ne is gondold, hogy elnémitasz, habár részedről beállnak is azon epochák, melyeket te bizonyos wüerstli-nemhez hasonlítál: ó nem! bennem hatalmas „non missura cutem”-re találsz.

⁹ A *Budapesti Híradó* 1847. május 7. és máj. 14. számaiban ismételtén felszólalt Petőfi és a népies irány ellen, mely csak a „nyersebb” olvasó világ igényeit elégítheti ki, s a finomabb ízlésű olvasóknak Hiador költeményeit ajánlotta, melyeket éppen akkor adott ki Petrichevich Horváth Lázár. E cikkekben éles célzások voltak az oly költők ellen, akik „megszökve az iskolából”, „kellő tanultság” hiányában a politikai izgatások uszályhordóivá alacsonyodnak stb. A május 17. szám *Hírharang* rovatában pedig - o jel alatt - a következő elméskedés jelent meg, melyre a levél alább hivatkozik:

„Stuart Mária” adatása estéjén a nemzeti színház egyik zártszékén egy tisztos táblabíró ül bizonyos író mellett, s fölvonás közben így szóla hozzá: „Ugyan kérem, nem tudná uraságod megmondani, hogy hol lakik doktor Arany úr.” - „Nem ismerek ily nevű doktort.” „Nem-é. Pedig híres ember lehet az, én nemrég gyönyörű tündérmesét olvastam tőle a *Divatlap*-ban, mely annyira megtetszett nekem, hogy rászántam magamat - általa gyógyíttatni meg makrancos köszvényemet, mely már három szomszéd vármegye orvosaival dacolt.” „Ön csalatkozik, hiszen azon Arany úr, ki a kérdéses szép mesét írta, nem orvos, és nem is lakik Pesten.” - „Dehogynem, dehogynem, hiszen van eszem, hogy nem jövök vaktában negyven mérföldnyi távolból Pestre. Doktor bizony azon derék poéta, és Pesten lakik, mert én ezt világosan olvastam egy más munkájában, melyet a rudnói papról írt, s már akkor is nagy bizodalmat éreztem iránta, mert ugyancsak szívem szerint írt a zsidókról.” - „Ah, ön doktor Arányi urat érti.” - És így világosodott föl a tévedés, mely miatt a tekintetes úr negyven mérföldet fáradozott.

Hiszen lásd, én sem vagyok a „profanum vulgus” közül, én is elmondhatom, hogy „docti sumus”, ami magyarul körülbelül ennyit tesz: *doktor vagyok*. Az bizony, ecsém, mégpedig hatalmas és csodálatos, vagy inkább csodatékony. Negyven-ötven mérföldről sántikálnak hozzám sánták, bénák, köszvényesek; csak egy népmesémet olvasom el nekik, azonnal úgy szétfutnak, mint a nyúl; ha nem hiszed, olvasd tekintélyemet a B. P. Híradót sub. ○, s azonnal meg fogsz győződni állításom igazságáról. Egy hibája van gyógyintézetemnek: a rüh egy nemét, a vicckórt nem képes megorvosolni. Bizony nagy baj, mikor az ember nem fér meg a bőrében. Irjon bírálatot az ebadta, ha tud, elhallgatom, ha még annál igazságtalanabb lesz is: de az ily komisz packázást, iskolagyermekes kipoétázást nem szenvedhetem. S hogy csinál viccet azon uri ember, ha engem nem *Aranynak*, hanem pl. *Platinának* vagy *cigánysz-nak* hínak! *These be good humours, indeed!* mondaná *Pistol*, a *Sir John Falstaff* legénye. Azok az arisztokrata urak talán ilyenénkép gondolkoznak: Tegyük úgy avval a falusi emberrel, mint a kis kutyával; előbb csipkedjük a szőrét, ha akkor fogat vicsorít, huzzunk végig horpaszán egy doronggal: majd elül. Nem úgy, tekintetes nagyságos uraim, nem úgy! Irjanak önök halavány köreik számára halavány poézist, szépet, homályost és hideget, mint az őszi köd: majd Petőfi, meg Tompa, meg talán saját kicsinységem is, fogunk irni, mit, meglehet, az ki tót dajkától francia vagy sváb tejet szopott, sem érteni, sem érzeni nem fog, de amit azon egynéhány politikai *nulla*, azon még fejetlen *zero*, melyekhez nem több csak egy vonás: 1 (mi például *kardvonás* is lehet) kíváncsít, hogy politikai milliökká emeltessék, ez a *számatlan nagy szám*, mondom, magáénak, szívvéréből szakadottnak vall. S denique is jaj nektek, képmutató *Archidiaconok*, ha benneteket mind semmivé tesz egy *Esmeralda*! Rólad a mese, mezitlábos *cigány múzsaleány*!?!?!?!?

Most veszem észre, hogy mindeddig semmit sem irtam. De hát mit irjak? „Fakó leányt és pej legényt”, tudom istenem, hogy nem irok, ha nyelvemet kivetem is. Tudja isten, nem megy nekem az olyan istória. S honnan tudom ezt? fejemen történt. Nekifogok, uramfia, hogy majd kerekítik egyet: hisz az oly könnyű, úgy megy az a Petőfi rajta, mint macska a ház'ján (értsd: ház héján = padlás), oda is teremtem a címet vastag betűkkel, mert mióta Don Juant olvastam, „my way is to begin with the beginning”: de a többi nem akar menni. Próza fogott lenni, s legszikkadtabb értelemben vett próza. Azért felhagytam vele, jöllehet Vahot I. már tele szájjal kikürtölte, mit én neki, magánlevélben, olyformán érintettem csak, hogy értésére adjam, mikép eszem ágában sincs mindég csupán keserves kinnal szült verseimmel tölteni az ivet. Ad vocem iv! ha valamikor egyéb dolgod nem lesz, hogy az ördög heverésben ne találjon, ird meg nekem, mi nálatok egy becsületes írónak a napszáma? Egyforma-e télen és nyáron? mennyi azé, ki maga kezére dolgozik, mennyi ismét azé, ki csak legénykedik? Mindezt tudni falun nagyon kíváncsatos dolog: különben *többet* találnak fizetni az embernek, mint *érdemlené*. Például én ilyenformán gondolom: egy népdal, java, rossz, - egyre-másra egy *tizes*; egy darab költemény, oly nagyságú, mint „János vitéz”, apró betűkkel, egy lapra csak *tíz* rend vers (magyarul stropha) szorítva és az egész versezet egy egész nagy oktávo hajtásu ivre kiterjesztve, kinyújtva, legyen az a legjobb, vagy legrosszabb 20-25 pengő forint; hozzáértve természetesen, hogy az író *kizárólagos* dolgozótárs legyen!? Ez barátom, isteni kereset! csaknem oly jövedelmező, mint a kukoricakapálás! s azonfelül az a szép előnye is megvan, hogy az ember kiadhatja munkáját, mikor azt már a kutya is megunt olvasni. Irj egy füst alatt arról is: hát a könyvárusokkal hogy szokott az író alkuba ereszkedni? Kell-e folyamodványt adni be s tyúkot vagy nyulat vinni? És ha az embert egyszer-kétszer gorombán elutasítják, mit csináljon akkor?

Mondd el némileg ezt nekem is Zeüs égi leánya.

(értsd: *cigányleány*)

Apropos! kivágtak öcsém, kivágtak. Egy *Toldit* akarok még írni, „Toldi Estvéjét”, s ezt neked akartam *dedikálni* hiúságból, büszkeségből illetén formán:

PETŐFI SÁNDORNAK A KÖLTŐNEK BARÁTOMNAK

--- és összement az egész dicsőség! az ördögök megsugják Lisznyay Kálmánnak, hogy tegyen úgy és a’ meg úgy tesz. Se kérd, se hall, csak úgy tesz. Meg mernék eskünni az élő istenre, mind a 20 vagy 21 ujjamat feltartva, hogy ez eszme az én agyamban fogamzott először, e beállott uj esztendőben, és lássa az ember! övé az eredetiség pálmája. Sic vos non vobis...!

Igy huzza be az embert a remény; így húzott be engem is a „*vertatur*”: fordítani akarok, s nincs hova, tehát más papírt fogok be, mit ha egy huzamban elolvasni nincs *türelem*, letehet’ d ad graecas calendas. Ad vocem: *türelem*. Fiú, te mostanában *rólam* irkalsz verset. „Hahaha” mondod. Semmi hahaha! Olvasod Toldit s nekirugaszkodol verset írni egy ismeretlen falusi ember dicséretére, ki még nem is spektábilis. Ezért az öreg urak (ki? ki nem?) lehordanak: mily szeles vagy, mily gyermekesen viseled magadat dicsően kivitt fénykörödben, mint nem tekintesz le büszkén Parnasszod légzetes (luftig) tetejéről az alatt négykézláb mászókra etc. s te leülsz és írsz verset, melyben kimondod, hogy fejednek nem veszed más hasznát, csak bokrétás kalpagod teszed rá. (Mellesleg legyen mondva: fejed nem köszöni meg a bókot, mert ha mégoly szép érzetek fakadnának is a szívből, az alakítás, elrendezés dicsősége mindenesetre a főt illeti.) Továbbmegyek. Hozzád küldött harmadik levelemre, a Vahotterián elkeseredve, írom, hogy ha nem boldogulok az írói pályán, másolok megint, mert nekem oly prózai, oly kisszerű élet jutott, hogy, hivatalos iratokon kívül, akár az olvasást is elfeledjem, s ezen nyomorú élet belékényszerített a türelem rabigájába. Ej mit! türelem! kiáltasz te, papírt veszsz és írsz *türelemről* (tulajdonkép a *türelem ellen*), melyben bennünket becsületes, szorgalmas, rendszerető embereket *per birka et számár* traktálsz.¹⁰ Bizony szép, illik így tenni bátyáddal? hiszen te még csak 24 éves vagy s én már har...! har...! uram Jézusz, segélj kimondanom! harminc! Végezetre és utóljára (mondaná a mi papunk) írok az ápril 17-iki tűzvészről, megírom a küzdést, melyben valék, az aggodalmat, percről percre... te fogadat piszkálsz a kényelmes Pillwaxban biztos fedél alatt s rám kiáltasz: „Ha férfi vagy, légy férfi!” Jó, jó, házasodj meg csak!

Most térjünk a tárgyra, amiért tulajdonkép tollat vettem elő. Erdélyinek megírtam, hogy a „Toldi”-ból van egy példány nekem szánva, az tied legyen. Megkértem, szolgáltatassa kezéhez. Egyéb különös nem történt ezen a vidéken.

Fogadd nőm szíves üdvözlését, ki azzal dicsekszik, hogy ha egyszer véletlenül betoppannál, arcképed után megismerne. Fogadtam vele. Ugyan tégy próbát.

Megáldjon, kedves jó fiú, az atya uristen, megigazítson a fiú uristen és megszenteljen a sz. lélek uristen, hogy áldott légy mennyen és földön, buzgón imádkozza

szerető barátod
Arany János sk

¹⁰ Petőfi ismeretes verse:

Türelem te a birkák s a
Szamarak dicső erénye stb.

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Szalonta, jún. 25. 1847.

Kedves jó Sándorom!

Ugy akartam kezdeni leveletemet, hogy „Isteni Sányikám” stb. de, azonfelül, hogy még ez is nyomorult kifejezése leendett volna irántadi érzésemnek, még azon hibába is estem volna, mibe estél te, beszélvén Krisztus lelkéről etc. Egyébiránt hogy leveledet sohasem vártam annyira, mint most, az bizonyos. Hétfőn este rosszul lettem, a rá következő éjt nyögve kínlódtam át, kedden egész nap feküdtem; kedden délután kapom leveledet, s mily jól esett! Épen elszenderedtem volt s álmomban *veled* csevegtem; egyszer nyílik szobám ajtaja s hozzák leveledet. Talán épen az gyógyított meg. Már most kutya bajom sincs. - Annyival nyugtalanabbul vártam pedig leveledet, mert Illyés Jankó megrémített hamari hazajövetelével. Kérem tőle, hol hagyott? Azt feleli, Túron *kifizetted és megkérte*, engedné meg egy épen Pestre utazó barátoddal, kivel ott találkoznál, folytathatnod utadat. Ma egy hete átmegyek Gesztre aranyaimért, melyeket Szőnyi ur lehozott. Ott beszélek Mezeyvel, kit te, remélem, ismersz s az mondja, hogy a turi kocsmában egy fedél alatt háltatok, de csak reggel tudtátok meg, amikor egypár szót váltván egymással, te azt nyilatkoztattad volna, hogy sehová sem mégy Turról, míg az eső esik, annyira meguntad már. Később Szőnyi és Kovács János a másik nevelő mondják, hogy (Túr és Pest közt valahol) találtak egy szinte ernyős szekéren, juhászkutya módra hasalva (a frázis enyém), de nem merték egészen ráfogni, hogy te vagy. Ez utóbbi hírek megnyugtattak egy kevéssé, mert megvallom, az Illyés uram aposztázisa oly gyanuformát is keltett bennem, hogy ő maga, bár nem nyilvános tolvaj, de alattomos gazember lehet, kizsebelt s elszökött tőled. De minden megnyugvás után sem feledhetem azon szavát, hogy te *kifizetted* őt. Mit fizettél még neki! hiszen már akkor 31 f 40 kr volt (csak amit én tudok) a markában. Tholdy (tán csak nem úgy nyomták) körüli fáradozásodat az én istenem fizesse meg neked, fiú; a közelebbi alkalomnak pedig, melyen leküldeni ígéred, szeretnék a szeme közé nézni Petőfi Sándor képében. Annyit tudok, hogy ha már letettél a külföldre menésről, bizonyosan rövid időn Szatmárba rohansz: hátha egy jó nagy vargabetűt kanyarítnál, járván ismeretlen tájakon, tudniillik jönél Aradra gyorskocsin, onnan Szalontára gyorsszekeren, Szalontáról Váradra én bevinnélek s ott ismét gyorskocsi van. Furcsa kívánság, mondod, azt kívánni Leandertől, hogy midőn Herójához sietve átussza a Hellespontot, a Fekete-tengerben is kanyarodjék egy nagyot. No de hisz az *instánst* nem szokták megverni, mondja a példabeszéd.

Ezenkívül jelentem alássan, hogy amit rám tetszett bizni, pontosan elvégeztem, megcsókolván helyetted a komádasszonyt össze-vissza, de panaszkodik, hogy legkisebb íze sincs a csókokon az eredetiségnek, annyira el van fordítva a fordítás által, ohajtaná még egyszer az eredetieket megízlelni; kijelentvén egyébiránt, mint becsületes házastárshoz illik, hogy ő a férj csókjait is illő respektusban tudja tartani, de épen azért mert ezek férji csókok, egészen más érzést keltenek benne, mint azon baráti tiszta csókok, következőleg a hiányt ki nem pótolhatják. E kijelentésbe mindazáltal beleszól a férj, s azt csak egy, és olyan értelemben kívánja vétetni, mintha minden sor után e záradék volna: „*salvo jure alieno*” (az alius alatt természetesen csak magát értvén).

De legyen vége a bolondságnak és szóljunk komolyan. Ha nem magad hozod le Toldit, leküldhetnéd gyorskocsin. Én már megírtam *Ercsey Sándornak*, ki nőm testvére s Várad-Olasziban a megyeháznál Csengeri Imre aljegyző irodáján megyei irnok, - hogy lesse szorgalmasan, miután Tiszáék már lejövén, le nem hozták. De ki ne fizess, mert úgy hamarabb kézhez szolgáltatják, ha pedig fizetés nélkül fel nem veszik, végy receptjét. Más biztos uton is

küldheted, ha akad. A kántor okosságára bízom, mit énekeljen. Ha Váradra küldöd, minden-
esetre Ercseyhez utasítsd.

Hogy gyakran visszaemlékszel azon egyszerűen töltött kilenc napra, kimondhatatlanul jólesik
nekünk. De hát mi, pajtás. Nincs egy kedves falatunk, melyet megennénk neved említése
nélkül. Ha most itt volna Petőfi! ha láthatná! ha ehetnék belőle! Ezt így tette Petőfi, azt
amugy, ez kedves volt neki stb. stb. az mindig úgy megy. Be szeretnők, ha a mi fiúnk volnál!
Ha hozzánk járnál legalább - vakációra!

Jókay levelét nagy örömmel vettem, ajánlatát elfogadom. De szeretném, ha senkinek sem mondaná
legalább egypár hétig, míg t. i. V. I.-től választ nem kapok. Furcsa lesz ez, ha valamikép el
nem romlik. Mai postával egypár verset küldvén neki, egyszersmind a legszimplexebb módon
megemlítem kísérő levelemben, hogy miután már, mind körülményeim által gátolva, mind *az*
ő tanácsát követve, nem fogok lapjába terjedelmes költői beszélyeket adni, hanem csak apróbb
verseket, szeretném, ha kijelentené, hogy ezen apróbb versekért *fogja-e* aránylag és mily
arányban fizetni a 25 pft ivdíjból ráeső részt, hogy így én, mint ilyesekben járatlan, tudhassam,
mikor mennyi pénzem van nála. Erre, ha valamit meg nem orrol, bizonyosan így fog válaszolni:
tisztelt barátom, hisz azt kiszámítani nagyon könnyű, mihelyt ön annyi apró verset összeírt,
hogy egy iv kitelnék belőle, nálam azonnal kész a 25 pftja, banknótában, vagy huszasban, az
nekem mindegy. Ezt a mulatságot nem szeretném, ha valahogy elromlanék, nekem studiumom
a *karakterek*. Azért csitt! az eredményt majd megírom. (Folytatjuk.)

Tompa még nem válaszolt, de nem is késett még azon tekervényes postán. Beje ide annyira
van, mint Észak-Amerika.

Megint irok nem soká, addig isten veled és minden angyalai, még Juliska is!

igaz barátod
Arany János

JÓKAI MÓR LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Pest, 1847. Júl. 6.

Kedves Sándorom.

Itt küldöm Arany levelét, ő a mienk, írt Tompa is, de szörnyű lutránosul, nem beszél magya-
rul, hanem frázisokat mond. Tudja tatár, vagy tőlem tart, vagy Imrétől. Nem szeretem, ha
akitől egyenes bizalmat várok, úgy beszél: hogy ibis, redibis etc. Azt beszéli: hogy tudni fogja
kötelességét, ezt Imrének is így írhatta volna. Egyébiránt ne szólj neki. Pack is derék gyerek,
elutazott, anélkül hogy a novellája végit ideadta volna. Ma meg a Httartó tanácstól írnak rám:
hogy tudja tatár mit húzzak vissza, ami az Életképek mult félévi folyamában az aradi ad-
minisztrátorról írva volt, képzelheted, hogy mennyire húzom vissza? Egyébiránt vagyunk
teljes reménységben, a közönség dicsér, a kollégák gyaláznak, ami együtt jár s jobb, mintha
megfordítva volna.

Csókollak, üdvözlöm Júliádat s maradok

szerető öcséd
Jókay Mór.

[Címzés:] Petőfi Sándornak. Tns Papp Endre úr lakán, *Szathmár Németiben*

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Szalonta, aug. 5. 1847.

Kedves Sándorom!

Hol találnek meg e soraim, nem tudom, de vesszenek bár el a postarendszer özönvizében, vagy térjenek vissza hozzám az óhajtott enyhítő olajág nélkül, kibocsátom őket. Azért is, előre föltétlenül, hogy ha olvasándod e levelemet, úgy bizonyosan meg is kaptad, épen úgy szólok hozzád, mintha bizonyosan tudnám tartózkodásod helyét, mintha bizonyosan kezedbe fogna jutni iratom. Hogyan vagy fiu? Hol jársz és kelsz? Örülsz-e, vagy buskodik vagy haragszol és káromkodol? Előtte az egybekelésnek vagy utána? Mindennek nem tudása kinez engemet naponkint.

Azt képzem, hogy tőlem téged jelenleg csak néhány mérföld választ. S irgalmatlanul infestál, hogy rólad mit sem tudok. Ugy óhajtalak boldognak tudni téged. Ugy képzellek, mintha beteg fiam volnál, s válságos (kritikus) napjaidat számlálnám, élet vagy halál percét várva. Ragadj ki e helyzetből, s ha már tettél újabb lépéseket, ird meg, meddig haladtál. Hiszen lehetlen, hogy oly perced ne legyen, melyben semmi egyéb jóra nem érzed magadat, csak a levélírással. Ragadd meg e percet s tolladat és útasíts erre egy levelet. Minden postanap mohón tépem fel az ujságot, lesve, ha valamelyik pletyka ember rólad valamit kottyantana, de hiába! Misztérium az egész. Rántsd le előttem az igazság szobráról a fátylot, - ne gondold vele, ha meghalok is ijedtemben vagy - örömben.

Tompától irt leveled igazán meglepett. No, mondék, ez egyszer a kóbori mennykő! Igazán hip! hop! hírével jár. De Tompa nem állott be a jövő évi triumvirátusba ugy-e?

Most Szilágyi¹¹ volt nálam vagy két hétig, s mi is veszekedtünk egy kicsit. Szeretné *népies* költeményeimből a *népies* kifejezéseket kihagyni. Továbbá nem hiszi, hogy az *érthetlen szépségek* kora lejárt. Pedig, ugy-e Sándor, lejárt, vagy ha még le nem járt volna, lejártnak? S hadd mondják aztán, hogy hátrafelé húzzuk az irodalom taligáját.

De hisz mi gondod most neked mindezekre? Jaj neked! ha gondod tudna lenni. Irtál már eleget, s jogosan követelhetsz egy kis szünidőt a szerelem karjai közt. Hanem nekem válaszolj, mert különben ha előtalállak, megfojtalak - csókjaimmal.

barátod
Arany János sk

[Címzés:] *Petőfi Sándornak* barátilag.

EGRESSY GÁBOR LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Pest, Auguszt. 7. 1847.

Barátom Sándor!

Intelek, hogy bizományokat legkedvesebb barátodtól se vállalj el, mert ha netán ügyetlenül jársz el abban, sokkal gyötrőbb, mint hogyha saját ügyed nem sikerül. Szállás már van fogadva számodra, de nem vagyok ebbeli eljárásommal megelégedve, mert a szállás szép ugyan,

¹¹ István

de méregdrága. Közel van hozzánk, a Dohány utcában, Schiller-ház, első emelet, most Kozmovszky lakik benne, a Marczibányi praefectura. Három utcaszoba, alkofen, előszoba, gazdasági konyha stb. 560 váltó forintért, melynek negyedét mindig előre kell fizetni. Te ugyan engem csak 500 v. forintig hatalmaztál fel, azért hogyha eljárásomat nem helyeslended, méltán teszed. De néztünk legalább ötven szállást, anélkül, hogy egyet is találtunk volna, mely minden kívátnak megfeleljen, az az: 1. hogy hozzám közel legyen, - ezt ugyan még feláldoztuk volna a kényelem- s olcsóságnak - 2. hogy kívül a miénken ne legyen, hanem befelé. 3. hogy 3 szoba legyen. 4. hogy száraz, tiszta, s jó levegőjű legyen. 5. hogy legalább egy szoba utcára legyen. 6. hogy 500 ftnál drágább ne legyen. Mindezen kellékeket együtt feltalálnom lehetetlen volt. Ebben az az egy vigasztalásom van, hogy hiszen félesztendő nem a világ, s ezt csak kiállod valahogy, és magad nézhetsz más után; hanem akkor tapasztalni fogod, hogy caeteris paribus, ez nem drága szállás, és hogy mily óriás feladat jó, és mégis jutányos szállást találni. A sok rossz között tehát én csak a kevésbé rosszat választhattam, úgy vélekedvén, hogy menyasszonyodat Pesten, legelőször, valami ronda, egészségtelen, sötét börtönbe nem vezetheted azért a 60 pforint különbségért; azaz illetőleg csak 30-ért.

Gondoltam én, hogy abból a nagybányai lakásból semmi sem lesz. Jobb is így. Utalványodat vettem, s már adattam is reá 25 ftot, miről majd itthon számolok. Fél év múlva bizonyosan lesz szállás üres itt a Marczibányi háznál is, a kapitányi lakás, mely neked igen jó, és olcsó is lesz.

Te Sándor! Én csak akkor hiszem el, hogy te azt a Leányt megkapod, mikor itt Pesten a szobámban vagy szállásodon látom melletted.

Azok csak azért nem eresztenek téged oda, hogy a leánynak alkalma legyen másokat megismerni, - eközben irántad közönyösülni, s valakit megszeretni. Pedig mily gyarló számítás ez ott, ahol igazán szeretnek.

Haragudtam, hogy Kassára nem jöttél. Hasznom nemigen nagy volt ugyan ott, mert a színházi közönség már akkor falura ment, hanem igen jól mulattam, s jutalomjátékom alkalmával ismét egy igen szép billikomot kaptam egy nehéz tálcával. Ez már az ötödik. István herceg szeptemb. 4-ikére megy oda, s akkorra ismét ott leszek, vagy háromszor fellépendő.

Auguszt. 14-én adom jutalomjátékomul itt a Párisi rongyszedőt. A cimszerepet adom, melyet tölem Szentpétery akar eldisputálni, pedig Parisban is Lemaitre adja. A darab és szerepem a fr. regényiskola remekei. Hatásra talán több mint Don Caesar de Bazan. Ez apaszerepszak. Sok gyönyörű francia darabunk van előadandó.

Jókay nem küldi nekem az Életképeket; igaz, hogy, felszólítása dacára, nem adhattam még eddig neki cikket, mert mostanában igen el vagyok a színházzal foglalva.

Az én egészségem nem a legjobb. Fáradt, levert, lankadt, életunt vagyok. Mint irigylem a mezei lakást még a cséplőnek vagy kanásznak is! Soha többé nem szerződöm a nyári hónapokra, ha koplalok is. Kívánom, hogy jobb húsban lássalak újra, mint aminőben én vagyok most.

Isten veled addig is. Ismeretlen jegyesedet nőmmel együtt üdvözljük, téged pedig csókollak

hü barátod
Egressy Gábor

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Szalonta, aug. 11. 1847.

Kedves barátom, lelkem jobb fele!
Mi volna édesebb dolog nekem,
Mint irni hozzád, irni iveket,
Tarkán ahogy jó, zöld, piros, fejr,
Meg tudja a szent, milyen gondolat.
S mégis te feddesz és panaszkodol,
Halottbeszédet tartasz siromon,
És több eféle. Megvallom, fiu,
E szemrehányás, e feddő levél,
E szenvedélyes „meghaltál” kiáltás,
E lecke ízű dorgáló beszéd,
Ez a lelket leöntő nyakleves,
Ily megrohanva, ily váratlanul,
Hogy a léleknek annyi érkezése
Sincs, míg szemét törölje, vagy pedig
Nyálát lenyelje - meg kell vallanom
Hogy ez nekem... fölötte jólesett.
Oh, mert belőle látom, mint szeretsz,
Mi hő kebellem engem, hívedet,
Hogy elvakít ez édes indulat,
Hogy nincs türelmed egybevetni a
Napok folyását, tért, időt, körülményt
S egyéb tudákos elvont dolgokat,
Midőn azért békételenkedel:
Miért nem írok a szálló madárnak,
Ki egykor almafámon énekelt,
Miért nem a méhnek, ki a minap
Mézét szedett kertem virágiról,
Vagy a csapongó lepkének, ki néha
Megörvendezetté kis gyermekim,
Vagy a szellőnek és zúgó viharak,
Mely tegnap itt volt, most ki tudja hol van?
Hová irhattam volna én neked,
Bohó fiú te! mit mondék vala
Szegény levélnek: merre végye útát,
Hogy rád találjon e négy hét alatt?
Talán bizony nem törtem én azon
Elmém eléggé s nem falék mohón
Fel minden aljas pletykát, hirharangot,
Rágalmat, emberszólást és egyéb
Vidéki mismást a divatlapokban,
Csakhogy felőled, holléted felől
Lelnék azokban egy betűcske hirt.
De nem találtam bennök semmi szót
Rólad, s miként a meddő figefát

Az idvezítő, el- megátkozám
Őket: ne is teremjenek soha
Édes gyümölcsöt senkinek, ha nem
Teremtek most nekem.

Mit volt csinálnom, hát sopánkodám:
Ej, ej, hatalmas és mindentudó ég,
Hol kóborolhat most az a fiú?
Gyakorta ismét így imádkozám:
Mennybéli isten, édes istenem!
Adj annak a szegény Sándornak immár
Adj valahára *állandó* tanyát.
Csendes tanyában szép kis fürge nőt,
Angyalkedélyű szende, barna nőt,
Mellé mosolygó szép gyerkőcöket,
Egy párt, ha többet nem, fiút s leányt:
Oh adj családi boldog életet!
És ime! amit oly forrón ohajték,
Jön a levél, hogy teljesedni fog.
Csak egy rövid holdélet, és az én
Költő barátom, mint Illyés próféta,
Tüzes szekéren a mennyégbe száll.
Én böjtölöm meg mézesheteid,
Fogadni mernék; s *néma* böjteim
Hosszúak és nagyok lesznek, nagyok,
Mint a tiéid egykor Debrecenben.
Mert a barátság kis szövétneke
Halvány világgal ég a szerelem
Máglyája mellett: de mit bánom én!
Hogy el nem alszik, arról meg vagyok
Győződve, mert hisz tűz nem olt tüzet,
Sőt jobban éleszt: hát miért emelnék
Önző panaszt, a mézteljes hetekre?
Nem, én nem zugolódok ellenök,
Sőt azt ohajtom (vesszek el, ha nem):
Legyen halandó élted fogytaig
Oly boldog-édes mindenik heted,
Mint a legelső, mellyet élvezesz
Az esküvés után.

Én addig itthon, a távolban is,
Magányomban veled társalkodom,
Könyvedből issza lelkem lelkedet,
Mint a dicsőült égi szellemek
Az idvezülés harmattengerét.
És elmerengek arcod másolatján,
Mely néma, mégis annyit mond nekem,
Előteremti azt a tiz napot,
Midőn te, hű barát, hajlékomat
Megnépesítéd egy örömsereggel,

Előteremti, mondom, és örökké -
Valósággá ifjítja nékem azt.
Ilyenkor aztán vágy éled szivemben,
Hogy vajha bár, nem értem, hanem,
Kinek majd férje lésszesz, hölgyedért,
S kinek dalolsz, a nemzetért, örökké
Maradnál ifju, mint ez érclepon.

Arany János sk

Lelkem, fattyam!

Hát hol is kezdjem, na! Biz én magam sem tudom, hacsak azon kedves ujságon nem, mit te alkalmasint tudni fogsz, hogy Petőfi megházasodott. Soha ez ígénél jobban nem vártam semmit, mert, köztünk legyen mondva, mindig tartottam valamely galibától és konkolytól. De hát már egészen úgy van, már nem lehet tréfálni a dologgal. Jobban örülök neki, mintha valaki száz bivalyt adott volna, meg Vas Gerebent ráadásul. Azt mivelte már a szivem, mintha 13 élű bicska lett volna, mind nyíló félben, benne. A más héten utnak is indítottam egy levelet, Sas Károlynak címezve, mert annyit gondoltam, hogy körülbelül Szatmárban teker az ördög (az a kis szárnyas, nyilas purdó, tudod) de hogy ezen megyének melyik részén tartózkodol, azt nem tudtam, a posta sem olyan bolond pedig, hogy ott téged felkeressen. Így folyamodtam egy kis orcátlanság (= arszlánság) féléhez, tudod, és irtam ismeretlen emberhez kérő levelet. Ugy hiszem, azóta körmöd közt van.

Tompa Misutól, a tiédde együtt kaptam levelet. Azt írja, hogy 1. Ő nem valami pityergő fiú, és engem nagyon szeret. 2. Nem ő esket össze, 3. Beteg, s szeretné, ha boldog házas volna. 4. Arcképén azért hogy bajusz van, pap, s azért hogy kabát van, magyar. 5. Ő mint új gazda 7 f. 30 kr havi díjért nem kötheti Jókayhoz magát.

Boldog isten, hát én *milyen* gazda vagyok! Mi előnyöm benne, hogy nőm és gyermekeim, szóval családom van? Nekem is ígért Vahot 4 pf-tot darabjáért a versnek, ha nem kizárólagosa leszek is, Jókay szinte adna annyit s $4+4=8$: de hát más egyébre nincs tekintet? Igazán írja, hogy: vásáron vagyunk az irodalomban; úgy van, m...a-vásáron. Én *kedvedért* Jókayhoz csatlakoztam, s ha tüzes vasvillát köpdösnek is érte rám, megállok. Annyit nyernek vele, hogy nem olvasom lapjaikat, s aztán nem hallok semmi rágalmat. Mindazáltal nem akarok gorombán válni meg Vahottul, inkább, ha ez élmény neki, ingyen irok lapjába az idén. De két-kulacsozni nem fogok. Itt azonban csak magamról, nem Tompa pajtásról szólok, mert neki V. Imrével, mint írja, bonyolódott viszonyai vannak, melyeket én nem tudok s isten mentsen, hogy őt kárhoztassam.

Vetem szemeimet a térképre s tudod, mi esik nehezen? Az, hogy alig vagy tőlem néhány mérföldnyire s mégsem vagyunk együtt. Hej te Sándor, beh özön dinnye van nálunk, és mily édesek. Nekem már is van jegyezve egypár száz, pedig ez még csak az eleje. S ha te a nyiri dinnyét tartod legjobbnak, úgy nem ettél jó dinnyét. Itt megtanulhatnád, mit híznak jó dinnyének; most fog érni, a jövő héten legjobban. S ami több, ez igen könnyű étel, szerelmesek is megehetik gyomortelhelés veszélye nélkül. Meglátogatnálak, de annak száz akadálya van. Első ez a csörömpölő lánc lábaimon, második, hogy nem tudom még, hol van neked ezúttal otthon, pedig én csak a te vendéged, és folyvásti vendéged szeretnék lenni, harmadik, hogy csak nem vihetném magammal komádasszonyt, Julcsát és Lacit, ezek nélkül pedig látogatásom csorba volna. O ha te oly roppant dühös szerelmes nem volnál! Ha elhagyhatnád egy hétre mátkádat! Legalább csak azért, hogy hamarabb teljék az az egy hónap. Majd a tüzes isten nyila! mondod.

Júliádat szivemből idvezlem, a te kedvedért hiszem, hogy nekem is megbocsátand, s ha nem teszi, egyedül te lész az oka. Én titkodat úgy elhallgattam, mint saját magad. Egyébiránt amiért legjobban restelled tán a dolgot, arra ne legyen neked gondod, ha akadna olyan semmirekellő gyöngédtelen fickó, ki nődet akármi néven nevezendő kíméletlenséggel merné illetni vagy csak rá célozni is a legtávolabbról, az bánná csak meg híresen: hogy nem a jövő században született ez árnyékvilágra. A fickók eddig is úgy félnek a tíz körmömtől, mint a kolerától s patrouille nélkül nem járnak az utcán. Tisztelem pediglen Papp Endrét és Riskót. Én pedig maradok teneked tisztelt öcséd

J. Mór

[Címzés:] Tekintetes Nemes, nemzetes és Vitézlő *Petőfi Sándor* úrnak, több tekintetes nemes, nemzetes és vitézlő vármegyék érdemes Táblabírájának, etc. etc. megkülönböztetett tisztelettel. *Szathmárnémetiben*.

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Szalonta, aug. 25. 1847.

Kedves makrancos öcsém!

Nem érdemled ugyan, hogy válaszoljak arra a csalánra peselt kedélyű levélre, de most egyszer még megteszem, kijelentvén, hogy ha többször úgy komiszkodol, hát - megint elnyelem, mint most. Tompát kár gyanúsítnod és kárhoztatnod, én nagyon elhiszem, sőt talán tőled is hallottam, hogy ő nemcsak jelen évre adott szót Vahotnak, mi ha úgy van, az adott szónak megtörése lenne jellemtelenség. Ami engem illet: én nem kértem azt tőled, mit tegyek kedvedért s mit ne; ezen lépést kedvem volt kedvedért tenni s arról neked számolni nem tartozom. Hogy a nép-, sőt nemzeti költészet felvirágzását nálam valaki jobban, óhajtja, azt te sem hiszed; de hogy azt egy orgánus jobban terjessze, mint több, azt meg én nem hiszem; mert bárcsak volna 99 lap, a nép közt is elterjedve, s mindben 99 jó népköltő! mindazáltal a te és barátid óhajta az, hogy egy lap emeltessék az „ifjú Magyarország” orgánusává, s mivel te (ezen korholó levél előtt legalább) barátom voltál, s a te barátid az enyéim is valának, kedvedért s barátid kedvéért, én is közéték álltam, honnan nem olyan könnyen kergettek el, mint gondold. Biz úgy, ecsém, engem nem oly könnyű leráznod nyakadrul, ha még százszor küldesz is Krähwinkelbe vagy Anticyrába, vagy akárhová.

Egyébiránt, ha nem irod is, gondoltam volna, hogy nincs kedved, mert olyan vagy, mint az ördög kötötte rokka. Bizony nagy baj, mikor az embert azok nem szeretik, kiket az ember szüleiképp kívánna szeretni! De csak remény, fiú, remény! Majd ha látják, hogy becsületes ember léssz, hogy leányukkal jól bánsz, ők fogják keresni szeretésedet. Hány eset van, midőn nem a szülék adják, bár erőtetve, leányukat, hanem a férfi meggyalázottan viszi el a kidobott szerencsétlent, és mégis a legjobb ip és vő vál belőlük. Azért remény, fiú, és jó erkölcs! Nőd irányában nem szabad szeszélyesnek lenned, ha szinte benne idővel szeszélyességet tapasztalnál is. Le lehet erről szép módjával szoktatni. Kerüld az aprólékos szerelmi összezörrenéseket, ezekből élethalál-háború szokott támadni. Jövendőd függ ettől. *I beseech you, be ruled by your well-willers*, mondja Gvadányi.

Hogy jelen körülményid közt hozzám nem farsangolsz, azt igen jól teszed; nagy önzés is volna, tőled olyasmit kívánnom, kivált midőn én még teérted a kiskapuig sem mentem. Légy takarékos a fösvenységig, néhány nap múlva ketten lesztek, néhány év múlva többen lehettek, s nem tartok nagyobb vétet, mint midőn a családfő

„Két marokkal szórja gazdagságát”

mert sajátját tékoznia mindenkinek joga van, de nőjét s gyermekeit megfosztani senkinek sincs. Ezt nem azért írom neked, mintha pazarlónak tartanálak, hanem csak azért, hogy ezen-túl nem tehetsz olyas költségeket, mintha például Szatmárról csupán Arany Jánost meglátogatni, Szalontára jőnél, s legkevesebbet 30 pftot elköltenél. Úgyis

„Hiszem a teremtőt, még addig nem öl meg”

mig téged Pesten, mint új házast meg nem látogatlak. Addig csak a távolbul!

Különben, pajtás, nekünk semmi bajunk, egészségesek vagyunk mindnyájan, pénzünk ugyan nincs, de búzánk termett annyi, hogy sütségtől nem félhetünk, s éhen legalább meg nem halunk egy évig, s ez parasztköltőnek elég. Borunk is lesz hozzávaló. Laci hozzá írt versedet könyv nélkül tudja (könyvből nem is tudhatná), s mily büszke vele, hallod. Akárki jó a házhoz, ismerős vagy idegen, első dolga keresni, vagy kerestetni elő a lapot, s mutogatni a verset, hogy azt neki Petőfi Sándor bácsi küldte és még paripát is fog hozni. S hogy tudja stilizálni, értelmesen:

A kis bolond ürge

Egy darabig tűrte... stb. - Julcsa könyvből olvasta, Laci hallgatta, úgy tanulták be.

Mióta elmentél, keveset dolgoztam. Akkortáiban irtam egynehány verset, de rosszak, mint a vackor, alig akad bennök valamirevaló egypár. Nem megy nekem a líra, az ömlengések kora elmúlt tőlem, vén vagyok. *Fejér László* forma balladákban kellene próbát tennem, azok lapban is adhatók volnának, és mégis elememben maradnék. Olyanokat fogok írni Jókaynak. „Toldi Estéje” öt ének lesz, per 40 összefogott strófa, de még csak kettő van benne készen. Cselekvénye igen lassu. Nagyszerű akar lenni, megjárom vele, ha elrontom. Majd elküldöm neked, te pedig mutasd meg Vörösmartynak, addig nem adom sajtó alá. *Pali molnár*¹² hallgat. Toldivali hasonlósága miatt későbbre hagyom, majd azt mondják, hogy csak egy kaptára tudok dolgozni. De nem is gondoltam át meséjét, tervét, mint kellett volna. A leánnyal, Magyar Benignával, sem voltam megelégedve.

Igaz hé! mondtam én neked, mit Tompa ír, hogy nem fogok pályázni Szécsi Marinkára? Ha mondtam, ne vedd nagyon szorosán, félig-meddig álszeméremből lehetett mondván, mert nem mondom, hogy próbát nem teszek vele, ha csak azért is, hogy gyakoroljam magamat abban a nemben. Tompa ugyan azt írja, hogy ő sem pályáz, de kutyát tegye bolonddá, igen, nem voltam én Murányvárbán, mint ő. Azt is írja, hogy a koszorú bizonyosan Garayé, ausgemacht, - de én paraszt hiedelemben vagyok, az isten csodát is tehet.

A könyveket megkaptam régen. Derék fattyú vagy ám te, hé, most ismerlek isten igazában. Képed igen hiven van találva. Azt irtad, négy Toldit küldesz, és mégis ötöt küldtél. Bár ne küldtél volna többet egynél, hogy ne táthatták volna ezek szájukat az ingyen könyvre.

Írj nekem, öcsém, szept. 9-ről, 1847. Ha nem irsz, verjen meg az isten. Írd meg, mikor mentek Koltóra, meddig lesztek ott, mikor és hova mentek onnan? Azt is írd meg, merre mász a posta innen Koltó felé. Mindenekfelett pedig, ha te áldatsz engemet a magad istenével, én is kívánom, hogy az én istenem áldjon meg téged, ráadásul pedig a magyarok istene is, és a világért se hagyjon elnémetesedni.

Ezzel csókolunk, én téged, nőm pedig leendő komjaasszonyt (megmondhat'd neki kategorice) s kívánunk annyi jót, amennyit csak lehet.

Isten veled! Isten *veletek!*

Arany János sk

¹² Kinizsi Pál. Úgy látszik, hozzá sem kezdett soha.

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Szalonta, szept. 7. 1847.

Hol van az a Koltó? Valahol az isten háta megett? Ki viszi oda Nagy-Bányáról az én leveleimet? Ej, mindegy! az én dolgom a levélírás, a többi a posta dolga és az isteni gondviselésé. Tehát írok, mégpedig melegében, hogy a lelkesedés meg ne hűljön.

Mottó: Te csak fizess.

Prókátor.

Isteni Sandrim!

Szept. 9-én irt leveled csak ma, szept. 7-én kerülvén kezembe, nem késsem arra rögtön válaszolni, csupán azért, hogy ha már házasságod első napjára nem, első hetében legalább jusson kezédbe. Éspedig hogy rendben mehessek a dolgokon, élémbe teszem leveledet, és szélrt veszek annak tartalmán.

Mindenekelőtt megtiltasz, hogy máskor, életemben, fekete pecsétet ne használjak. Megvallom, igen nagy kedvem volna az első parancsodat is megszegni, de nincs több fekete szurkom, bár másrésztől nem kétkedem, hogy a parancs áthágását te most észre sem vennéd, pirosnak látván a legfeketébb viaszt is rózsás kedvedben. Azt azonban igen goromba ésszel hiszed, hogy a cím női - pláne feleségi - kézzel volt írva, azt, fiu, enmagam remekeltem, mégpedig bal kézzel.

Tompáról nem szólok, csak azt sajnálom, hogy én árultam el. Én azt hittem, amit én tudok, azt már te előbb tudtad, mint aki úgy is irtad nekem, hogy sokat veszekedel páter Tompával. Mindenesetre, kérlek, válaszd a lágyabb ítéletet; ami *lágý*, az *érettebb* is.

Hogy verseim rosszását elhiszed, azt igen jól teszed, mert én már elhittem, amit kiadhatónak ítélttem, az már részint kijött, részint szerkesztői körnök között van, a többi el fog hallgatni végkép. Végtelenül ügyetlen vagyok a lírában, szörnyen bosszankodnám, ha valakinek másnak oly esetlen verseit kényteleníteném olvasni, mint az enyéim. Ugy érzem, mintha elveszne markomban a finom ujjakhoz alkotott líra. Aztán meg hol is vennék lírai lelkesedést? Prózai életmódom szinte flegmatikussá tett, aprós bajaim és örömeim nem méltók megénekeltetni, s bár családi életemben a boldogabbak közé számíthatom magamat, ez a boldogság mégsem olyan, hogy kitörő örömét versbe önteni, hanem csak olyan, hogy jóltevő melegét folytonosan érezni lehet. Aztán meg e boldogság is csak viszonylag, a családi életet illetőleg, létezik, azonkívül, ha az élethez mérjük, mérő boldogtalanság és nyomorúság, de ez ismét nem olyan, mi indulat-rohamokat állíthatna elő, hanem csupán eltompítja lassankint a lelket, s vér helyett flegmát csinál az emberben. Hozzá még, a líra valódi kora, 20-30 év, tölem odavan, ifjú örömeim, keserveim, reményeim nincsenek, szóval a sziv szerepe jobbadán el van játszva, s a főre kerül az uraság. Én hát, édes öcsém, nem esetlenkedem a líra országában, hanem megyek azon az uton, melyen már egypár lépést tennem sikerült, írok históriákat, *rectius istoriákat ad ponyvám*, miképp Tinódi Lantos Sebestyén, kinek poémáit, az ördög szántsa meg, még a debreceni könyvtár sem képes nekem kiállítani. Mellesleg mondva, vedd meg nekem Pesten, valamely zsibvásárban, ha történetesen ráakadsz, - nemkülönben más ócska poémákat is, melyek címjegyzékét én neked majd egyszer megküldendém.

Toldi estéjét lehetetlen ugyan okt. 10-éig elkészítnem, de azért csak írd meg, hová küldjem, meg lehet, küldök valamit. Bánom is én, ha pályázz is Szécsi Máriáddal, általad győzteni meg dicsőségemnek tartanám. Azt mondanák, ha Petőfi nem pályáz, bizonyosan A. nyer és ez már maga többet ér a tavalyi nyerésemnél. Meg lehet, én nem leszek kész Szécsi M.-val, mert még

hozzá sem fogtam, pedig bele akarok tenyerelni. Gyöngyösi Murányi Venusát meg nem birom kapni, pedig nagy szükségem volna rá, a locale és mellékszemélyek végett. Te bejártad Murányvárt, de én azt sem tudom, tök-e vagy túrós étek. - Csupán Mednyánszkiéből puskázok, s a főcselekvénnyel - mégpedig *sajátosan fogva fel*, már készen volnék, de, mondom, történelmi mellékszemélyek kellenének, mert ezek nélkül az egész úgy áll, mint egy kútágas a pusztában, - ezekről pedig Mednyánszki azt sem mondja: pipa! Megeshetik, elmaradok vele, de *mindenesetre* ki fogom dolgozni, s eladom valamely hottentotnak; gondolom amúgy is megadják érte a tizenkét aranyat.

Hogy Toldival olyannyira rontod szemeidet, igen sajnálom, jobb volna a P. Horváth Lázár a-b-c-jét olvasgatnád,¹³ mit én ugyan nem olvastam, de annyit mégis tudok, hogy csekély magamat is bele vetett rostájába, és megrostált, mint a komondorkölyköt, talán hogy nagyobb-
bat ne nőjek, és valahogy le ne tépjem az utcán. Szegény Lázárok! nem hiába félnek a kutyá-
tól, *koldusra* legjobban haragszik az. Szerinte minden nevezetességem abból áll, ami így ki-
mondva, a „Kistükörbe” is beillenék, hogy: „nevezetes arról, hogy Petőfi által megénekel-
tetett, s hogy Petőfit viszont megénekelte”. Antikritikául az *összes népköltészet nevében*, egy
verset irtam rá haragomban, melyet kibocsátani ugyan nem fogok, de neked mégis megküldök,
sub · /.. -

És már most következik a java. Alul a tej föle, mondták a cigányok egykor. Tehát mégsem
valál egészen számkivetve. Veled mégis okosabban bántak, mint az uristen bánt első szüleink-
kel, - téged előbb kívül tartottak a paradicsom kapuján, s őriző angyalt(?) állítottak kétélű
karddal (nyelvvel) a kapufélfához, ki csak olykor-olykor szunnyadt el, mint a bakter a tilalom-
fa mellett, - de utóbb beléeresztenek végkép, mintha valamely szilaj csikót virágzó lóherésbe
bocsátnának. Mikor is lesz csak az! Holnap, te Sándor holnap! *holnap!!! cras! ὄντιον!*
morgen! to morrow! demain! domani! munye! mind azt teszi holnap! de amely holnapot már,
mikor ezt olvasod, elvitt az ördög. - Annyit azonban mondok, fiu, jól viseld magadat a
mennyországbán, mert van példa rá, hogy lehányták onnan a civis pólgárt, pedig alkalmasint
becsületesebb ember volt, mint te; s hogy néznél ki pokolban, póre ingben és gatyában! biz
isten, mint a cigány fattyú a koh mellett.

Hm! ha majd Pesten meglátogatlak! Tudod-e te, hány garasért és óra alatt lehet Váradról máris
felrusszanni Pestre. Hát, ha nem tudod, megmondom: Váradon, vasárnap, kedd vagy csütör-
tökön este 10 órakor fizetsz a gyorskocsira hat ftot, és felülvén, behunyod a szemedet. Reggel,
mire a csipát kitörülhetnéd, Szolnokban vagy, 9 órakor egy f. 30 krért gőzkocsira ülsz, és
ebéden Pesten vagy. Tehát jó gyomorral Váradról Pestre! Debrecennek oda sem néz az ember,
hanem megyen hegyen-völgyön, - Püspök-Ladány, Kardszag, Török-Szt.-Miklós, Szolnok. Ily
gyors utazásról Illyés János uram még álmodni sem tudna. Hát ha majd eddig ér a vasút fél
lába! Én a vasutat csak azért óhajtom, hogy *hozzátok* közelebb legyenek (hizelgés nélkül legyen
mondva). Fel is megyek, habár more patrio, - késről, kalánról ne gondoskodjál, falusi ember
tarisnyát tesz, tudod, s még téged is jól tart szalontai kenyérrel, mely nem olyan ugyan, mint a
debreceni, de jobb. Az ágyat azonban elfogadom, kivált, ha azt mondod, hogy „beteges” vagy
s magad a lócára fekszel.

Tréfán kívül, én igen szeretnék Pestre menni, de ha az idén nem megyek, minek menjek az-
után. Ha mostanában mennék, még úgy lehet, Vahot Imre ledaguerrotypoztatna, de ha később
megyek, mit érek vele? Levelére, melyben *őszinteségre* szólít fel, már csak válaszolnom kell, -
válaszom minden varázslatot szétfoszt, s reszketek tőle, hogy év végén dicséretét, mellyel
Toldimat dehonesztálta, sajtóhibák közé teszi. Isten mentsen meg attól s a szalontai kritikusoktól!

¹³ A *Honderű*-ben megjelent kritikák.

Itt nem léted óta igen sok változás történt. A templom falát rakják, a dinnye leragyádzott, a városházát kimeszelték, az országutat megkövecsezték (nekem egy versembe került), a szőlő érik, Magyarország helytartója hétfőn itt lesz. Más nevezetes dolog nem esett. A sáskának csak a csihéssét verte erre a szél, a főcsapat a Körös völgyén vonúlt el. Inségokozó kárt nem tett, de némely határon egynéhány tábla tengerivetést felhabzsolt. Ad vocem *sáska*. Az a számár Jókay minduntalan viccelt rá. Szerintem ilyes *élcekben* nem lehet *komikum*. *Humor* talán lehetne, de ne a *más*, ne a szegény osztály rovására. Ha a humorizáló maga is a sáskák csapása alatt állna, akkor illenék szájába a keserű humor, mint azon szőlősgazdáéba, ki látván, hogy szőlőjét a jég ugyancsak veri, felkapott egy dorongot, s nekiesett ütni-vetni, a fűrtöket; mondván: „no csak uram isten! rajta! amit elkövehetünk rajta ketten! lám én is segíték!” Ez aztán humor, de tengerparton állani, s a vésszel küzdőkre elménckedni, ez olyan valami, mire méltán ráillik a gúny „Országomat egy viccért!” Az ilyenre azt szokta mondani a szenvedő fél: *könnyű keteknek beszélni, verje meg az isten!* Ilyenre még az ujdondászat burleszk öltönyét sem szabad kiterjeszteni. Nincs igazam? - Más az, midőn a Pesti Hírlap a Noththeater sáskák általi felemésztetésétől fél, mert ott már nem a sáskák általános pusztítására, hanem a Noththeaterre szól a lecke, s az oly nevetséges erőködése a német elemnek, mi komikai hatást eszközölhet.

De félre a pedántságokkal! Elmondjam-e, mi történik kisdéd házi körömben? Komádasszony egészséges, mint a hal a folyóvízben, s apró házi bajaival pepecsel. Téged- *titeket* azonban mód és szerfelett tiszteltet, köszönt és csókol, mely utóbbi ellen, ha talán a komámasszonynak kifogása lenne, szabadságában áll helyetted elfogadni. Esztétikai elvem (ha ugyan van valamilyen) határozottan az *egyéniesség* (individualitát) elve; annál inkább fáj tehát, hogy most kénytelen vagyok az eszményiséghez (idealitát) folyamodni, s téged kedves Sandrim és „királynéd” kezecskéit csak *in idea* csókolni, ámbár megvallom, hogy ez utóbbit bajosan tudnám *in natura* véghez vinni baklövés nélkül, mert életemben nagyon kevés praxisom volt a kézcsókolásban. No de valahogy majd csak kisegítném magamat, legrosszabb esetben fiam és lányom elkövetnék. Igazság! ezekről még nem is irtam. Julcsa most is oly kicsiny, mint mikor láttad s fixa ideája vagy két hét óta: „majd lesz szerdán *öröm*, Petőfi bácsinak.” Mondjuk neki: miért lenne, még szomorkodik akkor, az édesanyja erővel házassítja, - de a fruskának esze van s nem hiszi. Sokszor vallat, milyen leány a P. bácsi leendő arája, s persze le kell írunk tetőtől-talpig minden ízét s haja szálát. Ide aztán kell költészet, mint Szigligeti „históriái” darabjaihoz. - Laci nevelkedik, mint egy Toldi Miklós, erőben és vadságban - s aligha életrevalóbb Toldi nem lesz ez *egy* aranyos, mint a másik, a 20 aranyos. Megmondván nekik, hogy levelet írok neked, Julcsa izenete ez: csókolom a kezét Petőfi bácsinak, hozza el egyszer a feleségét; Lacié pedig már önzőbb; eszem a kis nyakát P. bácsinak, hozza el már a paripát.

Én pedig, miután ezen utóbbi leveledből látom, hogy eszedre tértél és nem morogsz többé, mint a kis kutya, szinte elfeledem előbbi sértésedet, s képzeletemben úgy körül csókolgatva, hogy ha valóban történnék, komámasszony a világért sem csókolna meg, míg három lében meg nem mosdatna, - úgy körül nyalva, mondom, és ropogásig ölelve maradok

(jelenleg éppen viszkető *öklű*) barátod
Arany János

Virgula ∙/. [E jel alatt következik a levél közepe táján említett vers, a *Falusi mulatság*. A címhez csillag alatt a levél alján e jegyzet:]

NB. Nem népies, hanem a nép és költői érdekében - akar lenni. [A vers után zárójelben:] *Et voluisse sat est*. [Majd gyorsírással ez az utóirat:]

Még egyszer az Isten áldjon meg édes Sándorom. Intlek, kérlek és oktatlak, le ne rontsd valahogy magadat a patkolásban, mert nemcsak a kis menyecskéé vagy, hanem a hazáé is.

EGRESSY GÁBOR LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Pest, Szept. 14. 1847.

Barátom Sándor!

Hol vagy? élsz-e vagy meghaltál? Ha reményeid nem csaltak, ugy most igen boldognak kell lenned; azonban, bármi rosszul eshetik is ilyenkor háborgattatni: eszmélned kell arra is, hogy némely pesti emberek még szinte léteznek, ha épen „kéjben nem fetrengenek is.” De minthogy én már oly hitetlen vén Tamás vagyok, s azt tartom, hogy te, mint egy Tantalus, még mindig dühös kinok között „fetrengesz.” tehát tudasd velem mihamarább a valót. Vajon elmúlt-e már az a *8-dik Szeptember*, vagy még igen messze, végtelenül messze van? Mert ha elmúlt, mit én igen kívánok, ugy figyelmeztetlek Sándor, hogy már *8-dik október* is közel van, mely téged itt Pesten szállással, s illetőleg *benneteket* baráti nyílt karokkal vár.

Hanem hogy a dolognak savanyú prózájára térjek: rendelkezél Sándor, hogy az előre követeendő házbért mi módon fogjuk fizetni, melyet az első napokban azonnal kívánni fognak, midőn te még itt sem léssz.

Énrajtam azóta igen sok történt, a többek között, Kassáról visszatértemkor éjjel felfordulván, a nyakam szinte kitört, hanem azért még, mint látod, élek. A többit majd itthon.

És most, - nyujtsa ki az ég mostani üdved határait az öröklétig! Ejnye te Sándor! mily iszonyú átkot mondék vala most rád, ha még mindig a régi statusquo-ban fetrengenél!

Akármit van, az isten áldjon meg! - Válaszolj.

- És akár tiéd ő, akár nem, hasonlót kívánok neki azzal, mit neked kívántam, ki vagyok

igaz barátod
Egressy Gábor

[Címzés:] Petőfi Sándornak barátilag, t. *Pap Endre urnál, Szathmáron.*

BERNÁT GÁSPÁR LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Pest, Okt. 6. 1847.

Szerelmetes ecsém!

Legeslen leglomhább 370. ázsiai évvel később csipvén nyakon, mint illett volna, leveledet, azonnal fültöbe rugám negyedfél évtizedesnél néhány mérfölddel szaporább bőrzei spekuláciomat: az isteni heverdinát, és rohanva rohanom meg azon igaz gyöngyöktől ragyogó örömet, hogy soraimat baráti szárnyaidd alá postaparipáztassam.

Ha IX. védegyleti századnál egy-két perccel korábban bele találsz betűim sallangjába kapaszkodni: ugy áldja isten mendennapos tepertővel leveles cigánytokat; ha pedig csakugyan unokáid között vesztegetnéd e sillabákra pápaszeded: akkor kéményvesefaló extra bakancsosod sohse lássa a fehér cipők és vörös nadrágok országát! -

Na de több az annál, hogy szivem kellő közepéből feslett ki örömvirágim azon legbájosbika: hogy te megházasodál.

Teljes világéletemben amondó és hívó valék, hogy egy kedves házas nő: istenek istenének istene.

Azt sugja tudóm körül egy kóbor magnetizmus, hogy szenvedésid nemes jutalmát nem csak éretted, hanem önmagáért is becsülhetem. -

Áldás reátok: a családi csendélet szentek szentéből, szerelem és nyugalom harmat-mennyszága! -

Hol is hagytam csak el; igen, a fővárosnál, honnan azt amit lelki füleid sovár quadropjába kell és illik liferiroznom.

Irodalmilag szántóvető atyánkfiai közül még mindig hiányzik Kaján Marci; se hire se hamva, nem tudni, ha vajon folytonosan Óceánt nyakal-é, vagy pedig, mint magyar író sorsától várható: Prisnicz kocsisához szegődött ostoros-adjutánsnak. -

Nemes és vitézlő Pálffy Stilfridet is kemény szájú kázus pofozá ódalba. Ugyanis egyszer csak nekidurálja hórihorgas magát, és se látva se hallva kieblábol az anyaszentegyházból. - Hiszen Roth- és Gelbsild árva magamnál sem igen taposgatja a bánkót hordófélébe; de azért sors komát gyeplőre fogtam, hadd húzza a hámot, eleget voltam már én türelem és fájdalom-ekéjénél szarvasmarha.

E se ir; pedig ugy-e kedves pajtásom, mi jól esnék vigasz és panasz a boldogtalan kollegától! - Mindenesetre gyáva hiba.

Csengeri és Kemény Olaszthonba utaztak. Degré Konrád Zalában borzolja üstökét; Lauka vitéz magammal együtt üti veri a napi fátumot; Kuthy, Kazinczy Gábrisnál rejtelméz és kedély-országol; Mór öcsénk egyre páholja a tekét és Honderút, Emödi pedig körmön ragadta a Pesti Hírlapot, mint ujdondász. -

Politikai életünk rövid időn lényegesen változhat. Itten sokat áldozik a kormány Kossuth mint követ ellen. A Battyániak, Teleki s.a.t., s a válogatott intelligencia vérig tisztelik és fogják védni Kossuth megválasztásában a haza érdekét.

Színházi élveink igen igen kedvesek. Hugó K. legujabb drámája, és Doppler dalműve minden illető estén méltány-martírrá pirongatja csengő-bongó tapseszközeinket.

Most már engedj bucsuznom tőled, szeretett Sándorom, mert e sorok születése alatt oly mérges zápor esett, hogy a halhatatlan tót diák nyakcsigáját kellé megnyergelnem, hogy egyik makacs hitelezőjét névnapján interesben agyba-főbe csókolhassa

igaz barátod
Bernát Gáspár

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Szalonta, nov. 11. 1847.

Kedves barátom.

Nem hiába vonított a kutya indulástok előestéjén, nem hiába rázták meg lelkeinket a kísértetes ordítás hangjai: a halál, mit az jelentett, megvan. Ugy van, barátom, a rémületes halál megtörtént s én nem vagyok többé. Magam ugyan még megvolnék, olyan amilyen, csupán egypár reumatikus hidegláz, fluxus, nátha, katarrus, köhögés-böhögés, fő és szemfájás, arckiütések, s kinzó gyomorbajok által emlékeztetve halálomra: de a múza, barátom, a múza nincsen többé! Ha látni akarsz döglött pegazust: siess hozzám. Elmeneted óta nemhogy a költés, de még a *verscsinálás* sem megy. Tudod-e miféle mesterembség ez a *verscsinálás*? Ez, pajtás, a kövágásnál csak százszorta nehezebb valami, ezelőtt én sem ismertem, de a napokban megpróbáltam. Az ember leül, kitalál sok tollrágás után egy rímet, mely legyen, például *tapló*, ha ez megvan, feláll, gondolkodik, hol lehetne megegyező rímet lelteni, végre egyben megállapodik; tegyük fel ebben: *vak ló*; már most előveszi az eszmék omniáriumát, és keresget eszmét, mely mind a *taplónak*, mind a *vak lónak* megfeleljen, s ha ezt fellelte, kész a vers, mint a csizmatalp. S ime, barátom, eltávoztoddal ezen foltozó mesterségre szorult a te imádott költő barátod, ki, jóllehet azelőtt is „csak János” volt, mindazáltal néha vetődtek egy vagy két tenyeres-talpas eszméi. Mióta itthagytál, Murányon tiz strófát csináltam, csináltam bizony,

nagyobb kinnal, mintha fala újraépítésén dolgoztam volna, s már végkép kifáradtam. Innen mondom én, hogy keblem istennője megdőglött. Szánakozzál rajtam és felejts el.

Nem is azért írok most, mintha jóakarodat kaptázní akarnám (ad captandam benevolentiam) és barátságunk *művészi* továbbnyújtásán mesterkedném. Ó nem! Én érzem, én tudom, én hiszem, én meggyőződve vagyok, hogy barátságunknak meg kell szűnnie. Ugyis azt mondja a példabeszéd: meghalt a gyermek, oda a komaság... vagy, ami mindegyre megy, krepírozott a múzsa, vége a barátságnak! I am ruined! eljő, tudom hogy eljő az *uzsorkörm*, és amit eddig kamatra adott vala, visszaveszi a *nemes örmt*: de hagyján! azért mégis János leszem én.

Hanem írok hideg kötelességből. Nem akarok orgazda lenni, elrejtven *azokat* a *dolgokat*, melyeket rész-szerint-való-képpen te, tennen magad, részszerint pedig ez idő szerint feleséged, nékem pedig igen kedves emlékű komámasszony - nálam feledni méltóztattatok. Mert ámbár-hogy jóllehet azon dolgoknak némely tekintetben mi is hasznát vehetnők, sőt, kérdés után is eltagadhatnók, - mindazáltal megmutatni akarjuk nagylelkűségünket, és semmit azokból el nem rejtünk és el nem tagadunk. A lista itt következik:

Feljegyzése azon ingó vagyonoknak, melyeket Petőfi
Sándor 3 megye táblabírája, és nője mult Október 31-én
szegény célámon feledni méltóztattak.

sor szám	Az ingó-bingó vagyon megnevezése	Darab szám
1.	Egy napernyő rojtokkal, női vagyon.....	1.
2.	Egy kétvasú, fekete szarvnyelű tollkés.....	1.
3.	Egy hüvelyknyi hosszúságú, alsó végén eléggé elkopott, felsőn elfaragott s rágicskált írón, magyarul plajbász (hihetően a k. komámasszonyé).....	1.
4.	Lázár Miklós költeményei, melyekben egypár kanonokhozi forró szerelme megénekeltek.....	2.
	summa summarum	5.

melyeket is közelebbi levelembé zárva, postán felküldeni el nem múlászthatok.

Ami pedig Tompa Mihályt illeti, tőle kedden, ágybanfekvő (rectius ágyba fektető) betegségem első napján, kaptam levelet. Ő is fekszik. Rólad, írja, egy betűt sem tud, engem kér, hogy írjak felőled sokat, mint vagy. „Sokkal kevésbé vagyok”, ugymond, „mint hogy ezt most, haragván ő énrám, tőle kérdezzem; de sokkal jobban szeretem őt, mint sorsa iránt közönyös lehessenek, tehát írj nekem a gazemberről!” Na persze én megírom neki, hogy az már nem *gaz ember*, hanem *házas ember*, jóllehet háza nincs; de lehetne épen úgy, mint azon buzgó hazánkfiainak, kik, *hátukon házuk, keblökben kenyerek*, egy felleisennel (ami, ha nem csalódom, ezt teszi: *bőrvás*) Magyarországra jöven, érdemeikkel odavitték a dolgot, hogy még Sándorunktól is 600-egynehány forint házbért követelhetnek. De arról, hogy többé poéta nem vagyok, egy szót sem írtam neki, nehogy elbizsa magát, és rossz, vagy szinte *rövid* verseket írjon, ami, szerintem, mindegy.

Ugyancsak ő unszol engemet, hogy valamikor együtt ránduljunk fel Pestre. Én megírtam neki, hogy kész vagyok a dologra, csak fogasson be, és kocogtasson be az ablakomon, úgysem nagy kerülő, s illendőbb dolog, hogy ő, ki nőtlen ember, azonfelül csak holmi csavargó költő, keressen fel engem, mint én őt, ki házas ember vagyok, s olyan filiszter, hogy a táblabírásgomhoz sem

hibázik egyéb, mint a cím, s 100 forint jövedelem évenként. Arra mindenesetre kérek, hogy arcképemet addig fel ne használd valamiképp fojtásul, részint hogy lássam meg még egyszer, milyen voltam én, mikor még koszorús költő voltam, részint, hogy ha V. I. nagyon, igen nagyon találna erőltetni, legyen miről levétni költői képemet, mert a mostani, bizonyísten, nem arra való.

Ad vocem... vagy *ad literas* V. I. Tudod-e hogy már elkezdte az oldalrugásokat, amúgy szűr alól. Közelebbi egyik számának külföldi pletykái közt beszélvén Crabbe-ról vagy kiről, kit valamely kritikusa jónak látott a gyárilap és *nyomor költőjének* nevezni azért, mert természethez hű költő volt, kérde, ha vajon ilyen *nyomor-költészet* létezik-e nálunk? ki annak az alapítója, vajon él-e már? Lehet hogy itt a népköltőkre - főleg talán rám - céloz, - de az isten áldjon meg, meg ne mondd valakinek, hogy észrevettem, mert ha a fülébe megy, még azt hiszi, hogy én gondolok vele, ha rólam valamit mond.

Jelenleg nálunk van nagyvásár, jövő héten Pesten lesz. Legalább ti is megkapjátok azt, ami itt el nem kel. Ez vigasztalhat. Én ugyan nem költöttem semmit, mindazáltal úgy érzem magamat, mintha igen sokat költöttem volna, azon csekély különbséggel, hogy ámbár erszényem teljesen üres, a vásárlott holmikat körülöttem nem találom.

De kénytelen vagyok bezárni épületes leveletem, elfogyván előlem a papír, mit ez alkalomra levélnek szántam, egyedül azon csókokat rakván még ide, melyekkel én téged, feleségem pedig a kedves komámasszonyt (vagy, ha tetszik, összecserélve is) elhalmozunk, - és azon szíves jókívánságot, mit ugyan ide mázolni nem lehet, de szívében örökké érez irántatok,

igaz barátod
Arany János

Lakásod számát írd meg, ne kénytelenítsem máskor ily falusi tempóhoz nyúlni s máshova címezgetni a levelet.

PAP ENDRE LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Szatmár, november 23. 1847.

Kedves barátom,
leveledet, s a pénzt benne, vettem. Ennyit megnyugtatósodra.

Koltóra, míg ott valál, minden igyekezetem mellett is el nem juthattam. Hanem azt hiszem, hogy a napokban, melyeket Te Koltón éltél, felesleges is volt minden emberi lény, azon Egyen kívül, kit isteneid neked adtak.

Örülök boldogságodon. Legyen az háborítatlan idődnék végéig! De azoknak, kik nem tudják, mit cselekszenek, meg kell bocsátani.

Amint itt hagytál, azonképp élek én házi nyugalomban. Kis fiam járni kezd már, s ezen kis lénnyel házam egészen tele van.

Áldás rád!

Pap Endre

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Szalonta-bury, 9. Dec. 1847.

My lord!

I have read your letter and I am forced to confess that you are the greatest under all the asses I have ever seen or been acquainted with. Were you not, what you are, and not so mighty one,

I would beat your hogs-head and oxhead to dung and dirt: but while I am no more than John, I must be silent and weep for anger. I am

your most faithful friend
and most humble servant:
John Stibli
shoe-maker and poet.

P. S. When you will write not so rascally and godless things, then I shall answer more. J. St.

P. S. The anecdot can I not remember.

[Címzés a borítékon, de természetesen nem a külső postai borítékon:] To the right honourable Lord *Arthur Krumply* devoutely, London.

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Szalonta, dec. 13. 1847.

Kedves barátom, Ön.

Azt gondolod, hogy az itteni zsidó boltban nem lehet fél iv paraszt levelet venni fél krajcárért váltó cédulában? Azt gondolod, hogy leveled rövidségeért kárpótlást nyújt nekem annak ostobasága? Megérdemlenéd, hogy ne válaszoljak. Ugy látszik, el sem olvastad leveletem, úgy tetszik, belé sem pillantottál, különben hogyan kerülte volna ki, legalább az utóirat, figyelme-det. Vagy talán azért nem akarod lakásod házszámát megírni, hogy látogatásomtól szurkolsz. Szép tőled, jó fiú. Ne félj, csak menjek Pestre, azért hogy oly obskúrus ember vagy, felkeres-lek és kiéllek esztendei jövedelmedből. S igen jó, hogy torokgyulladásodból kigyógyultál, legalább megfojthatlak akkor. Most pedig mulatságul küldöm neked Die Belagerung von Ostrom=Murány ostromát. Mulasd magad vele, amicsodás. Szeretném egyébiránt, ha megmu-tatnád magadnál okosabb embernek és megírnád az ítéletét róla. Scholionkép saját ítéletedet is utána vetheted. Igyekezzél vele valamely könyvárúst behuzni, neked ugyanis prakszisod van már abban. Ha oly formában adná ki mint János vitézed első kiadása, t. i. 4 strófát egy lapra, elég vastag füzetke válna belőle, mert felül van az ötszázon. Ha azonban ezt nagy lopásnak tartaná a kiadó, ott a Tompa Szuhayja öt versével, az igen tisztességes alak lenne, mert 6-ot már kár volna egy lapra vesztegetni, s különben is, amit terjedtségben vesztené a könyv, megnyerné azt vastagságban. Egyébiránt mindezt (s minden egyéb fáradságot) a te bölcs belátásodra és erélyességedre bízom, tudván, hogy te nagyon kapsz az efféléken. Jutalmúl egy tisztelet-példányra előre számolhatsz, ami pedig legkevesebbet két fejér huszast ér; s a pénzzel (t. i. Murányvár árával) uzsoráskodhatol addig, míg leküldésére alkalmat lelnél...

Állj meg, vakmerő (tudniillik *én*, ki pedig mindezideig igen kevés vakmerőséget tapasztaltam magamban) - Állj meg vakmerő, mondom, nem tudod-e hogy az, kihez ily kocsis hangon beszélsz, kit *obskúrusnak* nevezni bátorkodol, kevés nappal ezelőtt száz meg száz fáklyával világított ki?¹⁴ Azt gondolod, hogy most is olyan ő, mint mikor te, Szalontán, polturás gyertyád füstölgő hamvánál vele ostoba versek rögtönzésében vetélkedtél? Persze hogy azt. Sokkal barnább ő, hogysem fáklyák kormos füstje és füstös korma rajta változást tehetett volna, s így bár ő nagy városban, én falun, azért összeillünk. Ez azonban mind csak tréfa, kedves komámasszony, mert én férjét szép fiúnak tartom, s ha mandátumot mutatnának, meg is eskünném rajta.

¹⁴ Több hírlap, folyóirat közölte, hogy Petőfi Pestre érkezvén nejével, fáklyás zenét fog kapni, ill. hogy kapott, a valóságban azonban ez nem történt meg.

De micsoda anekdotát kérdeztek tőlem (író vagy, azért szabad veled többesben beszélnem) eszem a lelketeket? Miért nem irtad meg legalább, Sándor, hogy tudnám. A költészet fő és egyetlen elvét: »mendacem oportet esse memorem« tudom ugyan, de ez egy ízben mégsem emlékszem, mit mondtam akkor, - bizonyosan részeg voltam. - Hát az itthagytott dolgokkal mit cselekedjem? Feljelentem a Helytartó tanácsnak szokott meghirdetés végett, s esztendő multával eldoboltatom a tűz-kassza vagy kórház javára. Máskor többet

barátod
Arany János

1. U. I. Az ég áldjon meg, édes Sándorom, áldja meg a kedves komámasszonyt is, - fogadjátok szíves köszöntésünket: enyémet, nőmét, Julcsáét, Laciét. Ha becsülettel eljársz a rád bizottakban, még több áldásra is számolhatsz tőlem. Adieu.

2. U. I. *Toldy estéjé*-t nem irok; s ennyiben engedelmet - respektíve bocsánatot kell kérnem Jókay urtól, hogy hírlapi jövődölései számát eggyel megszorította. Ha egyébiránt Jókay urat érdekli köszöntésem, megmondhatnád neki, hogy köszöntöm, iparkodom nemsokára tiszteletemet tenni nála. Már küldtem volna verset lapja számára, de nincs tárgyam és formám, ha küldene néhány *hírlapi medvét*, abból majd puskáznék valamit.

3. U. I. Ezt sietős dolgaim miatt máskorra hagyom.

Arany János

4. U. I. Sürgős dolgaim elmultával felveszem ostoba csevegésim fonalát, s irok levelet, melyet ha irományid közt valaha megtalál az utóvilág, okoskodják ki belőle, ha tud. Rossz ember vagy, amiért bővebben nem irtál körülményeidről. Megvallom, részletes tudósítást vártam tőled: 1. Miképp fogadtak házi istenid otthon, mennyiben teljesedtek sejtelveid? 2. Miképpen megy neked az élet, a már bekövetkezett házi gondok között? Mert azt hidd el nekem, hogy bár mint költőt is kimondhatlanul szeretlek, mégis jobban érdekel az *ember*; s ezzel punctum. - Lásd, azért is nem tudok én neked oly tiszteletteljes hangon írni (írtál valaha *hangon*?), mert akit én tisztellek... no hisz azt tisztellem, és tömjénezek neki, hogy orr-befogva fut el. De akit szeretek, az már jobban jár velem, mert azt bosszantom, és gorombáskodom vele. Láthattad a 100 mese 100 képben¹⁵ a caressírozó szamarat? Csakhogy én nem vagyok szamar, legalább nem ismerem el, s ez egyben hasonlítok a tudósokhoz.

Adjon isten boldog karácsonünnepet s boldog újévet Is-ten-hoz-zád!!!

[E levélbe volt csomagolva a dec. 9-i angol levélke; a levél negyedik lapján tréfás belső címzés:]

A szalontai másodjegyzőtől.

Petőfi Sándornak
csak neki magának, -
másik levél is van benne
az is csak magának.

Hivatalból. Pest. Kerepesi út? Hatvani utca? Nro????????????

¹⁵ Egy akkor megjelent képeskönyv címe, mely Lafontaine meséit közölte magyar fordításban.

1848

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Szalonta, jan. 7. 1848.

Édes barátom!

Nem követelem ugyan tőled, hogy minden levelemre válaszolj, de most mégis igen megnyugtató lett volna rám nézve, ha türelmet és időt veszesz magadnak megírni, megkaptad-e Murány ostromát, vagy sem, melyet én még a múlt hó elején hozzád a nagyvárad gyorsszekéren utnak indítottam. Nem mintha magának a könyvnek elveszése aggasztana, mert hisz az nem oly nagy kár, de reszketek annak meggondolásától, ha netalán azt újra kellene leírnom. Ezért nem állhatom meg, hogy annak sorsáról tőled ne tudakozódjam, szeretném, ha most egyszer te sem állhatnád meg, hogy azonnal ne válaszolj. Volt ahhoz mellékelve a Krumpli-féle levélre is válasz (amilyen a kendő, olyan a mosdó), s igen nagy kár lenne érte, ha az sem maradt volna meg az utóvilág bámulatára.

Nagyon szeretném, ha már a Toldi estéjét is küldhetném neked, annál inkább, mert erősen állok határozatom mellett, neked ajánlani azt. De még ezzel lesz dolgom egy ideig. Napjaimat kénytelen vagyok hivatalnak, estémet családomnak szentelni, s így csak reggelenként van egy fél óráim. Azért lassan haladok. Annyira azonban már vittem, hogy azon helyeket, melyekkel nem voltam egészen megelégedve, tetszésem szerint kijavítottam, s most egész kedvvel vagyok rajta. Már küldtem is belőle mutatványt a Hazánkba, ha kell, majd Jókaynak is küldhetek. Szinte szeretném elolvasni előtted a nedélyes részt, hol a vén Bence a viadalhelyen megjelenik. Ezt egész lélekkel dolgoztam, újra és bővebben s remélem a többit is úgy fogom. Azért is haladok vele lassan, hogy mikor diszpozíciót nem érzek magamban, inkább egy betűt sem írok, minthogy rontsak. „Majd meglássuk”, mondod. -

Tompa Miskától is kaptam a minap egy levelet, melyben írja, hogy dehogy aprehendál ő valamiért, dehogy bánja, akármit tettél Zemplényben, csak te ő iránta viseltessél jó szívvvel. Leveledet ohajtva várja, mert lakásod számát nem tudván, addig nem mer írni, félvén, hogy levele eltéved. Én is félek attól, de azért írok s nem frankódom, tudván, hogy 12 krért a furulyukból is kikeres a német schwager.

Jókaynak már küldtem két verset s azok nem népiesek, de jövőre tisztán népiest - néha terjedelmesben - fogok neki írni. Most is csináltam volna valamit, de Toldi foglalt el, s míg ez készen nem lesz, nem zavarom ki magamat másféle dolgozattal a sodrából. Beküldött versem egyikén változtatni szeretnék: nehogy azért őt vagy magamat új postabérrel terheljem, légy szíves az idezárt egy strófát kezébe juttatni, hogy, ha még nem késő, úgy javítsa ki Cz... sírja című versemben az utolsó versszakot. Itt ugyan leginkább egy *csak* a különbség: de a *csak* nagy szerepet játszik mai világban az okok közt. Tedd meg ezt, édes Sándrim; ha neked Szalontára komisszióid lesznek, én is örömetest teljesítem. Egyik kéz a másikat mossa.

Isten megáldjon, kedves barátom, téged és lelkednek másik felét, a Napló, és Ábránd angyal-kedélyű íróját¹⁶, mindazonáltal nekem kedves komámasszonyt, - kívánja

igaz barátod
Arany János

¹⁶ Petőfiné az *Életképek Hölgyeszalon* című rovatában közölte néhány írását.

Kuriózum. V. I. csakugyan meg akarja velem ismertetni az ő jellemét. Rózsa és Ibolya a Keresztfűvel együtt tesz egy ívet *összerinte* bőven, az 25 f - ezenkívül 6 apró vers, melyekért levelében ígért négy-négy forintot, ez tesz huszonnégy forintot, összesen kellett tőle kapnom 49. ft. e. p. - Küldte a lapot egy évig, ez 12 ft, - a Szépirodalmi Szemlére előfizetett fél évre, ez 4 ft, item 10 petit hasábsor hirdetést betéteztett két politikai lapba 3-szor, ez 5 ft, szállít tehát 21 ftot. A még hátralevő 28 ftra azt írtam, küldje jövő évben a lapját... de a lap elmaradt, még eddig legalább. - Melyikünk bánja meg? ő-e, vagy én?

[Címzés:] *Petőfi Sándornak, Pest.*

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Szalonta, jan. 8. 1848.

My dear!

Dehogy nem írok én neked azonnal, amint leveledet megkaptam! Csak az a kár, hogy egy nappal előbb nem jött leveled, mert épen tegnap tettem postára a magamét, mit bizonyosan nem teszek, ha tudom, hogy tőled ma választ fogok kapni. Azonban magadnak köszönd, hogy egy postabér helyett most kettőt fizetsz, máskor tudósíts előre, mikor levelet akarsz írni. Különben most jó fiú vagy, nincs rád panaszom, írtál eleget. Nem hosszú ugyan a vászon de sűrű a borda. - Kevély lehetnék, hogy nekem Petőfi Sándor is hízelkedik. Ezt ő tenni nem szokta. Szavait ugyan nagyon tudom devalválni, én *bírálatot* kértem tőle, s ő *dicséretet* küld, e dicséretet én nem hiszem egészben, azonban mégis örülök neki, mert, mondom, ha ő hízeleg, az nem történik puffra. - Egyébiránt ha dicsőségemnek selyemszálak helyett hajóhúzó kötele van, a bizony elég durva, de mindenesetre többet ér a nadrágszíjnál, melyre az ember végső desperációjában magát fel szokta akasztani.

Murány ostromát illetőleg, miután én a te tanácsodat e részben legjobbnak ítélem; miután kedvem van a kiadás e nemét megkísérteni: határozott akaratom az általad ajánlott módhoz ragaszkodni. Emich nyomatja s bizományos lesz. - Egyszerű János-vitéz forma, ára szinte az... a többit az ördögök tudják jobban. Azt azonban igen szeretném, ha a nyomtatás sokára nem haladna. Ha Enüchhel szerződni szükséges, ezennel, jövőndő alkalmatlankodásim fejébe, igen-igen szépen fölkérlek, illetőleg felhatalmazlak, hogy azt nevemben érvényesen kösd meg, kijelentvén, hogy azt magamra nézve kötelező erejűnek fogom tartani, csupán arra kérlek, hogy a megtörtént szerződés pontjait, tudás végett, nekem írd meg. - Az itt küldött jegyzetkét iktasd az illető helyre. - A példányok számát rád bízom meghatározni a könyvárussal, valamint más aprólékot is, miről nekem annyi fogalmam van, mint a holdbeli emberek szivarai készítés-módjáról.

Hogy Jókay mutatványt közöl belőle, bízván választási tapintattokba, szeretem: egyébiránt én Murány ostromát *olyan formának* tartom, miből *olyan formán* üt ki a mutatvány, mint midőn valaki házát el akarván adni, pár téglát vitt abból a vásárra mutatványul. Az egész talán valami, de szétszedve semmi. Nem úgy Toldi estéje. Abból a Mr. Bence vitézi dolgát már elküldtem Jókaynak, mert az úgy is ér valamit, ha külön van, bár kétségtelenül nagyobb a hatása, ha az ember sor és rend szerint jó rá, a maga helyén.

Tompára pedig ne „duruzsolj”. Ne hidd azt, hogy ő veled mérközni kíván. Én legalább nem hiszem, hogy Tompában, ki néha, sőt többnyire oly jókat ír, ne volna annyi műérzék, hogy Szécsi Máriádnak az övé feletti hasonlíthatlan elsőbbségét ne érezze. Ezt pedig annál inkább van okom állítani, mert maga írja nekem, hogy az ő Máriája „középszerű história, jó lesz valamely lapba”. Hogy rólad a leggyengédebben gondolkozik, arról tanuságot tesz hozzám

küldött legközelebbi levele. Azért félre az effélékkel! - Egyébiránt az ő Máriájában a felfogás is, szerintem, igen áldatlan. Ha pozitív törvény, a lélek és szív törvényeivel hozatik össze-
ütközésbe, mint Tompánál eskü és szerelem (nálunk csak önkénytesen felkarolt pártérdek és
önkéntelenül támadó szerelem - férfiaszkodás és nőiség hozatik küzdésbe, az utolsó győz,
győznie kell, a cél el van érve, tehát semmi tragikus vég, sőt triumfus) - ott, ha az utolsók
győznek, tragikus vég kell. Úgy de itt, a történet ellenére, csak nem csinálhatott tragikus véget,
mert tudva van, hogy Szécsi Mária, a lánglelkű nő, kinek nem kis része lehetett a Veselényi-
conjurációban, túlélte férjét, s végre is Bécsben a szabadság ügye áldozatául halt meg, tehát a
legszebb halállal, mi azon időben honleánynak juthatott. Kár volt tehát avval az esküszegés
istóriával akarni bepizkolni a nem mindennapi jellemet. Na, meg a kidolgozás hozzá. „Mille
die versus”-nak is gyarló. De emiatt nem érdemli szegény Miska barátunk haragodat, ő a jó,
becsületes fiú.

Ami a te Máriádat illeti: nemhogy engem az versenyre szurkált volna, sőt megvallom, eltávoz-
tod után az okozta leginkább csüggedésemet, hogy hátha versenyezni *akarni* láttatom oly
művel, mely mögött hátra kell maradnom. De végre erőt vettem magamon, s felgondolván,
hogy én elébb terveztem Murányt, mint veled valamely viszonyban lettem, következésképp
szándékomat tudhattam volna, - hogy, bár nem tudom micsoda véletlennél fogva, mindketten
ugyanazon alapeszmét vettük fel, de nálam a kifejtés mégis különböző; - hogy végre nálam az
írmodor sem az, ami nálad, az enyém inkább a népies felé hajolván, s elbeszélő folyamú
lévén, míg a tied balladai gyorsasággal nyargal a cselekvényeken: nekidültem s bevégeztem.
Azért, édes pajtás, azt ne gondold valahogy, mintha verseny nélkül „Murány (nem Murányvár;
ne szaporítsuk benne a macskariasztó *r* betűt) ostroma” meg nem született volna.

V. I-ét alaptalanul kezdtem gyanúsítani a múlt alkalommal; ő Mann von Wort, olyan, hogy
párját kell keresni. -

Hát megáldjon az isten, kedves Sándorkám. Tudom, hogy alkalmatlanság neked az én
medvéimmel vásárról vásárra járni, de hiszem, hogy mégis szívesen teszed, mert úgy érzem,
hogy hasonló esetben én is szívesen tennék érted valamit. Adj alkalmat éretted valamiben
fáradoznom.

Élj boldogul! E különben németes kitételt azért használom, mert midőn neked boldog életet
kívánok, akkor nem *csupán* neked kívánok boldog életet. Ergo: élj boldogul! kívánja

barátod
Arany János

[Egy külön papírlapon:]

Mi jutott eszembe, pajtikám? - Hátha ilyen ajánlást függesztenénk elébe:

HADADI BÁRÓ
WESSELÉNYI MIKLÓSNAK
HAZÁNK NAGY FIÁNAK

mély tisztelet jeléül

ajánlja
a szerző.

Isten látja lelkemet nem filiszterkedésből, vagy spekulációból jöttem e gondolatra, aminthogy
másnak éppen nem, s egyéb művemnek neki sem ajánlanám: de ha a *Veselényi* névnek ekkinti
megéneklése a teljes életében becsületes uton haladt szerencsétlen nagy honfi sötét éjjelét
némileg derítné, meg lenne jutalmazva fáradságom. Azonban előre ajánló levelet s más efféle

tyukászás históriát küldözni hozzá nem akarnék, csupán a már megjelent könyvecske néhány - e célból velinre nyomott - példányát küldeném el neki. - De ha ezen így is hizelkedés és tányérnyalás színe látszanék, hagyjuk el. Téged tesznek benne legfőbb tribunálnak, honnan nincs apelláta.

Arany

[A külön papírlap másik oldalán:]

Küzdelmet kerestem e helyen, nem álmod,
S nem feledtem ama híres vezért *Salmot*¹⁷

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Episztola Petőfihez

Szalonta, febr. hó 6-án 1848.

Imádott barátom, jó Petőfi Sándor¹⁸,
Szíves üdvözlését ime küldi Jean d'Or.
Vettem, oh nagy férfi, ostoba leveled,
De azért nem mondom: *hujj ki!* vagy *le veled!*
Mert nem üres hólyag és nincsen ebbe' szél,
Kedves ostobaság mind, amit e beszél,
És a sok giz-gaz közt, ha ugyan jól értek,
Van sok szép kaláris, s több ily becses érték!

Minden dolgok előtt: én nem írtam *Toldyt*,
Hanem (ez már más szó, tehát jó rim) *Toldit*,
És evvel döntődik ama szörnyű per el
Melyet, amint írod, Európa perel:
Ha tehát még most is folya a nagy harc ott:
Kár egy y-ért, mondjad, víni harcot.

Hogy Murány a cenzor körme között vagyon,
Oh ennek tudása nékem becses vagyon,
Ámbár tartok tőle, hogy dühös *strich*-láza
Mária beszédét szépen *kistrich*lázza. -
Hogy pedig ne legyen a szívem alján lom:
Én bizony munkámat urnak nem ajánlom.

¹⁷ Bacsó Mátyás, a Szapolyai-párton volt Tornaljai Jakab kapitánya Murányvárbán, magyar, orosz, oláh és lengyel népből álló rablócsoporthal, orozás, rablás, gyilkolás által tévén rettenetessé Murány környékét: az 1548. évi pozsoni országgyűlés határozatából I. Ferdinánd *Salm* Miklós grófot küldötte ellene mintegy 15 000 főből álló sereggel. Sokáig állotta Murány az ostromot és végre is az orosz várórség árulása által nyitak meg kapui.

Ilyen rablónép tanyázása Murányban egyszersmind valószínűvé teszi azt, mi alább hóhér bástyáról, fekete szobáról stb. mondatik.

¹⁸ Jelen költemény méltó utóda dicsekszik lenni „Didó panasának”, melyet még a boldog emlékü Magyar Kurir úgy dicsért fel 1790-ben, hogy annál egyenesebb *magyarsággal* írt verset nemigen olvasott az előtte *ismeretes nyelveken*. A. J. jegyzete.

Másképp igen jól van a te komádasszony
De tán nincs oly jól, mint öt hónapos asszony;
Komámasszonyt pedig az isten éltesse,
Annyival inkább, mert ha ő nem él, te se.
Mi, ámbár tudjuk, hogy bőven van a csók ott,
Küldünk e levélben egy trillió csókot.

TE pedig barátom, siess, irjad Lehelt,
Kit lelkedbe szárnyas génuszod lehelt,
Irjad, mert nem érsz rá, ha itt lesz a nagy had
Harc és háború és igazi hadd-el-hadd.

Akkor látom én meg arcodat, hogy langal!
Hősi elszántságban tiszta sárga langgal;
Vágtatsz paripádon, mint por a szélvészen,
Melyet szárnyaira száguldó szél vészen;
Kedves komámasszony kezét tördelve sír:
„Sándor, ha te elméssz, engem elnyel a sír”,
Mégis elhagyod őt, s oly tüzelve méssz el,
Mintha tele volna szíved forró mésszel.

Látom a derék hőst, ahol villog kardja:
„Ist das Schwert zum Fechten?” „Mellyik? ez a kard? Ja!”
Többet nem beszélnek, hanem összecsapnak:
Vére a németnek úgy foly, mint a csapnak;
Sándor vitézünknek egy sem állhat ellent:
Épen mint a *semmi*, úgy ontja az ellent.

Dumb Show

Sárga pitykés, zöld hajtókás, kurta szárú fűzött csizmás magyar huszár jelenik meg egy kis ajtón a kert alatt. Kedvese addig kíséri, könyörög, sír, elájul. A vitéz elrohan egy dombig, onnan széttekint, lát iszonyú magas kukoricát és rettentő sok ázott kenderet. Visszafut a kis ajtóhoz, hol hő karok fogadják a győzedelmet. A hős juhászbundát terít le s borostyánai árnyékába heveredik

(Dumb Show exit)

És mivel nem harcolt borsóért vagy babért,
Homlokára tüzik a diadal-babért:
Annyi érdemjellel rakva tér vissza már,
Amennyit bizony nem mindenütt visz számár.
Eredj Sándor vitéz, hadd zengjek én neked
Viselt dolgaidról XXIV éneket!

Már most beszéljünk prózában is. A lány cipót köszönöm, de ha akkor nem adtad, most nem kell. Egyébiránt, midőn leveledet vettem, én is épen puha fejtér cipót ettem, tehát, édes öcsém, kvittek vagyunk ketten. Hanem annyiban fene fattyú vagy, hogy arról semmit sem írsz, quis? quid? ubi? quibus auxiliis? cur? quomodo? quando? nyomja Murány ostromát. Értem: hány példányban akarja nyomni Emich, hány procentet kap ő, mint bizományos? et cet. Vagy talán ez mind *Θεων εν γουαδι κειται* = az istenek térdén fekszik? Kötöttél-e szerződést Emichhel vagy nem is szükséges? Lásd, Sándor, ha te a porciókivetésben tölem utasítást kérnél, én nem tagadnám azt meg tőled. - Nem tudom, miféle paksaméta lehet ott számomra; senkivel rajtad kívül semmi közöm azon a vidéken; azt sem gondolom, hogy egy ifjú rokonom mosatni való

ruháit küldje Pozsonyból, sem hogy a császár félmázsa bankjegyet küldjön számomra; tehát legfőlebb könyvek lehetnek, miktől valaki szabadulni akar, valamikép küldd le azt, mert én ha meglátogatlak is, gyalog leszek, s batyumon felül nem bírom haza emelni. Ha Emich úrnak küldeni valója lenne *Hollósi Lajos* nagyvárad quasi-könyvárushoz, talán megtenné a szíves-séget, hogy azzal leküldené; ha pedig ez mostanában nem történhetik, Biasini gyorskocsi intézetén, mely a szolnoki vasúttal van kapcsolatban, te leküldhetnéd ugyancsak Hollósihoz, mivel nekem viszonyom van. Majd ha eljő az aratás, pénzemet ugyanezen könyvárushoz utalványozhatja Emich, mint hitelre tőle könyveket vásárló egyénhez, az engem mindig kifizet s nyugtatványommal számol.

Leveled végén e két betűt láttam P. S. Azt gondolám postscriptumot jelent az, fordíték, de csak paraszt papírt találtam. Máskor ha a P. S.-et kiteszed, írd is meg az utóírást.

Mindezeknek utána áldjon meg az én istenem, etcet. kívánja

tudod már ki

Hallom, hogy *Coriolánt* fordítod. Boldogtalan! elkéstél. Én már az egész Shakespearet lefordítottam, Szt. György-vásárra meg is jelenik a debreceni nyomdában. Kiadását a gazdag Péczeli vállalta magára. Ő igen szilárd ember. „*Mann von Wort, über alles.*”

BERNÁT GÁSPÁR LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

[1848. március 3.?

Kedves Sándorom!

A vidéki ártány-intelligenciának has-tekintélyben kinlódó egyik ultratelivér képviselője nagy részegen talpig belebolondulván komikai csekélységem azon műhelyébe, hol idegen termények előadási vakmerősége kovácsoltatik: kijelenté egyszersmind, hogy Kont vitéz paródiájáért balfülét Lorett-shmizli gyanánt akár ki is engedné stickoltatni.

Ha tehát birtoklatod avagy tudomásod istenei által nyomára jöhetnék ezen kedélydus szatirakincsnek: úgy sziveskedjél ezen szalmalángzatként pirosuló ormánynak rettenetes tulajdonosa által megnyugtanni: hogy így-e, vagy amugy?

ölel igaz barátod
Bernát Gáspár mk.

[Címzés:] *Petőfy Sándor* barátomnak, *Dohány utca 373. sz.*

BERNÁT GÁSPÁR LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

[1848.?

Áldás és háboru!

Itten küldöm őt, az állat-növényzet iszonyu compositióját, ... vizsgáld át rubin arctermetét rangod szerint s küld vissza sovár - karjaim közzé.

Bernát mk.

[Címzés:] *Petőfy Sándornak.*

KUTHY LAJOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

[Pozsony, 1848. márc. 16.]

Kedves Sándorom!

Most nincs szó ajkunkon, csak sziveinkben. Költői lelked elérte a teljesült remények örömét. - Ily időben s ily nép előtt leghatalmasb a költő szava! de éppen azért egy pillanatig sem szabad felednie, hogy ő polgár is, s midőn a lelkesítés szüksége megszűnt, nyugtató lantot kell huroznia, mely a békét, egyensúlyt, élet- és vagyonbiztosságot megvédje, s fentartsa a kellő nyugalmat, míg a miniszterelnök időt nyer a törvényesség orgánumával *minden elveinket* életbe hozni, nemzetedet, nemzetünket boldoggá! boldoggá tenni. - Ezért lelki és polgári egybeköttetésünk erejére kérlek, hogy segélj és siess nemzeti szerencsénk ittas óráiban a közbéke és csend fenmaradására, a nép nyugtonlétére lantoddal hatni, s a lelkes miniszterelnökünk iránti méltó közbizodalom erősítését újra és újra, millióként kiosztandó nyugtatásaid által elősegíteni. - Ez most a *hazafi* költő legnemesb feladata, s én meg vagyok győződve, miszerint e művészetben sem hagyandod magadat Lamartin által felülhaladtatni.

Örök elvrokonság és baráti hűség

Pozsony mart. 16. 1848.

író- és polgártársadtól
Kuthytól

[Címzés:] Petőfi Sándor polgártársamnak. *Sietve* Pesten.

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Szalonta, márt. 26. 1848.

Kedves Sándorom!

Vedd szíves kézzorításomat polgári dicső küzdelmeidért! Nem következett ugyan még rám a levélírás: de meg nem állhatom, hogy örömem s *büszkeségem* teljében fel ne kiáltsak:

„O et delictum et dulce decus meum.!”

Add át kézzorításomat s ölelésemet a lelkes Jókai Mórnak is.

Tompá apr. 10-én nálad lesz: add át neki e levelet.

Amit idemellékeltem, nyomasd előszó gyanánt *Murány Ostroma* elébe.

Toldi estéje készen hever, még nem indítottam útnak, mert a közelebbi nagy dolgok miatt iszonyúan elment a másolnivaló kedvem. Pünkösöd után sem lesz az késő.

Isten áldjon meg benneteket

barátod
Arany János

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Szalonta, ápr. 1. 1848.

Barátom Sándor!

Jól tudom, hogy sem időd, sem kedved mostan ily közönös dolgokkal vesződni, mint például ezen simplex költemény, mit tőlem veszsz; azt is tudom, hogy e forradalmi időszakban semmi hatása nem lesz annak a közönségre s önnön szavai szerint

„hangja zajban vész el
Mintha mennydörgésben árva méh döngécsel;”¹⁹

azért nem is akarám azt még egy darabig felküldeni: de véletlenül alkalom adatván, (mi innen nagy ritkaság) felbontám a borítékot, melyben azt a könyvkötőhöz Váradra akartam utasítani és sajátkezűleg összeöltve lapjait, íme küldöm. Te léssz szíves azt befűzetni - Emich vonja le a számadás során. Az ajánlást jónak láttam úgy tenni, amint van, ha eldobnád, annyit legalább hagyj meg belőle „Petőfi Sándornak.” Ezt igénylem barátságodtól, annyival inkább, mert, úgy lehet, ez utolsó költeményem, s ha ezt el nem fogadnád, nem lenne alkalmam mást ajánlani neked.

A magyarok istene áldjon meg, igaz szívéből kívánja

barátod s polgártársad
Arany János

Mit csinálj vele? azt nem írom, csak felküldöm, inkább ott heverjen, mint nálam.

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Szalonta, ápril. 22. 1848.

Kedves barátom,

Sohasem óhajtottam leveledet annyira, mint most: és mégis sohasem lepettem meg általa annyira, mint most. Nem azért, mintha filiszteri könnyenhitvőséggel elhittem volna a „status költségem tartást” s így kétségbeestem volna, hogy nem ír*hatsz*; mert annyit, egy kis higgadt meggondolás után átláttam, hogy nincs Magyarországon jelenleg hatalom, mely azt tenni merné: de körülbelül feltettem rólad, hogy nem *akarsz*, vagy legalább nem *érsz rá* írni. Pedig talán magad nem is képezed, mily könnyen semmivé tudnád te tenni az én jövődöbéli író-ságomat. Elég erről ennyi. Ez mentse ki előtted az én „bolond fejemet”, azt t. i., mely miatt te annyi bút látsz. Ami mármost Toldi uram derekát illeti, tanácsodat köszönettel veszem s megpróbálok eszmélkedni felette. Annyi világos, hogy onnan nem oly könnyű beszélymesét venni. Tudniillik, én nem tulajdon értelemben vett *eposzt*, hanem úgynevezett költői beszélyt írok, melynek cselekvényfolyama, szerintem, drámai. Drámai a föllépés, drámai, sőt ha sokat nem mondok, tragikus a lelépés; ezekből lehetett (drámai menetű) beszélyt ütni össze, de mit vegyek az élet közepéről, hogy drámai legyen? Költsek, azt mondod. Majd meglátom. Meglátom, tudok-e repülni az Illosvai Péter diák szárnyai nélkül. Ha lehet, teszem, de ha nem lehet, elhagyom, mert nálam *főleg* a kompozícióban van a poézis, ha t. i. van; és ha a kompozíciót már előre gyöngének sejtem, sohasem vesztegetem rá a mindennapi költészet tarka szalagbokrait.

¹⁹ *Toldi estéje*, IV. ének.

A néplapot illetőleg: először is azt kérdem, nem kötődésből írod-e az egészet, engem, mint afféle falusi embert lúddá akarván tenni, s aztán jót nevetni a dolgon? Miután pedig e kérdésre magam ily formán megfelelttem: „ah nem! Petőfi nem szokott tréfálni az ily dolgokban, s kivált ha komolyan ír, akkor hinni lehet neki, mint a Krisztusnak” - tovább megyek. Nem ugyanazon néplapról beszélsz-e, melyről a Pesti Hírlap 15. számában említés tételik,²⁰ melyre Tóth Gáspár gyűjtött előfizetőket, s melynek szerkesztőségére *konkurzus* határoztatott? Én úgy gondolom, hogy arról, s nem tudom összeegyeztetni leveledel, hol csődről semmi szó nincs. Ha csakugyan csőd lesz, nem tudom fogok-e konkurrálni vagy sem; inkább nem, mint igen, kivált ha a lap tisztán politikainak van határozva, melynek szárazságaiba mégsem szeretnék teljesen elmerülni. De ha a szépirodalom sem lesz belőle kizárva, akkor alkalmasint konkurrálok, mert régi kedvenc eszmém költői hatást gyakorolni a népre, s ezt ily úton tehetem csak legcélszerűbben és sikeresebben. S aki a népet ismeri, tudni fogja, hogy nála amennyit az *értelemhez*, megannyit az *érzelemhez* kell szólni, ha az ember sükert óhajt. Emelni a népet az irodalomban lassan-lassan, nem oly mellékes feladat, hogy már a jelen időben tekintet sem érdemelne. Ez úton akarnék én hatni, ez lenne elemem. Hiába írunk mi népverset az Életképekbe, hiába adunk ki pengő forintos Toldikat stb., a népre nem hatunk, de ha az ő olcsó - hihetően nagyon elterjedendő - lapjába íránk, az nem lenne sárba dobott gyöngy. Ez véleményem a néplapról. Mielőtt hát leveledre elhatározottan válaszolnék, ezen kérdéseimre várok tőled feleletet, mégpedig nem oly kutyafuttában mint szoktál, hogy alig tud az ember eligazodni rajta; -

1. Azt a néplapot adja-e ki Landerer, mit a pesti választmány tervezett, s annak szerkesztőjeül ajánlottál-e engem?
2. Konkurus lesz-e, s ha lesz, mikép? ha nem lesz, miért nem, miután az anya-választmány úgy határozta?
3. Mi a lap terve? egészen politikai-e, vagy a szépirodalom is helyet foglal benne? stb.
4. Ha a lap, részvétlenség miatt, a szerkesztő hibája nélkül, öt év eltelte alatt megbuknék, lenne-e biztosítva a szerkesztő?
5. A szerkesztőnek, biztosított évi díjából kellene-e még a lap kezelése és kiállítása körül költségeket tenni, például segédeknek, írói díjul stb? és körülbelül mennyit?

Ami a 2000 pft összeget illeti, az úgy hiszem Pesten is van annyi, mint Szalontán a 200 bankó s én, mint egyszerű ember, mindenesetre kijöhetnék vele. Szerkesztésbeli képességemet véve fontolóra, úgy gondolom, hogy a szépirodalmi rész rám nézve semmi nagy nehézséggel nem lenne összekötve; a politikai részt tekintve, ámbár a politikát még ez ideig tüzetesen studiomommá nem tettem, mindazáltal vannak vezéreszmém, melyek nyomán, folytonos tanulással, bízvást haladhatnék, annyival inkább, minthogy a néplap különben sem annyira kezdeményező a politikában, mint a már ismeretes eszmék népszerű magyarázója, mire mind a nép értelemkörének ismerete, mind népies nyelvem elegendő képességet hagy sejtenem magamban.

Az egészhez azonban épen nem kötök vérmes reményeket, s nem sokat aggódom, ha semmi sem lesz is belőle. Annyit már eddig is nyertem benne, hogy újabb örvendés tanúbizonyságát vettem, irántam a távolban is folyvást hön dobogó baráti szívednek, mely nem elégszik meg „igaz barátod” etc. kifejezésekkel a levelekben, hanem ahol csak szerét ejtheti, tetteleg iparkodik barátja jólétét eszközölni. Nekem nincs alkalmam ezt tenni irányodban s nekem csak az

²⁰ Ebben a *Munkások Ujságá*-ról volt szó, melyet Táncsics Mihály szerkesztett.

elpirító háládatosság jutott osztályrészül: de hagyján. Menjek csak Pestre, majd meglásd minő alföldi családot formálunk ott, összesítvén gazdaságainkat, mint Lőcsláb Jakab és Röhögi János a Vörösmarti „Kecskebőr”-ében. Ad vocem Vörösmarti: mit csináltok avval a Shakespearerel? mert én még nem csináltam semmit. Régi fordításaim tűzre valók, azokkal elő sem állhatok; újat nem csináltam, s nem tudom, csinállok-e vagy sem, miután veszett módon lerombolták mostanában kedvemet s kedélyemet hivatalos komisz dolgaim. Mert itt a bukott aristo... vagy inkább ουδεν-cratia²¹ a felszabadult jobbágy (olim hajdu) nemesség sehogy sem akar kibékülni a dolgok folyamával, s emiatt van zavar meg zavar a közigazgatásban. - Visszatérve a fordításra: talán csak nem nyomattad még ki a címlapot? Ha az öszön bizonyost mondasz vagy írsz, úgy már én is tettem volna valamit; de miután hirdették a lapok, hogy ketten fordítottok, letettem róla, és csak akkor hültem el belé, mikor Egressy indítványát olvastam. Beteges is voltam a tavaszon, s ez megint ellopott tőlem egy kevés időt. -

„Murány ostromá”-t hirdették egypárszor. Nem tudom, nem szorul-e a sajtkofákhoz. Szerencsétlen idő van reá, de az nem baj, lesújt a zápor egyes virágokat, de utána dúsabb a tenyészés. Emich küldhet Váradra Hollósihoz valami 100 példányt összesen, mert sokan biztosítottak aláírással, hogy vesznek.

És most az isten áldjon meg téged, s a tiedet, illetőleg tieidet. Csókolunk benneteket. Üdvözlöm a lelkes forradalmi nőt, ki nem kétkedett szabadságért szerelmét vetni áldozatul. À revoir!

barátod
Arany János

Hogyan van, hogy a „Munkások ujsága” ellenébe keletkezik néplap, és nem azt veszik pártfogás alá? Vagy mindkettőnek van jövője?

KEMÉNY ZSIGMOND LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

[Pest, 1848. május 20. - jún. 5. között.]

Édes Petőfi!

Aznap estve, hogy cikkét átvettem, jött meg a bécsi forradalom hire. Nekünk minden erőt oda kell koncentrálni, hogy a király közinkbe jöjjen. Erre most kettős kilátásunk van. Nincs módja mást választani mint Budát vagy Prágát. Az utóbbit lehetetlen akarnia, anélkül, hogy ne kockáztassék a dinasztia sorsa. Ha Budapest számára akarjuk mi őt úgyszólván a többi tartományok elől elfoglalni, akkor nem volna eszélyes oly lapba, mely leginkább agitál a trónnak idetétele iránt, azon doktrina mellett közleni nyilatkozatot, mely őt természetesen visszarettené. Sőt általában hasznosnak látnám, ha ily határozó percben, minden nézet az állomány körüli doktrinák valamelyikének elsőse föltött most egyelőre fölfüggesztetnék. Győzzon később, ami jó. Én azt hiszem, hogy a jelen percben jobb semmi sem lehet, mint ha a csehek törekvése meghiusulna azáltal, hogy uralkodónk általunk vétetnék körül. Ez okból, kérem, ne vegye rossz neven, ha cikkét a bécsi eseményekkel egyszerre közzé nem tehetem. Mert ily tett szintugy visszajesztes volna, mint a bécsi barrikád, s utoljára is a tiroliak vagy csehek nyernének általa. Én érzem: mivel tartozom a barátságnak; de azt is érzem: mivel tartozom e határozó pillanatoknak. Az elsőért nem merek ártani a másodiknak.

²¹ Körülbelől mintha ezt írná: nullocratia=semmiuralom.

Még egyszer ismétlem, ne vegye rossz neven, hogy cikkét a legujabb körülmények közt nem adhatja

barátja
Kemény

[Címzés:] Petőfi Sándornak. Szállásán.

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Szalonta, jún. 27. 1848.

Azért van ma június 27-dike, mert tennap 26-dika volt, követválasztás napja az egész Bihar megyében. Megbuktam szerencsésen, ha ugyan bukásnak nevezhetni, mikor az ember egyenes földön marad. Tudniillik van ebben a megyében egy állandó bizottmány. Ezt a vidékiek úgy hívják, hogy Váradvármegye. Elnöke természetesen a főispán. A főispán igen-igen szabadelvű ember, s erélyes, oly erélyes, hogy amit ő akar, meg kell lennie. Török-szakad, meg kell lennie. Persze, amit ő akar, azt akarja a bizottmány is. Tehát ez a bizottmány azt akarta, hogy a követválasztás egész megyében munkanapon, s a váradi legnagyobb vásárra készülés napján, tennap legyen. Ez eddig törvény szerint van. De ugyanezen bizottmány azt is kiszámította, kiknek jusson *kenyér* a biharmegyei tizenhárom követségből. Persze ember volt elég, jelesnél jelesebbek, mert hiszen Bihar szónokok dolgában gazdagabb, mint az egész Magyarország, Erdéllyel s a kapcsolt részekkel együtt. Népképviselőkül pedig kiválólag beszédes emberek kellene, hiszen csak 450-en lesznek, és mi lármát sem tudnak csinálni, ha darabonként 3-3 jó nyelvvel fel ruházva nem lesznek. Ez okból a bizottmány megszámlálta embereit, azokat, kikkel az ő világban együtt mártírkodott, korteskedett, pizkolódott, s kiválaszta közülök 13-at; - többet is választott volna, de több választókerületet sehogy sem lehetett a törvényből kibetűzni. A főispán körutat tőn megyéjében, s mindenik választókerületben a helységek biráinak és jegyzőinek egy-egy követet a kapacitáció törvényes madzagán (mi ugyan a pecsovics világban ráparancsolás kötelének is beillett volna) nyakába akasztott. Így történt, hogy a szalontai választókerületnek, melyben maga Szalonta az eldöntő, Toperczer Ödön, ismeretes név, akasztatott nyakába. Ez eddig törvény szerint van. Én ekkor már úgy álltam, hogy elválasztatásomról senki sem kételkedett. Mihelyt a nép a törvényt hallva és olvasva, választási jogát megértette, minden rábeszélés, utasítás nélkül, maga fejétől engem jelelt ki, s ez szájról szájra menvén, oly erős közvélemény lett Szalontán mellettem, minő aránylag Kossuth mellett sem volt az országban.

Szegény nép! azt hitte, hogy szabad és lehet neki, akit szeret, akiben bizodalma van, elválasztani. Ez általános véleményre támaszkodva, tudván azt, hogy Szalonta dönt, keveset gondoltam a falukkal, annál kevesebbet, mert a választókat összeíró küldöttségnek tagja lévén, tapasztaltam, hogy inkább félnek a választási jogtól, mely miatt mezei munkáikat félben kelletik hagyniok, mintsem örülnének annak, s így bizonyos voltam benne, hogy onnan egy-kettő is alig jó be. Szóval én a korteskedést az isteni gondviselésre és a jó lelkiismeretre bíztam, de biz ezek, látom, igen rossz kortesek mai világban. A környéken nagyot vetett a latba a főispáni ajánlás, a jegyzők szégyenlték, hogy *csak* magukszörű ember legyen követ, s egy helység sehogy meg nem foghatta, hogy ha már a szalontaiak jegyzőjüket akarják küldeni, miért nem az öregebbiket küldik. Némely helységnek pere van a királyi táblán - az ajánló eszélyesen használta fel e körülményt s nem késett értésőkre adni bírák uramékoknak, hogy Toperczer királyi táblai ülnök, ki csak úgy ítél *jól* perükben, ha követnek teszik. Ezek hatottak. Hatottak elannyira, hogy a bírák által 5 pft büntetés terhe alatt mindenkinek megparancsoltatnék Szalontára elmenni, elannyira, hogy a megyei közmunkákból fennmaradt(?) szeke-

res napszámok a választók beszállítására használtatnának, - elannyira hogy 730 szavazatot kovácsolnának T. részére. Szerencsétlenségére követségemnek (mit saját szerencsétlenségemmel összezavarni nem kell) valami Hrabowszky nevű kiszolgált pecsovics is idevetődött, s felkeresvén az árnyékok és bűdös zugok embereit, néhány nemest, a pecsovics hajlamúakból, tőlem el-, s maga részére hódított, figyelmeztetvén őket a csapásra, mi nemesi prilivégiomukon esnék, ha engem, *paraszt* embert választanának követül, másrészt biztatván őket a nemesi Eldorádó minden sült ökreivel, melyeket ő visszaszerzend. Mindazáltal alig látta meg a szalontai nép - mely a választás helyén, a nyolc órákor megyei utasítás szerint megnyitandó gyűlés kezdetére, hat órától tizedfélig várakozott - a zászlóval, tömegben valahára beérkezett vidékieket, kiket két itt lakó megyei tisztviselő - két *separatum votum* Szalontán - vezetett, azonnal haragra lobbanva teljes erővel mind egy szájig mellém nyilatkozott, s követelése, hogy negyedfél órai ácsorgását tekintetbe véve, ő bocsáttassék előbb szavazatra. De a küldöttség, nem akarván az ábécén túl terjeszkedni, törvény hiányában az ábécét vette zsinórmértékül, s így a falusiak, kiknek faluja szerencsés volt A-R névkezdő betűvel bírni, elsőbbséget szavazásra. Szalontára, melyet a sors az S betűbe helyezett, csak délután egy órákor került a sor, de minthogy asztalterítésre is éppen akkor került, az utóbbi elsővé tétetett, a szalontai nép pedig enni szétbocsátott, tudtára adatván, hogy 3 órákor megint előjöhét, s akkor ő lesz az első, miután már több helység nem is igen van. A tömeg eloszlott, de legnagyobb része többé vissza sem ment, elegendő áldozatnak tartván a fél napot, melyet e legnagyobb munkaidőn hasztalanul el kellett töltenie.

Vagy háromszáz (950-ből) összegyűlt ugyan, de miután megértette, hogy délelőtt hétszáz-harminc szavazat Tóperczerre ment, búsult haragjában, s annak érzetében, hogy ha reggel 8 órákor szavaztatják, a többség övé, így pedig, miután türelmét kifárasztották, gyalázatos kisebbségben kell maradnia, egy pár körmönfont frázissal megáldván a hivatalos korteskedést, szavazás nélkül eltávozott. Kaptam tehát, a vidékről, tizenegy szavazatot, Hrabowszki is annyit, Tóperczer hétszázharminccal követ. De ott van a roppant hézag a választási jegyzőkönyvben: Szalonta, a kerület főhelye, hol legtöbb értelmiség, hol 950 összeírt szavazó van, szavazat nélkül! Mert hisz azon 16 szavazat, melynek fele rám, fele Tóperczerre adatott, ily nagy üregben meg sem kondúl. E roppant hézag az én büszkeségem. Én megnyugszom az elválasztott követben, mert ismert jelességű szabadelvű egyén, ki multjára bizvást hivatkozhatik; mentsen isten, hogy a verifikáció felé kacsintgassak, sőt nyíltan mondom, hogy ha talán új választás történnék is, többé magam ily dologba nem ártanám, de ha meggondolom a népképviselőnek ezen kezdetét, miszerint még folyvást tekintélyek rendelkeznek a buta nép meggyőződésével, bizonyísten el kell szomorodnom. Mert amit tett ma a néppel X jó célra, ugyanazt teheti vele Y holnap rossz célra; hiszen az apáthi oláh éppen úgy elválasztotta volna Metternichet, ha azt rája szájába a főispán, mint most rászavazott az ismeretlen nevű „Toporci”-ra. S íme, a kerület főhelyének, mely részint felvilágosodottsága, részint jobb ösztöne által vezetve nem tett oly kijelölést, ami a kor haladó kerekének gátoló göröngyképessé eléje, nem engedtetik meg, irányadóul lépni fel a kerület több helységei előtt, hanem eszközöltetik, hogy jelöltjével együtt, pironkodva félrevonuljon. Nem értem e nemét a szabadelvűségnek.

Jó hosszan írok semmiről, ugye? Bosszuállásból teszem azt, azon egy sorért, miért fájdalmas zsebbel fizettem a 12 krt. Gondoltam, hogy egy ív papíron ennyit válaszolok: „Csak”, de letettem róla. Ugy hittem, nagyobb bosszuságot szerzek vele, ha félívet, üres fecsegéssel, telefirkálok.

Hogy éltek odafenn, hé? Hallom, téged is környékezett a közbizodalom, csak hogy más modorban. Nem olvastam azt a Márciust, mástól hallottam. Megválasztottak-e másutt?

Én mostanában semmit sem dolgoztam. Minek és kinek? Jókai nyakán te magad is elég kolonc vagy, nem hiszem, hogy nagyon óhajtsa az én fűzfá poemáimat. Hát avval a Toldival mit csináljunk? Már gondoltam, hogy átadom nektek a lapba, hiszen négy számban kijöhetne. Nem szeretném, hogy kéziratul jusson a muszka örökkévalóság fénycsarnokába; olvasná el legalább, akinek még most lelke van hozzá. Ha lapotok megbírja az áldozatot, *tegyétek* - vagy, akarom mondani *vegyétek* meg. Aki vesz, annak lesz, aki nem vesz, beteg lesz. Odaadom szöszön-boron, csak ne vesszen már kárba, ha megcsináltam. Igényeimet nem hangolom felül a bas-hangokon.

Jókait ölelem, mindenekelőtt, és felett. Laukát, a kis Lisznyait, kivel Váradon megint találkoztam, hasonlóul. A többit is köszöntöm, különösen az öreg Vörösmartit. Garait is üdvözlöm, mint nem t'om honnani képviselőt. Írj egy hosszú levelet, s írd azokról a jó pesti ismerősökről. Azonban te ezt tenni nem fogod, valamint azt sem, hogy köszöntésemet tolmácsold; azért én sem írok többet, *azért se*, tudod, *csak azért se*, hanem bezárom leveletem, tudatva veletek, hogy mi még folyvást csak négyen és folyvást jó egészségben vagyunk; hát ti...?

Az isten is megverne, ha *nevünkben* magadat és a kedves kis komámasszonyt meg nem csókolnád. Emlékszik-e még, kedves komám, a sétagyaloglásra, mikor csak 10 lépéssel jártam előbb, mint kegyed? Ah! én még a sír szélén is emlékszem arra, egész háznépestül.

Isten veletek, édesim.

Arany János

U. I. E levélben a moszió Nyilvánosság számára egy betűt sem irtam, különben: kuttya, disznó, veszett...

VÁGÓ KÁROLY LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Cegléd, július 8. 1848.

Kedves polgár!

hasznos vagy haszontalan lesz levelem?... én mindenesetre kötelességemnek teszek eleget. Városunkon utazott át a fülöpszállási deputáció, mely Jász-Berénybe tisztujítás végett volt kiküldve, minthogy épen este érkeztek hozzánk, volt alkalmunk velök bővebben szólhatni. Előhoztuk nekik önt, a választást és a meggyaláztatást és mostuk őket. A jegyző (a deputáció feje) adta a tónt, a többiek utána mondták: „miért tolakodott Petőfi?” csupán egy nem mondta utána, kinek neve Herpai János, ez mindig hallgatott. A vita hosszasan folyt, végre felszólalt Herpai ekképen:

„Édes uraim, én már régen hallgatok és azt látom, hogy az idevaló urak egészen másképp beszélnek, mint a szabadszállásiak. Azt mondják az én deputátus társaim: miért tolakodott Petőfi? én pedig azt kérdelem: hát Nagy Károly miért tolakodott?”

Egy deputátus hang: „Nem tolakodott!”

Herpai: „Nem tolakodott? hát miért járt Fülöpszállásra hozzánk minduntalan posta, hogy csak Nagy Károlyra szavazzunk, lesz jó ebédünk és enni-inni?”

Egy deputátus: „Nem jól emlékszik, bátyám uram!”

Herpai: „Egyik lábam a koporsóban, egy szót sem hazudom, isten engem úgy segéljen! (e szavait megtapsoltuk.) Én magam is Petőfire akartam szavazni, mert úgy gondoltam, hogy aki olyan sok szép verset ír - mert én gyakran olvasgatom - és aki a tavasszal márciusban olyan

bátran mert a nép mellett beszélni, és mégsem bántották ez ideig, annak bizonyosan nagy embernek is kell lenni, mert ő szegény ember fia, hogy merne hát olyan bátran beszélni, ha neki nagy esze nem volna? El is mentem választáskor Szabadszállásra, de már a sok részeg szabadszállásiaktól nem is lehetett szóhoz jönnöm; azt mondták: még Petőfit sem hallgatták ki, mind Nagy Károlyt kiabálta.”

Egy deputátus: „Nem voltak azok részegek.”

Herpai: „Hatvanhárom esztendő vagyok, már megesküdttem, hogy nem hazudom; mind igaz, édes urak, amit mondok. Mikor a pap házához jutottam, láttam, hogy a kapuja ki van nyitva, s a sok részeg ember ott a földön hömpölyögve kiabálta: éljen Nagy Károly.”

Kedves polgár! előttem fekszik azon cikk, melyben önt Nagy Károly mindaddig gazembernek lenni mondja, míg ön be nem bizonyítja azt, mit ellene ön az összes magyar hirlapokban közzétett. Ime, én szolgállok egy adattal: az öreg Herpai alkalmasint többet adhat, alkalmasint ki fog tűnni, ki a gazember? - Midőn ezeket önnek írom, a haza, az igazság és azon tiszteltnek teszek eleget, mellyel ön iránt oly határtalanul viseltetem.

(Megj. Marcius Tizenötödike, 1848. júl. 17.)

Vágó Károly m. k.
Cegléd polgára.

IFJ. PETŐFI ISTVÁN LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Veszprém, július 11. 1848.

Kedves bátyám!

Kiváncsálak egypár héti ittlétünk alatt tudósítani, valamint elmenetelünk előtt elvárom szinte tudósításodat. Ha azt mondanám, hogy megbántam tettemet, miszerint katonává lettem, bűnt követnék el lelkiismeretem ellen; nem biz én, nem bántam meg, s úgy hiszem, nem is fogom megbánni, ha közlegény maradok is. Kijelölve altisztnak ugyan már vagyok, de kijelentve még nem. Egy kissé furcsán tetszik, hogy idejöttünkör már az itt levők között az altisztek ki voltak nevezve, s minket azok alá adtak, holmi 15-16 esztendő mesterlegények kormányzata alá, kikben kevés az értelem; ez bizony sokunknak, akik jobban megérdemlenénk, visszatetszik... de az idő s a tettek majd megváltoztatnak mindent. Hát urammal mire mentél? Mi az újságokat bizony nemigen szemlélhetjük, mert ide nem jár, csak a kaszinóba, ott meg az *urak*, vagyis az úrformák lenézik az önkénytes katonát... sokan azt hiszik, hogy ezek az önkénytesek aféle ügyefogyott emberek, kiknek nem volt életmódjuk, holmi csavargó miegymás, pedig igen családokoznak uraimék, ha azt hiszik. A hazaszeretet vezérlet minket, tiszta érzésűeket e pályára, sokan közülünk szerencsájukat, boldogságukat hagyták el a haza szent ügyéért, azért megkivánnók, hogy egy kissé udvariasabban bánjanak velünk, s ne tekintsék sok becsületes fiúnak foltozott ruháját, csizmáját, mert azt már öt hét óta jól megviselgettük, s az országtól még nem kaptunk prófont és husz krajcárnál egyebet. Szállásaink is igen rosszak, holott Veszprémbe jobb helyekre is szállásolhatnának bennünket, nemcsak oly helyekre, hol a katonától sóra és lisztre valót kérnek... én úgy hiszem, rövid ittlétünk alatt a jobbmódú házaknál is szívesen adnának szállást. Főbb tisztjeink igen becsületesen bánnak velünk, nyíltan mondhatjuk, ily egyének vezérlete alatt szívesen szolgálunk hazánknak s örömmel és bátran megyünk bármi veszély ellen[...]

Petőfi István

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Szalonta, augusztus [12. 1848]

Kedves barátom,

Ha valaha valamit megbántam ez életben, nem egyéb az, mint hogy a néplap szerkesztését ki engedtem csúszni kezeimből. Nem azért, mintha talán a kész haszon felé kacsintgatnék, s számolgatnám $3+3=6$, sőt ellenkezőleg, ez anyagi állása a lapnak lever, lesújt, kétségbeejt. Soha píróságosb kenyeret nem ettem, mint ez. Óhajtanám nevemet visszavonni a szerkesztésből, de már késő, benne vagyok. Viselnem kell a pénzcsalói tisztas nevet. - Magadnak köszönd, mosolygasz most, nem fogadtad jó tanácsomat. Igaz. De, barátom, nem ily néplap szerkesztése volt az, mit én felvállalni *nem mertem*. Nem számítottam én ilyen formán: hetenkint egy kis ív, nagy címmel s széles szélekkel, minél ritkább s öregebb betűkkel nyomva, egy kis tárgyparány, homeopathiai adagban, feleresztve pimasz beszédek allopathai özönében, vidéki levél, akárhonnan jó, akármilyen van benne, csak az ívet kitöltse etcet. Én a népnek valóságos politikai és szépirodalmi lapot készültem kezébe adni, saját erőteljes nyelvén, de nem pimaszkodva; politikait, mely szerint a hon jelen állását, ahol szükséges, multjából is világosítva, felfoghassa, külső országokhoz viszonyát megismerhesse, s dolgainak kifejlését, időszerint folytonosan kísérhesse, szépirodalmi, mely a népköltészet művészi orgánuma legyen, mely által a nép romlatlan kedélyére művészi hatás gyakoroltassék. Egy ily lapnak, tagadhatlan, hogy kevés hetenkint egy ívnyi terjedelem s legkevesebb két ív lenne szükséges: de gazdaságosb nyomtatás mellett, egy íven is lehetne adni kétannyit, mint a Nép barátjában jelenleg adatni szokott. E felőli nézeteimet már régebben közöltem a főszerkesztővel, de, amint látom, siker nélkül: azért-e, mert javaslatom szerint a lap módosítása költség tekintében nem kivihető, vagy azért-e, mert így is jól van, a közönség nem panaszkodik, sőt, amint Gereben írja, retteneteskép dicséri a lapot? én nem tudom. A dicséretre nézve megírtam neki, hogy én a dicséretet nem a mások szájában, hanem önérzetem tisztaságában szoktam keresni, s következő módosításokat ajánlottam a lap belsejére s külsejére nézve: 1. Nyomassa úgy, hogy kétannyi tartalmat befogadhatson. 2. Az ív első levelére jöjjen politikai vezércikk, t. i. rövid értekezés, melyben akár a törvények, akár a napi események, szóval bármely, a népet érdeklő²² politikai kérdések, népies nyelven ugyan, de hosszadalmas komázás nélkül, fejtegettesse. 3. A vezércikk után változatosság kedvéért jöhet vers, ez után népies beszély vagy valami. A szépirodalomnak, ökonímia tekintetéből, az ív második lapját adja. Holmi mondacsínált poézisokkal s épületes keresztyén tanításokkal a versek rovatát el ne foglalja, hanem adjon avatott kezekből. Miután megkezdted, remélem te is fogsz adni ottan-ottan, magam is iparkodom, hogy e rovattal ne valljunk gyalázatot: minek tehát azt holmi sületlenséggel, csak azért, mert ingyen adják, elfoglalni? 4. Az ív két utolsó lapján, írásk Gerebennek, kísérje a napi eseményeket, a hazában és külföldön. Vegye fel az események fonalát, rövid magyarázat után a múlttól, - a jelenben, adjon népies, de hű tudósításokat az országgyűlésről, a fővárosi s vidéki mozgalmakról, a csata színhelyéről. Érintse meg a külföldi eseményeket, kivált amelyek honunk sorsára befolyással vannak, csupán annyi magyarázatot adván melléjük, amennyi a tárgynak *egyszerű, de ép természeti ész* általi felfogatásához okvetlenül szükséges. Általában nem kell a népet oly ostobának tartani, mint a Nép barátja

²² Szerintem pedig *minden* politikai kérdés, alapvonalaiban, illeti a népet; mert a nép többé nem a misera plebs contribuens, hanem a kormányzó és törvényhozó hatalom. Azért a népnek ismerni kell, folytonos figyelemmel kísérni kell a politikai dolgokat. *A. J. jegyzete.*

felteszi róla.²³ A nép fontosabb dolgot is megért, csak nyelvén adják elő, anélkül, hogy egy szóért lapokra terjedő magyarázatokat kívánna. Egyszerűen, néhány szóban megmondani neki valamit: ez a dolog veleje. Tapasztalásból mondom, hogy sok földművelő polgártárs meg-alacsonyítva érzi magát, lapunknak veszettül magyarázó modora által. Füleimmel hallottam mondatni: „Csak olyan ez, komám, mint mikor a gyermek az álmoskönyvből mesél, nincs ebben az országról semmi okos dolog.” Tisztelni kell a népnek e komoly kedélyét, nehogy gúnynak vegye az örökös komázást, s megbosszankodják. - Azt is megírtam Vas Gerebennek, hogy ne féltse a népet elrémüléstől, balmagyarázatoktól, s isten tudja mitől, azért, ha vele az események igaz hírét, az ország állapotát közli. Mindig az volt baja népünknek, hogy titkolóztunk előtte, nem fedeztük fel a dolgok valódi állását, s ezáltal nem engedtük kifejleni a *közérzést*. A népnél közvélemény nincs, nem is lesz soha, míg az ország politikai életét csak néhány tudákos ember, az úgynevezett intelligencia kísérheti figyelemmel: de terjedjen el csak közötté oly lap, mely őt a politikába, a napi események hű közlése által, mintegy *practice* belevezesse, azonnal fel fog lángolni romlatlan keblében a hazaszeretet, s nem kellend őt bottal kényszeríteni a hon védelmére. Hozzájárul, hogy ily lap, felingerelvén s kielégítvén az egyszerű ember újságkivánását, kedvesebb olvasmánnyá válik előtte, mint az, amelyből három héten át sem bir egy árva ujdonságot kihalászni. Kivált jelen időben bizony egy sem azért fizetett elő, hogy sületlen elméncségek halljon s olvasson, hanem azért, hogy a hadi hírekről s kószáló mendemondákról valami igazat tudjon *nyomtatásból*: ha tehát ezekről hírlapjában semmit sem olvashat, természetesen azon gondolatra jő, hogy bizonyosan valami igen rossznak kell történni, mert azt az urak s újságírók a parasztembertől eltitkolják - Stb. stb.

Eleget írtam arra nézve, hogy beleunhass levelem olvasásába. Nem akartam ezt tenni, mert tudom, semmi haszna, s legfőllebb annyit mondhat sz rá: „*már késő*”! de, ha a közönség előtt nem tehetem, előtted legalább ki akarám menteni lelkiismeretemet, némileg *salvare animam meant*. Elvárom, mit tesz V. G. mézeshetei után, s ha nem fogadja tanácsomat, ám lássa az újabb előfizetés alkalmával. Mostani előfizetőit a pesti választmány s az ő neve, talán az én nevem is szerezte *ab invisit*; megteszik-e majd a *látottra*? nem tudom. Mindenesetre sajnálnám, ha ez oly részvétellel támogatott, oly szép reményeket gerjesztett néplap, félévi rövid élet után sínylődésbe esnék, vagy szinte elenyészne, s ezáltal minden ezután keletkezhető néplapok hitelét a *nép előtt*, mely ilyen lapnak legtermészetesb, legbiztosabb közönsége, huzamos időre lerontaná. -

Tekintetes szerkesztő és táblabíró úr! Idemellékelve van szerencsém egy verset küldeni, kérvén, hogy azt becses lapjába az Életképekbe kegyesen felvenni méltóztatnék, az érte járandó kiadási díjt jövő alkalommal felküldeni emberi s világpolgári kötelességemnek tartandom.

Hogy vagy, te komisz kutya? hányszor kérdezzem még tőled lakásodat? Megállj, mert bosszút állok, hogy még az unokád(?) is megkeserüli.

Avval a Toldi estéjével meg azt gondoltam, hé, hogy a másik Toldival együtt kinyomatom Váradon, népies kiadásban, elannyira, hogy a kettőt egy huszasért árulni lehessen, s akkor megindulok vele vásárról vásárra. Alit mondasz hozzá? Megvan-e még a Kisfaludi-társaság, s nem tartja-e már jogát Toldihoz? Írj erről legközelebb. Toldi kéziratát, azazhogy Toldi estéjét kéziratban küldd haza valamikép, - meg a négy arcképet.

²³ Ábrányi a *Honderű* 1847-ik évi 8-ik számában „Futó nézetek a magyar irodalom fölött” című cikkében a magyar nép szellemi műveltségét a többi között így írja le; „Népünk nagyobb része alig bír emelkedettebb szellemmel, mint ökre, melyet őriz, vagy kutyája, mely vele egy tálból falatoz. Az egész természet ismeretlen csoda előtte, s egyetlen tanítója az ősi babona. Csak testtel él egészen, s hogy lelke ura, csak néha sejti homályosan - a templomban.” *Arany László jegyzete*.

Emichtől pedig tudd meg, mikor fogja azon 1000 váltó forintot leküldeni, mely engem Murány ostromából illet. Ausztriai bankjegyekben ne küldje.

Isten áldjon meg, kedves Sándorom. Ölelünk, csókolunk, téged is, a tie(i)det is. Nálunk még sem sáska, sem kolera nincs, csak nemzetőri handabandák, melyeknek resultatuma az lesz utoljára is, hogy itthon maradunk mind. Mi a Bihar megyei 15.000 nemzetőr.

Szeressen isten minden jóval!

Arany János

Appendix 1. Édes öcsém, be vagy-e te avatva azon titokba: mikép van részemre a szerkesztőségi osztalék biztosítva? s van-e abból már most jogom valamit követelni, amint V. G.-nek irtam 100 pft küldése iránt?

Appendix 2. „János pap országát” olvasd el, azért küldöm.

Appendix 3. Kedvem volna inkább Pesten, vagy Pest közelében, mint Szalontán, az isten és minden becsületes ember háta megett lakni.

Appendix 4. De ez csak úgy, félkomolyan s négy szemközt volt mondva.

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Szalonta, szeptember 27. 1848.

Öcsém Sándor!

Mielőtt Jellacsics elfoglalná Pest városát és tégedet bokros érdemeidért premier miniszterének tenne, kívántam ezen soraimat hozzád lengedeztetni, a végre, hogy megtudhasd, miszerint én s az enyéim még élünk, még sem a vad rácnak, sem pediglen a környékben lázadó román ajkú tisztelt polgártársainknak és hőkeblű testvéreinknek körme közé nem estünk. Mióta pesti utamból, melyet a halhatatlan akadémikus barátommal - egyébkint a legnagyobb szűzi ártatlanságban, egyedül, csupán csak és kiváltképen a te Hallhatatlanvalóságod tiszteletére tettem, - mióta, mondok, ezen pesti útból megérkeztem, az óta honn vagyok és elmémet jártatom azon dolgon, mi módon lehetne kieszközölni, hogy a magyar haza kebelében mérges fekélyek és pattanások: Jellasics et Compagnie, rácok, horvátok, oláhok, tótok, vendek, szászok, svábok és többi ilyes férgek, ha nem is zsiros szájú magyarokkal, legalább echt francia néppel cseréltesse ki.

De hagyjuk e fontos tárgyakat és térjünk kevésbé fontosakra.

Schedelnek átadtad-e Toldi estéjét? Ha igen, vedd vissza és tartsd harckész állapotban, hogy mihelyt rá szükségem lesz, azonnal segélyemre jöhessen harcias buzogányával.

Tompa megszüntette velemi levelezését, utóbbi levelemre, melyet neki Granfenbergbe küldtem, nem felelt. Hajlandó vagyok hinni, hogy Pesten léte alkalmával te pletykáltad tele a fülét, mert ahhoz nagyon értesz.

De többet nem írhatok, mert *holnap* hajnalban szüretem fog instauráltatni: szívesen látlak. Az ördög és minden szentéi vigyenek el, ha holnap szüretre hozzám nem jössz.

btd Arany János

Szüret után

Öcsém, a szüret elmúlt. Hál' istennek, nem mondok egyebet. Akár van bor, akár nincs, hál' istennek, mert a szüret elmúlt. Én ki-szen-ved-tem!!! Egyébiránt pajtás, olyan 20 akó borom lett, mint a pinty. Gyer, igyuk meg ketten: én is tizet, te is tizet. Vagy inkább ne igyuk: ha eljő az ellenség, lekenyerezem vele. Hogy lehet valakit *borral lekenyerezni*?

Szeretném tudni, hogyan áll a dolog Vas Gerebennel. Hány előfizetőnk van? mi a közkölség etcet. A te mindenhatóságod mindezeknek végére fog járni (mert szavad adtad) és az én mindentudóságomnak tudtára fogja adni.

Ha pedig az úristen és Jellasics öfelsége ketten úgy akarnák, hogy még Kufsteinban se lássuk egymást: hát az én istenem téged áldjon meg etquidem a tieiddel együtt.

Ölel(né)lek, csókol(ná)lak, de oly messze vagy tőlem, mint a... mint a boldogság.

Arany János

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Arad, november 7. 1848.

Vitéz kapitány uram!

Ne légyen a te szíved kétségbeeséssel teljes, mintha leveled elveszett volna; s én talán már írnám is az eposzt:

„Az elveszett levél”

XXIV énekben. Megkaptam leveledet, s nem lévén szabadságom akkortáiban Szalontáról megszökni, de másrészt nem tudva, vajon azt, kinek levelét október 31-én kaptam, október 23-án Debrecenben fogom-e találni, csaptam egy szentimentális *választ*, s *azt* azonnal küldeni akartam, ha talán még Debrecenben találna tégedet, de a posta méltóztatott meg nem várni, és csak ötöd nap mulva lehetett volna ismét útnak indítnom, melyen való búsult gerjedésemben a levelet széttéptem; mielőtt pedig a posta ideje eljött volna, imé ide indultam, köznemzetőr minőségben és most van szerencsém az álgyúdörgést fülélyesen hallani. 5-én reggel volt egy kis komédia, a várbeliek kitörtek Új-Arad felé, de visszaverettek, egy kaszányát és temérdek kamarai ölfát azonban a Maros-parton felgyújtottak. Mi az aradi piacon hallgattuk az álgyúdörgést, tehát már az sem ujság előttünk. Hogy pediglen Ó-Arad felé oly könnyen ki ne törhessenek, a térparancsnok a Maroson levő nagy fahidat 6-ra virradón felgyújtatta, hol a szalontai első század remekül viselte magát a gyujtogatásban. Ennyit a mi vitézi dolgainkról. Egyébiránt mi csak két hétre jöttünk, felváltani más két századot, mely már szinte két hetet töltött itt Arad város felhívására, minden felsőbb parancs nélkül.

Hogy azonban oly derék fattyú voltál, hogy másik levelet is küldtél (mit nőm Aradra utánam küldje) az becsületedre válik, fiú.

Ha, mikor innen haza szabadulok, még Debrecenben lennél... no de arról később. Most pedig zárom leveletem avval, hogy:

Az isten áldjon meg téged s azokat, kik kedvesek neked,

barátod

Arany János

[Címzés:] *Petőfi Sándor* honvéd-századosnak, a 28-ik Zászlóaljnál. *Debrecenben. Telegdi Lajos könyvtárus urnál.*

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Szalonta, nov. 19. 1948.

Sok bajnak utána az ősz dalia
Csend lakta honába kerül.....

Itthon vagyok, barátom, itthon. Hazaérkeztem, 1848-ik esztendőben, november hónap 18-ik napján, szombaton este tíz órakor. Azóta babérimon pihenek. Kimondhatatlanul jólesik visszaemlékezni ama péntek éjszakára, midőn esteli tíz órától, reggeli két óráig, tehát négy teljes órán keresztül, Arad város piarcán mint kitűzött riatéren részint állva, részint ülve, főleg pedig hasmálva obszerváltuk a borongó holdvilágon fel-felvillanó álgyú-villámokat, hallgattuk az egymásba szakadó dörrenéseket, és kushadtunk a mellettünk szétpattogó bombák forgácsai elől. Ez, leszámítva a félelmet, isteni mulatság volt. Közelünkben a téren, harminc szuszteránál, (amint a szalontai nemzetőrök elnevezték) több pattant szét, nem számítva a levegőben elpuffogottakat. Berger úr többet lövetett e 4 óra alatt 500-nál, gránátgolyókkal is sokat, de mégsem gyújtott semmit. Szombaton (tegnap egy hete) délelőtt ismét kutyálkodott, de nem oly nagy mértékben, mint megelőző éjszakán, azért sehogy sem bírta magát érdekessé tenni. Azóta hallgatott egész tennapig. Tegnap, az úton, megint hallottunk lövéseket, de azért nem tértünk vissza. Pihenünk, barátom, mert jövő héten alkalmasint Erdélybe indulunk. De azért te csak írj nekem folyvást Szalontára, nőm keres alkalmat utánam küldeni leveleidet. Én a pokolból is írni fogok neked, míg hol-létedet tudom.

Kedvesen lepett meg harmadik leveled. Mégis jó fiú vagy, bizony isten. Én is irtam egyet Aradról hozzád Debrecenbe, nem tudom kaptad-e. Mindegy, abban semmi olyas nem volt, csupán igazolásomul szolgálandott, amiért Debrecenben meg nem látogathattalak.

Kedvesen értettem meg, hogy zászlóaljokat az altáborba rendelték. Bizonyosan ott fog az telelni, s te az urláb leteltével utána rukkolván, kényszerülve lesz engem nolle-velle meglátogatni. Bíz'isten derék lenne! Ha Szalontán utazol keresztül (aminthogy Szalontán fogsz), kérdezd a másodjegyző lakását, megtalálod azt közel az országúthoz, a csizmadiaszinnel csaknem vis-à-vis, s se kérdeve, se hallva kovártélyozd be magadat. Ne félj, mi nem vesszük meg rajtad a hús árát.

Aradon Bangóval ismerkedtem meg, ki téged végtelenül tisztel, de keserűen panaszkodik, hogy te őrá neheztelsz etcet. Azt mondja, ő nem Sárosi irányodban... szóval, igen magasztal, mégpedig, amint hiszem, teljes őszinteséggel. Azonban quid ad te irodalmi magasztalás most?

Vas Gerebenre jóformán ráírtam volt, hogy küldjön pénzt. Pénzt ugyan nem küldött, de levelét asztalomon találtam, miszerint pénzt csak azért nem küldött, mert a posta nem fogadta el. Most alkalomtól küldi. Elvárom.

Egyébiránt az írói pályán szépen haladunk. Az Életképeknek még 2 verssel vagyok adós... s lesznek talán örökös adósa.

Kibékültél-e már Jókaival? Az oly furcsa kis processzus volt, hogy, kivált a posteriori, az ördög is nevetne rajta.

Hanem, édes fiam, az isten áldjon meg. Kifogytam a materiálékból, melyek egy levél unalmassá tételére még ezentúl megkivántatnának.

Azért áldjon meg az isten, nem mondok annál többet.

Csókolom a kis komám kezecskéit. Csókolja őt a feleségem. Téged pedig schwarzgelb offizier, én öllelek agyon, mihent hozzád férhetek. Várj csak! Barátod

AJ
köznemzetőr, mint leendő
százados-kapitány, mpr.

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Szalonta, nov. 29. 1848.

Signore capitano!

Minekokaért te nekem mostanában nyúlfark hosszúságú leveleket irsz, annakokaért én sem irok neked hosszabbakat, annál kevésbé, minthogy Aradról megjöttem, Erdélybe pedig nem mentünk, Toldit pedig már megkaptam. Öllelek et cet.

btod
AJ mk

EGRESSY GÁBOR LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

[Szeged, 1948. dec. 6.]

Barátom Sándor!

Ohajtott leveledre csak most válaszolhatok.

A vörös zsinórral nagy terhet emeltél le rólam Sándor!

„Egy gondolat bánt engemet:

Ágyban, párnákon halni meg!” Ezt monád egykor.

Az emberek jogosítva voltak, a márciusi napok után téged a harcosok élén látni, a csaták tüzében.

És az emberek tudták, hogy kettőnket benső viszonyok fűznek össze.

Vádakat kellett hallanom a következetlenségről, az ellenmondásról, melyben dalod és életed állanak szemközt.

És az igazolás, mit helyzeted nyújthatott, nem elégített ki senkit.

Én egyedül érzem az élet jogait, egy a szenvedésekben megőszült ifjúságnak igényeit, a családérzelmek szentségét. Érzem az igazságot, miszerint a hazában előbb mindent kell birnunk: a teljes boldogságot, hogy a hazának mindenünkkel adósai legyünk. Mert hiszen nagy kötelességekért cserében nagy jogok kellenek.

Azért bizton mondom: várjatok, nem fogtok csalatkozni.

És úgy lőn... Légy üdvöz Sándor, hogy az vagy, minek lenned kell!

De nézd el csak a sorsnak csodásan szeszélyes játékát!

Én elhagytam isteneimet, - a háziakat értem, - és teljes hatalmu kormánybiztos vagyok itt Szegeden. Hatásom köre kiterjed a Kis Kunságra, Csongrád és Csanádmegyére és Torontálnak tiszai vidékeire.

Ostora vagyok az arisztocratáknak és táblabiráknak, és kedveltje vagyok a szegény népnek. És még irigylettje vagyok tömérdek koncleső éhes proletariusnak, a kávéházak intelligenciájának, és még sok úgynevezett kedves barátaimnak.

Föladatom: rendezni, utba igazítani az alvidéknek e ponton összeágazni szokott tömérdek ügyeit, különösen a hadiakat. Az alsó hadak támogatásul koronként mozgó nemzetőr csapatokat küldeni kerületemből, stb. stb.

A munka rajtam végtelen sok. Már csak háltn jár belém a lélek.

No de hisz' így vagy amúgy elveszni, az mindegy, csak becsületesen végezzük a szerepet itt a nap alatt.

A honvédelmi bizottmány már több ízben fejezte ki méltánylatát fáradaim elismeréseül.

De ládd Sándor, hát mit is csináljak mást? Otthon nem volt többé nyugalom: nem voltam képes szeretett képeimen összpontosítani eszméletemet. Szét volt szaggatva lelkem, minde-

nem.

És hiába mennék vissza most, vagy két három hónap múlva: ismét csak úgy járnék.

Kossuth azt mondá: legyen szives ön e tért elfoglalni, ön itt sokat használhat, képesítve van arra tehetségei által.

Én eljöttem előbb népfelkelést rendezni a kiskindai kerület ellen.

És e jelenet tapssal végződött.

Másodszor a honvédelmi bizottmány azt ajánlá, hogy e helyet állandóul tartsam meg. Én elfogadtam, s most itt lakom Szegeden, és innen teszem kirándulásaimat egy vidékről a másikra, egyik táborból a másikba.

Tudod Sándor, hogy az én féle ember beletalálja magát minden helyzetbe. Hát mikor a hatalom fokozatán állunk, igénytelenül, és az igaz ügy terén!

Meddig maradok e helyzetben: nem tudom. Annyi bizonyos, hogy mihelyt a köznyugalom kissé visszatér: azonnal én is lelépek innen, és szerényen visszatérendek elhagyott isteneimhez.

Megérjük-e azonban mi a nyugalomnak napjait: az mély titku talány. Én nem hiszem, hogy igen.

Ha zászlóaljához mégysz, Sándor, vedd erre utadat, és tölts nálam néhány napot. Addig pedig írj, ha nem restelled.

Üdvözlöm családodat. Isten veled!

Szeged, Decemb. 6. 1848.

igaz barátod
Egressy Gábor

ID. PETŐFI (PETROVICS) ISTVÁN LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ ÉS FELESÉGÉHEZ

[Pest, 1848. dec. 10-13-a között]

Isten tüly Kivanunk mindenjokat Kedvess Gyermékejim kedves Julisskam bolydog Szülest Es Fris Egissiget azon nehezen vart unokamnak Eletit Kivanom hogy örüly Jonek magokis úgy mink örülytünk Szülek Születet Gyermekneinknek nem kivanom Eltemet mert mar latom hogy öreg vagyok Egisigen nincsen Eletem unt demegis ha maskep nintsen nem tehetek rula Erövel nem búujhatok az Föld ala hamar Elnem köly Csak ugyan örömemben halnek meg ha onokamat lathatom Es szinte öreg Felesigem ohajtiuk asztahirt Es Szenpillanatot hogy SzerenCsesen megvan az EDes Szüleje meg az kis artatnan Sándor fijam Köszönöm Fijam az penzt 50 f meg kaptam mar Enged meg fijam hogy aszt tettem hogy Szegin pissti hozam

Fojamod hamareb ötve forintE Es En Külydötem neki különben nem Küldhettem Félttem levelybe tenyi hogy elvesz postan nem vettem Föly Föly kerestem kantzelarijat Es ugy az 6 Dik zaszloajhoz ElKülydötek de 20 napra kerüt az pisti kezibe Es mar ö nem Gondolyta hogy kap innen akor Fojamodot talán hozad az napokba megirta hogy mine Elöb meg Külydi hogy azal a hadnaGyal tettek Különben ném Küldötem volna neki Csakhogy mar Szegin valahogy Segitsenma magan EGy Kis Ruhájit külydöt Edesnatok bizonnos ujontztuly Föly Gyüt mundere meg aszt talan 6ik[?] hetre kaptameg hameg külydi minGyar megírom Fijam pesten mar nagyobb resze megvan a Santz körüly kezdödöt vatz Felü duna melet Es ig napkeleti Resz Felüly körüly hatvanyiut Féle nagyobb hir nintsen hogy az Sidok arujuk nints töb Kira 1 Krajtzar pöngő meg Etzer kéllek Sandorom Es Juliskam aszta Kis szelsőszobát Kiattuk mert ugyis uresen alt a sarkon levő szobaba öszeraktuk szepen mindent Es petrinek Csak Cseke portekajavan Csak ket ablaknadolgozik Es ig Szegin Gyuri is Kap Egy Kis Keneret Samkotuly Es azok 2ten vannak azoktuly is így El het mer most Keserves pesti Elet Szörnyüdraga mert nem Gyün sehonan sem Csak Epen Kis Körnek büly u Egy Szal petre sejem 1 Garas Fözelek Egy Szoval minden Czukor leg alabvalo 28 vag 30 Garas Első tzukor 38 garas Csak Egy Szoval minden risz kasa 36 X 42 X hus 18 X Czar Csak minden ami taval vot most mas Fely ara mindennek

Ezel maradok Szeretetet atiuik

Petőfi Istvany

[Címzés:] *Petőfi Sándornak Debretzenbeny.*

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Szalonta, dec. 14. 1848

Fiam Sándor,

Röviden csak annyit írok, hogy mi hosszas utazásunkból szerencsésen megérkeztünk, hétfőn pedig, ha isten úgy akarja, Pestre *indulunk*.

Ha e levelemet megkapod, abban fogod találni 25 pengődet, mely esetről engem közelebbi leveledben *okvetetlenül* nyugtass meg; ha levelemnek színét sem látod, akkor szídj össze jól, hogy így könnyelműen akartam pénzedet transzferálni.

Már most isten áldjon meg, etquidem nemcsak téged, hanem a *tieidet* is! adieux!

barátod
A. János

GARAY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Pest, dec, 17-én. 1848.

Kedves Barátom,

8-kán írt leveledet tegnapelőtt vettem, de csak hogy vettem! most legalább tudjuk hollétedet, mert annyiféle hír keringett nálunk felőled, hogy hozzád levelet utasítani, annyi volt volna, mint a világba küldeni. Majd azt beszélek, hogy otthagytad a honvédséget s Erdődön vagy, majd hogy Aradon táborozol, de még Lengyelországban is kalandoztattak... És minthogy nőm levelére, melyet kedves nődnek Pestről elmented után *mindjárt másnap* küldött Erdődre, sem jött semmi válasz, csakugyan legtanácsosabbnak találtuk, a te tudósításodat bevárni, mely

valahonnét csak be fog végre érkezni, s majdan iránytűnkül szolgálni; újra felkiáltok tehát: csakhogy valahára itt vagy!

Igen nagy részvételt vettük, hogy kedveseid nyugalma Erdődön megháboríttaték, de hogy szöktükben épen hozzád, Debrecenben szöktek, azt, úgy hiszem, legokosabban tették; mert ezáltal neked Debrecen sivataga, bármint elméskedel is prózaisága felett, csakugyan termett virágokat; noha másrésről szívemből részt veszek csalódásod miatti bosszúságodban, s igen fel tudom fogni helyzeted kellemetlenségét, melyet e tétlen, dicstelen halbrekszes élet okoz. No de lám, ha *kardodat* hevertetik is a körülmények, *karod* azért nem hever, s csatába szállsz s csatába viszesz bennünket hatalmas „hadi daloddal”, mely minap a képviselők házában felolvastatott, de mely, magyar szokás szerint, megint a teketória útjára, t. i. bizottmányhoz utasított.

Te prózaiságról panaszkodol Debrecenben, mit mondjak én az én életemről, ki csak a mult héten hagytam el az ágyat s így teljes nyolc hetet vesztettem el megint életemből. Nem tudom, betegségem tette-e sötétebbé véretem, vagy valóban kétségbeesetten állnak ügyeink, de mindennap hullanak reményvirágaim, nem külső ellenségeink, de önmagunk miatt, egyfelől a lelkében testében megromlott gaz árulások, másfelől a szűkkeblű, lélek- és akaraterő nélküli táblabíráskodás nemhogy fogyna, de úgy látszik, az újabb időkben növekedőben van, s ez előbb megássa sírunkat, ha nem teszünk róla minél előbb s minél erélyesebben, mint akár Urbán Erdélyben, akár Windisgräcz Austria felől.

Budapesten egyébiránt a közszellem még mindig jó, értem a polgárságét; fegyvereinket e héten raktuk le, s adtuk a honvédi bizottmánynak, mely jobb, azaz vitézebb kezekbe, a honvédekébe adandja, az őrállást most széltilben kaszásosan teljesítjük. Az irodalom pang. Az egyetem részint hadi iskolává, részint kórházzá van alakítva, nem tudom, mikor kezdjük el s elkezdhetjük-e a jövő évben is a tanítást? s ha nem, fognak-e bennünket tanárokat megtartani? Te azt írod nekem, hogy mindent igen nehezen érsz el, de előbb-utóbb mindent elérsz; én többnyire akkor érek célt, mikor már késő van, s így annyi, mintha el sem érém vala. De elég magamról.

Hogy Dezső fiamról megemlékeztél, igen örültem rajta, de ő bezzeg nem vette tréfának kérdésedet s nagy haragosan kifakadt: hát nem tudja Petőfi bácsi, hogy V. Ferdinánd már régen leköszönt? Antal öcsém, a párisi, honvédeknek csapott fel, a 49-ik zászlóaljban, mely most alkalmasint Komáromban van, még csak tizedes ugyan, de legalább a lépcsőnek *első* fokát már meglépte. Vezesse Isten! Hát a te Pista öcséd már ugye hogy hadnagy, hol szolgál?

Végre a kedves kis Petőfinének azt izeni nőm, hogy korán se erőtesse meg magát a várakozásban, hanem ahelyett inkább emlékezzék meg reá, mikép ő igen csinos és szép levelet tud írni, s ne legyen oly szerény, hogy nőmnél jobb lenni nem akar, (noha nőmet most az egyszer ártatlanul korholta) s addig írjon, míg a karácson be nem köszönt, mert mint írod, karácson táján alkalmasint fontosabb tárggyal leszen elfoglalva... de ugye, édes barátom, te azonnal tudósítasz bennünket az érdekes ujságról, hogy széna-e vagy szalma? Megünnepelendjük a napot, melyen fiad vagy lányod születését tudtukra adandod.

Öregeidet nőm nem régen látá, egészségesek, noha az öreg urnak csúzos bántalmai voltak; de hisz az katona dolog, azt magam is ismerem, mégpedig a javából.

És most tisztelünk s ölelünk benneteket, Dezsőm prenumerál ezrededbe, s hiszi, hogy mire közvitéznek felcseperedik, te tábornoka lesz. Leveledet elvárja

szerető barátod
Garay János

[Címzés:] *Petőfi Sándor* honvéd kapitánynak, barátilag *Debrecenben*.

GARAY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Pest, dec. 25-én 1848.

Kedves barátom!

Érdekes leveledet s a hírt fiad születéséről karácsony napján vettük, s bár részvéttel olvastuk aggodalmaitokat, miket a kis bakafántos akaratosságával okozott, úgy hisszük, hogy mire e sorok hozzád érnek, jó tanácsunkra aligha lesz szükségtek, mert addigra bizonyosan javában élvezendi azt, mi, a közmondás szerint, édesebb a méznél. Hogy oly nehezen akarta elfogadni az anyai emlőt, abból azt következtetném, hogy ebből a fiúból valami vasgyúró lesz, valami kigyófojtó Herkules, nem pedig azt amit te... Egyébiránt, ha késő nem jó tapasztalása s tanácsa, nőm azt javasolja, hogy a gyermeket oly asszony által kell megszoptatni, kinek már nagyobb gyermeke van, mert az új asszonynál igen kemény az emlő, s a bimbó fejletlen, ezért vonakodik tőle annyira a gyermek; nőd pedig, hogy a tejtől szinte szabadulhasson, szoptassa meg ama nagyobb gyermeket egypárszor, mire, egypár ismétlés után, be fog állni mindkettejőknél a kellő rendes állapot. Azon pedig, hogy a gyermekén sárgaság volt, nem kellett volna megijedni, ez többnyire minden újszülöttön megtörténik, s magától múlik el. Mind a két eset a mi Ákosunkkal is megtörtént. Délután Kovács Endréhez is elnéztek, majd levelem végére oda szúrom az ő véleményét is.

Gyermekeim nagyot örültek neki, hogy Petőfiné néninek kisfiút hozott a karácsonyi Jézuska - már mi csak így pápistásan mondjuk - de azt nagyon restellik, hogy nem írtad meg, hogyan híjják a kis óriást, Bendegúz-e vagy Árpád? mert azt hisszük, hogy Fricinek v. Ferdinándnak csak nem kereszteltetted? Dezső pedig nagy diadalmasan kifakadt: „no majd meglátom, micsoda republika lesz a Petőfi bácsi fiából, ha már engem mindig szekíroz Ferdinándjával!” De azért ma ebédre megisszuk áldomását, jó szegszárdi aszúból, melyet az ünnepekre kaptam hazulról, s melyet már csak azért is el akarunk fogyasztani, hogy belőle Windischgrätznek egy csepp se jusson...

Szó ami szó, nekem nem igen tetszik, hogy Görgei Győrig visszavonult, s ez a kutya hideg is oly pogány, hogy Dunánk maholnap befagy, mennyi előny újra az ellenség áttörhetésére! De ha fővárosunk menten maradna is a télen át az ostromtól, annyit mégis elért már ellenünk mind Erdélyben, mind Kassa felől, mind Austria felől, hogy *hazánk földén telet ki!* s a csata színhelye mindenütt a *haza szent földé!*

A napokban két verset kanyarítottam, mit már csak ritkaságánál fogva is megemlítek. Az egyik egy *csatadal*, - a másakra a Sz. Fehérvárt felásott királyi koporsók ihlettek, *síri hang az élőkhöz*; amaz az Életképekben jelenendik meg; ezt a Kossuth hirlapjába adom. Különbén éjjel-nappal studiumomat nyuzom, s valóságos mesteremberi foglalatosságot üzök. Holnaputánra tudóstársilag vagyunk meghíva a Múzeumba a sz.fehérvári ősemlék megnézésére. Engem, ki őseink nagy kora iránt annyi kegyelettel viseltetem, előre örömmel tölt el, hogy egy Árpád-királyt ha csak csontvázban is, látandok; nem tán azért, mert király, hanem mert oly korból való magyar, melyben e nemzet szabad, független és nagy volt. Bár csontaiból oly miazma terjedne elkorcsosult levegőnkbe, mely mindnyájunkat szabadsági lázba ejtene!

Vörösmartyt sem szállásán, sem este a körben nem találtam; de bizonyos lehetsz benne, hogy sürgetni fogom nála ügyedet, most azonban, hogy fiad ügye miatt ne késsék levelem, nem várok tovább s postára adom. Kovács Endrével beszéltem, ő a távolból, úgymond, nem ítélheti meg a gyermek állapotját, s tanácsolja, hogy orvoshoz folyamodjatok. Nőm azonban öregeidnél is volt, s édesanyád is azon véleményben van, melyben nőm a fentebbiek szerint. Az öregek egészségesek. Hazajövet Dezső mondja, hogy az öreg Petőfiné azt mondta neki, hogy

majd eljön a kis Zoltán; ebből azt gyanítjuk, hogy hát Zoltán kisfiad neve. Igen szép név, ez volt szánva Dezsőnek is, de elkéstünk vele. Isten tartson meg benneteket jó és friss egészségben, a kis öregnek pedig jobb erkölcsöt kívánunk. Nőm sokszor, igen sokszor csókolja kedves nődet, még egyszer isten veletek! Ölel

barátod
Garay

1849

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Szalontha, január 2. 1849.

Kedves Sándorkám,

Elhagyván az afféle boldog-uj-esztendő-féle jókívánatokat, simpliciter csak azt akarom megírni, mily dicsőségesen jólesett *nekünk*, Pestről hazaérkezett vándoroknak, rég itt heverő soraidat megtalálni, melyekben földi mennyországod második stádiumának bekövetkeztét velünk tudatod.

Ha hazajövetelem óta tökéletes *testi* és lelki letargiában nem sinlődném, most egy hét országra szóló „*purpureas spargam flores*”-szel lepnélek meg, de így csak nézek gondolkodás nélkül, mint a harangozó a torony ablakából. Nálam, ha a test szenved, rendesen a lélek is cudarkép bágyadt.

Közelebb oly vakmerőségre, - vagyis makverőségre - vetemedtem, hogy harminc pengődet postán elküldtem: te nem irtad, vetted-e vagy „elvesztettem szerencsésen, s lesz módom a bőjtölésben?”

Nem irok többet, mert nem vagyok képes a konceptizálásra, csak még azt, hogy a kis Zoltánt csókolja keresztapája, főleg és kiváltképen való módon pedig keresztmamája, ki erős kegyetlenül veri falba fejét, miérthogy még egypár nappal tovább nem maradt nálatok.

Remélem, hogy a kis komámasszony nem betegebb, mint ilyen esetben divat, - remélem, hogy te ezt nekünk rögtön megírod, ellenkező esetben te ne reméld, hanem higgyed, bizonyosabban mint a szentírást, hogy első alkalommal meg fogsz általam hajtalanítódni.

Caeterum isten áldjon meg benneteket; a szentháromság külön, a magyarok istene külön, s e drasztikus jókívánat után vagyok, aki voltam és leszek

barátod

Arany János

[Címzés:] *Petőfi Sándor* honvéd-kapitánynak, keresztkomailag. *Debretzenbenn. Színház utca 2555. sz.*

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

a)

Schweinhausen, [Nagyszalonta], jan. 12. 1849.

Sándorcám,

Ha minden ennek előtte való és ezeknek utána következhetendő leveleidet pecsételetlenül hagytad volna is, csekély egyéni véleményem szerint egy kis ildomosság volt vala tőled, legutósó leveledet, mielőtt az utnak indítád, körülnézni és *lepecsételni*. Ugy van barátom, azon levelen és nem a szokott P S betűket, hanem a *szalontai* kir. postahivatal koronás pecsétjét s e szavakat találtam: *pecsét nélkül érkezett*. Hajlandó vagyok hinni, hogy ezt te épen

nem különködésből, hanem afféle geniális feledékenységből tetted, mely hibád ezennel komolyan megrovatik.

Már ami a levél érdemét illeti (ha ugyan abban valaminémű érdem lappang) nem szükség megírnom, hogy azon kívánságtoknak, miszerint nőmet hozzátok elvigyem, eleget nem tettem, mert hisz akkor, ha eleget tettem volna, nem levelet, hanem egy pár testet és lelket (ami tulajdonkép csak egy) kapnál in natura, de azt mégis meg kell említnem, hogy eleget nem *tehettem*. Okaimat szóval lehetne csak elég bőven elsorolni, annyit azonban írhatok, hogy jómagam most is még a szobát őrzöm, nóm pedig kétízbeni utazása után megtanulta, mi az, háziasszonynak hajlékát hosszabb időre elhagyni, amennyiben a debreceni és pesti utunk alatt a cseléd és cimborái által tetemesen meglopottatódtunk, s hogy még jobban meg nem lopatunk, (miután szekrényünk is felfergetett) azt csak a tolvajok generóztatásának és lojalitásának köszönhetjük. Azonban a *fődolog* nem az, hogy mi történjék az általad irt két hét alatt, hanem mi történjék a két hét után. Tehát térjünk a fő dologra.

Hogy kedves komámasszony és kisdede nálunk, míg a vész minket is el nem sodor, *kitelhető* szíves ápolásban fog részesülni, arról szó sincs. Régen megszoktuk már egymást úgy tekinteni, mint egy családot, s ami mienk, az tietek is egyszersmind, és viszont. Ami a költözködés módját illeti, ha Petőfi Sándor akkor, midőn neje utazható állapotban leend, még Debrecen magas kőfalai közt dégál, akkor ő fog bizonyosan Szalontára szánkázni. De ha már akkor ott nem lehetne? Várjunk csak! -

Ha nincs Debrecenben oly meghitt embered, kinek örködése alatt nőd e kellemetlen utat megtehetné, megírod öcsém, bizonyosan a napot, melyen tul Debrecenben maradnia nem szükséges, s ha csak az inaimat birom - vagy rectius az inaim engemet birnak, akkorra bemegyek, illetőleg bemegyünk. De minthogy igen szeretnék tégedet még egyszer, s talán utoljára Szalontán látni, ezen esetet (hogy t. i. én menjek a kis komámért) tedd szükségtelenné, azáltal, hogy maradj egypár nappal tovább Debrecenben (s miért ne lehetne ez?) és hozd el magad, mihelyt veszély nélkül lehet. Ha jó ut (pláne szánut) lesz, Szalonta Debrecentől nincs nagyon messze, mert az ember nem kerül Váradnak, hanem Szent-Márton alatt letér és Sass, Szakál, Ugra, Geszt helységeken keresztül egyenesen Szalontára jő, mint ezt a mappa bölcsen megmutatja. De rossz utban világért sem tanácslom ez utat, annál kevésbé, mert fogadót sem talál az ember rajta. Ergo okosan.

Mindazáltal nem tanácsolnám, hogy szállástokat Debrecenben felmondjátok, vagy potom áron kiadjátok. Meglehet barátom, hogy tavasz előtt még innen is futnunk kell, s ily esetben az arab rege szerint az lenne jó, ha az embernek minden városban volna egy háza. Arad s az erdélyi szélek, különösen Hunyad megye, hová az Urbán vert serege állítólag vette magát, innen nincs távol, nemzetőr seregünk Bihar szélén örködik ugyan, hogy valamely beütést Zaránd felül fenntartson s megakadályozzon, azonban, ámbár teljes bizodalmam van a nemzetőri példás vitézségben, nem merném mint bizonyost jóslani, hogy még e télen a még eddig szűz Bihar délkeleti oldalát meg nem szeplősziti az ellenség nyoma, annál inkább, minthogy az egész idáig terjedő oláhságban folytonos támaszt és gyarapodást talál; s Arad netaláni elfoglalása után (honnan most semmit sem hallani) a Várad vagy Debrecen felé nyomuló ellenségnek épen torkában vagyunk. Azért öcsém, jó lesz a debreceni szállást, ha nagy áldozattal nem esik, fenntartani, hogy szükség esetére mi is *mindnyájan* oda menekülhessünk. Ezt azonban ne gondold, hogy elijesztés végett irtam: *önzésből* irtam barátom, hogy ha Debrecenbe futnom kell, miről már komolyan gondolkoztam, - szállásom, etquidem ingyen szállásom legyen.

Szakassz időt magadnak, öcsém, és pótolj ki nekem azon három hirlap hiányát, melyekre előfizettem, de amelyek betűit nem tudom, mikor fogom olvasni. Rettenetes helyzet! Jó hírek, leverő hírek, enyhítő hírek, agyonütő hírek - ez mindig így megy. A tábornál is követelem

tőled, hogy *minket*, (már minket és *titeket*) folytonos ujságokkal tarts, különben az iszonyú bizonytalanság miatt rakásra halunk.

És most áldjon meg a teremtő. Jőj magad, és minél előbb... már csak azért sem ígérem meg, hogy én megyek el, azaz, hogy már én la,

imádott barátod
Arany János

[Címzés:] Petőfi Sándor honvéd-kapitánynak, barátilag. *Vevény mellett. Debrecenben. Színház utca 2555 szám.*

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

b)

Salonda, den 12-ten Jänner 1849.
[Szalonta, 1849. jan. 12.]

Kedves barátom!

Már lezártam mai napon irt s még ma utnak indulandó leveledet, sőt postára is tettem, sőt be is soroztattam és rá, hogy biztosabban kezедhez jusson, recepicét váltottam, midőn eszembe jutott valami, ami engem s általam, úgy hiszem, téged is, nagyon érdekel, amit már régebben is akartam tőled tudakozni, s amit hosszú pórázra bocsátani nem tanácsos. Nevezetesen én közelebb Pesten lévén Gerebennel számot vetettem, s ő adósom maradt 564 pengővel. A 64 pengőt megadta, az 500-at azonban megfizetni nem tudta; volt ugyan a Pestmegye-pártfogása-alatt-álló-hazai-első (és utolsó?) takarékpénztárban, melynek igazgatója Fái Fáy András, aligazgatója *ellenben* Simontsits, betéve 1000 pftja, de mivel felmondva nem volt, ahhoz nem juthattam. Nem volt hát mit tenni, mint némi biztosításom tekintetéből (miután a takarékpénztárnak mégis több hitele volt előttem, mint VGbennek) az 500 pengőt ottan nevemre iratni, ami meg is lőn, és a könyvecske nálam van. Egy hónapi felmondás kellene, úgy kapnám meg a pénzt. Azt szeretném hát mármost tudni: volt-e a t. pénztárnak annyi esze és becsületérzése, hogy Jellasics elől elkotródjék, vagy ottmaradt, és már most a *libellust* megehetem akár főve, akár nyersen? Azon alig reményltem esetben, ha a t.pénztár Debrecenbe talált menekülni, „nem kérlek, mert hisz te értem kérelem nélkül is megteszed” - cselekedjél illetéknépen:

1. Menj el oda és 500 pft tökémet mondd fel.
2. Mondd fel, ha lehet rögtön, akármennyit vonnak le belőle. Ezen esetet nekem ird meg, hogy én a könyvecskét neked elküldhessem, mert annak előmutatása nélkül csak Windischgrätz hercegnek fizetik ki, te pedig az nem vagy.
3. Ha levonás mellett sem lehetne rögtön felmondani, hanem az egy hónapi kontumációt okvetetlen ki kell állni, akkor mondd fel egy hónapra, majd én valakit megkérek a felvételre.
4. Ha nincs ott a t.pénztár, járj végére, hol van.

Isten veled, édesem, a viszontlátásig

btod:
Arany János

[Címzés:] *Petőfi Sándornak* barátilag. Debrecen, Színház utca 2555. sz.

ARANY JÁNOS LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Szalonta, május 23. 1849.

Barátom Sándor,

Mélyen hatott rám a csapás, mely most másodizben s oly rögtön az előbbi után sujtá fiui szivedet; annál mélyebben, mert alkalmam volt Debrecenben malheurjeid vázlatát hallani, melyeket ugyan csak te fogsz nekem, úgy, *amint én szeretem*, elbeszélhetni. Fatális dolgok, öcsém, fatális dolgok! Az ember nem tehet mást, mint elmondani az „allah kerim”et és tűrni! - Add meg a hamvoknak, ami a hamvaké, - azontul „légy férfi!”

Én is elvetém a kockát, azt tettem, amit életemben eddig soha, jelentettem magamat hivatalért. Folyó hó 19-én vettem Szemere levelét, fogalmazónak nevez a belügynél. El kellett fogadnom. Szalontán semmi, de semmi kilátás többé a *mindennapi kenyérre*. Holnap indulok Debrecenbe, nyakamba venni a nem ismert jármot; most még csak egyedül. Családom nem mozdúlhat oly könnyen, nőmet egy időre el kell hagynom. Ő itten el fog adogatni holmit, s mivel eddigi szállásunkhoz semmi jogunk többé, kibérlend valamely szobácskát s ott megvonja magát. Meddig? isten tudja, lehet rövidebb, lehet hosszabb ideig, aszerint, amint a *házi és hazai* körülmények alakulnak.

Zoltán egészséges, mint a makk, s már nagy előmenetelt tett az ennitanulásban, dajkája még ugyanaz, s különben semmi kifogás ellene, csak hogy nem akar feleségemnek szót fogadni, s a gyermeket engedelem nélkül el-elviszi, ő tudja hova. Ezért nőm már több ízben dorgálta, de a jó dajka kedélyesen kineveti. Mást azonban nem kapni, tehát tűrni kell neki.

Azonban, kedves öcsém, egypár szót, a legőszintébb barátsággal. Megértetted házi körülményeimet, s tán ki is olvastad a fejez sorokból, hogy a szokatlan állapotban, melybe feleségemnek 9 évi csendes és nyugalmas házi élet után jutnia kell, nem fog ő elegendő lelki nyugalommal, de nem fog elegendő anyagi eszközökkel sem (minőek szállás, ház- és cseléd tartás) birni avégre, hogy leggondosabb ápolást igénylő kisdedetekre anyai gondot fordíthasson, s e tekintetben azon felelet terhet hordozhassa, mely ily esetben reá hárul. Az atyai szeretet fog veled eszközt és módot találtatni, mely által e bajon segítve legyen. Mi a gyermeknek nálunk maradásáról azelőtt is szólottunk édes nőddel, de mindig kivételt tettem azon esetre, ha nekem Szalontát el kellene hagynom, mert ekkor egy család körülményeinek teljes megváltozása sokkal nagyobb erkölcsi és anyagi teher, hogysem amellet még ily lélekismeretes felelősséget elviselhetne az ember.

És végre lovászod? Írásbeli rendeleteredet nem mutathattam neki. Nagy nehezen tartóztattam egy darabig szóval. Két, három, négy nap - a major ur mégsem jó. Nem lehetett megtartani szóval. Vártam leveledet, nem jött. Végre kitört: „ő huszár, őt nem azért teremtette az isten, hogy egy döggel Szalontán vesztegeljen.” Nem volt mit tennem, szavamnak nem hitt. Elbocsátottam, útasítván a debreceni térparancsnoksághoz. Azóta nem tudom hol van. A lovat sem hagyta el, az órá van bizva, u.m., hogy vigye Debrecenbe.

Ujságul irhatom a muszka háborut, s a francia intervenciót a római köztársaság *ellen*. Megértük, hogy mi legyünk legszabadelműebb nép Európában.

Isten áldjon meg, édes Sándorom. Nőmet egypár hét alatt még talán a szokott szállásán találod, azontúl nem tudom hol? „Veteres migrate coloni.”

Öllelek ezerszer

őszinte barátod
Arany János

[Címzés:] Petőfi Sándornak, Pesten. Térparancsnokság, Kerepesi ut, Mátyás-fogadó.

PETŐFI ISTVÁN LEVELE PETŐFI SÁNDORHOZ

Nyitra Június 26-ka 849.

Édes Bátyám s szeretett Juliska!

Mind eddig oly helyeken voltunk, hogy legjobb akaratom mellet sem írhattam levelet, most pedig különös szükségeim bevásárlása végett jöttem be Nyitrára, s itt elnem múlászthatom, hogy egy két sort ne írjak...

Tegnap nem tudom melly számu Közlönyben olvastam Őrnagyságodroli s illetőleg katonaságodroli örökös lemondási nyilatkozatodat... csak látom hogy gonosz a világ, nints már mivel s mijen ragodnija, hát csak téged vesz elő... hagyán hadd veszekedjenek meg mint a kutya a sok gonosz nyelvek... Én lelkemből megválva nem illetődtem meg legkevésbe sem, sőt igen örültem rajta; mert hidd el edes Bátyám ezer meg ezerszer jutottál eszmbe, mindanyiszor valami keserűség fogta el szívemet, ha reád gondoltam... Te feleséges ember vagy, van egy nőd, életednek legdrágább kintse, van fiad, életed egyetlen öröme, s te ezeket is áldozatul akartad szentelni hazádnak, kész lettél volna ezektől megválni, s örömmel meghalni a szabadságért, melly egyetlen cél hová igyekszik lelked s képzeleted, e hont szabadnak s boldognak látni...

De mért ezt tenned édes Bátyám! nem hanyhat neked senki semmit szemedre, hű valál, s hű maradsz a végső pillanatig hazáddhoz, hól születél s hol a kedvesek a szülők csontjai porladoznak - s hol egykor számodra is békés nyugalom lelendesz; meg tetted azt mit hazafiúi kötelességed volt tenni, s dolgozandasz még hazád javára tovább is; mert nem csak a katona tesz egyedül szolgálatot hazájának... s én pedig ki egyedül állok a világba, ki után nem sirankozna egy özvegy, nem jajgatna árva, egyedül testvér s rokon köny, s szájalom kiser síromba; mig bírom karomat, s lesz szüksége hazámnak védő karra, kezemből kardomat ki nem teszem... utolsó csep véremig harcolok hazámért s szabadságért...

Beteg voltam, de már hála istennek meg gyógyultam semmi bajom... írj edes bátyám levelet csak ide Nyitra; vagy csak címezd Motsonokra vagy Sopornyára, Nyitra megyébe; ott vagyunk előőrségen, két ora járás ide Nyitrához, majd be küldök a postára... valami 4 ütköztünk össze a nemetekkel mig át verhetjük a Vágfolyon, egyszer jól meg kapkodtak bennünket, 4 ágyunkat is elvittek,... de azért még meg maradtunk állásunkba, s ugy harmadnapra vertük vissza... Egy pár nap mulva talán olvashatod már kinevezésemet; egy hete, hogy felküldték...

Tisztellek csokollak Kedves Juliskáddal s kedves fiaddal együtt minden jokat kivan, tisztelő szerető s forrón ölelő öcséd

Pista